

Latvijas valsts ideja un aizsardzība: no dibināšanas līdz mūsdienām

---

Ieva Bērziņa, Gatis Krūmiņš,
Jānis Pleps, Jānis Šiliņš

Autori: Ieva Bērziņa, Gatis Krūmiņš, Jānis Pleps, Jānis Šiliņš

Zinātniskā redaktore: Ieva Bērziņa

Zinātniskie recenzenti: Valdis Kuzmins, Māris Tūtins, Tālis Vigo Pumpuriņš

Kolektīvā monogrāfija ir apstiprināta publicēšanai ar Vidzemes Augstskolas Sociālo, ekonomisko un humanitāro pētījumu institūta Zinātniskās padomes 23.11.2022. lēmumu nr. 5.1.

Māksliniece: Monta Muzikante, Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra

Literārā redaktore: Gundega Blumberga

Valmiera: Vidzemes Augstskola, 2022

Grāmata tapusi pēc Aizsardzības ministrijas pasūtījuma

Materiāla sagatavošana finansēta no Annas Trēziņas-Vīras dāvinājuma līdzekļiem

ISBN 978-9984-633-75-6 (drukātais izdevums)

ISBN 978-9984-633-76-3 (e-grāmata)

Saturs

Ievads	4
I. Latvijas valsts ideja.....	8
II. Latvijas neatkarības izcīnīšana – Latvijas Neatkarības karš (1918–1920).....	22
III. Valsts konstitucionālais pamats.....	56
IV. Bruņota pretošanās okupācijas režīmiem.....	79
V. Nevardarbīgā pretošanās padomju okupācijai un Latvijas neatkarības atjaunošana .	113
VI. Valsts nepārtrauktības doktrīna	130
VII. Stratēģiskā komunikācija Latvijas neatkarības atjaunošanas laikā un mūsdienās....	159
VIII. Latvijas Republikas bruņoto spēku atjaunošana un attīstība līdz 2004. gadam.....	185
IX. Starptautiskās sadarbības nozīme valsts aizsardzībā vēsturiski un mūsdienās.....	207
X. Visaptveroša valsts aizsardzība kā sabiedrības noturība krīzēs un spēja pretoties agresoram.....	230
XI. Līdzdalība valsts aizsardzībā kā patriotisms un pilsoniskais pienākums.....	257

Ievads

Valsts aizsardzībā ļoti būtisks ir jautājums par to, kādā veidā varam efektīvi aizstāvēt valsti militāra uzbrukuma gadījumā, bet ne mazāk svarīgs ir tas, kāpēc mēs gribam aizstāvēt savu valsti. Motivācija aizstāvēt valsti rodas no izpratnes par tās pastāvēšanas jēgu un nozīmi gan katra pilsoņa individuālajā dzīvē, gan latviešu nācijas un Latvijas tautas¹ eksistencē. Tā kopā ar valsts militārajām spējām un sabiedroto atbalstu ir pamats Latvijas neatkarības saglabāšanai strauji mainīgā un nestabilā drošības situācijā. Grāmata “Latvijas valsts ideja un aizsardzība: no dibināšanas līdz mūsdienām” iezīmē atbildes uz abiem jautājumiem – kāpēc un kā sargāt valsti, parādot to ciešo savstarpējo saistību vēsturiskā un mūsdienu kontekstā. Tās mērķis ir veidot viengabalainu priekšstatu par Latvijas valstiskumu idejiskā, tiesiskā un aizsardzības aspektā laika periodā no dibināšanas līdz mūsdienām un aicināt lasītājus, pirmkārt jauniešus, uz šo jautājumu tālāku patstāvīgu izpēti. Grāmatas tvērums ir ļoti plašs, tāpēc autori akcentē svarīgākos pieturas punktus Latvijas neatkarības iegūšanā, zaudēšanā, atgūšanā un saglabāšanā, parādot to kā vienotu ritējumu, kurā sakņojas Latvijas tautas griba aizstāvēt valsti.

Impulsu rakstīt darbu, kas skaidro valstisko un aizsardzības jautājumu ciešo saikni, deva Valsts aizsardzības mācība, kuras viens no moduļiem ir “Pilsoniskā aktivitāte valsts drošības kontekstā”. Šī specializētā kursa mērķis ir, “iepazīstoties, analizējot un diskutējot par dažādām pilsoniskās aktivitātes formām no valsts apdraudējuma skatu punkta, veidot un nostiprināt izpratni par valsts attīstības un aizsardzības pamatprincipiem un individuālās pilsoniskās atbildības nozīmi, radot gribu aizsargāt Latviju. Attīstīt un stiprināt uz pilsoniskām vērtībām un apziņu balstītu Latvijai piederīgu personību, kura aktīvi līdzdarbojas politiskajā un sabiedriskajā dzīvē kā lokālā, tā reģionālā un nacionālā līmenī.”² Tātad tas ir pieteikums un apņemšanās mācīt Latvijas jauniešiem izpratni par demokrātiskām vērtībām un valsts pārvaldes principiem saistībā ar nacionālo drošību un valsts aizsardzību. Autori vēlējas atbalstīt šo mērķi, apkopojot un strukturējot līdzšinējos pētījumos uzkrātās zināšanas, lai tās būtu pieejamas jauniešiem, viņu pedagogiem un citiem interesentiem. Diemžēl manuskripta tapšanas sākums sakrita ar Krievijas iebrukumu Ukrainā 2022. gada 24. februāri, piešķirot visam rakstītajam eksistenciāli skaudru nozīmi un aktualitāti.

Grāmatas saturu veido divas pamata sastāvdaļas: autoru rakstītais teksts, kurā izskaidrota katras aplūkotās tēmas būtība, un sarunas ar 30 nacionālās pretošanās kustības, Trešās atmodas un Nacionālo bruņoto spēku atjaunošanas procesa aculieciniekiem, dalībniekiem un līderiem. Tās notika no 2022. gada marta līdz maijam un ir dokumentētas video formātā sadarbībā ar Latvijas televīzijas kanālu

1 “Latviešu nācija” kā etnisku latviešu kopums, kas ir atvērts mazākumtautību iesaistei, un “Latvijas tauta” kā Latvijas pilsoņu kopums. Sk. plašāk: Pleps, J., Pastars, E. un Plakane, I. 2021. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 118.–119. lpp.

2 Kukuļinskis, G. 2020. *Valsts aizsardzības mācība: Specializētā kursa programmas paraugs vispārējai vidējai izglītībai*. Rīga: Jaunsardzes centrs sadarbībā ar Valsts izglītības satura centru un Aizsardzības ministriju, 23. lpp. Pieejams: https://jc.gov.lv/sites/jc/files/document/VAM_programma_2021.pdf (aplūkots 19.07.2022.).

ReTV. Intervijās iegūtās atziņas, atmiņas un viedokļi papildina katras nodaļas tekstu, iesaistot lasītāju neklātienes diskusijā un rosinot tālāku izziņas procesu. Interviju dalībnieku citāti pirmajā un otrajā nodaļā atspoguļo viņu redzējumu un priekšstatus par aplūkotajām tēmām, jo nodaļās aprakstīti notikumi 20. gadsimta pirmajā pusē, savukārt pārējās nodaļās interviju citāti atklāj projekta dalībnieku personisko pieredzi un papildina autoru rakstīto. Autori izsaka dziļu pateicību visiem interviju dalībniekiem par veltīto laiku un gatavību dalīties ar domām, uzskatiem un pieredzi:

- Ilmāram Apeinam, atvaļinātam kapteinim;
- Ingai Belinskai, Zemessardzes 3. Latgales brigādes štāba lietvedei, NBS seržantei;
- Arnoldam Bērzam, vēsturniekam, publicistam, izglītības un kultūras darbiniekam, bijušajam Augstākās Padomes deputātam;
- Uldim Brantam, atvaļinātam štāba virsseržantam;
- Sergejam Čeveram, atvaļinātam majoram, Murjāņu sporta ģimnāzijas direktoram;
- Jānim Dinēvičam, politiķim, bijušajam Augstākās Padomes deputātam;
- Lidijai Doroņinai-Lasmanei, latviešu disidentei, PSRS okupācijas laika pretošanās kustības dalībniecei;
- Aivaram Endziņam, profesoram, juristam un politiķim, bijušajam Augstākās Padomes deputātam un pirmajam Satversmes tiesas priekšsēdētājam;
- Ivaram Helmšteinam, Zemessardzes 44. Kājnieku bataljona štāba un apgādes rotas komandierim, apsardzes instruktoram, NBS kapteinim;
- Dainim Īvānam, žurnālistam un politiķim, bijušajam Latvijas Tautas frontes pirmajam priekšsēdētājam un Augstākās Padomes priekšsēdētāja pirmajam vietniekam;
- Edgaram Jokstam-Bogdanovam, augstākajam virsseržantam, NBS virsseržantam;
- Tālavam Jundzim, profesoram, juristam un politologam, bijušajam Augstākās Padomes deputātam un pirmajam aizsardzības ministram;
- Sandrai Kalnietei, politiķei, bijušajai Latvijas Tautas frontes valdes priekšsēdētāja vietniecei, Eiropas Parlamenta deputātei;
- Ivaram Krastiņam, ārstam, reanimatologam, bijušajam Augstākās Padomes deputātam;
- Valentīnai Keišai, partizānu karadarbības aculieciniecei;
- Gunāram Klindžānam, uzņēmējam un politiķim, bijušajam Augstākās Padomes deputātam;
- Odisejam Kostandam, vēsturniekam un politiķim, bijušajam Augstākās Padomes deputātam;
- Marinai Kosteņeckai, rakstniecei, publicistei un žurnālistei, bijušajai PSRS Augstākās Padomes deputātei no Latvijas Tautas frontes saraksta;
- Jānim Kušķim, atvaļinātam pulkvežleitnantam;
- Egilam Levitam, juristam, politologam un politiķim, Latvijas Valsts prezidentam;
- Jānim Mecam, partizānu karadarbības aculieciniekam;
- Artim Pabrikam, politologam un politiķim, aizsardzības ministram (2019-2022);
- Jurim Raķim, atvaļinātam majoram, politiķim, Afganistānas kara veterānam;

- Romualdam Ražukam, ārstam un politiķim, bijušajam Latvijas Tautas frontes otrajam priekšsēdētājam;
- Gunāram Rusiņam, politiķim, Afganistānas kara veterānam, atvaļinātam NBS majoram;
- Valentīnam Špēlim, atvaļinātam virsleitnantam, politiķim;
- Aivaram Valenikam, atvaļinātam pulkvežleitnantam;
- Renāram Zaļajam, 1991. gada barikāžu muzeja direktoram;
- Imantam Ziediņam, ģenerālmajoram, NBS Apvienotā štāba priekšniekam;
- Inetai Ziemelei, profesorei, juristei, bijušajai Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Satversmes tiesas tiesnesei, Eiropas Savienības Tiesas tiesnesei.

Grāmatu veido 11 nodaļas, kuras sakārtotas pēc hronoloģiska principa, lai secīgi izskaidrotu un iepazīstinātu ar svarīgākajiem Latvijas valstiskumu veidojošiem elementiem un notikumiem no dibināšanas līdz mūsdienām. Katras nodaļas beigās ir apkopotī papildu informācijas avoti par tēmu tālākām studijām: zinātniskas monogrāfijas, zinātniski un populārzinātniski raksti, daiļliteratūra, dokumentālās un mākslas filmas, izglītojoši tiešsaistes video. Tādējādi grāmata ir kā plašs intelektuāls ceļu krustojums ar norādēm uz dažādiem tematiskiem virzieniem: Latvijas nacionālās neatkarības ideja sociāli politiskajā domā, Latvijas valsts konstitucionālais pamats, vērtības un valsts nepārtrauktības doktrīna, Pirmais un Otrais pasaules karš un nacionālā pretošanās kustība, Trešā atmoda un nevardarbīgā pretošanās, kolektīvā aizsardzība un starptautiskā sadarbība drošības jomā, visaptveroša valsts aizsardzība un līdzdalība valsts aizsardzībā no pilsoniskā pienākuma un patriotisma skatpunkta.

Pirmajā nodaļā Jānis Šiliņš skaidro, kā radās un attīstījās latviešu nācijas politiskās prasības un Latvijas valsts ideja 19. un 20. gadsimtā, kāpēc tā ir balstīta demokrātiskās vērtībās un kādi bija alternatīvi redzējumi par Latvijas attīstības nākotni. Otrajā nodaļā Jānis Šiliņš lasītāju izved cauri sarežģītajiem Latvijas Neatkarības kara (1918–1920) notikumiem un izskaidro, kā un kāpēc Latvijas tautai izdevās izcīnīt un iemiesot Latvijas neatkarību. Trešajā nodaļā Jānis Pleps turpina stāstu par Latvijas valsts tapšanu konstitucionālā aspektā, skaidrojot, kā radās Satversme sarežģītajā Pirmā pasaules kara kontekstā un kādas idejas liktas tās pamatā, kāds ir Latvijas valsts mērķis un konstitūcijā noteiktais Latvijas sabiedrības vērtību pamats.

Ceturtā nodaļa aplūko traģiskos Otrā pasaules kara notikumus, kā rezultātā Latviju okupēja Padomju Savienība. Tajā Gatis Krūmiņš un Jānis Šiliņš skaidro apstākļus, kāpēc Latvija nepretojās padomju okupācijai 1940. gadā, kā notika Latvijas pilsoņu mobilizācija citu valstu bruņotajos spēkos un kā šajos smagajos apstākļos Latvijas tauta īstenoja bruņotu pretošanos gan nacistiskās Vācijas okupācijai, gan otrreizējai Padomju Savienības okupācijai, izmantojot partizānu karadarbības metodes līdz 20. gadsimta 50. gadiem. Pretošanās padomju okupācijai notika gan bruņotā, gan nevardarbīgā veidā, tāpēc piektajā nodaļā Gatis Krūmiņš raksta par padomju disidentiem bargākajos totalitārisma apstākļos un Trešo atmodu kā vienu no spilgtiem un veiksmīgiem nevardarbīgās pretošanās piemēriem, kas vainagojās ar Latvijas

neatkarības atjaunošanu. Pēc neatkarības atgūšanas notika arī Latvijas valstiskuma atjaunošana, un sestajā nodaļā Jānis Pleps skaidro, kāpēc Latvija atgriezās pie tiem valstiskuma pamatiem, kas bija likti Latvijas valsts dibināšanas laikā, nevis veidoja jaunu valsti. Īpaša uzmanība ir pievērsta pilsonībai, paskaidrojot, kāpēc Latvijas pieņemtie lēmumi bija tiesiski korekti, un sniedzot pamatotus pretargumentus Krievijas veicinātajam naratīvam par Latvijas krievu valodā runājošo un nepilsoņu tiesību ierobežojumiem.

Gan vēsturiski, gan mūsdienās informatīvā dimensija ir būtiska karadarbības sastāvdaļa, tāpēc septītajā nodaļā Gatis Krūmiņš un Ieva Bērziņa atsevišķi aplūko stratēģiskās komunikācijas nozīmi Latvijas neatkarības atjaunošanas periodā un mūsdienās. Tomēr ne mazāk svarīga ir arī militārā sastāvdaļa, tāpēc Jānis Šiliņš astotajā nodaļā pievēršas salīdzinoši mazāk pētītai Latvijas Republikas bruņoto spēku atjaunošanai laika periodā līdz 2004. gadam, kad Latvija kļuva par *NATO* dalībvalsti. Devītajā nodaļā Gatis Krūmiņš un Ieva Bērziņa skaidro starptautiskās sadarbības nozīmi valsts aizsardzībā gan vēsturiski, gan mūsdienās, īpašu uzmanību pievēršot kolektīvās aizsardzības principiem, kas attiecas uz Latvijai kā *NATO* dalībvalsti, kā arī pieskaras hibrīdkaram un hibrīddraudiem kā mūsdienu karadarbības fenomenam.

Krievijas pretlikumīgā Krimas aneksija 2014. gadā un tai sekojošais karš Dienvidaustrumukrainā bija nopietns trauksmes zvans, ka Krievijas uzvedība starptautiskajā arēnā kļūst aizvien agresīvāka un ka tā ir gatava lietot ne tikai nemilitārus risinājumus, bet arī militāru spēku pret savām kaimiņvalstīm. Drošības un aizsardzības politikas plānotājiem un ekspertiem tas lika secināt, ka kolektīvās aizsardzības pasākumi ir jāstiprina arī ar *NATO* dalībvalstu pašaizsardzības spēju paaugstināšanu. Latvijā tas notiek, izmantojot visaptverošu valsts aizsardzību, ko desmitajā nodaļā apraksta Ieva Bērziņa. Viens no tās pamatprincipiem ir visas sabiedrības iesaiste valsts aizsardzībā, tāpēc vienpadsmitajā nodaļā Ieva Bērziņa un Jānis Pleps raksta par līdzdalību valsts aizsardzībā kā pilsonisko patriotismu un pienākumu, skaidrojot, kā ikviens Latvijas pilsonis praktiski var iesaistīties valsts aizsardzībā.

Neatsveramu un būtisku ieguldījumu grāmatas tapšanā deva recenzents vēsturnieks Valdis Kuzmins, kura dziļās zināšanas Latvijas militārajā vēsturē un aktuālajā drošības politikā autoriem palīdzēja izcelt būtisko un atmet lieko, saglabājot vienotu un skaidru vēstījumu visās nodaļās. Autoru sarunas un diskusijas ar V. Kuzminu melnrakstu izvērtēšanas periodā bija svarīgs elements, kas noteica grāmatas gala varianta veidolu, par ko autori viņam izsaka milzumlielu pateicību. Tāpat autori izsaka dziļu pateicību atvaļinātajam NBS pulkvedim un vēsturniekam Jānim Hartmanim un biedrībai “4. maija Deklarācijas klubs” par sniegto atbalstu un palīdzību interviju organizēšanā, kā arī recenzentiem pulkvedim Mārim Tūtinam un vēstures zinātnu doktoram Tālim Vigo Pumpuriņam par vērtīgo atgriezenisko saiti un ieguldīto laiku manuskripta lasīšanā.

I. Latvijas valsts ideja

Jānis Šiliņš

Latvijas valsts tika dibināta 1918. gada 18. novembrī, un tas bija rezultāts ilgām idejiskās attīstības procesam vairāku gadu desmitu garumā. Latvijas valsts ideja veidojās 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā, attīstoties latviešu nācijas politiskajām prasībām. Tās pamatā ir priekšstats par kopīgu latviešu tautas apdzīvoto teritoriju, valodu, kultūras bagātībām un kopīgām vērtībām, no kurām galvenās ir brīvība, solidaritāte un demokrātija. Doma par Latviju kā neatkarīgu valsti radās kā radikāls protests pret Krievijas impērijā (Latvija bija tās sastāvā no 18. gadsimta līdz Pirmajam pasaules karam) valdošo netaisnību, apspiestību un represijām. Latvijas valstiskuma ideju ir veidojušas vairākas latviešu inteliģences paaudzes ilgstošā laika posmā, ko ir ļoti būtiski apzināties arī mūsdienās, kad Krievija agresiju pret kaimiņvalstīm īsteno, apšaubot to valstiskuma pamatus.³ Nodaļā autors skaidro, kāds bija Latvijas valsts idejas veidošanās sociāli politiskais konteksts un kādus Latvijas valsts attīstības scenārijus formulēja tā laika domātāji un politiskie līderi.

Latviešu tautas politiskās vērtības vēsturiskā kontekstā

Brīvības kā vērtības milzīgā nozīme izauga no traumatiskās dzimtbūšanas laikmeta pieredzes. 19. gadsimta otrajā pusē, dzimtbūšanai ieslīgšot arvien senākā pagātnē, tā nekļuva mazāk nozīmīga latviešu kolektīvajā atmiņā. Sevišķi tādēļ, ka latviešu inteliģences kustībās (gan jaunlatviešu, gan jaunstrāvnieku) stāstiem par agrāko netaisnību un apspiestību bija mobilizējoša un motivējoša funkcija. Jaunlatvieši pārtulkoja un izdeva Garlība Merķeļa “Latviešus”, kur bija aprakstītas dzimtbūšanas šausmas. Rīgas Latviešu biedrības pirmais publiskais pasākums bija pieminekļa uzstādīšana G. Merķelim Katlakalna kapos.

Deviņpadsmito gadsimtu bieži dēvē par emancipācijas jeb atbrīvošanās gadsimtu. Latviešu tautai laikmets starp dzimtbūšanas atcelšanu 1817.–1819. gadā un Pirmo pasaules karu pagāja cīņā par ekonomisko, sociālo, kultūras un nacionālo atbrīvošanos. Sākotnēji tā bija cīņa pret vācbaltiešu privileģēto stāvokli, bet gadsimtu mijā – arī pret rusifikāciju (sevišķi nozīmīgi tas bija Latgalē, kur 19. gadsimtā ieplūda liels skaits krievu zemnieku un pastāvēja latīņu drukas aizliegums). Latviešiem nācās pierādīt savas tiesības uz nacionālo literatūru, mākslu un mūziku; arī intelektuālo līdzvērtību un pat spēju iegūt augstāko izglītību.⁴ Sākotnēji šo lielo darbu veica

3 Zatulins, K. F. & Migranyan, A. M. 1997. SNG: nachalo i konec istorii. K smene vseh. *Nezavisimaya gazeta*, 26. marts.

4 Sk. plašāk: Plakans, A. 1974. Peasants, Intellectuals, and Nationalism in The Russian Baltic Provinces, 1820-90. *The Journal of Modern History*, 46(3), 445–475.; Ījabs, I. 2019. Starp provinci un impēriju: Latvijas autonomijas idejas attīstība līdz Pirmajam pasaules karam. Grām.: *Varas Latvijā no Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij. Esejas*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 294.–330. lpp.; Misāne, A. 2019. Kā izveidot nāciju? Latviešu nacionālisms un nācijas sociālā konstruēšana. Grām.: *Varas Latvijā no Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij. Esejas*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 742.–799. lpp.

jaunlatvieši (ievērojamākie jaunlatviešu kustības pārstāvji: Krišjānis Valdemārs, Atis Kronvalds, Krišjānis Barons, Juris Alunāns u. c.), kuru vidū radās arī latviešu nacionālisma aizmetņi. Nozīmīgākie darbi ir latviešu nacionālisma tēva Ata Kronvalda sarakstītā “Tēvuzemes mīlestība” (1871) un “Tautiskie centieni” (1872). Politiskā atbrīvošanās un cīņa par savu nacionālu valsti bija loģisks tālākas emancipācijas posms.

Solidaritāte un egalitārisms⁵ jeb vienlīdzība kā vērtība bija ļoti nozīmīgs faktors 19. gadsimta atbrīvošanās cīņās un viens no latviskās identitātes balstiem. Egalitārisma pretstats – elitārisms⁶ – 19. gadsimta latviešu intelektuāļu idejās gandrīz nav sastopams. Viens no retajiem izņēmumiem bija Frīdrihs Veinbergs, kura idejas par latviešu aristokrātijas nepieciešamību gan tika nežēlīgi izsmietas. Egalitārisms nozīmēja vēršanos pret jebkādam privilēģijām, un tas tika attiecināts ne tikai uz vācbaltiešiem, bet arī pašu latviešu vidi. Jaunstrāvnieku lielākie pārmētumi jaunlatviešu tradīciju pārņēmajai Rīgas latviešu biedrībai bija vērsti tieši pret tās locekļu snobismu un vēlmi norobežoties no “parastās tautas”.

1889. gadā “Dienas Lapas” rakstā, kurā tika dots nosaukums jaunajai kustībai – “Jaunā strāva”, bija teikts: “Līdz šim nav neparasta lieta, ka latvietis, kad tas cik necik pamācījies, sāk jau degunu pa daudz augsti celt gaisā, sāk uzpūsties, lepoties, sāk no zemākās tautas šķiras atsvešināties. To dara latviešu studenti (..), to dara arī tādi, kas jau augstskolas kursu beiguši un vēlāk paliek par dakteriem, advokātiem, mācītājiem u. c. (..) Nav nieki, ko priekš kādiem gadiem daži rakstīja par latviešu “aristokrātismu”. Es domāju, viņi ar šo vārdu zīmējuši šādu nelietīgu, kaitīgu uzpūšanos un dižošanos no latviešu puses. (..) Un mūsu mazā tautiņa patiešām nevar pieļaut, ja viņā katrs, sevišķi katrs mācīts tautas loceklis ar sirdi un dvēseli nebūs pie savas tautas klāt. (..) mācītājam jāūžu šķirai nav par daudz jāatšķiras no tautas pūļa, bet ar to jāiet roku rokā. Jo mazāka tautiņa, protama lieta, jo lielāks posts, ja tauta sašķeļas šķirās un ja mācītākā daļa pret tautas lietu izturas glēvi, vienaldzīgi, pat nicinoši.”

Cīņa pret vācbaltiešu dominējošo lomu bija iespējama, tikai apvienojot nelielos latviešu inteliģences un pamazām turību iegūstošās zemniecības spēkus. Solidaritāte izpaudās savstarpējā palīdzībā un atbalstā, plašajā biedrību darbībā un kooperācijā, kas caurda 19. gadsimta latviešu sabiedrību. “Pēterburgas Avīzes” 1862. gadā rakstīja: “Par visām lietām: tev būs pie tavu brāļu, tavu tuvāko miesīgas un garīgas dzīvības daļu ņemt, tu nedrīksti tā vientulībā atrauties sacīdams: “Kas man par to būs?” Es pats par sevi.”

5 “Ticība cilvēku vienlīdzībai, īpaši sociālos, politiskos un ekonomiskos jautājumos un sociālā filosofija, kas atbalsta nevienlīdzības novēršanu starp cilvēkiem.” Avots: “Egalitarianism.” Dictionary, Merriam-Webster, pieejams: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/egalitarianism> (aplūkots 09.08.2022.).

6 “Īpaša attieksme un priekšrocības bagātiem un ietekmīgiem cilvēkiem un uzskats, ka citi cilvēki ir zemāki, jo viņiem trūkst varas, bagātības utt.” Avots: “Elitism.” The Britannica Dictionary. Pieejams: <https://www.britannica.com/dictionary/elitist> (aplūkots 09.08.2022.).

Lielie latviešu mērķi – ekonomiskā, kulturālā un politiskā vienlīdzība ar vācbaltiešiem – prasīja koordinētu darbību, savstarpēju atbalstu un turēšanos kopā par spīti objektīviem vai subjektīviem šķēršļiem. Jaunās strāvas kustība 19. gadsimta beigās radās tieši kā protests pret turīgās un labi izglītotās latviešu inteliģences iesliģšanu egoismā un intereses zušanā par latviešu “kopīgo lietu”.

Brīvības, solidaritātes un egalitārisma ideāli organiski saauga un guva piepildījumu demokrātismā, kas bija pati pirmā latviešu politiskā ideja. Jau 1862. gadā jaunlatviešu laikraksts “Pēterburgas Avīzes” izglītoja lasītājus, paužot, ka “demokrātija ir ļaužu valdīšana jeb tāda valsts, kur lielākā daļa no ļaudīm savu gribu ieceļ par likumu; demokrāti ir ļaudis, kas pie tā turās, ka visiem pavalstniekiem priekš likumiem vajaga vienādiem būt.”⁷ Sākotnēji demokrātijas ideja ārēji izpaudās prasībā par līdzvērtīgu latviešu dalību Baltijas provinču pašpārvaldē, kuru kontrolēja vācbaltieši. Taču iekšēji tā nesa arī ilgas pēc ekonomiskas brīvības un vienlīdzības un latviešu valodas atzīšanu. Demogrāfiskā ziņā latvieši atradās tikpat dominējošā pozīcijā attiecībā pret vācbaltiešiem, cik vācbaltieši ekonomiski un politiski (līdz Baltijas autonomijas likvidēšanai 19. gadsimta 80. gados) attiecībā pret latviešiem. Demokrātiskas vēlēšanas un institūcijas latviešu inteliģence uzskatīja par vienkāršāko līdzekli situācijas mainīšanai. Taču vācbaltieši nevēlējās atteikties no privilēģijām, bet Krievijas impērija – no tirāniskas pārvaldes sistēmas.

1905. gada revolūcijas laikā latviešu sabiedrībā valdošās idejas pirmo reizi atklājās pilnā mērā. Populārākais revolūcijas sauklis “Nost ar patvaldību!” rada atsaucību ne tikai bezzemniekos vai nekvalificētajos strādniekos, bet arī pilsētniekos, turīgajos zemniekos un inteliģencē. Vispārēja vērsšanās pret carisma absolūtismu un prasība pēc politiskām brīvībām un demokrātiskām reformām atspoguļoja latviešu sabiedrības dziļākās ilgas, kuras bija noformējušās 19. gadsimta gaitā.

Revolūcija radīja milzu plaisu starp latviešiem un vācbaltiešiem, sevišķi muižniecību. Vācbaltiešiem tika uzkrauta kolektīva atbildība par soda ekspedīciju darbības atbalstīšanu, bet latviešiem – par revolucionārā terora īstenošanu (muižu dedzināšana, bruņoti uzbrukumi u. c.). Pēc revolūcijas vācbaltiešu un latviešu organizāciju sadarbība gandrīz nebija iespējama, un tas ilgtermiņā liedza vācbaltiešiem piesaistīt latviešus, lai īstenotu savus politiskos projektus (piemēram, Baltijas valsts).

Otra revolūcijas plaisa bija starp latviešiem un Krievijas impērijas pārvaldi, kura bija nežēlīgi apspiedusi revolūciju. Cara sūtīto soda ekspedīciju darbība vēl vairāk padziļināja nepatiku pret patvaldības režīmu. Jāņem vērā, ka šajā laikā Latvijas lielākā daļa tikai aptuveni divdesmit gadus bija atradusies tiešā Krievijas pārvaldē (pirms tam pastāvēja Baltijas autonomija), piedzīvojot rusifikāciju, kolonizāciju (iepludinot krievu strādniekus un vācu un krievu zemniekus) un politiskās represijas (jaunstrāvnieku kustība sagrave 1897. gadā, Rīgas dumpja apspiešana 1899. gadā un asiņainā

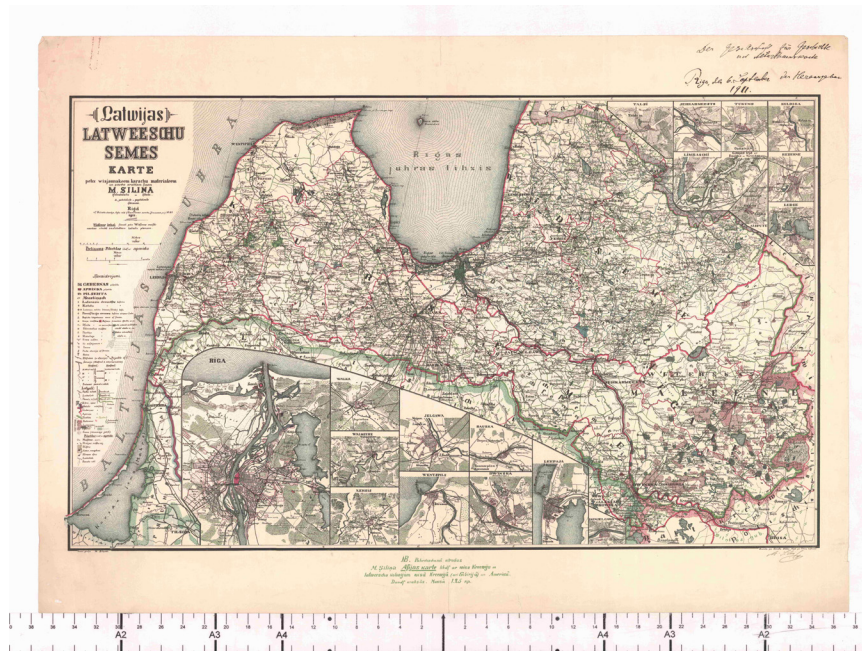
---

7 Pēterburgas Avīzes. Pusgads. 1862. 3. lpp.

izrēķināšanās ar revolucionāriem 1905. gadā). Šāda politika neveicināja latviešu tautas vēlmi integrēties impērijā, bet radīja pamatu izdevīgā brīdī no šīs impērijas atbrīvoties.

Priekšstats par Latviju un tās robežām

Jaunlatviešu kustības intelektuāļi 19. gadsimta vidū un otrajā pusē veidoja priekšstatu par latviešu apdzīvotajām zemēm un to robežām. 1862. gadā laikrakstā “Pēterburgas Avīzes” pirmo reizi izmantoja apzīmējumu “Latvija”.⁸ Latvijas teritorija tolaik atradās Krievijas impērijas sastāvā un administratīvi bija sadalīta starp trim gubernām (Kurzemes, Vidzemes un Vitebskas). 1889. gadā Matīss Siliņš radīja pirmo Latvijas karti latviešu valodā, iekļaujot tajā arī mūsdienu Latgali.⁹ Pakāpeniski, pārvarot Latgales sociālo, ekonomisko un kulturālo atšķirību, priekšstats par latviešu apdzīvoto zemju robežām nostiprinājās, radot pamatu vēlākās Latvijas Republikas etnogrāfiskās robežas novilkšanai.

Latviešu zemes karte, 1911. gads. Matīss Siliņš. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva krājums

Šeit jāpiezīmē, ka visai vēlu definētā teritoriālā identitāte bija viens no lielākajiem Latvijas valsts attīstības kavēkļiem. Līdz pat 1918. gadam nepastāvēja vienprātība par to, kur tieši būtu jāvelk Latvijas robeža. Vājā teritoriālā identitāte un tārad piesaiste savai zemei radīja plašus ekonomiskās (arī politiskās un reliģiskās) emigrācijas viļņus, kas aizrāva 100–200 tūkstošus latviešu uz Sibīriju un citiem Krievijas reģioniem, bet desmitiem tūkstošus – uz Rietumeiropu, ASV un pat Brazīliju. Jau no jaunlatviešu (sevišķi šajā ziņā ievērojams bija Krišjānis Valdemārs) laikiem

⁸ Pēterburgas Avīzes. 1862, Nr. 6, 20. aug.

⁹ Štrauhmanis, J. 2012. Matīsa Siliņa ietekme uz Latvijas nacionālās kartogrāfijas veidošanos. *Scientific Journal of Riga Technical University*, Vol. 19, 17. lpp.

latviešu inteliģencē izplatīts bija uzskats, ka latvieši savus politiskos un ekonomiskos mērķus var sekmīgi (varbūt pat sekmīgāk nekā dzimtenē) īstenot arī ārpus Latvijas teritorijas. Tas lielā mērā vēlāk stiprināja internacionālisma tendences latviešu sociāldemokrātos, radot vienu no spēcīgākajām opozīcijām nacionālas neatkarīgas valsts idejai.

Latvijas autonomijas ideja

Latviešu tautas politiskās prasības aktualizējās līdz ar pirmo nacionālo organizāciju izveidošanos. Pati pirmā bija Rīgas latviešu biedrība (dibināta 1868. gadā). Tā pretendēja uz latviešu tautas interešu pārstāvniecību ne tikai kulturālā, bet arī saimnieciskā un politiskā ziņā. Par to liecināja arī reformu projekti, kurus biedrība iesniedza cara valdības birokrātiem. Nikolaja Manaseina revīzijas laikā (1881–1883) biedrības izstrādātais reformu projekts paredzēja latviešu apdzīvoto teritoriju apvienošanu vienā Latvijas administratīvā vienībā (gubernā). Vēstures literatūrā šis projekts ir ticis apzīmēts par pirmo reizi, “kad latvieši prasa Latvijas autonomiju Krievijas impērijā – kaut arī tikai administratīvu un ierobežotu”.¹⁰

Līdz pat Pirmā pasaules kara sākumam Latvijas autonomijas ideja saglabājās kā radikālākā latviešu inteliģences prasība, kura plašāku popularitāti guva lielākajās tā laika politiskajās vētrās – 1905. gada revolūcijas un Pirmā pasaules kara laikā. Autonomijas ideja īpaši aktualizējās līdz ar kara sākumu un ieceri par latviešu strēlnieku vienībām, tā šķita pietiekami spēcīgs stimul, kas varētu aizraut plašāku latviešu sabiedrību. Pirmā pasaules kara laikā tapa vairāki Latvijas autonomijas projekti, no kuriem zināmākie bija filozofa un publicista Pētera Zālītes un sociāldemokrāta Fēliksa Cielēna sastādītie. Piemēram, F. Cielēns 1915. gadā Šveicē sagatavotajā projektā iestājās par parlamenta (Latvijas Saeimas) izveidošanu.

Ineta Ziemele: “*Man tiešām ļoti gribējās visu saprast, kā tad vēsturiski ir bijis (..) pirms Latvijas valsts pasludināšanas 1918. gada 18. novembrī. Es jau toreiz [pirmā kursa studijās] sāku domāt par to, no kurienes vispār radās šī griba pēc valsts. Kādiem attīstības ideju procesiem Latvijas valsts idejas radītāji 1917. gadā ir gājuši cauri? Un savā diplomdarbā es mēģināju rast avotus, toreiz tas vēl nebija tik ļoti viegli un, protams, 1988. gadā gluži par 18. novembri nerakstīja neviens, bet sāka vismaz. Es sāku apzināt, [ko] Rainis ir teicis, gāju uz valsts arhīvu, skatījos pieejamās tā laika avīzes un rakstus un mēģināju noskaidrot, cik tālu bija neatkarīgas valsts ideja, kādā izpildījumā par suverenitāti runāja, (..) par Latvijas autonomiju kaut kādā jaunā Krievijas, ne jau nu gluži impērijas, bet modernās Krievijas ietvarā, nu tās idejas izrādās, ka gaisā virmoja dažādas.”*

10 Ījabs, I. 2019. Starp provinci un impēriju: Latvijas autonomijas idejas attīstība līdz Pirmajam pasaules karam. Grām.: *Varas Latvijā: No Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij. Esejas*. Rīga: Latvijas Universitāte, 317. lpp.

Kādēļ autonomijas ideja bija tik populāra? Pirmkārt, ideja par autonomu Latviju Krievijas sastāvā saistījās ar demokrātiskām reformām pašā Krievijas impērijā, pārveidojot to federācijā ar parlamenta ierobežotu monarha varu. Otrkārt, autonomija nozīmētu iespēju nepieļaut pārmērīgu Latvijas rusifikāciju un vienlaikus ierobežot vācbaltiešu privilēģēto stāvokli. Latviešu inteliģence tiecās nevis pēc autonomijas kā tādas – 18.–19. gadsimta vācbaltiešu dominētā Baltijas autonomija ar landtāgu sistēmu, kurā latviešiem nebija nekādas teikšanas, viņiem nešķita vilinoša –, bet gan gribēja politisku iekārtu, kurā arī latviešu tautai (pirmām kārtām pašai inteliģencei) būtu pietiekami liela ietekme uz lēmumu pieņemšanu. Treškārt, autonomija nozīmētu saimniecisko saišu saglabāšanu ar Krieviju. Latvijas teritorija tolaik bija viens no dinamiskāk augošajiem un ekonomiski attīstītākajiem Krievijas impērijas reģioniem. Ostu un dzelzceļa infrastruktūra, kā arī visas lielās rūpnīcas strādāja uz plašo Krievijas tirgu, kas nesa vietējiem iedzīvotājiem ievērojamu labklājību. Atteikties no šādiem ekonomiskajiem labumiem bija neracionāli. Ceturtkārt, līdz Pirmā pasaules kara sākumam Krievijas impērija šķita varena un nesatricināma, līdz ar to neatkarības idejas izvirzīšana šķita utopiska. Latvijas autonomijas idejas būtību 1916. gadā ģeniāli formulēja Rainis – “brīva Latvija brīvā Krievijā”.

Neatkarības idejas dzimšana

Latvijas nacionālās neatkarības ideja, kuru pirmo reizi publiski puda Miķelis Valters 1903. gadā Šveicē iznākošajā žurnālā “Proletārietis”, savam laikam bija revolucionāra. Ne tikai tādēļ, ka tā sākotnēji nebija populāra Latvijas sabiedrībā vai ka to puda vēlākais sociālistu revolucionāru ideju aizstāvis. Divdesmitā gadsimta politiskā realitāte liecināja, ka skaitliski nelielas nācijas ar savu valstiskumu bija izņēmums. Pasauli savā starpā bija sadalījušas globālas impērijas, kuras šķita stabilas un nesatricināmas. Arī tautu pašnoteikšanās princips vēl nebija guvis plašu atzinību.

M. Valters 1903. gadā rakstīja: “Mūsu politiskā programma ir pirmā kārtā personas stiprināšanas programma. Valdības nomācošam virzienam viņa stāda pretī citu: atsvabināšanu. (..) Tas pats mums jāsaka ikvienai Krievijas tautai: nodibini sevī pašcienību, attīsti savu personu, savu būtību, laužies ārā no Krievijas, stiprini izšķaidošās tendences Krievijā, jo tas nāk visu tautu un visas Krievijas iedzīvotāju labā: plašini savu brīvības loku, centies palikt par savu likteņa lēmēju, mācies pašorganizāciju, pašpārvaldību un esi likumu devējs. Mums jāstājas aktīvi pie tautas modināšanas, pie viņas personas stiprināšanas, kas (..) nozīmē Krievijas sastāvdaļu attālināšanos (..), Krievijas saskaldīšanu. Šī ir mūsu vadošā doma (..) cīņā pret tautu un cilvēku apspiešanu pašā Krievijā. Divos vārdos saspiesta tā skan: patvaldību nost! Krieviju nost!”¹¹

Var teikt, ka Latvijas neatkarības ideja tika formulēta kā atbilde uz Krievijas impērijas politiskā režīma represijām. Neatkarības ideju pirmo reizi puda tieši emigrācijā uz Rietumeiropu devušies jaunstrāvnieceki (arī M. Valters bēga no draudošā

¹¹ Proletārietis, 1903. gads, Nr. 11., novembris.

cietumsoda par dalību “Jaunajā strāvā”), kuri neseni bija piedzīvojuši represijas un bija spiesti pamest dzimteni. Cara režīma vajātie sociālisti bija pirmie, kuriem nācās atnest cerības reformēt Krieviju un bija jāizvirza alternatīvi radikāli politiskās attīstības modeļi. Populārākais bija – panākt demokrātisku revolūciju Krievijā, Latvijai paliekot par tās autonomu sastāvdaļu. Taču mazākums – sākotnēji jau minētie sociālisti revolucionāri jeb eseri – iestājās par neatkarības ideju.

Kā norāda Uldis Ģermanis, latviešu politisko nacionālismu (ideju, ka nācijai vajag savu valsti) veidoja neliela emigrācijā nonākusi sociāldemokrātu grupa (M. Valters, E. Rolavs, E. Skubiķis), kuri, nacionālās prasības motivējot ar strādnieku interesēm, sintezēja nacionālos un demokrātiskos ideālus.¹²

Neatkarības prasības nostiprināšanās

Neatkarības idejas nostiprināšanā izšķiroša nozīme bija Pirmā pasaules kara notikumiem. Kara laikā Krievija iznīcināja saites, kas latviešu tautu un lielā mērā arī plašāk Latvijas sabiedrību saistīja ar Krievijas impēriju. 1915. gadā Krievija sāka vispārēju rūpniecības uzņēmumu evakuāciju no Latvijas, iznīcinot saikni starp Latviju un Krievijas tirgu. Karš iznīcināja Latvijas sabiedrības labklājību un atsvieda to attīstībā par vairākām desmitgadēm, padarot par agrāru valsti.

Krievijas varas iestāžu atsacīšanās sniegt latviešiem autonomijas solījumus; slikti organizētā bēgļu kustība, kas dažviet pat tika vardarbīgi veicināta; Krievijas armijas neveiksmes frontē; Krievijas Pagaidu valdības nevarība – visi šie faktori radīja latviešu sabiedrībā dziļu vilšanos Krievijā un politiski virzīja uz neatkarības ceļu.

Kara nestais posts (Latvija bija viena no visvairāk cietušajām teritorijām karadarbībā) radikalizēja latviešu sabiedrību dzimtenē un svešumā. Februāra revolūcija un īsais Krievijas demokrātiskais periods 1917. gadā pavēra durvis radikālu ideju atklātai paušanai. Viena no tām bija internacionālais boļševisms jeb lielinieisms, kas 1917. gadā aizrāva lielu (iespējams, pat lielāko) daļu Latvijas sabiedrības. Otra – neatkarības – ideja 1917. gada vasarā pirmo reizi tika noteiktāk formulēta un plašāk popularizēta.

Zīmīgi, ka to veica Maskavas latviešu bēgļu inteliģences aprindas, kuras pulcējās ap laikrakstu “Dzimtenes Atbalss” (Jānis Akuraters, Ernests Blanks, Kārlis Skalbe, Kārlis Upītis u. c). “Dzimtenes Atbalss” publikācijas bija pirmās, kurās 1917. gada pavasarī un vasaras sākumā atklāti tika prasīta suverēnas Latvijas valsts izveidošana. Viens no laikraksta līdzstrādniekiem Linards Laicens izdeva brošūru “Latvijas valsts”. Šos uzskatus pārstāvēja arī Latviešu nacionāldemokrātu partija, kuru izveidoja Maskavā 1917. gada 24. martā. Savukārt Rīgā 1917. gada 3. aprīlī tika izveidota Latvijas Neatkarības partija (priekšsēdētājs Spricis Paegle), kas gan visu pastāvēšanas laiku bija salīdzinoši neliela.

12 Ģermanis, U. 1990. *Ceļā uz Latviju – Raksti par mūsu vēsturi*. Vārby: Memento, 9.–10. lpp.

Latvijas neatkarības idejas attīstībā ļoti nozīmīgs pavērsiens bija Rīgas krišana Vācijas armijas rokās 1917. gada septembra sākumā. Tas būtiski iedragāja lielnieku autoritāti, kuri bija atbalstījuši brāļošanos ar vācu karavīriem frontē un apgalvojuši, ka vācu uzbrukuma Rīgai nebūs. Krievijas Pagaidu valdības vienaldzība pret latviešiem un viņu prasībām parūpēties par katastrofālo situāciju Vidzemē (nespēja tikt galā ar dezertieru bandām un pārtikas trūkumu) to diskreditēja vēl vairāk. Turklāt Rīgas krišanas priekšvakarā Pagaidu valdības vadītājs Aleksandrs Kerenskis bija apspiedis ģenerāļa Lavra Korņilova dumpi un kļuvis par Krievijas diktatoru. Diktatorisko tendenču pastiprināšanās Krievijā, kas vēl spilgtāk izpaudās pēc lielnieku apvērsuma Petrogradā (Oktobra revolūcija jeb apvērsums), daudzu latviešu inteliģences pārstāvju acīs iznīcināja ideju par “brīvas Latvijas brīvā Krievijā” iespējamību. Brīva Latvija varēja tapt tikai ārpus Krievijas.

Tieši šajā laikā Valkā tapa Latviešu Pagaidu nacionālā padome (LPNP), kas jau 1917. gada 2. decembrī pieņēma deklarāciju, kurā runāja par Latviju kā autonomu valstsvienību. Ar katru mēnesi, sekojot politisko notikumu attīstībai Krievijā, LPNP nostāja kļuva izteiktāk vērsta tieši uz neatkarības ideju kā vēlamāko Latvijas nākotnes attīstības scenāriju. 1918. gada 30. janvārī LPNP pieņēma deklarāciju, kurā puda, ka Latvijai jābūt neatkarīgai un demokrātiskai republikai.

Līdzīgs noskaņojums valdīja arī Vācijas okupētajā Latvijas daļā. 1917. gada septembrī Rīgā izveidojās neformāla politisko partiju konsultatīvā organizācija – Demokrātiskais bloks. Latviešu politisko spēku mērķis bija nepieļaut Latvijas aneksiju un iekļaušanu Vācijas sastāvā. Tautu pašnoteikšanās un neatkarības prasība bija veids, kā to nepieļaut. Pat sociāldemokrātu pārstāvjiem, kuri konsekventi līdz tam bija kritizējuši neatkarības ideju, tā kļuva arvien pieņemamāka. 1918. gada pavasarī tieši nacionālais jautājums kļuva par izšķirošo, kas sašķēla Latvijas sociāldemokrātiju – lielnieki padzina no partijas sociāldemokrātus, kuri atbalstīja neatkarības ideju. Viņi izveidoja jaunu partiju – Latvijas Sociāldemokrātisko strādnieku partiju (LSDSP), kura guva lielu popularitāti sabiedrībā.

Neatkarības idejas īstenošana

Vēsturiskie apstākļi, atšķirībā no Igaunijas un Lietuvas, nebija labvēlīgi Latvijas neatkarības ātrākai proklamēšanai. Latvijā neizveidojās pietiekami ilgs bezvaras periods, lai līdzīgi kā Igaunijā varētu pasludināt neatkarību starp Krievijas armijas aiziešanu un Vācijas armijas ienākšanu Tallinā 1918. gada 24. februārī. Savukārt atšķirībā no Lietuvas, Vācijas okupācijas varas iestādes līdz pat 1918. gada beigām sliecās atbalstīt Baltijas valsts projektu, kurā būtu neproporcionāli liela vietējo vācbaltiešu ietekme.

Lai gan Igaunija un Lietuva savu neatkarību formāli pasludināja agrāk, valstiskās struktūras tās varēja sākt veidot tikai pēc Pirmā pasaules kara noslēguma. Šajā laikā latviešu politiskajām partijām (izņemot lielniekus) un sabiedriskajām

organizācijām vairs nebija jautājuma, vai jāpasludina neatkarīga Latvija, bet gan – kad un kā to labāk izdarīt.

Pirmā pasaules kara noslēgums 1918. gada 11. novembrī radīja nepieciešamos nosacījumus, lai izveidotu neatkarīgu Latvijas valsti. Vācija karā bija zaudējusi, tās karaspēkam bija jāpamet okupētie austrumu apgabali, radot varas vakuumu plašā reģionā. Gan karā uzvarējušās valstis, gan Vācija iestājās par tautu pašnoteikšanos, kas pavēra ceļu jaunu nacionālo valstu veidošanai. Revolūcija Vācijā, kas sākās dažas dienas pirms kara noslēguma, nozīmēja impērijas sabrukumu un demokrātijas uzvaru. Gan Vācijas, gan karā uzvarējušo valstu valdības nevēlējās pieļaut komunisma ekspansiju rietumu virzienā un atbalstīja nacionālo valstu veidošanos.

Lielbritānijas ārlietu ministrs lords Arturs Balfūrs atzina Latvijas neatkarību nedēļu pirms tās deklarēšanas – 1918. gada 11. novembrī. Tūlīt uz Baltijas jūru tika nosūtīta Lielbritānijas flotes eskadra, lai sniegtu atbalstu jaunizveidotajām nacionālajām valstīm. Vācija likvidēja odiozo Baltijas valsts projektu un bija pirmā, kas 1918. gada 26. novembrī atzina Latvijas Tautas padomi un tās sastādīto Latvijas Pagaidu valdību ar Kārli Ulmani priekšgalā kā *de facto* varu Latvijā.

Politikājiem bija vajadzīga vesela nedēļa, lai izlemtu, kā tieši būtu dibināma Latvijas valsts. Sākotnēji iniciatīvu vēlējās uzņemt LPNP, taču tā nespēja gūt nepārprotamu politisko partiju atbalstu – LSDSP nevēlējās sadarboties ar LPNP, kuru uzskatīja par pārāk pilsonisku, savukārt Latviešu Zemnieku savienības līderis Kārlis Ulmanis, kurš nebija darbojies LPNP, vēlējās iegūt ievērojamāku vietu jaunās valsts tapšanas procesā. Rezultātā tika panākta vienošanās par jaunas politiskas organizācijas – Latvijas Tautas padomes (LTP) – izveidošanu, kura tad arī deklarēja Latvijas neatkarību 1918. gada 18. novembrī.

Latvijas Republikas funkcionēšanas sākums bija ārkārtīgi grūts. Pagaidu valdības rīcībā nebija vērā ņemamu finanšu līdzekļu, bet vācu okupācijas vara kavējās nodot savas pilnvaras jaunizveidotajai valstij. Vēl lielākus sarežģījumus radīja Padomju Krievijas Sarkanās armijas iebrukums mūsdienu Latvijas teritorijā 1918. gada novembra beigās – ar to sākās Latvijas Neatkarības karš (1918–1920).

Latvijas valsts tapšana un demokrātiskās vērtības

Latvijas Republika tika dibināta kā demokrātiska un iekļaujoša valsts. Demokrātisma idejas (pārstāvniecības demokrātija, vārda, sirdsapziņas, preses un pulcēšanās brīvība) bija radušās jaunlatviešu kustības laikā, nostiprinājušās un attīstījušās 19. un 20. gadsimta mijā un bija vispārpieņemtas gandrīz visā latviešu politisko organizāciju spektrā. Pret proporcionālas politiskās pārstāvniecības ideju un vispārējām politiskām brīvībām iebilda tikai lielinieki ar Pēteri Stučku priekšgalā (viņi iestājās par vienas šķiras – strādniecības – diktatūru) un konservatīvie ar Andrievu Niedru priekšgalā (šis virziens uzskatīja, ka politiskas privilēģijas jāpiešķir turīgajai zemniecībai, bet

bezzemnieku un strādniecības pārstāvniecība ir jāierobežo). Šiem it kā teorētiski ideoloģiskajiem politiskajiem priekšstatiem bija arī tālejošas praktiskas konsekvences, piemēram, zemes dalīšanas jautājumā. Strādniecības diktatūru pilsētās Pēteris Stučka bija iecerējis balstīt uz kolektīvu un valstiskotu lielražošanu laukos, aizstājot privātās zemnieku saimniecības ar padomju saimniecībām. Savukārt Andrieva Niedras balstīšanās uz vācbaltiešu muižniecību un latviešu lielzemniecību atņēma nākotnes perspektīvas simtiem tūkstošu Latvijas bezzemnieku un sīkzemnieku. Šajā ziņā sekošana LTP un Pagaidu valdības demokrātiskajai un iekļaujošajai programmai nebija tikai ideālistiska abstrakcija, tai pamazām iezīmējās ļoti konkrēts un vairākumam sabiedrības simpātiskas aprises.

LTP Politiskā platforma, kas kļuva par pamatdokumentu neatkarīgas Latvijas valsts proklamēšanai, paredzēja pagaidu parlamenta (LTP) darbā iesaistīt minoritāšu pārstāvjus. Tāpat dokumentā bija atrunātas minoritāšu tiesības.¹³ Minoritāšu (vācbaltiešu, ebreju un krievu) partijas piedalījās LTP un vēlāk Satversmes sapulces un Saeimas darbā. Arī visos trijos pirmajos Latvijas Pagaidu valdības sastāvos bija iekļauti minoritāšu pārstāvji (atšķirībā no Padomju Latvijas valdības).

1920. gada aprīlī Latvijas teritorijā¹⁴ notika pirmās demokrātiskās vēlēšanas, kurās ievēlēja Satversmes sapulci. Vēlēšanas bija brīvas, un tajās varēja piedalīties (ne tikai vēlēti, bet tikt ievēlēti) arī sievietes (daudzviet pasaulē un arī Eiropā sievietēm politiskās tiesības bija liegtas). Latvijas Republikas demokrātiskajā posmā (1918–1934) parlamentā bija pārstāvētas visu galveno etnisko un sociālo grupu intereses.

Latvijā demokrātiskais režīms tika iznīcināts kā pēdējais starp Baltijas valstīm – 1934. gada 15. maijā pēc Kārļu Ulmaņa apvērsuma. K. Ulmaņa autoritārais režīms, kaut solīja drīzu jaunas Satversmes izstrādāšanu (tas netika paveikts), bija viena no visnedemokrātiskākajām sistēmām Eiropā – Latvijā tika likvidēts parlaments un aizliegtas visas politiskās partijas un organizācijas.

Egils Levits: *“Viena vērtību grupa ir tā, kas ir kopīga visām demokrātiskām valstīm. Visas demokrātiskas valstis augstu vērtē cilvēktiesības, indivīda tiesības sevi attīstīt, dzīvot saskaņā ar savu gribu. Protams, ievērojot arī citu cilvēku, citu pilsoņu tiesības. Tas ir demokrātijas pamats (..) Un tur pieder tādas vērtības kā demokrātiskas vēlēšanas, tiesiska valsts.”*

Latvijas politiskās alternatīvas

Latvijas valstij bija vairākas vēsturiskas alternatīvas, kuras bruņotā cīņā Neatkarības kara laikā (1918–1920) zaudēja demokrātiskajam Latvijas Republikas

13 Šiliņš J., Zelmēnis J. 2017. Latvijas Republikas proklamēšana un tās autori. *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1/2, 84. lpp.

14 1917. gadā vēlēšanas varēja notikt tikai Vācijas armijas neokupētajā daļā – Vidzemē un Latgalē.

modelim: 1) Baltijas valsts, 2) Padomju Latvija; 3) A. Niedras projekts; 4) atgriešanās monarhiskās Krievijas sastāvā.

Egils Levits: *“Latvijas valsts visvairāk ir vajadzīga un vistuvāk to izjūt tieši latvieši. Latvieši Latvijā ir valstsnācija. Latvijas valsts ir latviešu veidojums. Latviešu nācijas veidojums. Tā tas bija jau vēsturiski 1918. gadā, jo toreiz bija arī alternatīvas, kas nerealizējās, piemēram, Baltijas hercogiste, kur Igaunija un Latvija kopā veidotu vienu monarhistisku vienību. To atbalstīja galvenokārt vācieši. Respektīvi, vācbaltieši šeit. Tad bija arī krievu monarhisti šeit, kas gribēja atjaunot cariskās Krievijas impēriju. Bet vienīgi latvieši, tie konsekventi bija par savu Latvijas valsti. Tādēļ Latvija ir nacionāla valsts, kur, protams, visām mazākumtautībām ir visas pilsoniskās tiesības un tās var piedalīties šīs valsts veidošanā.”*

Visiluzorākais bija pēdējais ceļš, kuru pārstāvēja Pāvels Bermonts un viņa komandētā Rietumkrievijas brīvprātīgo armija. Šim projektam nebija ne latviešu, ne vietējo ebreju, ne pat daudzu vācbaltiešu atbalsta. Monarhiskā Krievija, kuru vēlējās atjaunot P. Bermonts, bija jau zaudējusi Pirmajā pasaules karā un sagrūvusi 1917. gada revolūcijās. Tās atjaunošana bija iespējama tikai ar brutālu spēku un nežēlīgām represijām. Pat daudzi vācbaltieši, nemaz nerunājot par ebrejiem, latviešiem, poļiem un lietuviešiem, nevēlējās impērijas, rusifikācijas un krievu šovinisma atgriešanos.

Otrs gandrīz tikpat iluzors projekts bija Baltijas valsts, kuru 1917. gadā vēlējās turīgās vācbaltu muižnieku un pilsētnieku aprindas. Tās nevēlējās atgriezties žņaudzošajos Krievijas impērijas (vienalga – “sarkanās” vai “baltās”) apkampienos, bet vēlējās radīt apvienotu Latvijas un Igaunijas valsti, kura būtu orientēta uz Vāciju. Šāda viduslaiku Livonijas reinkarnācija bija visai romantisks, taču vēl lielākā mērā naivs projekts, kuram trūka gan ārēja, gan iekšēja atbalsta. Vācija visu 1917. gadu vilcinājās atbalstīt šo valstiskuma ideju un 1918. gadā ļoti negribīgi to atzina, gan nesniedzot tai nekādu reālu atbalstu. Vācijas pilnvarotais Baltijas valstīs Augusts Vinnigs, novērtējis reālo situāciju Latvijā un Igaunijā, sniedza *de facto* atzīšanu nevis Baltijas valstij, bet Latvijas un Igaunijas republikai. 1918./1919. gada ziemā Baltijas valsts idejas pārstāvji meklēja atbalstu pat Zviedrijā un pie Antantes valstīm, taču nesekmīgi.

Abi pārējie Latvijas Pagaidu valdībai alternatīvie projekti – P. Stučkas padomju valdība un A. Niedras Ministru kabinets – vairākos aspektos bija **ļoti līdzīgi**. **Abi** lūkojās uz kaimiņu lielvalstu atbalstu – P. Stučka uz Krieviju, bet A. Niedra uz Vāciju. Gan P. Stučkam, gan A. Niedram Latvija varēja funkcionēt tikai kā plaša autonomija Krievijas sastāvā (vienam tā bija Padomju Krievija, otram – pretpadomju Krievija). Latviešu komunisti nemaz nevēlējās radīt patstāvīgu Padomju Latviju, viņu ideāls bija Latvijas Darba komūna Padomju Krievijas sastāvā. Savukārt A. Niedra nevarēja iedomāties Latvijas ekonomisku funkcionēšanu bez Krievijas tirgus un bez atrašanās Krievijas ietekmes sfērā. Šie priekšstati 1919. gada rudenī viņu aizveda P. Bermonta atbalstītāju nometnē.

Maija svinības 1919. gadā komunistu kontrolētajā Rīgā pie Pētera I pieminēkļa postamenta (mūsdienās šeit atrodas Brīvības pieminēklis). Latvijas Kara muzeja krājums

Abos projektos tika noliegta demokrātija: P. Stučkas vīzijā Latvijā valdītu proletariāta, bet A. Niedram – latviešu lielgruntniecības un muižniecības diktatūra. P. Stučka no politiskā procesa izslēdza mantīgās šķiras, bet A. Niedra – bezzemniekus un strādniecību. Padomju Latvijai vajadzēja balstīties uz komunistu kontrolētu vietējo padomju tīklu, bet A. Niedras Latvijai – uz nedemokrātiski ievēlētu “tautas vietnieku” sapulci. Gan P. Stučkas, gan A. Niedras agrārās reformas nebija pieņemamas absolūtajam vairākumam Latvijas zemnieku, kuri vēlējās nevis padomju saimniecību ieviešanu vai muižniecības privilēģiju saglabāšanu, bet gan drīzu zemes sadalīšanu.

LTP un Pagaidu valdības pārstāvētais Latvijas Republikas projekts konkrētajos vēsturiskajos apstākļos izrādījās ne tikai pats veiksmīgākais, bet arī pieņemamākais Latvijas sabiedrībai. Tas nebalstījās uz karā zaudējušajām un novājinātajām kaimiņu lielvarām – Vāciju vai Krieviju –, bet gan uz karā uzvarējušajām Antantes valstīm. Tas bija vienīgais modelis, kas piedāvāja plašu demokrātisku līdzdalību, neizslēdzot no politiskā procesa nevienu sociālu vai etnisku grupu. Tā demokrātiskais raksturs noteica arī to, ka Latvijas Republikai, atšķirībā no vairākiem konkurentiem, nebija jāīsteno masveida politiskās represijas – Latvija piedzīvoja “sarkanā” un “baltā” terora laiku, bet ne “sarkanbaltsarkano” teroru.

Kopsavilkums

Latvijas nacionālās neatkarības ideja sāka veidoties 19. gadsimtā līdz ar latviešu tautas nacionālās apziņas veidošanos. Vēsturiskais sociāli politiskais konteksts noteica, ka Latvijas valsts idejas centrālās vērtības bija brīvība, vienlīdzība un demokrātija, tomēr

vīzijas par to, kā tās īstenot, bija dažādas. Atšķirīgus redzējumus piedāvāja gan dažādi latviešu idejiskie strāvojumi, gan vācbaltu muižniecība, gan lielinieki. Latvijas valsts pamati tika likti sarežģītā vēsturiskā kontekstā uz jaunlatviešu formulēto ideju pamata, kam tiesisko ietvaru izveidoja 1920. gadā demokrātiskā ceļā ievēlētā Satversmes sapulce.

Kontroljautājumi

- Kādi bija galvenie priekšnoteikumi, lai izveidotos ideja par neatkarīgu Latvijas valsti?
- Kāda ir demokrātisko vērtību nozīme Latvijas valsts tapšanā?
- Kāpēc ir svarīgi zināt Latvijas valstiskuma vēsturi?

Papildu informācijas avoti

Apals, G. 2011. Pēterburgas Avīzes: latviešu pirmā saskare ar Eiropas politiskajām idejām. Rīga: Zvaigzne ABC.

Arnis, E. 1934. Latvju tautas politiskā atmoda. Rīga: J. Rozes izdevums.

Āronu Matīss. 1929. Latviešu literāriskā (latviešu draugu) biedrība savā simts gadu darbā. Ainas no vāciešu un latviešu attiecību vēstures. Rīga: A. Gulbis.

Cielēns, F. 1961. Laikmetu maiņā: atmiņas un atziņas. I sējums. Lidingö: Memento.

Bērziņš, J. (red.) 2010. Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.

Bērziņš, V. (red.) 2000. 20. gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918–1940). 1. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.

Ciganovs, J. (sast.) 2017. Demokrātiskie procesi Austrumu un Centrālajā Eiropā 1917. gadā: politiskie, militārie, sociālie un kultūras aspekti. Rīga: Latvijas Kara muzejs.

Dribins, L. 1997. Nacionālais jautājums Latvijā 1850–1940. Historiogrāfisks aspekts: latviešu autori. Rīga: Mācību apgāds.

Ezergalis, A. 1991. Esejas par 1917. gadu. Rīga: Zinātne.

Goldmanis J. 2019. Varas Latvijā. No Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij. Esejas. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Ģērmanis, U. 1993. Ceļā uz Latviju: raksti par mūsu vēsturi. Rīga: Memento Latvija.

Hanovs, D. 2003. Pilsonības nācija: "Baltijas Vēstnesis", 1868–1906. Rīga: Elpa.

Jēkabsons, Ē. (sast.) 2020. Latvijas zemes no 19. gadsimta beigām līdz 1918. gadam: ceļš līdz valstij. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka.

Jēkabsons, Ē., Straube, G. (sast.) 2019–2020. Valsts pirms valsts: Latvijas simtgades jubilejai veltītā konferenču cikla rakstu krājums. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka.

Jēkabsons, Ē. (red.) 2021. Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Līgotņu Jēkabs. 1925. Latvijas valsts dibināšana. Latvijas valsts tapšanas pirmais posms (līdz 18. novembrim 1918. gadā). Rīga: V. Olava fonda sabiedrības izdevums.

- Krūmiņš, G., Šiliņš, J. 2020. Latvijas Republikas dibinātāji un atjaunotāji: personas un laikmets. Rīga: Latvijas Mediji.
- Paegle, S. 1939. Kā Latvijas valsts tapa. Rīga: Autora apgādība.
- Pumpuriņš, T. 2018. Latvijas valsts dibinātāji. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs.
- Skujenieks, M. 1914. Nacionālais jautājums Latvijā. Pēterburga: A. Gulbis.
- Stradiņš J. (sast.) Latvija un latvieši. 1., 2. sēj. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija.
- Šilde, Ā. 1993. Pirmā republika: esejas par Latvijas valsti. Rīga: Elpa.
- Tomaševskis, J. 2017. Neatkarības čuksti: Latviešu Pagaidu nacionālās padomes vēsture. Rīga: Jumava.
- Valters, M. 1913. Latvijas kultūras demokrātija, viņas spēki un uzdevumi. Rīga: Valters un Rapa.
- Veinbergs, F. 1884. Politiskas domas iz Latvijas. Leipciga: Breitkopf&Härtel.
- Volfarte, K. 2009. Rīgas Latviešu biedrība un latviešu nacionālā kustība no 1868. līdz 1905. gadam. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Zālīte, P. 1928. Kā Latvija tapa vai kā piepildījās tautas pašnoteikšanās ideja. Rīga: Valters un Rapa.
- Zelče, V. 2009. Latviešu avīžniecība. Laikraksti savā laikmetā un sabiedrībā, 1822 – 1865. Rīga: Zinātne.

II. Latvijas neatkarības izcīnīšana – Latvijas Neatkarības karš (1918–1920)

Jānis Šiliņš

Latvijas tauta valstisko neatkarību izcīnīja ar ieročiem rokās. Četras dienas pēc Latvijas Republikas proklamēšanas 1918. gada 18. novembrī Padomju Krievijas Sarkanā armija šķērsoja mūsdienu Latvijas robežu un ieņēma Zilupi. Līdz ar to sākās Latvijas Neatkarības karš (1918–1920)¹⁵, kas ilga 638 dienas un prasīja vismaz 3000 Latvijas armijas karavīru un tūkstošiem mierīgo iedzīvotāju dzīvību. Nodaļā autors izskaidro un analizē sarežģītos Neatkarības kara notikumus.

Lidija Doronina-Lasmane: *“Kam pateikties par to, ka mums ir sava valsts? Viens brīnišķīgs zemes gabals pasaulē, ko sauc par Latviju. (..)”*

Padomju Krievijas agresijas cēloņi

Kara iniciatore bija Padomju Krievija, kura tūlīt pēc Pirmā pasaules kara noslēguma, 1918. gada 13. novembrī, anulēja Brestļitovskas miera līgumu¹⁶, ar kuru tā bija atteikusies no pretenzijām uz Baltijas valstu teritorijām par labu Vācijai. Krievijas agresijai bija divi politiski motīvi: izmantot radušos ģeopolitisko vakuumu pēc Vācijas sakāves, lai atgūtu zaudētās teritorijas; pēc iespējas ātrāk ar Sarkanās armijas spēkiem sasniegt Vāciju, kurā bija sākusies revolūcija, lai palīdzētu Vācijas komunistiem gūt uzvaru un aizsāktu pasaules revolūciju.

Īsākais ceļš uz revolūcijas apņemto Vāciju veda caur Baltijas valstu teritoriju (mūsdienu Kaļiņingradas apgabals – Austrumprūsija – bija Vācijas sastāvdaļa). Lai to sasniegtu, Padomju Krievijai bija jāiznīcina jaunizveidotās nacionālās valstis, kuras formāli (vēlāk arī praktiski) atbalstīja gan Vācija, gan Antante (Lielbritānija, Francija, ASV). Krievijas rīcībā tobrīd nebija pietiekama bruņotā spēka, lai to ātri paveiktu – galvenie Sarkanās armijas spēki bija iesaistīti Krievijas pilsoņu kara cīņās pret “balto” generāļiem.

Rietumu pierobežā šajā laikā atradās tikai vājas aizsega vienības, kuras bija mazskaitlīgas, slikti apbruņotas un ekipētas. Tādēļ politisko mērķu panākšanai Padomju Krievija plaši izmantoja nekonvencionālas cīņas metodes: īstenoja plašu propagandas kampaņu, veica aģitāciju pretinieka karaspēkā, ienaidnieka aizmugurē sūtīja kaujinieku grupas, kurām bija jāiebiedē civiliedzīvotāji, jāveic diversijas un jāorganizē bruņotas sacelšanās.

15 Mūsdienu Latvijas vēstures zinātnē pieņemts lietot nosaukumu “Latvijas Neatkarības karš”, taču ir lietojami arī nosaukumi “Brīvības cīņas”, “Latvijas brīvības cīņas”, “Latvijas atbrīvošanas karš” u. c.

16 Brestļitovskas miera līgums tika noslēgts starp Vāciju un Krieviju 1918. gada 3. martā, noslēdzot karadarbību Austrumu frontē. Krievija atteicās no teritoriālām pretenzijām uz Baltijas provinču teritoriju.

Politisku un diplomātisku apsvērumu dēļ Maskava nolēma radīt arī vietējus padomju valstiskus veidojumus ar formāli patstāvīgām padomju valdībām: Igaunijas Darba Komūnu, Latvijas Sociālistisko Padomju Republiku un Lietuvas–Baltkrievijas Sociālistisko Padomju Republiku. No pilsoņu kara frontēm uz Baltiju tika sūtīti latviešu, igauņu, lietuviešu, somu un poļu nacionālie formējumi, kuri bija izveidoti Sarkanās armijas sastāvā. Tāpat tika organizētas igauņu, latviešu un lietuviešu komunistu grupas, kuras dāsni apgādāja ar ieročiem un naudu, un no Krievijas nosūtītas ienaidnieka aizmugurē.

Pretlieliniecisko spēku organizēšana

Atbilstoši Kompjēnas pamiera¹⁷ noteikumiem, Baltijas valstu teritorija pret Padomju Krievijas iebrukumu bija jāaizsargā Vācijas armijai līdz vietējo nacionālo armiju izveidošanai. Tomēr Vācijas puse interpretēja Kompjēnas pamiera nosacījumus atšķirīgi (pamiers paredzēja, ka Vācijai ir jāpamet okupētās teritorijas), kā arī norādīja uz straujo armijas demoralizācijas un kaujas spēju zudumu. Tobrīd Baltijā operēja Vācijas 8. armija (aptuveni 75 000 karavīru¹⁸), kas skaitliski bija ievērojami lielāka par uzbrūkošajām Sarkanās armijas daļām (aptuveni 30 000 karavīru¹⁹). Vienlaikus šeit atradās galvenokārt Vācijas armijas rezerves un zemessargu vienības, kuru kaujas spējas bija ļoti ierobežotas. Tāpat karavīri, kuri lielākoties bija gados veci, uzzinot par kara beigām, tiecās pēc iespējas ātrāk atgriezties dzimtenē. Arī armijas vadība bija galvenokārt norūpējusies par iespējām ātrāk evakuēties uz Vāciju tuvojošās ziemas un transporta sistēmas sabrukuma apstākļos, nevis organizēt bruņotu cīņu pret Sarkanā armiju. Tādēļ ļoti maz uzmanības tika pievērsts karaspēka kaujas spēju saglabāšanai un tā sauktās Dzelzs brigādes (no brīvprātīgajiem vācu karavīriem veidota vienība cīņai pret Sarkanā armiju) organizēšanai. Lēmumu par Dzelzs brigādes formēšanu pieņēma tikai 1918. gada 29. novembrī, bet reāli darbu sāka 5. decembrī. Pavisam Latvijā (Rīgā, Daugavpilī, Valmierā, Liepājā un acīmredzot arī Ventspilī) no Vācijas armijas karavīriem formēja līdz astoņiem brīvprātīgo bataljoniem, kuri gan bija skaitliski nelieli. Kuldīgā un Aizputē no brīvprātīgajiem Vācijas karavīriem 20. novembrī tika saformēta atsevišķa vienība – Kuldīgas brīvprātīgo jēgeru korpuss aptuveni rotas stiprumā.²⁰

Pretoties padomju spēkiem gatavojās arī nacionālās valdības, krievu pretlielinieciskie spēki un vācbaltiešu kopiena, kura uztvēra Sarkanās armijas iebrukumu kā eksistenciālu draudu. Kā pirmajiem Vācijas okupācijas varas iestādes 1918. gada oktobrī ļāva organizēties krievu pretlielinieciskajiem spēkiem viņu kontrolētajā Krievijas teritorijā (Pleskavā, Ostrovā) un Latgalē. Šeit tika izveidots

---

17 Kompjēnas pamiers noslēdza Pirmo pasaules karu. Vācija un Antantes valstis to parakstīja 1918. gada 11. novembrī Kompjēnas mežā pie Parīzes.

18 Andersons, E. 1964. Vācijas valdības politika Baltijā 1918. gadā. *Universitas*, Nr. 13.

19 Skat.: Šiliņš, J. 2013. *Padomju Latvija, 1918–1919*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 68. lpp.

20 Grimm, C. 1963. *Vor den Toren Europas 1918–1920*. Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, S. 116.

Ziemeļu korpuss, kura skaitliskais sastāvs 24. novembrī bija 4153 karavīri un kura galvenie spēki (aptuveni 2400 karavīri) koncentrējās Pleskavas apkārtnē.²¹

Brīvprātīgos Ziemeļu korpusa papildināšanai vervēja arī Latgalē – galvenokārt Daugavpilī un Rēzeknē. Rēzeknē tika izveidota arī atsevišķa kaujas vienība – krievu pulkveža Mihaila Afanasjeva partizānu nodaļa, kurā dienēja daudz latviešu (vienībā 1918. gada novembra beigās bija ap 270 karavīru²² ar diviem ložmetējiem un divām patšautenēm). Ziemeļu korpusa formēšanu neizdevās pabeigt līdz Sarkanās armijas iebrukuma sākumam. Tas bija vāji bruņots (sevišķi trūka artilērijas), vēl vājāk apmācīts un nepietiekami ekipēts.

Vēl viens militārais spēks bija vietējo vācbaltiešu izveidotās paš aizsardzības (zemessardzes) vienības, kuru formēšanu Vācijas 8. armijas vadība atļāva 1918. gada 11. novembrī. Tās apzīmēja ar nosaukumu Baltijas landesvērs. Arī šis solis bija stipri novēlots – vācbaltieši, redzot tuvojošās Pirmās pasaules kara beigas, kopš jūlija nesekmīgi bija mēģinājuši iegūt atļauju šādu formējumu izveidošanai. Vācbaltieši saskārās ar grūtībām iegūt nepieciešamo bruņojumu un ekipējumu, lai gan brīvprātīgo bija daudz. Rezultātā līdz 1918. gada beigām izdevās saformēt tikai pāris kaujasspējīgas rotas.

Latvijas Pagaidu valdības bruņotie spēki

Kā pēdējās Latvijas aizsardzībai organizējās latviešu militārās vienības. Oficiāli process varēja sākties tikai pēc Latvijas Republikas proklamēšanas 1918. gada 18. novembrī. Tomēr ievērojamus priekšdarbus jau pirms valsts izveidošanas bija veikusi 1917. gada augustā izveidotā Latvju kareivju nacionālā savienība (LKNS). Nelegāli tā bija apzinājusi vairākus simtus latviešu karavīru (novembra vidū ap 500²³), kuri kļuva par pamatu Pagaidu valdības bruņoto spēku izveidošanai. 1918. gada oktobra beigās latviešu karavīru pulciņi sāka veidoties Madonā, Cēsīs un Meirānos.²⁴

Latvijas Republikas bruņoto spēku veidošanu kavēja gan visu veidu resursu trūkums, gan Vācijas okupācijas varas atturīgums sniegt militāru atbalstu Latvijai, gan pašu latviešu politisko partiju pasivitāte. Latvija taču negrasījās ne ar vienu karot! Sociāldemokrāti uzskatīja, ka armija varētu kalpot Latvijas demokrātijas apspiešanai, tādēļ kategoriski iebilda pret tās izveidošanu.²⁵ Rezultātā Latvijas Tautas padomes 1918. gada 17. novembrī pieņemtajā politiskajā platformā, uz kuras pamata tika dibināta valsts, par valsts drošību bija teikts: “Latvijas Tautas milicija (apsardzības spēks) dibināma uz iesaukšanas pamatiem, neizslēdzot brīvprātīgu pieteikšanos. Milicija

21 Розенталь, Р. 2012. *Северо-Западная армия. Хроника побед и поражений*. Таллин: Арго, С. 24.

22 Jēkabsons, E. & Šiliņš, J. 2019. *Stiņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 1. daļa. 1918. gada 18. novembris–1919. gada 16. aprīlis*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 26. lpp.

23 *Latvijas Kareivis*. 1939. Mūsu armijas 20 gadi. Nr. 257, 11. nov.

24 *Latvijas Kareivis*. 1935. Kā un no kā tapa mūsu armija 1918. gadā. Nr. 264, 20. nov.

25 Šiliņš, J. & Zelmēnis, G. 2017. Latvijas Republikas proklamēšana un tās autori. *Latvijas Arhīvi*, 1/2, 73. lpp.

(tautas apsardzības spēks) stāv Pagaidu valdības tiešā pārziņā, kura organizē tautas apsardzību.”²⁶

Pirmajās nedēļās pēc valsts nodibināšanas bruņota spēka formēšana vēl arvien palika vietējo entuziastu rokās – Apsardzības ministriju izveidoja 1918. gada 22. novembrī, bet ministru (Jāni Zālīti) iecēla tikai 4. decembrī. Ministrijai trūka līdzekļu, ieroču un pieredzējušu virsnieku, lai plānveidīgi organizētu karaspēku. No LKNS reģistrētajiem karavīriem Rīgā tūlīt pēc neatkarības pasludināšanas saformēja 1. un 2. apsardzības rotu.²⁷ Novembrī atsevišķu rotu sāka formēt Cēsīs un kavalērijas eskadronu un kājnieku rotu – Tukumā. Divas rotas sāka formēt Liepājā un atsevišķas karavīru un miliču grupas Ventspilī un Bauskā. Visām vienībām trūka ieroču (pat šauteņu, nerunājot nemaz par automātiskajiem ieročiem), ekipējuma, naudas un zirgu. Piemēram, Cēsīs dienestam jaunās valsts bruņotajos spēkos reģistrējās 300, bet ieroču pietika tikai 55 vīru apbruņošanai.²⁸

Bija skaidrs, ka galvenais ieroču un ekipējuma ieguves avots var būt tikai Vācijas okupācijas karaspēks, kura rīcībā Latvijas teritorijā bija lieli kara materiālu krājumi. Tiesa, 1918. gada 1. decembrī Liepājā ieradās Lielbritānijas kara flotes eskadra, kura nodeva latviešu vienībām vairākus simtus šauteņu. Taču tas bija nepietiekami – galvenie britu atbalsta saņēmēji bija igauņi, kuriem nodeva 5000 šauteņu un 100 patšauteņu. Latvija nevarēja rēķināties ar šāda mēroga palīdzību. Tādēļ 1918. gada 7. decembrī Latvijas Pagaidu valdība noslēdza līgumu ar Vācijas pilnvaroto Baltijas valstīs Augustu Vinnigu par Latvijas Zemessardzes izveidošanu. Plāns paredzēja 6000 vīru formējumu, kas sastāvētu no 26 kājnieku rotām un piecām artilērijas baterijām. Apakšvienības bija paredzēts komplektēt pēc nacionālā principa (18 latviešu, 7 vācu un 1 krievu rota; 3 latviešu un 2 vācu baterijas).

Atbilstoši līgumam, tika izveidoti arī vairāki kara apgabali, kuru priekšniekiem bija jā rūpējas par apakšvienību formēšanu un uzticētās teritorijas aizsardzību. Līgums paredzēja par Zemessardzes komandieri iecelt neitrālas valsts virsnieku. Latvijas puse vēlējās Lielbritānijas ģenerāli (vēlāk, 1919. gada vasarā, iekļaujot Baltijas landesvēru Latvijas armijas sastāvā, par tā komandieri tiešām iecēla angļu virsnieku) vai kādu Zviedrijas virsnieku. Tomēr par pagaidu kompromisa figūru šim amatam izvēlējās 8. armijas štāba virsnieku majoru Šeibertu. Par viņa palīgu iecēla latvieti virsleitnantu Kļaviņu.

Latvijas un Vācijas 7. decembra līgumam par Zemessardzes veidošanu bija vairāki būtiski trūkumi. Pirmkārt, to noslēdza pārāk vēlu – tobrīd Sarkanā armija jau

26 Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LNA LVVA), 1307–1–4, 8. lp.

27 LNA LVVA, 5434–1–480, 2. lp.; Jēkabsons, Ē. & Šiliņš, J. 2019. *Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 1. daļa. 1918. gada 18. novembris–1919. gada 16. aprīlis*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 23. lpp.

28 Peniķis, M. 1932. *Latvijas armijas sākums un cīņas Latvijā līdz 1919. g. jūlijam*. Rīga: Armijas spiestuve, 6. lpp.; Jēkabsons, Ē. & Šiliņš, J. 2019. *Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 1. daļa. 1918. gada 18. novembris–1919. gada 16. aprīlis*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 77. lpp.

bija sasniegusi Vidzemes austrumu daļu. Līdz ar to lielākajā daļā Vidzemes līgumā paredzēto rotu (ne tikai latviešu, bet arī vācu) formēšanu nemaz nebija iespējams uzsākt. Otrkārt, līgumā paredzētie 6000 karavīru bija pārāk mazs spēks, lai spētu apturēt Sarkanās armijas ofensīvu. Treškārt, vienības veidoja kā teritoriālu karaspēku, bet, piemēram, ar vienas rotas spēkiem apsargāt veselu apriņķi nebija iespējams. Vienīgi Rīgā formēja lielākus Zemessardzes spēkus. Pavisam latviešu rotas bija paredzēts formēt vismaz astoņās dažādās Latvijas pilsētās, bet vājo sakaru un resursu trūkuma apstākļos tas nebija paveicams.

Līdz pat 1918. gada beigām latviešu vienības no Vācijas armijas nesaņēma lielgabalus, kas neļāva formēt artilērijas baterijas. Tāpat ložmetēju bija ļoti maz, turklāt Vācijas okupācijas varas iestādes kavējās izsniegt Zemessardzes vienībām (tas attiecās arī uz vācbaltiešu un krievu apakšvienībām, lai gan mazākā mērā) nepieciešamo apģērbu, ekipējumu, transporta līdzekļus un ieročus. Salīdzinājumam – evakuējoties no Latvijas teritorijas, Vācijas armija atstāja Sarkanajai armijai vismaz 450 ložmetēju un gandrīz 10 000 šauteņu.²⁹

Rezultātā līdz 1918. gada beigām daudz maz saformētas bija dažas vācu un viena krievu rota un viena vācu artilērijas baterija, kā arī pāris latviešu rotas. Pilnībā bija izgāzies plāns par četrām latviešu rotām Vidzemē – daļēji saformēta bija tikai Cēsu rota, kura arī bija pirmā, kas iesaistījās sadursmēs ar Sarkanā armiju. Rīgā pavisam formēja astoņas latviešu, četras vācu un vienu krievu rotu; Jelgavā – vienu vācu un divas latviešu rotas; Liepājā – divas latviešu rotas; pa rotai Tukumā, Ventspilī un Kuldīgā, kā arī kavalērijas eskadronu Tukumā.³⁰ Kopumā Latvijas Zemessardzē šajā laikā varēja būt ap 3000 karavīru (ap 2000 latviešu, no tiem 1400 Rīgā, ap 900 vācbaltiešu un 100 krievu). Vēl uz atsevišķa līguma pamata 1918. gada 9. decembrī Pagaidu valdības pakļautībā stājās pulkveža Afanasjeva nodaļa, kura bija atkāpusies no Latgales.

Vācijas, Krievijas un Lielbritānijas intereses

Neatkarības kara politisko un militāro norišu sarežģītību, kas var radīt apjukumu pat labi izglītotam cilvēkam (piemēram, trīs valdību paralēla pastāvēšana), noteica nepieciešamība karot vienlaikus pret Krieviju un Vāciju. Abas bija Pirmajā pasaules karā zaudējušās valstis. Abas bija ierautas pilsoņu karos – Krievijā Pilsoņu karš bija sācies jau 1918. gada janvārī³¹, bet Vācijā politiskā vardarbība uzliesmoja līdz ar novembra revolūciju. Abas lielvaras bija militāri, politiski un ekonomiski novājinātas. Tās nevarēja atklāti karot, jo tas draudēja izraisīt nevēlamu konfrontāciju ar Antantes valstīm. Līdz

29 Šiliņš, J. 2013. *Padomju Latvija, 1918–1919*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība 164. lpp.

30 Sīkāk par latviešu rotu formēšanu un sastāvu skat.: Dambītis, K. 2019. Latvijas Pagaidu valdības bruņoto vienību formēšana 1919. gada pirmajā pusē. Grām.: Šiliņš, J. (red.). *Liepāja Latvijas Neatkarības karā 1918–1920*. Rīga: Jumava, 73.–76. lpp.

31 Historiogrāfijā pastāv dažādi viedokļi par Krievijas Pilsoņu kara sākumu. Daļa vēsturnieku uzskata, ka Pilsoņu karš sākās līdz ar komunistu izdarīto apvērsumu 1917. gada novembrī. Izplatītākais ir uzskats, ka Pilsoņu karš sākās 1918. gada maijā pēc Čehoslovāku korpusa sacelšanās. Tomēr autors Pilsoņu kara sākumu saista ar Krievijas Satversmes sapulces padzišanu 1918. gada janvārī.

ar to gan Vācija, gan Krievija pret Latvijas Republiku izmantoja nekonvencionālu karadarbības metožu kopumu, ko mūsdienās ir ierasts apzīmēt kā hibrīdkaru. Tāpat abas lielvalstis projicēja savu iekšējo pilsoņu karu īpatnības Latvijas teritorijā. Tāpat kā Krievijā, komunisti Latvijā īstenoja sarkano teroru, centās ieviest kara komunisma ekonomisko politiku, organizēja proletariāta diktatūru. Savukārt no Vācijas Latvijā tika importēti brīvkorpusi – no kara veterāniem organizētas brīvprātīgo vienības, kuras Vācijā apspieda radikālo sociālistu un komunistu sacelšanās; šeit, tāpat kā Vācijā, tika īstenots baltais terors.

Abas agresorvalstis Latvijā centās radīt marionešu valdības un meklēt vietējo sabiedrības grupu atbalstu. Krievijas gadījumā tā bija Pētera Stučkas valdība, kura meklēja politisko atbalstu bezzemniekos un pilsētu strādniekos. Vācijas militārās un politiskās aprindas centās balstīties uz vācbaltiešu kopienu un organizēja vispirms Oskara Borkovska, pēc tam Andrieva Nīedras valdību.

Daudzi laikabiedri (arī britu novērotāji) uzskatīja, ka Vācijas bruņotie spēki jau no 1918. gada novembra sabotēja nacionālo armiju veidošanos Baltijā, kas, piemēram, Igaunijā noveda pie vācu un igauņu karavīru bruņotām sadursmēm. Tāpat A. Vinnigs jau no 1918. gada decembra meklēja diplomātiskus kontaktus ar padomju pusi. Vācu zaldātu padomes veica pārrunas ar Sarkanās armijas daļām, citu pēc citas atdodot Latvijas pilsētas.

Jau no Neatkarības kara sākuma A. Vinnigs izdarīja lielu spiedienu uz Latvijas Pagaidu valdību, izmantojot tās militāro vājumu. Sākotnēji Kārlis Ulmanis un citi latviešu politiķi Vāciju uzskatīja par potenciālu sabiedroto un lika lielas cerības uz to, ka Vācijas armija apturēs Krievijas iebrukumu. Tomēr Vācijas prasības bija ārkārtīgi smagas – A. Vinnigs prasīja saglabāt vācbaltiešu muižniecības privilēģēto stāvokli, atļaut iepludināt Latvijā vācu kolonistus un piešķirt pilsoņu tiesības vācu karavīriem. Izpildot Vācijas prasības, Latvija nokļuva pilnīgā atkarībā no Vācijas. Neņemot vērā bezcerīgo militāro situāciju, Pagaidu valdība pretojās Vācijas pārstāvju spiedienam. Turpmākajos mēnešos, pastiprinoties Latvijas sadarbībai ar Lielbritāniju, tai kļūstot militāri spēcīgākai un redzot diplomātiskā, politiskā un ekonomiskā spiediena neefektivitāti, Vācijas militārās aprindas ar ģenerāli Rīdigeru fon der Golcu priekšgalā izšķīrās par fiziska spēka lietošanu un īstenoja 1919. gada 16. aprīļa apvērsumu Liepājā.³²

Neatkarības kara turpinājumā Latvijas Republika turpināja atklātu cīņu vienlaikus pret divām lielvalstīm – Krieviju un Vāciju. 1919. gada 26. novembrī Latvijas valdība paziņoja Vācijai par diplomātisko attiecību pārtraukšanu, kas būtībā nozīmēja kara pieteikumu. Šeit gan jāpiebilst, ka ne Vācija, ne Krievija tā arī oficiāli neatzina atrašanos karastāvoklī ar Latviju. Piemēram, miera sarunu laikā 1920. gadā

---

32 1919. gada 16. aprīlī landesvēra Trieciennodaļa un Vācijas armijas brīvkorpusi Liepājā atbrūvoja latviešu bruņotos formējumus, ieņēma Latvijas Pagaidu valdības iestādes un arestēja vairākus ministrus un ierēdņus, pasludinot valdību par gāztu.

Padomju Krievija kategoriski atteicās atzīt sevi par kara izraisītāju. Tomēr tā bija gatava slēgt miera līgumu ar Latviju un izmaksāt tai materiālu kompensāciju.

Liela nozīme Latvijas Neatkarības kara iznākumā bija Lielbritānijai, kura jau 1918. gada 20. novembrī pieņēma lēmumu par flotes eskadras nosūtīšanu uz Baltijas jūru. Tās uzdevumi bija: nodrošināt Kompjēnas pamiera noteikumu izpildīšanu; īstenot Vācijas jūras blokādi; sniegt militāru atbalstu Igaunijai un pārējām Baltijas valstīm. Lielbritānijas politiskajā un militārajā vadībā nebija vienprātības par īstenojamo politiku Baltijā, ko noteica domstarpības attieksmē pret Vāciju un Padomju Krieviju. Kamēr Lielbritānijas valdības galva Loids Džordžs un viņa pārstāvētā Liberālā partija vēlējās īstenot pēc iespējas represīvāku politiku pret Vāciju (piemēram, sodīt ar nāvi Vācijas ķeizaru Vilhelmu II), ātri demobilizēt armiju un floti un aktīvi neiesaistīties Padomju Krievijas ierobežošanā, tikmēr Konservatīvā partija, kura kontrolēja ārlietas, armiju un floti, uzstāja uz aktīvu iejaukšanos reģionā, maigāku politiku pret Vāciju un aktīvu iejaukšanos Krievijas Pilsoņu karā, lai panāktu demokrātisko spēku uzvaru.

Šīs pretrunas atspoguļojās arī Latvijas notikumos. Lielbritānijas ārlietu ministrs Arturs Balfūrs un Vinstons Čērčils aktīvi atbalstīja Baltijas valstu neatkarību un vairākkārt aicināja atzīt to *de iure* (*de facto* Latvijas un Igaunijas neatkarību A. Balfūrs atzina vēl pirms 18. novembra). Lielbritānijas kara flote izsniedza ieročus latviešu un igauņu militārajiem formējumiem un apmācīja tos. Tā 1918. gada 19. decembrī Lielbritānijas flotes virsnieki Rīgā sāka apmācīt latviešu virsniekus. 23. decembrī angļi uzsāka arī latviešu karavīru apmācību Liepājā.³³ Lielbritānijas kara flote piedalījās Tallinas aizstāvēšanā un bija gatava to pašu darīt Rīgā. Lielbritānijas eskadras komandieris admirālis Sinklērs aicināja izsēdināt Baltijā angļu ekspedīcijas korpusu. Tomēr Loids Džordžs panāca eskadras steidzīgu atsaukšanu no Baltijas. Nomainīta tika arī eskadras vadība.

Pēc Lielbritānijas flotes atgriešanās Liepājā 1919. gada februārī latvieši no tās saņēma lielāko ieroču sūtījumu – 5000 šauteņu un 50 patšauteņu³⁴. 1919. gada maijā Vinstons Čērčils panāca Baltijas valstīm labvēlīga ģenerāļa Gofa iecelšanu par Baltijas valstu misijas vadītāju. Lielbritānijas militārā palīdzība bija izšķiroša Igaunijas armijas cīņās pret Sarkano armiju un pret vācu spēkiem Cēsu kaujās, kā arī Latvijas armijas kaujās pret bermontiešiem.

Latvijas Neatkarības kara norises

Neraugoties uz nevienlīdzīgo spēku samēru un Krievijas un Vācijas milzīgajiem resursiem, Latvijas Republika spēja uzvarēt Neatkarības karā. Šī uzvara nodrošināja Latvijas valstij 20 gadus ilgu neatkarības periodu un kalpoja par vienu no pamatiem

33 Jēkabsons, Ē., Zariņš, K. 2019. *Latvijas Neatkarības karš 1918.–1919. gadā: Lielbritānijas kara flotes ziņojumi*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 91., 115. lpp.

34 Šādi tika apzīmēti rokas ložmetēji.

neatkarības atjaunošanai 1990. gadā. Neatkarības karš ir bijis lielākais un nozīmīgākais militārais konflikts, kurā ir piedalījušies Latvijas Republikas bruņotie spēki.

Neatkarības kara pirmais posms (1918. gada novembris–1919. gada janvāris)

1918. gada 22. novembrī Pleskavas strēlnieku divīzijas avangards ieņēma Zilupi, šķērsojot mūsdienu Latvijas robežu. Divīzija bija skaitliski neliela, vāji bruņota un slikti motivēta. Tomēr pretinieks bija vēl vājāks – vietējās vācu zaldātu padomes nevēlējās iesaistīties sadursmēs ar Sarkanā armiju, bet pulkveža Afanasjeva nodaļa bija spējīga veikt tikai izlūkošanu. Papildus Pleskavas strēlnieku divīzijai novembra beigās Latgalē aktivizējās vietējo partizānu grupas un no Krievijas ieradušās komunistu kaujinieku vienības. Zināmākais un daudzskaitlīgākais bija Dominika Estas vadītais partizānu un kaujinieku grupējums, kas darbojās rietumos no Rēzeknes. Acīmredzot tieši ar šo vienību Afanasjeva partizānu nodaļai notika sadursme Galēnu mežā pie Viļāniem 1918. gada 30. novembrī, kad tā sāka atkāpšanos no Rēzeknes uz Rīgu.³⁵ Tā bija pirmā lielinieku un pretlieliniecisko spēku bruņotā sadursme Latvijas teritorijā Neatkarības kara laikā.

Stratēģiskā ziņā svarīgs pavērsiena punkts visā Sarkanās armijas Baltijas militārās kampaņas laikā bija Ziemeļu korpusa sakaušana un Pleskavas ieņemšana 1918. gada 25. novembrī. Līdz ar to Sarkanajai armijai bija atvērts ceļš uz Dienvidigauniju, Ziemeļvidzemi un Ziemeļlatgali. Šeit strauji uz priekšu virzījās 2. Novgorodas strēlnieku divīzija, kura divās nedēļās sasniedza Alūksni, Gulbeni un Skrīverus. Virzīšanās uz priekšu visbiežāk notika ar to vācu zaldātu padomju piekrišanu, kuras kontrolēja attiecīgo teritoriju. 1918. gada 9. decembrī pēc ultimāta vācu zaldātu padomei un vietējam garnizonam Daugavpilī tika ielaistas Sarkanās armijas vienības.³⁶

Sarkanās armijas stratēģiskais plāns, kuru izstrādāja Padomju Krievijas bruņoto spēku virspavēlnieks Jukums Vācietis, paredzēja vispirms ieņemt galvenos cietokšņus Baltijas teritorijā – Daugavpili, Kauņu un Liepāju –, lai uz tiem balstītu tālākās operācijas. Mazāka uzmanība tika pievērsta ziemeļu flangam Igaunijai, kas lielā mērā arī izšķīra Baltijas militārās kampaņas likteni. Galvenos Sarkanās armijas spēkus virzot uz Rīgu un Daugavpili, Igaunijas armijai izdevās izturēt sākotnējo spiedienu un vēlāk radīt nopietnus draudus Austrumprūsijas virzienā uzbrūkošo kolonnu ziemeļu flangam.

Pieaugot Sarkanās armijas spēkam, sevišķi pēc latviešu strēlnieku padomju divīzijas (tā sauktie latviešu sarkanie strēlnieki) pulku pārsviešanas uz Latvijas teritoriju, sarunas ar vācu zaldātu padomēm kļuva arvien retākas, attiecīgi arvien biežākas kļuva bruņotas sadursmes. Pirmā nelielā kauja Ziemeļvidzemē notika 18. decembrī, kad no Ērgemes uz latviešu strēlnieku avangarda ieņemto Valku reidu

35 Sīkāk par M. Afanasjeva vienību skat.: Jēkabsons, Ē. 1996. Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M. Afanasjeva partizānu nodaļas darbība Latvijā 1918. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 1, 42.–59. lpp.

36 Šiliņš, J. 2013. *Padomju Latvija 1918–1919*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 75. lpp.

veica Ziemeļu korpusa vienība pulkveža Daniila Vetrenko vadībā.³⁷ Ziemeļu korpusa pēc sarunām ar Latvijas un Igaunijas Pagaidu valdību atkāpās nevis uz Rīgu (kā sākotnēji bija plānots), bet uz Igauniju, kur kopā ar Igaunijas armiju piedalījās kaujās pret Sarkanarmiju.

19. decembrī pie Ogres dzelzceļa tilta un stacijas notika pirmā sadursme ar vācbaltiešu un krievu zemessargu vienību daļību rotmistra Boma vadībā. Vienībai izdevās sekmīgs uzbrukums no slēpņa pret sarkanarmiešu (acīmredzot no 2. Novgorodas strēlnieku divīzijas) ešelonu. Pēc sadursmes zemessargi atbrīvoja teritoriju līdz Skrīveriem. 22. decembrī Valmierā notika lielāka latviešu strēlnieku 2. brigādes un Dzelzs brigādes 3. brīvprātīgo bataljona (tas bija saformēts Valmierā) kauja. Tajā krita vismaz trīs sarkanarmieši un vēl 10 ievainoja, tāpat tika sabojāta viena bruņumašīna.³⁸

24. decembrī notika pirmā sadursme ar latviešu zemessargu daļību, Cēsu rotai pēc atkāpšanās no Cēsīm sākot apšaudi ar sarkanarmiešu izlūkiem pie Drabešu muižas. Šajā dienā notika vēl divas rotas izlūku sadursmes. Pēc 26. decembra sadursmes ar sarkanarmiešiem starp Līgatni un Siguldu, Cēsu rota atkāpās uz Rīgu.

Valentīna Keiša: *“Tēvs mans (..) bija armijā. Viņš bija iesaukts jau, man liekas, ka cara armijā. Smoļenskā dienēja. Un pēc revolūcijas, viņš teica, ka tad jau nodibinājās Sarkanarmija. Viņš teica, ka armijā uzradās aģitatori, kas apsolija paradīzi virs zemes. Viņš teica, ka daudzi noticēja un aizgāja latviešu sarkanajos strēlniekos, bet daudzi atgriezās atpakaļ. Arī mans tēvs atgriezās, un pēc tam viņš iesaistījās Latgales partizānu pulka kaujās un karoja pret sarkanajiem.”*

Decembra beigās Sarkanā armija strauji tuvojās Rīgai no ziemeļaustrumiem un austrumiem. Izšķiroša loma šajā ofensīvā bija no Krievijas pārsvietajiem latviešu sarkano strēlnieku pulkiem. Pirmā Latvijas teritorijā 18. decembrī ienāca latviešu strēlnieku padomju divīzijas 2. brigāde (1., 4. un 6. strēlnieku pulks, artilērijas divīzions un dažas sīkākas vienības), kura ieņēma Valku. Lielākā daļa brigādes vienību tika pārsvietas no Krievijas pilsoņu kara Austrumu frontes. Šajā laikā jau bija pieņemts lēmums pārsviet uz Latviju visu latviešu strēlnieku divīziju, lai gan tā loģistikas ziņā bija ārkārtīgi sarežģīta operācija (Krievijas transporta sistēma atradās ļoti sliktā stāvoklī, nepietika arī pārtikas, bet latviešu pulki bija jāpārvieta tūkstošiem kilometru attālumā). 2. brigādei, kura decembra beigās strauji virzījās cauri Vidzemei, sekoja 1. brigāde (2., 3. 10. pulks), kura ieradās Daugavpilī un tālāk devās Rīgas un Jelgavas virzienā.

1918. gada decembra beigās Rīgai draudēja uzbrukumi no ziemeļaustrumiem un dienvidaustrumiem, kā arī potenciāli – apiešana no dienvidiem. Šādos apstākļos pretlieliniecisko spēku vadība pieņēma lēmumu aizstāvēt Pirmā pasaules kara pozīcijas

37 Розенталь, Р. 2012. *Северо-Западная армия. Хроника побед и поражений*. Таллин: Арго, С. 52.

38 Šiliņš, J. 2013. *Padomju Latvija, 1918–1919*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 78. lpp.

Inčukalna apkārtnē, lai aizkavētu ienaidnieka virzību uz Rīgu. Sākotnēji operācijā bija jāpiedalās Dzelzs brigādes bataljonam, Afanasjeva nodaļai un Latvijas Zemessardzes vācbaltiešu un krievu rotām. Taču pēc pirmajām sadursmēm ar pretinieka avangardu Dzelzs brigādes un Afanasjeva nodaļas karavīri pameta pozīcijas, un Inčukalna kauju smagums 1918. gada 31. decembrī un 1919. gada 1. janvārī uz saviem pleciem bija jāiznes vācbaltiešu un krievu zemessargiem.

Inčukalna kaujā vācbaltiešu zemessargi tika sakauti un bija spiesti atkāpties Rīgas virzienā, ciešot lielus zaudējumus.³⁹ Kaujā bija vismaz 35 kritušie, mirušie no ievainojumiem un vēlāk gūstā nogalinātie, zaudēja arī visu artilēriju – divus lielgabalus un divas haubices, aptuveni simtu ievainoja. Pirms kauju sākuma visās vācbaltiešu vienībās Latvijā pavisam bija 700 karavīru ar 16 ložmetējiem.⁴⁰ Vācbaltiešu 1. un 2. Rīgas rotu Inčukalnā sakāva. Lielie zaudējumi liedza organizēt jaunu aizsardzības līniju, piemēram, Juglas pozīcijās. Rīgu steidzīgi pameta Lielbritānijas eskadra, kas pirms tam bija plānojusi piedalīties pilsētas aizstāvēšanā.

Latviešu rotas Inčukalna kaujā nepiedalījās. 1. Rīgas apsardzības rota atteicās izpildīt pavēli par došanos uz fronti. 30. decembrī, kad angļu karakuģi apšaudīja rotas kazarmas ar artilēriju, vācbaltiešu karavīri to atbrūvoja. Vēlāk 10 rotas karavīriem piesprieda nāvessodu. 31. decembrī apsardzības ministrs J. Zālītis uzdeva J. Balodim no instruktoru rezerves saformēt triecienu rotu, kuru apakšpulkveža Oskara Kalpaka vadībā nākamajā dienā (1. janvārī) nosūtīt uz fronti. Tāpat uz fronti vajadzēja iziet Cēsu rotai.⁴¹ Tomēr 1919. gada 1. janvārī tika saņemta ziņa par neveiksmi Inčukalna kaujā un tā vietā, lai nosūtītu latviešu rotas uz fronti, tika pieņemts lēmums Pagaidu valdību un tai lojālo karaspēku evakuēt uz Jelgavu.⁴²

Inčukalna kaujas iznākumu noteica nevis latviešu rotas nepiedalīšanās, bet pretinieka lielais pārsvars (aptuveni 500 pret 2000 karavīru), Dzelzs brigādes un Afanasjeva nodaļas aiziešana no frontes, kā arī sliktā plānošana un vadība (sākotnēji kaujas vadība bija uzticēta Dzelzs brigādei), lielā steiga (aizsardzības pozīcijas zemessargi ieņēma pēdējā brīdī) un novēlotā rezervju (vācbaltiešu Trieciennodaļas divu vadu) ierašanās.

1919. gada 2. un 3. janvārī no 1400 latviešu karavīru, kuri atradās Rīgā, 436 palika lojāli Pagaidu valdībai un devās uz Jelgavu. Pārējie vai nu izklīda, vai pat pārgāja Sarkanās armijas pusē. Arī vācbaltiešu un krievu vienības Rīgas atstāšanas laikā ievērojami saruka, izņemot elitāro Trieciennodaļu, kurā no 31. decembra līdz 2. janvārim iestājās liels skaits brīvprātīgo.

39 Sīkāk par kauju skat.: Grimm, C. 1939. Jahre deutscher Entscheidung im Baltikum 1918/1919. Essen: Essener Verlagsanstalt, S. 257–268.

40 Jēkabsons, Ē. & Zariņš, K. 2019. *Latvijas Neatkarības karš 1918.–1919. gadā: Lielbritānijas kara flotes ziņojumi*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 91. lpp.

41 Jēkabsons, Ē. & Šiliņš, J. 2019. *Ciņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 1. daļa. 1918. gada 18. novembris–1919. gada 16. aprīlis*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 113.–115. lpp.

42 Turpat, 117. lpp.

Pēc Rīgas ieņemšanas Sarkanās armijas daļas, kuras atradās Latvijā, tika apvienotas Padomju Latvijas armijā (PLA). Latviešu strēlnieku padomju divīziju pārdēvēja par 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīziju un uz Sevišķās internacionālās strēlnieku divīzijas, kas bija atsūtīta no Maskavas, bāzes sāka formēt 2. Padomju Latvijas strēlnieku divīziju, iekļaujot tajā vairākus Latvijas teritorijā saformētus pulkus.

5. janvārī Jelgavā latviešu rotas pārformēja, izveidojot 1. latviešu atsevišķo bataljonu O. Kalpaka vadībā. Atsevišķā (Studentu) rota netika iekļauta bataljonā, bet apsargāja Pagaidu valdību. 6. janvārī valdība un Studentu rota devās uz Liepāju. Zemgales un Kurzemes aizstāvēšanai bija atlikušiniecīgi spēki: Kalpaka bataljons, Trieciennodaļa, pāris skaitliski nelielas kavalērijas nodaļas, vācbaltiešu Jelgavas (Rādena) rota un demoralizētās Dzelzs brigādes atliekas, pavisam aptuveni 1000 karavīru.⁴³ Ar šādiem spēkiem nebija iespējams apturēt latviešu strēlnieku 1. brigādes (tās sastāvā bija aptuveni 4000 karavīru) virzīšanos uz rietumiem. 6. janvārī vācbaltiešu un Dzelzs brigādes daļa piedzīvoja kārtējo sakāvi pie Vecmuižas, un 9. janvārī sarkanie strēlnieki ieņēma Jelgavu. Pretlielinieciskie spēki atstāja pilsētu bez kaujas, cerot aizkavēt ienaidnieka kustību Auces–Lielaucē–Jaunpils līnijā.

16. janvārī pie Lielaucē Kalpaka bataljons izcīnīja savu pirmo kauju, gūstot uzvaru pret 2. Padomju Latvijas strēlnieku pulka 1. rotu, kura pārdrošā uzbrukumā mēģināja ieņemt Lielaucē muižu, bet ar zaudējumiem bija spiesta atkāpties. Neņemot vērā šo panākumu, latviešu bataljons bija spiests pamest savas pozīcijas un atkāpties līdz Ventai, jo 10. Padomju Latvijas strēlnieku pulkam tālāk dienvidos pie Auces izdevās sakaut Rādena rotu. 22. janvārī 2. Padomju Latvijas strēlnieku pulks atkal sakāva Rādena rotu, ieņemot Skrundu un nonākot Ventas kreisajā krastā. Līdz ar to bija radīti labvēlīgi priekšnoteikumi, lai ieņemtu Liepāju. 27. janvārī PLA 3. atsevišķais kavalērijas divīzions ieņēma Kuldīgu un 30. janvārī Ventspili, kur izrēķinājās ar aptuveni 100 sagūstītajiem vācu karavīriem.⁴⁴ Tas bija viens no lielākajiem sarkanarmiešu kara noziegumiem Latvijas teritorijā.

1919. gada janvāra beigās Latvijas Pagaidu valdības kontrolētā teritorija bija sarukusi līdz Liepājas apkārtnē. Lielākā daļa valdības locekļu (tai skaitā Ministru prezidents Kārlis Ulmanis), arī augstākie ierēdņi un virsnieki bija pametuši Latviju un devušies uz ārzemēm. Liepājā palika trīs valdības ministri (apsardzības ministrs Jānis Zālītis, iekšlietu ministrs Miķelis Valters un satiksmes un darba ministrs Teodors Hermanovskis) un nedaudz ierēdņu. Valdība bija pieņēmusi principiālu lēmumu aizstāvēt Liepāju līdz pēdējai iespējai, taču prognozēja, ka ienaidnieka pārspēka dēļ tā pēc pāris nedēļām tiks zaudēta.

43 Liepājā atradās vēl apmēram 1500 vīru lielais Liepājas pulks, kurš bija saformēts no brīvprātīgajiem Vācijas armijas karavīriem, bet tā kaujas spējas bija ļoti apšaubāmas. Skat.: Grimm, C. 1939. Jahre deutscher Entscheidung im Baltikum 1918/1919. Essen: Essener Verlagsanstalt, S. 361.

44 Urbanovičs, K. 1934. 3. atsevišķā kavalērijas divīziona kaujas par Padomju Latviju. Grām. *Latvju strēlnieku vēsture*. 2. sēj. 2. daļa. Maskava: Prometejs, 40. lpp.

Neveiksmju cēloņi. Viens no galvenajiem sākotnējo neveiksmju cēloņiem bija Vācijas bruņoto spēku vadības un daļas politiķu nevēlēšanās izpildīt Kompjēnas pamiera prasību aizstāvēt okupētās austrumu teritorijas no komunistu iebrukuma, līdz nacionālās valdības varētu izrādīt efektīvu pretestību. Tomēr Igaunijas valdība, atšķirībā no Latvijas, tādus pašos apstākļos spēja organizēt efektīvu pretestību iebrucējiem. Igaunijas panākumus noteica gan spēja agrāk izveidot kontaktus un panākt ievērojamu palīdzību no Lielbritānijas, gan izlēmīgāka agrārā politika, solot karavīriem zemi, gan spēja ātrāk pārņemt varas funkcijas no vācu okupācijas varas un nevairīšanās no konfliktiem ar vāciešiem, lai aizstāvētu savas intereses.

Latvijas valdība sākotnēji pievērsa pārāk mazu uzmanību bruņoto spēku organizēšanai, un laika trūkuma dēļ to nebija iespējams sekmīgi veikt. Tāpat jāatzīmē tālredzīgā un plānveidīgā pretinieka darbība, kas, neņemot vērā pienācīga bruņotā spēka trūkumu (vismaz līdz latviešu sarkano strēlnieku atbraukšanai decembra otrajā pusē), spēja ieņemt plašas teritorijas un attīstīt sekmīgu propagandas un aģitācijas darbu Latvijas civiliedzīvotāju un karavīru vidū. Ļoti spēcīgs militārs un psiholoģisks faktors bija latviešu strēlnieku padomju divīzijas izmantošana Latvijā, kas demotivēja daudzus latviešu karavīrus no cīņas pret Sarkanarmiju. Pagaidu valdības pretdarbība informācijas un psiholoģiskajā karā sākotnēji bija ļoti vāja. Tikai 1918. gada 31. decembrī Apsardzības ministrijas Ģenerālštāba daļā izveidoja Aģitācijas nodaļu Jāņa Bankava vadībā. Aktīvs un efektīvs propagandas un aģitācijas darbs tika uzsākts 1919. gada janvārī Liepājā, kad sāka iznākt populārais laikraksts "Latvijas Sargs".

Kara otrais posms (1919. janvāris–aprīlis)

Kara otro posmu raksturoja PLA pāreja uz stratēģisku aizsardzību Kurzemes frontē. To noteica: Igaunijas armijas panākumi ziemeļos; Vācijas armijas klātbūtnes pieaugums Ziemeļlietuvā un Dienvidkurzemē. Abi faktori spieda PLA uz vairāk nekā mēnesi atteikties no Liepājas ieņemšanas plāniem un pāriet uz aizsardzību gar Ventu.

Sarkanās armijas tuvošanās Austrumprūsijai mudināja Berlīni pievērst lielāku uzmanību savu austrumu robežu aizstāvēšanai. 17. janvārī par Dzelzs brigādes komandieri iecēla enerģisko un talantīgo Vācijas armijas majoru Jozefu Bišofu, kurš to pārformēja Dzelzsdivīzijā un iekļāva tās sastāvā arvien jaunus brīvkorpusus (tā dēvēja Vācijā no brīvprātīgajiem saformētās kaujas vienības). 1. februārī pretlieliniecisko spēku komandēšanu Kurzemē uzticēja pieredzējušajam Vācijas ģenerālim Rīdigeram fon der Golcam, bet par vācbaltiešu zemessargu komandieri iecēla Vācijas armijas majoru Alfrēdu Flečeru. No 4. februāra Ziemeļlietuvā no Berlīnes pievārtes sāka ierasties 1. gvardes rezerves divīzijas daļas. Līdz ar to februāra sākumā PLA un pretlieliniecisko spēku samēri Kurzemes frontē bija līdzsvarojušies. Arī Kalpaka bataljons saņēma pirmos papildinājumus.

Svarīgs, varbūt pat izšķirošs faktors Latvijas Neatkarības kara gaitā bija Igaunijas sekmīgā cīņa par neatkarību. Līdz janvāra beigām igauņi bija atbrīvojuši no

iebrucējiem gandrīz visu savas valsts teritoriju. 31. janvārī PLA bija spiesta pamest Valku. 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas 3. brigāde 1919. gada janvāra otrajā pusē tika pārsviesta nevis uz Kurzemes fronti (šeit darbojās tikai brigādes atsevišķais kavalērijas divīzijs), bet uz Ziemeļvidzemi. Rezultātā PLA trūka spēku Liepājas ieņemšanai. Turpmākos mēnešus PLA galvenos spēkus (aptuveni divas trešdaļas) koncentrēja tieši cīņai pret igauņiem.

Igaunijas armijas sastāvā tika veidotas arī latviešu militārās vienības. 1919. gada 7. janvārī uz Tallinu no Liepājas kā Pagaidu valdības militārais pārstāvis devās kapteinis Jorgis Zemitāns. 20. janvārī Igaunijas valdība piekrita izveidot sešas latviešu apsardzības rotas. 18. februārī Latvijas valdības pārstāvji parakstīja ar Igauniju līgumu par militāru palīdzību mūsu valsts teritorijas atbrīvošanā, kā arī latviešu mobilizāciju un Latvijas karaspēka izveidošanu Igaunijas armijas operatīvā pakļautībā. Kopā ar mobilizāciju februāra beigās latviešu karavīru skaits pieauga līdz 2000 un sākotnēji iecerētā bataljona vietā bija iespējams saformēt Valmieras kājnieku pulku, rezerves bataljonu un artilērijas bateriju. 1. Valmieras kājnieku pulks pirmo kauju piedzīvoja 28. martā Alūksnes virzienā. 31. martā latviešu vienības apvienoja Ziemeļlatvijas brigādē.

Arī Kurzemē turpinājās latviešu karaspēka formēšana. Janvāra beigās un februāra sākumā Apsardzības ministrija organizēja vairākas mobilizācijas, taču tās nedeva lielus panākumus. Mobilizācijas turpinājās arī februāra beigās, un situācija radikāli mainījās pēc 27. februārī izdotā valdības rīkojuma par bezzemnieku apgādāšanu ar zemi un solījumiem karavīriem kā pirmajiem piešķirt zemi. Mobilizācijas ļāva ievērojami papildināt Kalpaka bataljonu, kuru 20. martā varēja pārformēt par Latviešu atsevišķo brigādi trīs bataljonu sastāvā. Liepājas tuvumā varēja sākt ceturta bataljona formēšanu papildus Liepājā dislocētajiem jaunformējamiem spēkiem. Vācieši, redzot latviešu vienību straujo pieaugumu kontekstā ar gatavošanos agrārajai reformai, sāka likt šķēršļus latviešu mobilizācijai, pamatojot tos ar lielinieckajām tendencēm latviešu vidū un nevēlēšanos apbruņot neuzticamus elementus.

1919. gada 29. janvārī pretlielinieciskie spēki guva pirmo nozīmīgo uzvaru – Kalpaka bataljons kopā ar vācbaltiešu un krievu zemessargu vienībām atbrīvoja Skrundu. Nākamā, daudz sarežģītākā, bet arī sekmīgākā, operācija notika 13. februārī, kad vācbaltiešu vienības straujā naktī uzbrukumā ieņēma Kuldīgu. Turpmākajās nedēļās ap Kuldīgu izvērās smagas kaujas, PLA cenšoties atgūt pilsētu. 24. februārī vācbaltiešu zemessargi atbrīvoja Ventspili. Līdz ar to PLA aizsardzības līnija gar Ventu bija pārrauta un pretlielinieciskie spēki bija ieguvuši vairākus placdarmus upes pretējā krastā.

3. martā sākās pretlieliniecisko spēku ofensīva Kurzemes frontē. Tās pirmais posms sākās ar 1. gvardes rezerves divīzijas, Dzelzsdīvīzijas un Kalpaka bataljona uzbrukumu frontes dienvidu daļā (Ziemeļlietuvā un Dienvidkurzemē līdz Skrundai). Latviešu vienības guva panākumus, taču 6. martā pārpratuma kaujā ar Dzelzsdīvīziju pie Airītēm krita bataljona komandieris O. Kalpaks un vairāki latviešu virsnieki.

10. martā, kad 1. latviešu atsevišķais bataljons bija atbrīvojis Saldu, sākās vācbaltiešu un krievu (kņaza Anatola Līvena nodaļa) zemessargu vienību ofensīva Kurzemes centrālajā un ziemeļu daļā. PLA fronte šeit sabruka, un zemessargi ļoti strauji virzījās uz priekšu, 13. martā atbrīvojot Talsus un 15. martā – Tukumu. A. Flečera komandētās vienības bija nonākušas dziļi pretinieka flangā un pat aizmugurē. PLA trūka rezervju, ar kurām ierobežot pretinieka kustību. 18. martā A. Flečera vienības uzsāka tālāko uzbrukumu ar mērķi atbrīvot vai nu Rīgu, vai Jelgavu. Tā kā A. Līvena nodaļa pie Kalnciema sastapa spēcīgu ienaidnieka pretestību, galvenie zemessargu spēki devās uz Jelgavu, kuru tās pašas dienas pievakarē atbrīvoja. Viss PLA grupējums Zemgalē nonāca pusielenkumā un tikai ar lielām pūlēm caur Bausku un ziemeļos no tās spēja izklūt no draudošās situācijas. PLA ar mainīgām sekmēm veica pretuzbrukumus no Rīgas Jelgavas un Tukuma virzienā, taču marta beigās frontes līnija kopumā stabilizējās gar Lielupi.

Sekmīgajai pretlieliniecisko spēku ofensīvai Kurzemes frontē bija tālejošas sekas. Pirmkārt, tā nopietni iedragāja Padomju Latvijas stāvokli, uz brīdi to nostādot uz sabrukuma sliekšņa. Marta otrajā pusē Rīgā sākās evakuācija un masveidīga ieslodzīto nošaušana cietumos. Militārā vadība apsvēra PLA atvilkšanu uz Aiviekstes upes līniju. Otrkārt, marta vidū un otrajā pusē PLA visas rezerves bija spiesta sūtīt Rīgas aizstāvēšanai, kas mazināja aktivitāti pret Igaunijas armiju, kura tobrīd atradās visai sarežģītā situācijā. Tomēr pretlieliniecisko spēku pasivitāte pēc Lielupes sasniegšanas uz diviem mēnešiem glāba padomju režīmu no sabrukuma. Lai pastiprinātu armiju draudošajā situācijā, Padomju Latvijā tika izvērsta vispārējā mobilizācija, palielinot PLA sastāvu virs 100 tūkstošiem karavīru.⁴⁵ Līdz ar to PLA kļuva par skaitliski lielāko militāro formējumu, kas darbojās Neatkarības karā. Protams, tik milzīgu armiju nebija iespējams ne pienācīgi apgērbt, ne apgādāt, kas ļoti negatīvi ietekmēja tās kaujas spējas. Mobilizācija bija ārkārtīgi nepopulāra iedzīvotāju vidū un līdzās sarkanajam teroram, pārtikas trūkumam un agrārājai reformai (īstenībā zemes atņemšanas politikai) kļuva par vienu no iemesliem plašai partizānu kustībai Vidzemē (tā sauktā zaļā armija).

Pretlieliniecisko spēku panākumi radīja jaunu politisko situāciju arī Liepājā. Vācijas karaspēkam bija jāatdod kontrole pār atbrīvotajiem apgabaliem Latvijas valdībai. Tomēr vācieši to nevēlējās darīt. Pagaidu valdība centās panākt atļauju uzsākt vispārējo mobilizāciju šajās teritorijās, kas nozīmētu strauju latviešu vienību skaitlisko pieaugumu un līdz ar to arī valdības ietekmes nostiprināšanos. Aprīļa vidū Kurzemē un Zemgalē pavisam bija aptuveni 4000 latviešu karavīru (galvenokārt rezerves vienībās un komandantūrās) un Igaunijā vēl 2000, bet aplēses liecināja, ka Kurzemē un Zemgalē varētu mobilizēt vēl 20 000 cilvēku.⁴⁶ Salīdzinājumam: zemessardzes vācbaltiešu vienībās bija aptuveni 2200 karavīru un Dzelzsdivīzijā un 1. gvardes rezerves divīzijā

45 Šiliņš, J. 2013. *Padomju Latvija 1918–1919*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 158. lpp.

46 Jēkabsons, Ē. & Šiliņš, J. 2019. *Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 2. daļa. 1919. gada 16. aprīlis–10. jūlijs*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 23. lpp.

katrā ap 4000–5000 cilvēku.⁴⁷ K. Ulmaņa vadītās valdības stāvoklis ar katru dienu kļuva spēcīgāks – pēc ministru prezidenta K. Ulmaņa atgriešanās no ārzemēm 2. martā tika atjaunots pilnvērtīgu valdības darbs; bija saņemti pirmie aizdevumi no Lietuvas un uzsākta savas naudas laišana apgrozībā; valdībai izdevās izveidot labas attiecības ar Lielbritānijas militārās un politiskās misijas pārstāvjiem, saņemt ieročus no Lielbritānijas, saņemt solījumus no ASV par vērienīgu palīdzību ar pārtiku. Nevēloties pieļaut Antantei labvēlīgas un Vācijai nelabvēlīgas valdības nostiprināšanos (it sevišķi gaidāmās Rīgas atbrīvošanas priekšvakarā), ģenerālis R. fon der Golcs izlēma par labu tās vardarbīgai gāšanai. Atmiņās viņš norādījis uz pieciem stratēģiskajiem pretiniekiem Baltijā: lieliniekiem (tie bija uzvarēti 3.–18. marta ofensīvā), Liepājas vācu zaldātu padomi (to ar bruņotu spēku R. fon der Golcs padzina aprīļa sākumā), K. Ulmaņa valdību, Antantes valstis (pirmām kārtām Lielbritānija) un Vācijas sociāldemokrātiskā valdība.⁴⁸ 13.–14. aprīlī vācu vienības sāka bruņotas provokācijas pret latviešu karavīriem Liepājā un apvērsuma izdarīšanai no frontes tika atsaukta vācbaltiešu zemessardzes Trieciennodaļa.

Panākumu iemesli. Latvijas Pagaidu valdība beidzot spēja noteikt skaidru stratēģisku redzējumu – ārpolitiskā orientācija uz Antantes valstīm, ciešāka sadarbība ar Igauniju un tūlītēja sāpīgā agrārā jautājuma risināšana. Pēdējais jautājums bija sevišķi svarīgs, jo Padomju Latvija arī bija sākusi agrāro reformu, taču, pretēji bezzemnieku un sīkzemnieku cerībām, nesāka dalīt muižu zemes, bet gan veidoja kolektīvas padomju saimniecības. Vēl vairāk, padomju valdība paziņoja par privātīpašuma uz zemi likvidāciju, kas nozīmēja, ka zemnieki ne vien neieguva zemi, bet perspektīvā tiem draudēja zemes zaudēšana. Līdz ar to Pagaidu valdība, kas sāka dalīt valsts zemi bezzemniekiem un karavīriem, guva ievērojami lielāku sabiedrības atbalstu un simpātijas. Tas atspoguļojās arī armijas kaujas spēju un tās skaitliskā sastāvā pieaugumā. Ilgtermiņā šis solis un Rietumvalstu palīdzība kļuva par panākumu atslēgu visā karā, taču īstermiņā nesa lielus draudus pašai Pagaidu valdībai, kura pienācīgi nenovērtēja savu oponentu iespējas.

Kara trešais posms (1919. gada aprīlis–jūlijs)

Šajā posmā Latvijas Republika nonāca visgrūtākajā situācijā, vienlaikus karojot gan pret Padomju Krieviju, gan pret Vācijas karaspēku, kopā ar Igaunijas armiju izcīnot uzvaru Cēsu kaujās 1919. gada jūnijā.

1919. gada 16. aprīlī Liepājā Vācijas armijas brīvkorpusi un vācbaltiešu Trieciennodaļa īstenoja bruņotu apvērsumu pret Pagaidu valdību. K. Ulmanim un lielākajai daļai ministru izdevās izvairīties no aresta, viņi turpināja darbu Lielbritānijas misijas telpās un vēlāk uz tvaikoņa “Saratov” Liepājas reidā. Atbildību par puču uzņēmās anonīma Dzimtenes frontes karaspēka drošības komiteja. Galvenais puča

47 Šiliņš, J. 2019. Nenotikušais karagājiens: pulkvedis Jānis Apinis un Liepājas atbrīvošanas plāns 1919. gada aprīļa beigās. Grām: Šiliņš, J. (red.). *Liepāja Latvijas Neatkarības karā 1918–1920*. Rīga: Jumava, 110.–111. lpp.

48 Goltz, R. von der. 1920. *Meine Sendung in Finnland und im Baltikum*. Leipzig: Verlag von K. F. Koehler, S. 128.

iedvesmotājs R. fon der Golcs formāli norobežojās un vainoja karstgalvīgos vācbaltiešu muižniekus no Trieciennodaļas. Taču R. fon der Golcs neļāva atjaunot Latvijas valdības darbību. Tāpat viņš aizliedza Liepājā uzturēties bruņotām latviešu vienībām un organizēja operācijas pret latviešu 4. atsevišķo bataljonu, kas pulkveža Jāņa Apiņa vadībā gatavojās likvidēt apvērsumu ar bruņotu spēku.⁴⁹

Pučistu plāns paredzēja militāras direktorijas (vairāku personu militāras diktatūras) izveidi. Tomēr Latvijā savs Mannerheims⁵⁰ neatradās – gan latviešu brigādes komandieris Jānis Balodis, gan krievu nodaļas komandieris A. Līvens atteicās piedalīties direktorijā. Lai pārvarētu politisko krīzi, kas draudēja noslēgties ar K. Ulmaņa valdības darbības atjaunošanu, kuru centās panākt Antantes valstis, R. fon der Golcs piespieda Vācbaltiešu nacionālo komiteju izveidot pagaidu ministru kabinetu ar Oskaru Borkovski priekšgalā. Andrievs Niedra sākotnēji atteicās uzņemties valdības vadītāja pienākumus. Tam viņš piekrita tikai divas nedēļas vēlāk – 10. maijā. Līdz ar to Latvijā paralēli pastāvēja trīs valdības: K. Ulmaņa vadītā Pagaidu valdība, O. Borkovska un vēlāk A. Niedras valdība⁵¹, P. Stučkas vadītā Padomju Latvijas valdība. Katrai no tām bija arī savs karaspēks. A. Niedram tas bija Baltijas landesvērs (pēc apvērsuma par Latvijas zemessardzi vairs nevarēja runāt). J. Baloža komandētā brigāde turpināja pakļauties R. fon der Golca un A. Flečera pavēlēm, tomēr atzina K. Ulmaņa, nevis A. Niedras valdību.

Ziemeļlatvijas civilā pārvalde, kuru vadīja Markuss Gailītis un kuras kontrolē atradās Igaunijas armijas un Ziemeļlatvijas brigādes atbrīvotā Latvijas teritorija, asi nosodīja apvērsumu. Tobrīd Igaunijas (un tātad arī Latvijas) liktenis karājās matā galā – PLA kopā ar citām Sarkanās armijas daļām, izmantojot politiskās jukas Liepājā un pretlieliniecisko spēku pasivitāti Lielupes frontē, sāka vērīgu ofensīvu pret Igauniju. Neņemot vērā Sarkanās armijas ievērojamo skaitlisko un tehnisko pārspēku, kā arī visai plašās zaudētās teritorijas, Igaunijas armijai izdevās ienaidnieku apturēt. Kaujās Melnupes krastos Igaunijā 1. Valmieras kājnieku pulks cieta lielus zaudējumus.

PLA 1919. gada maija vidū aktivizējās arī Lielupes krastos, uzsākot uzbrukumus Bauskas, Kalnciema un Slokas virzienā. PLA vadība negaidīja pretlieliniecisko spēku ofensīvu, jo zināja par Vācijas plāniem pārvietot 1. gvardes rezerves divīziju uz Rietumprūsiju cīņai pret poļiem. Tomēr ģenerālis R. fon der Golcs izšķīrās par uzbrukumu Rīgai, jo situācija Baltijā bija ievērojami mainījusies. Aprīļa beigās lielus panākumus bija guvusi Polijas armija, kura pēc Viļņas ieņemšanas turpināja virzību uz Daugavpili. 12. maijā pie Narvas Igaunijā Sarkanās armijas fronti pārrāva

49 Sīkāk: Šiliņš, J. 2019. Nenotikušais karagājiens: pulkvedis Jānis Apinis un Liepājas atbrīvošanas plāns 1919. gada aprīļa beigās. Grām: Šiliņš, J. (red.). *Liepāja Latvijas Neatkarības karā 1918–1920*. Rīga: Jumava, 109.–119. lpp.

50 Somijas ģenerālis Karls Gustavs Mannerheims Somijas pilsoņu kara laikā cīņai pret “sarkanajiem” cieši sadarbojās ar Vācijas ekspedīcijas korpusu ģenerāļa R. fon der Golca vadībā.

51 Skat.: Šiliņš, J. 2022. Niedras valdība. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/132998-Niedras-vald%C4%ABba> (aplūkots 25.07.2022.); Šiliņš, J. 2022. Borkovska ministru kabinets. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/132932-Borkovska-ministru-kabinets> (aplūkots 25.07.2022.).

Ziemeļu korpuss un ātri devās Petrogradas virzienā. Petrogradas aizstāvēšana kļuva par lielinieku prioritāti, un Sarkanās armijas Rietumu frontes vadība atkal sāka apsvērt Rīgas atstāšanu, lai saīsinātu frontes līniju un iegūtu rezerves “revolūcijas šūpuļa” aizstāvēšanai.

Šādos ģeostratēģiskajos apstākļos Vācijas pasivitāte nozīmētu, ka Vidzemi, Latgali un arī Rīgu varētu ieņemt tai nedraudzīgs karaspēks. 22. maijā Landesvērs (tā sastāvā arī Baloža brigāde) un Dzelzsdivīzija pārgāja uzbrukumā pret skaitliski līdzvērtīgiem, bet vājāk bruņotiem un aizsardzībai negataviem PLA spēkiem Rīgas frontē.⁵² PLA pozīcijas tika ātri pārrautas, un jau agrā pēcpusdienā vācbaltiešu vienību avangards šķērsoja Lībekas koka tiltu pāri Daugavai. PLA daļas nespēja organizēti pretoties, arī Rīgā steigā mobilizētie komunisti, padomju darbinieki un miliči nevarēja apturēt pretlieliniecisko spēku virzību uz priekšu. Līdz 23. maija rītam Rīga bija atbrīvota no PLA. Dzelzsdivīzijas un landesvēra vienības turpmākajās divās nedēļās izrēķinājās ar simtiem sagūstīto komunistu, padomju darbinieku, miliču un strēlnieku, īstenojot tā saukto balto teroru.

Pulkveža Jāņa Baloža komandētās 1. latviešu atsevišķās brigādes karavīri 1919. gada vasarā.
Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva krājums

24. maijā uzbrukumā pārgāja arī Igaunijas armija, kura 26. maijā atbrīvoja Valmieru un, kas bija vēl svarīgāk stratēģiskā mērogā, Pleskavu. PLA trūka rezervju, un tā bija spiesta pamest Vidzemi. Igaunijas armijas 1. un 2. jātnieku pulks kopā ar 1. Valmieras kājnieku pulku veica dziļu, aptverošu manevru no Alūksnes caur Gulbeni uz Krustpili, kas PLA lika atkāpties lielā steigā, lai nonāktu aplenkumā. Sarkanarmiešu, padomju darbinieku un komunistu atkāpšanos traucēja “zaļo”

⁵² Jēkabsons, Ē. & Šiliņš, J. 2019. *Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 2. daļa. 1919. gada 16. aprīlis–10. jūlijs*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 31. lpp.

uzbrukumi. PLA atkāpšanās noslēdzās jūnija sākumā, kad armija ieņēma jaunas aizsardzības pozīcijas no Līvāniem līdz Lubānas ezeram un tālāk austrumos no Pededzes upes. Atkāpšanās laikā PLA zaudēja aptuveni 60–70 procentu no sava sastāva – galvenokārt dezertierus.⁵³ Armija bija pilnībā zaudējusi kaujas spējas un, enerģiski vajāta, būtu atstājusi arī Latgali, taču Cēsu kauju sākums šādu notikumu attīstības gaitu novērsa.

1919. gada 7. jūnijā PLA tika izformēta un pārveidota par Padomju Krievijas Sarkanās armijas 15. armiju. Latvijas Komunistiskā partija vēlējās arī likvidēt Padomju Latviju un Latgales apriņķus pievienot Vitbeskas guberņai, taču Maskava nolēma saglabāt Padomju Latviju diplomātisku un politisku apsvērumu dēļ. Tomēr P. Stučkas valdība turpmāk pastāvēja tikai nomināli, un tās ietekme bija niecīga. Līdz ar to no trim reāli uz varu Latvijā pretendējošām valdībām bija palikušas divas: K. Ulmaņa un A. Niedras.

1919. gada 30. maijā Cēsis no lieliniekiem atbrīvoja Ziemeļlatvijas partizānu nodaļa un 2. Cēsu kājnieku pulka 1. rota. 2. Cēsu kājnieku pulks bija saformēts no Ziemeļlatvijas brigādes Rezerves bataljona 18. maijā. Tas bija skaitliski neliels, vāji apbruņots un ekipēts, bez vērā ņemamas kaujas pieredzes. Tomēr 2. Cēsu kājnieku pulku pēc īsas atpūtas bija paredzēts izmantot PLA vajāšanā austrumu virzienā. Šos plānus izjauca landesvēra avangarda parādīšanās pie Cēsīm 2. jūnijā. 29. maijā landesvēra apakšvienības bija saņēmušas pavēli trīs kolonnās no Rīgas virzīties ziemeļaustrumu un austrumu virzienā, lai ieņemtu frontes līniju pret lieliniekiem Austrumlatvijā, šķērsojot Latvijas teritoriju. Ziemeļlatvijas brigādes štābs un Igaunijas armijas vadība šādu landesvēra darbību vērtēja kā naidīgu, jo PLA atkāpās dienvidaustrumu virzienā un landesvēra kolonnas virzījās igauņu un latviešu spēku aizmugurē. Igaunijas armijas virspavēlnieks Johans Laidoners ultimātīvi pieprasīja vāciešiem pamest viņu ieņemto Ieriķu dzelzceļa mezglu, lai varētu izmantot bruņuvilcienus līnijā Ieriķi–Vecgulbene–Krustpils un tālāk Latgalē. Landesvērs atteicās pakļauties un izvirzīja ultimātīvu prasību Igaunijas armijai nekavējoties atstāt Latvijas teritoriju un Ziemeļlatvijas karaspēku nodot A. Niedras valdības pakļautībā. 4. jūnijā landesvēra komandieris A. Flečers deva pavēli par Cēsu ieņemšanu.

---

53 Šiliņš, J. 2013. *Padomju Latvija 1918–1919*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 209. lpp.

Ziemeļlatvijas partizānu nodaļas karavīri 1919. gada vasarā. Latvijas Nacionālā arhīva
Latvijas Valsts vēstures arhīva krājums

Cēsu kauju sākumu noteica gan ģeopolitiski, gan iekšpolitiski apsvērumi. Vācijas armijas 6. rezerves korpusa komandiera ģenerāļa R. fon der Golca atbalsts operācijai noteica viņa pārliecība par Versaļas miera sarunu drīzu izgāšanos un karadarbības atsākšanos starp Vāciju un Antantes valstīm. Viņa acīs Igaunijas valdība, K. Ulmanis un Ziemeļlatvijas civilpārvalde ar Ziemeļlatvijas karaspēku ieņēma izteiktu proantantisku orientāciju un tādēļ bija uzskatāmi par potenciāliem ienaidniekiem. Atsākoties karam ar Antanti, Vācijai būtu jādara viss iespējamais, lai likvidētu Lielbritānijas militāro klātbūtni Baltijā, kas nozīmēja nepieciešamību gūt militāru uzvaru pret Igauniju. Šos plānus atbalstīja arī A. Niedras valdība, kuru Ziemeļlatvijas civilpārvalde 25. maijā bija pasludinājusi par sazvērniekiem un konfiscējusi ministru (arī A. Niedras) īpašumus. A. Niedra bija pārliecināts, ka šādos apstākļos ar Igauniju izlīgums nav iespējams, tādēļ aktīvi atbalstīja “igauņu okupācijas” izbeigšanu Latvijā. Igaunija konfrontāciju ar Vācijas armiju uztvēra kā nopietnu militāru apdraudējumu un, atbilstoši savai stratēģijai, vēlējās radīt drošības joslu vai cīnīties pret to ārpus savas teritorijas. Savukārt igauņu karavīri karadarbību pret landesvēru, kurā izšķiroša loma bija vācbaltiešu muižniekiem, uztvēra kā eksistenciālu apdraudējumu un cīnījās ar milzu motivāciju. Tādēļ Cēsu kaujas Igaunijas vēstures literatūrā tiek dēvētas par Landesvēra karu.

Pirmā abu pušu bruņotā sadursme notika 1919. gada 5. jūnijā pie Amatas tilta, kad igauņu bruņoto vilcienu, kurš bija devies izlūkbraucienā uz Ieriķiem, apšaudīja landesvēra nodaļa. Atbildot uz incidentu, R. fon der Golcs atkārtoja ultimātīvu prasību par Igaunijas armijas atvilkšanu no Latvijas. Nākamās dienas rītā landesvēra un Vācijas armijas Petersdorfa brīvkorpus, kuru Dzelzdivīzija bija īslaicīga aizdevusi landesvēram, uzbruka Cēsīm. Pilsētu aizstāvēja: 2. Cēsu kājnieku pulks, kurš bija steidzīgi papildināts ar brīvprātīgajiem (tai skaitā slaveno Skolnieku rotu, kura bija saformēta no 14–19 gadus veciem Valmieras un Cēsu skolniekiem), Cēsu

komandantūras saformētās brīvprātīgo nodaļas, divi igauņu bruņuvilcieni un Eduarda Plan-Dubrovska kavalērijas eskadrons, kurš bija pārgājis Ziemeļlatvijas karaspēka pusē no J. Baloža komandētās Latviešu atsevišķās brigādes.

Kaujā atteicās piedalīties A. Līvena komandētās krievu nodaļas rota. Tāpat konfliktā par neitralitāti paziņoja J. Balodis, atsakoties pakļauties A. Niedras valdības rīkojumiem. Lai gan 6. jūnija kaujā abu pušu skaitliskais sastāvs bija aptuveni vienāds (ap 1200–1300 karavīru) un visus frontālos triecienus latviešiem izdevās atvairīt, Cēsis vāciešiem pēcpusdienā tomēr izdevās ieņemt. Tas notika, pateicoties vāciešu aptverošam manevram austrumos no pilsētas, kas apdraudēja Cēsu–Valmieras dzelzceļa līniju un piespieda igauņu bruņotos vilcienus pamest pilsētu. 2. Cēsu kājnieku pulks cieta lielus zaudējumus un daļēji tika izklīdināts. Situāciju Raunas upes pozīcijās stabilizēja pienākušie Igaunijas armijas papildspēki. 8. jūnijā sekoja igauņu pretuzbrukums, lai atgūtu Cēsis, taču tas tika atvairīts. Kaujas ar mainīgām sekmēm turpinājās arī nākamajā dienā. 10. jūnijā Rietumvalstu militārie pārstāvji, kuri kļūdaini uzskatīja, ka abu pušu domstarpības iespējams atrisināt diplomātiskā ceļā, panāca uguns pārtraukšanu.

6. jūnijā, jau pēc Cēsu kauju sākuma, A. Niedras valdība Latvijas pavalstniecībā uzņēma A. Flečeru. Atļauju nepieciešamības gadījumā iegūt Latvijas pavalstniecību bija saņēmis arī R. fon der Golcs. Šādai rīcībai vajadzēja demonstrēt Vācijas neiesaistīšanos konfliktā ar Igauniju un K. Ulmaņa valdībai lojālajiem spēkiem. Šī iemesla dēļ 18. jūnijā tika noslēgts līgums par Vācijas armijas Dzelzsdivīzijas pāriešanu A. Niedras valdības dienestā uz divām nedēļām. Vācijas armijas aviācijas nodaļas veica aktīvu izlūkošanu Ziemeļvidzemē un pat mēģināja nodibināt tiešus sakarus ar Ziemeļu korpusu, lai panāktu tā dalību konfliktā ar igauņiem.

13. jūnijā R. fon der Gols noraidīja Antantes valstu misijas vadītāja Baltijas valstīs Lielbritānijas ģenerāļa Huberts Gofa prasību par dzelzceļa līnijas Valka–Ieriķi–Vecgulbene–Jēkabpils nodošanu Igaunijas armijas rīcībā un nākamajā dienā paziņoja, ka uzskata Ziemeļlatvijas brigādi par lieliniecisku, tātad par Vācijas armijas ienaidniekiem. 17. jūnijā H. Gofs pieprasīja vācu spēku nosūtīšanu uz fronti pret Sarkano armiju un garantēja vācu aizmugures drošību. Vācu puse tālākās sarunas neturpināja un 19. jūnijā atsāka karadarbību.

Cēsu kauju izšķirošais posms sākās ar Dzelzsdivīzijas kreisā flanga kolonnas uzbrukumu Limbažu virzienā. 20. jūnijā Dzelzsdivīzijas galvenie spēki pārgāja uzbrukumā Straupes virzienā, bet 21. jūnijā Gaujas kreisajā krastā Valmieras virzienā – Landesvēra galvenie spēki.

Kauju sākumā vāciešiem bija aptuveni 7000 karavīru ar 274 ložmetējiem, 46 lielgabaliem, 16 mīnmetējiem, 1 bruņuvilcieni, 5 bruņumašīnām un aptuveni 40 lidmašīnām. Igaunijas armijā un Ziemeļlatvijas karaspēkā (Ziemeļlatvijas brigādes

daļās un vietējās komandantūrās) bija aptuveni 9500 karavīru ar 192 ložmetējiem, 27 lielgabaliem un 3 bruņuvilcieniem.⁵⁴

2. Cēsu kājnieku pulks bija atguvies pēc 6. jūnija sakāves, skaitliski tas bija pieaudzis līdz 2400 karavīru, labi apgādāts ar automātiskajiem ieročiem un ieņēma vienu no galvenajiem aizsardzības sektoriem – Gaujas kreisajā krastā abpus Cēsu–Valmieras dzelzceļam. 21. jūnijā pēc vairāku vācu uzbrukumu atvairīšanas, landesvēra centrālajai kolonnai izdevās sakaut vienu no pulka bataljoniem, pārraut pulka pozīcijas un strauji attīstīt panākumus Valmieras virzienā. Tomēr pulka galvenie spēki saglabāja pozīcijas un turpināja izmisīgu pretestību, dodot iespēju Igaunijas armijai iesaistīt kaujā operatīvās rezerves, kuras 22. jūnija pretuzbrukumā izšķīra kauju iznākumu.

Jau pirms igauņu spēku pretuzbrukuma stratēģiskā mērogā Cēsu kauju iznākums bija izšķirts par labu Igaunijas un Ziemeļlatvijas karaspēkam. 20. jūnijā pie Limbažiem igauņiem bija izdevies sakaut Dzelzsdivīzijas kolonnu un smagās kaujā 20. un 21. jūnijā apturēt ienaidnieku pie Straupes. Līdz ar to vācu nodoms par plašu uzbrukumu abos Gaujas krastos, lai pa daļām iznīcinātu igauņu un latviešu spēkus, bija cietis neveiksmi. Tāpat 21. jūnijā J. Balodis bija devis rīkojumu savas brigādes kaujas bataljoniem pāriet 1. Valmieras kājnieku pulka un Austrumu frontes pavēlnieka J. Jansona pakļautībā, pārtraucot neitralitāti konfliktā. Latviešu atsevišķā brigāde bija skaitliski ievērojami pieaugusi, jūnija beigās sasniedzot aptuveni 7500 karavīru.⁵⁵

22. jūnijā igauņu izlases vienības pārgāja pretuzbrukumā vācu spēkiem Skangaļu muižas virzienā: Kaleva-Maleva bataljons un Kuperjanova partizānu bataljons, kurus atbalstīja artilērija, bruņotie vilcieni un 2. Cēsu kājnieku pulka daļas. Landesvēra spēki cieta smagus zaudējumus un ar lielām grūtībām izkļuva no ielenkuma. Sekoja vācu spēku strauja atkāpšanās Rīgas virzienā. 23. jūnijā latvieši un igauņi atbrīvoja Cēsis, iegūstot vācu pamestās trofejas.

Kaujas atsākās 26. jūnijā Juglas pozīcijās – plašā lokā ap Rīgu no Carnikavas ziemeļos līdz Salaspilij dienvidos. Cīņās ziemeļu flangā un Daugavas grīvā igauņi aktīvi izmantoja floti, kas lielā mērā izšķīra kauju iznākumu. Dzelzsdivīzijai dienvidu flangā izdevās atvairīt igauņu un 2. Cēsu kājnieku pulka uzbrukumus, taču Cēsu kaujās sakauto landesvēra vienību pretestība ziemeļos bija daudz vājāka. Turklāt šeit igauņu pusē pārgāja arī viens no J. Baloža brigādes bataljoniem. Tāpat Rīgā regulāri notika latviešu un vācu karavīru bruņotas sadursmes. Pēc tam, kad igauņu karakuģi spēja iekļūt Daugavā un nonākt līdz Bolderājai, kas apdraudēja vācu spēku atkāpšanās iespējas uz Daugavas kreiso krastu, R. fon der Golcs piekrita pamiera sarunām, kas sākās 2. jūlijā. 3. jūlijā tika noslēgts Strazdumuižas pamiers, kas pārtrauca Igaunijas un Vācijas armijas karadarbību. Landesvērs un Dzelzsdivīzija pameta Rīgu, kārtības uzturēšanu pilsētā

54 Šiliņš, J. 2022. Cēsu kaujas. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/127265-C%C4%93su-kaujas> (aplūkots 25.07.2022.).

55 Jēkabsons, E. & Šiliņš, J. 2019. *Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 2. daļa. 1919. gada 16. aprīlis–10. jūlijs*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 45. lpp.

uzņēmas J. Baloža brigāde, bet 6. jūlijā Rīgā ienāca Ziemeļlatvijas brigāde. Līdz ar to Cēsu kaujas bija noslēgušās ar pārliecinošu vācu spēku sakāvi. Neatkarības karā tā bija Igaunijas armijas ievērojamākā uzvara, kuru Igaunija vēl arvien atzīmē kā Uzvaras dienu.

Arī Latvijas Republikai uzvara Cēsu un sekošajās Juglas kaujās bija izšķiroša militāra un politiska uzvara. 26. jūnijā A. Niedras valdība pārtrauca darbību pēc tam, kad Vācbaltiešu nacionālā komiteja paziņoja LTP, ka vēlas pārtraukt karadarbību un atzīt K. Ulmaņa valdību.⁵⁶ 27. jūnijā Liepājā A. Niedra nodeva savas pilnvaras Antantes valstu pārstāvjiem, kuri nekavējoties atjaunoja K. Ulmaņa valdību, kas svinīgi nokāpa krastā no tvaikoņa "Saratov". Valdības atgriešanās Rīgā bija iespējama tikai pēc Vācijas armijas sakaušanas Juglas kaujā. Pagaidu valdība Latvijas galvaspilsētā svinīgi atgriezās 8. jūlijā.

Panākumu cēloņi. Latvijas Republikas panākumus šajā Neatkarības kara posmā noteica valdības konsekventā turēšanās pie sava stratēģiskā kursa, neņemot vērā brīžiem bezcerīgo situāciju. Pagaidu valdība un LTP nepiekāpās R. fon der Golca, Vācbaltiešu nacionālās komitejas un A. Niedras politiskajam spiedienam. Kaut arī pēc apvērsuma Pagaidu valdības kontrolē bija palicis tikai tvaikonis "Saratov" un pastarpināti vairāki Igaunijas atbrīvotie pagasti Ziemeļvidzemē, kopumā ģeostratēģiskā situācija attīstījās labvēlīgi Latvijas Republikai. Igaunija bija ieinteresēta ne tikai Sarkanās armijas, bet arī Vācijas spēku un A. Niedras valdības sakāvē. Tāpat Antantes valstis ieņēma arvien negatīvāku nostāju pret Vācijas karaspēka atrašanos Baltijā. Svarīga loma Cēsu kauju iznākumā bija arī pulkveža J. Baloža un A. Līvena lēmumam nepakļauties A. Niedras un A. Flečera spiedienam piedalīties karadarbībā. Taču izšķirošais panākumu iemesls bija igauņu un latviešu karavīru varonība, ar kuru tika kompensēts bruņojuma, ekipējuma un apmācības trūkums. Atšķirībā no PLA, Igaunijas armija un Ziemeļlatvijas brigāde izmisīgi pretojās vācu spēkiem, kas, neraugoties uz smagiem zaudējumiem (vairāk nekā 166 kritušie un 400 ievainotie), aizveda pie uzvaras.

Kara ceturtais posms (1919. gada jūlijs–decembris)

Uzvara Cēsu kaujās un Rīgas atgūšana ļāva apvienot Latvijas Pagaidu valdībai lojālos militāros formējumus un 1919. gada 10. jūlijā izveidot vienotu Latvijas armiju. Šajā laikā gan Ziemeļlatvijas brigādē gan Latviešu atsevišķajā brigādē (saukta arī par Dienvidlatvijas brigādi un Baloža brigādi) bija aptuveni 10 000–12 000 karavīru.⁵⁷ Visa 1919. gada vasara pagāja armijas reorganizācijā, par paraugu ņemot Igaunijas armijas uzbūves struktūru, – brigāžu vietā tika veidotas trīs kājnieku pulku divīzijas (katrā divīzijā arī artilērijas pulks un tehniskās vienības). Vienotas armijas izveidošana radīja daudzas domstarpības – gan personāliju ("ziemeļnieki" pret "dienvidniekiem"), gan organizācijas, gan citos jautājumos. Piemēram, izvērās strīds par to, kurai divīzijai jaunajā armijā būtu

⁵⁶ LNA LVVA, 5486–1–728, 1. lp.

⁵⁷ 1919. gada jūlija vidū Latvijas armijā bija 25 354 karavīri. Skat.: Peniķis, M. 1931. *Latvijas nacionālās armijas cīņas 1919. gada vasarā un rudenī*. Rīga: Armijas spiestuves izdevums. 6. lpp.

jānodod pirmais kārtas numurs. Uzvarēja J. Balodis, kurš panāca, ka viņai komandētajai Kurzemes divīzijai piešķīra pirmo numuru, bet Vidzemes divīzijai (to formēja uz Ziemeļlatvijas brigādes bāzes) deva otro numuru.

Līdzās 1. Kurzemes un 2. Vidzemes divīzijai vasaras beigās sāka formēt 3. Latgales divīziju. Armija skaitliski strauji pieauga (septembra sākumā gandrīz 37 000 karavīru⁵⁸), taču tai trūka ieroču (sevišķi artilērijas), apģērba, apavu un ekipējuma. Armijas galvenie spēki turpināja cīnīties pret Sarkano armiju Austrumu frontē, taču ievērojami spēki tika turēti Rīgā un Liepājā, lai nodrošinātos pret iespējamu jaunu Vācijas armijas aktivizēšanos, kura kavējās ar Strazdumuižas pamierā paredzēto evakuāciju no Latvijas.

R. fon der Golcs 1919. gada vasarā visādi aizbildinājās, lai aizkavētu savu spēku izvākšanu no Zemgales un Kurzemes. Viņš cerēja uz varas maiņu Vācijā un Versaļas miera līguma laušanu. Reakcionārām aprindām lojālu bruņotu spēku saglabāšana austrumos varēja palīdzēt veicināt šādu notikumu attīstību. Tāpat tika apsvērta iespēja iesaistīties Krievijas Pilsoņu kara norisēs, lai perspektīvā radītu Vācijas un Krievijas savienību pret karā uzvarējušām Antantes valstīm. Tam kalpoja Jelgavā izveidotā Rietumkrievijas brīvprātīgo armija, kuru komandēja pašpasludinātais kņazs un pulkvedis (vēlāk piešķīra sev ģenerāļa pakāpi) Pāvels Bermonts. Armija bija formēta no Vācijas karagūstekņu noņemtiem savervētiem krievu brīvprātīgajiem un bija pilnībā atkarīga no Vācijas finansējuma, kuru tai aktīvi meklēja R. fon der Golcs.

Kad 1919. gada augusta beigās pēc Antantes valstu ultimātiem vācu karaspēka evakuācijas tālāka aizkavēšana kļuva neiespējama, Dzelzsdivīzijas karavīri ar komandieri J. Bišofu sarīkoja dumpi, atsakoties no evakuācijas. Turpmāka legāla vācu karavīru uzturēšanās Latvijā bija iespējama, tikai pārejot Rietumkrievijas brīvprātīgo armijas dienestā. Rezultātā P. Bermonta spēki strauji pieauga. Septembra beigās no aptuveni 30–35 tūkstošiem armijas karavīru tikai 7500 bija krievi.⁵⁹

R. fon der Golca plānus atbalstīja arī Vācijas kara ministrs Gustavs Noske, kurš 26. septembrī akceptēja vācu vienību pāriešanu krievu dienestā. P. Bermonts atteicās pakļauties sava formālā pavēlnieka ģenerāļa Nikolaja Judeniča pavēlēm par armijas pārvietošanu uz Narvas fronti, lai piedalītos uzbrukumā Petrogradai. Tā vietā P. Bermonts paturēja savus spēkus Jelgavā, mēģinot darboties pret Latvijas, Lietuvas un Polijas interesēm, īstenībā sabotējot kopīgu cīņu pret lieliniekiem. Dienu pirms pretlieliniecisko spēku kopīgās apspriedes Rīgā vācu karavīri un bermontieši Jelgavā sarīkoja grautiņu un pat uzbruka Lielbritānijas misijas telpām. Bermonts arī savai armijai pieprasīja iedalīt frontes iecirkni Daugavpilī, kuru tobrīd mēģināja ieņemt Vācijai nedraudzīgā Polijas armija.

58 LNA LVVA, 1468-1-103, 6., 7., 18. lp.

59 Gusačenko, A. 2022. Rietumu brīvprātīgo armija. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/88445-Rietumu-br%C4%ABvpr%C4%81t%C4%ABgo-armija> (aplūkots 25.07.2022.).

1919. gada septembra beigās Bermonta armija bija spiesta sākt aktīvu darbību, jo Antantes valstis bija panākušas Vāciju robežas blokādi un bija izsīcis finansējums no Vācijas. Lai izkļūtu no kritiskās situācijas, Rietumkrievijas brīvprātīgo armija sāka uzbrukumu Rīgai. Latvijas armijas galveno spēku ātra iznīcināšana un Rīgas ieņemšana ļāva cerēt uz armijas stāvokļa uzlabošanu un radikālu politiskās situācijas maiņu.

Latvijas armijai un sabiedrībai bermontiešu uzbrukums Rīgai nebija negaidīts. Priekšdarbi Rīgas aizsardzībai tika sākti jau tūlīt pēc Pagaidu valdības atgriešanās galvaspilsētā jūlija sākumā. Rīgas aizsardzībai savākie spēki bija apvienoti Dienvidu frontē J. Zemitāna vadībā. Viņa rīcībā bija arī viens no armijas spēcīgākajiem pulkiem – 5. Cēsu pulks, kurš aizstāvēja bīstamāko virzienu – Jelgavas–Rīgas šoseju. Rīgas aizsardzībai pavisam bija savākti vairāk nekā 11 000 karavīru, kas bija līdzvērtīgs spēks pretiniekam (aptuveni 11 500 kājnieku).⁶⁰ Tiesa gan, lielākā daļa latviešu pulku bija līdz galam nesaformēti, vāji apmācīti un ļoti slikti apbruoti – visa Dienvidu frontes artilērija bija tikai deviņi lielgabali. Mūsu valsts politiskā un militārā vadība bija pārliecināta par ienaidnieka uzbrukuma atvairīšanu, taču no 2. oktobra bija uzsākta Rīgas evakuācijas sagatavošana.⁶¹

Rietumkrievijas brīvprātīgo armija, lai gan arī atradās formēšanas stadijā, bija daudz labāk apbruota. Sevišķi liels pārsvars vāciešiem (tieši Dzelzsdivīzija un no brīvkorpusiem saformētais Vācu leģions bija galvenais armijas triecienspēks) bija artilērijā un automātiskajos ieročos, bet absolūts pārsvars – aviācijā.

1919. gada 6. oktobrī P. Bermonts izdeva pavēli par uzbrukumu Rīgai.⁶² Tā nepieciešamību viņš pamatoja ar gaidāmo igauņu un latviešu ofensīvu Jelgavai. Protams, tas bija tīri formāls aizbildinājums, jo Latvijas armijai nebija iespēju sākt aktīvu darbību pret tik spēcīgu pretinieku, bet Igaunijas armija turpināja cīņas pret Sarkano armiju un nebija ieinteresēta karā ar Vāciju, ko parādīja arī tālākie notikumi.

Bermontiešu uzbrukums Rīgai sākās 8. oktobrī, trijās kolonnās uzbrūkot Rīgai no dienvidiem, dienvidrietumiem un rietumiem. Vācieši, šķiet, mēģināja atkārtot 22. maija panākumu pret PLA, kad straujā uzbrukumā izdevās pārraut pretinieka fronti un ātri sasniegt Daugavas tiltus. Šoreiz kaujas izvērtās daudz nīknākas. Galveno Dzelzsdivīzijas triecienu gar Jelgavas šoseju 5. Cēsu pulkam (pēc Latvijas armijas izveidošanas pulku numerācija bija mainīta) izdevās atvairīt un pat pāriet pretuzbrukumā. Lielākas sekmes guva Vācu leģions gar Bauskas šoseju, taču arī tam 8. oktobrī un 9. oktobra dienas pirmajā pusē neizdevās pārraut Latvijas armijas aizsardzību. Trešās kolonnas (apvienoti Dzelzsdivīzijas un krievu daļu) uzbrukums gar Kalnciema šoseju izgāzās, jo nebija ņemta vērā Lielupes tilta iznīcināšana, turklāt šajā virzienā Dienvidu frontes vadība koncentrēja lielas rezerves (acīmredzot baidoties no 22. maija atkārtojuma, kad tieši šeit tika pārrauta PLA fronte).

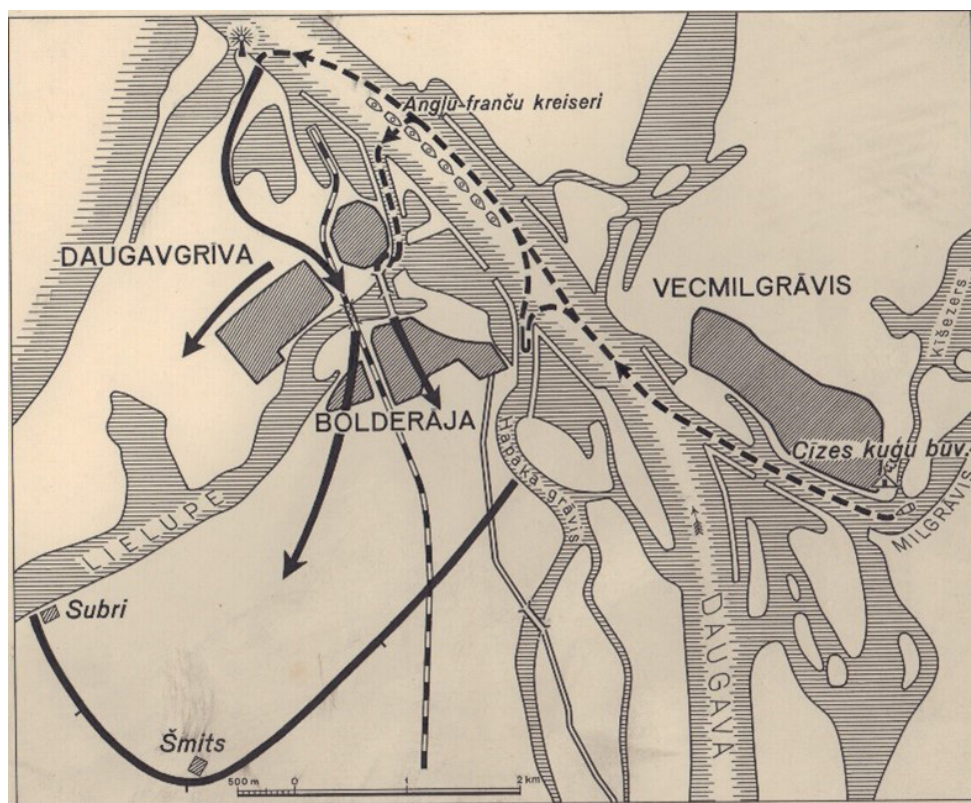
60 Wagener, O. 1920. Von der Heimat geachtet. Stuttgart: Belsersche Verlagsbuchhandlung, S. 48, 60; Bērziņš, V. & Bambals, A. 1991. *Latvijas armija*. Rīga: Zinātne, 27. lpp.

61 LNA LVVA, 1312–20–706, 1. lp.

62 LNA LVVA, 3301–1–6, 7.–8. lp.

9. oktobrī dienas otrajā pusē Dzelzsdivīzijai un Vācu leģionam izdevās gūt panākumus labajā flangā pie Daugavas un pārraut fronti. Aizstāvjiem trūka rezervju, lai aizpildītu kārtējo robu frontē, un Latvijas armija bija spiesta 9. oktobra vakarā sākt vispārēju atkāpšanos pāri Daugavai. Līdz 10. oktobra agram rītam atkāpšanās pāri Daugavai bija pabeigta. Līdz ar to, kaut arī Rietumkrievijas armija bija guvusi panākumus, galvenais uzbrukuma mērķis – Latvijas armijas aplenkšana un iznīcināšana – nebija sasniegts.

Latvijas politiskā vadība Pārdaugavas zaudēšanu vērtēja kā lielu neveiksmi. Tika atstādināts ne tikai Dienvidu frontes komandieris J. Zemitāns, kurš bija devis pavēli pat par Rīgas atstāšanu un atkāpšanos uz Juglas pozīcijām, bet pēc dažām dienām arī armijas virspavēlnieks Dāvids Sīmansons, Virspavēlnieka štāba priekšnieks Eduards Kalniņš un 6. Rīgas pulka komandieris Pēteris Šmits, pret kuru pat tika sākota izmeklēšana. Par jauno armijas virspavēlnieku iecēla 1. Kurzemes divīzijas komandieri pulkvedi J. Balodi, par Virspavēlnieka štāba priekšnieku – Eduardu Laimiņu (vēlāk – Pēteri Radziņu) un par 6. Rīgas pulka komandieri – pieredzējušo pulkvedi Jāni Apini. Latvijas armija arī nekavējoties pārgāja pie aktīvas darbības, cenšoties iegūt placdarmus Daugavas kreisajā krastā. Galvenais mērķis bija nepieļaut bermontiešu nostiprināšanos gar Daugavu, kas ļautu pretiniekam iegūt laiku un turpināt apšaudīt Rīgu ar artilēriju.

Latvijas armijas desanta operācija Daugavgrīvā un Bolderājā 1919. gada 15. oktobrī.
Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva krājums

Kauju gaitā izšķirošs pavērsiens notika 15. oktobrī, kad, noraidījuši Antantes flotes eskadras komandiera ultimātīvo prasību pamest Daugavgrīvas cietoksni,

Lielbritānijas un Francijas karakuģi atklāja uguni pret bermontiešiem. Iznīcinošās flotes artilērijas uguns aizsegā Latgales divīzijas pulki sekmīgi šķērsoja Daugavu un ieņēma placdarmus Daugavgrīvā un Bolderājā. Turpmākajās nedēļās tos pakāpeniski paplašināja. Pavisam kaujās pret bermontiešiem piedalījās vairāk nekā 4000 franču un angļu jūrnieku, deviņi angļu jūrnieki krita un seši tika ievainoti. Tāpat jāpiezīmē, ka kaujās piedalījās divi igauņu bruņuvilcieni ("Kapteinis Irvs" un Nr. 2), igauņiem bija pieci kritušie un 14 ievainotie.⁶³ Tomēr cerētā vērienīgākā Igaunijas armijas iesaistīšanās kaujās izpalika. Latvijas delegācija sarunās Tallinā nesekmīgi centās panākt lielāku igauņu spēku nosūtīšanu uz Rīgu. Igaunija izvirzīja Latvijai nepieņemamus nosacījumus, tai skaitā lielas teritoriālās prasības. To varēja izskaidrot gan ar igauņu aizvainojumu par viņiem atņemto triumfu Cēsu kaujās (Strazdumuižas pamiers liedza igauņiem ienākt Rīgā), gan sarežģītajiem apstākļiem karā pret Sarkanu armiju un vispārējo sabiedrības nogurumu no kara.

Pēc pirmajiem panākumiem pie Rīgas bermontiešu stāvoklis strauji pasliktinājās. Robežas blokādes dēļ Rietumkrievijas armija nesaņēma papildinājumus no Vācijas, tāpat bija apgrūtināta apgāde. Strauji tuvojās ziema, kas bermontiešu apgādi vēl vairāk pasliktināja. Tāpat viņiem nebija iespēju neitralizēt Francijas un Lielbritānijas karakuģu uguni, ko bermontieši sevišķi izjuta nesekmīgajā uzbrukumā Liepājai 1919. gada 14. novembrī. Turklāt Latvijas armija skaitliski strauji pieauga – novembra vidū, pateicoties milzīgam brīvprātīgo pieplūdumam un mobilizētajiem, tā pārsniedza 50 000 vīru.⁶⁴ Beidzot Latvijas armija saņēma arī dāsnus bruņojuma sūtījumus no Lielbritānijas. Ļoti daudz bruņojuma armija ieguva arī no vāciešiem kā trofejas.

Jāatzīmē, ka Latvijas armija sekmīgi izmantoja flangu apiešanas manevrus gan taktiskā, gan operatīvā, gan stratēģiskā līmenī, tas izsmēla salīdzinoši nelielo kaujasspējīgo Vācijas armijas daļu (Dzelzsdivīzija un Vācu leģions) resursus. Pateicoties karaflotes ugunij, bermontieši nespēja neitralizēt draudus ziemeļu flangā. Vienlaikus jau oktobra otrajā pusē aktivizējās arī galējais dienvidu flangs Jaunjelgavas–Bauskas virzienā, kur ieplūda 1. Valmieras kājnieku pulka un 1. Kurzemes divīzijas daļas. Šeit darbojās tikai nelielas bermontiešu vienības, kuras pakāpeniski atspieda uz rietumiem.

Sevišķa nozīme bija talantīgā un pieredzējušā pulkveža Pētera Radziņa iecelšanai par Latvijas armijas štāba priekšnieku 1919. gada 27. oktobrī. Viņa vadībā tika izstrādāts uzbrukuma plāns, kas paredzēja dziļus apiešanas manevrus un noslēdzās ar pilnīgu Latvijas armijas uzvaru. 3. novembrī Latvijas armija pārgāja izšķirošā uzbrukumā Rīgas frontē, cenšoties izrauties no placdarma un apiet Pārdaugavu no rietumiem, lai pārrautu Rīgas–Jelgavas šoseju un ielenktu bermontiešus. Pēc smagām kaujām, Dzelzsdivīzija 11. novembrī bija spiesta pamest Pārdaugavu, lai izvairītos no draudošā ielenkuma, un atkāpās Jelgavas virzienā.

63 Jēkabsons, Ē. & Šiliņš, J. 2021. *Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 3. daļa. 1919. gada 10. jūlijs–decembra sākums*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 88.–89. lpp.

64 LNA LVVA, 1468–1–103, 11. lp.

Pēdējais izmisīgais bermontiešu mēģinājums panākt lūzumu kauju gaitā sekoja 17. novembrī, kad P. Bermonta vietā Rietumkrievijas brīvprātīgo armijas komandēšanu uzņēmas Vācijas armijas ģenerālis Valters fon Eberhards. Viņš pavēlēja ar atlikušajiem spēkiem Jelgavas pievārtē veikt pretuzbrukumu, lai ieņemtajā teritorijā īstenotu “izdedzinātās zemes” taktiku, nopostot visas celtnes un nogalinot vai aizdzenot civiliedzīvotājus. Ar to viņš cerēja panākt pamiera sarunas. Bija cerības, ka kauju gaitā varētu iejaukties arī Anrī Albēra Nisela komisija, kurai bija uzdots panākt Vācijas armijas evakuāciju no Baltijas.

Vācu pretuzbrukums, kas notika Latvijas Republikas pirmajā gadadienā – 1919. gada 18. novembrī –, bija tikai daļēji sekmīgs, dažās vietās atspiežot 5. Cēsu un 6. Rīgas pulka vienību, kā arī nodarot smagus zaudējumus Kara skolai pie Vareļu mājām. Taču kopumā uzbrukuma mērķi netika īstenoti un Dzelzsdivīzija un Vācu leģions bija iztērējuši pēdējos spēkus, kurus varētu izmantot Jelgavas aizstāvēšanai. Tobrīd Jelgavas liktenis jau lielā mērā bija izšķirts, jo Latvijas armija dienvidos bija atbrīvojuši Bausku, apdraudot Jelgavu no dienvidiem, kā arī pārrāvusi Jelgavas–Tukuma dzelzceļu, apdraudot pilsētu no ziemeļrietumiem un potenciāli – arī no rietumiem.

Pēdējā pretuzbrukuma noslēgumā V. fon Eberhards nosūtīja radiotelegrammu J. Balodim, paziņojot par Rietumkrievijas brīvprātīgo armijas pāriešanu Vācijas aizsardzībā un aicinot uzsākt pamiera sarunas. Latvijas valdība 25. novembrī atbildēja Vācijai ar diplomātisko attiecību pārtraukšanu, kas formāli nozīmēja kara pieteikumu. 1919. gada 21. novembrī Latvijas armija pēc niknām kaujām no vairākām pusēm iegāja Jelgavā, iegūstot lielas trofejas. Rietumkrievijas brīvprātīgo armija strauji atkāpās uz Lietuvu un tālāk uz Austrumprūsiju, lielākoties izvairoties no sadursmēm ar Latvijas armiju. Līdz 1. decembrim bermontieši bija pametuši Latvijas teritoriju.

Latvijas armijas Jelgavā iegūtās trofejas. 1919. gada novembris. Latvijas Nacionālā arhīva
Latvijas Valsts vēstures arhīva krājums

Panākumu cēloņi. Latvijas militārā un politiskā vadība bija veikusi priekšdarbus bermontiešu uzbrukuma atvairīšanai, kas ļāva izvairīties no Latvijas armijas spēku ielenkšanas un iznīcināšanas kauju sākumā. Latvijas valdība radikāli mainīja armijas vadību pēc sākotnējām neveiksmēm kaujas laukā, ieceļot atbildīgajos amatos enerģiskākos un talantīgākos virsniekus. Ļoti svarīga kauju iznākumā bija sabiedroto iesaiste – sevišķi franču un angļu karakuģu artilērijas uguns izmantošana. Taču vissvarīgākais panākumu cēlonis bija spēja mobilizēt plašas sabiedrības masas (ieskaitot Latvijas mazākumtautības) valsts aizsardzībai. Cīņa pret bermontiešiem tika uztverta kā eksistenciāls apdraudējums ne tikai Latvijas, bet arī latviešu nācijas pastāvēšanai. Kauju gaita brīžiem pieņēma ļoti nežēlīgas formas – civiliedzīvotāju un karagūstekņu nogalināšana vai spīdzināšana.

Bermontiādes laikā Latvijas armija, neraugoties uz visiem trūkumiem, kopumā demonstrēja augstu taktisko un operatīvo mākslu, sistemātiski izmantojot ienaidnieka flangu apiešanu, kas mazināja ienaidnieka pārsvaru bruņojumā. Šeit gan jāatzīmē, ka P. Bermonta armija ar katru nedēļu kļuva arvien vājāka, tas disciplīna un morāle strauji degradējās, kas atvieglāja Latvijas armijai tās uzdevumu izpildīšanu. Sevišķi demotivētas bija bermontiešu krievu daļas, kas bieži padevās vai pat pārgāja Latvijas armijas pusē. Bermontiešu vājā apgāde veicināja laupīšanu un marodierismu, kas grāva karaspēka morāli. Tāpat vietējie iedzīvotāji aktīvi palīdzēja Latvijas armijai, sniedzot izlūkošanas informāciju un pat iesaistoties partizānu darbībā.

Kara piektais posms (1920. gada janvāris–augusts)

Pēc bermontiešu sakaušanas Latvijas armija varēja pievērsties atlikušās Latvijas daļas – Latgales – atbrīvošanai. 1919. gada septembrī Padomju Krievija bija vērsusies pie Latvijas ar miera piedāvājumu, taču turpmākie mēneši liecināja, ka Latgales atbrīvošana ar diplomātiskiem līdzekļiem nebūs iespējama. Sarkanā armija bija jāpadzen ar bruņotu spēku.

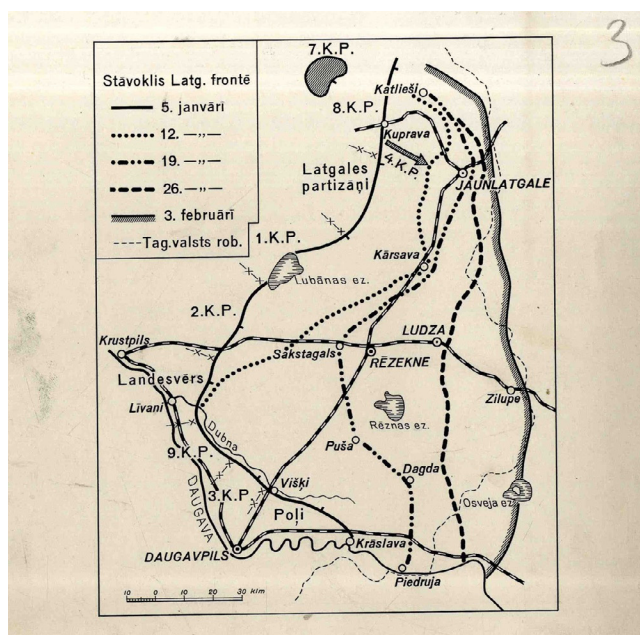
Latvijas armija pēc uzvaras pār bermontiešiem atradās sava spēka zenītā. 1. decembrī tās sastāvā bija vairāk nekā 67 000 cilvēku, bet bruņojumā – gandrīz 600 ložmetēju un 54 lielgabali.⁶⁵ Latvijas armijas pulki bija ieguvuši ļoti vērtīgu kauju pieredzi, armijas vadībā atradās enerģiski virsnieki, kaujas gars un disciplīna bija daudz augstāka nekā vasarā.

Turklāt Latgales frontē līdzās latviešu pulkiem darbojās arī agrākais landesvērs, kas pēc Strazdumuižas pamiera bija integrēts Latvijas armijā kā Latvijas vācu zemessargi. Bermontiādes laikā, kad no Austrumu frontes bija atvilktas kaujasspējīgākās latviešu daļas, vācu zemessargi bija ārkārtīgi aktīvi, sekmīgi saistot Sarkanās armijas spēkus un neļaujot izmantot izdevīgus momentus uzbrukumu organizēšanai.

65 Jēkabsons, Ē. & Šiliņš, J. 2021. *Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 3. daļa. 1919. gada 10. jūlijs–decembra sākums*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 92.–93. lpp.

1919. gada beigās stratēģiskā situācija Baltijā bija būtiski mainījusies. 5. decembrī sākās Igaunijas separātas miera sarunas ar Padomju Krieviju. 31. decembrī tika noslēgts abu valstu pamiers, kas nozīmēja, ka perspektīvā Sarkanā armija varētu pastiprināt savus spēkus Latgalē.

Saprotot, ka Latgales atbrīvošana tikai ar Latvijas armijas spēkiem varētu prasīt daudz upuru un laika, Latvijas valdība meklēja sadarbības iespējas ar Poliju, kura arī bija ieinteresēta karadarbības aktivizēšanā Austrumu frontē un sava galējā ziemeļu flanga nodrošināšanā. Polija bija nesekmīgi mēģinājusi ieņemt Daugavpili jau augustā un septembrī un cietusi lielus zaudējumus. Tādēļ 29. decembrī Polija labprāt noslēdza militārās sadarbības līgumu ar Latviju, neizvirzot nekādas teritoriālas prasības.

Latgales operācijas gaita 1920. gada janvārī–februārī. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva krājums

Latgales atbrīvošanas operācija sākās jau 1920. gada 3. janvārī, Polijas armijai uzbrūkot Daugavpilij, bet Latvijas armijai – dienvidos no Lubāna ezera. Latvijas armijas sastāvs bija pieaudzis līdz 73 000, tai skaitā bija 21 550 durkļu jeb tiešo cīnītāju.⁶⁶ Padomju Krievijas 15. armijā, kas aizstāvēja Latgali (gan pret latviešu, gan lietuviešu, gan poļu daļām), bija 26 600 durkļu un zobenu.⁶⁷ Pret Latvijas armiju atradās mazāk nekā trešdaļa no šiem spēkiem, taču, ja Polija neiesaistītos, lielāko daļu no 15. armijas varētu raidīt pret mūsu spēkiem. Polijas armijas dalība, turklāt uzbrūkot padomju pusei bīstamākajā virzienā – gar Daugavpils–Rēzeknes šoseju, saistīja galvenos ienaidnieka spēkus.

66 Radziņš, P. 1990. *Latvijas atbrīvošanas karš*. Rīga: Avots, 145. lpp.

67 Ciganovs, J. Latgales atbrīvošana 1920. gadā iezīmēja Latvijas Neatkarības kara noslēgumu. *Sargs.lv*. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/latvijas-neatkaribas-kars/2020-01-03/latgales-atbrivosana-1920-gada-iezimeja-latvijas-neatkaribas-aplūkots-25.07.2022.>

Polijas armijai jau pirmajā uzbrukuma dienā izdevās ieņemt Daugavpili. Latvijas armijai vairākās vietās izdevās forsēt Daugavu un sasniegt Dubnas upi. Polijas armija strauji virzījās uz ziemeļaustrumiem un 5. janvārī pietuvojās Višķiem. Šeit ienaidnieks 7.–10. janvārī raidīja kaujās ievērojamas rezerves, kuru pretuzbrukumu Polijas armija niknās kaujās atvairīja.

9. janvārī Latvijas armija pārgāja uzbrukumā ziemeļos no Lubānas ezera. Jau 10.–11. janvārī izdevās Latgales partizānu pulkam izdevās atbrīvot Kārsavu, pārraujot Rēzeknes–Pleskavas dzelzceļa līniju. Smagākās kaujas šeit notika Abrenes apkārtnē, pretiniekam izmantojot ievērojamas rezerves un no latviešu komunistiem saformēto 15. armijas Sevišķu uzdevumu pulku.

13. janvārī sākās Latvijas un Polijas armijas apvienots uzbrukums visā frontes garumā. Šajā pašā dienā P. Stučkas valdība pārtrauca darbību, līdz ar to tika likvidēta arī Padomju Latvija. 13. janvārī 9. Rēzeknes pulks ieņēma Preiļus, nākamajā dienā Latgales partizānu pulks – Abreni. Nedēļas laikā Latvijas armijas vienības bija pavirzījušās uz priekšu tik tālu, lai sāktu Rēzeknes atbrīvošanas operāciju. Frontē bija ieradusies arī viena no spēcīgākajām Latvijas armijas daļām – 4. Valmieras kājnieku pulks.

20. janvārī Latvijas armijas daļas uzbruka Rēzeknei gar Krustpils un Daugavpils dzelzceļa līniju. Ienaidnieks nikni pretojās, taču Latvijas vācu zemessargu Trieciengrupas reids ienaidnieka aizmugurē, pārraujot Rēzeknes–Ludzas dzelzceļu, lielā mērā izšķīra kaujas iznākumu. Ienaidnieks, baidoties no aplenkšanas un iznīcināšanas, pameta pilsētu. Zemessargu galvenie spēki 21. janvāra rītā atbrīvoja Rēzekni. Kaujas turpinājās ļoti skarbos klimatiskos apstākļos – sals sasniedza mīnus 30 grādus. 26. janvārī tika atbrīvota Ludza, bet 29. janvārī – Zilupe. Aktīva karadarbība, atbilstoši slepenajam Krievijas–Latvijas pamiera līgumam, noslēdzās 1. februārī, lai gan vēl dažas dienas vairākās vietās Latvijas armija virzījās uz priekšu. Atsevišķi reidi ienaidnieka aizmugurē turpinājās arī miera sarunu laikā 1920. gada pavasarī un vasarā. Latvijas un Krievijas miera līgums tika parakstīts 1920. gada 11. augustā, noslēdzot Latvijas Neatkarības karu.

5. Cēsu kājnieku pulka karavīrs pie Latvijas un Krievijas robežas 1920. gada septembrī.
Latvijas nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva krājums

Panākumu cēloņi. Latvijas armija spēja salīdzinoši īsā laikā veikt vērienīgus diplomātiskus un militārus priekšdarbus, lai sagatavotu Latgales atbrīvošanas operāciju. Izšķiroša bija labvēlīgā militārā sadarbība ar Poliju. Tāpat uz Krieviju bija nosūtīta slepena miera delegācija, kas ļāva saskaņot militārās norises ar Latvijas politiskajām interesēm un pēc iespējas ātrāk parakstīt Latvijai izdevīgu pamiera līgumu.

Latvijas armija, gatavojoties operācijai, veica vērienīgu spēku pārgrupēšanu. Ziemas apstākļos, lai gan nepietika dzelzceļa ritošā sastāva, no Kurzemes frontes uz Latgali pārvietoja vairākus kājnieku pulkus. Armijas vadībai izdevās organizēt sekmīgu kopdarbību ar Polijas armiju, tāpat integrēt latviešu pulku un vācbaltiešu vienības. Latvijas armijas vienības demonstrēja augstu disciplīnu un morāli (pat sarežģītos klimatiskos apstākļos), komandieri enerģiski vadīja savas vienības kaujās, spējot pārvarēt pretinieka pretestību pat labi nocietinātās pozīcijās (piemēram, gar Krustpils–Rēzeknes dzelzceļu un Abrenes rajonā). Tāpat kā kaujās pret bermontiešiem, bieži tika izmantoti apiešanas manevri, kas izšķīra atsevišķu operāciju iznākumu. Kopumā Latgales atbrīvošanas operācija jāvērtē kā augstākais punkts Latvijas armijas attīstībā

Odisejs Kostanda: *“Tāpat, kopjot latviešu strēlnieku kapu vietas un latviešu strēlnieku cīņu vietas, doma par to, ka tik daudz ir lietas asinis par šo zemi, lai Latvija būtu brīva. Vai mēs vispār varam šobrīd kaut kā savādāk rīkoties? Vai mēs nesekosim tam, par ko mūsu tēvi, tēvu tēvi ir sapņojuši un ko izcīnījuši, ka mums ir jāiet tieši tas pats ceļš? Tas ir cīnītāju, strēlnieku ceļš.”*

Kopsavilkums

Latvijas Neatkarības kara aktīvā fāze ilga nedaudz vairāk par gadu (1918. gada decembris–1920. gada janvāris). Šajā īsajā laikā tika radīta kaujasspējīga armija, kas gada laikā bija izaugusi no nepilna tūkstoša līdz vairāk nekā 73 000 karavīru. Vairāki virsnieki bija veikuši galvu reibinošu karjeru, piemēram, Jānis Balodis no rotas komandiera līdz armijas komandierim. Organizatoriski bija paveikts milzu darbs – no viena bataljona bija izaugusi armija ar četrām divīzijām, kuras bruņojumā bija desmitiem lielgabalu, bruņumašīnas, bruņuvilcieni, tanki un aviācija. Tas liecināja par valstsvīru, diplomātu un virsnieku spējām un sabiedrības motivāciju iesaistīties valsts aizsardzībā. Ieroču, munīcijas, ekipējuma, naudas un pārtikas trūkuma apstākļos vienīgais avots, uz kura balstījās bruņoto spēku attīstība, bija cilvēkresursi. Latvijai, atšķirībā, piemēram, no Lietuvas, mantojumā no Krievijas impērijas laikiem bija palicis liels un talantīgs virsnieku korpuss, kaujās rūdīti instruktori un kareivji.

Armijas sekmīgā darbība bija palīdzējusi mainīt arī sabiedrības attieksmi pret Latvijas valsti no sākotnējās piesardzības, neitralitātes vai pat skepses uz atbalstu. Tāpat ātri bija mainījusies politiķu nostāja pret bruņotajiem spēkiem un to lomu – sākotnējo pārspīlēto pacifismu un armijas kā tādas noliegumu nomainīja izpratne par armiju kā vienu no valsts pastāvēšanas balstiem. Ticība neatkarības idejai (ne tikai tās iespējamībai, bet arī lietderībai) un skaidrais mērķis (Latvijas teritorijas atbrīvošana no svešām varām) deva milzu motivāciju un atraisīja pašorganizācijas potenciālu, kurš realizējās Latvijas armijas uzvarās pār saviem pretiniekiem.

Līdzās armijai un sabiedrībai trešais panākumu stūrakmens bija Latvijas sekmīgā diplomātija un sadarbība ar kaimiņvalstīm. Latvijas diplomāti spēja spīdoši izmantot savā labā lielvalstu un kaimiņvalstu intereses. Vienkāršojot Neatkarības kara gaitu, varētu sacīt: Jelgavu un Rīgu no PLA atbrīvoja Vācijas armija; Vācijas armiju pie Cēsīm sakāva igauņi; bermontiešus pie Rīgas un Liepājas uzvarēja ar Francijas un Lielbritānijas karakuģu artilēriju; Latgali atbrīvoja Polijas armija. Katram no šiem ārējiem spēkiem bija savas intereses Latvijā, un Latvija spēja tās saskatīt un atrast kopīgus saskares punktus, lai mazinātu armijas zaudējumus un paātrinātu pretinieka padzīšanu no savas teritorijas.

Kontroljautājumi:

1. Kāds bija Neatkarības kara starptautiskais konteksts?
2. Kas bija Latvijas Republikas galvenie veiksmes faktori Neatkarības kara laikā?
3. Kā notika Latvijas armijas veidošanās?

Papildu informācijas avoti

Literatūra

- Andersons, E. 1967. Latvijas vēsture 1914–1920. Stokholma: Daugava.
- Apse, G. 2020. Par Latviju: Lāčplēša Kara ordenis, tā kavalieri un Lāčplēša diena. Rīga: Latvijas Mediji.
- Bērziņš, V. 1969. Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā. Rīga: Zinātne.
- Bērziņš, V. 1995. Latviešu strēlnieki – drāma un traģēdija. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Ciganovs, J. 2019. Latvijas Neatkarības karš un Latvijas armijas izveidošanas 100. gadadiena. Rīga: Latvijas Kara muzejs.
- Ciganovs, J. 2019. Latvijas armija. Rīga: Latvijas Kara muzejs.
- Ciganovs, J. 2013. Latvijas neatkarības karš 1918.–1920. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Jansone, E. (red.). 2017. Latvijas armijas komandieri. Rīga: Jumava.
- Jēkabsons, Ē. (red.). 2021. Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Jēkabsons, Ē., Šiliņš, J. (sast.). 2019–2021. Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 1.–3. daļa. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs.
- Jēkabsons, Ē., Zariņš, K. 2019. Latvijas Neatkarības karš 1918.–1919. gadā: Lielbritānijas kara flotes ziņojumi. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Jēkabsons, Ē. 2018. Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Jēkabsons, Ē. 2017. Neatkarības kara stāsti, 1918–1920. Rīga: Lauku Avīze.
- Krūmiņš, G. (sast.). 2016. Ieskats Latvijas vēstures svarīgākajos jautājumos. Rīga: Valsts kanceleja.
- Peinberga, L. (sast.). 2013. 1918.–1920. gads Latvijas Republikas Pagaidu valdības sēžu protokolos, notikumos, atmiņās. Rīga: Latvijas Vēstnesis.
- Peniķis, M. 1961. Latvijas Atbrīvošanas kara vēsture. Linkolna: Daugavas vanagi.
- Pumpuriņš, T. (sast.). 1994. No zobena saule lēca. Atmiņu un dokumentu krājums par Cēsu pulka Skolnieku rotu 1919. gadā. Cēsis: Cēsu muzeju apvienība.
- Purviņš, A. (sast.) Ģenerāļa Pētera Voldemāra Radziņa rakstu krājums. Ogres novads: Ģenerāļa Pētera Radziņa biedrība, 2016.
- Stranga, A. 2000 (2020). Latvijas–Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā. Rīga: Fonds Latvijas vēsture.
- Šiliņš, J. 2013. Padomju Latvija 1918–1919. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība.
- Šiliņš, J. (sast.). 2019. Liepāja Latvijas Neatkarības karā 1918–1920. Rīga: Jumava.
- Tomaševskis, J. 2017. Neatkarības čuksti: Latviešu Pagaidu nacionālās padomes vēsture. Rīga: Jumava.

Interneta resursi

Pirmā pasaules kara un Latvijas Neatkarības kara laika josla un galvenie notikumi:
<https://www.dveseluputenis.lv/lv/laika-skala/>

Video

Saulītis, A. (režisors) 2017. *Astoņas zvaigznes*. Studija Centrus.

Dreibergs, Dz. (režisors) 2019. *Dvēseļu putenis*. Kultfilma.

III. Valsts konstitucionālais pamats

Jānis Pleps

Latvijas valsts ideja ir izvērsta un nostiprināta Latvijas valsts konstitucionālajos pamatos. Neatkarīga Latvijas valsts, kas apvieno visas latviešu nācijas apdzīvotās zemes – Vidzemi, Latgali, Kurzemi, Zemgali un Sēliju –, ir demokrātiska republika un tiesiska valsts, kas piederīga Rietumu politiskajai un tiesiskajai tradīcijai. Tāda bijusi valsts dibinātāju vīzija par Latvijas nākotni, kas īstenota latviešu nācijas pašnoteikšanās procesā pašiem savā neatkarīgā valstī. Uz šiem konstitucionālajiem pamatiem balstās spēkā esošā un pirms simt gadiem pieņemtā valsts konstitūcija – Latvijas Republikas Satversme.⁶⁸

1918. gada 18. novembrī proklamētās Latvijas Republikas konstitucionālos pamatus nosaka tās konstitūcija (pamatlikums) – 1922. gada 15. februārī pieņemtā Latvijas Republikas Satversme. Tajā ir regulēta valsts iekārta (valsts varas organizācija), personas, sabiedrības un valsts savstarpējās attiecības (personas pamattiesības), kā arī galvenās konstitucionālās vērtības un pamatprincipi.⁶⁹

Egils Levits: “1922. gada Satversme ir ļoti labi saprotama, un tā ir absolūti demokrātiska Satversme. (...) es biju tieši par Satversmes atjaunošanu, nevis par jaunas satversmes radīšanu. Jo kas to radītu, to jauno Satversmi? To radītu šie padomju skolas juristi. Un tur noteikti ieplūstu arī visi uzskati, kas ir padomju juristu skolai, pat ja tie mēģinātu demokrātisku Satversmi radīt. Tādēļ (...) mums ir viens ārkārtīgi labs dokuments, tas arī uzsvērtu šo valsts nepārtrauktību, ka mums ir jāatjauno 1922. gada Satversme.”

Tālavas Jundzis: “Kad mēs diskutējām 1990. gada pavasarī pirms 4. maija, tur pārsvarā bija tā doma, ka mums tā tad ir turpinātības doktrīna, mēs formāli atjaunojam Satversmi, bet bija jautājums, kā ar visiem mums svešajiem institūtiem, kas tā Saeima īsti ir un kas tā proporcionālā, piedodiet, vēlēšanu sistēma, kā viņa tur strādājusi, tas mūs baidīja, vienkārši baidīja. (...) Pasarg Dievs, kādi tik tur nav svešvārdi Satversmē, un neviens, padomju juristus ieskaitot, tādus mūžā nebija dzirdējis, ko viņi nozīmē un cik tur tie (...) panti, vai ne?”

Latviešu valodā konstitūcijas jēdziena apzīmēšanai tiek izmantots speciāli šim nolūkam veidots vārds “satversme”, kuru 1869. gadā darinājis jaunlatviešu kustības dalībnieks Kronvaldu Atis. Šajā vārdā iekodēta ideja par pamatlikumiem, kuri

68 Latvijas Republikas Satversme. Valdības Vēstnesis, 30.06.1922, Nr. 141. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> (aplūkots 11.07.2022.).

Satversmes simtgades materiālu kopojumu skat.: <https://www.satversme100.lv/> (aplūkots 11.07.2022.).

69 Rodiņa, A. Satversme. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr. 7(1221), 4.–5. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280585-satversme/> (aplūkots 11.07.2022.).

cieši satur kopā valsti un sabiedrību un vajadzīgā brīdī sniedz katram iedzīvotājam aizsardzību (tversmi) gan citam pret citu, gan pret svešinieku.⁷⁰

Atbilstoši Satversmei, “Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika” (1. pants), kurā “Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai” (2. pants). Tas nozīmē, ka ikvienam Latvijas Republikas pilsonim Satversme garantē tiesības piedalīties valsts pārvaldīšanā (101. pants). Demokrātiskā līdzdalība nav tikai pilsonim piešķirtas tiesības, bet arī viņa konstitucionāls pienākums. Latvijas valsts ilgtspēja un kvalitatīva pastāvēšana balstās pilsoņu prasmīgā un motivētā līdzdalībā valsts pārvaldīšanā.⁷¹ Satversmē noteiktā demokrātiskā valsts iekārta, lai tā labi funkcionētu, prasa no katra pilsoņa noteiktas zināšanas, prasmes un attieksmi, kas ir mērķtiecīgi apgūstamas un veidojamas.⁷²

Šajā nodaļā tiks sniegts ieskats Latvijas valsts konstitucionālajos pamatos, raksturojot tās mērķus, svarīgākās konstitucionālās vērtības un pamatprincipus, uz kuriem balstīta Satversmē noteiktā Latvijas valsts iekārta. Tāpat tiks raksturots valsts idejas realizācijas process, tautai īstenojot savas pašnoteikšanās tiesības un nosakot neatkarīgas Latvijas valsts konstitucionālos pamatus.

Valsts konstitucionālo pamatu noteikšana

Latvijas valsts idejas īstenošana⁷³ kļuva iespējama Pirmā pasaules kara izskaņā, kad pēc vairāku Eiropas impēriju (Krievijas, Vācijas, Austroungārijas un arī Turcijas) sabrukuma revolūcijās veidojās nacionālas valstis, tautām īstenojot savas pašnoteikšanās tiesības.⁷⁴

Latvijas valsts idejas pieteikumam nozīmīga bija 1917. gada 17. novembrī (pēc jaunā stila – 30. novembrī) Valkā izveidotās Latviešu pagaidu nacionālās padomes (LPNP) darbība. Tās 1917. gada 19. novembrī (pēc jaunā stila – 2. decembrī) pieņemtās

70 Kronvalds, A. Kāds vārds par mūsu tēvu valodu. Grām.: Kronvalds, A. Kopotie raksti. I. Rīga: Valters un Rapa, 1937, 427. lpp.

71 Plašāk skat.: Valsts prezidenta Egila Levita apsveikums Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanas simtgadē. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/jaunums/valsts-prezidenta-egila-levita-apsveikums-latvijas-satversmes-sapulces-sasaukšanas-simgade> (aplūkots 11.07.2022.).

72 Valsts prezidenta Egila Levita 2020. gada 22. decembra paziņojuma Nr. 18 “Par Valsts aizsardzības mācības un Jaunsardzes likumu un pilsoniskās izglītības koncepciju” IX sadaļa. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2020/247A.8> (aplūkots 11.07.2022.).

73 Par Latvijas valsts idejas rašanos un īstenošanu skat. arī: Šulcs, L. Atskats uz Latvijas valstiskās idejas izveidošanos. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1926, Nr. 5/6, 193.–213. lpp., Nr. 7/8, 275.–292. lpp., Nr. 9, 361.–367. lpp.; Ģērmanis, U. Ceļā uz Latviju. Raksti par mūsu vēsturi. Stokholma: Memento, 1990; Ceske E. Latvijas autonomijas jautājums: no jaunās strāvas līdz Latviešu nacionālajai padomei. Grām.: Varas Latvijā. No Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij. Esejas. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 188.–293. lpp.; Feldmanis I. Kad dzima Latvijas valsts? Grām.: Varas Latvijā. No Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij. Esejas. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 498.–578. lpp.

74 Par tautu pašnoteikšanās tiesību īstenošanu skat. Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007–10–0102 17.–19. punktu. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakst-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 11.07.2022.). Plašāk skat.: Dišlers, K. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1932.

deklarācijas uzskatāmas par pirmo konstitucionāla rakstura dokumentu kopu, ar kuru aizsākās topošā Latvijas valsts. Šajos lēmumos pieteikta latviešu nācijas pašnoteikšanās tiesību īstenošana un pausta griba dibināt savu valsti.⁷⁵ LPNP deklarēja Latviju kā autonomu un nedalāmu valstsvienību, kurā apvienotas latviešu nācijas apdzīvotās zemes Kurzemē, Vidzemē un Latgalē. Atsaucoties uz tautu pašnoteikšanās tiesībām, LPNP rezervēja visas tautas vēlētai Satversmes sapulcei tiesības lemt par Latvijas iekšējo iekārtu un attiecībām ar ārvalstīm.⁷⁶ Savukārt 1917. gada 17. janvārī (pēc jaunā stila – 30. janvārī) Petrogradā Latviešu pagaidu nacionālā padome pieņēma deklarāciju, ar kuru atzina, ka Latvijai jābūt neatkarīgai demokrātiskai republikai, kas apvienotu Kurzemi, Vidzemi un Latgali.⁷⁷ Šajā dokumentā pirmo reizi formulēts Latvijas valsts konstitucionālo pamatnormu teksts, kas nemainīgā veidā tiek saglabāts visos nākamajos Latvijas konstitucionālajos pamatdokumentos. LPNP noteic, ka Latvijai jābūt neatkarīgai demokrātiskai republikai, kas apvieno visas latviešu apdzīvotās zemes un kura izveidojama, latviešu nācijai īstenojot pašnoteikšanās tiesības.⁷⁸

Vācu okupētajā Rīgā latviešu politiķi apvienojās Demokrātiskajā blokā, kas, līdzīgi LPNP, formulēja savu skatījumu par Latvijas valsts idejas īstenošanu. Demokrātiskais bloks par savu mērķi formulēja prasību pēc apvienotas Latvijas kā neatkarīgas demokrātiskas republikas, kuras iekšējo iekārtu un attiecības ar ārvalstīm noteiktu visu pilsoņu ievēlēta Satversmes sapulce.⁷⁹

Lai īstenotu Latvijas Republikas proklamēšanu, Latvijas politisko partiju pārstāvji, kuri jau bija darbojušies LPNP un Demokrātiskajā blokā, vienojās izveidot jaunu kopīgu institūciju – Latvijas Tautas padomi. 1918. gada 17. novembrī izveidotā Latvijas Tautas padome pieņēma pirmo Latvijas pagaidu satversmi – Latvijas Tautas padomes politisko platformu.⁸⁰ Tajā bija paredzēts, ka apvienota, patstāvīga un neatkarīga Latvija ir republika uz demokrātiskiem pamatiem, kā arī pausta apņemšanās nodrošināt Satversmes sapulces ievēlēšanu, kas galīgi noteiktu jaunās valsts iekārtu.

75 Sal.: Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedokļa “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu” 179.–181. punkts. Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2017/03/17092012_Viedoklis_2.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

76 Dišlers, K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Ar zinātnisko redaktoru piezīmēm. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 67.–69., 74.–75. lpp. Plašāk skat.: Līgotnis, J. Latvijas valsts dibināšana. Latvijas valsts tapšanas pirmais posms (līdz 18. novembrim 1918.). Rīga: V. Olava fonda sabiedrības izdevums, 1925, 62.–138., 190.–203. lpp.

77 Dišlers, K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Ar zinātnisko redaktoru piezīmēm. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 69. lpp. Plašāk skat.: Līgotnis, J. Latvijas valsts dibināšana. Latvijas valsts tapšanas pirmais posms (līdz 18. novembrim 1918.). Rīga: V. Olava fonda sabiedrības izdevums, 1925, 282.–322. lpp.

78 Sal.: Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedokļa “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu” 182. punkts. Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2017/03/17092012_Viedoklis_2.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

79 Šulcs, L. Atskats uz Latvijas valstiskās idejas izveidošanos. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1926, Nr. 9, 361.–362. lpp.

80 Latvijas Tautas padomes politiskā platforma. Pagaidu Valdības Vēstnesis, 14.12.1918., Nr. 1. Plašāk skat.: Dišlers, K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Ar zinātnisko redaktoru piezīmēm. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 82.–84. lpp.

Latvijas pilsoņiem!

Latvijas Tautas Padome, atslēdzama šetvi par weenigo augstakās waras neseju Latvijas walsti, pasludina, ka:

1) Latvija, apweenota etnograffislās robeščās (Kurfeme, Widfeme un Latgale) ir patstahwiga, neatkarīga, demokratisski-republikanisska walstis, kuras šatwersmi un atteezibas pret ahrwalstim noteiks tuwakā nahlotnē Satwersmes Sapulze, šasaukta us wisšpahrigu, abu dšimumu, teeschu, weenlihdšigu, atšlahtu un proporzionalu wehleščanu teesibu pamata;

2) Latvijas Tautas Padome ir nodibinajusi, šā augstako ispiidu waru Latwijā — Latvijas Pagaidu Waldibu.

Latvijas Tautas Padome usaižina Latvijas pilsonus usturet meeru un šahrtibu un wisceem špehleem pabalstīt Latvijas Pagaidu Waldibu winas gruchtajā un atbildigā darbā.

Latvijas Pagaidu Waldibas
Ministru Prezidents:
Ulmanis.

Latvijas Tautas Padomes
Preesščsehbetaja beedris:
Semgalis.

Rigā, 18. nowembri 1918. gada.

Uzsaukums “Latvijas pilsoņiem!” – Latvijas Republikas 1918. gada 18. novembra proklamēšanas akts, kas nosaka jaunās Latvijas valsts konstitucionālos pamatus. Publicēts: Latvijas valsts pasludināšana 18. novembrī 1918. g. Rakstu vainags Haralda Jēgera sakopots. Rīga: Astra, 1918, 4. lpp.

Vēl precīzāk Latvijas valsts konstitucionālie pamati tika noteikti Latvijas Republikas proklamēšanas aktā – 1918. gada 18. novembra uzsaukumā “Latvijas pilsoņiem!”. Tas paredzēja, ka “Latvija – apvienota etnogrāfiskās robežās (Kurzeme, Vidzeme un Latgale) – ir patstāvīga, neatkarīga, demokrātiski-republikāniska valsts. Satversmi un attiecības pret ārvalstīm noteiks tuvākā nākotnē Satversmes sapulce”.⁸¹ Proklamēšanas aktā atspoguļota Latvijas tautas kā suverēna griba dibināt neatkarīgu valsti ar noteiktu valsts iekārtu un politisko režīmu, kas uzskatāma par Latvijas tiesiskās sistēmas pamatnormu.⁸² Latvijas Pagaidu valdības vārdā pirmais ministru prezidents Kārlis Ulmanis uzsvēra, ka proklamētā Latvijas valsts “būs demokrātiska taisnības

81 Latvijas pilsoņiem! Pagaidu Valdības Vēstnesis, 14.12.1918., Nr. 1. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/294144-uzsaukums-latvijas-pilsoniem> (aplūkots 11.07.2022.).

Plašāk skat.: Pleps, J. Latvijas valstiskuma pamats. Jurista Vārds, 04.09.2012., Nr. 36(735), 17.–20. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/251203-latvijas-valstiskuma-pamats/> (aplūkots 11.07.2022.).

82 Rezevska, D. Latvijas tiesiskā sistēma. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/25869-Latvijas-tiesisk%C4%81-sist%C4%93ma> (aplūkots 11.07.2022.).

valsts, kurā nedrīkst būt vietas ne apspiešanai, ne netaisnībai”.⁸³ Latvija veidojās kā demokrātiska, sociāli orientēta valsts, kur valdītu taisnīgums un kas balstītos uz Rietumu demokrātiju principiem.⁸⁴

Latvijas Tautas padome nodrošināja iespēju visiem Latvijas pilsoņiem ievēlēt Latvijas Satversmes sapulci, kura tika demokrātiski leģitimēta Latvijas tautas vārdā noteikt jaunās valsts pamata likumus. Latvijas Satversmes sapulce bija pirmais visu Latvijas pilntiesīgo pilsoņu brīvās un demokrātiskās vēlēšanās ievēlētais parlaments, kas leģitīmi pauda visas Latvijas tautas gribu. Vērtējot Satversmes sapulces vēlēšanas 1920. gada 17. un 18. aprīlī, Satversmes tiesa secinājusi: “Latvijas iedzīvotāji šajās vēlēšanās tiesiski pašnoteicās, iezīmējot gan Latvijas valsts teritoriju, gan arī pilnvarojot Satversmes sapulci noteikt valsts satversmi. Vidzemes, Latgales, Kurzemes un Zemgales iedzīvotāji Satversmes sapulcē pašnoteicās vienotā Latvijas tautā.”⁸⁵ Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanās piedalījās 84,9 procenti balsstiesīgo vēlētajū, un tā baudīja visu tautību pilsoņu uzticību Latvijas valsts pamatu galīgai noteikšanai.⁸⁶ Satversmes sapulces sanāksšanas diena 1920. gada 1. maijā bija svētku diena⁸⁷ un visu laiku tikusi svinēta kā tāda. Kā uzsvēra Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš, “ja 18. novembri dēvējam par Latvijas valsts dzimundienu, mēs 1. maiju varam apzīmēt par Latvijas vārda dienu. (...) Satversmes sapulcei, sankcionējot [Latvijas Tautas padomes noteiktos valsts konstitucionālos pamatus], pārņemot tos negrozītā veidā mūsu satversmē, Latvijas valstij bija dots vārds. [Proti:] Latvija ir neatkarīga Republika ar demokrātisku valsts iekārtu un [...] Latvijas suverēnā vara pieder Latvijas tautai.”⁸⁸ Interesanti, ka daudzās valstīs tiek atzīmēta konstitūcijas pieņemšanas diena kā valsts svētki, bet Latvijā konsekventi no sākta gala kā līdzvērtīgi svētki ir svinēta Latvijas tautas ievēlētās Satversmes sapulces sanāksšanas diena.⁸⁹

Darbu pie Satversmes izstrādes Satversmes sapulce sāka ar otrās pagaidu satversmes pieņemšanu, kas noteiktu Latvijas valsts iekārtu līdz Satversmes spēkā stāšanās dienai.⁹⁰ Satversmes sapulce uzskatīja par nepieciešamu no Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumiem⁹¹ nodalīt un kā atsevišķu konstitucionāla ranga aktu

83 Ministru prezidenta runa. Grām.: Latvijas valsts pasludināšana 18. novembrī 1918. g. Rakstu vainags Haralda Jēgera sakopots. Rīga, Astra, 1918, 19. lpp.

84 Stradiņš, J. 18. novembra Ulmanis (Latvijas Republikas pirmais Ministru prezidents). Grām.: Kārlim Ulmanim 125. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003, 24.–25. lpp.

85 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 51. punkts. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 11.07.2022.).

86 Par Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanām plašāk skat.: Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu rezultāti. Rīga: Valsts statistikas pārvalde, 1920. Pieejams: https://www.cvk.lv/upload_file/vesture/Satversmes_Sapulce.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

87 Latvijas Satversmes sapulce. Valdības Vēstnesis, 03.05.1920., Nr. 99, 1.–2. lpp.

88 Saeimas svinīgā sēde 1934. gada 1. maijā. Valdības Vēstnesis, 02.05.1934., Nr. 96, 1. lpp.

89 Plašāk skat.: Valsts prezidenta Egila Levita apsveikums Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanas simtgadē. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/jaunums/valsts-prezidenta-egila-levita-apsveikums-latvijas-satversmes-sapulces-sasauksanas-simtgade> (aplūkots 11.07.2022.).

90 Plašāk skat.: Dišlers, K. Latvijas pagaidu konstitūcija. Vispārīgas piezīmes. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1920, Nr. 2/3, 49.–56. lpp.

91 Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi. Valdības Vēstnesis, 03.06.1920., Nr. 123.

1920. gada 27. maijā vienbalsīgi pieņemt Deklarāciju par Latvijas valsti.⁹² Deklarācijā tika noteikts, ka “Latvija ir patstāvīga un neatkarīga republika ar demokrātisku valsts iekārtu” (1. pants) un “Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai” (2. pants).

Profesors Kārlis Dišlers savulaik norādījis, ka Deklarācijā par Latvijas valsti nostiprināti četri būtiski pamatprincipi: valsts suverenitātes (Latvija ir patstāvīga un neatkarīga), republikas, demokrātiskas valsts iekārtas un tautas suverenitātes princips.⁹³ Skaidrojot Deklarācijas nepieciešamību, K. Dišlers uzsvēris: “Šis akts tātad ir tautas suverēnās gribas realizētājas – Satversmes sapulces – autoritatīvs paskaidrojums par Latvijas valsts patstāvību un viņas iekārtas pamatprincipiem. Šinī deklarācijā īsi un noteikti formulēta suverēnās Latvijas tautas griba, tātad tas ir pamatlikums, kuram jāpadodas visām valsts iestādēm (arī nākošai likumdevējai iestādei, kura tiks sasaukta pēc Satversmes sapulces) valsts iekšienē un ar kuru jārēķinās visiem – kā draudzīgiem, tā naidīgiem spēkiem – ārpus Latvijas.”⁹⁴ Viņš arī uzsvēra, ka Deklarācijai par Latvijas valsti nav pagaidu rakstura. “Tas ir pamatlikums, kas izdots uz nenoteikti ilgu laiku jeb, kā dažreiz mēdz formulēt, “uz visiem laikiem”.”⁹⁵

1918. gada 18. novembra proklamēšanas akta un 1920. gada 27. maija Deklarācijas par Latvijas valsti ietvaros Latvijas Satversmes sapulce izstrādāja un 1922. gada 15. februārī pieņēma Latvijas Republikas Satversmi. Satversmes noteikšana bija vēsturiski simbolisks moments, kas apstiprināja neatkarīgas valsts izcīnīšanu un valsts iekārtas nostiprināšanu. Kā debatēs par Satversmes projektu uzsvēra Satversmes sapulces loceklis Jānis Pliekšāns (Rainis): “Lieta, par ko mēs runājam, ir pārāk nopietna. Mēs jaunai Latvijas dzīvei gribam noteikt gultni, no tās daudz kas atkarāsies tālākā gaitā. (..) Mēs stāvam, kā teic, pie jaunas Daugavas rakšanas.”⁹⁶

Satversmes projekta izstrādē un apspriešanā nebija debašu un šaubu par jaunās valsts pamatprincipiem – tie jau bija vienbalsīgi apstiprināti 1920. gada 27. maija Deklarācijā par Latvijas valsti. Referents Jānis Purgals debatēs par Satversmes projektu uzsvēra, ka “pirmais princips – atzīt Latviju par patstāvīgu un neatkarīgu valsti. Te Latvijas tauta caur savu Satversmes sapulci skaidri un noteikti izsaka savu gribu – turpmāk dzīvot savu patstāvīgu valstisku dzīvi. Otrais princips saka, ka Latvija ir republika, un trešais princips atzīst Latviju par demokrātisku republiku, par valsti, kur valsts vara patiešām atrodas tautas rokās. [Tāpat projektā] formulēts tautas suverenitātes princips. Augstākā valsts vara nedalīti un neaprobežoti atrodas pašas tautas rokās.”⁹⁷ Līdzīgi arī Satversmes komisijas priekšsēdētājs Marģers Skujenieks

92 Deklarācija par Latvijas valsti. Valdības Vēstnesis, 28.05.1920., Nr. 118. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/294145-deklaracija-par-latvijas-valsti> 93ma (aplūkots 11.07.2022.).

93 Dišlers, K. Latvijas pagaidu konstitūcija. Vispārīgas piezīmes. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1920, Nr. 2/3, 49.–51. lpp.

94 Turpat, 51. lpp.

95 Turpat, 52. lpp.

96 Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 5. sēdes 1921. gada 28. septembrī stenogramma. Pieejams: http://flriga.lu.lv/tzpi/materiali/Satversmes_sapulces_stenogrammas.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

97 Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 1. sēdes 1921. gada 20. septembrī stenogramma. Pieejams: http://flriga.lu.lv/tzpi/materiali/Satversmes_sapulces_stenogrammas.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

atzina, ka 1. pantā ietvertā norma, ka “Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika” uzskatāma par vissvarīgāko Satversmes pantu, kas nosaka visu Satversmes tālāko saturu un garu.⁹⁸ Latvijas Satversmes sapulces mērķis bija nostiprināt demokrātisku valsts iekārtu jaunajai valstij. Kā uzsvēra M. Skujenieks, “Satversmei ir jābūt demokrātiskai. Tai ir jābūt noteikti un izturēti demokrātiskai, jo pati Satversmes sapulce ir radusies tikai pateicoties tam, ka latvju tautas vairākums cīnījās par demokrātismu ir uzvarējis. Pati Satversmes sapulce ir radusies tikai pateicoties tam, ka Latvijas tautas vairākums ir cīnījies par demokrātisku iekārtu. (..) Latvijas tauta ir cīnījies neatkarīgās Latvijas vārdā, bet pirms vārda “neatkarīgā” stāvēja pastāvīgi vārdiņš “demokrātiskā Latvija”.⁹⁹”

Aivars Endziņš: “[Satversme] nav novecojusi, un mēs varam ar to lepoties, ka mūsu Satversme ir viena no vecākajām darbojošajām konstitūcijām, kura strādā vēl šo baltu dienu. Protams, tajā tika izdarītas izmaiņas, nepieciešamās izmaiņas, bet Satversme pati par sevi ir spēkā. Un jāsaprot arī tā, ka tad, kad 5. Saeima sanāca, tā bija mana ideja, ka katram 5. Saeimas deputātam ar savu parakstu ir jāapliecina, ka Satversme stāties spēkā pilnā apjomā.”

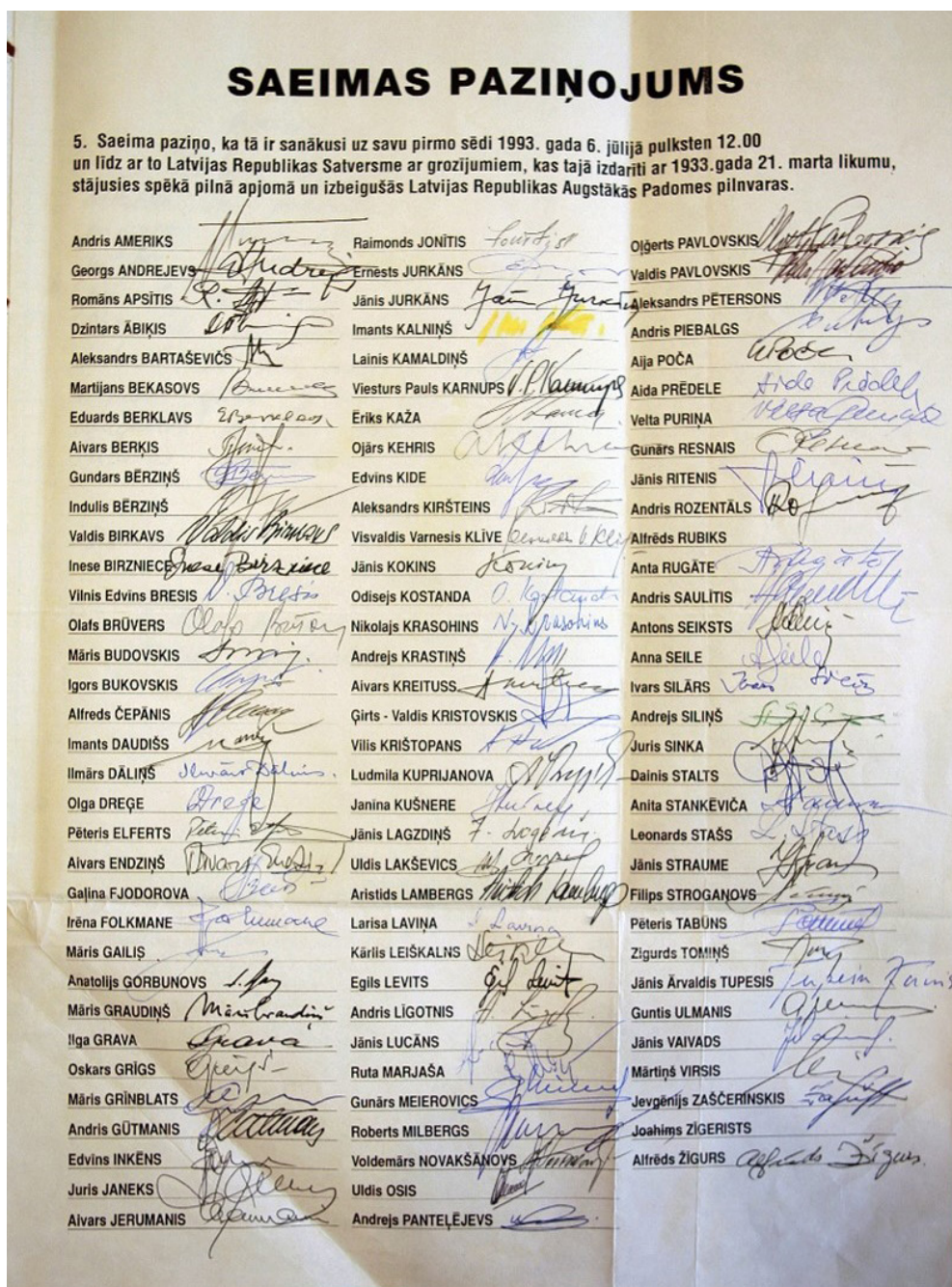

1922. gada 15. februārī pieņemtās Latvijas Republikas Satversmes tekstu izsludināja abos tālaika oficiālajos izdevumos – oficiālajā laikrakstā “Valdības Vēstnesis” (30.06.1922., Nr. 141) un “Likumu un valdības rīkojumu krājumā” (07.08.1922., 12. burtnīca). Par godu šim notikumam attiecīgajai “Likumu un valdības rīkojumu krājuma” burtnīcai tika izveidots speciāls vāks. Publicēts: Likumu un valdības rīkojumu krājums, 07.08.1922., 12. burtnīca

98 Turpat.

99 Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 1. sēdes 1921. gada 20. septembrī stenogramma. Pieejams: http://flriga.lu.lv/tzpi/materiali/Satversmes_sapulces_stenogrammas.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

Latvijas Satversmes sapulces izstrādātā un pieņemtā Satversme ir izrādījusies joprojām vienīgā pastāvīgā Latvijas konstitūcija, kura ir spēkā jau veselu gadsimtu. Tas mūsu Satversmi padara par vienu no vecākajām spēkā esošajām konstitūcijām Eiropā un liecina par sekmīgi izstrādātu konstitūciju. Satversme joprojām ir aktuāla un nodrošina Latvijas valsts iekārtas darbību, dzīvojot līdzī laikum un esot atvērta nākotnes izaicinājumiem.

Savā pirmajā sēdē 1993. gada 6. jūlijā 5. Saeimas deputāti ar parakstu apliecināja, ka Satversmes darbība ir atjaunota pilnā apmērā. Šo Saeimas paziņojumu parakstīja visi 98 deputāti, kuri piedalījās 5. Saeimas pirmajā sēdē. Pieejams Saeimas arhīvā

Latvijas Satversmes sapulcei bija skaidra vīzija un pārliecība, ka Latvijas valsts var ilgtspējīgi pastāvēt un attīstīties tikai kā demokrātiska republika. J. Pliekšāns (Rainis) jau debatēs par Satversmi uzsvēra, ka “mēs kā valsts varam pastāvēt tikai tad, (...) ja mēs esam demokrātiska valsts”.¹⁰⁰ Savukārt vienā no beidzamajiem politiskajiem tekstiem viņš rakstīja, ka “negribēt demokrātiju – mūsu Latvijas apstākļos – nozīmē negribēt Latvijas valsti”.¹⁰¹ Satversmes spēkā esamības pirmais gadsimts šo J. Pliekšāna (Raina) ideju apstiprina. Demokrātiskas valsts iekārtas un Satversmes atmešana 1934. gada 15. maija apvērsumā, kad tika izveidots K. Ulmaņa autoritārais režīms, nenostiprināja Latvijas valstiskumu. Tieši pretēji – saskaroties ar nacistiskās Vācijas un PSRS 1939. gada 23. augusta vienošanos par neatkarīgu Eiropas valstu sadali (Molotova–Ribentropa pakts), K. Ulmaņa režīms pakļāvās agresoru ultimātam. Latvijas okupācija neizbeidza Latvijas kā starptautiski atzītas neatkarīgas valsts pastāvēšanu, un Latvijas piespiedu iekļaušana PSRS bija prettiesiska un nekad netika atzīta.¹⁰² Visus okupācijas gadus darbojās nacionālā pretošanās kustība, kuras mērķis bija Latvijas neatkarības un Satversmē noteiktās demokrātiskās valsts iekārtas atjaunošana. Satversme šajā laikā kļuva par vienu no Latvijas valstiskuma simboliem, kas politiski apliecināja Latvijas tautas gribu atjaunot zaudēto valsts neatkarību. Toreiz uzsvēra, ka “vienīgais, kas mums ir palicis pāri un ap ko visiem jāapvienojas, ir mūsu karogs un 1922. gada Satversme. (...) Latvijas demokrātiskās republikas Satversme ir joprojām spēkā, tā glabājama kā svētākais dārgums.”¹⁰³

Latvijas Republikas neatkarības atjaunošana notika uz valsts nepārtrauktības (kontinuitātes) principa pamata. 1990. gada 4. maijā Augstākā Padome pieņēma deklarāciju “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”.¹⁰⁴ Ar to tika atjaunota Latvijas Republikas neatkarība un demokrātiskā valsts iekārta, paredzot Satversmes darbības atjaunošanu (1.–3. punkts). Lai arī uzreiz daļēji Satversmes darbība tika apturēta (4. punkts), spēkā palika Satversmes panti, kas noteica Latviju kā neatkarīgu demokrātisku republiku (Satversmes 1. pants), kurā valsts vara pieder Latvijas tautai (2. pants). Tādā veidā nekavējoties tika atjaunota Latvijas valsts konstitucionālo pamatu spēkā esamība un iedarbība.¹⁰⁵ Savukārt 1991. gada 21. augusta konstitucionālajā likumā “Par Latvijas Republikas valstisko statusu”, uz kura pamata notika Latvijas neatkarības atjaunošanas starptautiska atzīšana, Augstākā Padome paredzēja Satversmes

100 Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 5. sēdes 1921. gada 28. septembrī stenogramma. Pieejams: http://flriga.lu.lv/tzpi/materiali/Satversmes_sapulces_stenogrammas.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

101 Rainis J. Atmiņu un piezīmju skabargas. Jaunais Laiks, 1928, Nr. 7, 201. lpp.

102 Par Latvijas Republikas okupācijas prettiesiskumu un neatkarības atjaunošanu, pamatojoties uz valsts nepārtrauktības (kontinuitātes) principu, skat. Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 22.–34. punktu. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 11.07.2022.). Plašāk skat.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017.

103 Vonogsalīts A. Latvijas satversmes 25 gadu atcerei. Latgola, 1947, Nr. 40, 1.–3. lpp.

104 Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/75539-par-latvijas-republikas-neatkaribas-atjaunosanu> (aplūkots 11.07.2022.).

105 Kusiņš, G. 1990. gada 4. maija deklarācija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/146164-1990%C2%A0gada-4%C2%A0maija-deklar%C4%81cija> (aplūkots 11.07.2022.).

darbības pilnīgu atjaunošanu (likuma 1. pants).¹⁰⁶ Uz pirmo sēdi 1993. gada 6. jūlijā sanākot atbilstoši Satversmei Latvijas pilsoņu kopuma ievēlētajai 5. Saeimai, tā savu darbu sāka ar paziņojumu par Satversmes spēkā stāšanos pilnā apjomā.¹⁰⁷

Ineta Ziemele: *“Bija ļoti spēcīgi viedokļi, [juridiski] pamatoti viedokļi, ka valsts nepārtrauktības ietvaros ir jāturpina tā pati konstitucionāla iekārta. Kā mēs izskaidrosim, ka mēs veidojam principos kaut kādu citu konstitucionālo iekārta, tad tikpat labi mēs arī pilsonībā varam pieņemt vienkārši jaunu pilsonības likumu un runāt par “nulles variantu”, līdz ar to tajā brīdī bija spēcīgi argumenti “par”, argumenti “pret” nebija tik spēcīgi. Un tad arī tas konkrētais laikmets, kad tajā brīdī bija šausmīgi grūti. Ekonomika nebija nekāda, lai dabūtu ziepes un tualetes papīru... bija “vaučeri”, saprotiet. Krievijas karaspēks viss vēl bija teritorijā, bija absolūta prioritāte šī milzīgā Baltijas kara apgabala štāba izvešana no valsts. (..) Un tā jaunā paaudze, mēs, kas vēl studējām Juridiskajā fakultātē tobrīd, ne mēs bijām ar kaut kādām pieredzēm, mēs tikai visi centāmies vēl steigā mācīties, un tiem, kam bija kāda valoda, mēģinājām kaut kādās universitātēs paspēt aizbraukt un kaut ko samācīties. Vienkārši tie apstākļi bija tādi, tur nebija kurā brīdī arī apsēsties pie galda un vēl izdomāt konstitūciju. Nu, un tā tur arī viss sakārtojās.”*

Neraugoties uz sarežģīto Satversmes pirmo gadsimtu, Satversme pēc tās darbības atjaunošanas pilnā apjomā ir spējusi nodrošināt sekmīgu neatkarīgas Latvijas valsts pastāvēšanu un stipru demokrātisku valsts iekārta. Tas ļāvis īstenot Latvijas Satversmes sapulces prezidenta Jāņa Čakstes ceļa vārdus Satversmei, tai spēkā stājoties 1922. gada 7. novembrī: “Mēs cerēsim visi un būsīm pārliecībā, ka šī jaunā satversme mums līdzēs galīgi nodibināt Latvijā likumību un taisnību un līdz ar to tautas labklājību un kārtību. Lai šī jaunā valsts satversme padara Latviju laimīgu un stipru!”¹⁰⁸

Valsts mērķi

Valsts esība nav un nekad nevar būt pašmērķīga. Valstij ir noteikti mērķi un uzdevumi, kas jānodrošina saviem iedzīvotājiem.¹⁰⁹ Valsts minimālais uzdevums kopš vissenākajiem laikiem ir katras personas un līdz ar to arī visas sabiedrības aizsardzība – lai katrs varētu justies drošs un pasargāts no iespējamajiem iekšējiem un ārējiem apdraudējumiem.¹¹⁰ Valsts uzdevumu klāsts laika gaitā paplašinājies, ietverot arī rūpes

106 Par Latvijas Republikas valstisko statusu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/69512-par-latvijas-republikas-valstisko-statusu> (aplūkots 11.07.2022.).

107 Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmā sēde 1993. gada 6. jūlijā. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/st_93/060793.html (aplūkots 11.07.2022.).

108 Saeima. Atklāšanas sēdē 7. novembrī. Valdības Vēstnesis, 08.11.1922., Nr. 252, 1. lpp.

109 Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedokļa “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu” 12.–22. punkts. Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2017/03/17092012_Viedoklis_2.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

110 Cipeliuss, R. Vispārējā mācība par valsti. Rīga: AGB, 1998, 93.–95. lpp.

par atsevišķu personu un dažādu sabiedrības grupu labklājību un sociālo drošību.¹¹¹ Tāpat arī no valsts tiek sagaidīta katras personas brīvību un tās pamattiesību aizsardzība.¹¹²

Latvijas Republikas proklamēšanā un Satversmes izstrādē šie valsts uzdevumi bija zināmi. J. Čakste uzsvēra pienākumu nodrošināt valstī tiesiskumu (likumību un taisnību) un drošību (kārtību), kā arī tautas labklājību, lai Latvija būtu stipra un laimīga valsts.¹¹³ Savukārt K. Ulmanis garantēja personas tiesību nodrošināšanu, nepieļaujot kāda brīvības apspiešanu vai netaisnību.¹¹⁴

Latvijas valsts dibinātājiem valsts mērķi un uzdevumi bija pašsaprotami, un viņi neuzskatīja par nepieciešamu tos ietvert Satversmē. Tomēr pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas vajadzēja vēlreiz apzināt Latvijas valsts pastāvēšanas jēgu un nostiprināt to sabiedrības politiskajā apziņā. Tas tika paveikts ar Satversmes papildinājumu, ietverot tajā izvērstu un detalizētu ievadu (preambulu).¹¹⁵

Izvērstajā Satversmes ievada (preambulas) pirmajā rindkopā tika norādīti valsts galvenie mērķi, proti, “Latvijas valsts ir izveidota, (..) lai garantētu latviešu nācijas, valodas un kultūras pastāvēšanu un attīstību cauri gadsimtiem, nodrošinātu Latvijas tautas un ikviena brīvību un sekmētu labklājību”. Satversmes izvērsta ievads (preambula) tapa uz Egila Levita sagatavotā projekta pamata.¹¹⁶

Latvijas valsts izveidošanas pamatā primāri bija mērķis nodrošināt visus nepieciešamos apstākļus latviešu nācijas, tās valodas un kultūras pastāvēšanai.¹¹⁷ Latviešu nācija ir Latvijas valsts *causa*, iemesls, pamats. Ja nebūtu latviešu nācijas un tās politiskās vēlmes dibināt savu valsti, tad Latvijas valsts nemaz nebūtu.¹¹⁸ Latviešu nācija ir nacionāli kulturāli definēta vienība, kuru primāri saista kopā valoda, kultūra,

111 Plašāk skat.: Ījabs, I. Politikas teorija: pirmie soļi. Rīga: Lasītava, 2017, 86.–88. lpp.

112 Ziemeļe, I. Cilvēktiesības. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/60248> (aplūkots 11.07.2022.).

113 Saeima. Atklāšanas sēdē 7. novembrī. Valdības Vēstnesis, 08.11.1922., Nr. 252, 1. lpp.

114 Ministru prezidenta runa. Grām.: Latvijas valsts pasludināšana 18. novembrī 1918. g. Rakstu vainags Haralda Jēgera sakopots. Rīga, Astra, 1918, 19. lpp.

115 Plašāk skat.: Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedokļa “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu” 333.–342. punkts. Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2017/03/17092012_Viedoklis_2.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

116 Levits, E. Izvērstas Satversmes preambulas teksta piedāvājuma komentārs. Jurista Vārds, 24.09.2013., Nr. 39(790), 9.–19. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/260080-izverstas-satversmes-preambulas-iespejama-teksta-piedavajums-un-komentars/> (aplūkots 11.07.2022.).

117 Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedokļa “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu” 190.–198. punkts. Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2017/03/17092012_Viedoklis_2.pdf (aplūkots 11.07.2022.). Par Satversmes ievadu (preambulu) plašāk skat.: Balodis, R. Latvijas Republikas Satversmes ievads. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 108.–109., 91.–135. lpp. Pieejams: https://www.saeima.lv/satversme/Ievads_Balodis.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

118 Pleps, J., Lītvins, G. Satversmes jautājumi ekonomiskās krīzes apstākļos. Intervija ar Egilu Levitu. Jurista Vārds, 22.09.2009., Nr. 38(581), 10. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/197922-satversmes-jautajumi-ekonomiskas-krizes-apstaklos/> (aplūkots 11.07.2022.).

sociālā atmiņa un vēsturiskais liktenis. Starp latviešu nāciju kā valstsnāciju un Latvijas valsti pastāv nacionāli kulturāla identitāte.¹¹⁹

Saeima ir pieņēmusi un Valsts prezidents izsludina šādu likumu:

Grozījums Latvijas Republikas Satversmē

Izdarīt Latvijas Republikas Satversmē šādu grozījumu:

Izteikt Latvijas Republikas Satversmes ievadu šādā redakcijā:

"1918.gada 18.novembrī proklamētā Latvijas valsts ir izveidota, apvienojot latviešu vēsturiskās zemes un balstoties uz latviešu nācijas negrozāmo valstsgribu un tai neatņemamām pašnoteikšanās tiesībām, lai garantētu latviešu nācijas, tās valodas un kultūras pastāvēšanu un attīstību cauri gadsimtiem, nodrošinātu Latvijas tautas un ikviena brīvību un sekmētu labklājību.

Latvijas tauta izcīnīja savu valsti Brīvības cīņās. Brīvi vēlēta Satversmes sapulcē tā nostiprināja valsts iekārtu un nolēma sev Satversmi.

Latvijas tauta neatzina okupācijas režīmus, pretojās tiem un atguva brīvību, 1990.gada 4.maijā atjaunojot valstisko neatkarību uz valsts nepārtrauktības pamata. Tā godina savus brīvības cīnītājus, piemin svešo varu upurus, nosoda komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus.

Latvija kā demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga un nacionāla valsts balstās uz cilvēka cieņu un brīvību, atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības un ciena mazākumtautības. Latvijas tauta aizsargā savu suverenitāti, Latvijas valsts neatkarību, teritoriju, tās vienotību un demokrātisko valsts iekārtu.

Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā kopš senlaikiem veido latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības. Uzticība Latvijai, latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats. Ikvienam rūpējas par sevi, saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem, nākamajām paaudzēm, vidi un dabu.

Latvija, apzinoties savu līdzvērtību starptautiskajā kopienā, aizstāv valsts intereses un veicina vienotas Eiropas un pasaules ilgtspējīgu un demokrātisku attīstību.

Dievs, svēti Latviju!"

Likums Saeimā pieņemts 2014.gada 19.jūnijā.

Valsts prezidents A. Bērziņš

Rīgā 2014.gada 8. jūlijā

Valsts prezidents Andris Bērziņš 2014. gada 8. jūlijā izsludināja 2014. gada 19. jūnijā pieņemto izvērsto Satversmes ievadu (preambulu). Tajā tika noteikti Latvijas valsts pastāvēšanas mērķi, konstitucionālās vērtības un valsts iekārtas pamatprincipi. Pieejams 11. Saeimas likumprojektu reģistrā

119 Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedokļa "Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu" 209. punkts. Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2017/03/17092012_Viedoklis_2.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

Sava nacionāla valsts ir vislabākais, visdrošākais un visefektīvākais veids, kā nodrošināt ilgstošu latviešu nācijas pastāvēšanu. Latvijas valstij jāspēj nodrošināt latviešu nācijas identitātes (patības) saglabāšanu un stiprināšanu, kā arī latviešu valodas un kultūras saglabāšanu un attīstību. Latvijas valsts nav nacionāli kulturāli neitrāla, bet tai ir jāattaisno sava eksistence, gādājot par latviešu valodas un kultūras attīstību.¹²⁰ Šo uzdevumu izpilde ir idejiskais pamats un galvenais mērķis, kāpēc vispār tika izveidota tieši neatkarīga Latvijas valsts. Latvijas valstij ar savu politiku, atbilstoši demokrātiskas un tiesiskas valsts ietvariem, jārada un jāuztur nepieciešamie pamati latviešu nācijas, valodas un kultūras pastāvēšanai un attīstībai.¹²¹

Jānis Dinēvičs: *“Tagad skatoties, kas notiek šodien, kas notiek Ukrainā, es domāju, ka tas globalizācijas projekts pasaulē principā ir izgāzies, (..) un tā atgriešanās pie nacionālas valsts, pie zināmas tieksmes vismaz uz pašpietiekamības principu nacionālā valstī, jā, tas sāks tūlīt dominēt.”*

Latviešu nācija ir atvērta brīvprātīgai cittautiešu iesaistei un iekļaušanās procesam kultūrnācijā.¹²² Latvietības atvērtību normatīvi apstiprina ne tikai Satversmes ievads (preambula), bet arī Latviešu vēsturisko zemju likums.¹²³ Likumos jābūt nodrošinātai iespējai katram Latvijas pilsonim, kurš iekļāvies latviešu kultūras telpā un izjūt piederību latviešu nācijai, reģistrēt savu tautību kā latvietim, ja viņš pats to vēlas un viņam tas ir svarīgi.

Līdzās šim tikai Latvijas valstij raksturīgajam uzdevumam Latvijas valstij jāīsteno visi citi uzdevumi, kurus no modernas demokrātiskas tiesiskas valsts sagaida tās pilsoņi. Visupirms – ikvienas personas un sabiedrības kopumā brīvības nodrošināšanu, kas ir jebkuras demokrātiskas tiesiskas valsts mērķis. Tas ietver gan Latvijas valsts neatkarības un tautas ārējās brīvības nodrošināšanu, gan arī iekšējās brīvības nodrošināšanu – garantējot gan ikvienas personas cilvēktiesības, gan arī demokrātiskas valsts iekārtas pastāvēšanu.¹²⁴

Līdzās brīvības nodrošināšanai ikviena demokrātiska tiesiska valsts tiecas veicināt gan atsevišķu personu, gan arī sabiedrības kopumā labklājību. Tas ietver valsts

120 Plašāk skat.: Levits, E. Izvērstas Satversmes preambulas teksta piedāvājuma komentārs. Jurista Vārds, 24.09.2013., Nr. 39(790), 9.–11. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/260080-izverstas-satversmes-preambulas-iespejama-teksta-piedavajums-un-komentars/> (aplūkots 11.07.2022.).

121 Likumprojekta “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” anotācijas 1. sadaļas 4. punkts. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/64D394CCE1123A42C2257C7D00523485?OpenDocument> (aplūkots 11.07.2022.).

122 Levits E. Latviešu nācija, Latvijas tauta, Latvijas valsts. Grām.: Latvieši un Latvija. III sējums. Atjaunotā Latvijas valsts. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 28.–30. lpp.

123 Latviešu vēsturisko zemju likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/324253-latviesu-vesturisko-zemju-likums> (aplūkots 11.07.2022.). Skat. arī Valsts prezidenta Egila Levita 2021. gada 28. jūnija paziņojuma Nr. 16 “Komentārs Latviešu vēsturisko zemju likumam” II sadaļu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/324239-komentars-latviesu-vesturisko-zemju-likumam> (aplūkots 11.07.2022.).

124 Likumprojekta “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” anotācijas 1. sadaļas 4. punkts. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/64D394CCE1123A42C2257C7D00523485?OpenDocument> (aplūkots 11.07.2022.).

pienākumu gādāt ne tikai par materiālo labklājību, bet arī par garīgo, sociālo un kultūras labklājību.¹²⁵ Šajā kontekstā sevišķi nozīmīgi tieši labklājības nemateriālie aspekti, kas nepieciešami pēc iespējas harmoniskākai sabiedrības funkcionēšanai.¹²⁶

Sabiedrības vērtības

Satversme nosaka valsts, sabiedrības un atsevišķu personu savstarpējo attiecību pamatus, kas nodrošina ilgtspējīgu valsts pastāvēšanu un sekmīgu valsts mērķu īstenošanu. Atsevišķas personas un dažādas sabiedrības grupas vienā kopībā un valstī apvieno kopējas vērtības.¹²⁷

Vērtības, kuras sabiedrība uzskata par pareizām un saglabājamām nākamajām paaudzēm, nosaka un izveido valsts konstitucionālo pamatu. Satversme atspoguļo un īsteno sabiedrības vērtības, par kuru nepieciešamību un pareizību pastāv konstitucionāla vienprātība. Satversme nav vērtību ziņā neitrāla vai vienlīdz atvērta dažādu vērtību īstenošanai. Tāpat tieši konkrētu vērtību īstenošana piešķir Satversmei nepieciešamo morālo leģitimitāti un autoritāti. Ar vērtību starpniecību tiek nodrošināta taisnīga un pareiza sabiedrības pastāvēšana, kurā tiek īstenots taisnīgums un sekmēts kopējais labums.¹²⁸

Mūsu sabiedrības galvenās vērtības relatīvi vienkārši nosakāmas pēc to atspoguļojuma Satversmes tekstā. Pašas būtiskākās vērtības, kuras ir īpaši svarīgas sabiedrībai, parasti tiek minētas vairākkārt, lai tādā veidā tām piešķirtu lielāku stabilitāti un potenciālu aizsardzību pret iespējamiem apdraudējumiem. Satversmes tekstā saskatāmas četras galvenās sabiedrības vērtības, kas likušās īpašas aizsardzības vērtas: neatkarīga Latvijas valsts, personas brīvība, latviešu valoda un ģeopolitiskā piederība Eiropai.¹²⁹ Piederība Eiropai veido būtisku Latvijas konstitucionālās identitātes elementu, kas izslēdz jebkādu legālu iespēju nonākt Krievijas ietekmes telpā un līdz ar to kalpo kā papildu garantija valsts neatkarībai un drošībai.¹³⁰

125 Likumprojekta “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” anotācijas

1. sadaļas 4. punkts. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/64D394CCE1123A42C2257C7D00523485?OpenDocument> (aplūkots 11.07.2022.).

126 Levits, E. Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā. Grām.: Cilvēktiesības Latvijā un pasaulē. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2021, 433.–434. lpp. Plašāk skat.: Plepa, D. Labklājība. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr. 7(1221), 92.–93. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280635-labklajiba/> (aplūkots 11.07.2022.).

127 Plašāk skat.: Levits, E. Eiropas Savienība kā vērtību savienība. Jurista Vārds, 08.05.2018., Nr. 19(1025), 39.–49. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/272670-eiropas-savieniba-ka-vertibu-savieniba/> (aplūkots 11.07.2022.).

128 Pleps, J., Pastars, E., Plakane, I. Konstitucionālās tiesības. Trešais izdevums ar Daiņa Īvāna priekšvārdu. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2021, 16.–17. lpp.

129 Pleps, J. Latvijas valsts konstitucionālie pamati. Grām.: Latvija un latvieši. Akadēmiskie raksti 2 sējumos. I sējums. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2018, 104. lpp. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/771497.html> (aplūkots 11.07.2022.).

130 Plašāk skat.: Pleps, J. Satversme, Satversmes tiesa un Eiropas Savienība. Grām.: Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2019/2020. Latvijas eiropeizācija. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2020, 54.–55. lpp. Pieejams: https://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faiili/Petnieciba/sppi/tautas/TAP-LV_2019_2020_LatvijasEiropiezacija_final.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

Latvijas piederība Eiropai nozīmē mūsu Satversmes un tajā noteiktās demokrātiskās valsts iekārtas iekļaušanos Rietumu politiskajā un tiesību tradīcijā. Tas nosaka personas cilvēktiesības un pamatbrīvības, demokrātiju, valsts un tautas suverenitāti, varas dalīšanu un tiesiskas valsts principus kā pamatu valsts pastāvēšanai.¹³¹ Kā secinājusi Satversmes tiesa, Latvijas dalība Eiropas Savienībā neaizskar Latvijas valsts neatkarību un suverenitāti, tieši pretēji – kamēr Eiropas Savienības pamatā ir tās pašas vērtības, uz kurām balstās Satversme, tas stiprina un attīsta mūsu valstiskumu. Satversmes tiesa arī uzsvērusi, ka no šīm kopējām vērtībām nav iespējams tiesiski atkāpties vai tās pārskatīt. “Satversmes tiesa atzīst, ka Latvijas valsts balstās uz tādām pamatvērtībām, kas citastarp ietver pamattiesības un pamatbrīvības, demokrātiju, valsts un tautas suverenitāti, varas dalīšanu un likuma varu. Šīs vērtības valstij ir pienākums garantēt, un tās nevar aizskart ar grozījumiem Satversmē, kuri ieviesti tikai ar likumu.”¹³²

Latvijas dalība gan Eiropas Savienībā, gan Ziemeļatlantijas līguma organizācijā (*NATO*) un Eiropas Padomē balstās uz šīm kopējām vērtībām un nostiprina attiecīgās vērtības arī kā mūsu valsts pamatu.

Līguma par Eiropas Savienību 2. pants paredz, ka “Savienība ir dibināta, pamatojoties uz vērtībām, kas respektē cilvēka cieņu, brīvību, demokrātiju, vienlīdzību, tiesiskumu un cilvēktiesības, tostarp minoritāšu tiesības. Šīs vērtības dalībvalstīm ir kopīgas sabiedrībā, kur valda plurālisms, tolerance, taisnīgums, solidaritāte un kur nav diskriminācijas, kā arī valda sieviešu un vīriešu līdztiesība.”¹³³ Papildus tam šā līguma preambulā Eiropas Savienības dalībvalstis atzīst “izveidojušās cilvēka neaizskaramo un neatsavināmo tiesību, demokrātijas, vienlīdzības, brīvības un tiesiskuma kopējas vērtības” un apliecina “atbalstu brīvības un demokrātijas, cilvēktiesību un pamatbrīvību respektēšanas principam, kā arī tiesiskuma principam”.¹³⁴

Līdzīgi Ziemeļatlantijas līguma preambulā noteikta šīs organizācijas dalībvalstu apņemšanās “sargāt savu tautu brīvību, kopējo mantojumu un civilizāciju, kas dibināta uz demokrātijas, personas brīvības un likuma varas principiem”.¹³⁵ Savukārt Eiropas Padomes statūtu 3. paragrāfs paredz, ka visām Eiropas Padomes dalībvalstīm “jāakceptē principi, kuri nodrošina tiesiskumu un visu cilvēku iespējas pilnā mērā baudīt cilvēka tiesības un pamatbrīvības”.¹³⁶ Personas tiesības un pamatbrīvības, politiskā brīvība un

131 Pleps, J., Pastars, E., Plakane, I. Konstitucionālās tiesības. Trešais izdevums ar Daiņa Ivāna priekšvārdu. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2021, 16.–17. lpp.

132 Satversmes tiesas 2009. gada 7. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2008-35-01 17. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/190439-par-likuma-par-lisabonas-ligumu-ar-ko-groza-ligumu-par-eiropas-savienibu-un-eiropas-kopienas-dibinasanas-ligumu-atbilstibu-latv...> (aplūkots 11.07.2022.).

133 Līguma par Eiropas Savienību konsolidētā versija. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:lv:PDF> (aplūkots 11.07.2022.).

134 Turpat.

135 Ziemeļatlantijas līgums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/52> (aplūkots 11.07.2022.).

136 Eiropas Padomes statūti. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/33889-par-eiropas-padomes-statutiem> (aplūkots 11.07.2022.).

tiesiskums veido pamatu jebkurai īstai demokrātijai, kuras uzturēšanu Eiropas Padome sagaida no katras dalībvalsts.¹³⁷

Latvijas valsts ģeopolitiskā piederība Eiropai nosaka un prasa personas tiesību un pamatbrīvību, demokrātiskas valsts iekārtas un tiesiskas valsts (taisnīga likuma varas) principu īstenošanu. Šo vērtību atzīšana un īstenošana tiesiskajā un sociālajā realitātē nošķir Eiropas kultūrtelpai un Rietumu politiskajai un tiesiskajai tradīcijai piederīgās demokrātiskas tiesiskas valstis no nedemokrātiskiem (autoritāriem vai totalitāriem) režīmiem, kas arī pastāv Eirāzijas kontinentā, uzturot savu alternatīvu vērtību sistēmu un konfrontējoties ar Rietumu pasaules demokrātiskām tiesiskām valstīm.

Piederība Eiropas kultūrtelpai un Rietumu politiskajai un tiesiskajai tradīcijai dažkārt var būt par pamatu pietiekami asām sabiedrības diskusijām par konkrētām vērtībām un to saturu. Piemēram, iekļaušanās Eiropas Padomē un Eiropas Savienībā prasīja atteikšanos no nāvessoda. Lai arī sabiedrībā bija pietiekami augsts atbalsts nāvessodam kā augstākajam soda veidam, likumdevējs spēja pieņemt nepieciešamos likumu grozījumus, kas aizliedz šo sodu.¹³⁸ Līdzīga vērtību diskusija sabiedrībā šobrīd notiek par ģimenes jēdzienu, nosakot valsts pienākuma apjomu garantēt visu ģimeņu (arī viendzimuma partneru veidotu ģimeņu) vienlīdzīgu tiesisku aizsardzību.¹³⁹

Izvērstajā Satversmes ievadā (preambulā) atsevišķi izceltas un minētas būtiskākās sabiedrības vērtības. Satversmes ievada ceturtajā rindkopā uzsvērts, ka “Latvija kā demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga un nacionāla valsts balstās uz cilvēka cieņu un brīvību, atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības un ciena mazākumtautības”. Savukārt piektajā rindkopā minēts, ka “Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā (..) veido latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības. Uzticība Latvijai, latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats. Ikviens rūpējas par sevi, saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem, nākamajām paaudzēm, vidi un dabu.”

Tādā veidā Satversmes ievadā (preambulā) norādītas vērtības, uz kurām balstās Latvijas sabiedrība, un galvenie faktori, kas veido Latvijas identitāti. Uzskaitījums nav izsmeļošs vai pilnīgs, bet norāda pašas būtiskākās vērtības, kuru atzīšana rada personas piederību Latvijai.¹⁴⁰ Šīs vērtības ir nepieciešamas, lai funkcionētu demokrātiska

137 Eiropas Padomes statūti. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/33889-par-eiropas-padomes-statutiem> (aplūkots 11.07.2022.).

138 Piemēram, skat.: Valsts prezidents Guntis Ulmanis: “Būtu gandarīts, ja mūsu valsts atteiktos no nāvessoda”. Latvijas Vēstnesis, 19.02.1998., Nr. 44/45(1105/1106), 1., 7. lpp.

139 Briede, J. Ģimene. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr. 7(1221), 50.–51. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280639-gimene/> (aplūkots 11.07.2022.).

140 Likumprojekta “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” anotācijas 1. sadaļas 7. punkts. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/64D394CCE1123A42C2257C7D00523485?OpenDocument> (aplūkots 11.07.2022.).

tiesiska valsts un tai atbilstoša tiesību sistēma, jo jebkuras tiesības vienmēr balstās uz aksiomātiskām pamatvērtībām. Tās izpaužas arī Satversmē noteiktajā demokrātiskās valsts iekārtas struktūrā. Vērtības nosaka Latvijas sabiedrības un valsts ģeopolitisko lokalizāciju – atrašanos Eiropas kultūrtelpā.¹⁴¹

Satversmes pamatprincipi

Satversmē apkopotas būtiskākās tiesību normas, kas nosaka Latvijas valsts iekārtu un cilvēka, valsts un sabiedrības savstarpējās attiecības. Taču no šīm normām iespējams izdalīt pašus galvenos Latvijas valsts un tās valsts iekārtas pamatprincipus, kas nosaka Latvijas valsts un mūsu sabiedrības identitāti. Konstitucionālā identitāte ir demokrātiskas tiesiskas valsts konstitucionālo vērtību un pamatprincipu kopums, kas nosaka attiecīgās valsts būtību.¹⁴² Konstitucionālā identitāte pastāv tautas apziņā un veido vienotu likteņa kopību, tās elementi satur kopā sabiedrību, padara iespējamu savstarpējo sadarbību un nodrošina valsts nemainīgu pastāvēšanu laikā.¹⁴³

Latvijas konstitucionālās identitātes elementu kopumu ierasts dēvēt par Satversmes kodolu, kas atspoguļo valsts konstitucionālos pamatus.¹⁴⁴ Satversmes kodolā ietilpst Latvijas valsts un valsts iekārtas identitātes elementi. Latvijas valsts identitātes elementi ir neatkarīgas Latvijas valsts pastāvēšana, tās kā latviešu nācijas veidotas valsts nacionālais raksturs, valsts teritorija un tās vienotība, Latvijas tautas kā suverēna sastāva neaizskaramība un aizliegums atņemt suverēno valsts varu Latvijas tautai.¹⁴⁵ Savukārt valsts iekārtas elementi ir demokrātiskas, tiesiskas, sociāli atbildīgas un nacionālas valsts principi.¹⁴⁶

Satversmes kodolā ietvertie Latvijas valsts un valsts iekārtas identitātes elementi ir neaizskarami. Nav iespējams likumīgi likvidēt Latvijas valsti vai grozīt tās demokrātisko valsts iekārtu, pārskatot konstitucionālās identitātes elementus. Latvijas valsts un Satversmē noteiktā demokrātiskā valsts iekārta ir noteikta uz visiem laikiem, un Satversmi nevar piemērot vai iztulkot tādā veidā, ka tā pieļautu tādus grozījumus, kas iznīcinātu kādu no konstitucionālās identitātes elementiem.¹⁴⁷ Piemēram,

141 Likumprojekta “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” anotācijas 1. sadaļas 7. punkts. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/64D394CCE1123A42C2257C7D00523485?OpenDocument> (aplūkots 11.07.2022.).

142 Osipova, S. Tautas gars, pamatnorma un konstitucionālā identitāte. Grām.: Osipova, S. Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 40. lpp.

143 Osipova, S. Latvijas Republikas konstitucionālā identitāte Satversmes tiesas spriedumos. Grām.: Osipova, S. Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 45. lpp.

144 Plašāk skat. Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedokli “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu”. Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2017/03/17092012_Viedoklis_2.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

145 Plašāk skat.: turpat, 162.–218. punkts.

146 Plašāk skat.: turpat, 219.–235. punkts.

147 Plašāk skat.: turpat, 236.–280. punkts.

konstitucionāli nav pieļaujams tāds Satversmes grozījums, kas līdzās latviešu valodai kā vienīgajai valsts valodai piešķirtu valsts valodas statusu arī kādai citai valodai.¹⁴⁸

Lai nostiprinātu Satversmes kodola koncepciju, tā atspoguļota izvērstajā Satversmes ievadā (preambulā). Tas paredz, ka Latvijas valsts pamatā ir negrozāmā latviešu nācijas valstsgriba un Latvijas valsts pastāvēšana garantējama cauri gadsimtiem. Tāpat Satversmes ievads noteic, ka Latvija ir demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga un nacionāla valsts, kā arī uzliek pienākumu Latvijas tautai aizsargāt savu suverenitāti, valsts neatkarību, teritoriju, tās vienotību un demokrātisko valsts iekārtu.

Latvijas Satversmes sapulces laikā kā būtiskākie konstitucionālie pamatprincipi tika minēti valsts suverenitātes, demokrātijas, republikas un tautas suverenitātes princips.¹⁴⁹ Latvijas valstiskuma pastāvēšanas laikā līdzās šiem principiem attīstījušies un nostiprinājušies kā līdzvērtīgi nozīmīgi arī tiesiskas valsts, sociāli atbildīgas valsts un nacionālas valsts princips.¹⁵⁰ “Tie atbilst modernai Rietumu tipa demokrātiskai valstij, uzrādot arī specifiskās Latvijas iezīmes. Latvija ir uzskatāma par demokrātisku, tiesisku, sociāli atbildīgu un nacionālu valsti. Šo Latvijas valsts iekārtu raksturojošo kategoriju politiskais un juridiskais saturs ir tālāk izvērsts Satversmes institucionālajā un cilvēktiesību daļās, Saeimas pieņemtajos likumos, Latvijai saistošajās Eiropas Savienības tiesību normās, Satversmes tiesas un citu tiesu spriedumos.”¹⁵¹

Valsts suverenitātes princips nozīmē valsts patstāvību un neatkarību no citām valstīm. Valsts suverenitātes esamība ir priekšnoteikums valsts starptautiskai atzīšanai un līdzdalībai starptautiskajā kopienā. Latvijas valstij ir konstitucionāls pienākums pastāvēt nepārtraukti kā neatkarīgai valstij. Tas nozīmē, ka nav iespējama Latvijas valsts likvidēšana vai tās pievienošana kādai citai valstij, zaudējot savu suverenitāti.¹⁵²

Demokrātiskas valsts iekārtas princips nodrošina pilsoņu pašnoteikšanos un pašvaldību, kad paši pilsoņi tieši vai pastarpināti īsteno politisko varu valstī. Pilsoņu

148 Levits, E. Desmit gadi kopš konstitucionālā satricinājuma. Jurista Vārds, 22.02.2022., Nr. 8(1222), 8.–10. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280709-desmit-gadi-kops-konstitucionala-satricinajuma/> (aplūkots 11.07.2022.).

149 Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 1. sēdes 1921. gada 20. septembrī stenogramma. Pieejams: http://flriga.lu.lv/tzpi/materiali/Satversmes_sapulces_stenogrammas.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

150 Pleps, J. Latvijas valsts konstitucionālie pamati. Grām.: Latvija un latvieši. Akadēmiskie raksti 2 sējumos. I sējums. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2018, 100.–104. lpp. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/771497.html> (aplūkots 11.07.2022.). Par konstitucionālajiem pamatprincipiem plašāk skat.: Grigore-Bāra, E., Kovaļevska, A., Liepa, L., Levits, E., Mits, M., Rezevska, D., Rozenvalds, J., Sniedzīte, G. Satversmes 1. pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 153.–232. lpp.; Ījabs, I., Levits, E., Papisinskis, M., Pleps, J. Satversmes 2. pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 253.–259. lpp.

151 Likumprojekta “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” anotācijas 1. sadaļas 6. punkts. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/64D394CCE1123A42C2257C7D00523485?OpenDocument> (aplūkots 11.07.2022.).

152 Lejnīeks, M. Neatkarība. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr. 7(1221), 16.–17. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280596-neatkariba/> (aplūkots 11.07.2022.); Ījabs, I. Politikas teorija: pirmie soļi. Rīga: Lasītava, 2017, 80.–86. lpp.

kopums var brīvi izteikt savu politisko gribu brīvās vēlēšanās, pastāvot reālai politiskai konkurencei, un valsts darbojas atbilstoši vēlēšanās paustajai pilsoņu gribai. Visi pilsoņi ir brīvi un vienlīdzīgi (līdztiesīgi) savā atbildībā par valsti.¹⁵³

Tiesiskas valsts princips prasa, lai likums un tiesības būtu saistošas ikvienam – gan personām, gan arī valsts varas institūcijām. Tiesiskā valstī visi ir padoti likumam un tiesībām un ir aizliegta varas patvaļa. Tāpat tiek prasīts nodrošināt varas dalīšanu, tiesu varas neatkarību un katras personas tiesību un pamatbrīvību aizsardzību.¹⁵⁴

Sociāli atbildīgas valsts princips vērsts uz sociālā taisnīguma nodrošināšanu sabiedrībā un valsts atbalsta piešķiršanu tām personām un personu grupām, kurām tas īpaši nepieciešams. Šis princips uzliek par pienākumu nodrošināt katrai personai cilvēka cienīgu dzīves līmeni un aizsardzību sociālā riska gadījumā (slimība, darbnespēja, vecums, invaliditāte u. c.). Tāpat valstij ir pienākums rūpēties par atstumto personu vai personu grupu iekļaušanu sabiedrībā, mazinot pastāvošās atšķirības un radot katram iespējas attīstīt savas spējas un dzīvot cilvēka cienīgu dzīvi.¹⁵⁵

Nacionālas valsts princips prasa veicināt latviešu identitāti, latviešu valodu, kultūru, mākslu, tradīcijas, veicināt demokrātisko patriotismu, sabiedrības saliedētību uz latviešu valodas pamata, padziļināt izpratni par nacionālajām vērtībām, Latvijas valsts un latviešu tautas vēsturi. Latviskā identitāte nozīmē arī piederību Rietumu un Eiropas politikajai un kultūras telpai.¹⁵⁶

Republikas princips nozīmē, ka visas valsts varas institūcijas ir izveidotas atbilstoši pilsoņu paustajai gribai vēlēšanās un nevienai amatpersonai nav leģitīmu varas pilnvaru citādi, kā vien ar vēlēšanās iegūtu leģitimāciju. Visas valsts varas institūcijas ir atbildīgas par savu darbību, varas pilnvaras tiek iegūtas brīvās vēlēšanās tikai uz noteiktu termiņu, kā arī katras amatpersonas varas robežas nosaka konstitūcija.¹⁵⁷

Tautas suverenitātes princips nozīmē, ka tauta pati ir visas valsts varas avots un nesējs. Tauta pati brīvi un bez iejaukšanās no ārpuses veido savu gribu un nosaka to, kādā veidā tiek pārvaldīta valsts. Visas valsts varas institūcijas ir radītas atbilstoši tautas gribai, un to pienākums ir īstenot pilsoņu pausto gribu vēlēšanās. Tauta pati lemj savu likteni un spēj ietekmēt lēmumu pieņemšanu valstī. Tajā pašā laikā tauta ar konstitūciju

153 Neimanis, J. Demokrātija. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr. 7(1221), 14.–15. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280595-demokratija/> (aplūkots 11.07.2022.); Ījabs, I. Politikas teorija: pirmie soļi. Rīga: Lasītava, 2017, 206.–238. lpp.

154 Endziņš, A. Tiesiska valsts. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr. 7(1221), 72.–73. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280623-tiesiska-valsts/> (aplūkots 11.07.2022.).

155 Kovaļevska, A. Sociāli atbildīga valsts. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr. 7(1221), 90.–91. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280633-sociali-atbildiga-valsts/> (aplūkots 11.07.2022.).

156 Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2010. gada 24. maija viedokļa “Par sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu tiesisko regulējumu demokrātiskas valsts iekārtā” 12.3. punkts. Pieejams: https://www.president.lv/sites/president/files/article/Viedoklis_KTK_sab_mediji_240510%281%29.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

157 Lbiņa-Egnere, I. Republika. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr. 7(1221), 12.–13. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280592-republika/> (aplūkots 11.07.2022.).

ir pašierobežojusies. Satversme ir saistoša arī pilsoņu kopumam, un tas savu gribu var īstenot tikai atbilstoši Satversmē ietvertajām vērtībām, principiem un normām. Neviena valsts varas institūcija, pat ne tauta pati, nav pilnvarota demokrātiskā tiesiskā valstī rīkoties pretēji Satversmē noteiktajam.¹⁵⁸

Satversmes 68. pants, paredzot Latvijas dalību Eiropas Savienībā, nodrošina Satversmes atvērtību Eiropas Savienības tiesībām un Latvijas līdzdalību Eiropas integrācijas procesos. Latvijā kā Eiropas Savienības dalībvalstī tiek nodrošināta tieša Eiropas Savienības tiesību piemērojamība un to pārākums pār nacionālajām tiesību normām.¹⁵⁹

Drošības un ārpolitikas konstitucionālie pamati

Izvērstaais Satversmes ievads (preambula) paredz, ka Latvijas tauta aizsargā savu suverenitāti, Latvijas valsts neatkarību, teritoriju, tās vienotību un demokrātisko valsts iekārtu. Latvijas valsts konstitucionālo pamatu aizsardzība ir nodoti pašas tautas aizsardzībai.¹⁶⁰

Latvija nevar būt neaizsargāta, jo valsts konstitucionālo pamatu aizsardzība ir Latvijas tautas pienākums. Tās ir ikviena pilsoņa tiesības un morāls pienākums, bet likumos noteiktajos gadījumos tas var būt arī tiesisks pienākums (piemēram, militārais dienests, kriminālatbildība par minēto konstitucionālo pamatu apdraudējumu). Jo sevišķi Latvijas valsts konstitucionālo pamatu aizsardzība ir Latvijas tautas pārstāvju – valsts amatpersonu – pienākums.¹⁶¹

Satversme paredz paš aizsargājošas demokrātijas principu, kas izslēdz iespēju likumīgi likvidēt demokrātisko valsts iekārtu vai izmantot demokrātiskās valsts iekārtas iespējas, lai vērstos pret demokrātiju. Demokrātiju nepieciešams aizsargāt, un demokrātiskajai valsts iekārtai ir jābūt aizsargāties spējīgai, lai nepieļautu tās pretinieku centienus iznīcināt demokrātiju.¹⁶²

---

158 Kārklīna, A. Suverēnā vara. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr. 7(1221), 10.–11. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280592-republika/> (aplūkots 11.07.2022.).

159 Plašāk skat.: Pleps, J. Satversme, Satversmes tiesa un Eiropas Savienība. Grām.: Latvija. Pārskats par tautas atīstību 2019/2020. Latvijas eiropeizācija. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2020, 56.–58. lpp. Pieejams: https://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/sppi/tautas/TAP-LV_2019_2020_LatvijasEiropizacija_final.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

160 Dišlers, K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Ar zinātnisko redaktoru piezīmēm. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 143. lpp.

161 Likumprojekta “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” anotācijas 1. sadaļas 6. punkts. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/64D394CCE1123A42C2257C7D00523485?OpenDocument> (aplūkots 11.07.2022.).

162 Pleps, J., Pastars, E., Plakane, I. Konstitucionālās tiesības. Trešais izdevums ar Daiņa Īvāna priekšvārdu. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2021, 125.–126. lpp. Plašāk skat.: Jonāne, A. Paš aizsargājošas demokrātijas jēdziens – piemēri Latvijas tiesiskajā sistēmā. Grām.: Latvijas Republikas Satversmei – 100. LU 80. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022, 360.–368. lpp. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Konferences/2022/juzk-80/juzk_80_38-jonane.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

Romualds Ražuks: *“NATO aizsargās Latvijas valstiskumu, bet viņi negarantē, ka aizsargās katru no mums, katras mūsu ģimenes un katra mūsu drošību. Skatoties uz to, kas notiek Ukrainā, tas ir pilnīgi skaidrs, tāpēc ir jābūt gataviem pasargāt sevi, jābūt gataviem kopā ar valsti pasargāt mūsu zemi. Un šeit ir ļoti svarīgi saprast, ka patīk mums valdība vai tās partijas vai ne, krīzes gadījumā vienalga nevis sociālajos tīklos jāmeklē palīdzība, bet jāklausās, ko teiks valdība, un tas ir izšķirošais.”*

Latvijas pilsoņiem un valsts amatpersonām ir pienākums aizsargāt Latvijas valsts neatkarību un demokrātisko valsts iekārtu pret iekšējiem un ārējiem apdraudējumiem.¹⁶³ Satversme paredz nepieciešamo ietvaru valsts aizsardzībai pret iespējamajiem apdraudējumiem, tas detalizēts likumos.¹⁶⁴

Satversmes ievads (preambula) un 68. pants formulē Latvijas valsts ģeopolitisko piederību. Latvijas valsti raksturo atvērtība un gatavība līdzdarboties Eiropas integrācijas procesos un būt daļai no vienotās Eiropas Savienības tiesību telpas.¹⁶⁵ Cieši ar to ir saistīta konstitucionāla norobežošanās no Krievijas ietekmes sfēras un pietiekami piesardzīga attieksme pret to, kā tas formulēts jau 1990. gada 4. maija deklarācijas “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” 9. punktā. Atbilstoši šai normai, jebkādas attiecības ar Krieviju veidojamas, tikai pamatojoties uz 1920. gada 11. augusta miera līgumu, ar kuru uz mūžīgiem laikiem atzīta Latvijas valsts neatkarība.¹⁶⁶ Papildus tam Satversme izslēdz Latvijas dalību tādās organizācijās, kas nav vērstas uz demokrātijas stiprināšanu vai arī, tieši pretēji, veicina nedemokrātisku režīmu attīstību un nostiprināšanos, vājinot demokrātiskas tiesiskas valsts vērtības.¹⁶⁷ Satversmes ievadā (preambulā) Latvija paredzēta kā līdztiesīga vienotas Eiropas projekta dalībiece, kura apzinās savu pienākumu veicināt vienotas Eiropas ilgtspējīgu un demokrātisku attīstību.

163 Pleps, J. Sabiedrības drošība. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr. 7(1221), 104.–105. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280643-sabiedribas-drosiba/> (aplūkots 11.07.2022.).

164 Plašāk skat.: Pleps, J. Valsts nepārtrauktības nodrošināšana ārkārtējos apstākļos. Grām.: Jaunā tiesiskā realitāte: izaicinājumi un risinājumi. I. LU Juridiskās fakultātes 8. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022, 12.–22. lpp. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Konferences/2022/iscflul-8-1/iscflul.8.1.01-pleps.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

165 Plašāk skat.: Levits, E. Ievadvārdi. Grām.: Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2019/2020. Latvijas eiropeizācija. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2020, 3. lpp. Pieejams: https://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/sppi/tautas/TAP-LV_2019_2020_LatvijasEiropizacija_final.pdf (aplūkots 11.07.2022.).

166 Valsts prezidenta Egila Levita uzruna Latvijas–Krievijas miera līguma parakstīšanas 100. gadadienas pasākumā Rīgas pilī. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/jaunums/valsts-prezidenta-egila-levita-uzruna-latvijas-krievijas-miera-liguma-parakstisanas-100-gadadienas-pasakuma-rigas-pili> (aplūkots 11.07.2022.).

167 Rodiņa, A., Pleps, J. Constitutionalism in Latvia: reality and developments. Grām.: New Millenium Constitutionalism: paradigms of reality and changes. Yerevan: Njar, 2013, p. 442.

Kopsavilkums

Latvijas valsts konstitucionālajos pamatos ir ietverta un nostiprināta Latvija kā neatkarīga nacionāla valsts ar demokrātisku valsts iekārtu.

Latvijas valsts pastāvēšana un neatkarība, valsts teritorija un tās vienotība, kā arī Latvijas tautai piešķirtā suverēnā vara nosaka Latvijas valsts konstitucionālo identitāti, kas nav aizskarama. Tāpat Latvijas valsts konstitucionālo identitāti detalizē konkrēti valsts iekārtas konstitucionālie pamatprincipi – valsts suverenitātes, demokrātiskas valsts iekārtas, tiesiskas valsts, sociāli atbildīgas valsts, nacionālas valsts, republikas un tautas suverenitātes princips.

Satversme prasa nodrošināt neatkarīgas demokrātiskas un tiesiskas Latvijas pastāvēšanu, kas ir aizsargāties spējīga pret ārēju vai iekšēju apdraudējumu. Būtiska nozīme Latvijas valsts pastāvēšanas nodrošināšanai ir piešķirta Latvijas pilsoņiem, kuri ir atbildīgi par Latvijas valsts kvalitāti un ilgtspēju.

Latvija ir piederīga Eiropas kultūrtelpai un Rietumu politiskajai un tiesiskajai tradīcijai. Latvijas valsts konstitucionālie pamati stiprina Latvijas valsts rietumniecisko ģeopolitisko piederību, norobežojot Latviju no Krievijas ietekmes sfēras.

Kontroljautājumi

- Kas ir Satversme?
- Kādi ir Latvijas valsts mērķi jeb pastāvēšanas jēga?
- Kādi ir Latvijas valsts būtiskākie konstitucionālie pamatprincipi?

Papildu informācijas avoti

Literatūra

Satversme kabatā. Izdevums jauniešiem. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2022, Pieejams: https://lvportals.lv/wwwraksti/TEMAS/FAILI/IZDEVUMS_JAUNIESIEM_SATVERSME_KABATA.PDF

Pleps, J., Plepa, D. Latvijas Republikas Satversme. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/100866-Latvijas-Republikas-Satversme>

Dišlers, K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Ar zinātnisko redaktoru piezīmēm. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017.

Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedoklis "Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu". Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2017/03/17092012_Viedoklis_2.pdf (aplūkots 11.07.2022.)

Pleps, J. Latvijas valsts konstitucionālie pamati. Grām.: Latvija un latvieši. Akadēmiskie raksti 2 sējumos. I sējums. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2018. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/771497.html>

Pleps, J., Pastars, E., Plakane, I. Konstitucionālās tiesības. Trešais izdevums ar Daiņa Īvāna priekšvārdu. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2021.

Krūma, K., Plepa, D. Constitutional Law in Latvia. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2016.

Ījabs, I. Politikas teorija: pirmie soļi. Rīga: Lasītava, 2017.

Īsi par demokrātiju: rakstu krājums. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2017.

Video

Atver Satversmi. Latvijas Republikas konstitūcijas lasījumi un komentāri. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=unp6nrEFeME>

Satversmei 100. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=0OW1w023UuA>

Satversmes sapulce. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=CmIbow1XwNk>

Ceļā uz brīvību: kā latvieši nodibināja savu valsti. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=r3zxNO1Q1wo>

Pirmajai Saeimai – 95. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=qJ6Z4RCcZ8k>

5.Saeima – atjaunots parlaments atjaunotā Latvijā. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=VH4tFjyoA_Q

Jānis Čakste – Latvijas valsts simbols. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=klc1iM3QFOo>

Vai Satversme jau gatava? Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=c1sFXpQwvHk>

Sapnis par valsti: Satversme. LTV dokumentālā filma. Pieejams: <https://ltv.lsm.lv/lv/raksts/17.11.2022-sapnis-par-valsti-satversme-dokumentala-filma.id277147>

IV. Bruņota pretošanās okupācijas režīmiem

Gatis Krūmiņš un Jānis Šiliņš

Nodaļas mērķis ir aplūkot Latvijas tautas bruņoto pretestību Padomju Savienības un nacistiskās Vācijas okupācijas režīmiem Otrā pasaules kara laikā un pēc tā. Bruņotā pretestība ir pierādījums tam, ka tauta nepieņēma Latvijas neatkarības likvidēšanu un iekļaušanu Padomju Savienības sastāvā.

Latvijas neatkarības zaudēšana

Latvijas Republika pēc neatkarības izcīnīšanas Neatkarības karā piedzīvoja 20 miera gadus, kuru laikā notika strauja ekonomiskā un kultūras attīstība. 1934. gada 15. maijā Kārlis Ulmanis īstenoja valsts apvērsumu, demokrātiskas parlamentāras sistēmas vietā radot autoritāru režīmu. K. Ulmaņa politika bija vērsta uz Latvijas ārpolitisku neitralitāti. Vienlaikus pienācīga uzmanība netika veltīta Latvijas armijas attīstībai.

Ģeopolitiskā situācija Otrā pasaules kara sākumposmā

Latvija savu neatkarību zaudēja Otrā pasaules kara laikā. Tas iesākās 1939. gada 1. septembrī pēc tam, kad divas totalitāras valstis – Ādolfa Hitlera vadītā nacistiskā Vācija un Josifa Staļina vadītā PSRS – 1939. gada 23. augustā vienojās par plašu teritoriju sadalīšanu Centrāleiropā. Plašāk tas ir pazīstams kā Molotova–Ribentropa pakts jeb Vācijas un PSRS savstarpējas neuzbrukšanas līgums. Tam bija slepens protokols, kurā bija detalizēti noteikti, kādas teritorijas nonāk Vācijas, bet kādas – PSRS interešu sfērā. No starptautisko tiesību viedokļa šāda vienošanās bija prettiesīga un noziedzīga, jo tiešā veidā skāra citu suverēnu valstu eksistences pamatus. Tobrīd starptautiskām organizācijām nebija lielas ietekmes un katra valsts vairāk paļāvās uz saviem spēkiem un individuālu attiecību kārtošanu ar citām valstīm, tostarp arī potenciālām agresorēm. Latvija bija noslēgusi neuzbrukšanas līgumus gan ar PSRS, gan Vāciju un bija deklarējusi neitralitātes politiku.

Baltijas valstis 1934. gadā bija noslēgušas sadarbības līgumu (Baltijas Antante), kura mērķis bija savstarpējs atbalsts neatkarības nosargāšanai. Tomēr tā nebija reāla militāra savienība un Baltijas valstīm kritiskos brīžos sadarbība bija vāja vai arī tās nebija nemaz. Arī 1923. gadā Tallinā noslēgtā Latvijas un Igaunijas aizsardzības savienība palika tikai uz papīra. Katra Baltijas valsts centās īstenot patstāvīgu ārpolitiku, kas balstījās ilūzijā saglabāt neitralitāti nākamajā karā.

1939. gada 1. septembrī Vācija uzbruka Polijai, kurai savu palīdzību un drošības garantijas bija apsolījušas Lielbritānija un Francija. Tomēr kara gaita parādīja, ka šīs valstis nav gatavas un ieinteresētas sākt aktīvu karadarbību pret Vāciju. Formāli Vācijai

tika pieteikts karš, bet realitātē Polijai vienai pašai bija jācīnās ar Vāciju un kopš 17. septembra – arī ar PSRS. Polija karu zaudēja, un tās teritorija tika sadalīta starp Vāciju un PSRS.

Pēc Polijas okupācijas PSRS izvirzīja Baltijas valstīm ultimātīvas prasības par militāru bāzu veidošanu, cenšoties radīt priekšnoteikumus savas ietekmes nostiprināšanai reģionā un tālākai šo valstu okupācijai un aneksijai. Pirmā ultimātīvo prasību par savstarpēja palīdzības līguma noslēgšanu saņēma Igaunija (24. septembrī) un ātri tai pakļāvās. Sekoja ultimāts Latvijai (30. septembrī) un Lietuvai (3. oktobrī), arī tās abas prasībām piekrita, jo PSRS pie to robežām bija koncentrējusi ievērojamus militārus spēkus un izstrādājusi militārā iebrukuma plānus. 1939. gada 28. septembrī–6. oktobrī pret Baltijas valstīm bija izvietotas trīs PSRS armijas (3., 7. un 8.) un atsevišķs strēlnieku korpuss, kopumā ar 437 235 karavīriem, 3635 lielgabaliem, 3052 tankiem un 421 bruņumašīnu.¹⁶⁸

PSRS veiksmīgi izmantoja Baltijas valstu sadarbības trūkumu, lai šantažētu katru no tām atsevišķi. Baltijas valstis mobilizācijas gadījumā varēja izveidot aptuveni 500 000 vīru lielu armiju ar 1700 lielgabaliem, 80 tankiem un 290 lidmašīnām,¹⁶⁹ kas būtu ievērojams spēks un varētu atturēt PSRS iebrukumu. Taču vājie politiskie un militārie kontakti neļāva kopīgi pretoties padomju spiedienam. Tāpat nepilnības drošības risku analīzē un militārajā plānošanā ievērojami apgrūtināja potenciālo pretestību. Līdz pat 1939. gada septembra vidum par vienīgo reālo ienaidnieku Latvijas politiskā un militārā vadība uzskatīja Vāciju. Attiecīgi bija izstrādāti mobilizācijas sadalījumi un aizsardzības plāni.¹⁷⁰

Latvija parakstīja savstarpējās palīdzības līgumu ar PSRS 1939. gada 5. oktobrī. Tas ir pazīstams kā bāzu līgums, jo paredzēja vairāku gaisa, jūras un sauszemes spēku (tai skaitā tanku vienību) militāro bāzu izveidošanu Latvijas teritorijā, kā arī ievērojama PSRS militārā kontingenta (aptuveni 21 000 karavīru¹⁷¹, kas atbilda Latvijas miera laika armijas sastāvam) ieviešanu valstī. Padomju bāzes un karaspēks tika izvietoti arī pārējās Baltijas valstīs, tās padarot par PSRS militāriem protektorātiem. Pakļaujoties minētajām prasībām, Baltijas valstis zaudēja iespējas ilgstošai un sekmīgai militārai pretestībai, ja PSRS tām uzbruku.

168 Мельтюхов, М. 2002. *Упущенный шанс Сталина. Советский Союз в борьбе за Европу 1939–1941 гг.* Москва: Вече, С. 148.

169 Hartmanis, J. 2019. *Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki 1991–1994–2019.* Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs, 272. lpp.

170 Kuzmins, V. 2011. *Latvijas bruņoto spēku mobilizācijas plāni 1939. gada beigās–1940. gada sākumā.* Grām.: Bleiere, D. (sast.) *Otrais pasaules karš un Latvija: notikumi un sekas. 20. gadsimta 40.–60. gadi. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 27. sēj.* Rīga: Zinātne, 282. lpp.

171 Pirmais padomju karaspēka kontingenta ešelons ieradās 1939. gada 29. oktobrī. Skat.: Мельтюхов, М. 2002. *Упущенный шанс Сталина. Советский Союз в борьбе за Европу 1939–1941 гг.* Москва: Вече, С. 152.

Tūlīt pēc Latvijas un PSRS bāzu līguma noslēgšanas 1939. gada 5. oktobrī PSRS uz sarunām aicināja arī Somiju.¹⁷² Taču Somija, atšķirībā no dienvidu kaimiņiem, lai gan tās rīcībā bija ievērojami mazāki bruņotie spēki nekā Baltijas valstīs, atteicās pakļauties PSRS ultimatīvajām prasībām. Rezultātā Somijai bija jācīnās smagā un asiņainā vairāku mēnešu karā ar PSRS (“Ziemas karš”¹⁷³), piedzīvojot teritoriālus zaudējumus, tomēr saglabājot savu neatkarību.

PSRS bija ieguvusi ievērojamas militāras priekšrocības Baltijas valstīs, taču tās mērķi bija daudz nopietnāki – padarīt Baltijas valstis par daļu no PSRS. Pēc Krievijas impērijas sabrukuma izveidotā PSRS nebija atteikusies no iepriekšējās valsts ģeopolitiskajām ambīcijām un tās pat bija paplašinājusi, domājot par kontroli visā pasaulē. PSRS sauklis bija “Visu zemju proletārieši, savienojieties!”, kura patiesā nozīme bija totalitāras ideoloģijas un varas izplatīšana globālā mērogā. Bijušās Krievijas impērijas teritorijas PSRS uzskatīja par savām vēsturiskajām teritorijām un 23. augusta vienošanos ar Vāciju izmantoja, lai atjaunotu rietumu robežas, kādas tās bija pirms Pirmā pasaules kara. Šis uzstādījums sakrita ar nacistiskās Vācijas politisko mērķi atgūt pēc Pirmā pasaules kara zaudētās teritorijas (šādu politiku sauc par revizionismu). Līdzīgs ir mūsdienu Krievijas Federācijas mērķis atjaunot kontroli pār bijušās PSRS teritoriju un ietekmes sfērām, un tas ir galvenais skaidrojums agresīvā kara sākšanā Ukrainā.

1939.–1940. gadā PSRS rēķinājās ar iespēju, ka Baltijas valstu okupācija būs jāsteno ar militāru spēku. Jau 1939. gada septembra beigās PSRS bija izstrādāts detalizēts militāra iebrukuma plāns Igaunijā un Latvijā.¹⁷⁴ 1939.–1940. gada ziemā, neraugoties uz karadarbību Somijā, Baltijas valstīs tika izvietoti ievērojami padomju militārie spēki – pavisam 66 946 karavīri ar 1630 lielgabaliem un mīnmetējiem, 1065 tankiem, 150 bruņumašīnām un 526 lidmašīnām.¹⁷⁵ Padomju militārās bāzes Igaunijā aktīvi tika izmantotas karadarbībai pret Somiju.

Latvijas gatavošanās iespējamam karam

Latvija, kaut novēloti, gatavojās iespējamam karam. Tikai 1938. gadā, reaģējot uz Vācijas agresīvo politiku Eiropā, tika ievērojami palielināti aizsardzības izdevumi – no 45 līdz 61 miljonom latu (4,89 procenti no nacionālā ienākuma¹⁷⁶).¹⁷⁷ Pēc Čehoslovākijas

172 Мельтюхов, М. 2002. *Упущенный шанс Сталина. Советский Союз в борьбе за Европу 1939–1941 гг.* Москва: Вече, С. 117.

173 Ziemas karš jeb karš starp PSRS un Somiju ilga no 1939. gada 30. novembra līdz 1940. gada 13. martam. Neņemot vērā milzīgo skaitlisko un tehnisko pārsvaru, PSRS nespēja sakaut Somijas armiju un okupēt šo valsti. Somija cieta ievērojamus dzīvā spēka zaudējumus un bija spiesta atteikties no stratēģiski svarīgām teritorijām, taču saglabāja neatkarību.

174 Мельтюхов, М. 2002. *Упущенный шанс Сталина. Советский Союз в борьбе за Европу 1939–1941 гг.* Москва: Вече, С. 147.

175 Turpat, 158. lpp.

176 Pirmskara Latvijā iekšzemes kopprodukts (IKP) netika aprēķināts, tā vietā izmantoja nacionālo ienākumu, kas ir ļoti tuvs rādītājs IKP.

177 Šiliņš, J. 2015. Aizsardzības izdevumi Latvijā starpkaru periodā, 1920.–1940. gads, *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1/2, 124. lpp.

okupācijas¹⁷⁸ un Klaipēdas krīzes¹⁷⁹, 1939. gada aprīlī Kara ministrijas Bruņošanās pārvalde izstrādāja Latvijas armijas modernizācijas plānu, kas paredzēja vērienīgu modernu ieroču iegādi 67 miljonu latu vērtībā. Latvijas bruņotajiem spēkiem, lai gan 20 gadu laikā aizsardzībai katru gadu atvēlēja 2–4 procentus no nacionālā ienākuma¹⁸⁰, trūka bruņojuma (sevišķi prettanku un zenītlielgablu, smagās artilērijas un motorizēto transporta līdzekļu).

Ja šo modernizācijas plānu īstenotu, Latvijas armijas rīcībā būtu 192 prettanku lielgabali, 106 zenītlielgabali, 108 smagie lauka lielgabali un haubices, 36–41 tanks, 52 moderni iznīcinātāji un 4–5 zemūdenes.¹⁸¹ Tomēr Otrā pasaules kara sākums neļāva īstenot plānoto – bruņojuma cenas strauji pieauga, un daudzas valstis ieviesa arī ieroču eksporta aizliegumus. Lielbritānijā iestrēga smago zenītlielgabalu un ložmetēju, bet Zviedrijā – “Bofors” zenītlielgabalu pasūtījums. Par galvenajiem ieroču piegādātājiem kļuva Latvijas potenciālie pretinieki – Vācija un PSRS. Pēc bāzu līguma noslēgšanas Latvija pasūtīja PSRS 26 vieglos tankus T-26, 27 smagos lauka lielgabalus un haubices, 96 prettanku lielgabalus un 27 smagos zenītlielgabalus. Līdz okupācijas sākumam Latvija nesaņēma gandrīz neko no tiem. Kavējās arī piegādes no Vācijas – līdz okupācijai nebija piegādāti 96 prettanku lielgabali, 84 haubices un četras jūras lidmašīnas.¹⁸²

---

178 Nacistiskā Vācija 1938. gada vasarā pieprasīja Čehoslovākijas pierobežas apgabalu (Sudetu) iekļaušanu Vācijas sastāvā, pamatojot ar to, ka to iedzīvotāju vairākums ir etniski vācieši. 1938. gada 30. septembrī Lielbritānija, Francija un Itālija bez Čehoslovākijas pārstāvju piedalīšanās piekāpās Vācijas prasībai un noslēdzas Minhēnes vienošanos, atdodot Sudetus Vācijai. 1939. gada 15. martā Vācija okupēja visu Čehoslovākiju.

179 1939. gada 20. martā Vācija vērsās ar ultimātīvu prasību pie Lietuvas par etnisko vāciešu apdzīvotā Klaipēdas apgabala atdošanu Vācijai. 23. martā Lietuva piekāpās Vācijas ultimātam.

180 Pavisam 1920.–1939. gadā aizsardzības vajadzībām bija iztērēti 640 miljoni latu. Skat.: LNA LVVA, 1469-1-774, 388. lpp.

181 Šiliņš, J. 2015. Aizsardzības izdevumi Latvijā starpkaru periodā, 1920.–1940. gads, *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1/2, 130. lpp.

182 Turpat, 134.–135. lpp.

40 mm Feldautomatkanone L/60.
 Zviedrijas uzņēmuma “Bofors” ražotais 40 mm zenītlielgabals L-60. 1937.–1938. gadā Latvija pasūtīja 52 šādus lielgabalus, bet saņēma 18. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva krājums

Latvijas valdība tomēr izmisīgi mēģināja stiprināt savas aizsardzības spējas. 1939.–1940. gadā ievērojami tika palielināti aizsardzības izdevumi – tas attiecās gan uz Kara ministrijas budžetu, gan uz 1938. gadā izveidoto Valsts aizsardzības fondu, no kura līdzekļiem tika finansēta moderna bruņojuma iegāde. 1939. gadā armijas vajadzībām tika iztērēti jau 92 miljoni latu¹⁸³, kas bija aptuveni 7,3 procenti no nacionālā ienākuma. 1940. gada pirmajā pusē izdevumi turpināja pieaugt.¹⁸⁴

Notika arī intensīva ekonomikas gatavošana karam. Valstī ieviesa taupības pasākumus, apzināja izejvielu un degvielu rezerves, kā arī veidoja to krājumus. Rūpniecība tika gatavota munīcijas un armijai nepieciešamo apgādes priekšmetu masveidīgai ražošanai kara apstākļos. Tika pieņemts saimnieciskā dienesta likums, kas atvieglotu ekonomikas mobilizāciju un ļautu arī īstenot slēpto mobilizāciju.

Jaunie draudi lika koriģēt Latvijas aizsardzības plānus. Atbilstoši 1936. gada oktobrī apstiprinātajam 4. mobilizācijas sadalījumam, galvenais potenciālais Latvijas pretinieks bija Lietuvas teritorijā iebrucusī Vācijas armija.¹⁸⁵ Kad PSRS kļuva par

183 Liela daļa līdzekļu tika samaksāta avansā par ieroču piegādēm, kuri tā arī netika saņemti.

184 Šiliņš, J. 2015. Aizsardzības izdevumi Latvijā starpkaru periodā, 1920.–1940. gads, *Latvijas Arhīvi*, Nr.1/2, 124. lpp.

185 Kuzmins, V. 2011. Latvijas bruņoto spēku mobilizācijas plāni 1939. gada beigās–1940. gada sākumā. Grām.: *Bleiere, D. (sast.) Otrais pasaules karš un Latvija: notikumi un sekas. 20. gadsimta 40.–60. gadi. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 27. sēj.* Rīga: Zinātne. 270. lpp.

galveno potenciālo pretinieku, 1939. gada septembra beigās sākās intensīvs darbs pie jauniem aizsardzības plāniem, ko 1940. gada sākumā nosauca par 5. mobilizācijas sadalījumu. Latvija armija pārgāja uz teritoriālu komplektēšanas principu un sāka vērīgu apakšvienību pārdislocēšanu. Līdz 1940. gada jūnija sākumam visi galvenie pasākumi jaunā mobilizācijas plāna īstenošanai, tai skaitā ieroču, munīcijas un ekipējuma pārvietošana, bija pabeigti. Detalizēta mobilizācijas plānu izstrāde bija jāpabeidz līdz 1. jūlijam.¹⁸⁶ Mainīti tika arī aizsardzības plāni, gatavojoties aizsardzībai austrumu virzienā. Diemžēl Lietuvas lēmums par nepretošanos PSRS agresijai 1940. gada jūnijā izjauca šos plānus, jo pretinieka galvenais trieciens no dienvidaustrumiem un dienvidiem netika gaidīts.¹⁸⁷

Pārmaiņas skāra arī armijas struktūru – reaģējot uz Polijas kara pieredzi, kurā plaši tika izmantotas tanku vienības, Latvijas armijas sastāvā veidoja motorizētas sprosta grupas – ar tankiem, prettanku lielgabaliem, mīnmetējiem un kājnieku lielgabaliem pastiprināti motorizēto kājnieku bataljoni, kurus varētu izmantot pretinieka galveno uzbrukumu virzienos. Atbilstoši, pēc ģenerāļa Hugo Rozenšteina iniciatīvas, Auto-tanku pulku reorganizēja brigādē, kurā bija jāietilpst trim motogrupām. Šāds solis tiek vērtēts kā ievērojams sasniegums mazo valstu karamākslā.¹⁸⁸

Tālavas Jundzis: *“Iepazīstot mūsu pirmskara Latvijas armijas vēsturi un runājot par mūsu trīs Baltijas valstu militāro vienotību un kooperēšanos militārajā jomā, (..) mēs tā saskaitījām, ka mēs varam tāpat kā pirmskara Latvijā, vienā Latvijas armijā ar mobilizācijas rezervēm virs tiem 27 000 vīru, kas bija regulārajā dienestā pirmskara Latvijā pirms Otrā pasaules kara. Ja vēl pielikt klāt 160 000 mobilizācijas rezervju, tā tad vīri, kas bija izgājuši obligāto dienestu armijā, nu tad tas jau ir spēks nopietns, tuvu pie vieniem 200 000 vīru vienā Latvijā. Un, ja vēl pieliek Igauniju un Lietuvu klāt, tad tas jau ir pāri pusmiljonam, kurš jau var tiešām pretoties līdzīgi kā varbūt Somija 1939. gadā.”*

1940. gada 1. jūnijā Latvijas armijā bija 2013 virsnieki, 27 555 instruktori un kareivji, pavisam 29 568 karavīri.¹⁸⁹ Kopumā neatkarības laikā obligāto dienestu Latvijas armijas rindās bija izgājuši aptuveni 250 000. Tomēr maksimālais teorētiskais kara laika armijas lielums, ieskaitot dažādas aizmugures iestādes, nepārsniegtu 180 000 karavīru. Kara gadījumā Latvijas armija, kuras sastāvā miera laikā bija četras kājnieku un Tehniskā divīzija, izvērstu septiņas kājnieku divīzijas ar dažādām atbalsta un aizmugures vienībām. Latvijas armijas bruņojumā bija 29 tanki (tai skaitā 18 salīdzinoši moderni), septiņas bruņumašīnas (tai skaitā viena mācību), 96 prettanku lielgabali, 74 zenītliekgabali, 100 lidmašīnas (tai skaitā 29 salīdzinoši moderni iznīcinātāji).

186 Turpat, 278., 280. lpp.

187 Turpat, 283. lpp.

188 Dambītis, K. 2015. *Latvijas armijas artilērija 1919.–1940.g.: vieta bruņotajos spēkos, struktūra un uzdevumi. Promocijas darbs.* Rīga: Latvijas Universitāte, 201. lpp.

189 Bērziņš, V., Bambals, A. 1991. *Latvijas armija.* Rīga: Zinātne, 93. lpp.

Lai gan kopumā pēc PSRS bāzu ierīkošanas Latvijas valdība mēģināja izvairīties no kara tēmas apspriešanas publiskajā telpā, sabiedrībai tika doti vēstījumi par iespējamu mobilizāciju. Latvijas preses izdevumi pārpublicēja K. Ulmaņa runu, ko viņš teica 1940. gada 10. februārī. Tobrīd Somijas armija turpināja sekmīgi aizstāvēties pret PSRS iebrukumu, un, neņemot vērā padomju kontingenta klātbūtni, varēja rasties cerības par drīzām pārmaiņām stratēģiskajā situācijā. Cita starpā K. Ulmanis teica: “Pilsoņi un pilsones Latvijā! Ārā plosās putenis un sprēgā sals, bet plašā pasaulē plosās naida negaisi. Cilvēkus nospiež dienas rūpes par ģimeni, par saimniecību, bet vēl tālāk un plašāk par tautu, par valsti. (..) Bet vēl ir kaut kas, ko es gribu pateikt. Ja mēs esam pie rokdarbiem un aušanas, tad vienu lietu pierakstiet, lai neaizmirstas, un tūliņ stājaties pie darba: ja smagais, izšķirošais brīdis pienāktu, tad, caurmērā ņemot, no katras lauku mājas vienam vīra cilvēkam būs jāuzvelk uniforma. Un tad jūs varat parēķināt un padomāt, ka Rīgā nav tādu spīķeru, kas būtu pilni ar veļu vai pat zābakiem. Un tad ziniet, ka jārūpējas vismaz par diviem krekliem un attiecīgi citiem veļas piederumiem: diviem dvieļiem un arī pāris labiem zābakiem. Sākat par to gādāt un turiet gatavībā. Un ja kādā saimniecībā par maz materiāla vai cita kāda neiespēja, tad sarunājaties kopā un palieciet atkal īsti sirsnīgi, draudzīgi pušelnieki un kopīgi sagādājiet un turiet šīs lietas gatavībā. Un ja tās arī nevajadzēs nekad un ja tās paliks pāri, gan jau mēs tās izlietosim. Bet esiet gatavi un par to gādājiet un rūpējaties. Ja tā nebūtu nopietna lieta, es par to nerunātu šinī brīdī.”¹⁹⁰

Ministru kabinets 1940. gada 17. maijā pieņēma slepenu lēmumu par ārkārtējo pilnvaru piešķiršanu Latvijas sūtnim Lielbritānijā Kārlim Zariņam vai, ja viņš zaudētu rīcības spēju, sūtnim ASV Alfrēdam Bīlmanim, ja Latvijā situācija mainītos tā, ka valdība kļūtu rīcībnespējīga. Tomēr šīs pilnvaras bija neskaidras, tās nedeva tiesības veidot trimdas valdību. Sūtniem nebija dotas nekādas instrukcijas, ko darīt Latvijas okupācijas gadījumā.

Latvijas okupācija un iekļaušana PSRS sastāvā

Līdzīgu pieeju kā 1939. gada rudenī PSRS īstenoja 1940. gada jūnijā, vispirms Lietuvai, pēc tam Latvijai un Igaunijai izvirzot nākamās ultimātus par neierobežotu PSRS karaspēka daudzuma ieviešanu to teritorijā un valdības maiņu. Jau pirms tam PSRS karaspēkā bija izsludināta paaugstināta kaujas gatavība un bija sākta Baltijas valstu jūras blokāde. Uz robežām tika veiktas vardarbīgas provokācijas. Naktī no 14. uz 15. jūniju PSRS Iekšlietu tautas komisariāta (NKVD) karaspēka apakšvienības uzbruka divām Latvijas robežsargu sardzēm Abrenes apriņķa Augšpils pagasta Masļenkos un Šmaiļos. Masļenkos robežsargi izrādīja bruņotu pretestību uzbrucējiem. Uzbrukumā tika nogalināti pieci Latvijas pilsoņi (tai skaitā trīs robežsargi un viens pusaudzis), vēl 37 gūstekņi (deviņi robežsargi un 28 civiliedzīvotāji) tika aizvesti uz PSRS. Par zaudējumiem uzbrucēju pusē precīzu ziņu nav. Latvijas puse šo neprovocēto agresiju, kas pārkāpa Latvijas un PSRS līgumu par neuzbrukšanu, nodēvēja par “Kļūmīgu atgadījumu

190 Valsts prezidenta Dr. Kārļa Ulmaņa runa vakarēšanas dalībniekiem Šķībes Ezerkleišos 1940. g. 10. februārī. Valdības Vēstnesis, 1940. gada 12. februārī.

pierobežā”,¹⁹¹ PSRS nekādā veidā par to netika apsūdzēta. Ziņa pārsvarā tika iekļauta laikrakstu pēdējās lappusēs, centrālajā laikrakstā “Brīvā Zeme” daudz lielāka nozīmība tika piešķirta “Lielajai lauksaimniecības izstādei Maskavā”.¹⁹² Latvijas puse izveidoja Sevišķo robežincidenta izmeklēšanas komisiju, par kuras vadītāju iecēla Robežsargu brigādes komandieri Ludvigu Bolšteinu. Latvijas okupācijas dienā, 17. jūnijā, Bolšteins iekšlietu ministram sniedza izmeklēšanas slēdzienu. 21. jūnijā, protestējot pret padomju okupāciju, ģenerālis Bolšteins izdarīja pašnāvību.

Masļenku traģēdija kļuva par vienīgo bruņotas pretestības epizodi padomju okupācijai. Tā arī ir viens no uzskatāmākajiem pierādījumiem PSRS vardarbīgajiem nolūkiem attiecībā pret Baltijas valstīm un tam, ka Latvijas iekļaušana PSRS sastāvā nenotika miermīlīgi. 1940. gada 15.–17. jūnijā Latvijas armija patvaļīgi sāka mobilizācijas priekšdarbus, taču netika saņemts politiskās vadības (K. Ulmaņa) rīkojums par mobilizāciju.¹⁹³

Baltijas valstu valdības, identiski kā 1939. gada septembrī–oktobrī, reaģējot uz tām uzspiestajiem bāzu līgumiem, arī 1940. gada vasarā izlēma nepretoties padomju okupācijai. Salīdzinājumā ar 1939. gada rudenī pretošanās spēja jau bija ievērojami vājināta, jo to teritorijās jau atradās PSRS karaspēka bāzes un ievērojams militārais kontingents. Iedzīvotāji par patieso situāciju netika informēti. K. Ulmanis uzrunā tautai 17. jūnijā paziņoja, ka Latvijā ienāk draudzīgas valsts karaspēks: “Mūsu zemē kopš šī rīta ienāk padomju karaspēks. Tas notiek ar valdības ziņu un piekrišanu, kas savukārt izriet no pastāvošām draudzīgām attiecībām starp Latviju un Padomju Savienību. Es tādēļ vēlos, ka arī mūsu zemes iedzīvotāji ienākušās karaspēka daļas uzlūko ar draudzību. (...) Šinī brīdī es jūs aicinu — pierādiet domās, darbos un stājā tautas dvēseles spēku, ko izraisījuši atjaunotās Latvijas ziedu gadi. Tad es būšu drošs, ka viss, kas tagad notiek un tālāk notiks, nāks par labu mūsu valsts un tautas nākotnei un mūsu labām un draudzīgām attiecībām ar mūsu lielo austrumu kaimiņu Padomju Savienību. (..) ”¹⁹⁴

191 Kļūmīgs atgadījums pierobežā. Brīvā Zeme, 1940. gada 17. jūnijs.

192 Lielā lauksaimniecības izstāde Maskavā. Brīvā Zeme, 1940. gada 17. jūnijs.

193 Kuzmins, V. 2011. Latvijas bruņoto spēku mobilizācijas plāni 1939. gada beigās–1940. gada sākumā. Grām.: *Bleiere, D. (sast.) Otrais pasaules karš un Latvija: notikumi un sekas. 20. gadsimta 40.–60. gadi. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 27. sēj.* Rīga: Zinātne. 282. lpp.

194 Valsts prezidenta L. Ulmaņa uzruna tautai. Brīvā Zeme, 1940. gada 18. jūnijs.

Sarkanās armijas tanki Rīgas ielās 1940. gada 17. jūnijā. Latvijas Kara muzeja krājums

No mūsdienu stratēģiskās komunikācijas, kā arī tā brīža ģeopolitiskās situācijas viedokļa šāda pieeja ir vērtējama kā kļūdaina. Ar šādiem paziņojumiem tika dezorientēta sabiedrība Latvijā, kā arī raidīti maldīgi starptautiski signāli. Ja arī militārā pretošanās nebija iespējama, bija nepieciešams vismaz diplomātisks protests. Latvijas autoritārā līdera K. Ulmaņa pozīcija ļāva okupāciju interpretēt kā divpusēju Latvijas un PSRS vienošanos. To savā okupācijas neatzīšanas retorikā joprojām izmanto mūsdienu Krievijas Federācijas politiskā vara. Šāda situācija 1939.–1940. gadā bija iespējama, jo pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma Latvijā nepastāvēja demokrātiska valsts iekārta. Valdīja autoritārs režīms, bija ieviesta preses cenzūra. Šī situācija liedza sabiedrībai adekvāti reaģēt okupācijas brīdī, organizējot vardarbīgu vai nevardarbīgu pretošanos.

Pildot PSRS ultimāta nosacījumus, Latvijas valdība paziņoja par atkāpšanos. 18. jūnijā Rīgā ieradās PSRS valdības oficiālais pārstāvis Andrejs Višinskis, un viņa vadībā PSRS vēstniecībā sāka veidot jaunu valdību. 20. jūnijā notika pēdējā K. Ulmaņa valdības sēde, savukārt nākamajā dienā uz pirmo sēdi sanāca jaunā valdība Augusta Kirhenšteina vadībā. Tāds arī bija okupantu mērķis – izveidot pārejas posma valdību, kas tieši nenorādītu uz nākamajiem konkrētajiem soļiem, lai pabeigtu Latvijas aneksiju.¹⁹⁵ Šīs valdības darbības laikā Valsts prezidenta funkcijas turpināja pildīt K. Ulmanis, kas iedzīvotājos un arī starptautiskajai sabiedrībai radīja maldīgu stabilitātes sajūtu. 14. un 15. jūlijā tika sarīkotas pseidoparlamenta vēlēšanas, kurā

195 Latvijas teritorijas okupācijai 1940. gada jūnijā sekoja tās aneksija jeb inkorporācija PSRS. Okupācija (no latīņu val. *occupatio* – kādas lietas pārņemšana savā varā) – citas valsts vai tās teritorijas daļas sagrābšana ar bruņotu (vardarbīgu, militāru) spēku un kontroles pārņemšana pār šo teritoriju. Aneksija (no latīņu val. *annexio* – pievienošana) politiski tiesiskā izpratnē ir kādas valsts vai tās teritorijas daļas pievienošana citai valstij.

visi deputāti tika ievēlēti no viena (Darba tautas bloks) saraksta, kuru vienīgo pielaida vēlēšanās. Šis pseidoparlaments – Tautas saeima – pirmajā sēdē izsludināja padomju varas ieviešanu Latvijā un izteica lūgumu Latviju uzņemt PSRS sastāvā.

Latvijas armijas un Aizsargu organizācijas izformēšana

Ņemot vērā Ulmaņa valdības 1939.–1940. gada lēmumus izpildīt visas PSRS prasības, Latvijas okupācija notika bez armijas un citu bruņotu struktūru sadursmes ar PSRS okupācijas karaspēku (izņēmums bija Mašļenku traģēdija). Līdz ar to PSRS bez militāras konfrontācijas ieguva ne tikai Latvijas valsti, bet arī tās armiju ar visu bruņojumu. Jāpiezīmē, ka, rēķinoties ar iespējamu Latvijas armijas pretestību, PSRS 1940. gada jūnijā bija sagatavojusi vairākas nometnes gūstā nonākušu Baltijas valstu karavīru izvietojumam.

Okupācijas vara 1940. gada 23. jūnijā vienu no pirmajām likvidēja Aizsargu organizāciju, kas 1940. gada 1. janvārī apvienoja aptuveni 60 000 cilvēku (31 874 aizsargi, 14 810 aizsardzes un aptuveni 14 000 jaunsargu).¹⁹⁶ Šajā paramilitārajā organizācijā, kas bija salīdzinoši labi apbruņota, bija apvienojušies patriotiski noskaņoti Latvijas pilsoņi. Aizsargu atbruņošana sākās 25. jūnijā, izņemot lielu daudzumu šaujamo un arī auksto ieroču. Padomju okupācijas vara sistemātiski represēja Aizsargu organizācijas locekļus un viņu ģimenes kā “šķiriski svešu” (aizsargu vidū bija daudz inteliģences un vidējās un turīgās zemniecības pārstāvju) un potenciāli politiski bīstamus elementus.

1940. gada 25. jūnijā sākās Latvijas armijas iznīcināšanas process, to pārdēvējot par Latvijas Tautas armiju (komandieris – ģenerālis Roberts Kļaviņš). Tās skaitliskais sastāvs tika ievērojami samazināts, atvaļinot vairāk nekā 9000 karavīru. Līdz ar to Latvijas armija bija skaitliski ievērojami mazāka par okupācijas karaspēku un tās neizpildītie štati nozīmēja daudz zemākas kaujas spējas nekā iepriekš. Jūlija sākumā armijā tika izveidots politisko vadītāju institūts – armiju pakļāva politiskai uzraudzībai. 1940. gada 27. augustā tika pieņemts lēmums par Latvijas Tautas armijas reorganizēšanu Sarkanās armijas 24. teritoriālajā korpusā divu divīziju sastāvā. Izveidojot korpusu, daļa personālsastāva tika atbrīvota no amatiem un to vietā norīkoti karavīri no citām Sarkanās armijas daļām. 1940. gada septembrī sākās pāreja no Latvijas armijas formastērpiem uz Sarkanās armijas uniformām un atšķirības zīmēm. Līdz ar to pakāpeniskais Latvijas armijas izformēšanas process bija noslēdzies.

Neraugoties uz teritoriālā korpusa izveidošanu Sarkanās armijas sastāvā, PSRS režīms apzinājās Latvijas karavīru zemo lojalitāti okupācijas varai. Tāpēc notika

---

196 Aizsargi (izveidota 1919. gadā) bija paramilitāra organizācija, kurai miera laikā bija jāsniedz atbalsts policijai kārtības uzturēšanai, bet kara gadījumā – Latvijas armijai. Līdz 1937. gadam Aizsargu organizācija atradās Iekšlietu ministrijas pakļautībā, pēc tam to pārņēma Sabiedrisko lietu ministrija. Kara gadījumā daļu aizsargu vienību bija paredzēts iekļaut regulārās armijas rindās, bet daļu izmantotu esošo un jaunformējamo vienību papildināšanai. Skat.: Dambītis, K. 2015. *Latvijas armijas artilērija 1919.–1940. g.: vieta bruņotajos spēkos, struktūra un uzdevumi. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 60. lpp.

mērķtiecīga personālsastāva tīrīšana, lielu daļu Latvijas armijas virsnieku represējot un nogalinot. Litenes noņemšanas akcijā vien 1941. gada 14. jūnijā uz vietas tika nogalināti vairāki desmiti, bet arestēti vairāki simti Latvijas armijas virsnieku un karavīru, no tiem gandrīz visi tika iznīcināti pēc deportēšanas uz PSRS. Identiski PSRS rīkojās arī pret okupētās Polijas sagūstīto karaspēku, Katiņā 1940. gada martā nogalinot tūkstošiem poļu virsnieku. Grūti prognozēt, kāds būtu pārējo nepilnu trīs tūkstošu Latvijas armijas karavīru liktenis, ja ne Vācijas uzbrukums PSRS 1941. gada 22. jūnijā.

Perioda būtiskākās iezīmes. 1939. gada rudenī Latvija nonāca ārkārtīgi smagā ģeostratēģiskā situācijā. Latvijas neitralitātes politika bija izgāzusies, jo līdz tam nesamierināmie pretinieki – nacistiskā Vācija un PSRS – noslēdza vienošanos (Molotova–Ribentropa pakts) un sadalīja ietekmes sfēras Eiropā. Latvijai nebija sabiedroto, kuri to varētu efektīvi atbalstīt ārēju draudu apstākļos. Latvijas ekonomisko stāvokli Otrā pasaules kara sākums padarīja kritisku, jo tika zaudēti tradicionālie tirdzniecības partneri un izejvielu un valūtas trūkums draudēja ar dziļu ekonomisko krīzi. Arī Latvijas armija nebija gatava kara sākumam. Tās modernizācijas programma bija nesen uzsākta, bet mobilizācijas un aizsardzības plāni bija vērsti pret Vāciju, nevis PSRS. Šādos apstākļos PSRS Latvijai un pārējām Baltijas valstīm uzspieda bāzu līgumus, kas likvidēja to bruņotas pretestības iespējas.

Vai Latvija varēja izvairīties no šādas negatīvas notikumu attīstības? No mūsdienu viedokļa varam konstatēt, ka Latviju varēja glābt tikai tālredzīga ekonomiskā, ārējā un drošības politika. Diemžēl K. Ulmaņa autoritārā režīma apstākļos tā nebija iespējama – lielāka uzmanība tika pievērsta valsts iekšējai, nevis ārējai drošībai, lai saglabātu režīma stabilitāti. Šī paša iemesla dēļ nenotika nepieciešamie ekonomikas sagatavošanas priekšdarbi (jaunu tirdzniecības partneru meklēšana, grūti iegūstamu izejvielu krājumu veidošana) – režīms centās apmierināt iedzīvotāju aktuālās sociālās vajadzības, nevis nodrošināt valsts ilgtermiņa vajadzības. Latvijas politiskā sistēma, no kuras bija izslēgtas jebkādas demokrātiskas līdzdalības iespējas, mazināja gan režīma kompetenci, gan sabiedrības atbalstu tam krīzes situācijā. Par spilgtu piemēru var kalpot Somija, kurā saglabājās demokrātisks režīms un kura izšķīrās par bruņotu pretestību PSRS.

Galvenais Latvijas klupšanas akmens gan bija meklējams citur – tās neitralitātes politikā un sadarbības trūkumā ar pārējām Baltijas valstīm. Baltijas valstu militārais potenciāls bija ievērojami lielāks nekā Somijai, taču PSRS izdevās izmantot Lietuvas, Latvijas un Igaunijas pretrunas. PSRS meistarīgi realizēja savu politisko, ekonomisko un militāro dominanti, lai radītu iespaidu, ka pretestība ir bezcerīga, un pacietīgi pakļautu Baltijas valstu valdības savai gribai. Līdz 1940. gada vasarai Latvija bija veikusi milzu darbu savu bruņoto spēku sagatavošanai gaidāmajai karadarbībai, taču Lietuvas pakļaušanās PSRS ultimātam padarīja Latvijas pretestību militārā ziņā bezcerīgu. Latvijas armija tomēr bija gatava kaut simboliski pretoties okupācijas karaspēkam, taču K. Ulmanis nedeva attiecīgu pavēli.

Otrais pasaules karš un Latvijas pilsoņu mobilizācijas citu valstu bruņotajos spēkos

Atbilstoši starptautiskajām konvencijām, okupētu teritoriju iedzīvotāju mobilizēšana vai kāda cita veida iesaistīšana karadarbībā ir nelikumīga. Tomēr totalitārās lielvaras – nacistiskā Vācija un PSRS –, izmantojot to, ka Otrā pasaules kara gados Latvijas teritorija bija nonākusi vienas vai otras valsts okupācijā, savos bruņotajos spēkos kopumā mobilizēja vairāk nekā 200 000 Latvijas pilsoņu, no kuriem aptuveni puse aizgāja bojā.¹⁹⁷ Okupētu teritoriju iedzīvotāju iesaistes nelikumību bruņotajos spēkos noteica 1907. gada Hāgas konvencija¹⁹⁸, un Pirmā pasaules kara laikā karojošās valstis kopumā to ievēroja. Spilgts šīs konvencijas pārkāpuma piemērs ir atrodamas mūsdienās un saistīts ar 2014. gadā Krievijas sāktu karu Ukrainā. Krievija Ukrainas okupētajās teritorijās mobilizē iedzīvotājus savās militārajās un paramilitārajās struktūrās un piespiež Ukrainas pilsoņus karot pret savu valsti.

1941. gada 22. jūnijā, sākoties karadarbībai starp Vāciju un PSRS, Vācijas armija 1941. gada jūnijā un jūlija sākumā ātri iekaroja Latvijas teritoriju. Ievērojams skaits Latvijas pilsoņu, kas PSRS okupācijas un Latvijas armijas iznīcināšanas rezultātā bija nonākuši Sarkanās armijas 24. teritoriālajā strēlnieku korpusā, dezertēja pirms Latvijas teritorijas atstāšanas. Tas bija saistīts ar nevēlēšanos karot svešas valsts – PSRS – karaspēkā. Turpmākajos mēnešos 24. teritoriālais korpus un vairāki citi no Latvijas pilsoņiem izveidoti militāri formējumi tika iesaistīti kaujās Krievijas teritorijā, cieta smagus zaudējumus un vēlāk tika izformēti. To atliekas apvienoja Sarkanās armijas 201. latviešu strēlnieku divīzijā, kuru 1941. gada rudenī sāka formēt netālu no Maskavas. Oktobra sākumā latviešu divīzijā bija 10 877 karavīri. Turpmāk divīziju papildināja ar PSRS teritorijā mobilizētajiem latviešiem, kā arī pakāpeniski arvien lielākā skaitā – ar citu tautību pārstāvjiem. Lielu daļu divīzijas sastāva joprojām veidoja Latvijas Republikas pilsoņi, kuru iesaistīšana PSRS armijā no starptautisko tiesību viedokļa nepārprotami ir jāatzīst par nelikumīgu.

---

197 Neiburgs, U. Latviešu karavīri Vācijas un PSRS armijās: galvenās problēmas. Konferences “Latvija Otrajā pasaules karā” rakstu krājums. Rīga, 1999, 25. lpp. http://www.archiv.org.lv/LVA/pdf/Tezes1999_latv.pdf

198 1907. gada IV Hāgas konvencija par sauszemes kara likumiem.

Sarkanās armijas 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijas karavīri Jānos. 1943. gads.
Latvijas Kara muzeja krājums

Okupējot Latvijas teritoriju 1941. gadā, vācu okupācijas vara pretēji ievērojamas sabiedrības daļas cerībām principiāli noraidīja jebkādas idejas par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Tikpat principiāli noraidīta bija attieksme pret kādu latviešu bruņoto spēku vienību izveidi. Vienīgais izņēmums bija iekšējās drošības vienības (policijas bataljoni), tostarp Latviešu drošības palīgpolicijas vienība (saukta par Arāja komandu), kura vācu komandējošā sastāva stingrā uzraudzībā tika iesaistīta ebreju iznīcināšanā un citās represīvās akcijās.

Egils Levits: *“Abi okupācijas režīmi mobilizēja Latvijas pilsoņus savās armijās. Abos gadījumos ir pilnīgi skaidrs, ka tas bija pretrunā starptautiskajām tiesībām. Starptautiskās tiesības aizliedz mobilizēt okupētas valsts pilsoņus savā armijā. Tur nav divu domu. Gan Latvijas pilsoņu iesaukšana Vācijas armijā, gan Latvijas pilsoņu iesaukšana Krievijas, respektīvi, Padomju Savienības, armijā. Tas ir skaidrs starptautisko tiesību pārkāpums, noziegums.”*

Valentīna Keiša: *“Visi cilvēki sagaidīja vāciešus, domāja, nu, atpakaļ Latvija ir. (..) Cik atceros, tad visiem vīriešiem bija sarkanbaltsarkanie karodziņi ap rokām. Visi sastājās, es nezinu, kas tas bija, vai tā bija palīgpolīcija, vai kas. [..] Bet pēc kāda laika visi noņēma sarkanbaltsarkanos karodziņus, acīmredzot lika viņiem vācieši noņemt.”*

Nacistu attieksme mainījās, kad radās nopietnas problēmas frontē. 1943. gada sākumā pēc sakāves pie Staļingradas vācu armija zaudēja vairākus simtus tūkstošus karavīru, un nacisti kaujas spēju stiprināšanai izlēma karadarbībā iesaistīt arī citu okupēto tautu iedzīvotājus. Lai apietu starptautiskās konvencijas, mobilizācija tika noformēta kā brīvprātīgo pieteikšanās formāli nemilitāras organizācijas SS pakļautībā.

1943. gada 23. janvārī Ādolfs Hitlers “atļāva un pavēlēja” SS reihsfīreram Heinriham Himleram izveidot “Latviešu SS brīvprātīgo leģionu”.¹⁹⁹ 23. februārī Latvijas ģenerālkomisārs Oto Heinrihs Drekslers,²⁰⁰ pārkāpjot jau minēto 1907. gada Hāgas konvenciju par okupētas valsts juridisko statusu, izdeva pavēli iesaukt 1919.—1924. gadā dzimušos Latvijas jauniešus militārajā dienestā. Tie, kas šo pavēli nepildīja, uz sešiem mēnešiem nonāca apcietinājumā un pēc tam tāpat tika nosūtīti uz leģionu. Vēlāk par izvairīšanos no mobilizācijas piemēroja arī nāvessodu. Turpmākajās mobilizācijās armijā iesaistīja arvien jaunākus Latvijas iedzīvotājus. Kopējais dažādās vācu militārās vienībās iesaistīto Latvijas pilsoņu skaits bija aptuveni 110–115 tūkstoši.²⁰¹

Latviešu SS brīvprātīgo leģionā mobilizētie jaunieši Rīgā 1943. gada vasarā. Latvijas Kara muzeja krājums

Kad Latvijā brīvdienās ieradās frontē pabijušie leģionāri, pieauga to skaits, kuri no mobilizācijas izvairījās. Uzzinājuši par kara šausmām un redzot, ka nacistiskā Vācija, visticamāk, karu zaudēs, daudzi kā mazāku ļaunumu, neraugoties uz bargajiem sodiem, izvēlējās bēgulošanu. Kad Latvijā ar kaujām atgriezās PSRS okupācijas vara, arī tā izvērta mobilizācijas, līdz kara beigām armijā nelikumīgi iesaistot aptuveni

199 Strods, H. *Zem melnbrūnā zobena. Vācijas politika Latvijā 1939-1945*. Rīga: Zvaigzne, 1994. 95. lpp.

200 Ģenerālkomisārs – okupētajā Latvijas teritorijā organizētās vācu civilpārvaldes (Latvijas Zemes pašpārvaldes) vadītājs. Pašpārvaldei nebija reālas politiskas varas, tās galvenais uzdevums bija ieviest augstākās vācu vadības norādījumus. O. H. Dreklers bija Vācijas vācietis bez iepriekšējas saiknes ar Latviju.

201 Veidemane, E. 2013. Vēsturnieks Neiburgs: “Latvijā karš ir beidzies”. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 15. marts. Pieejams: <http://nra.lv/latvija/91038-vesturnieks-neiburgs-latvija-kars-ir-beidzies.htm> (aplūkots 27.07.2022.).

57 000 iedzīvotāju. Kopumā PSRS armijā bija spiesti karot gandrīz 100 000 Latvijas iedzīvotāju.²⁰²

Abās armijās karojošie vienlīdz lielā apmērā saskārās ar kara šausmām. Frontē kritušo un sakropļoto skaits bija milzīgs. Kristapa Kaugura²⁰³ atmiņas par karošanu PSRS Sarkanajā armijā vēsta: “Stāvoklis frontē tanī vasarā (1943. gads. – G. K.) bija pakluss, taču pēc ievainoto ešeloniem (pie Kurskas un Belgorodas notika nežēlīgas kaujas) varēja spriest, ka klusums ir slēpts, lai nesatrauktu tautu. Ārējā klusumā arī mūsu divīzija pie Rusas pārcieta niknas kaujas. Tagad jau tā bija 43. gvardes divīzija, bet maz tur vairs bija veco karavīru. Bija no virsniekiem tikai štābinieki, ierindas komandieri, līdz bataljonu komandieriem ieskaitot, parasti noturējās ne ilgāk par mēnesi.”²⁰⁴

Skarbas ir arī Kristapa Kaugura atmiņas par situāciju frontes aizmugurē Krievijā, kur viņš piedalījās Sarkanajā armijā jauniesaukto apmācībā: “Sādžā vīriešu nebija. Bija tikai invalīdi un veči, kolhoza priekšsēdētājs lūdza darbaspēku rudenī. Un mēs klusi arī palīdzējām. Oktobra svētkos bijām kolhoznieku ballē. Tad nu redzēju, kā svētku galdā kaudzē skābi kāposti, dzērvenes un taukos cepti graudi, gurķi. Burtiski bez gaļas. Sievas apdzērās un raudāja dēļ “mužikiem” (veči, vīri – no krievu val.), lēkāja ap mums savas tautas dejas, kamēr nokrita. Viņu asarās redzēju traģēdiju, ko atnesis karš. Sapratu, ka arī mūsu armijai nav rezerves, arī sava veida totālā mobilizācija un visu rezervju sviešana fronteī. Tauta bija pusbadā. Kad kādu mūsējo ievainoto demobilizēja, viņš atgriezās atpakaļ un teica: “Mani lika par ciema padomes priekšsēdētāju, bet es negribēju mirt badā. Par maizes izvadātāju mani nelaida, tāpēc labāk šeit. Lai sliktāk būšu paēdis, bet būšu paēdis.” Tā katrs domāja, kā izvilkt savu dzīvību. Stāstīja, ka sievietes visas gatavas atdoties dēļ vietas ēdnīcā, dēļ labāka drēbes gabala. Arī pulkā vairums bija gados veco virsnieku, jaunie riskēja un labāk devās uz fronti. (..) Bet mums jau apmācībai atsūtīja zēnus, kas tikko spēja šauteni nest. Pat tatāru vadu nokomplektēja, ko agrāk nekad nedarīja. (Tatārus PSRS režīms uzskatīja par nelojālu tautu. – G. K.)”²⁰⁵

Nevar noliegt, ka daļa Latvijas pilsoņu nacistiskās Vācijas un PSRS armijām pievienojās brīvprātīgi. Īpaši to var teikt par iesaisti latviešu leģionā. Vācu propaganda ļoti veiksmīgi savā labā izmantoja PSRS okupācijas pirmā gada notikumus, tas tika

202 Neiburgs, U. 1999. Latviešu karavīri Vācijas un PSRS armijās: galvenās problēmas. Grām: Kaupere, M. (sast.) *Latvija Otrajā pasaules karā: Starptautiskā konference*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 26. lpp.

203 Sākoties karam, K. Kaugurs kā kursants nonāca Sarkanajā armijā un ar to atkāpās uz Iekšējās, 1944. gadā Latvijā atgriezās jau kā 308. latviešu strēlnieku divīzijas 323. latviešu strēlnieku pulka bataljona komandieris, kaujās pie Krustpils gūstot smagu ievainojumu. K. Kaugura vārds joprojām atrodams padomju represēto sarakstos, tas tur nonāca, pateicoties viņu trūcumam par viņu vācu okupācijas periodā. Sekojot saviem ideāliem, K. Kaugurs bija iesaistījies “sociālisma celtniecībā”, taču visai drīz atskārta, ka vārdi un darbi komunisma mācībai atšķiras. Pēc kara K. Kaugurs pievērsās žurnālistikai, strādāja laikrakstā “Cīņa”, bet karjeras augstāko punktu sasniedza 1953. gadā, kļūstot par “Padomju Jaunatnes” galveno redaktoru. 1959. gadā ar LKP CK biroja 22. septembra lēmumu K. Kaugurs “par būtisku trūkumu pieļaušanu un politiskajām kļūdām” redaktora amatu zaudēja.

204 Pārpublicēts no: Krūmiņš G. n.d. Gan nacistiskā Vācija, gan staļiniskā PSRS Otrajā pasaules karā bija Latvijas Republikas ienaidnieces. Pieejams: https://va.lv/sites/default/files/2pk_2017.marts_.pdf (aplūkots 27.07.2022.).

205 Turpat.

nosaukts par Baigo gadu. Plašās represijas, absurdā sociālekonomiskā un kultūras politika lielāko daļu Latvijas sabiedrības ātri padarīja par PSRS okupācijas režīma ienaidniekiem. Jāatgādina – okupācijas brīdī un pirms tam sabiedrība tika maldināta, ka PSRS ir Latvijai draudzīga valsts un daudzi, uzticoties K. Ulmaņa valdībai, sākotnēji ticēja un cerēja, ka pārmaiņas nebūs tik dramatiskas. Pateicoties K. Ulmaņa valdības politikai, tautai un armijai bija liegta iespēja bruņoti pretoties okupantiem, kas radīja emocionālas pretrunas starp iepriekš mērķtiecīgi stiprināto nacionālismu un patriotismu un to realitāti, kādā sabiedrība nokļuva okupācijas brīdī. Latvijas sabiedrības emocionālo stāvokli, kā arī naidīgo noskaņojumu pret PSRS savā labā izmantoja nacisti, sākotnēji uzdodoties par Latvijas atbrīvotājiem, bet pēc tam aicinot iesaistīties cīņā pret boļševismu. Daļa cilvēku, kas varonīgi cīnījās latviešu leģionā, kvēli ticēja, ka cīnās arī par Latviju un tās nākotni, kas diemžēl neatbilda ģeopolitiskajai realitātei un nacistiskās Vācijas nākotnes plāniem attiecībā uz Latvijas valsti un nāciju.

Bruņota pretošanās nacistiskās Vācijas okupācijai

Nacistiskās Vācijas okupācijas laikā (1941–1945) Latvijas teritorijā darbojās vairākas nacionālās pretestības grupas, kuru mērķis bija neatkarīgas un demokrātiskas Latvijas valsts atjaunošana. 1943. gada 13. augustā kā pretestību koordinējošs centrs tika izveidota Latvijas Centrālā padome (LCP), kura apvienoja demokrātiskā perioda lielāko politisko partiju pārstāvjus. 1944. gada 17. martā LCP pieņēma memorandu par nepieciešamību atjaunot Latvijas neatkarību un izveidot Latvijas valdību. Memorandā bija deklarēts, ka 1922. gada Latvijas Republikas Satversme ir spēkā esoša. Par jaunās valdības tuvākajiem uzdevumiem noteica valsts aparāta un armijas atjaunošanu, kā arī teritorijas aizstāvēšanu pret draudošo Sarkanās armijas iebrukumu. Memorandu parakstīja 189 personas, kā pirmie – beidzamais Latvijas Republikas Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš un vicepriekšsēdētāji Kārlis Pauļuks un Jāzeps Rancāns.²⁰⁶

LCP 8. septembra sēdē tika parakstīta deklarācija par Latvijas valsts atjaunošanu. Pauls Kalniņš uzņēmās pildīt Latvijas Republikas Valsts prezidenta pienākumus²⁰⁷ un uzdeva sastādīt Ministru kabinetu. Vācijas okupācijas iestādes jau no 1944. gada pavasara sāka LCP vajāšanu, arestējot Konstantīnu Čaksti, Ludvigu Sēju, Bruno Kalniņu u. c.

1944. gada jūlijā Skrīveru pagastā bijušā Latvijas armijas ģenerāļa Jāņa Kureļa vadībā sāka organizēt latviešu militāro formējumu no Rīgas apriņķa aizsargiem. Vācu okupācijas režīms to bija iecerējis izmantot galvenokārt partizānu kara izvēršanai ienaidnieka aizmugurē. Ģenerālis Kurelis bija LCP biedrs un šīs organizācijas militārās komisijas vadītājs. Viņš bija parakstījis arī LCP 17. marta memorandu. Septembra beigās Kureļa grupa pārvietojās uz Kurzemi, kur vienība turpināja formēšanos. Tajā iestājās karavīri, kas bija dezertējuši no leģiona. Vācijas okupācijas iestādes, nespējot

206 Latvijas Centrālās padomes memorands (17.3.1944., Rīga) Pieejams: <https://www.historia.lv/dokumenti/latvijas-centralas-padomes-memorands-1731944-riga> (aplūkots 27.07.2022.).

207 K. Ulmanis 1940. gadā tika deportēts uz PSRS, kur apcietinājumā 1942. gadā nomira.

panākt dezertieru izdošanu un sarunās ar Kureļa grupas pārstāvjiem saskaroties ar uzstājīgajiem Latvijas neatkarības atzīšanas aicinājumiem, nolēma to atbrūnot.

Iespējams, ka šādu lēmumu varēja ietekmēt arī nesenie notikumi Aizputes apriņķī, kad vācu karaspēks tikai pēc četrpadsmit dienu (27.–30. oktobris) cīņām un lieliem zaudējumiem spēja iznīcināt leitnanta Edvīna Zelmeņa komandēto 180 vīru lielo grupu Engures mežos, kurā bija apvienojušies leģiona dezertieri.

Kureļa grupas atbrūnošana sākās 1944. gada 14. novembrī. Vienības galvenie spēki Puzes pagasta Stiklos neizrādīja organizētu pretestību. Kureļa grupas virsniekus arestēja, apsūdzot sakaru uzturēšanā ar Rietumvalstīm un bruņotas sacelšanās gatavošanā. Astoņus virsniekus, tai skaitā pulkvedi Pēteri Liepiņu, vācu kara tiesa notiesāja uz nāvi un nošāva. Apcietinātos grupas karavīrus nosūtīja uz Štuthofas koncentrācijas nometni. Lielāko daļu vēlāk atbrīvoja un ieskaitīja leģionā.

Atšķirībā no Kureļa grupas galvenajiem spēkiem, Ugāles pagastā dislocētais leitnanta Roberta Rubeņa komandētais 2. bataljons atteicās pakļauties atbrūnošanai. Tobrīd vienībā bija līdz 650 vīru, tā bija labi apbruņota un izveidojusi aizsardzības pozīcijas, tomēr nolēma pārvietoties uz Lielrendas apkārtni. Pirmā bataljona kauja ar vācu spēkiem notika 18. novembrī, tā bija sekmīga, bet nāvējošu ievainojumu guva pats leitnants Rubenis. Novembra beigās bataljons mainīja dislokāciju, pārejot tālāk uz rietumiem, uz Zlēku pagastu. 5.–9. decembrī notika izšķirošās kaujas ar vācu spēkiem, bataljons cieta lielus zaudējumus, tika sakauts un izklīdināts. Vairākas bataljona karavīru grupas turpināja partizānu cīņu vācu aizmugurē.

Ivars Krastiņš: *“Vēsture ir mums atstāta tādā novārtā. (..) Arī mani paši trīs bērni nu jau lieli, atbrauc pie manis ciemos, es saku: “Jūs zināt, kas ir Jānis Kurelis?” Viņiem skolā neviens neko nav teicis. (..) Es viņiem prasu: “Jūs zināt, kas ir [Roberts] Rubenis, kas tā bija par karaspēka daļu un ko viņi darīja?” Viņi nezina. Viņiem neviens nav teicis. Kaut kādā veidā tas viņiem ir paslīdējis garām. Es nezinu, vai tas nav skolu programmā.”*

Latvijas nacionālo partizānu pretošanās cīņas pēc PSRS otrreizējās okupācijas

Apakšnodaļas mērķis ir tuvāk aplūkot bruņoto cīņu pret padomju okupācijas režīmu pēc Otrā pasaules kara. Nacionālo partizānu kustība bija svarīga sastāvdaļa tautas vardarbīgajā un nevardarbīgajā cīņā par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Svarīgi ir izvērtēt partizānu kustības panākumus un neveiksmju cēloņus.

Latvijas reokupācija

1944.–1945. gadā ar kaujām Latvijas teritorijā atgriezās Sarkanā armija. 1944. gada 13. oktobrī tā ieņēma Rīgu, taču asiņainas kaujas Kurzemē turpinājās līdz pat Vācijas kapitulācijai 1945. gada maijā. PSRS okupācijas vara uzsvēra, ka tā ir atbrīvojuši Latvijas teritoriju un iedzīvotājus no vācu fašistiskajiem iebrucējiem (PSRS okupācijas perioda apzīmējums nacistiskās Vācijas režīmam). Tomēr realitātē vienu okupācijas varu nomainīja cita, kas jau 1940. gadā bija iznīcinājusi Latvijas neatkarību. Turpinājās represijas pret iedzīvotājiem un sovjetizācija (PSRS pārvaldības modeļa ieviešana Latvijā). Jau šajos gados kļuva skaidrs, ka PSRS Latvijā rīkojas kā ienaidnieka teritorijā un piekopj koloniālu politiku, nežēlīgi ekspluatējot Latvijas zemi un tās iedzīvotājus. Spilgtākās šī procesa izpausmes bija:

- lauksaimniecības kolektivizācija (tika izveidotas lauksaimniecības lielsaimniecības – kolhozi un sovhozi; zemnieki, individuālu saimniecību īpašnieki piespiedu kārtā tika padarīti par šo valstij piederošo saimniecību laukstrādniekiem);
- nacionalizācija – īpašumu atņemšana (laukos un pilsētās atņēma īpašumus, kas pārsniedza noteiktu lielumu, cilvēkus no tiem bieži padzina);
- industrializācija (rūpniecības uzņēmumu centralizācija un nodošana PSRS ministriju kontrolē, ražošanas pārkārtošana PSRS vajadzību apmierināšanai);
- teritorijas militarizācija (Latvijas teritorijā tika izvietots liels daudzums PSRS karaspēka, izveidotas daudzas militāras bāzes, daļa teritorijas (pārsvarā Kurzeme, tās piekraste) kļuva nepieejama iedzīvotājiem);
- nekontrolēta imigrācija (Latvijā, neraugoties uz kara postījumiem, dzīves kvalitāte bija ievērojami augstāka nekā citos PSRS reģionos, no kurienes daudzi, meklējot labākas dzīves iespējas, ieceļoja Latvijā. Okupācijas vara šo procesu veicināja, būvējot jaunas rūpnīcas, kurās bija nepieciešams darbaspēks. Latvijā kā demobilizācijas un pensionēšanās vietu izvēlējās daudzas PSRS militārpersonas un represīvo dienestu darbinieki, kas būtiski vairoja Latvijai nelobālu iedzīvotāju skaitu);
- represijas – okupācijas režīms nežēlīgi vērsās pret visiem, kas tam pretojās, kā arī pret tiem, kurus uzskatīja par saviem ienaidniekiem ideoloģisku apsvērumu dēļ (personas, kuras bija ieņēmušas atbildīgus amatus Latvijas Republikas laikā, bijušie aizsargi un Latvijas armijas virsnieki, personas, kurām bija piederējuši kādi uzņēmumi vai lielāki īpašumi, u. c.). Represijas skāra ne tikai konkrētas personas, bet arī viņu ģimenes locekļus, sirmgalvjus un mazus bērnus ieskaitot. Represijas savu kulmināciju sasniedza 1949. gadā, kad 25. martā no Latvijas tika izsūtīti 42 125 cilvēki);
- padomju ideoloģijas uzspiešana – skolās vēsture un citi mācību priekšmeti tika mācīti padomju ideoloģijas garā, nomelnojot Latvijas valsts un nācijas vērtības, tika ieviesta padomju simbolika (ielu, kolhozu nosaukumi, pieminekļi centrālajos laukumos), kultūrā mērķtiecīgi tika radīta literatūra un citi darbi, kas tiešā vai netiešā veidā slavinaja padomju iekārtu.

Lai arī PSRS Latviju uzskatīja par savu teritoriju, tās karaspēks bieži uzvedās kā ienaidnieka zemē, pastrādājot dažādus noziegumus. Pārsvarā tie palika neregistrēti un vainīgie nekādu sodu nesaņēma, tomēr Latvijas arhīvos saglabājušās pietiekami plašas dokumentālas liecības par tā laika notikumiem. Gadījumos, kad militārpersonu noziegumi bija vērsti pret amatpersonām, izmeklēšana tika veikta. Daži piemēri, kas raksturo pēckara situāciju PSRS okupētajā Latvijā.

1946. gada 12. aprīlī Daugavpils apriņķa Līksnas pagastā divi sarkanarmieši nogalināja 23 gadus vecu sievieti, ciema padomes sekretāri Moniku Stalidzāni. Sarkanarmieši alkohola reibumā bija devušies laupīt, apstaigājot privātmājas. M. Stalidzāni nogalināja, kad uz viņas mājas logu šāva no šautenes. Tanī pašā pagastā 10. februārī piedzērušies Daugavpils garnizona karavīri Mežciema skolā piekāva skolas direktori Valentīnu Rudzīti. Komunistiskās partijas darbinieku slepenās sarakstes dokumentā ir teikts, ka, lai arī vainīgās personas ir zināmas, nekādi nopietni sodi nav sekojuši, toties gadījumi kļuvuši plaši zināmi Līksnas un citu pagastu iedzīvotājiem. Vēlāk gan M. Stalidzānes slepkavas saņēma piecu un septiņu gadu cietumsodu. Dokumentos norādīts, ka spriedums “izskaidrots” arī pārējiem garnizona karavīriem.²⁰⁸

Par 1946. gada aprīli sagatavotā atskaitē par PSRS militārpersonu nodarījumiem vienā pašā Rīgas apriņķī ir minēti vairāki gadījumi:

- 24. aprīlī divos naktī topogrāfiskās nodaļas jaunākais leitnants piedzēries ielauzies Doles izpildkomitejas priekšsēdētāja dzīvoklī un pieprasījis “meitenes”. Pēc atteikuma viņš ir atgriezies ar pieciem automātiem, kas apšaudījuši dzīvokli, pēc tam tanī ielauzušies, sasējuši un piekāvuši izpildkomitejas priekšsēdētāju;
- 16. martā sarkanarmieši Nītaures pagastā nozaguši divus vezumus siena un aizveduši uz savu palīgsaimniecību. Kad pieprasīts sienu atdot, izteikti draudī. Tie paši sarkanarmieši 13. aprīlī Zaubes pagastā kāda saimniecībā nozaga aitu un to nav atdevuši pat pēc vietējās milicijas iejaukšanās, rupjā veidā atsakoties miličus ielaist savā teritorijā. 8. aprīlī trīs sarkanarmieši Rīgas–Madonas šosejas malā iepretim savai bāzei aplaupīja kādu sievieti, atņemot grozu ar pārtikas produktiem un 150 rubļus. Lai arī vainīgās personas tika identificētas, nekāds sods nesekoja.²⁰⁹

Šādi un līdzīgi dokumenti regulāri tika piesūtīti Baltijas kara apgabala komandierim ģenerālim Ovanesam Bagramjanam. Šie gadījumi ne tikai apliecina PSRS okupācijas režīma un tās varas instrumentu noziedzīgās darbības Latvijā, bet lielā mērā skaidro to, kāpēc iedzīvotāji pretojās okupantiem. Lai arī preses izdevumos par noziegumiem nerakstīja un arī amatpersonu sarakstē šiem dokumentiem bija īpašas slepenības statuss, to bija tik daudz, ka informācija nonāca pie iedzīvotājiem.

PSRS okupācijas laikā izdotajās vēstures grāmatās un izziņas materiālos (piemēram, enciklopēdijās) atrodama informācija ir jāuztver kritiski un tā nav

208 LNA LVA, 101-1-c, 40., 41. lp.

209 Turpat, 44. lp.

izmantojama objektīvas informācijas iegūšanā jomās, kas skar vēsturi, ekonomiku, politisko iekārtu un vērtības. Daudzās mājās joprojām ir Latvijas Padomju enciklopēdijas sējumi, tomēr šajā avotā atrodamā informācija par daudziem Latvijas iedzīvotājiem svarīgiem notikumiem un jautājumiem ir apzināti sagrozīta. Tas pats ir attiecināms uz vēstures mācību grāmatām, PSRS okupācijas perioda medijiem (žurnāliem un avīzēm). Piemēram, reģionālo periodisko izdevumu raksti ir izmantojami lokālās, novada vēstures pētniecībā, dažādu faktu konstatācijā, tomēr faktu izvērtējums tajos visbiežāk ir tendenciozs un jāvērtē kritiski (piemēram, cik laba ir dzīve Latvijas kolhozos, ka arī varonīgās Sarkanās armijas cīņas Otrā pasaules kara laikā).

Ļoti līdzīgi kā PSRS okupētajā Latvijā, mūsdienās Krievija rīkojas teritorijās, kuras tā ir okupējusi, iebrūkot Ukrainā. Tikpat lielas līdzības ir atrodamas šo notikumu atspoguļojumā. Ar Krievijas kontrolēto mediju starpniecību tiek izplatīta dezinformācija, radot maldīgu iespaidu par Ukrainas iedzīvotāju atbalstu okupācijas varai, kā arī dažādos veidos nomelnoti Ukrainas neatkarības aizstāvji.

Valentīna Keiša: *“Mācītājs bija ļoti spēcīgs komunisma pretinieks. Nekārtību pretinieks. Un es pateikšu tā, ka Baltinavā policistu nevajadzēja. Ja zināja, ka mācītājs no kanceles nokritizēs kādu par kaut kādu palaidnību, tad cilvēki bija, kā saka, visi kārtīgi. Ievēroja kārtību. [...] Nu un vienā naktī viņu paņēma ciet un uz Punduriem, un vagonā. Un mana tēva māsa, viņa ļoti ticīga. Un noorganizēja visas tās vecākās sievietes ticīgās. Visas ar svētbildēm, krustiem aizgāja uz Punduru staciju. Nometās ceļos. Ar garīgām dziesmām un lūgšanām un pieprasīja, lai atbrīvo mācītāju Pēteri Apšenieku. Un čekisti, kas tur bija, un tas.. nu gan jau tam sastāvam bija kaut kāds priekšnieks, tas ir uzrakstījis tādu izziņu, ka viņš tiek atbrīvots un var dzīvot droši, ka viņu vairs neaiztiks.”*

Nacionālo partizānu cīņas, cīņu metodes un atbalstītāji

Atšķirībā no 1940. gada notikumiem, otrreizējās okupācijas laikā PSRS mērķi Latvijas iedzīvotājiem bija skaidri un nepārprotami, un daļa sabiedrības sāka bruņotu vai nevardarbīgu pretošanos. Vēlmi pretoties pastiprināja arī PSRS īstenotā politika – iepriekšējā apakšnodalā pieminētā sovjetizācija un PSRS armijas un represīvo institūciju pastrādātie noziegumi. Kopumā motivācija iesaistīties pretošanās kustībā bija ļoti dažāda, taču galvenais un būtībā vienīgais nacionālo partizānu cīņu cēlonis bija PSRS okupācija, savukārt cīņu galvenais mērķis bija neatkarīgas Latvijas atjaunošana. Diemžēl dažādu iemeslu dēļ neizdevās izveidot vienotu Latvijas nacionālo partizānu organizāciju, kura varētu definēt kopīgus atjaunojamās neatkarīgās Latvijas valsts pamatprincipus. Galvenais cīņas motīvs bija patriotisms un nacionālā apziņa, kas mudināja ar ieročiem pretoties padomju okupācijai.²¹⁰ Individuālie iemesli bija dažādi: naids pret okupantiem un vēlme atjaunot neatkarīgu Latvijas valsti, vēlme atbēgt par tuvinieku represēšanu un nāvi, nevēlēšanās pildīt obligāto militāro dienestu PSRS okupācijas karaspēkā, izvairīšanās no represijām.

210 Fiala, Oto C. 2019. *Pretošanās operāciju koncepcija*. Stokholma: Arkitektkopia, 190. lpp.

Jau pirms Vācijas sakāves Latvijas sabiedrībā bija salīdzinoši plaši izplatīts uzskats, ka Rietumvalstis iestāsies par Otrā pasaules kara laikā PSRS okupēto valstu neatkarības atjaunošanu. Ņemot vērā augošo saspīlējumu PSRS un Rietumvalstu attiecībās, ievērojama daļa Latvijas iedzīvotāju cerēja, ka izcelsies militārs konflikts, kā rezultātā tiks atjaunota Latvijas neatkarība. Šādas cerības pastiprināja no Rietumu raidstacijām (piemēram, Londonas) saņemtās ziņas. Pastāvēja cerība, ka okupācija ir īslaicīga parādība, kuras laikā jāpaglābjas no represijām.

Bruņotu pretošanos veicināja tas, ka abas karojošās puses kaujas laukos bija pametušas daudz ieroču un munīcijas, daļa no tā nonāca iedzīvotāju rīcībā. Bez tam karojot abu totalitāro režīmu karaspēkos, daļa iedzīvotāju bija ieguvusi bruņotas cīņas prasmes, spēja tās izmantot paši un nodot citiem. Sākotnēji skaitliski visai ievērojams, labi organizēts un bruņots spēks bija leģiona 19. divīzijas karavīri un veselas apakšvienības, kuras atteicās pakļauties kapitulācijas pavēlei 1945. gada maijā un turpināja cīņu pret padomju okupācijas karaspēku. Daļa no viņiem bija dezertējuši jau agrāk, jo nevēlējās karot ne Vācijas, ne PSRS armijā. Partizānu kustība veidojās stihiski, tā nesaņēma ārēju atbalstu, tādēļ svarīga bija civiliedzīvotāju palīdzība un atbalsts.

Sergejs Čevers: *“Īstenībā par šīm lietām [nacionālo pretošanās kustību] es uzzināju ļoti vēlu. Par tām lietām neļāva runāt un principā ļoti nelabprāt stāstīja, un es tikai pēc tam uzzināju, ka Pēteris Čevers, kas cīnījies arī kā nacionālais partizāns Kurzemes pusē, ka viņš ir mana vectēva brālis. Tad, kad es sapratu, ka es tā kā neesmu īsti uzticams. Tad, kad kā profesionāls sportists gatavojos braukt uz ārzemēm, man tur bija jāizpilda vesela rinda ar dokumentiem un izrādās, ka es esmu tautas ienaidnieks, bet tas bija jau pēc vidusskolas. Tas bija laikā no 1986. gada līdz 1988. gadam, bet tad jau nāca Atmoda un visas tās pārējās lietas. Līdz ar to man bija uzreiz vēl lielāka motivācija kaut kā saistīt savu karjeru ar militāro jomu.”*

1944. gada vasara–1946. gada vasara

Nacionālo partizānu cīņas iesākās laikā, kad vēl nebija beigusies Otrā pasaules kara karadarbība. 1944. gada vasarā Sarkanā armija ar kaujām ienāca Latvijas teritorijā un iekarotajos apgabalos iespējami īsā laikā mēģināja atjaunot kontroli arī pār civilo pārvaldi, to veidojot pēc PSRS standartiem, kas daļēji bija ieviesti jau 1940.–1941. gadā. Daļa iedzīvotāju nevēlējās PSRS režīma atgriešanos un arī nevēlējās pamest Latviju, dodoties bēgļu gaitās. Viņi izdarīja apzinātu izvēli militāri pretoties, apvienojoties lielākās vai mazākās nacionālo partizānu grupās. Šie cilvēki veidoja nacionālo partizānu kodolu un vadīja to cīņas, uzbrūkot PSRS iestādēm un okupācijas režīma pārstāvjiem un tiem, kas ar okupācijas režīmu sadarbojās. Partizāniem pievienojās arī tie, kurus okupācijas režīms apdraudēja tiešā veidā.

Atgriežoties Latvijā, okupācijas režīmam viena no galvenajām prioritātēm bija represijas, kas skāra visus tos, kurus nepaguva sodīt PSRS okupācijas pirmajā gadā

(personas, kuras bija ieņēmušas atbildīgus amatus Latvijas Republikas laikā, bijušie aizsargi un Latvijas armijas virsnieki, personas, kurām bija piederējuši kādi uzņēmumi vai lielāki īpašumi, u. c.). Viņiem tika pievienoti visi tie, kuri bija sadarbojušies ar vācu okupācijas režīmu. Reokupētajās teritorijās intensīvu darbību sāka PSRS represīvās institūcijas, no tām galvenās bija Iekšlietu tautas komisariāts²¹¹, Valsts Drošības tautas komisariāts²¹² un Aizsardzības tautas komisariāta galvenā pretizlūkošanas pārvalde *SMERŠ*.²¹³ Tās izvērsa plašus arestus, vēl vairāk noskaņojot iedzīvotājus pret PSRS okupācijas režīmu un vienlaikus palielinot viņu bailes un nedrošību. Daļa represijām potenciāli pakļauto cilvēku slēpās, lai netiktu apcietināti. Reokupētajos reģionos nekavējoši sāka arī iedzīvotāju nelikumīgu mobilizāciju Sarkanajā armijā, kas nozīmēja nosūtīšanu uz fronti un piespiedu karošanu PSRS pusē. Izvairoties no mobilizācijas, cilvēki pārgāja nelegālā stāvoklī, daļa no viņiem jau bija izvairījusies no mobilizācijas vācu armijā un nevēlējās karot arī PSRS pusē.

Daļa nelegālā statusā nonākušo pakāpeniski apvienojās nacionālo partizānu grupās, pirmās grupas Latgalē un Vidzemē veidojās jau 1944. gada vasarā un rudenī, savukārt Kurzemē tas notika 1945. gada vasarā, kad arī tā nonāca PSRS okupācijas karaspēka kontrolē. Pirmā zināmā reģistrētā sadursme ar okupācijas režīma spēkiem notika 1944. gada 27. augustā Latgalē – Abrenes apriņķa Šķilbēnu pagastā. Aktīvāka partizānu darbība Vidzemē, Latgalē un Sēlijā sākās 1945. gada pavasara otrajā pusē un īpaši pastiprinājās 1945. gada vasarā, kad reģistrēti uzbrukumi visā Latvijā notika gandrīz katru dienu. Partizāni uzbruka okupācijas režīma pārvaldes institūcijām un infrastruktūras objektiem, kā arī amatpersonām. Salīdzinoši bieži tika ieņemti arī pagastu centri, uz laiku pārņemot tajos varu. Tika izdemolētas okupācijas varas iestādes, uzvilkti sarkanbaltsarkanais karogs. Piemēram, Vidzemes ziemeļos Valkas un Alūksnes apriņķī 1945. gadā partizāni uz brīdi pārņēma kontroli pār deviņiem pagastu centriem, diviem no tiem pat divreiz.

Nacionālo partizānu darbība būtiski kavēja Latvijas lauku teritoriju sovjetizāciju. Okupācijas varai bija lielas grūtības atrast vietējos cilvēkus, kuri būtu gatavi ieņemt atbildīgus amatus vietējā pašpārvaldē. 1945. gada 1. janvārī no 384 PSRS okupācijas varas kontrolē esošajiem pagastiem 98 nebija Komunistiskās partijas organizācijas vadītāja – partorga, kurš pēc PSRS pārvaldības principiem bija augstākā vietējā amatpersona. Pēc karadarbības beigām 1945. gada maijā uz pagastiem nosūtīja Sarkanajā armijā dienējušos komunistus, un uz laiku partorgus bija izdevies atrast visiem pagastiem. Tomēr 1946. gada vidū partorgu atkal nebija 46 pagastos.²¹⁴ Daļu no viņiem bija iznīcinājuši nacionālie partizāni, bet citi bija atstādināti, jo nebija spējīgi pildīt amata pienākumus. Var uzskatīt, ka šajā laikā nacionālie partizāni daļēji kontrolēja situāciju Latvijas lauku teritorijās plašos apgabalos, un to bija spiesta atzīt arī okupācijas vara. 1945. gada septembra beigās un oktobra sākumā Valkas apriņķī PSRS

211 *NKVD* (krievu val. – *Народный комиссариат внутренних дел, НКВД*).

212 *NKGB* (krievu val. – *Народный комиссариат государственной безопасности СССР, НКГБ СССР*).

213 *SMERŠ* – saīsinājums no krievu val. *Смерть шпионам!*, “Nāvi spiegiem!”.

214 Krievijas Valsts sociālpolitiskās vēstures arhīvs, 600-1-12, лл. 1, 24.

represīvas iestādes ar partizāniem bija spiestas noslēgt divu nedēļu uguns pārtraukšanas režīmu (Alsviķu pamiers). Salīdzinoši bieži okupācijas režīma vietējās amatpersonas neizgāja uz tiešu konfrontāciju ar nacionālajiem partizāniem, nevērsās pret viņu atbalstītājiem, jo apzinājās partizānu kaujasspējas un no viņiem baidījās.

Šajā laika posmā tika izveidotas arī nozīmīgākās nacionālo partizānu organizācijas. Abrenes apriņķa Viļakas pagastā 1944. gada 10. decembrī tika dibināta Latvijas Nacionālo partizānu apvienība (LNPA), vadītājs Pēteris Aivars Supe (Cinītis), plašas partizānu organizācijas izveides mēģinājums notika arī 1945. gada jūlijā, kad tika pieņemti Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības statūti (viens no iniciatoriem – Romas katoļu Vanagu baznīcas prāvests Antons Juhņevičs (Vientulis)). Kurzemē 1945. gada otrajā pusē tika izveidota Latvijas Nacionālo partizānu organizācija un Ziemeļkurzemes partizānu organizācija. Visu organizāciju galvenais cīņas mērķis bija Latvijas valstiskās neatkarības atgūšana. Diemžēl neizdevās izveidot vienotu organizatorisku centru. Partizānu darbība ietvēra ne tikai militāras operācijas, bet arī aktīvu komunikāciju ar iedzīvotājiem. Partizāni un viņu atbalstītāji centās drukāt un izplatīt dažādus uzsaukumus un informāciju iedzīvotājiem. Dažos gadījumos tas tika darīts regulāri, ir zināms par 14 avīzēm, ko izdevuši un izplatījuši nacionālie partizāni.

Cīņās pret nacionālajiem partizāniem okupācijas vara mēģināja iesaistīt arī vietējos iedzīvotājus, tika veidoti tā sauktie iznīcinātāju jeb *istrebiķeļu* bataljoni.²¹⁵ Daļa tiem piebiedrojās brīvprātīgi (bija atgriezušies no dienesta Sarkanajā armijā, bija okupācijas varas atbalstītāji vai arī vēlējās privilēģijas, ko šāds statuss sniedza (papildus iespējas iegūt pārtiku vai plaša patēriņa preces vai priekšrocības īpašumu pārdalē pirmajos pēckara gados), citi piespiedu kārtā vai lai paglābtu ģimeni no represijām. Bija gadījumi, kad *istrebiķeļos* pieteicās ģimenes pārstāvis, no kuras kāds cits bijis mobilizēts vācu armijā, kas radīja tiešus represiju draudus visai ģimenei. Šo bataljonu kaujas spējas bija zemas, tomēr ar šādu struktūru izveidi okupācijas varai izdevās vairāk šķelt Latvijas sabiedrību. Kopumā *istrebiķeļu* reputācija bija zema un atrašanos to rindās uzskatīja par negodu un nodevību. Sievietes, kas sadarbojās ar okupācijas varu, tika nievājoši saukātas par plintniecēm.

Lielākā nacionālo partizānu pretstāve okupācijas režīmam bija Stompaku kauja Abrenes apriņķī. Nacionālie partizāni taktisku iemeslu dēļ sadarbojās ar tiem ārējiem spēkiem, kas tiešā vai netiešā veidā varēja sekmēt cīņu galveno mērķi – neatkarīgas Latvijas atjaunošanu. Kamēr notika karadarbība, nacionālie partizāni izmantoja arī vācu armijas sniegto atbalstu. Piemēram, agronoms P. A. Supe, tuvojoties Sarkanajai armijai, devās bēgļu gaitās, bet dzimtajā Latgalē atgriezās 1944. gada oktobrī vācu armijas organizētas diversantu grupas sastāvā. Tomēr viņa turpmākās darbības nebija saistītas ar vācu militārajiem mērķiem, bet ar nacionālo partizānu kustību. Līdzīgi partizāni meklēja atbalstu Rietumvalstīs, cerot, ka šāda sadarbība sekmēs Latvijas neatkarības atjaunošanu.

---

215 Iznīcinātāju bataljoni (*устребибельные батальоны*), padomju drošības dienestiem padotas un uz brīvprātības principa kompletētas vienības dažādu represīvo un apsardzes uzdevumu izpildei.

1946. gada rudens–1949. gada marts

Pēc kara okupācijas varai parādījās iespējas lielākus resursus novirzīt savas varas nostiprināšanai Latvijā, tanī skaitā arī cīņai pret nacionālajiem partizāniem. Tanī pašā laikā, apzinoties situācijas sarežģītību, okupācijas režīms mēģināja radīt iespaidu par represiju mazināšanu un izlīgumu, izsludinot amnestiju visiem tiem, kas legalizēsies un pārtrauks pretošanos. Jau 1945. gada otrajā pusē sākās visai plaša brīvprātīgā padošanās, kas turpinājās arī 1946. gadā. Šo iespēju izmantoja tie, kas bija izvairījušies no dienesta Sarkanajā armijā, kā arī dezertieri, tāpat daļa partizānu, saprotot, ka tūlītēja Latvijas neatkarības atjaunošana, visticamāk, nenotiks. Daudzas partizānu grupas bija cietušas smagus zaudējumus, un tām nebija iespējas pretošanos turpināt, jo trūka arī ieroču un munīcijas. Citi legalizēšanos izmantoja kā taktiku, iegūstot legālu statusu, kas ļāva brīvāk pārvietoties un iekļauties sabiedriskajā dzīvē, vienlaikus gaidot iespēju atkal iesaistīties cīņā par Latvijas neatkarības atjaunošanu.

Daļa partizānu saglabāja nelegālu statusu un turpināja bruņotu cīņu, uzbrūkot infrastruktūras objektiem un okupācijas režīmu atbalstošām personām, tomēr cīņu intensitāte ievērojami samazinājās. Partizānu darbība lielā mērā aizkavēja Latvijas lauksaimniecības kolektivizāciju, kuru bija plānots īstenot jau 1947. gadā.

1949. gada marts–1957. gads

Nacionālo partizānu cīņu intensitāte ievērojami pieauga pēc 1949. gada 25. marta deportācijas, kad no Latvijas izsūtīja 42 125 iedzīvotājus. Lai arī akciju gatavoja slepeni, daudzviet notika informācijas noplūde un cilvēki izvairījās no izvešanas. Ļaudis glābās mežos un pievienojās partizāniem, kā arī veidoja jaunas grupas.

Turpmākā gada laikā pastiprinājās nacionālo partizānu atbildes operācijas, vērsties pret galvenajiem deportācijā iesaistītajiem vietējiem režīma darbiniekiem un citiem okupācijas atbalstītājiem. 1949. gada deportācija tiešā veidā bija saistīta ar okupācijas režīma vēlmi pabeigt sovjetizācijas procesu laukos – ar kolektivizāciju visus zemniekus padarīt par valsts kontrolētu lielsaimniecību strādniekiem. Piespiedu kolektivizācijas dēļ partizāni uzbruka arī jaundibināto kolhozu priekšsēdētājiem un citam vadošajam personālam. Okupācijas vara aktīvi vērsās pret partizāniem, un nevienlīdzīgajā cīņā kustībai tika nodarīti lieli zaudējumi. 1950. un turpmākajos gados partizānu aktivitāte samazinājās, lai arī joprojām darbojās nelielas, bet efektīvas grupas. 1953. gadu var uzskatīt par pēdējo aktīvo cīņu gadu, ir ziņas par vismaz 100 partizāniem, kas gāja bojā cīņās ar PSRS okupācijas režīma spēkiem. 1956.–1957. gadā varas iestādēm padevās vai tika iznīcināti pēdējie nacionālie partizāni.

Pavisam Latvijas nacionālo partizānu cīņās tiešā veidā piedalījās 12–13 tūkstoši (pēc citām ziņām 15 000²¹⁶) cilvēku un aptuveni divreiz vairāk atbalstītāju. Šajās cīņās gāja bojā 2407 partizāni, vēl 5489 arestēja, no tiem 498 izpildīja nāvessodu.²¹⁷

Staņislava Zavadskas grupa Madonas apriņķa mežā 1952. gadā. Latvijas Nacionālā arhīva
Latvijas Valsts vēstures arhīvs

Spilgti piemēri no nacionālo partizānu cīņām

Stompaku lielkauja

Stompaku kauja ir uzskatāma par lielāko nacionālo partizānu un PSRS okupācijas spēku bruņoto sadursmi. Tajā piedalījās ap 300 nacionālo partizānu un 483 okupācijas spēku kaujinieki. Kaujā krita un no ievainojumiem mira 28 partizāni, pretinieku pusē bija 46 kritušie.

Kauja notika 1945. gada 2.–3. martā Stompaku purvā Ziemeļlatgalē, kad Kurzemē vēl notika Otrā pasaules kara cīņas. PSRS Iekšlietu tautas komisariāta (NKVD) 143. strēlnieku pulka kaujas grupa uzbruka Latvijas Nacionālo partizānu apvienības (LNPA) mītnei Stompaku purvā (starp Balviem un Viļaku). Purvā uz vairākām salām bija izveidota plaša apmetne, kurā uzturējās ap 300 nacionālo partizānu un vismaz 50 civiliedzīvotāju (sievietes, bērni un sirmgalvji). Apmetnē bija ne tikai

216 Fiala, O. C. 2019. *Pretošanās operāciju koncepcija*. Stokholma: Arkitektkopia, 183. lpp.

217 Ratnieks R. 2022. Latvijas nacionālo partizānu cīņas. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/107759> (aplūkots 19.07.2022.).

daudzas zemnīcas, bet arī baznīca un vairākas citas virszemes būves. Nometnes eksistence nebija noslēpums apkārtējo pagastu iedzīvotājiem, un tur pulcējās ne tikai PSRS varas pretinieki, bet arī tie, kas glābās no represijām, kā arī partizānu ģimenes locekļi. Grupējumu veidoja 18 atsevišķas partizānu grupas, kuru darbību vadīja LNPA komandieris Pēteris Supe. Partizāni ievēroja paaugstinātu drošību un piesardzību. Pirms nometnes atradās nocietināts priekšpostenis, kā arī trīs maskēti ārējie posteņi. Bez vadības atļaujas nometni atstāt nedrīkstēja, apsardzību uz maiņām nodrošināja atsevišķas partizānu grupas. Nacionālie partizāni pirms kaujas bija informēti, ka PSRS spēki zina viņu atrašanās vietu. Šādu informāciju viņi bija ieguvuši no gūstā saņemta pretinieku spēku leitnanta.²¹⁸

Okupantu varas iestādes nenovērtēja partizānu kaujas spējas un sāka salīdzinoši nesagatavotu uzbrukumu, nenodrošinoties ar papildspēku piesaisti. Šādam uzbrukumam nebija gatavi arī nacionālie partizāni, pieņemot, ka, apzinoties viņu spēkus, okupācijas vara tuvākajā laikā uzbrukt neuzdrošināsies. Lēmumu partizāniem uzbrukt pamudināja viņu aktīvā darbība, kas lielā mērā paralizēja okupācijas varas spēju kontrolēt situāciju apkārtējā teritorijā.

2. marta rītā *NKVD* spēki sāka uzbrukumu un, izmantojot pārsteiguma momentu, stundas laikā ieņēma vienas nometnes teritorijā esošas salas lielāko daļu. Partizāniem izdevās uzbrucējus apturēt, tomēr ne padzīt no nometnes. Uzbrucēji kaujā izmantoja ložmetējus un mīnmetējus, vairākas šo ieroču apkalpes ar savu ložmetējnieku un snaiperu darbību izdevās iznīcināt. Kauja turpinājās līdz pulksten 19.30, nevienai pusei negūstot izšķirošus panākumus. Izšķiroša loma bija pieredzējušajiem karavīriem, piemēram, bijušajam leģiona kapteinim Jānim Ozolam (segvārds Melnā bārda), kurš pēc sākotnēja apjukuma ātri ieviesa kārtību un noorganizēja pienācīgu aizsardzību. Viens no partizānu komandieriem Jānis Kozlovskis, atceroties kauju, ir rakstījis: “Šinī cīņā laikam biju vistuvāk nāvei, jo man, kad sniedzos pēc trofeju ložmetēja, uz pleca pie lāpstīņas labajā pusē izšāva cauri brezenta mētelim un visām drēbēm, labi vēl piededzinot ādu.”²¹⁹

Izvērtējot situāciju un arī piemērotos laika apstākļus (naktī stipri putināja), partizāni nolēma nakts aizsegā nometni pamest. Divas sedzējgrupas turpināja uzturēt uguni, savukārt pārējie pakāpeniski pameta nometni. *NKVD* spēki gatavojās nākamā rīta uzbrukumam, spēkus pastiprinot ar artilēriju un papildu strēlnieku rotu. Tomēr 3. marta rītā, sākot vērienīgu uzbrukumu, nācās konstatēt, ka nometnē vairs nav neviena partizāna. Nometnes evakuācija bija notikusi sekmīgi, partizāni sadalījās mazākās grupās un izklīda pa plašāku teritoriju tuvāk savām dzīvesvietām.

Informācija par kauju izplatījās gan Latgalē, gan Vidzemē, kas būtiski cēla nacionālo partizānu autoritāti un iedvesmoja visus okupācijas varas pretiniekus.

218 Turčinskis Z. 2016. Stompaku kauja 1945. gada 2. martā. *Sargs.lv*, 12. aprīlis. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/otrais-pasaules-kars/2016-04-12/stompaku-kauja-1945-gada-2-marta> (aplūkots 19.07.2022.).

219 Turpat.

Stompaku kaujas rezultāti liecināja, ka partizānu vienības spēj pretoties lielākiem okupantu spēkiem un nodarīt tiem smagus zaudējumus. Lēmums par nometnes evakuāciju attaisnojās, jo ļāva saglabāt kaujas spējas pretinieka pārspēka priekšā. Tomēr Stompaku kaujas iznākums demonstrēja to, ka tik liela partizānu spēku apvienošana vienā vietā nedod taktiskas priekšrocības, bet gan apgrūtina bāzes vietas maskēšanu, samazina mobilitāti, ļauj pretiniekam koncentrēt spēkus un sākt kauju tam piemērotos apstākļos, lietojot arī smagos ieročus. To apliecina arī Lietuvas piemērs, kur nacionālie partizāni vairākkārt iesaistījās lielās kaujās ar PSRS okupācijas karaspēku un cieta smagus zaudējumus. Latvijā partizāni arī turpmāk plašākiem uzbrukumiem mēdza apvienoties lielākās grupās, bet pēc kaujām atkal sadalījās, lai kļūtu ienaidniekam grūtāk izsekojami.

Stompaku kaujas shēma. Autors Jānis Kozlovskis. Zigmāra Turčinska privātais arhīvs

Kārļa Mūsiņa nacionālo partizānu grupa

Kārlis Mūsiņš bija dzimis 1919. gadā Cēsu apriņķa Mārsēnu pagastā. 1941. gadā, sākoties karadarbībai starp Vāciju un PSRS, strādāja rūpnīcā VEF par virpotāju. 1941. gada augustā viņš brīvprātīgi pieteicās vācu okupācijas varas organizētajā kārtības uzturēšanas dienestā, tika iekļauts 16. Zemgales policijas bataljonā un ar savu vienību nosūtīts uz Austrumu fronti. Vienības uzdevumos ietilpa dzelzceļa infrastruktūras apsargāšana un cīņa ar sarkanajiem partizāniem. 1943.–1944. gadā viņš ieguva militāro izglītību dažādos vācu armijas virsniekuursos, ieguva leitnanta militāro pakāpi. Pēdējos mēnešos pirms Vācijas kapitulācijas (1945. gada marts–maijs) K. Mūsiņš bija latviešu leģiona 19. ieroču

SS grenadieru divīzijas 42. grenadieru pulka rotas komandieris. Militāro pieredzi un izglītību viņš izmantoja, astoņus gadus (1945.–1953.) vadot nacionālo partizānu grupu un nodarot būtiskus zaudējumus PSRS okupācijas režīmam.

K. Mūsiņa nacionālo partizānu grupas darbība pārsvarā notika Vidzemē (Valmieras un Valkas apriņķī). Sākotnējais kodols tika izveidots Kurzemē 1945. gada vasarā drīz pēc Vācijas kapitulācijas. Tur bija daudzas nacionālo partizānu grupas, kuras pulcējās ap bijušajiem leģionāriem. K. Mūsiņš (segvārds Kārlis) jau bija kļuvis par partizānu grupas komandieri, tomēr vēlējās izveidot jaunu grupu, lai atgrieztos Vidzemē un pretošanos turpinātu labāk pārzināmā teritorijā. Jaunās partizānu grupas, kas sastāvēja pārsvarā no Valmieras un Valkas apriņķa iedzīvotājiem, ceļš līdz Jaunpiebalgas apkārtnē ilga aptuveni pusotru mēnesi.

Mūsiņa grupa darbojās savrupi un neiesaistījās nevienā no plašākām partizānu darbību apvienojošām un koordinējošām organizācijām. K. Mūsiņš uzskatīja, ka centralizācija paaugstina riskus un, kamēr nav sākusies PSRS un Rietumvalstu militāra konfrontācija, darbība jāveic iespējami slēptā režīmā. Tanī pašā laikā viņa vadītie nacionālie partizāni ievērojami apgrūtināja okupācijas režīma nostiprināšanos Ziemeļvidzemē. Pastāvēšanas laikā grupa veica vairāk nekā 50 reģistrētus uzbrukumus okupācijas režīma darbiniekiem un aktīvistiem. Tā darbojās plašā teritorijā (arī Igaunijā), pārvietošanās un rūpīga konspirācija (segvārdu un tikai uzticamu kontaktu izmantošana) ļāva ilgstoši izvairīties no grupas iznīcināšanas.

Mūsiņa grupa beidza pastāvēt vien 1953. gada 27. septembrī, kad PSRS specdienestu ilgi gatavotas speciālas operācijas rezultātā tika sagūstīts arī grupas komandieris un partizāne Dzidra Vēvere. Pēdējie grupas partizāni Pēteris Gūts un Jūlijs Bucis tika nogalināti apšaudē 1953. gada 12. oktobrī. Mūsiņam pēc tiesāšanas nāvessodu izpildīja 1955. gadā Maskavā, Butirku cietumā.

Grupu izdevās iznīcināt, pateicoties iekšējai nodevībai, kas tika panākta, grupas dalībnieku sagūstot un pēc ilgstošas spīdzināšanas piespiežot sadarboties. Edgars Jurjāns (Krampis, Krampītis) tika nejauši sašauts 1952. gada 10. augustā. Iespējams, ka viņu sašāva vietējais mežsargs, tumsā noturot par mežakuili vai citu meža zvēru. Partizāni un viņu atbalstītāji nespēja E. Jurjānu izārstēt un pēc komplikāciju sākšanās viņu nogādāja Smiltenes slimnīcā, kur viņu arestēja. 1953. gada februārī pēc spīdzināšanas Jurjāns piekrita sadarboties ar čekistiem, viņam tika dots segvārds Apse. Pēc grupas iznīcināšanas par nodevēju kļuvušais Jurjāns psihiski saslima un dzīvi beidza psihoneiroloģiskajā slimnīcā.

PSRS Valsts drošības ministrijas operatīvajā lietā par E. Jurjānu rakstīts: “Pēc militārajām operācijām un Mūsiņa bandas likvidēšanas Jurjāns sāka uzrādīt psihiskas saslimšanas pazīmes un līdz 1954. gada janvārim tika ārstēts ar diagnozi “šizofrēnija”. Pēc iznākšanas no slimnīcas Jurjāns apkārtējiem sāka stāstīt par Valsts drošības ministrijas (VDM) darba metodēm, veikalos par saņemtajām precēm nenorēķinājās ar

naudu, bet deva izrakstus uz VDM vārda, dzīvo, kur dzīvoja, sakurināja ugunsgrūdu, tāpēc 1954. gada janvārī tika pieņemts lēmums par viņa arestu un lietas ierosināšanu sakarā ar līdzdalību Mūsiņa bandā.²²⁰

Kārļa Mūsiņa grupas iznīcināšana izdevās tikai pēc vairākiem mēģinājumiem. PSRS specdienesti centās Mūsiņu ievilināt lamatās, liekot savervētajam Jurjānam apgalvot, ka viņš ir nodibinājis kontaktus ar britu specdienestiem. Lai šīs ziņas padarītu ticamākas, PSRS specdienesti organizēja papildu operāciju, viņu aģente, izmantojot E. Jurjāna sniegto informāciju, iepazinās ar nacionālo partizānu sakarnieci Lūciju Priedi (dzim. Ķimeni). Aģente ātri ieguva L. Priedes uzticību un iesaistīja viņu PSRS specdienestu organizētā pseidooperācijā – rācības atvešanā no Igaunijas. Rācija it kā bija paredzēta nacionālo partizānu vajadzībām sakaru uzturēšanai ar britu specdienestiem. Visas “izrādes” mērķis bija pārliecināt nacionālos partizānus par uzņemtajiem sakariem ar britu specdienestiem. Cituviet šādas operācijas PSRS specdienestiem izdevās, tomēr stāstam par rāciju un britu specdienestu Mūsiņš nenoticēja.²²¹

Partizānu cīņas metodes

Nacionālie partizāni pārsvarā uzturējās mežos vai purvainos apvidos, kur viņu grupas un to bāzes vietas bija grūtāk atklājamas. Pirmajam partizānu cīņas posmam bija raksturīgas salīdzinoši lielas un labi nocietinātas bāzes, kurās uzturējās liels skaits partizānu un pat civiliedzīvotāji. Grupās apvienojās vietējie iedzīvotāji no tuvākas apkārtnes pagastu un apriņķu robežās. Tas ļāva orientēties apkārtne, kā arī labāk uzturēt kontaktus ar vietējiem iedzīvotājiem – atbalstītājiem. Turpmākajos cīņas posmos grupas kļuva mazākas, lai paaugstinātu mobilitāti un būtu grūtāk atklājamas ienaidniekam.

Ziemā partizānu grupas bieži sadalījās, dalībnieki pārziemoja pie atbalstītājiem. To noteica gan apgrūtinātā maskēšanās, kā arī skarbie laikapstākļi, kas sarežģīja izdzīvošanu mežā. Līdz ar to ziemās partizānu aktivitāte strauji samazinājās. Pavasarī grupas parasti atkal apvienojās un sāka aktīvu darbību.

Partizānu akcijas galvenokārt bija vērstas pret vietējiem kolaboracionistiem, padomju iestādēm, dažkārt arī pret *istreibieļiem* un *NKVD* karaspēka vienībām. Partizānu grupas bija apbruņotas ar vieglajiem strēlnieku ieročiem (bija vairāki izņēmumi partizānu kara pirmajā posmā), kas liedza tām uzbrukt karaspēka daļām vai īstenot vērienīgas kaujas operācijas. Tāpat uzbrukumiem vajadzēja būt pēkšņiem un ātriem, jo partizāniem parasti trūka munīcijas un nebija iespēju iesaistīt rezerves.

Vietējo iedzīvotāju atbalsts un savstarpēja uzticēšanās partizānu cīņā bija izšķiroši svarīga, jo nebija pieejama palīdzība no ārienes. Partizānu grupas, sevišķi vēlākajos cīņas posmos, darbojās izolēti (autonomi), un to pastāvēšana lielā mērā bija

220 LNA LVA, 1986-1-s-42235, 139. lp.

221 Vairāk skatīt: TV raidījums “Tas notika šeit. Kārķi”. Pieejams: [https://replay.lsm.lv/lv/ieraksts/ltv/202020/tas-notika-seit-karki_\(aplukots_19.07.2022.\)](https://replay.lsm.lv/lv/ieraksts/ltv/202020/tas-notika-seit-karki_(aplukots_19.07.2022.)).

atkarīga no vietējo iedzīvotāju simpātijām. Partizāni no viņiem saņēma palīdzību ne tikai pārtikas veidā, bet arī gadījumos, kad kāds tika ievainots. Tāpat ļoti būtiski bija sakari un izlūkošana, ko varēja nodrošināt vietējie iedzīvotāji. Partizāni apmaiņā pret pārtiku mēdza piedalīties lauku darbos zemnieku saimniecībās. Gadījumos, kad trūka iedzīvotāju atbalsta, pārtikas, naudas un citu līdzekļu iegūšanai partizāni uzbruka veikaliem, kā arī kopsaimniecību noliktavām.

Nacionālo partizānu sakarniece Lūcija Priede (dz. Ķimene) 2020. gadā Valkas novada Kārķu pagastā, vietā, kur Kārļa Mūsiņa nacionālo partizānu grupas uzdevumā novietoja ziņojumus.

Fotogrāfs Gatis Krūmiņš

Partizānu cīņās tika iesaistīti arī bērni un pusaudži, kurus izmantoja par ziņnešiem un pārtikas vai citu mantu piegādātājiem. Noteiktas vietās tika atstātas zīmes vai ziņas, kas informēja par partizānu kustību un situāciju apkārtnē. Bērņus izmantoja arī par sargiem un novērotājiem. Piemēram, par ienaidnieka tuvošanos varēja brīdināt, skaļi dziedot konkrētu tautasdziesmu. Tas neradīja aizdomas pretiniekos un vienlaikus brīdināja apkārtējos.

Lielas grūtības partizāniem sagādāja munīcijas un medikamentu trūkums, kā arī problēmas sniegt kvalificētu medicīnisko palīdzību slimajiem un ievainotajiem biedriem, kas varēja ievērojami mazināt grupas kaujas spējas un morālo stāvokli. Tāpat grupām bija apgrūtināti veikt apmācības un kvalitatīvi sagatavot jaunus partizānus, lai aizstātu zaudētos. Partizāniem nebija karadarbībai sagatavotu virsnieku un instruktoru.

Dažās situācijās tika izmantota pārgērbšanās vai citādi mainīts ārējais izskats. Partizāni, pārvietojoties viensētu teritorijās, piemēram, varēja pārgērbties sievieti

drēbēs, lai no attāluma nebūtu identificējami. Īpaši bieži tā rīkojās dezertieri, kas slēpās dzimtas mājās, bet turpināja piedalīties saimnieciskajos darbos.

Liela nozīme partizānu darbībā bija uzticamiem sakariem. Pārsvārā partizāni tika iznīcināti, pateicoties nodevējiem vai provokatoriem, kas precīzi norādīja viņu atrašanās vietu, piegādāja saindētu pārtiku vai dzērienus pirms plānotā uzbrukuma. PSRS okupācijas spēku represīvās struktūras salīdzinoši veiksmīgi izmantoja dažādas provokācijas, iesūtot savus darbiniekus. Tostarp izdevās kontrolēt partizānu centienus sazināties ar Apvienotās Karalistes un citu valstu specdienestiem. Svarīgs izlūkdatu iegūšanas instruments bija spīdzināšana, kā arī dažādas iebiedēšanas metodes.²²² 1946. gadā padomju režīms sāka izmantot pseidopartizānu taktiku, radot viltus partizānu grupas, kuras pēc sakaru uzņemšanas ar nacionālajiem partizāniem centās tos iznīcināt. Viltus partizānu grupas arī aplaupīja un slepkavoja civiliedzīvotājus, lai diskreditētu nacionālos partizānus.

Perioda būtiskākās iezīmes

Nacionālo partizānu kustība pēc Otrā pasaules kara bija stihiska, tai nebija vienota centra, kas spētu izstrādāt cīņas stratēģiju, izvirzīt politiskos mērķus un meklēt atbalstu ārzemēs. Cerības, ka Rietumvalstis pašas meklēs iespējas aktīvi atbalstīt partizānu kustību, neattaisnojās. Līdz ar to stratēģiskā ziņā nacionālo partizānu karš neizbēgami bija lemts neveiksmei. Militārajā vēsturē nav piemēru, kad no ārpusaules izolēta partizānu kustība gūst panākumus. Tas ir sakāms arī par Latvijas vēsturi, kur vienīgais sekmīgais partizānu darbības piemērs ir bijusi Zaļās armijas darbība pret PLA 1919. gadā. Šī partizānu cīņas epizode bija sekmīga, jo partizāni darbojās kā atbalsta vienības regulārajam karaspēkam.

Nacionālo partizānu cīņas efektivitāti negatīvi ietekmēja tas, ka nebija veikti nopietni priekšdarbi tās sagatavošanai. Latvijā 20.–30. gados netika izstrādāta partizānu cīņas koncepcija, netika apmācīti instruktori un virsnieki partizānu kara īpatnībām. Tāpat Latvijas armijas karavīri netika masveidīgi apmācīti partizānu karam nepieciešamās papildu specialitātēs (medikāli, sakarnieki, sapieri, snaiperi u. c.). Līdz ar to pat kaujās rūdītiem karavīriem, nonākot mežabrāļu statusā, nācās improvizēt un ne vienmēr līdzšinējo pieredzi izdevās piemērot jaunajiem apstākļiem.

Gaidāmajai partizānu cīņai nebija sagatavoti ieroču, munīcijas, medikamentu, pārtikas un citi krājumi, kurus pretošanās kustība varētu izmantot. Partizāniem trūka sakaru un transporta līdzekļu, tāpat izlūkošanai nepieciešamā aprīkojuma vai specializēta bruņojuma, kas būtu efektīvi izmantojams partizānu cīņās. Nebija veikti priekšdarbi aģentūras iefiltrēšanai ienaidnieka varas iestādēs.

Ņemot vērā minētos apstākļus, nacionālo partizānu ilgstošā cīņa vērtējama kā liels sasniegums, kuru noteica partizānu un viņu atbalstītāju patriotisms un gatavība uzupurēties Latvijas neatkarības vārdā.

---

222 Fiala, O. C. 2019. *Pretošanās operāciju koncepcija*. Stokholma: Arkitektkopija, 188. lpp.

Dainis Īvāns: *“Sapratu, ka nevar stāvēt malā. Tas ir tāpat kā, man liekas, karā, ko mēs tagad ļoti labi izjūtam Ukrainas kontekstos, ka visgrūtākais ir vienkārši sēdēt un ziņas skatīties, ka ir vajadzīgs darīt, jo tad cilvēkam pāriet bailes, tad cilvēks kļūst noteiktāks un tad arī tu zini, ka tā ļaunuma spēka priekšā tu neesi sīka vienība kopā ar pārējiem.”*

Valentīns Špēlis: *“Subatē mēs bijām. Augusta pučs sākās. Sapulcējāmies tāda grupa patriotiski noskaņota un domājām, sakrāmējām somas – munīciju, ieročus, kas bija (...). Gatavojāmies doties mežā jau kaut kur, bet nu tas viss izpalika, un tā mūsu Latvijai palaimējās.”*

Jānis Mecs: *“Redz, ar to baili ir tā. Tā kā puīši, kas karā bijuši – kamēr tu neesi pa stilbiņu dabūjis, tikmēr bailes neesot. Un lielākā baile bija neizmuldēties. (...) Un, (...) kā parādās uz ceļa smagās mašīnas, tā čekisti brauc, tad bija bailes, lieliem un maziem.”*

Kopsavilkums

Latvijai neatkarības zaudēšana 1940. gadā nesa katastrofālas demogrāfiskās, saimnieciskās un politiskās sekas. Uz 50 gadiem Latvija atradās okupācijas apstākļos, kas iezīmējās ar milzīgiem iedzīvotāju zaudējumiem represijās, karadarbībā un bēgļu gaitās, kā arī ar sociālu, kultūru un ekonomisku degradāciju. Lēmums par nepretošanas okupācijai 1939.–1940. gadā īslaicīgi glāba Latviju no asinsizliešanas un, iespējams, veltīgiem upuriem, taču ilgtermiņā nesa vēl lielākas negatīvas sekas, no kurām Latvija nav pilnībā atguvusies joprojām.

Latvijas iedzīvotāji Otrā pasaules kara un turpmākajos PSRS okupācijas gados apliecināja vīrišķību un drosmi, kā arī gatavību cīnīties par neatkarīgas Latvijas ideāliem. Diemžēl liela daļa no viņiem Otrā pasaules kara gados bija spiesta karot svešu valstu – nacistiskās Vācijas un staļiniskās PSRS – karaspēkos. Aptuveni 100 tūkstoši vai pat vairāk Latvijas pilsoņu, karojot šajās armijās, gāja bojā. Šādu situāciju izraisīja Latvijas valdības politiskie lēmumi 1939. un 1940. gadā, kas noveda pie Latvijas neatkarības zaudēšanas bez pretošanās un pat bez diplomātiska protesta izteikšanas. Turpmākie notikumi, Latvijas iedzīvotāju apliecinātās kaujas spējas Vācijas un PSRS karaspēkos, kā arī varonīgajās nacionālo partizānu cīņās liek secināt, ka Kārlis Ulmanis un viņam pietuvinātās personas, kas izlēma nepretoties PSRS agresijai 1939. un 1940. gadā, Latvijas iedzīvotāju brīvības mīlestību, patriotismu un pretošanās spējas bija novērtējuši par zemu.

Kontroljautājumi

- Kādas ir sekas tam, ka Latvijas valsts nepretojās PSRS karaspēka ievēšanai un okupācijai 1939. un 1940. gadā?

- Kādi bija galvenie motīvi, kas Latvijas iedzīvotājus mudināja iesaistīties nacionālajā pretošanās kustībā?
- Kāpēc bruņota pretošanās okupācijas režīmiem bija nesekmīga?

Papildu informācijas avoti

Literatūra

Bērziņa-Reinsone, S. 2015. *Meža meitas: 12 sievietes par dzīvi mājās, mežā, cietumā*. Rīga, Dienas Grāmata.

Bērziņš, V., Bambals, A. 1991. *Latvijas armija*. Rīga: Zinātne.

Latvijas Nacionālo partizānu apvienība. 2012. *Nezināmais karš. Latviešu nacionālo partizānu cīņas pret padomju okupantiem 1944–1956*, 2. izd., Rīga, Domas spēks.

Latvijas Televīzija, 2019. Skaitļi un fakti, kas jāzina, pirms skatāties “Sarkano mežu”. LSM, 19. februāris. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/skaitli-un-fakti-kas-jazina-pirms-skatamies-sarkano-mezu.a310090/>

LSM. n.d. Rakstu sērija un komentāri par LTV seriālu “Sarkanais mežs”. Pieejams: <https://www.lsm.lv/temas/sarkanais-mezs/>

Ratnieks, R. 2022. Kārļa Mūsiņa nacionālo partizānu grupa. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/123489-K%C4%81r%C4%BCa-M%C5%ABsi%C5%86a-nacion%C4%81lo-partiz%C4%81nu-grupa>

Ratnieks, R. 2022. Latvijas nacionālo partizānu cīņas. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/107759-Latvijas-nacion%C4%81lo-partiz%C4%81nu-c%C4%AB%C5%86as>

Ratnieks, R. 2021. Stompaku kauja. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/123428-Stompaku-kauja>

Ratnieks, R. 2021. Kārlis Mūsiņš. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/123476-K%C4%81rlis-M%C5%ABsi%C5%86%C5%A1>

Strods, H. 2012. *Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944–1956*. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds.

Šiliņš, J. 2015. Aizsardzības izdevumi Latvijā starpkaru periodā, 1920.–1940. gads, *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1/2, 121.–140. lpp.

Turčinskis, Z. 2011. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi, Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā, 1944.–1953. gads*. Rīga, Latvijas Vēstures institūta apgāds.

Turčinskis, Z. 2022. ‘Ziemeļvidzemes nacionālie partizāni: 1945.–1953. gads, Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas 2001. gada pētījumi, 7. sēj., Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 285.–367. lpp.

Turčinskis Z. 2016. Stompaku kauja 1945. gada 2. martā. *Sargs.lv*, 12. aprīlis. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/otrais-pasaules-kars/2016-04-12/stompaku-kauja-1945-gada-2-marta>

Video

Latvijas Televīzija. 2020. Tas notika šeit. Kārķi. (Raidījums par Kārķu pagastu, kura saturā ir stāsts par Lūciju Priedi, nacionālo partizānu ziņnesi, un PSRS drošības dienestu metodēm, cīnoties pret nacionālajiem partizāniem). Pieejams: <https://replay.lsm.lv/lv/ieraksts/lv/202020/tas-notika-seit-karki>

NATO. 2017. Forest Brothers – Fight for the Baltics. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=h5rQFp7FF9c>

V. Nevardarbīgā pretošanās padomju okupācijai un Latvijas neatkarības atjaunošana

Gatis Krūmiņš

Latvijas un pārējo Baltijas valstu neatkarības atjaunošana notika, izmantojot nevardarbīgās pretošanās metodes. Padomju Savienības pastāvēšanas pēdējos gados pretošanās kustība kļuva masveidīga, kas bija viens no priekšnoteikumiem, kāpēc Latvijas tautai izdevās atgūt savu valsti. Masveida pilsoniskā aktivitāte PSRS norietā varēja uzplaukt, jo pēdējā Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālkomitejas ģenerālsekretāra Mihaila Gorbačova 1985. gadā uzsāktās reformas jeb pārbūve deva ierobežotu vārda brīvību un pavēra iespējas politiskai līdzdalībai. Tomēr arī bargākajos totalitārisma apstākļos Latvijā bija cilvēki, kas pauda protestu pret padomju okupācijas varu, un tā bija patiesa varonība, jo lielākoties tās bija individuālas akcijas, kurām sekoja smagas represijas. Gan padomju disidenti, gan Trešā atmoda kā plaša tautas kustība ir izcili piemēri Latvijas vēsturē, kas rāda, ka okupācijai var pretoties arī nemilitārā veidā. Nodaļā autors skaidro nevardarbīgās pretošanās metožu būtību un to, kā tās tika izmantotas cīņā pret padomju okupāciju un Latvijas neatkarības atjaunošanā.

Nevardarbīgās pretošanās būtība

Ar jēdzienu “nevardarbīgās pretošanās metodes” saprot politisko mērķu sasniegšanu, nelietojot fizisku spēku. Šo ideju precīzi izskata Trešās atmodas lozungs “ar gara spēku pret kara spēku”. Nevardarbīgās pretošanās kā metodes izvēli konkrētā situācijā nosaka gan taktiski apsvērumi (spēka lietošana nav iespējama; ir skaidri redzams, ka ar to netiks sasniegts rezultāts), gan arī morālas un ētikas dabas apsvērumi (vardarbības kā metodes principiāla noliegšana). Nevardarbīgās pretošanās idejas pamatlicējs ir Indijas neatkarības kustības līderis Mohandāss Karamčands Gandijs. Viņa nevardarbīgās pretošanās teorija jeb satjagraha balstīta uz Indijas reliģijas un filozofijas džainisma idejām, kuras viens no pamatprincipiem ir nevardarbība, jo savas dvēseles glābšanai ir svarīgi nedarīt pāri citām dvēselēm.²²³ Kā skaidro Roberts Klitgards, nevardarbīgās pretošanās īstenotāji sodu uzliek sev, nevis ienaidniekam, tādējādi iegūstot morālu pārākumu.²²⁴

Mūsdienu kontekstā nevardarbīgā pretošanās visciešāk saistīta ar Alberta Einšteina institūta dibinātāja Džīna Šārpa vārdu, kurš izstrādāja detalizētu nevardarbīgās pretošanās teoriju, lai veicinātu demokratizācijas procesus dažādās pasaules valstīs. Viņš raksta, ka demokrātiskai opozīcijai efektīvāk ir izmantot nevardarbības ceļu, jo

223 Bērziņa, I. 2021. Nevardarbīgās pretošanās metodes un autoritāro režīmu vardarbība – kā aizstāvēt demokrātiskas vērtības 21. gadsimtā? *Kadets*, 49, 74–76. Pieejams: https://www.naa.mil.lv/sites/naa/files/document/KADETS_2021_49.pdf (aplūkots 12.07.2022.).

224 Klitgaard, R. E. 1971. Gandhi's Non-Violence as a Tactic. *Journal of Peace Research*, 8(2), 143–153. <http://www.jstor.org/stable/422948>

vardarbības lietojuma ziņā apspiedējiem parasti ir priekšrocības.²²⁵ Tālvavs Jundzis uzsver, ka nevardarbībā arī ir spēks, “kas nereti ir pārāks par policijas, armijas un visa represīvā aparāta spēku. Tas ir tautas un sabiedrības vienotības spēks, kas parasti mostas kritiskos brīžos, kad tautas brīvība, tās izdzīvošana ir apdraudēta.”²²⁶ Nevardarbīgās pretošanās kustības īpatnība ir tā, ka tajā izmantoto metožu klāsts ir ārkārtīgi plašs – Dž. Šārps min vairāk nekā 200 metodes, ko iedala trīs lielās grupās: nevardarbīgs protests un pārliecināšana; nesadarbošanās un nevardarbīgā intervence.²²⁷ Nodaļā aplūkoti vēsturiski nevardarbīgās pretošanās metožu lietojuma piemēri Latvijā.

Tālvavs Jundzis: “*Mazai, nelielai valstij kā Latvija ir vajadzīgi bruņotie spēki, pietiekami laba, spēcīga armija un arī nevardarbīgā pretošanās kā līdzeklis, kurš ir iedarbināms gadījumā, ja tomēr Latvijai draudētu jauna okupācija vai pakļaušana, arī šī nevardarbīgā pretošanās kā tāda jāattīsta. Šajā jautājumā man bija principiālas domstarpības ar pasaulē slaveno Džīnu Šārpu, nevardarbīgās pretošanās teorētiķi, kurš arī šeit divas reizes ir bijis, un viņa fonda pārstāvji bijuši, un tad mums bija tās diskusijas, viņi tomēr man nekad nepiekrita, ka šīs lietas [vajadzētu] apvienot.*”

Romualds Ražuks: “*Desmit gadus vēlāk Džīns Šārps, amerikāņu politologs, kurš nodarbojas tieši ar nevardarbīgo pretošanos, viņš atbrauca uz Rīgu, uz konferenci un viņš teica: “Jā, jūs izvēlējāties vienīgo pareizo taktiku – nevardarbīgo pretošanos. Un jums bija plāns. Katrs cilvēks zināja, ko viņam darīt, kurp viņam doties. Un tas bija viens no veiksmes stāsta iemesliem.” To Džīns Šārps...*”

Pretošanās padomju okupācijai līdz Trešajai atmodai

Pusgadsimtu ilgo laika posmu, kad Latvija bija zaudējusi faktisko valstisko neatkarību (1940–1991), pēc plašāk lietotajām pretošanās metodēm okupācijas varai var iedalīt trīs periodos: Otrais pasaules karš un sovjetizācija²²⁸ (1940–1950), PSRS okupācijas režīma nostiprināšanās posms Latvijā (1950–1987) un Trešā atmoda un valstiskās neatkarības atjaunošana (1987–1991).

Pirmajā periodā dominēja bruņotas cīņas metodes. Nacionālo partizānu grupas cīnījās pret okupācijas varas pārstāvjiem un atbalstītājiem, atbalstu viņiem sniedza vietējie iedzīvotāji. Pēc Otrā pasaules kara beigām PSRS okupācijas vara, pārvarot vietējo iedzīvotāju pretestību, centās pārņemt kontroli pār visiem politiskajiem un

225 Sharp, G. 2010. *From Dictatorship to Democracy: A conceptual Framework for Liberation*. The Albert Einstein Institution, 4. lpp.

226 Jundzis, T. 2006. Nevardarbīgās pretošanās teorija un tās īstenošana Latvijā. Jundzis, T. un Zaļais, R. (red.) *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas pieredze. Rakstu, dokumentu un atmiņu krājums, veltīts Barikāžu atceres 15. gadadienai*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 13. lpp.

227 Sharp, G. 2010. *From Dictatorship to Democracy: A conceptual Framework for Liberation*. The Albert Einstein Institution, 31. lpp.

228 Sovjetizācija – politisko un sociālekonomisko procesu pārveide atbilstoši tiem standartiem, kas bija noteikti PSRS. Lauku teritorijās spilgtākais sovjetizācijas piemērs bija kopsaimniecību – kolhozu un sovhozu – izveide.

sociālekonomiskajiem procesiem Latvijā. Pateicoties iedzīvotāju pretestībai, okupācijas varai salīdzinoši ilgi neizdevās sasniegt vienu no svarīgākajiem stratēģiskajiem uzdevumiem – īstenot kolektivizāciju Latvijas laukos. Būtisku progresu kolektivizācijā izdevās panākt tikai ar nežēlīgu represiju palīdzību un ar 1949. gada marta deportāciju, kuras laikā no Latvijas tika izvesti vairāk nekā 42 tūkstoši iedzīvotāju. Izveidojot kopsaimniecības, okupācijas varai izdevās pārņemt kontroli pār lauku teritorijām, un tas bija smags trieciens arī nacionālo partizānu kustībai.

Otro periodu var raksturot kā PSRS okupācijas režīma nostiprināšanos. Lai arī joprojām sekmīgi darbojās vairākas nacionālo partizānu grupas, epizodiski terorizējot okupācijas varu, padomju režīms bija ieguvis faktiski kontroli pār Latvijas teritoriju. Sabiedrība kopumā bija zaudējusi cerības par ātru režīma krišanu (piemēram, Rietumvalstu militāras iejaukšanās rezultātā), un cilvēki pārsvarā izvēlējās pasīvas pretošanās formas, okupācijas režīmu pieņemot kā nenovēršamu ilgtermiņa ļaunumu. Šajā periodā okupācijas režīmam Latvijā aktīvi pretdarbojās vien atsevišķi indivīdi vai nelielas grupas, lielākoties lietojot nevardarbīgas metodes. Šos cilvēkus sauca par disidentiem vai disidentu grupām. PSRS represīvās institūcijas – Valsts drošības komiteja (VDK)²²⁹ un Iekšlietu ministrija – bija izkopusas efektīvas metodes, kā kontrolēt sabiedrību un ātri iegūt ziņas par proaktīviem padomju režīma pretiniekiem un viņu atbalstītājiem. Latvijā bija izveidots salīdzinoši plašs VDK ārštata ziņotāju loks, tika izmantoti arī provokatori – īpaši apmācīti cilvēki dalījās ar šķietamiem pretpadomju uzskatiem, centās iefiltrēties pretpadomju uzskatu cilvēku lokā, bet īstenībā pildīja VDK uzdevumus.

Disidenti šajā laika posmā tika tiesāti un saņēma ilgstošus cietumsodus. Apsūdzības bija par dzimtenes nodevību, pretpadomju aģitāciju un propagandu, reizēm arī spiegošanu. Dažos gadījumos disidentus ieslodzīja psihiatriskajās slimnīcās, spīdinot ar medikamentiem un procedūrām. Pamatojums šādai rīcībai bija ar valdošo ideoloģiju cieši saistīts pozicionējums, ka tad, ja cilvēks nav laimīgs ar dzīvi PSRS un aktīvi iestājas pret to, viņam ir garīgās veselības problēmas, jo PSRS valsts iekārta ir labākā pasaulē.

Liela nozīme neatkarīgās Latvijas idejas uzturēšanā bija trimdai un tās organizācijām, kas Rietumvalstu politiķiem un sabiedrībai nerimstoši atgādināja par PSRS okupācijas nelikumību un režīma noziedzīgo politiku okupētajā Baltijā. Trimdas organizāciju aktīvistu ar īpaši PSRS kontrolēto teritoriju iedzīvotāju sasniegšanai izveidotu mediju (radio “Brīvā Eiropa”, “Amerikas Balss” u. c.) starpniecību informēja Latvijas iedzīvotājus par Rietumu sabiedriski politiskās dzīves aktualitātēm, pretošanās kustības aktīvistiem Baltijas valstīs un līdz ar to deva ticību un cerību, ka neatkarības ideja joprojām ir dzīva un valstiskā neatkarība agrāk vai vēlāk tiks atjaunota.

---

229 Bleiere, D. PSRS Valsts drošības komiteja. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/51018-PSRS-Valsts-dro%C5%A1%C4%ABbas-komiteja> (aplūkots 12.07.2022.).

Šajā periodā ir konstatējamas arī epizodes, kad okupācijas varas politikas izpaušmēm iebilda okupācijas varas amatpersonas un par šīm izpaušmēm saņēma sodus. Spilgtākais piemērs ir Latvijas PSR amatpersonu iekšējais konflikts 50. gadu otrajā pusē, kas noslēdzās ar daudzu augstu amatpersonu nomaiņu 1959. un turpmākajos gados (tā sauktie nacionāļkomunisti). Virkne padomju politikas izpaušmju šķita nepieņemamas pat tiem, kas bija izšķīrušies par aktīvu sadarbību ar okupācijas režīmu (kolaboracionismu). Galvenie nacionāļkomunistu iebildumi 50. gadu beigās bija pret rusifikāciju un nekontrolēto imigrāciju. Lielākus politiskus mērķus, piemēram, Latvijas neatkarības atjaunošana un politiskā režīma maiņa, viņi neizvirzīja.

PSRS okupācijas režīma vēršanās intensitāte pret pretošanās kustību bija mainīga un izrietēja arī no iekšpolitiskās un ārpolitiskās situācijas. Piemēram, pēc J. Staļina nāves (1953) represiju intensitāte mazinājās un arī sodi tika mīkstināti, savukārt 80. gadu sākumā, kad sarežģījās PSRS un ASV attiecības un par PSRS vadītāju kļuva iepriekš VDK priekšsēdētāja amatu ieņēmušais Jurijs Andropovs, represijas pieauga. Ar to lielā mērā var skaidrot vairāku Latvijas disidentu aizturēšanu un notiesāšanu 1983. gadā. Pēc Mihaila Gorbačova nākšanas pie varas (1985) represiju intensitāte strauji samazinājās un, pateicoties iekšpolitiskā kursa maiņai uz lielāku demokrātiju, radās priekšnosacījumi Trešajai atmodai, kas noslēdzās ar Latvijas neatkarības atjaunošanu.

Spilgts pretošanās piemērs: Lidija Doronina-Lasmane

Lidija Lasmane²³⁰, dzimusi 1925. gadā Aizputes apriņķa Ulmales pagastā, PSRS okupācijas periodā tika vairākkārt apcietināta un kopumā ieslodzījuma pavadīja 14 gadus. Pirmo reizi viņu arestēja jau 21 gada vecumā (1946. gada novembrī) un kopā ar ģimenes locekļiem (tēvu un māti) tiesāja par nacionālajiem partizāniem sniegtu atbalstu.²³¹ Savā īpašumā viņi bija iekārtojuši vairākas slēptuves, piemēram, mājā izveidojuši starpsienu, aiz kuras varēja paslēpties. Atbilstoši PSRS likumiem, L. Lasmanei izvirzīja apsūdzību par “noziedzīgiem sakariem ar bandu un tās atbalstīšanu”, Latvijas PSR Iekšlietu ministrijas karaspēka Kara tribunāls viņai 1947. gadā piesprieda ieslodzījumu uz pieciem gadiem un tiesību ierobežojumus uz trim gadiem, kā arī mantas konfiskāciju. L. Lasmane tika nosūtīta uz Sibīriju, Austrumurālu labošanas darbu nometni. Pēc soda izciešanas viņai ilgstoši bija liegts atgriezties Latvijā, vietējās varas iestādes Sibīrijā sodu papildināja ar mūža noņemšanu Komi APSR. Tomēr pēc Staļina nāves represiju intensitāte PSRS samazinājās, un 50. gadu beigās Latvijā pakāpeniski ļāva atgriezties 1941. un 1949. gadā deportētajiem, kā arī citiem notiesātajiem. 1960. gadā L. Lasmane varēja atgriezties Latvijā, un turpināja pretdarboties okupācijas režīmam.

230 Lidijas Lasmanes uzvārds literatūrā un dokumentos bieži minēts arī kā Lasmane-Doronina vai Doronina-Lasmane. Izsūtījumā viņa apprecējās ar Mihailu Doroninu, bet 90. gados pēc neatkarības atgūšanas atjaunoja uzvārdu Lasmane.

231 Latvijas Valsts arhīvs. n.d. *Virtuālā izstāde: 1983. gada politiskās prāvas okupētajā Latvijā, Lidija Doronina*. Pieejams: <http://www.archiv.org.lv/1983/index.php?id=204> (aplūkots 06.12.2022.).

Viņa nebaidījās dalīties ar uzskatiem, kas kritizēja okupācijas režīmu un tā politiku Latvijā. 1970. gadā viņu atkal arestēja par “apzināti nepatiesu izdomājumu izplatīšanu, kuri diskreditē padomju valsts un sabiedrisko iekārtu”.²³² L. Lasmanei tika piespriests divu gadu cietumsods. Nākamo reizi Lasmane tika arestēta 1983. gada janvārī, pie viņas atrada vairākus dokumentus, kuros bija fiksēti 1975. gada Helsinku Eiropas drošības un sadarbības apspriedes Nobeiguma akta vienošanās pārkāpumi PSRS: ziņas par ticīgo vajāšanu, genocīdu pret Krimas tatāriem u. c. Tie tika kvalificēti kā “apmelojoši izdomājumi par Padomju Savienības Komunistisko partiju un Padomju valdības iekšējo un ārējo politiku”. Īstenībā tie skaidri apliecināja, ka PSRS varas institūcijas tiešā veida pārkāpj tās starptautiskās saistības, ko bija parakstījuši PSRS līderi 1975. gadā. L. Lasmanei uzrādītajā apsūdzības rakstā tika pārņemta to konstitucionālo tiesību izmantošana, ko formāli nodrošināja PSRS konstitūcija (ārvalstu radio klausīšanās, literatūras lasīšana un tālāka izplatīšana).²³³

Tomēr par galveno noziegumu tika atzīta ārvalstu pretpadomju organizācijas “Gaismas akcija” satura izplatīšana. “Gaismas akcija” bija uz nevardarbīgiem pamatiem jau 70. gados organizēta iniciatīva, kuras mērķis bija arī atklāt padomju režīma upurus, kas sodīti par brīvības ideju paušanu un ticības apliecināšanu. Viens no akcijas moto bija: “Visu apgaismot un piedot – gaisma uzvarēs!” Akcijas iniciators bija trimdā dzīvojošais teologs Paulis Kļaviņš.²³⁴

Vienlaikus ar L. Lasmani tika arestēti arī Gunārs Astra, Jānis Barkāns, Ints Cālītis, Gunārs Freimanis, Boriss Grezins, Ģederts Melngailis, Jānis Rožkalns, Jānis Vēveris. J. Barkāns un B. Grezins tika arestēti atsevišķi, bez saistības ar pārējiem. Akcijas gaitā tika izdarīti vairāki desmiti kratīšanu un vairāki simti nopratināšanu. Visi apcietinātie saņēma notiesājošus cietumsodus, tomēr Atmodas laikā tika atbrīvoti.

1983. gadā L. Lasmanei un citiem uzrādītās apsūdzības varēja izvirzīt lielai daļai Latvijas sabiedrības. Ārvalstu radiostaciju klausīšanās bija kļuvusi masveida, tāpat kā “pretpadomju” literatūras lasīšana un izplatīšana. Arī šī raksta autors laikā, kad tika arestēti disidenti, sāka šādas, no PSRS okupācijas režīma perspektīvas raugoties, pretvalstiskas aktivitātes. Kopš desmit gadu vecuma radio “Brīvā Eiropa” un “Amerikas Balss” klausīšanās lauku mājā kļuva par neatņemamu dienas sastāvdaļu, tāpat kā neatkarīgās Latvijas laika literatūras un laikrakstu lasīšana un datu salīdzināšana ar aktuālajām PSRS laika publikācijām. Pēc pārrunām ar vecākiem šādas darbības netika liegtas, vien izteikti stingri brīdinājumi ar iegūto informāciju nedalīties tālāk.

Spilgts pretošanās piemērs: Gunārs Astra

232 Latvijas Nacionālais arhīvs. n.d. *Virtuālā izstāde: 1983. gada politiskās prāvas Latvijā*. Pieejams: <http://www.archiv.org.lv/1983/index.php?id=101> (aplūkots 17.07.2022.).

233 Latvijas Valsts arhīvs. n.d. *Virtuālā izstāde: 1983. gada politiskās prāvas okupētajā Latvijā, Lidija Doroņina*. Pieejams: <http://www.archiv.org.lv/1983/index.php?id=204> (aplūkots 06.12.2022.).

234 Kļaviņš, P. n.d. Gaismas akcija. *Barikadopedija*. Pieejams: <https://www.barikadopedija.lv/raksti/229094> (aplūkots 17.07.2022.).

Gunārs Astra (1931–1988) PSRS okupācijas periodā ieslodzījumā pavadīja 20 gadus. G. Astra aktīvi iesaistījās pretošanās kustībā, un viņa 1983. gadā tiesas procesā teiktais pēdējais vārds ir kļuvis par vienu no spilgtākajiem simboliem, kas raksturo pretošanos PSRS okupācijas režīmam.

Gunārs Astra izmantoja plašu dažādu metožu klāstu, sākot no sadarbības ar Rietumu diplomātiem līdz pagrīdes organizācijas izveidei un konkrētu pretošanās akciju plānošanai. G. Astra 1958. gadā uzņēma kontaktus ar ASV diplomātiem. Tas notika laikā, kad kulmināciju bija sasniedzis tā sauktais atkusnis²³⁵ – politiskā režīma represiju intensitāte bija mazinājusies, tika pieļauta lielāka brīvdomība un sakari ar Rietumvalstīm. Tomēr tas neturpinājās ilgi. Sešdesmito gadu sākumā strauji pieauga saspīlējums starp PSRS un ASV (Karību jeb Kubas raķešu krīze), kas gandrīz noveda pasauli līdz kodolkaram. Totalitāro būtību PSRS nemainīja arī šajā laika posmā, to apliecināja sacelšanās apspiešana Ungārijā 1956. gadā, kā arī iekšpolitiskie notikumi, piemēram, buržuāziskajā nacionālismā apsūdzētu amatpersonu nomaiņa Latvijā 1959. un turpmākajos gados (nacionāļkomunisti).

G. Astra tika apcietināts, un Baltijas kara apgabala Kara tribunāls 1961. gadā viņam piesprieda 15 gadus ieslodzījumā par dzimtenes nodevību, pretpadomju aģitāciju un propagandu. Izmeklēšanas materiālos sastopamas norādes arī par spiegošanu, kas, visticamāk, ir saistītas ar ASV diplomātiem.²³⁶ Šobrīd nav pieejami dokumenti, kas apliecinātu mērķtiecīgu spiegošanu ASV vai citu Rietumvalstu labā, lai arī šāda pieeja būtu attaisnojama. Daudzi Latvijas neatkarības atjaunošanu joprojām saistīja ar Rietumvalstu iejaukšanos un palīdzību, un visu veidu sadarbība ar Latvijas potenciālajiem sabiedrotajiem bija atbalstāma.²³⁷ Atrodoties ieslodzījumā, G. Astra izveidoja plašus kontaktus ar citiem PSRS režīma pretiniekiem, pašizglītojās, soda nometnes personālam deklarēja, ka ir uzskatāms par karagūstekni.²³⁸

1976. gadā pēc atbrīvošanas viņš atgriezās Rīgā un turpināja meklēt domubiedrus un sabiedrotus, lai cīnītos par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Viņš bija viens no pagrīdes organizācijas “Latvijas Neatkarības kustība” (LNK) līdzdibinātājiem 1979. gadā. Tanī pašā gadā VDK Astru oficiāli brīdināja, ka viņa darbība ir pretrunā ar PSRS drošības interesēm un var novest pie atkārtotas kriminālatbildības.

1983. gadā G. Astra tika arestēts un tiesāts. Latvijas PSR Augstākajā tiesā 15. decembrī viņš teica pēdējo vārdu, precīzi formulējot savu politisko pozīciju un pārliecību. Viņš runāja par Latvijas okupāciju 1940. gadā un PSRS režīma noziedzīgo politiku ne tikai Latvijā, bet visā PSRS. Īpaši viņš uzsvēra pārkrievošanu un to, kādu postu tas nodara ne tikai latviešiem, bet arī Krievijas Federācijas tautām, kuras jau

235 Atkusnis jeb Hruščova atkusnis – laika posms pēc Staļina nāves, kad pēc Ņikitas Hruščova nākšanas pie varas PSRS 50. gadu beigās represiju intensitāte samazinājās.

236 Latvijas Valsts arhīvs. n.d. *Virtuālā izstāde: Tiesas procesi pret Gunāru Astru. Par Gunāru Astru*. Pieejams: <http://www.archiv.org.lv/astra/index.php?id=102> (aplūkots 06.12.2022.).

237 Apals, G. (red.). 2021. Gunārs Astra. Pēdējais vārds. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 10.–11. lpp.

238 Turpat, 11. lpp.

gandrīz pilnībā ir zaudējušas nacionālo identitāti, kaunas runāt savā valodā. Viņš uzsvēra Latvijas valsts nepārtrauktības ideju un 1918. gada 18. novembrī proklamētās Latvijas Republikas demokrātisko būtību. Runas noslēgumā viņš teica: “Es ticu, ka šis laiks izgaisīs kā ļauns murgs. Tas dod man spēku šeit stāvēt un elpot. Mūsu tauta ir daudz cietusi un tādēļ iemācījusies un pārcietīs arī šo tumšo laiku. (..) Pateicos valsts apsūdzības uzturētājam, kas parādīja man godu, sacīdams, ka Andrejs Saharovs²³⁹ ir mans domubiedrs, un spoži pierādīja savu nevarību.”²⁴⁰

G. Astra savā darbībā izmantoja ne tikai nevardarbīgās pretošanās metodes. Piemēram, LNK tika apspriestas tādas akcijas kā elektrolīniju spridzināšana Rīgā, pieprasot Astram tiesības teikt uzrunu televīzijas tiešraidē. Lai arī viņa vārds PSRS okupācijas periodā nebija plaši pazīstams, viņa darbības atstātais vēsturiskais mantojums ir nozīmīgs. G. Astra nomira 1988. gadā drīz pēc atbrīvošanas no apcietinājuma līdz galam nenoskaidrotos apstākļos. Joprojām par vienu no nāves iemesliem tiek uzskatīta VDK organizēta noindēšana.

Kolektīvas vēstules kā protesta forma

Septiņdesmitajos gados viena no protesta formām pret totalitārajām varām un to politiku bija kolektīvas vēstules. To mērķis bija pievērst starptautiskās sabiedrības uzmanību reālajai situācijai PSRS. Uz šādu rīcību pamudināja arī PSRS valdības parakstītā starptautiskā vienošanās – 1975. gada Helsinku konferences Noslēguma akta punkti par vārda brīvību. Virknē komunistiskā bloka valstu tika dibinātas ar oficiālo varu nesaistītas organizācijas un tapa aicinājumi ievērot cilvēktiesības.

1977. gadā vairāki simti Čehoslovākijas pilsoņu parakstīja “Hartu 77”, kas aicināja 1968. gadā PSRS intervences rezultātā sastādīto Čehoslovākijas valdību ievērot Helsinku konferencē uzņemtās saistības. 1979. gada 23. augustā, Molotova–Ribentropa pakta gadadienā, iedvesmojoties no Čehoslovākijas pieredzes, vairāk nekā 40 disidentu no PSRS okupētās Baltijas parakstīja Baltijas hartu. Tās saturs nebija identisks un starp prasībām bija Baltijas valstu neatkarības atjaunošana, kas bija galvenā Baltijas valstu disidentu prioritāte. Baltijas harta bija aicinājums PSRS un nacistiskās Vācijas tiesību mantniecēm VFR, VDR, kā arī Atlantijas hartu²⁴¹ parakstījušo valstu valdībām un ANO ģenerālsekretāram anulēt 1939. gada 23. augusta Molotova–Ribentropa paktu un novērst tā sekas. Pasaulē Baltijas harta ieguva apzīmējumu “Baltijas memorands”, un tās pieņemšanu iniciēja un organizēja disidenti no Lietuvas, kur cilvēktiesību aizstāvības kustībai bija senākās tradīcijas Baltijā. Baltijas hartu atbalstīja PSRS cilvēktiesību aizstāvji, arī Nobela miera prēmijas laureāts A. Saharovs. PSRS disidentu

239 Andrejs Saharovs (1921–1989), zinātnieks, disidents un cilvēktiesību aizstāvis PSRS, Nobela miera prēmijas laureāts (1975).

240 Apals, G. (red.). 2021. *Gunārs Astra. Pēdējais vārds*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 29. lpp.

241 The Atlantic Conference & Charter, 1941. Office of the Historian, Department of State, USA. <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/atlantic-conf>.

vienīgā atruna bija, ka neatkarības jautājums ir jārisina demokrātiskā ceļā, rīkojot referendumu.²⁴²

Starptautisku rezonansi ieguva arī 17 latviešu komunistu vēstule, kas 70. gadu sākumā tika izplatīta 14 valstīs aptuveni simt preses izdevumos. Vēstules tapšanas iniciators bija Eduards Berklavs (viens no tā sauktajiem nacionālkomunistiem, kas zaudēja amatu 1959. gadā), tās teksts sagatavots 1969. gadā, oriģināls nelegāli pārvests uz Rietumiem un tur publicēts. To paveica Arturs Pormalis, vēstules tekstu ietinot rožu pušķī. Atmiņās viņš rakstīja: “Izvedot caur muitu, dokumenta drošībai izvēlējos rožu pušķi, kuram apakšā vispirms aptinu dokumentu, tad mazu plastmasas maisiņu ar ūdeni un virsū avīžu papīru. Gadījumā, ja rastos nopietni šķēršļi, atlika tikai saspīest plastikas maisiņu ar ūdeni uz ērkšķiem un dokuments būtu ūdens putrā.”²⁴³ Lai arī vēstule nesaturēja politiskas prasības par Latvijas neatkarības atjaunošanu, tanī bija minēti daudzi fakti un pierādījumi par PSRS īstenoto noziedzīgo politiku Latvijā. Galvenais akcents bija likts uz pārkrievošanas un imigrācijas nosodīšanu. Vēstule apliecināja, ka vienoti savos uzskatos par PSRS politikas pareizību Latvijā nav arī tie, kas pieslēkušies Komunistiskajai partijai.

Nevardarbīgās pretošanās stratēģija Trešajā atmodā

1985. gadā par PSRS vadītāju – PSKP CK ģenerālsekretāru – kļuva Mihails Gorbačovs. Visai drīz viņš ieguva reformatora slavu, īpaši ar sabiedriski politiskajām reformām, kuras iniciēja kopš 1987. gada. M. Gorbačovs labi apzinājās PSRS pārvaldības vājās puses, kas valsti bija novedušas sociālekonomiskā stagnācijā ar arvien pieaugošām krīzes pazīmēm. PSRS īstenotais pārvaldības modelis nepieļāva gandrīz nekādu privātu vai sabiedrisku iniciatīvu, kas pat šķietami nebija kontekstā ar komunistiskās ideoloģijas uzstādījumiem.

Romualds Ražuks: *“Visu laiku bija tāda milzu atspere, ka mājās runājam vienu, skolā otru, darbā vieni svētki, mājās citi svētki. Nu tā šizofrēnija bija mūsu paaudzē ielikusi tādu kaut kādu milzu atspere un, kad Gorbačova perestroikas dēļ tur drusku to vāku pavēra vaļā, tā atspere ar milzu enerģiju atbrīvojās un tiešam tagad mēs, visi trīsdesmitgadnieki, cik pāri, sākām darboties.”*

M. Gorbačovs vēlējās PSRS mainīt un kā būtiskus reformu elementus saskatīja plašāku sabiedrības slāņu iesaisti lēmumu pieņemšanā, augstāku preses brīvību un citus demokrātiskai sabiedrībai raksturīgus elementus. Paralēli šīm iniciatīvām Gorbačovs atbalstīja lielāku decentralizāciju lēmumu pieņemšanā un saimnieciskajos procesos, lielākas atbildības uzņemšanos visos līmeņos. Tika meklēti veidi, kā sociālistisko

242 Harta 77 – ierosme Baltijas hartai. Virtuālā izstāde “Prāgas pavasara un Hartas 77 atskaņas Latvijā un Baltijā”. Latvijas Valsts arhīvs, 2008. <http://www.archiv.org.lv/Praga68/index.php?id=3>.

243 Kā 17 komunistu vēstuli izveda no Latvijas. Laiks, 1992. gada 5. februāris. Pieejams: <http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:121948|article:DIVL311|query:17%20kom%C5%ABnistu%20v%C4%93stuli%20> (aplūkots 17.07.2022.).

komandekonomiku papildināt ar tirgus ekonomikas elementiem, kas vairotu privātu iniciatīvu.

Atklātība (*glasnostj*) kļuva par Gorbačova pieteikto reformu (pārbūves jeb *perestroikas*) stūrakmeni un nešaubīgi bija ļoti būtisks faktors, kas sakustināja PSRS sabiedrību. Gorbačovs nekādus lielus riskus informatīvās telpas atbrīvošanā no pārmērīgas cenzūras nesaskatīja, tas ļāva viņam kļūt populāram starp tiem, kuri vēlējās pārmaiņas gan PSRS, gan arī aiz tās robežām. Reformu iniciēšana Maskavā pavēra iespējas arī Latvijā. Lai arī sākotnēji daudzi bija piesardzīgi, atceroties 1959. gada notikumus un nacionālkomunistiski domājošo cilvēku nomaiņu, citi to redzēja kā iespēju vismaz daļēji mainīt to situāciju, kādā Latvija bija nokļuvusi kopš PSRS okupācijas sākuma.

Jau 1986. gadā parādījās pirmās iezīmes, ka sabiedriski politiskā situācija arī Latvijā sāk mainīties. Cilvēktiesību aizstāvības grupas "Helsinki 86" izveide sabiedriski vēl palika nepamanīta, taču ar pirmajām demonstrācijām pie Brīvības pieminekļa 1987. gada 14. jūnijā un 23. augustā viss mainījās. Arī oficiālā vara tobrīd uz vēl salīdzinoši mazskaitlīgo aktīvistu grupu rīcību reaģēja drīzāk nogaidoši, nevis agresīvi, vairāk paužot mutiskus nosodījumus, cenšoties īslaicīgi neitralizēt vien atsevišķus aktīvistus.

Pagrieziena punkts neapšaubāmi bija 1988. gads. Politologs un žurnālists Mavriks Vulfsons Radošo savienību kopsapulcē (jeb Latvijas PSR Rakstnieku savienības valdes paplašinātajā plēnumā 1.–2. jūnijā) publiski paziņoja, ka Latvija 1940. gadā tikusi okupēta, un viņa runu pārraidīja arī Latvijas televīzijā. Tā bija pirmā reize, kad PSRS kontrolētajā Latvijas informatīvajā telpā tika piedāvāta objektīva vēstures notikumu interpretācija, noraidot PSRS historiogrāfijā izvirzīto versiju par sociālistisku revolūciju Latvijā 1940. gadā, kā arī Latvijas brīvprātīgu pievienošanos PSRS. 1988. gada 10. jūlijā tika izveidota Latvijas Nacionālā neatkarības kustība (LNNK), kura kopš dibināšanas skaidri pieteica nepieciešamību atjaunot Latvijas Republikas politisko neatkarību. Latvijas Tautas frontes (LTF) dibināšana 1988. gada 8. oktobrī radikāli mainīja politisko situāciju Latvijā un izvirzīja nepārprotamus priekšnoteikumus Komunistiskās partijas varas monopola beigām. LTF kā savas stratēģijas īstenošanas pamatu definēja plašas sabiedrības iesaisti dažādās aktivitātēs, organizējot demonstrācijas, parakstu vākšanu, aptaujas u. c.

1988.–1989. gadā iezīmējās būtiskas atšķirības starp sabiedriski politisko procesu attīstību Baltijā un pārējā PSRS teritorijā. Baltijā Atmodas laikā samērā drīz kā viens no galvenajiem diskusiju jautājumiem izvirzījās neatkarība. To noteica ģeopolitiskā un vēsturiskā realitāte. Atšķirībā no citiem PSRS reģioniem, Baltijai bija ievērojami nesenāka, turklāt starptautiski atzīta valstiskuma pieredze, un šis valstiskums tika zaudēts, PSRS rupji pārkāpjot starptautisko tiesību normas. Pēc 1939. gada 23. augustā noslēgtā neuzbrukšanas līguma ar nacistisko Vāciju un esot ar šo valsti faktiskā politiskā un militārā aliansē, PSRS Baltijas valstis 1940. gadā okupēja. Lai arī daļa pasaules valstu, ieskaitot ASV, Baltijas valstu pievienošanu PSRS neatzina par

likumīgu, īstenībā Baltija bija kļuvusi par PSRS teritoriju ar visām no tā izrietošajām sekām. Iedzīvotājiem tika uzspiesta PSRS pilsonība, teritorijas tika politiski, ekonomiski, sociāli un kulturāli integrētas pārējā PSRS telpā.

Salīdzinoši drīz, jau 1989. gadā, kļuva skaidrs, ka agrāk vai vēlāk ar PSRS centrālo varu un Latvijas neatkarības pretiniekiem Latvijā, no vienas puses, un neatkarīgas valsts atjaunošanas idejas atbalstītājiem, no otras puses, notiks konfrontācija, kuras pamatā ir diametrāli atšķirīgs viedoklis principiālā jautājumā – Latvijas neatkarības atjaunošanā. Politiskā realitāte noteica, ka, lai arī neatkarības ideju atbalsta pārliecinošs sabiedrības vairākums, kontroli pār spēka struktūrām pilnībā paturēja neatkarības pretinieki. Konfrontācija ar spēka struktūrām novestu pie lielas asinsizliešanas un represijām, tāpēc par politisko mērķu sasniegšanas galveno stratēģiju LTF un citi neatkarības atbalstītāji izvēlējās nevardarbīgo pretošanos. Visspilgtāk tas izpaudās 1991. gada janvāra barikādēs.

Barikādes

Renārs Zaļais: *“Patlaban es 1991. gada barikāžu notikumos ļoti velku paralēles ar to, kas pašlaik notiek Ukrainā. Tas bija tāds mirklis – tautas izšķiršanās mirklis. Kurā pusē tu atradīsies. Vai vēlies dzīvot to dzīvi, kas ir iepriekš, vai vēlies kaut ko mainīt.”*

Ivars Helmšteins: *“Viena [ir] tā vēsturiskā puse, kas mums katrai dzimtai nāk līdzī, un otra motivācija ir mūsu bērni. 1991. gadā dēlam bija divi gadiņi un meitai pusgadiņš, man diža motivācija tur nebija jāmeklē. Vienkārši, ja man dēls prasītu, kur tu, tēt, biji barikādēs, pastāsti, man būtu ar sirdsapziņu jāatbild, kur tad es biju tai laikā. Tāda bija tā motivācija – par bērniem un par vectēviem un vecmammām, kam bija jāpārcieš tas viss.”*

Barikādes Lielajā Pils ielā Vecrīgā. 1991. gada janvāris. Foto: Valdis Semjonovs (oriģināla glabātājs – Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Tautas frontes muzeja nodaļa)

1990. gada 4. maijā Augstākā Padome (AP)²⁴⁴ pieņēma Latvijas Neatkarības deklarāciju. Par to nobalsoja 138 deputāti, vairāk nekā divas trešdaļas no kopskaita. Tas bija iespējams, jo neatkarību atbalstošie spēki Latvijas Tautas frontes (LTF) vadībā bija uzvarējuši vēlēšanās. Priekšvēlēšanu cīņās laikā LTF atbalstītie deputāti neslēpa, ka viņu mērķis ir neatkarības atjaunošana. Līdz ar to demokrātiskā ceļā pārliecinošs Latvijas sabiedrības vairākums bija apliecinājis vēlmi atgūt valstisko neatkarību. Arī 1991. gadā, kad 3. martā tika rīkota Latvijas iedzīvotāju aptauja, kurā bija jāatbild uz jautājumu “Vai jūs esat par demokrātisku un neatkarīgu Latviju?”, 73,68 procenti dalībnieku jeb 1 227 562 Latvijas iedzīvotāji atbildēja ar “jā”.²⁴⁵ Līdz ar to bija skaidrs, ka PSRS vadības naidīgā politika nebija iebiedējusi Latvijas iedzīvotājus un viņi joprojām atbalstīja neatkarības atgūšanu, neņemot vērā arvien sarežģītāko ekonomisko situāciju un pieaugušos represiju draudus.

244 Augstākā Padome bija PSRS laika parlaments, un gandrīz visā PSRS pastāvēšanas laikā tas bija bez reālas politiskas varas un netika ievēlēts demokrātiski. Tikai 80. gadu beigās gan PSRS AP, gan Latvijas PSR AP sāka izmantot tās konstitucionālās tiesības, kas bija definētas PSRS konstitūcijā.

245 Latvijas aptaujas rezultāti. Brīvā Latvija: apvienotā “Londonas Avīze” un “Latvija”. 1991. gada 11. marts. Pieejams: <http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:12394|article:DIVL118|query:j%C5%ABs%20esat%20par%20demokr%C4%81tisku%20un%20neatkar%C4%ABgu%20Latvijas%20> (aplūkots 17.07.2022.).

Neraugoties uz tautas atbalstu, neatkarību atgūt tobrīd vēl nebija iespējams, un galvenais šķērslis bija Latvijā izvietotais PSRS okupācijas karaspēks. Baltijas kara apgabālā (Latvija, Lietuva, Igaunija un Krievijas Federācijas Kaļiņingradas apgabals) kopumā 1990. gadā bija izvietoti vismaz 250 000 padomju karavīru, kas atradās 3009 karaspēka daļās.²⁴⁶ Latvijā bija izvietotas 223 militāro struktūru apakšvienības, un tur dienēja aptuveni 80 000 okupācijas armijas karavīru.²⁴⁷ Militāro vienību noskaņojums bija nepārprotami skaidrs: tās pildīs ne tikai jebkuru Maskavas pavēli un vērsīsies pret neatkarības atbalstītājiem, bet arī, nesaskaņojot ar augstāko vadību, dažādos veidos atbalstīs Latvijas neatkarības pretiniekus.

Arnolds Bērzs: “(..) pašās barikāžu dienās un arī augustā man personīgi bija tāda sajūta, nav zināms, kurā brīdī nāks, kurā savāks. Ir viss vienalga, kas ar mani notiks. Es tur vairs neko izlemt nevaru. Man ir tikai jāiet tālāk šis ceļš, un viss.”

Ivars Krastiņš: “Puča laikā es atceros tādu epizodi. Tad mēs arī visi tajā laikā dzīvojām uz vietas Augstākajā Padomē. Uz grīdām gulējām, uz matračiem. Es toreiz vēl smēķēju, un mēs ar Pēteri Laķi, nu jau nelaiķi, izgājām agri no rīta Doma laukumā ārā uzpīpēt. Tukšums. Klusums. Nav neviena. Viss pilnīgi kā bērū noskaņā. Stāv divi nabaga miliči ar automātiem. Tie ir tie, kas mūs sargā. Atšķirībā no barikādēm, aina bija pavisam cita. (..) Tā ir arī vienīgā reize, kad es izjutu tādu tīri fizisku baiļu apdraudējuma sajūtu. Puča naktī.”

OMON bruņutransportieris augusta puča laikā Doma laukumā Rīgā. 1991. gada 21. augusts.
Fotogrāfs Valdis Semjonovs. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums

246 Jundzis, T. 2014. *Krievijas karaspēka izvešana no Latvijas 1992–1994: diplomātiska uzvara vai politiska piekāpšanās?* LZA Vēstis, 68(3/4), 4-22, 10. lpp.

247 Upmalis I., Tilgass Ē. & Stankevičs E. 2011. *Latvija padomju militāristu varā. 1939–1999.* Rīga: Latvijas okupācijas izpētes biedrība, 176. lpp.

Gatavošanās iespējamai X stundai – sadursmei ar neatkarības pretiniekiem

Latvijas neatkarības pretinieki (LKP, Interfronte, LR AP frakcija “Līdztiesība”, Baltijas karavīru savienība u. c.) jau kopš 1990. gada maija bija apvienojušies, izveidojot PSRS un Latvijas PSR konstitūcijas un pilsoņu tiesību aizstāvēšanas komiteju. Tomēr pēc tam, kad PSRS prezidents M. Gorbačovs 17. novembrī Latvijas valdību aicināja noslēgt Savienības līgumu (kas nozīmētu Latvijas palikšanu PSRS sastāvā) un kad Latvijas valdība to noraidīja, 25. novembrī šī organizācija tika nodēvēta par Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteju. Uz to pamudināja M. Gorbačova izteiktie draudi par ekonomisku blokādi un PSRS prezidenta pārvaldes ieviešanu Latvijā. Šādā gadījumā Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteja būtu šīs pārvaldes praktiskā īstenotāja. Tas bija nopietns pavērsiens un paaugstināja iespējama valsts apvērsuma draudus, jo tie būtu PSRS prezidenta M. Gorbačova sankcionēti.

Jau 22. novembrī LTF izveidoja darba grupu, lai sagatavotos rīcībai iespējamās prezidenta pārvaldes apstākļos, ar ko draudēja M. Gorbačovs un ko pieprasīja neatkarības pretinieki Latvijā.²⁴⁸ 27. novembrī LTF sāka akciju “500 tūkstoši parakstu pret Savienības līgumu divās nedēļās”. Līdz 17. decembrim savākto parakstu skaits jau pārsniedza miljonu. Akcija bija izšķiroši svarīga, lai uzturētu augstu sabiedrības līdzdalības līmeni. Šāda pieeja veicināja sabiedrības saliedētību un kārtējo reizi demonstrēja, ka neatkarībai ir plašs atbalsts.

Lai nodrošinātu augstu sabiedrības saliedētību kritiskā brīdī, 8. decembrī tika parakstīts 27 Latvijas organizāciju aicinājums “Vienoti Latvijai”: “Apzinoties savu atbildību Latvijas tautai izšķirīgā brīdī, kad PSRS vadība ar vietējās reakcijas atbalstu un militārā spēka palīdzību cenšas uzspiest Latvijas Republikai Savienības līguma parakstīšanu, mēs, Latvijas Republikas demokrātisko organizāciju pilnvarotie pārstāvji, aicinām savus piekritējus un visus Latvijas neatkarības cīnītājus maksimāli saskaņot demokrātisko organizāciju darbību. Šajā nolūkā mēs izveidojam demokrātisko spēku Koordinācijas centru.”

Sarežģītajā situācijā ļoti būtiski bija izvairīties no tiešas bruņotas konfrontācijas un sadursmēm, dažādām nekārtībām. Tas tiktu izmantots par ieganstu prezidenta pārvaldes ieviešanai, tāpēc LTF konsekventi turpināja īstenot nevardarbīgas pretošanās pieeju. Vienlaikus tika izstrādāti un publiskoti plāni, kā rīkoties tobrīd, kā arī gadījumā, ja PSRS prezidenta pārvalde tomēr tiks ieviesta. Svarīga loma bija arī medijiem, kuri iedzīvotājus operatīvi apziņoja par situāciju un plāniem. Lieki piebilst, ka tas tika paveikts laikā, kad nebija interneta un mobilo telefonu. 11. decembrī LTF valdes sēdē apstiprināja detalizētu rīcības plānu, bet jau 13. decembrī to publicēja visos neatkarību atbalstošos medijos.

²⁴⁸ Ražuks, R. 2021. *Latvijas Tautas Fronte barikādēs*. Rīga: 1991.gada barikāžu dalībnieku biedrība, 85. lpp.

LTF organizācijā, kā arī plašākā sabiedrībā aicinājumu uztvēra ar izpratni un arī atvieglojumu, jo tas ieviesa skaidrību par turpmāko rīcību dažādās situācijās. Imants Ziedonis aicinājumu komentēja šādi: “LTF ir izdevusi uzsaukumu Latvijas ļaudīm būt gataviem grūtai dienai, X stundai, X mēnešiem vai X gadiem, jo ir spēki, kas Latvijai draud ar politisku Golgātu, Latviju taisās sist prezidenta krustā ar Rubika un Aleksejeva naglām un pulkveža Alkšņa āmuru. (..) LTF aicinājums ir savlaicīgs un brīdina par grūtu jauno gadu.”²⁴⁹ Savukārt toreizējais LTF vadītājs Romualds Ražuks savā grāmatā raksta: “Bijām trāpījuši tieši mērķī – sākām graut prezidenta pārvaldes ieviesēju plānus Latvijā.”²⁵⁰

X stunda un barikādes

Krīzes situācijā precīzu notikumu attīstību nav iespējams paredzēt. Tomēr iepriekšēja gatavība ievērojami paaugstina iespējamību, ka krīze tiks pārvarēta ar salīdzinoši mazākiem zaudējumiem un tiks sasniegti labāki rezultāti. To pierādīja arī 1991. gada janvāra barikādes. Ļoti būtisks ātras barikāžu izveides nosacījums bija laicīga plānošana un koordinācija, kā arī plaša sabiedrības informēšana un iesaiste. LTF domes 12. janvāra sēdes laikā valdes locekļi un novadu nodaļu koordinatori sadalīja atbildību par Rīgas stratēģisko objektu aizsardzību. Katram novadam bija zināms, kuri objekti būs jāaizstāv.

Naktī uz 13. janvāri Lietuvas galvaspilsētā Viļņā PSRS okupācijas karaspēks uzbruka vairākiem stratēģiskiem objektiem, uzbrukumā Lietuvas TV gāja bojā 13 civiliedzīvotāji, bet vairāk nekā 500 ievainoja. Bija paredzams, ka līdzīgas akcijas īstenos arī Latvijā, tāpēc nekavējoši tika iedarbināts X stundas plāna pirmais punkts – 13. janvārī izsludināja tautas manifestāciju Rīgā. Ņemot vērā Lietuvas pieredzi, vienlaikus sāka celt barikādes, lai iespēju robežās kavētu okupācijas karaspēka militārās tehnikas un karavīru nokļūšanu pie stratēģiski svarīgiem objektiem – AP, Ministru padomes, Latvijas radio un televīzijas.

Latvijas radio atkārtoti raidīja LTF paziņojumu, kurā iedzīvotājus informēja par turpmāko rīcību: “Latgales un Zemgales novadu ļaudis, Rīgas rajona un Zemgales priekšpilsētas iedzīvotāji! Jūsu pienākums – atrasties Zaķusalā, TV kompleksa apsardzē. Agrākā radioinformācijā sardzes grafikā nosauktie rajoni ir tikai kodols. Preiļu, Jēkabpils, Krāslavas, Jēkabpils, Aizkraukles, Daugavpils, Balvu, Ludzas vīriem un sievietēm tur jāierodas pastāvīgi. Koordināciju veic Latgales priekšpilsēta, tālrunis 223126.

Kurzemieki un Kurzemes priekšpilsētas patrioti, uz jūsu sirdsapziņas ir Vecrīgas drošība. Koordināciju veido centra rajons, tālrunis 275656 un 228808.

249 Ziedonis, I. Eseja “X stunda”. Latvijas Jaunatne, 1990. gada 22. decembris.

250 Ražuks, R. 2021. *Latvijas Tautas Fronte barikādēs*. Rīga: 1991. gada barikāžu dalībnieku biedrība, 99. lpp.

Jūrmalnieki, alūksnieši, limbažnieki, gulbenieši un citi vidzemnieki, Ziemeļu rajona iedzīvotāji! Jūsu pārziņā ir Ministru padome un sakaru centrs Dzirnavu ielā 105. Koordinators – Vidzemes priekšpilsēta, tālrunis 270723.

Saimniecību vadītāji, augstskolu rektori, izpildkomiteju priekšsēdētāji! Ļaudīm ir jāatrodas tautas sardzē.

Laucinieku novietošanu nodrošina nosauktie LTF koordinācijas centri.

Līdzī jāņem radioaparāti, fotoaparāti, megafoni, kabatas lukturi, termosī ar karstu tēju. Mums jāfiksē visas iespējamās provokācijas, jāsauglabā miers, jāpaliek labi organizētiem, koordinētiem jebkuros apstākļos.

LTF koordinācijas centrs.”²⁵¹

Turpmākajās dienās neatkarības pretinieki sarīkoja virkni provokāciju un apšaudes, kurās tika nogalināti arī civiliedzīvotāji, tomēr plašāku uzbrukumu veikt viņi neuzdrošinājās un savu mērķi – gāzt likumīgo varu un pārņemt kontroli Latvijā – nenasniedza. Tas notika, pateicoties labai pretošanās organizācijai un plašai sabiedrības iesaistei. Šī vēsturiskā pieredze māca, ka arī kritiskās situācijās ar drosmīgu un apņēmīgu darbību var sasniegt rezultātu pret militāru pārspēku, tāpat ļoti svarīga ir visas sabiedrības aktīva iesaiste.

Odisejs Kostanda: “Pirmais, ko es sapulcināju, bija visus militāros vīrus. Tātad tie bija no latviešu strēlnieku apvienības, tie bija no latviešu leģionāriem, tur bija vēl dzīvi palikušie latviešu virsnieki, pirmskara, 20., 30. gadu virsnieki, kas bijuši represēti, bet izdzīvojuši. Tur bija mežabrāļi. Mēs uzmetām jau pirmo plānu, kur veidot barikādes. Vēlāk tas izauga līdz sešiem aizsardzības sektoriem, piemēram, Vecrīgā 44 barikādēm. Bet sākot pirmās bija 20 barikādes.”

Gunārs Rusiņš: *“Arī es toreiz, strādājot agrofīrmā “Ādaži”, kad sākās janvāra notikumi, nepaliku malā un savu brigādi. Toreizējo celtniecības brigādi pacēlu augšā – visu smago tehniku, ar krāniem, ar mašīnām uzkrāmētām, ar blokiem un devāmies projām uz Rīgu, lai varētu celt barikādes un aizstāvēt Latvijas neatkarību. Mans objekts bija Zaķusalā, [...] tur arī noderēja mana Afganistānas kaujas pieredze, jo arī visādi gadījumi, kur nāca no malas signāli, ka taisās OMONs nākt uzbrukumā, es attiecīgi devu arī savus norādījumus, kā šajās situācijās rīkoties. [...] Bija signāls, ka nāks iekšā kuģi, varētu būt arī zemūdenes, kaut gan, tā loģiski domājot, pa Daugavas gultni tikai mazās zemūdenes varēja ienākt [...]. Mēs vilkām pāri Daugavai trosi, vilkām trosi, lai šīm zemūdenēm aizšķērsotu ceļu.”*

251 Ražuks, R. 2021. Latvijas Tautas Fronte barikādēs. Rīga: 1991. gada barikāžu dalībnieku biedrība, 99. lpp.

Gunārs Klindzāns: *“Es varu droši teikt, ka [reģioniem] bija izšķiroša loma [Trešajā atmodā], jo toreiz tā ūdensgalva, kas bija Rīgā, viņa bija piesātināta ar cittautiešiem (...), nevis etniskajiem krieviem, kas bija dzimuši šeit vai atbraukuši pēc kaut kādām revolūcijām, kuriem bija kaut kādas saknes šeit, bet ar tiem krieviem, kuri atbrauca šeit strādāt komandējuma uzdevumā. (...) Es domāju, ka puse vai pat vairāk nekā puse Rīgā bija citādi domājošie, jo viņi bija vienkārši iebraucēji. Tāpēc reģioniem bija izšķiroša loma. Ja tā būtu tikai Rīga, tad mēs šo “kariņu” zaudētu viennozīmīgi, bet reģioni nobalsoja. Kaut vai jāatzīmē tas fakts, ka (...) Iekšlietu ministriju aizstāvēja un apsargāja miliči no laukiem vai tā būtu Bauska, Dobeles, tai skaitā Rēzekne.”*

Juris Raķis: *“Liepājā bija daudz trauksmaināk, manuprāt, nekā Rīgā. Jo cik lielas padomju darba zonas bija Rīgā un cik lielas padomju darba zonas bija Liepājā. Viena trešā daļa no pilsētas bija padomju karaosta. Tā bija padomju karabāze. Liepājā tāpat bija barikādes četrās svarīgākajās vietās – pie pasta, pie pilsētas domes, pie televīzijas torņa un arī pie galvenā štāba, pie galvenās Tautas frontes mītnes. Tā kā es barikādēs nemaz Rīgā nebiju. Es sargāju Liepāju.”*

Valentīns Špēlis: *“Tad sākās barikādes. (...) Tur sākumā izpildīju tādas kā kurjera funkcijas – braukājām krustām šķērsām pa Rīgu. Pēc tam biju gan Zaķusalā, gan pie Televīzijas torņa. Bet tajā liktenīgajā naktī, kad tika apšaudīta Iekšlietu ministrija, mēs sēdējām pie ugunskura, netālu no Pulvertorņa. Puiši saka: “Re, kur raķetes sāk šaut!” Es zinu, ka tās nav raķetes, tās ir trasējošās lodes, lido jau pa gaisu, pret Iekšlietu ministriju atsitas. Un tad parādījās... tur bija barikādēm mašīna, pārcēla pāri Slapiņu [Andris Slapiņš, dokumentālo filmu kinooperators un režisors, tika nogalināts barikādēs] un nesām viņu uz Doma baznīcu, vēl tagad atceros tādi uz bruģa pilieni, asins pilieni bija pa bruģi, kad aiznesām.”*

Kopsavilkums

Raugoties uz pretošanos PSRS okupācijai no mūsdienu skatpunkta, situācija varētu šķist bezcerīga. Lai saprastu, cik augsta bija Latvijas teritorijas militarizācija, piemēram var minēt, ka PSRS okupācijas karaspēka kontingents Latvijā tobrīd bija vismaz desmit reizes lielāks nekā 2021. gadā Latvijas bruņotie spēki un NATO sabiedroto kontingents kopā. Neatkarība tomēr tika izcīnīta, un šajā procesā salīdzinoši ilgā laika posmā no 1990. gada 4. maija līdz 1991. gada 21. augustam neatkarības pretiniekiem, neraugoties uz milzīgo okupācijas karaspēka klātbūtni, neizdevās atgūt politisko varu Latvijā un atjaunot iepriekšējo kārtību. Nopietnākais neatkarības pretinieku mēģinājums gāzt likumīgo varu notika 1991. gada janvārī, neveiksmes galvenie iemesli bija neatkarības atbalstītāju skaidrs rīcības plāns šādai situācijai un konsekventa tā izpilde, visbeidzot – ļoti augsta sabiedrības līdzdalība visos procesos, kas tika panākta ar mērķtiecīgu iesaisti.

Trešā atmoda nebūtu iespējama, ja neatkarības ideja netiktu uzturēta iepriekšējās desmitgadēs. Laikā, kad Latvijā nežēlīgi tika apspiesta jebkura brīvdomība un opozīcija,

liela nozīme bija disidentiem, kuri individuāli vai apvienojušies nelielās grupās pauda principiālu protestu pret PSRS okupācijas režīma politiku. Neatsveramu ieguldījumu Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā starptautiskajā arēnā deva Baltijas tautu trimdas organizācijas, kas Rietumu politiķiem un sabiedrībai atgādināja par situāciju Baltijas valstīs PSRS okupācijas realitātē.

Kontroljautājumi

- Kādi apsvērumi nosaka izvēlēties nevardarbīgas pretošanās metodes okupācijas režīmam?
- Kas ir Latvijas ievērojamākie disidenti?
- Kādi faktori noteica nevardarbīgās pretošanās panākumus Trešajā atmodā?

Papildu informācijas avoti

Literatūra

Apals, G. (red.). 2021. *Gunārs Astra. Pēdējais vārds*. Rīga: Latvijas Vēstnesis

Jundzis, T. (red.). 2008. *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš 1945–1991*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija

Ražuks, R. 2021. *Latvijas Tautas fronte barikādēs*. Rīga: 1991.gada barikāžu dalībnieku biedrība,

Digitālas datubāzes

Prāgas pavasara un Hartas 77 atskaņas Latvijā un Baltijā. 2008. Virtuāla izstāde. Latvijas Nacionālais arhīvs. Pieejams: <http://www.archiv.org.lv/Praga68/index.php?id=3>

1983. gada politiskās prāvas okupētajā Latvijā. 2013. Virtuālā izstāde. Latvijas Nacionālais arhīvs. Pieejams: <http://www.archiv.org.lv/1983/> (Aplūkots 28.07.2022.).

Tiesas procesi pret Gunāru Astru. 2013. Virtuālā izstāde. Latvijas Nacionālais arhīvs. Pieejams: <http://www.archiv.org.lv/astra/>

1991. gada barikādes un to nozīme Latvijas neatkarības atjaunošanā. 2018. Valsts Kanceleja. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/jaunums/smelsimies-speku-atceroties-1991-gada-barikazu-notikumus>

Video

Barikāžu stāsti. 2016. LETA. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=MYC7NV-SIBQ>).

Nevardarbīga pretošanās. Barikādēm 30. 2021. Vidzemes Augstskola. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=iLJtPCyXA8E>

Latvijas neatkarības atjaunošana. Augusta pučs. 2021. Vidzemes Augstskola. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=qapiap7YFek>

VI. Valsts nepārtrauktības doktrīna

Jānis Pleps

Visām trijām Baltijas valstīm – Igaunijai, Latvijai un Lietuvai – starptautiskajās un nacionālajās konstitucionālajās tiesībās ir kopīga valsts nepārtrauktības doktrīna. Visas trīs Baltijas valstis 1940. gadā, pārkāpjot starptautisko tiesību normas, okupēja PSRS, un visas trīs Baltijas valstis piecdesmit gadus uzturēja savu valsts nepārtrauktības prasību un 1990.–1991. gadā spēja atjaunot neatkarību uz valsts nepārtrauktības pamata.²⁵²

Valsts nepārtrauktības doktrīna padara Baltijas valstu precedentu nozīmīgu starptautiskajās tiesībās, tas tiek pētīts un izmantots līdzīgu gadījumu juridiskam novērtējumam. Piemēram, paziņojumā par Krimas aneksijas neatzīšanu ASV valsts sekretārs Maiks Pompeo saturiski atsaucās uz Baltijas valstu okupācijas neatzīšanas politiku kā precedentu tiesiskajai pozīcijai Krimas jautājumā.²⁵³

Bez valsts nepārtrauktības konteksta nav iespējams precīzs un korekts Baltijas valstu vēstures, politiskās situācijas un tiesību sistēmas novērtējums. Tas jāņem vērā arī Latvijā, kad tiek aplūkoti jautājumi par neatkarības atjaunošanu vai okupācijas seku pārvarēšanu dažādās valsts un sabiedrības dzīves jomās.

Valsts svētku dienu kalendārs atspoguļo Latvijas valstiskuma vēsturi divdesmitajā gadsimtā. Ik gadus 18. novembrī tiek svinēta Latvijas Republikas proklamēšanas diena, savukārt 4. maijā – Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas diena.²⁵⁴ Latvijas valsts bija ne tikai jāizcīna un jānostiprina, bet arī jāspēj atjaunot tās neatkarību pēc ilgās okupācijas. Kā rakstījis dzejnieks Māris Čaklais, Latvijas tautai nācies “divreiz gadsimtā izplēst sev valsti”.²⁵⁵

1918. gada 18. novembrī proklamētās Latvijas Republikas attīstību pārtrauca PSRS 1940. gada 16. jūnija ultimāts²⁵⁶, īstenojot PSRS un nacistiskās Vācijas 1939. gada 23. augusta vienošanos par ietekmju sfēru sadalīšanu Austrumeiropā (Molotova–Ribentropa pakts).²⁵⁷ Pārkāpjot starptautisko tiesību un fundamentālās

252 Plašāk skat.: Ziemeļi, I. *State Continuity and Nationality: Baltic States and Russia: Past, Present and Future as Defined by International Law*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2005; *Mälksoo L. Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR: a Study of the Tension Between Normativity and Power in International Law*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2003.

253 Statement by Secretary Pompeo – Crimea declaration. Pieejams: <https://ru.usembassy.gov/statement-by-secretary-pompeo-crimea-declaration/> (aplūkots 21.07.2022.).

254 Par svētku, atceres un atzīmējamām dienām. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72608-par-svetku-atceres-un-atzimejamam-dienam> (aplūkots 21.07.2022.).

255 Čaklais, M. Veltījums. Grām.: Čaklais, M. Izaicinājums. Pirmā Latvijas Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga. Rīga: Pētergailis, 2003, 305. lpp.

256 PSRS valdības paziņojums [ultimāts] Latvijas valdībai. Pieejams: <http://old.historia.lv/alfabets/L/la/okupac/dokumenti/1940.06.16.ultim.htm> (aplūkots 21.07.2022.).

257 Vācijas un PSRS 1939. gada 23. augusta neuzbrukšanas līguma slepenais papildu protokols (23.8.1939.). Pieejams: <https://www.historia.lv/dokumenti/vacijas-un-psrs-1939gada-23augusta-neuzbrukšanas-liguma-slepenais-papildu-protokols> (aplūkots 21.07.2022.).

nacionālās normas, Latvija tika okupēta un pakļauta svešu varu kontrolei gandrīz uz pusgadsimtu.²⁵⁸

Prettiesiskā okupācija tiesiskas sekas neradīja un neizbeidza Latvijas Republikas pastāvēšanu. Starptautiskā kopiena (pasaules valstu kopums) ar dažiem izņēmumiem neatzina Latvijas Republikas okupāciju un iekļaušanu PSRS sastāvā. Latvijas Republika visu okupācijas laiku turpināja juridiski pastāvēt kā starptautiski atzīta valsts (starptautisko tiesību subjekts).²⁵⁹

Trešās atmodas procesos radās iespēja īstenot tautas gribu un panākt Latvijas valsts neatkarības atjaunošanu. Latvijas Tautas fronte, kuras politiskajā programmā tika ietverts šis mērķis, uzvarēja Latvijas PSR Augstākās Padomes vēlēšanās 1990. gada 18. martā un ieguva nepieciešamo balsu vairākumu neatkarības atjaunošanas pasludināšanai un valsts varas institūciju legālai pārņemšanai.²⁶⁰

1990. gada 4. maijā Augstākā Padome pieņēma deklarāciju “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”,²⁶¹ ar kuru uzsāka Latvijas neatkarības atjaunošanu uz valsts nepārtrauktības doktrīnas un 1922. gada 15. februāra Satversmes pamata.²⁶² 1991. gada 21. augustā Augstākā Padome pieņēma konstitucionālo likumu “Par Latvijas Republikas valstisko statusu”, ar kuru tika pasludināta pilnīga neatkarības atjaunošana.²⁶³ Atsaucoties uz pieņemto konstitucionālo likumu, Latvijas Republikas neatkarības atjaunošana tika starptautiski atzīta.²⁶⁴

Būtiski, ka 1990.–1991. gadā Latvijas Republika netika veidota kā jauna valsts, bet notika 1918. gada 18. novembrī proklamētās un starptautiski atzītās valsts neatkarības atjaunošana. Kā pēc tam tika konstatēts izvērstajā Satversmes ievadā (preambulā), “Latvijas tauta neatzina okupācijas režīmus, pretojās tiem un atguva brīvību, 1990. gada 4. maijā atjaunojot valstisko neatkarību uz valsts nepārtrauktības pamata. Tā godina savus brīvības cīnītājus, piemin svešo varu upurus, nosoda komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus.”

258 1940. gada vasaras notikumu juridisku izvērtējumu plašāk skat. Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 22.–29. punktu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakst-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krivijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

259 Valsts nepārtrauktības doktrīnas pamatu juridisku izvērtējumu plašāk skat.: turpat, 32.–34. punkts.

260 Plašāk skat.: Jundzis, T. Latvijas neatkarības atgūšana. Grām.: Latvija un latvieši. Akadēmiskie raksti 2 sējumos. I sējums. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2018, 49.–83. lpp. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/771497.html> (aplūkots 11.07.2022.).

261 Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/75539-par-latvijas-republikas-neatkaribas-atjaunosanu> (aplūkots 21.07.2022.).

262 Ziemeļe, I. Valsts nepārtrauktība. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr. 7(1221), 18.–19. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280597-valsts-nepartrauktiba/> (aplūkots 11.07.2022.).

263 Par Latvijas Republikas valstisko statusu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/69512-par-latvijas-republikas-valstisko-statusu> (aplūkots 21.07.2022.).

264 Plašāk skat.: Lerhis, A., Ziemeļe, I. Latvijas neatkarības atjaunošana un atgriešanās starptautiskajā sabiedrībā (1991–1998). Grām.: Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskiem sakariem. Rīga: Nordik, 1999, 187.–210. lpp.

Šajā nodaļā tiks aplūkots valsts nepārtrauktības doktrīnas saturs kā no Latvijas konstitucionālo tiesību, tā starptautisko tiesību perspektīvas. Tāpat tiks aplūkota šīs doktrīnas ietekme uz valsts neatkarības atjaunošanu, lemjot par valsts konstitucionālo pamatu un Satversmē noteikto institūciju, pilsonības un valsts robežu atjaunošanu.

Valsts nepārtrauktības doktrīna konstitucionālajās tiesībās

Valsts nepārtrauktības doktrīna ir Latvijas Republikas konstitucionālās identitātes centrāls elements, kas atspoguļo Latvijas Republikas pašnovērtējumu par savu identitāti.²⁶⁵ “Latvijas valsts kontinuitāte [...] ir mugurkauls visam Latvijas konstitucionālo tiesību organismam.”²⁶⁶ Uz Latvijas valsts nepārtrauktību ir balstīta visa modernās Latvijas valsts konstrukcija.²⁶⁷ Starptautiskā kopiena (pasaules valstu kopums) ir atzinusi Latvijas valsts nepārtrauktību.

Egils Levits: *“Bija arī stiprs strāvojums no tā saucamajiem nacionālajiem komunistiem jeb pārkrāsotajiem komunistiem, kuri domāja, ka (..) mums būs neatkarīga Latvijas PSR, neatkarīga no Maskavas. Bet mēs turpinām faktiski līdzšinēju iekārtu un to reformējam. Tomēr beigās uzvarēja tie spēki, kas bija par neatkarības atjaunošanu. Par 1918. gada 18. novembra Latvijas atjaunošanu arī tieši šajā parlamentārajā ceļā [ar Augstākās Padomes balsojumu].”*

Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnas pamatu, reaģējot uz PSRS prettiesisko rīcību, konstitucionāli formulēja Latvijas ārlietu dienests ārvalstīs, starptautiski panākot, ka citas valstis neatzina Latvijas neatkarības likvidēšanu. Latvijas sūtnis Londonā Kārlis Zariņš 1940. gada 23. jūlijā lūdza Lielbritānijas Ārlietu ministriju neatzīt Latvijas inkorporāciju PSRS, uzsverot, ka ir pārkāpti Satversmē noteiktie valsts konstitucionālie pamati un Latvijas neatkarības likvidēšana nav notikusi atbilstoši Latvijas tautas gribai. “Latvijas tauta ir smagi un varonīgi cīnījusies par savu neatkarību, tostarp pret Padomju Krievijas armiju. Neatkarības kara gars aizvien ir bijis dzīvs, un jebkurš objektīvs novērotājs tāpēc zinās, ka ir neiespējami, ka latvieši pēc savas brīvas gribas upurēs tik smagi iegūto un tik ļoti loloto neatkarību.”²⁶⁸ Līdzīgi Latvijas sūtnis Vašingtonā Alfrēds Bīlmanis 1940. gada 6. augustā paziņoja, ka PSRS un Latvijas marionešu Saeimas un valdības rīcībai, inkorporējot Latviju PSRS, nepiemīt ne mazākā konstitucionālā legalitāte. “Kaut arī PSRS centusies notiekošo padarīt šķietami likumīgu, ieskats

265 Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedokļa “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu” 82.–88. punkts. Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2017/03/17092012_Viedoklis_2.pdf (aplūkots 21.07.2022.).

266 Endziņš, A. Latvijas konstitūcijas apskats, kas rada šaubas un jautājumus. Jurista Vārds, 01.03.2005., Nr. 8(363), 4.–5. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/102542-latvijas-konstitucijas-apskats-kas-rada-saubas-un-jautajumus/> (aplūkots 21.07.2022.).

267 Ziemele, I. Piezīmes pie sagatavotā lēmuma projekta. Jurista Vārds, 30.01.2007., Nr. 5(458). Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/152165-piezimes-pie-sagatavota-lemuma-projekta/> (aplūkots 21.07.2022.).

268 K. Zariņa, Latvijas sūtņa Londonā, protesta nota pret Latvijas inkorporāciju PSRS kā nekonstitucionālu un nelikumīgu. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 214. lpp.

Latvijas Satversmē parāda, ka šī “likumība” nav nekas vairāk kā plāns šķidrauts, ar ko piesegst vājākas valsts iznīcināšanu, izmantojot brutālu spēku.”²⁶⁹

Latvijas ārlietu dienests visu okupācijas laiku nepārtraukti turpināja strādāt ārvalstīs, ciktāl tas bija iespējams, un pauda Latvijas valsts oficiālu nostāju, uzturot Latvijas okupācijas starptautisku neatzīšanu.²⁷⁰ Kā secinājusi Satversmes tiesa, “laikā no 1940. gada līdz 1991. gadam, kamēr Latvijā nebija likumīgas valdības un turpinājās valsts aneksija, Latviju *de iure* starptautiskajās attiecībās pārstāvēja ārzemēs saglabātais diplomātiskais un konsulārais dienests. Šā dienesta darbinieku rīcība nenoliedzami bija viens no apstākļiem, kas citas valstis nosvēra par labu tam, ka tās neatzina prettiesisko Latvijas okupāciju un aneksiju (...) Latvijas diplomātisko pārstāvniecību darbība okupācijas periodā bija vienīgā Latvijas valsts rīcībspējas izpausme.”²⁷¹ Pēc neatkarības atjaunošanas Latviju saista Latvijas sūtņu un diplomātu kā augstāko valsts amatpersonu rīcība ārzemēs valsts okupācijas periodā.²⁷²

Tālavas Jundzis: “Tolaik bija tāda vairāk loģiskā domāšana, un tik tiešām, ja mēs pievēršam uzmanību tam pašam Gunāram Astram, kurš 1980. gadu sākumā uzstājās Augstākajā tiesā, kad viņu tiesāja par pretpadomju darbību, tad īstenībā viņš faktiski ieliek precīzi, un droši vien ar savu loģisko domāšanu, to momentu, ka Latvija tāda, kāda 1918. gadā izveidota, faktiski turpinās, tas ir loģiski, jo Padomju Savienība taču šeit nelikumīgi atrodas, tā ir okupācija.(...) Un, godīgi sakot, arī 4. maija deklarācijas pamatā, es domāju, tiem deputātiem, kas mēs tur bijām, lielā mērā arī bija tāda pārlicība. Tas ir loģiski, ka nelikumība nevar radīt likumību.”

Ļoti kritiski vērtējama autoritārās valsts vadītāja Kārļa Ulmaņa rīcība 1940. gada vasarā. Viņš ne tikai neprotēja pret PSRS rīcību, bet arī palika Valsts prezidenta amatā, piešķirot šķietamu likumību PSRS rīcībai pret Latviju.²⁷³ K. Ulmaņa piekrišana PSRS rīcībai sarežģīja pretošanos agresoram un devusi liekus argumentus Latvijas valsts nepārtrauktības noliedzējiem.²⁷⁴ Tomēr juridiski raugoties, “Ulmaņa valdība piekritusi PSRS karaspēka ieviešanai Latvijas teritorijā spēka lietošanas draudu ietekmē

269 Latvijas sūtņa Vašingtonā paziņojums par Latvijas inkorporācijas Padomju Savienībā neatzīšanu. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 215. lpp.

270 Plašāk skat.: Lerhis, A. Latvijas Republikas diplomātiskais dienests – Latvijas *de iure* pastāvēšanas apliecinājums (1940–1991). Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 183.–226. lpp.

271 Satversmes tiesas 2010. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2009-94-01 13.1. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/210047-par-pilsonibas-likuma-parejas-noteikumu-1-punkta-pirma-teikuma-varduja-registracija-notiek-lidz-1995gada-1julijam-un-otra-teikuma-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1-un-2pantam-ka-ari-latvijas-psr-augstakas-padomes-1990-gada-4-maija-deklarācijas-par-latvijas-republikas-neatkarības-atjaunosanu-preambulai> (aplūkots 21.07.2022.).

272 Turpat.

273 Lēbers, D. A. Latvijas valsts bojāeja 1940. gadā. Starptautiski tiesiskie aspekti. Grām.: Latvijas valsts atjaunošana. 1986–1993. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 31.–34. lpp.

274 Lēbers, D. A. Latvijas neatkarības atjaunošanas prasības dažos dokumentos pirms 1990. gada 4. maija. Grām.: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 29.–30. lpp.

un tāpēc starptautisko tiesību izpratnē šī piekrišana neesot spēkā”.²⁷⁵ Vienlaikus nevar noliegt, ka juridiski precīzam un korektam K. Ulmaņa paziņojumam par notiekošo valsts okupāciju un PSRS prettiesisko rīcību būtu bijusi liela politiska un simboliska nozīme, kas varētu veidot konstitucionālu pamatu nacionālās pretošanās kustībai.

To, ko nepaveica autoritārā K. Ulmaņa valdība, izdarīja Latvijas Centrālā padome, kas izveidojās uz IV Saeimā ievēlēto politisko partiju pārstāvju vienošanās pamata. Latvijas Centrālā padome, mēģinot turpināt atbilstoši Satversmei spēkā esošās IV Saeimas pilnvaras, kuras bija pārtraucis 1934. gada 15. maija apvērsums, apņēmas panākt Latvijas neatkarības un Satversmē noteiktās demokrātiskās valsts iekārtas atjaunošanu. Padomes vadībā piedalījās IV Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš un viņa biedri Kārlis Pauļuks un Jāzevs Rancāns, kuri atbilstoši Satversmei bija augstākās valsts amatpersonas.²⁷⁶

Latvijas Centrālās padomes sagatavotajos dokumentos – 1943. gada Latvijas tautas deklarācijā sabiedroto nācijām²⁷⁷, 1944. gada februāra Latvijas Centrālās padomes politiskajā platformā²⁷⁸ un 1944. gada 17. marta memorandā²⁷⁹, kuru parakstīja 188 politiskie un sabiedriskie darbinieki, – pausta Latvijas tautas prasība pēc neatkarīgas Latvijas Republikas uzturēšanas, juridiski pamatots PSRS rīcības prettiesiskums un ietverta tās neatzīšana. Viņu pozīcija bija, ka “pēc starptautisko tiesību normām Latvijas Republika tiesiski turpina pastāvēt. [...] uzskatam, it kā Latvija būtu Padomju Savienības sastāvdaļa un tāpēc tā tagad atkal būtu no jauna iekļaujama Padomju Savienībā, nav nekāda tiesiska pamata. [...] Nekavējoties atjaunojama Latvijas Republikas faktiskā suverenitāte.”²⁸⁰

Latvijas Centrālā padome mēģināja izmantot iespēju atjaunot Latvijas neatkarību, 1944. gada 8. septembrī Valsts prezidenta vietas izpildītājam un Saeimas priekšsēdētājam P. Kalniņam parakstot Deklarāciju par Latvijas valsts atjaunošanu.²⁸¹ P. Kalniņa deklarācija uzskatāma par arī šobrīd spēkā esošu konstitucionāla ranga aktu Latvijas valsts iekārtā, kas valsts konstitucionālajos pamatos nostiprina valsts

275 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 10. un 25.6. punktu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krivijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

276 Plašāk skat.: Pleps, J. Latvijas Centrālās padomes prakses nozīme Satversmes interpretācijā. Grām.: Ārvalstu investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 45.–53. lpp. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/34491/%c4%80rvalsts%20invest%c4%abcijas_74_konference.pdf (aplūkots 21.07.2022.).

277 Latvijas Centrālās padomes pasludinātā Latvijas tautas deklarācija sabiedroto nācijām (1943. gada augustā). Pieejams: <https://www.historia.lv/dokumenti/latvijas-centralas-padomes-pasludinata-latvijas-tautas-deklaracija-sabiedroto-nacijam> (aplūkots 21.07.2022.).

278 Latvijas Centrālās padomes politiskā platforma. Pieejams: http://old.historia.lv/alfabets/L/la/latvijas_centrala_padome/dokumenti/1944.00.02.htm (aplūkots 21.07.2022.).

279 Latvijas Centrālās padomes memorands (17.3.1944., Rīga). Pieejams: <https://www.historia.lv/dokumenti/latvijas-centralas-padomes-memorands-1731944-riga> (aplūkots 21.07.2022.).

280 Turpat.

281 Deklarācija par Latvijas valsts atjaunošanu. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 228. lpp.

nepārtrauktības doktrīnu un nacionālās pretošanās kustības centienus panākt Latvijas neatkarības atjaunošanu.²⁸² Šajā ziņā nozīmīgs bija arī trimdā esošo Latvijas augstākās tiesas tiesnešu – Latvijas Senāta senatoru – sagatavots atzinums²⁸³, ka Latvija turpina juridiski pastāvēt kā starptautiski atzīta valsts un Satversme joprojām ir spēkā esoša konstitūcija, kas uzliek par pienākumu atjaunot demokrātisko valsts iekārtu.²⁸⁴

Latvijas neatkarības atjaunošana uz valsts nepārtrauktības pamata kļuva iespējama pēc Latvijas Tautas frontes atbalstīto deputātu kandidātu uzvaras Latvijas PSR Augstākās Padomes vēlēšanās 1990. gada 18. martā. Šā mērķa sasniegšanai tika sagatavota deklarācija “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”, kuru vajadzēja pieņemt Augstākajai Padomei, sākot savu darbu. Lai arī tika apspriesta iespēja dibināt jaunu valsti vai atzīt Latvijas valsti kā par 1918. gada 18. novembra Latvijas Republikas, tā arī Latvijas PSR tiesisko pēcteci, Augstākā Padome skaidri un nepārprotami izšķīrās par joprojām pastāvošās 1918. gada 18. novembra Latvijas Republikas neatkarības faktisku atjaunošanu uz valsts nepārtrauktības pamata.²⁸⁵ Šā lēmuma pieņemšanā būtiska ietekme bija latviešu trimdai Rietumos un Latvijas diplomātiskajam dienestam, kurš nepārtraukti bija turpinājis darbu. Piemēram, 1990. gada 24. aprīlī Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta darbinieki publicēja savu nostāju: “Latvijas Republikas *de facto* atjaunošanai ir nepieciešama Latvijas 1922. gada Satversmes atjaunošana visā pilnībā (...)]. Izstrādājot jaunu Satversmi un radot jaunu Latvijas valsti, nebūs iespējams izmantot Latvijas Republikas starptautiski atzīto suverenitāti, kuru būtu iespējams pat pazaudēt. Nedrīkstētu pieņemt kādu kondicionālu neatkarību un tās atzīšanu. [...] Savās prasībās atjaunot *de iure* pastāvošo Latvijas Republiku arī *de facto* mēs nedrīkstam piekāpties.”²⁸⁶

1990. gada 4. maija deklarācija “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” paredzēja Latvijas valsts neatkarības atjaunošanu, balstoties uz valsts nepārtrauktības doktrīnu un konstatējot Latvijas okupācijas prettiesiskumu.²⁸⁷ Tas ir Latvijas Republikas oficiālais viedoklis par to, ka 1918. gada 18. novembrī dibinātā

282 Plašāk skat.: Pleps, J. Latvijas Centrālās padomes 8.septembra deklarācijas valststiesiskā nozīme. Jurista Vārds, 04.09.2018., Nr.36(1042), 8.-13.lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/273286-latvijas-centralas-padomes-8septembra-deklaracijas-valststiesiska-nozime/> (aplūkots 21.07.2022.).

283 Piecu Latvijas Senāta senatoru atzinums par Latvijas Satversmes spēkā esamību un Saeimas pilnvarām okupācijas apstākļos (13.3./3.4.1948.). Pieejams: <https://www.historia.lv/dokumenti/piecu-latvijas-senata-senatoru-atzinums-par-latvijas-satversmes-speka-esamibu-un-saeimas> (aplūkots 21.07.2022.).

284 Plašāk skat.: Pleps, J. Bīskaps Rancāns un Satversme. Valsts prezidenta vietas izpildīšana. Jurista Vārds, 03.03.2009., Nr. 9(552), 18.–29. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/188357-biskaps-rancans-un-satversme/> (aplūkots 21.07.2022.).

285 Plašāk skat.: Levīts, E. Valsts atjaunošanas koncepcijas attīstība (personiskas piezīmes). Grām.: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 266.–294. lpp.

286 Dēliņš, E. Ar skatu no Austrālijas: Latvijas ārietu dienests 4. maija Deklarācijas priekšvakarā. Grām.: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 48.–49. lpp.

287 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 33.2. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

Latvijas Republika, neraugoties uz 1940. gadā notikušo PSRS agresiju un okupāciju, ir turpinājusi nepārtraukti eksistēt. 1990. gada 4. maija deklarācija uzliek Latvijas valsts varas institūcijām par pienākumu ievērot nepārtrauktības doktrīnu un neatkāpties no tās. Visos gadījumos, kad tas ir juridiski svarīgi, Latvijas valsts varas institūcijām sava rīcība jābalsta uz nepārtrauktības doktrīnu. Tāpat Latvijas valsts varas institūcijām ir saistošs 1990. gada 4. maija deklarācijas preambulā ietvertais vēsturisko faktu izklāsts un to juridiskais novērtējums, kas pamato nepārtrauktības doktrīnu.²⁸⁸

Tālavas Jundzis: *“Diskusijas bija ļoti karstas, mēs faktiski nenonācām tur arī tajā darba grupā [LTF otrās programmas izstrādei] pie tā vienotā slēdziena, līdz ar to tas arī aizgāja uz Tautas frontes kongresu kā divi viedokļi, vai nu tad atjaunot to 1918. gada valsti un uzskatīt, ka viņa ir turpinājusies arī juridiski visus okupācijas gadus, vai tomēr veidot jaunu, neatkarīgu valsti. Tā kā tas 1989. gada oktobris, kad vēl izšķiršanās par to nebija, bet nu tā izšķiršanās faktiski radās Augstākās Padomes jau ievēlētajos deputātos, kurus ievēlēja 1990. gada 18. martā. Nu tur jau bija Lietuvas pieņemts neatkarības dokuments un arī tūlīt pēc tam sekoja Igaunija, kur faktiski šī nepārtrauktības koncepcija šajos mūsu kaimiņu dokumentos jau bija. Varbūt arī tas iespaidoja to, ka tur vairs lielu diskusiju, ka mums ir nevis jāveido jauna valsts, bet ka mums ir jāatjauno tā valsts, kura 1918. gadā bijusi, Tautas frontes deputātu vidū īstenībā nebija.”*

Aivars Endziņš: *“(..) kad notika Augstākās Padomes vēlēšanas, kur Tautas frontes pārstāvētie kandidāti ieguva arī kvalificētu balstu vairākumu, tad arī tika izveidota darba grupa, lai izstrādātu Neatkarības deklarāciju, kur arī man bija tas gods piedalīties, strādāt pie šīs Neatkarības deklarācijas. (..) Neatkarības deklarācijas preambula, kur tika uzsvērtā starptautisko tiesību prioritāte un tas, ka Latvijas Satversme, 1922. gada Satversme, ir spēkā vēl arvien, un ka nekāda jauna valsts nav. Tieši šī valsts nepārtrauktība tika ielikta un iestrādāta Neatkarības deklarācijā, kur pēc tam vēlāk jau darba gaitā tika vēl vairāk nostiprināta.”*

1990. gada 4. maija deklarācija “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” joprojām ir spēkā esošs konstitucionāla ranga akts Latvijas valsts iekārtā, kas nodrošina iespēju pārbaudīt, vai kāda valsts rīcība ir bijusi saderīga ar valsts nepārtrauktības doktrīnu.²⁸⁹ Piemērojot 1990. gada 4. maija deklarāciju, ir iespējams noteikt valsts pienākuma apjomu valsts nepārtrauktības doktrīnas īstenošanā.²⁹⁰

288 Levits, E. 4. maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā. Grām.: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 56.–57. lpp.

289 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 60.–62. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

290 Plašāk skat.: Pleps J. 1990. gada 4. maija deklarācijas piemērošana. Grām.: 1990. gada 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācija: starptautiskie un iekšpolitiskie aspekti. Starptautiskas zinātniskas konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 49.–70. lpp.

Valsts nepārtrauktība nav politisks lozungs, valsts vēstures jautājums vai ārpolitikas arguments. Valsts nepārtrauktības doktrīna ir konstitucionālās realitātes elements, kurš valsts īstenotajai politikai nosaka konkrētu tiesisku ietvaru ar noteiktām praktiskām konsekvencēm.²⁹¹

Valsts nepārtrauktības doktrīna neliedz valstij, kas atjaunojusi neatkarību, patstāvīgi izlemt visus nepieciešamos valsts dzīves jautājumus saskaņā ar tās konstitucionālajiem principiem un tiesību normām. Tomēr visām izmaiņām ir jānotiek nepārtrauktības doktrīnas ietvaros, nevis ārpus tās. Kā secinājusi Satversmes tiesa, šādā gadījumā “valstij jārikojas saskaņā ar nepārtrauktības doktrīnu, un attiecīgās pārmaiņas veicamas nevis *tabula rasa*, bet pamatojoties uz iepriekšējo konstitucionālo regulējumu.”²⁹² Tas īpaši būtiski bija Latvijai, kura savu neatkarību atjaunoja pēc piecdesmit gadu okupācijas.²⁹³

Citas valsts prettiesiski nodibinātās varas rīcība publiski tiesiskajā sfērā valstij, kura atjaunojusi savu neatkarību, nav saistoša. Tomēr dažos gadījumos, ņemot vērā personas pamattiesību prasības, valstij ir pienākums respektēt prettiesiskās varas rīcības sekas privāttiesībās, piemēram, ģimenes tiesiskajās attiecībās. Valsts rīcības robežas pēc neatkarības atjaunošanas noteic ne vien pamattiesības, bet arī vispārējie tiesību principi, tostarp taisnīguma princips.²⁹⁴ Satversmes tiesa ir uzsvērusi, ka “Latvijas valsts nav atbildīga par cilvēktiesību pārkāpumiem, arī par īpašuma nacionalizāciju, ko pusgadsimtu ilgajā laika posmā bija izdarījusi okupācijas vara. Latvijas Republikai nav iespēju un nav arī pienākuma pilnīgi atlīdzināt visus zaudējumus, kas personām nodarīti okupācijas varas darbību rezultātā. [...] Atjaunojot neatkarīgās Latvijas tiesību sistēmu, likumdevējam, ievērojot tiesiskas valsts principus, bija pienākums veikt pasākumus, lai iespēju robežās izlīdzinātu arī iepriekšējā režīma nodarītos zaudējumus un atjaunotu taisnīgumu.”²⁹⁵

---

291 Ziemele, I. The State Border between Latvia and Russia and the Doctrine of Continuity of the Republic of Latvia. *International and Constitutional Law in Interaction*. Baltic Yearbook of International Law, Volume 9, 2009, p. 107.

292 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 32.2.–32.3. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

293 Plašāk skat.: Pleps, J. Valstiskās nepārtrauktības doktrīna Satversmes tiesas praksē. Grām.: *Constitutional Values in Contemporary Legal Space I / Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā I*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 16.–28. lpp. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Jur-Konf-6_2016_Legal-Space-I.pdf (aplūkots 21.07.2022.).

294 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 32.3. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

295 Satversmes tiesas 2003. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2002-12-01 secinājumu daļas 1. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/73143-par-likuma-par-zemes-reformu-latvijas-republikas-pilsetas-12-panta-pirmas-dalas-3-punkta-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1-un-105-pantam> (aplūkots 21.07.2022.).

Valsts nepārtrauktības doktrīna starptautiskajās tiesībās

Valsts nepārtrauktības doktrīna nav tikai konstitucionālo tiesību jautājums un konstitucionāla ranga norma, bet arī starptautisko tiesību norma. Valsts nepārtrauktības doktrīna atspoguļo starptautisko tiesību attīstību pēc Pirmā pasaules kara, kad starptautiskajās tiesībās sāka veidoties spēka lietošanas vai draudu lietu spēku aizliegums kā valstīm saistoša starptautisko tiesību norma.²⁹⁶ Tas nozīmēja valstu atteikšanos no kara kā starptautisko tiesību instrumenta, lai ietekmētu kādu citu valsti.

Latvijas Republika kopš proklamēšanas redzēja savas neatkarības garantijas taisnīgā starptautisko tiesību sistēmā, kas spētu garantēt un nodrošināt ikvienas valsts neatkarību.²⁹⁷ Tādēļ Latvijas valsts aktīvi piedalījās visās starptautisko tiesību iniciatīvās, kas bija vērstas uz miera un pastāvošās starptautiskās kārtības nodrošināšanu, atbalstot Tautu Savienības (Nāciju Līgas) darbību un dažādus starptautisko tiesību instrumentus.²⁹⁸

Šajā ziņā būtisks bija 1928. gada 27. augusta Briāna–Keloga pakts, kas paredzēja atteikšanos no kara kā starptautisko strīdu risināšanas un nacionālās politikas instrumenta valstu savstarpējās attiecībās.²⁹⁹ Savukārt 1933. gada 3. jūlijā tika noslēgta Londonas konvencija par agresijas definīciju, ar kuru tika pastiprināts kara aizliegums valstu starptautiskajās attiecībās.³⁰⁰

Nepieciešams uzsvērt, ka šīs starptautisko tiesību normas bija saistošas kā Latvijas Republikai, tā arī PSRS, bet tas neatturēja PSRS no starptautisko tiesību pārkāpumiem, vērsties pret Latvijas Republiku. Kā secinājusi Satversmes tiesa, “PSRS 1940. gadā veica agresiju pret Latvijas Republiku (un tai sekojošu prettiesisku Latvijas Republikas okupāciju), prettiesiski iejaucās Latvijas Republikas iekšējās lietās, kā arī prettiesiski anektēja Latvijas Republiku, ignorējot gan starptautisko tiesību normas, gan fundamentālās Latvijas nacionālo tiesību normas”.³⁰¹

No valsts nepārtrauktības doktrīnas starptautiskajās tiesībās izriet aizliegums prettiesiski likvidēt citas valsts neatkarību vai aizskart tās konstitucionālo iekārtu vai teritorijas vienotību. Tāpat valsts nepārtrauktības doktrīna pārējām valstīm paredz

296 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 24.1. un 32. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

297 Turpat, 31.3. punkts.

298 Čakste, J. Tautu biedrība. Grām.: Čakste J. Taisnība uzvarēs vienmēr. Atziņas. Runas. Dokumenti. Raksti. Vēstules. Otrs, papildināts un pilnveidots izdevums. Rīga: Jumava, 2009, 168.–173. lpp. Plašāk skat.: Ducmanis, K. Nelikumīgs karš un valstu suverenitāte. Rīga: [b.i.] 1931.

299 Briand–Kellog Pact 1928. Pieejams: <https://www.jura.uni-muenchen.de/fakultaet/lehrstuehle/satzger/materialien/kellogg1928e.pdf> (aplūkots 21.07.2022.).

300 London Convention Relating to the Definition of Aggression. Pieejams: <http://www.derechos.org/nizkor/aggression/doc/aggression89.html> (aplūkots 21.07.2022.).

301 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 29.2. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

neatzīšanas pienākumu, proti, prettiesiski veiktās izmaiņas nevar tikt atzītas kā tiesiskas.³⁰²

Pirmo reizi to piemēroja ASV valsts sekretārs Henrijs L. Stimson, ASV vārdā 1932. gada 7. janvārī atsakoties atzīt Japānas prettiesiski veiktās teritoriālās izmaiņas Ķīnā.³⁰³ Akceptējot Stimsona notu, Tautu Savienība 1932. gada 11. martā atzina, ka Tautu Savienības dalībvalsts teritoriālās integritātes aizskārums un pārmaiņas attiecībā uz tās politisko neatkarību, kas notikušas pretēji Tautu Savienības statūtu 10. pantam vai Briāna–Keloga pakta noteikumiem, nav atzīstamas par spēkā esošām.³⁰⁴

ASV konsekventi reaģēja arī uz prettiesisko PSRS rīcību pret Latviju un citām Baltijas valstīm. Saskaņoties ar PSRS īstenoto Latvijas, Lietuvas un Igaunijas okupāciju, ASV valsts sekretāra pienākumu izpildītājs Samners Velss 1940. gada 23. jūlijā paziņoja, ka ASV neatzīs Baltijas valstu prettiesisko iekļaušanu PSRS sastāvā.³⁰⁵ Dokuments radīja precedentu daudziem citiem paziņojumiem un deklarācijām, kurus turpmākajos gados jautājumā par padomju aneksijas Baltijas valstīs tiesiskumu sniedza ASV, vairākums pasaules valstu un vairākas starptautiskās organizācijas. Baltijas valstu prettiesisko pievienošanu PSRS līdz ar ASV un Lielbritāniju neatzina Vācijas Federatīvā Republika, Francija, Itālija, Kanāda, Japāna, kopā vairāk nekā 50 pasaules valstis.³⁰⁶

Latvijas valsts nepārtrauktība ir starptautiski atzīta, un pati Latvijas Republika savā pozīcijā par valsts nepārtrauktību ir bijusi konsekventa. Kā uzsvērusi Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga runā Saeimā 2007. gada 1. februārī: “Eiropas un pasaules līderi savās atbildēs runā par padomju okupāciju un atgūto neatkarību. [...] Šie līderi tātad nepārprotami pauž savas valsts oficiālo uzskatu, ka Latvijas iekļaušana Padomju Savienībā bijusi pretlikumīga un ka tagadējā Latvijas Republika ir atjaunota, nevis jauna valsts. Vairāk nekā 30 valstis 1991. gadā paziņoja, ka atzīst Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. Mums nevienam nav jāpierāda, ka neesam jauna valsts. [...] [Mūsu pozīcija] nekādā veidā *nav atkarīga* no *Krievijas gribas to atzīt vai neatzīt*.”³⁰⁷

302 Plašāk skat.: Ziemele, I. State Continuity and Nationality: Baltic States and Russia: Past, Present and Future as Defined by International Law. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2005.

303 The Secretary of State to the Consul General at Nanking (Peck). Pieejams: <http://www.hamamoto.law.kyoto-u.ac.jp/kogi/2012/2012kiko/1932Stimson.pdf> (aplūkots 21.07.2022.).

304 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 29.1. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

305 July 23, 1940 Welles Declaration. Pieejams: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/144967.pdf> (aplūkots 21.07.2022.).

306 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 34.1. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

307 Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas ceturtnās sēdes 2007. gada 1. februārī stenogramma. Pieejams: <https://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/1591> (aplūkots 21.07.2022.).

Valsts konstitucionālo pamatu atjaunošana

Ineta Ziemele: *“Tas, pie kā nācās arī strādāt jau 1992. gadā, 1993. gadā, bija jautājums par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem, kuros Latvija bija iesaistījusies starpkaru periodā. Tas bija liels strīdu jautājums Augstākajā Padomē. (...) Ārlietu komisija pieņēma pozīciju, ka atskaites punkts ir, ka valsts turpinās, arī līgumu saistības turpinās, ja vien viņas nav novecojušas pēc priekšmeta vai ja otra līguma slēdzēju puse vairs nav, un to pašu arī attiecībā uz starptautiskajām konvencijām.”*

Valsts nepārtrauktības doktrīnas ietvaros bija atjaunojami arī Latvijas Republikas konstitucionālie pamati. Lai arī PSRS okupācija pārtrauca 1934. gada 15. maija apvērsumā izveidotās autoritārās valsts iekārtas darbību, valsts nepārtrauktības uzturētāju diskusijās ātri nostiprinājās pārliecība par nepieciešamību atjaunot demokrātisku valsts iekārtu uz 1922. gada 15. februāra Satversmes pamata. Nevienam nebija nopietna plāna uzturēt vai mēģināt atjaunot autoritārās valsts iekārtas darbību.³⁰⁸ Tieši pretēji – Latvijas neatkarības atjaunošanas ideja uz valsts nepārtrauktības pamata arvien ciešāk tika saistīta ar pienākumu atjaunot demokrātisko valsts iekārtu uz Satversmes pamata. Šajā kontekstā tieši Satversmei bija ļoti būtiska simboliska un juridiska nozīme. Tā kļuva par zaudētās neatkarības politisku simbolu un tiesisku pamatu prasībai pēc neatkarīgas valsts atjaunošanas. Tāpat Satversme noteica nacionālās pretošanās kustības sasniedzamos mērķus un tiesisko ietvaru. Savukārt Satversmes darbības atjaunošana tiesiskajā un sociālajā realitātē tika uzskatīts par apliecinājumu arī valsts neatkarības reālai atgūšanai.³⁰⁹

Latvijas sūtņi savos protestos pret PSRS rīcību 1940. gada vasarā, lai pierādītu šīs rīcības prettiesiskumu, atsaucās uz Satversmes normām, kas noteica Latvijas valsts konstitucionālos pamatus.³¹⁰ Tāpat Latvijas Centrālās padomes darbības mērķis bija Satversmē noteiktās demokrātiskās valsts iekārtas atjaunošana. Latvijas Centrālā padome pieļāva Satversmes reformu, taču tās principiāls uzstādījums bija, ka to būs tiesīga veikt tikai brīvās un demokrātiskās vēlēšanās ievēlētā Saeima.³¹¹

308 Plašāk skat.: Deksnis, E. B., Beķere, K. Latviešu trimdas loma valsts neatkarības idejas uzturēšanā (1945–1991). Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 233.–236. lpp.

309 Lazdiņš, J., Lerhis, A., Pleps, J., Ziemele, I. Legal and Historical Elements of Latvia's Restoration of Independence. *Baltic Yearbook of International Law*, Vol. 19, 2021, pp. 56–58. Plašāk skat.: Pleps, J. The continuity of the constitutions: the examples of the Baltic states and Georgia. *Wroclaw Review of Law, Administration & Economics*, 2016, Vol. 6, Nr. 2, pp. 29–44. Pieejams: http://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/131178/PDF/130_Pleps_J_The_continuity_of_the_constitutions_in_the_Baltic_States.pdf (aplūkots 21.07.2022.).

310 K. Zariņa, Latvijas sūtņa Londonā, protesta nota pret Latvijas inkorporāciju PSRS kā nekonstitucionālu un nelikumīgu. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 213.–214. lpp.; Latvijas sūtņa Vašingtonā paziņojums par Latvijas inkorporācijas Padomju Savienībā neatzīšanu. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 215. lpp.

311 Latvijas Centrālās padomes politiskā platforma. Pieejams: http://old.historia.lv/alfabets/L/la/latvijas_centrala_padome/dokumenti/1944.00.02.htm (aplūkots 21.07.2022.).

Latvijas Centrālās padomes formulētā nostāja atspoguļo precīzu valsts nepārtrauktības doktrīnas izpratni. Satversmes reforma un Latvijas valsts iekārtas korekcija bija iespējama un pieļaujama, taču to varēja veikt tikai pēc Satversmes darbības atjaunošanas tās grozīšanai paredzētajā kārtībā. Izņemot Latvijas pilsoņu kopumu un tā ievēlēto Saeimu, neviens cits tiesiski nebija pilnvarots noteikt citu Satversmi. Šis princips pēc tam konsekventi tika uzturēts Latvijas diplomātiskā dienesta nostājā. Piemēram, vēl 1990. gada 24. aprīlī Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta darbinieki uzsvēra: “Eventuālus grozījumus Latvijas Republikas Satversmē var Satversmē paredzētā kārtībā (..) izdarīt vienīgi Latvijas Saeima. Latvijas PSR Augstākā Padome tāda nav, bet ir vienīgi pārejas laika orgāns.”³¹²

1990. gada 4. maija deklarācijā tika ietverta Satversmes darbības atjaunošana. Deklarācijas preambulā tika konstatēts, ka Satversme juridiski joprojām ir spēkā esošs Latvijas Republikas pamatlikums, savukārt deklarācijas 3. punkts paredzēja Satversmes darbības atjaunošanu visā Latvijas Republikas teritorijā. Vienlaikus gan deklarācijas 4. punkts uzreiz apturēja Satversmes darbību līdz jaunas Satversmes redakcijas pieņemšanai, kuras izstrādi paredzēja deklarācijas 7. punkts. Taču deklarācija neskāra un neapšaubīja Latvijas valsts konstitucionālos pamatus.

Satversmes 1., 2., 3. un 6. panta, kas nosaka Latvijas valsts konstitucionāli tiesisko pamatu, darbība ar deklarāciju tika nekavējoties atjaunota jau 1990. gada 4. maijā. Šie panti no 1990. gada 4. maija balsojuma brīža noteica Augstākās Padomes sasniedzamo politisko mērķi – Latvijas neatkarības un demokrātiskās valsts iekārtas atjaunošanu un Saeimas vēlēšanu noturēšanu atbilstoši Satversmē noteiktajam. Satversmes 1., 2., 3. un 6. pantā ir ietverti būtiskākie valsts iekārtas pamatprincipi, kas veido Latvijas Republikas konstitucionālo identitāti. Faktiski Augstākā Padome, lemjot par valsts neatkarības atjaunošanu, vienlaikus lēma par valsts konstitucionālās identitātes atjaunošanu. Jebkāda Satversmes reforma bija konstitucionāli iespējama tikai Latvijas konstitucionālās identitātes ietvaros, neaizskarot to.³¹³

Pēc 1990. gada 4. maija deklarācijas spēkā stāšanās turpinājās diskusijas par iespējamo jauno Satversmes redakciju. Tomēr vienlaikus arvien vairāk nostiprinājās pārliecība, ka Augstākā Padome nav konstitucionāli tiesīga lemt par Satversmes grozīšanu vai jaunas Satversmes noteikšanu. To varēja darīt tikai Satversmē paredzētās valsts varas institūcijas, bet Augstākās Padomes kā pārejas laika parlamenta uzdevums bija nodrošināt šo valsts varas institūciju darbības atjaunošanu atbilstoši Satversmei.³¹⁴

312 Dēliņš, E. Ar skatu no Austrālijas: Latvijas ārlietu dienests 4. maija Deklarācijas priekšvakarā. Grām.: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 48. lpp.

313 Plašāk skat.: Kusiņš, G. Latvijas Republikas 1922. gada Satversmes atjaunošana. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 305.–308. lpp.

314 Skat.: turpat, 309. lpp.

Augstākā Padome bija pilnvarota tikai atjaunot Latvijas neatkarību, nevis noteikt jaunu konstitūciju.³¹⁵

Šo konstitucionālo nostādni precīzi atspoguļoja 1991. gada 21. augusta konstitucionālais likums "Par Latvijas Republikas valstisko statusu". Ar to Augstākā Padome izlēma par Satversmes darbības atjaunošanu, atsakoties no jaunas konstitūcijas izstrādes. Pēc 1991. gada 21. augusta Augstākās Padomes darbs bija vērsts uz Satversmē noteiktās valsts iekārtas atjaunošanu, ko noslēgtu atbilstoši Satversmei ievēlētās Saeimas sanāksšana.

1993. gada 5. un 6. jūnijā ievēlētā 5. Saeima uz pirmo sēdi sanāca 1993. gada 6. jūlijā, savu darbu sākot ar paziņojumu par Satversmes darbības atjaunošanu pilnā apjomā.³¹⁶ Satversmes darbības atjaunošana pasaules kontekstā ir unikāls gadījums, kad notikusi sekmīga un pilnvērtīga konstitūcijas darbības atjaunošana tiesiskajā un sociālajā realitātē pēc vairāk nekā pusgadsimta pārtraukuma. Tas arī konsolidēja un apstiprināja Latvijas valsts nepārtrauktību.³¹⁷

Pilsonības atjaunošana

Latvijas valsts nepārtrauktība nozīmē arī nepārtrauktu Latvijas pilsonības pastāvēšanu. Ar 1919. gada 23. augusta Likumu par pavalstniecību³¹⁸ noteiktais Latvijas pilsoņu kopums turpināja pastāvēt visu okupācijas laiku.³¹⁹ "Pilsonības tālākpastāvēšana okupācijas periodā ir loģiska konsekvence Latvijas valsts tālākpastāvēšanai okupācijas periodā, kas izriet no [...] Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnas. Saskaņā ar to okupācijas periodā 1919. gada 23. augusta Pavalstniecības likums turpināja darboties. Tādējādi Latvijas pilsonība turpināja pastāvēt un izplatīties saskaņā ar *ius sanguinis* principu arī nākamajās paaudzēs, ja viens no vecākiem bija Latvijas pilsonis."³²⁰

Okupētajā Latvijā pilsoņiem prettiesiski masveidā tika uzspiesta PSRS pilsonība. PSRS Augstākās Padomes Prezidijs 1940. gada 7. septembrī automātiski atzina visus Latvijas pilsoņus par PSRS pilsoņiem no Latvijas uzņemšanas PSRS

315 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 61. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojuumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

316 Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmās sēdes 1993. gada 6. jūlijā stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/st_93/060793.html (aplūkots 21.07.2022.).

317 Ziemele, I. *State Continuity and Nationality: the Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law*. Leiden and Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, pp. 35–36.

318 Likums par pavalstniecību. *Valdības Vēstnesis*, 05.09.1919, Nr. 31, 1. lpp.

319 Ziemele, I. *State Continuity and Nationality: Baltic States and Russia: Past, Present and Future as Defined by International Law*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, p. 166.

320 Levīts, E. *Latvijas pilsonība un tās reforma*. *Jurista Vārds*, 03.04.2012., Nr. 14/15(713/714), 13. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/246097-latvijas-pilsoniba-un-tas-reforma/> (aplūkots 21.07.2022.).

dienas.³²¹ Latvijas Republika PSRS pilsonības uzspiešanu saviem pilsoņiem nekad nav atzinusi par tiesisku un juridiski saistošu.

Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijas Republikas Augstākā Padome konstatēja, ka “kaut gan Latvijas Republika 1940. gada 17. jūnijā tika okupēta un valsts zaudēja suverēno varu, Latvijas Republikas pilsoņu kopums saskaņā ar Latvijas Republikas 1919. gada 23. augusta “Likumu par pavalstniecību” turpina pastāvēt”, kā arī nolēma “attiecībā uz Latvijas Republikas pilsoņiem atzīt par spēkā neesošu kopš pieņemšanas brīža PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1940. gada 7. septembra dekrētu “Par kārtību, kādā Lietuvas, Latvijas un Igaunijas padomju sociālistisko republiku pilsoņi iegūst PSRS pilsonību””.³²²

Egils Levits: “*Man jāpaskaidro, kas ir īstenie Latvijas pilsoņi. Latvijas pilsoņi ir tie, kas saskaņā ar Latvijas un starptautiskajām tiesībām, neatkarīgi no pases, bija Latvijas pilsoņi. Tas ir, tie pilsoņi, kas 1940. gadā okupācijas brīdī bija Latvijas pilsoņi un viņu pēcnācēji. Kādēļ tā? Tādēļ, ka pilsonība tiek mantota pēctecības ceļā. Un tādi bija apmēram trīs ceturtdaļas Latvijas iedzīvotāji. Bet apmēram viena ceturtdaļa bija imigranti no Padomju Savienības, kas bija Padomju Savienības pilsoņi. Padomju Savienība visiem bija piešķirusi padomju pases, bet tas neko nenozīmēja tiesiski.*”

Augstākās Padomes lēmums juridiski konstatēja faktu, ka neviens Latvijas pilsonis savu Latvijas pilsonību okupācijas laikā nav zaudējis, kā arī neviens Latvijas pilsonis nekad nav bijis PSRS pilsonis (lai arī okupācijas laikā PSRS pilsonība bija uzspiesta). Tāpat Latvijas pilsoņiem dzimušie bērni automātiski ar dzimšanas brīdi kļuva par Latvijas pilsoņiem, tādā veidā turpinot Latvijas pilsoņu kopumu.³²³ “Okupācijas laikā Latvijas valsts nebeidza pastāvēt un Pavalstniecības likums turpināja darboties. (..) Latvijas pilsonība turpināja pastāvēt un pāriet nākamajās paaudzēs saskaņā ar *ius sanguinis* principu.”³²⁴

Būtiski uzsvērt, ka Latvijas pilsoņu ārzemju pases visu okupācijas laiku turpināja izsniegt ārzemēs darbību turpinošais Latvijas diplomātiskais un konsulārais dienests, un tā izsniegtās ārzemju pases tika atzītas kā derīgs ārvalstīs uzturēšanās un ceļošanas dokuments. Līdz ar to Latvijas pilsoņu kopums okupācijas laikā turpināja

321 Blūzma, V. Latvijas inkorporācija PSRS sastāvā un padomju tiesību uzspiešana Latvijai (1940–1941). Grām.: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 321.–322. lpp.

322 Augstākās Padomes 1991. gada 15. oktobra lēmums “Par Latvijas Republikas pilsoņa tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/69914-par-latvijas-republikas-pilsonu-tiesibu-atjaunosanu-un-naturalizacijas-pamatnoteikumiem> (aplūkots 21.07.2022.).

323 Levits, E. Latvijas pilsonība un tās reforma. Jurista Vārds, 03.04.2012., Nr. 14/15(713/714), 13. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/246097-latvijas-pilsoniba-un-tas-reforma/> (aplūkots 21.07.2022.).

324 Pilsonības likuma regulējums jāpiemēro atbilstoši Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnai. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2018. gada 22. jūnija sprieduma lietā Nr. SKA-237/2018 24. punkts. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/273106-pilsonibas-likuma-regulejums-japiemero-atbilstosi-latvijas-valsts-nepartrauktibas-doktrinai/> (aplūkots 21.07.2022.).

pastāvēt ne tikai juridiski, bet arī faktiski, jo daļai Latvijas pilsoņu trimdā bija Latvijas ārzemju pases.³²⁵

Pēc neatkarības atjaunošanas bija nepieciešams likumdošanas ceļā izlemt pilsonības jautājumus, apzinot Latvijas pilsoņu kopumu un nosakot Latvijas pilsonības iegūšanas nosacījumus un kārtību.³²⁶ Formāli Augstākās Padomes kā likumdevēja pilnvaras nebija ierobežotas, un Augstākā Padome varēja izlemt jebkuru likumdošanas jautājumu, arī pilsonības jautājumus. Tajā pašā laikā Augstākajai Padomei bija saistoša 1990. gada 4. maija deklarācija “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” un valsts nepārtrauktības doktrīna, kas ierobežoja tās pilnvaras. Augstākā Padome nebija īsts Latvijas parlaments ar pilna apjoma likumdošanas tiesībām, bet gan pārejas parlaments, kura uzdevums bija Latvijas neatkarības atjaunošana un brīvu Saeimas vēlēšanu organizēšana.³²⁷

Augstākā Padome bija izstrādājusi un sākusi apspriest jaunu likumu “Par pilsonību”, taču debatēs par likumprojektu pārsvaru guva viedoklis, ka Augstākā Padome kā pārejas parlaments nevar izlemt jautājumu par Latvijas pilsoņu kopumu.³²⁸ Augstākā Padome apzinājās, ka tai kā pārejas parlamentam nav konstitucionālu tiesību galīgi izlemt pilsonības jautājumus. Retrospektīvi arī Satversmes tiesa konkrētā lietā ir secinājusi, ka Augstākajai Padomei nebija pietiekamas konstitucionālās pilnvaras jauna pilsonības likuma pieņemšanai.³²⁹

Augstākā Padome 1991. gada 15. oktobrī pieņēma lēmumu par Latvijas pilsoņu kopuma apzināšanu.³³⁰ Attiecīgais lēmums balstīts valsts un pilsonības nepārtrauktības principā. Augstākā Padome atzina, ka Latvijas pilsoņu kopums, neraugoties uz Latvijas okupāciju, atbilstoši 1919. gada 23. augusta Likumam par pavalstniecību visu laiku ir turpinājies nepārtraukti pastāvēt un to iespējams konstatēt, proti, Latvijas pilsoņi ir personas, kuras pieder pie Latvijas pilsoņu kopuma un kurām bija Latvijas pilsonība

325 Levits, E. Trimda – pilsoņu kopuma un latviešu nācijas sastāvdaļa. Diena, 20.11.1991., Nr. 225, 2. lpp. Plašāk skat.: Pilsonības likuma regulējums jāpiemēro atbilstoši Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnai. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2018. gada 22. jūnija spriedums lietā Nr. SKA-237/2018. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/273106-pilsonibas-likuma-regulejums-japiemero-atbilstosi-latvijas-valsts-nepartrauktibas-doktrinai/> (aplūkots 21.07.2022.).

326 Plašāk skat.: Kučs, A. Latvijas pilsoņu kopuma atjaunošana. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 315.–318. lpp.

327 Satversmes tiesa 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 61. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

328 Augstākās Padomes 1991. gada 15. oktobra sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_911015.htm (aplūkots 21.07.2022.).

329 Satversmes tiesa 2010. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2009-94-01 14. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/210047-par-pilsonibas-likuma-parejas-noteikumu-1-punkta-pirma-teikuma-varduja-registracija-notiek-lidz-1995gada-1julijam-un-otra-teikuma-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1-un-2pantam-ka-ari-latvijas-psr-augstakas-padomes-1990-gada-4-maija-deklaracijas-par-latvijas-republikas-neatkaribas-atjaunosanu-preambulai> (aplūkots 21.07.2022.).

330 Augstākās Padomes 1991. gada 15. oktobra lēmums “Par Latvijas Republikas pilsoņa tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/69914-par-latvijas-republikas-pilsonu-tiesibu-atjaunosanu-un-naturalizacijas-pamatnoteikumiem> (aplūkots 21.07.2022.).

okupācijas brīdī, un šo personu pēcnācēji.³³¹ Augstākās Padomes lēmums nenozīmēja Latvijas pilsonības piešķiršanu tajā minētajam personu lokam no jauna, bet tikai saskaņā ar Likumu par pavalstniecību pastāvošās pilsonības deklarātīvu (nevis konstitutīvu) apstiprināšanu.³³² Tas savukārt nozīmēja, ka pēc neatkarības atjaunošanas Latvijas pilsoņu kopums nenoteica no jauna, kā to savulaik izdarīja 1919. gada 23. augusta Likums par pavalstniecību, bet apzināja jau pastāvošo Latvijas pilsoņu kopumu.³³³

Augstākā Padome 1991. gada 27. novembrī precizēja 1991. gada 15. oktobrī pieņemto lēmumu attiecībā uz tiem Latvijas pilsoņiem un viņu pēcnācējiem, kuri dzīvoja ārvalstīs.³³⁴ Ar šo precizējumu tika akceptēta Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta pieļautā dubultpilsonība Latvijas pilsoņiem trimdā.

Latvijas pilsoņu kopuma apzināšana bija nepieciešama Saeimas vēlēšanu organizēšanai, jo atbilstoši Satversmei tiesības ievēlēt Saeimu piešķirtas Latvijas pilsoņiem. Tāpēc Satversmes tiesa secinājusi, ka Augstākā Padome bija tiesīga pieņemt 1991. gada 15. oktobra un 1991. gada 27. novembra lēmumus, lai nodrošinātu Latvijas pilsoņu tiesību nepārtrauktību.³³⁵

Tikai atbilstoši Satversmei ievēlētā 5. Saeima 1994. gada 22. jūlijā pieņēma spēkā esošo Pilsonības likumu, kas balstās uz pilsonības nepārtrauktības principu un 1919. gada 23. augusta Likumu par pavalstniecību.³³⁶ Pilsonības likums nosaka pastāvošo Latvijas pilsoņu kopumu atbilstoši Likuma par pavalstniecību noteikumiem, sasaistot Latvijas pilsonību ar to personu loku, kuras bija Latvijas pilsoņi okupācijas brīdī vai ir šo pilsoņu pēcnācēji.³³⁷ Pilsonības likumā īstenotas pilsonības

331 Kučs, A. Latvijas pilsoņu kopuma atjaunošana. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 316.–317. lpp.

332 Ziemele, I. State Continuity and Nationality: Baltic States and Russia: Past, Present and Future as Defined by International Law. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, pp. 155–156.

333 Ziemele, I. Pilsonības nepārtrauktības princips valsts nepārtrauktības situācijā. Jurista Vārds 03.04.2012., Nr. 14/15(713/714), 12. lpp.; Krūma, K., Plepa, D. Constitutional Law in Latvia. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International B.V., 2016, pp. 151–152.

334 Augstākās Padomes 1991. gada 27. novembra lēmums “Par Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 15. oktobra lēmuma “Par Latvijas Republikas pilsoņa tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem” piemērošanu ārvalstīs dzīvojošajiem Latvijas Republikas pilsoņiem”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/70516-par-latvijas-republikas-augstakas-padomes-1991-gada-15-oktobra-lemuma-par-latvijas-republikas-pilsonu-tiesibu-atjaunosanu-un-naturalizācijas-pamatnoteikumiem-piemerosanu-arvalstis-dzivojosajiem-latvijas-republikas-pilsoniem> (aplūkots 21.07.2022.).

335 Satversmes tiesas 2010. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2009-94-01 14.2. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/210047-par-pilsonibas-likuma-parejas-noteikumu-1-punkta-pirma-teikuma-varduja-registracija-notiek-lidz-1995gada-1julijam-un-otra-teikuma-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1-un-2pantam-ka-ari-latvijas-psr-augstakas-padomes-1990-gada-4-maija-deklarācijas-par-latvijas-republikas-neatkarības-atjaunosanu-preambulai> (aplūkots 21.07.2022.).

336 Pilsonības likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57512-pilsonibas-likums> (aplūkots 21.07.2022.).

337 Kučs, A. Latvijas pilsoņu kopuma atjaunošana. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 318. lpp.

nepārtrauktības doktrīnas prasības, lemjot par Latvijas pilsoņu kopumu pēc neatkarības atjaunošanas.³³⁸

Valsts nepārtrauktības doktrīnas īstenošana Latvijas pilsonības atjaunošanā nozīmēja, ka Latvijas pilsonība netiek piešķirta no jauna visiem Latvijas teritorijā dzīvojošajiem iedzīvotājiem pēc neatkarības atjaunošanas. Latvijas pilsonība tika atjaunota tikai tiem pilsoņiem, kuri bija Latvijas pilsoņi pirms okupācijas, vai viņu pēcnācējiem. Savukārt PSRS pilsoņiem, kas dzīvoja Latvijas teritorijā, atbilstoši šiem principiem Latvijas pilsonība automātiski nevarēja tikt piešķirta. Viņiem bija paredzēta iespēja iegūt Latvijas pilsonību naturalizācijas ceļā Pilsonības likumā noteiktajā kārtībā.³³⁹ Satversmes tiesa atzinusi, ka “nav pamatots viedoklis, ka Latvijai bijis pienākums automātiski garantēt pilsonību tiem indivīdiem un viņu pēctečiem, kuri nekad nav bijuši Latvijas pilsoņi un Latvijā ieceļojuši okupācijas laikā. Turklāt šīm personām tika dotas tiesības iegūt Latvijas pilsonību naturalizācijas kārtībā.”³⁴⁰

Egils Levits: *“Bija arī doma par saucamo nulles variantu, ka pilsonība tiktu piešķirta arī padomju migrantiem, kas bija iepludināti Latvijā. Bet man jāsaka, ka tas, protams, novestu arī pie citas politiskās struktūras un pie citas politikas. Jo ir pilnīgi skaidrs, ka lielākai daļai Latvijas pilsoņu bija viens priekšstats par Latviju, un padomju migrantiem bija otrs. Mēs to redzam vēl šobaltdien, ka tomēr ir atšķirība starp tiem cilvēkiem, kuru saknes ir Latvijā, un tiem cilvēkiem, kuri ir ienākuši šeit no Padomju Savienības, viņu pēcnācējiem. Tas, protams, neattiecas uz visiem. Ir daļa Latvijas īsteno pilsoņu, kuri arī domā līdzīgi kā Padomju Savienībā vai Krievijā, un ir viena daļa migrantu, viņu pēcteči, kuri ir pilnīgi lojāli un domā tāpat kā lielākā daļa Latvijas pilsoņu, ir par neatkarīgu demokrātisku Latviju, par eiropisku Latviju, bet man jāsaka, ka lielākā daļa ir tomēr tādi, ka priekšstati ir citi.”*

Vērtējot PSRS pilsoņu statusu Latvijas Republikā, nepieciešams ņemt vērā, ka PSRS Latvijas valsts neatkarību atzina 1991. gada 6. septembrī.³⁴¹ Šajā brīdī Latvijas Republikas teritorijā esošie PSRS pilsoņi kļuva par ārvalstniekiem – citas valsts pilsoņiem. Tomēr PSRS sabrukums 1991. gada nogalē atstāja šos cilvēkus bez reāli pastāvošas valsts pilsonības, jo Krievijas Federācija automātiski neatzina viņus par saviem pilsoņiem. Tā vietā Krievijas Federācija sagaidīja, ka Latvijas Republika

338 Satversmes tiesas 2010. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2009-94-01 11. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/210047-par-pilsonibas-likuma-parejas-noteikumu-1-punkta-pirma-teikuma-varduja-registracija-notiek-lidz-1995gada-1julijam-un-otra-teikuma-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1-un-2pantam-ka-ari-latvijas-psr-augstakas-padomes-1990-gada-4-maija-deklarācijas-par-latvijas-republikas-neatkarības-atjaunosanu-preambulai> (aplūkots 21.07.2022.).

339 Augstākās Padomes 1991. gada 15. oktobra lēmums “Par Latvijas Republikas pilsoņa tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/69914-par-latvijas-republikas-pilsonu-tiesibu-atjaunosanu-un-naturalizācijas-pamatnoteikumiem> (aplūkots 21.07.2022.).

340 Satversmes tiesas 2005. gada 7. marta sprieduma lietā Nr. 2004-15-0106 13. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/103178-par-likuma-par-to-bijusas-psrs-pilsonu-statusu-kuriem-nav-latvijas-vai-citas-valsts-pilsonibas-1-panta-tresas-dalas-5-punkta-2-...> (aplūkots 21.07.2022.).

341 PSRS Valsts padomes lēmums par Latvijas Republikas neatkarības atzīšanu. Pieejams: <https://www.barikadopedija.lv/raksti/612236> (aplūkots 21.07.2022.).

atrisinās šīs cilvēku grupas pilsonības jautājumu. Arī starptautiskā sabiedrība neiesaistījās šo okupācijas seku novēršanā, atstājot attiecīgās problēmas atrisināšanu Latvijas Republikas pašas ziņā.³⁴²

Marina Kostenecka: *“Krievvalodīgie iestājās pret totalitāro režīmu, bet latvieši jau iestājas par Latvijas neatkarību, jo tie krievi vienkārši nezināja to vēsturi, viņi nezināja par deportācijām neko. Katrā latviešu ģimenē, kurā līdz šim varbūt pat čukstus baidījās runāt, pēkšņi vecāki un vecvecāki izstāstīja visu, kur palikuši tavi omītes un opapi, un visi radi. Un kur mums laukos bija māja, un tā ir konfiscēta, un tā tālāk. Tas viss bija asinīs latviešu bērniem, jo padomju skolās, latviešu skolās mācījās vēsturi pēc tām pašām grāmatām, ko krievu skolās. Precīzi iztulkots viens pret vienu. Tātad tā propaganda latviešu skolniekiem tika ielietā galvā ar tādu pašu lielu kausu kā krievu skolniekam. Bet, tikko sākās atmoda, drīkstēja čukstus vismaz kaut ko pateikt. Latviešu bērniem ģimenes locekļi sāka stāstīt, varbūt arī pirms tam stāstīja, bet baidījās, ka skolā tik neizplāpājas. Krievu bērniem nebija, kam to visu pastāstīt. Un tas naidis pret padomju varu kā tādu krieviem bija, viņi cīnījās pret to režīmu, bet viņiem nebija pieņemams, viņi vienkārši nesaprata, kas tas ir Latvijas neatkarība.”*

Ineta Ziemele: *“Nešaubīgi, ka tajā brīdī tāda aktīvāka vai, pareizāk sakot, informētāka [bija] latviešu nācijas daļa, [kas] tik tiešām jutās apdraudēta savā kā kultūrnācijas kodolā. Nu tā tas noteikti bija, līdz ar to, protams, ka [Trešā atmoda] ir arī latviešu kā nācijas atmodas process. Bet tas, ko varēja saskatīt, [ka] šajā procesā, protams, piedalījās arī mazākumtautību cilvēki, un tajā stāstā bija arī pilsoniskās kustības, ļoti spēcīgi pilsoniskās kustības elementi un pilsoniskās kustības mērķi. Vienlaicīgi notika arī cīņa par brīvību, par katras personas brīvību, par tiesiskumu (..), par cilvēka tiesībām. Būtībā cilvēki, kas sevi cienīja, cīnījās [arī] par šīm pilsoniskajām vērtībām un tas, kas ir interesanti, Trešajā atmodā it kā brīžiem šie te, ja tā varētu teikt, nacionālie jautājumi tiek pretnostatīti cilvēktiesību jautājumiem. (..) Katrā ziņā mēs redzam, ka šie abi pasaules vēsturē bieži vien pretnostatītie fenomenī Latvijas atmodā nospēlēja tādu lomu, kas bija vērsta uz vienu mērķi – neatkarīgas Latvijas atgūšana. Un tādas Latvijas, kurā trīs pamata lietas – demokrātija, tiesiskums un cilvēktiesības.”*

Sergejs Čevers: *“Īstenībā mani uztrauc ne tik daudz, vai mēs būsīm gatavi aizsargāt, cik mani uztrauc piektā kolonna. Vai mēs paspēsīm aiziet uz pozīcijām, vai mums neiešaus mugurā? Tā ir īstenībā problēma, ko es redzu (..), ka mums valstī ir (..) tie, kas jebkurā brīdī iešaus mums mugurā. Patriotiem iešaus mugurā. Tas ir mans personīgais viedoklis, es principā uztraucos vairāk par to. (..) Kaut gan Ukraina parāda, ka, veidojoties šādai situācijai, nācija sanāk kopā, beidzas visi strīdi un viss pārējais. Un visi saka, iesim un sitīsim kaimiņu, kas ir atnācis*

342 Plašāk skat.: Kučs, A. Latvijas pilsoņu kopuma atjaunošana. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 319.–322. lpp.

mūsu dārzā. Šajā gadījuma viņi arī teica, ka Krievijai ir iebrukusi, un mēs beidzot esam beiguši strīdēties, esam nostājušies savas zemes aizsardzībā.”

Dainis Īvāns: “Mēs arī sapratām, ka Latvijā toreiz tā saucamo krievvalodīgo, padomju cilvēku masu faktiski varēja dalīt tādās trīs daļās. Viena bija lojāli, bijušie Latvijas Republikas pilsoņi, arī iebrakušie, kuri pilnībā atbalstīja to, lai Latvija kļūst par brīvu eiropisku valsti. Viena, apmēram trešā daļa, bija ienaidnieki un otra bija tāda neitrāla, kuri vienkārši nogaidīja. Man liekas, ka šī proporcija arī šobrīd (..) ir tāda saglabājusies, tas skaits vienkārši ir palicis mazāks.”

Renārs Zaļais: “Mazs piemērs ir no tās brīvprātīgo miliču grupas, kas no Bauskas devās uz Rīgu. Grupiņā mēs bijām 21. Tur bija gan latvieši, gan lietuvieši, baltkrievi, ukraiņi, krievi. Dažādi. Kad braucām autobusā, visiem bija tāda sajūta, ka mēs varam kādā cīņā, kādā kaujā iesaistīties. Visi tie, kas brauca, bija brīvprātīgie. Barikādēs arī bija ļoti daudz citu tautību Latvijas iedzīvotāji.”

Odisejs Kostanda: “Cilvēki bija gatavi uz visu, arī nežēlojot savas dzīvības, (..) aizstāvēt savas tiesības uz neatkarīgas valsts atjaunošanu. Līdz ar latviešiem arī citu tautību cilvēki, kas šeit dzīvoja, es pats grieķis esmu, piemēram, un tādu vēl nav mazums Latvijā. Daudzi simti lietuvieši, igauņi, poļi, krievi. Viņiem varbūt tas bija sapnis, kā lielākajai daļai Padomju Savienības iedzīvotājiem, [jo] tolaik tā situācija bija novesta tik tālu, ka var teikt, ka dibens jau ir sasniegts, kur nu vēl tālāk. Kad krievs mums nevar nopirkt šņabi, bet to dod uz kartiņām, tad laikam tā revolūcija ir tuvu. Mēs atceramies visu šo situāciju – ziepes uz kartiņām, un veļas pulveris uz kartiņām, un tukšie veikalu plaukti. Cittautu iedzīvotājiem tas nesaistījās kā latviešiem ar savas nacionālas valsts atjaunošanu, bet viņi bija gatavi to atbalstīt cerībā, ka dzīvos normālā, civilizētā Rietumu valstī.”

Marina Kostņecka: “Nevis kaunināt [Putina atbalstītājus], bet (..) vienkārši mierīgi pateikt, paskatieties, Putins nolīdzināja līdz ar zemi krievvalodīgo pilsētu Mariupoli. Jūs domājat, ka jūs pasargāsit, jo Baltija ir nākamais posms? Ja viņš tagad te atnāks un jūs būsit tā piektā kolonna, kas viņam atvērs durvis, domājat, ka viņš to novērtēs, ka jūs viņu ļoti gaidījāt, pat jūs būtu ar mieru iznākt ar puķēm pretim viņa tankiem? (..) Ja tā bumba kritīs tai mājai [kurā dzīvo gan latvietis, gan krievs], trāpīs jau [visiem].”

Lai risinātu šo jautājumu, 5. Saeima 1995. gada 12. aprīlī pieņēma likumu “Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības”.³⁴³ Ar to tika radīts jauns personas tiesiskais statuss – Latvijas Republikas nepilsonis. “Nepilsoņa statusa piešķiršana noteiktai personu grupai bija sarežģīta politiskā kompromisa

343 Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/77481-par-to-bijusas-psrs-pilsonu-statusu-kuriem-nav-latvijas-vai-citas-valsts-pilsonibas> (aplūkots 21.07.2022.).

rezultāts. Turklāt, pieņemot Nepilsoņu likumu, Latvijai bija jāievēro arī starptautiskie cilvēktiesību standarti, kas aizliedz palielināt bezvalstnieku skaitu valstu kontinuitātes gadījumos.”³⁴⁴ Nepilsoņa statusu varēja iegūt Latvijas Republikā dzīvojošie, kā arī terminētā prombūtnē esošie bijušās PSRS pilsoņi un viņu bērni, kuri nebija Latvijas pilsoņi un vienlaikus nebija nevienas citas valsts pilsoņi.³⁴⁵

Kā atzinusi Satversmes tiesa, “ar Nepilsoņu likuma pieņemšanu radās jauna, līdz šim starptautiskajās tiesībās nezināma personu kategorija – Latvijas nepilsoņi. Latvijas nepilsoņi nav pielīdzināmi nevienam fiziskās personas statusam, kas noteikts starptautiskajos tiesību aktos, jo nepilsoņiem noteikto tiesību apjoms pilnībā neatbilst nevienam šādam statusam. Latvijas nepilsoņi nav uzskatāmi ne par pilsoņiem, ne ārvalstniekam, ne arī bezvalstniekiem, bet par personām ar “īpašu tiesisko statusu”.”³⁴⁶

Aivars Endziņš: “Jāsaka, ka sākotnēji arī šis nepilsoņu likums bija diezgan ierobežots to personu lokam, kuri varēja pretendēt, kas radīja problēmas. Tas tika precizēts, mainīts, lai paplašinātu šo loku. Bet katrā gadījumā tas deva iespēju vismaz juridiski atvieglot bijušo PSRS pilsoņu statusu ar šīm nepilsoņu pasēm, lai ir kā ceļošanas dokuments. (..) Eiropa nesaprata, kas tie tādi ir – nepilsoņi, kā tādi rodas, jo tas nekur līdz šim nepastāvēja un faktiski tikai Latvija un Igaunija [izmantoja] šādu statusu. Lietuvā tāds nebija, (..) bet tur arī šī nacionālā situācija bija pozitīva, kur tomēr lietuvieši absolūts vairākums dzīvoja Lietuvā. Latvijai tajā laikā bija apmēram 59 [procenti]... tikai Latvijas pilsoņu. Tāda nu ir šī problēma. Igaunijā mazliet labāka situācija, bet arī pietiekami liels skaits ne Igaunijas pilsoņu.”

Romualds Ražuks: “(..) tas risinājums pilsonības jautājumam, kamdēļ daļa cittautiešu, nelatviešu līdz šim ir ārkārtīgi apvainojušies un paliek par nepilsoņiem, varbūt daļēji tāpēc (..) bija slikts, bet neizbēgams. (..) sākas viss ar to, vai mums ir 50 procentu pamatnācija vai mums nav. Ja mums nav, tad, protams, kādi tad būs vēlēšanu rezultāti tuvākajā nākotnē? (..) Tās bija tās bažas, kāds būs parlaments, kāds mūsu prezidents, kā tas viss tālāk attīstīsies. Un, ja, nedod Dievs, kaut kādi promaskaviskie spēki būtu uzvarējuši, ja mums būtu pilsonība automātiski, tā kā Lietuvā, (..), es neņemos apgalvot, vai mēs būtu Eiropas Savienībā vai NATO.”

Ineta Ziemele: “Mēs nevarējām paredzēt to, cik šī mūsu konsekvētā (..) izsekošana visos valsts nepārtrauktības seku aspektos, cik tas mums gala rezultātā tomēr palīdzēs (..) dažādās tiesvedībās, kuras ir celtas pret Latviju –

344 Satversmes tiesas 2005. gada 7. marta sprieduma lietā Nr. 2004-15-0106 14. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/103178-par-likuma-par-to-bijusas-psrs-pilsonu-statusu-kuriem-nav-latvijas-vai-citas-valsts-pilsonibas-1-panta-tresas-dalas-5-punkta-2-...> (aplūkots 21.07.2022.).

345 Plašāk skat.: Osipova, S. Nepilsoņa juridiskais statuss Latvijā. Grām.: Osipova, S. Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 390.–399. lpp.

346 Satversmes tiesas 2005. gada 7. marta sprieduma lietā Nr. 2004-15-0106 15. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/103178-par-likuma-par-to-bijusas-psrs-pilsonu-statusu-kuriem-nav-latvijas-vai-citas-valsts-pilsonibas-1-panta-tresas-dalas-5-punkta-2-...> (aplūkots 21.07.2022.).

gan Satversmes tiesā, gan Eiropas Cilvēktiesību tiesā, gan Apvienoto Nāciju Organizācijas dažādās komitejās. Tur šis arguments par valsts nepārtrauktību un par tās tiesiskajām sekām ir galvenais pamats, kas izskaidro daudzus Latvijas lēmumus gan attiecībā uz pilsonību, gan nepilsoņiem, gan attiecībā uz īpašumu atgriešanu oriģinālajiem īpašniekiem no šī vēsturiskā taisnīguma viedokļa, gan saistībā ar kara noziegumu tiesāšanu un tā tālāk. Valsts nepārtrauktība ir tā līme, kas satur kopā valsts politiku. (..) Mūsu īpašumu jautājumi arī ir atkarīgi no tā, kā mēs sevi definēsim, vai mēs esam tā pati valsts, kura tika okupēta prettiesiski, vai mēs esam jauna valsts, kas ir atdalījusies no PSRS.”

Jāņem vērā, ka likuma mērķis nebija saglabāt nepilsoņa statusu pilnīgi visiem nenoteiktu laiku. Nepilsoņa statuss tika noteikts kā pagaidu statuss, lai persona ar laiku iegūtu Latvijas pilsonību vai izvēlētos citu valsti, ar kuru nostiprināt savu tiesisko saikni.³⁴⁷ Vienlaikus Latvijas valsts laika gaitā veica vairākus grozījumus Pilsonības likumā, lai atvieglotu nepilsoņu tiesības iegūt Latvijas pilsonību naturalizācijas kārtībā, kā arī nepilsoņu bērniem, kas dzimuši pēc 1991. gada 21. augusta, piešķirot tiesības kļūt par Latvijas pilsoņiem reģistrācijas kārtībā. Visbeidzot Saeima 2019. gada 17. oktobrī pieņēma likumu “Par nepilsoņa statusa piešķiršanas izbeigšanu bērniem”, ar kuru no 2020. gada 1. janvāra visiem nepilsoņu bērniem garantēja automātisku Latvijas pilsonību, ja vien bērnam nav citas valsts pilsonības.³⁴⁸ Kopš 2020. gada 1. janvāra jauni nepilsoņi vairs nevar rasties – piedzimušajiem nepilsoņu bērniem vairs nevar tikt piešķirts nepilsoņa statuss.

Kopumā sarežģītos politiskos kompromisos un asās sabiedrības diskusijās Latvijas Republika ir spējusi atrisināt bijušās PSRS pilsoņu tiesiskā statusa jautājumu. Gan ar bērnu pilsonības reģistrācijas vai automātiskas piešķiršanas, gan ar personas naturalizācijas palīdzību personām ir nodrošināta iespēja kļūt par Latvijas pilsoni. Savukārt tiem, kuri izvēlas saglabāt nepilsoņa statusu, tiek nodrošināts starptautiskajiem standartiem atbilstošs tiesību apjoms. Kā norādījusi Satversmes tiesa, “nepilsoņa statuss nav un nevar tikt uzskatīts par Latvijas pilsonības paveidu. Tomēr nepilsoņiem noteiktās tiesības un starptautiskās saistības, ko Latvija uzņēmusies pret šīm personām, liecina, ka nepilsoņu tiesiskā saikne ar Latviju tiek zināmā mērā atzīta un uz tās pamata ir radušies savstarpēji pienākumi un tiesības.”³⁴⁹

Valsts robežu atjaunošana

Valsts teritorija ir būtisks valsts konstitucionālās identitātes elements, un valsts nepārtrauktības doktrīnas ietvaros Latvijai vajadzēja pēc iespējas atjaunot tādas robežas,

347 Turpat, 16. punkts.

348 Par nepilsoņa statusa piešķiršanas izbeigšanu bērniem. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/310468-par-nepilsona-statusa-pieskirsanas-izbeigšanu-berniem> (aplūkots 21.07.2022.).

349 Satversmes tiesas 2005. gada 7. marta sprieduma lietā Nr. 2004-15-0106 17. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/103178-par-likuma-par-to-bijusas-psrs-pilsonu-statusu-kuriem-nav-latvijas-vai-citas-valsts-pilsonibas-1-panta-tresas-dalas-5-punkta-2-...> (aplūkots 21.07.2022.).

kādas pastāvēja līdz valsts okupācijai, nezaudējot savu teritoriju.³⁵⁰ Augstākās Padomes 1990. gada 20. decembra likuma “Par Latvijas Republikas valsts robežu” 2. pants paredzēja, ka “Latvijas Republikas valsts robežu nosaka līdz 1940. gada 16. jūnijam Latvijas Republikas noslēgtie un ratificētie starpvalstu līgumi un vēlāk ar kaimiņvalstīm noslēgtie divpusējie nolīgumi par robežas atjaunošanu”.³⁵¹

Gan Latvijas Republika, gan Igaunijas Republika atzina viena otras valsts nepārtrauktību, un starp tām nepastāvēja strīds par savstarpējās robežas atjaunošanu. 1992. gada 20. martā abas valstis parakstīja Līgumu par robežas atjaunošanu starp Latvijas Republiku un Igaunijas Republiku.³⁵²

Līguma preambulā abas valstis konstatēja, ka “uz 1940. gada 16. jūniju starp Latvijas Republiku un Igaunijas Republiku bija starptautiski atzīta valsts robeža, kas bija noteikta, pamatojoties uz 1920. gada 19. oktobra konvenciju, un demarķēta (nosprausta dabā) 1921.–1922. gadā”.³⁵³ Savukārt līguma I pantā skaidri tika fiksēta abu valstu pozīcija attiecībā uz valsts robežu, proti, “atjaunot līdz 1940. g. 16. jūnijam pastāvējušo valsts robežu starp Latvijas Republiku un Igaunijas Republiku ar visām no tā izrietošajām sekām. Par pamatu valsts robežas atjaunošanai atzīt līgumus un citus tiesiskos aktus, kas noslēgti starp Latvijas Republiku un Igaunijas Republiku šī gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados.”³⁵⁴

Līdz ar to Latvijas Republika un Igaunijas Republika savstarpējo robežu atjaunoja atbilstoši abu valstu nepārtrauktības doktrīnai.³⁵⁵ Tādā veidā valsts robežas atjaunošana un attiecīgajā līgumā ietvertie formulējumi apliecināja, ka abas valstis atjauno to starpā juridiski pastāvošo valsts robežu, kas noteikta pirms to okupācijas 1940. gadā.

Līdzīga situācija bija ar valsts robežas atjaunošanu ar Lietuvas Republiku, kur abas atzina viena otras valsts nepārtrauktību. 1993. gada 29. jūnijā tika parakstīts līgums par valsts robežas atjaunošanu starp Latvijas Republiku un Lietuvas Republiku.³⁵⁶ Tā preambulā abas puses konstatēja, ka “līdz 1940. gada 15. jūnijam starp Latvijas Republiku un Lietuvas Republiku pastāvēja starptautiski atzīta valsts robeža, kas bija noteikta, pamatojoties uz 1921. gada 14. maija Konvenciju starp Latviju un Lietuvu

---

350 Plašāk skat.: Pleps, J. Latvijas valsts robežu noteikšana. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 324.–344. lpp.

351 Par Latvijas Republikas valsts robežu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/64904-par-latvijas-republikas-valsts-robezu> (aplūkots 21.07.2022.).

352 Līgums par valsts robežas atjaunošanu starp Latvijas Republiku un Igaunijas Republiku. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1025> (aplūkots 21.07.2022.).

353 Turpat.

354 Turpat.

355 Danovskis, E., Lejnietis, M., Ziemele, I. Satversmes 3. pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 276. lpp.

356 Līgums par valsts robežas atjaunošanu starp Latvijas Republiku un Lietuvas Republiku. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/35236-par-ligumu-par-valsts-robezas-atjaunosanu-starplatvijas-republiku-un-lietuvarepubliku> (aplūkots 21.07.2022.).

par robežas novilkšanu dabā starp minētām valstīm”.³⁵⁷ Savukārt līguma 1. pantā abas valstis vienojās “atjaunot līdz 1940. gada 15. jūnijam pastāvējušo valsts robežu starp Latvijas Republiku un Lietuvas Republiku, pamatojoties uz 1921. gada 14. maija Konvenciju par robežas novilkšanu dabā starp minētām valstīm, par pierobežas iedzīvotāju tiesībām un caur robežas līniju pārdalīto nekustamo īpašuma stāvokli un 1930. gada 30. jūnija Deklarāciju starp Latvijas Republiku un Lietuvas Republiku par robežas galīgu noteikšanu”.³⁵⁸

Neliela daļa abu valstu savstarpējās valsts robežas starpkaru periodā nebija delimitēta, jo Polijas Republika bija okupējusi Lietuvas Republikai piederošo Viļņas apgabalu, izveidojot robežu ar Latvijas Republiku.³⁵⁹ Šā iemesla dēļ abas valstis līguma 1. punktā vienojās “tai robežas daļā, ko nenosaka augstāk minētās Konvencija un Deklarācija, noteikt valsts robežu starp Pusēm, ievērojot administratīvo robežu starp Latvijas Republiku un Lietuvas Republiku, pēc stāvokļa uz 1991. gada 17. septembri — dienu, kurā Puses uzņemas ANO.”³⁶⁰

Valsts robežas atjaunošana ar Lietuvas Republiku notika abu valstu nepārtrauktības doktrīnas ietvaros. Līgumā lietoti formulējumi apstiprināja juridiski pastāvošās robežas atjaunošanu, kas starp abām valstīm noteikta pirms okupācijas.

Līdz 1940. gada 16. jūnijam Latvijas Republikai nebija atsevišķu līgumu par valsts robežu ar Baltkrievijas PSR, jo Baltkrievijas PSR nebija starptautisko tiesību subjekts.³⁶¹ Daļa valsts robežas tajā laikā bija noteikta ar Latvijas un Padomju Krievijas miera līgumu.³⁶² Savukārt otra daļa savstarpējās valsts robežas atbilda Latvijas Republikas un Polijas Republikas faktiskajai robežai līdz Polijas sadalīšanai starp Vāciju un PSRS Molotova–Ribentropa pakta rezultātā.³⁶³

Latvijas Republika un Baltkrievijas Republika 1994. gada 21. februārī parakstīja līgumu par valsts robežas noteikšanu.³⁶⁴ Tā 1. pants paredz: “Līgumslēdzējas Puses apstiprina, ka valsts robežlīnija starp Latvijas Republiku un Baltkrievijas Republiku iet pa Latvijas Republikas un Baltkrievijas Republikas administratīvo robežu, kas līguma parakstīšanas brīdī sakrīt ar Latvijas valsts robežu, kāda tā bija 1940. gada

357 Turpat.

358 Turpat.

359 Žalimas, D. Lietuvas Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 metais teisiniai pagrindai. Vilnius: Žaltvykslė, 2008, p. 150.

360 Līgums par valsts robežas atjaunošanu starp Latvijas Republiku un Lietuvas Republiku. Latvijas Vēstnesis, 1995. gada 1. jūnijs, Nr. 84.

361 Danovskis, E., Lejnieks, M., Ziemele, I. Satversmes 3. pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 278. lpp.

362 Miera līgums starp Latviju un Krieviju. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/miera-ligums-starp-latviju-un-krieviju> (aplūkots 21.07.2022.).

363 Danovskis, E., Lejnieks, M., Ziemele, I. Satversmes 3. pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 278. lpp.

364 Līgums par valsts robežas noteikšanu starp Latvijas Republiku un Baltkrievijas Republiku. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/134> (aplūkots 21.07.2022.).

16. jūnijā.”³⁶⁵ Līguma 1. pantā būtisks lietotais formulējums, ka abas valstis “apstiprina” līdz 1940. gada 16. jūnijam pastāvējušo valsts robežu. Tas nozīmē, ka Baltkrievijas Republika akceptēja Latvijas Republikas oriģinālo robežu. Tādējādi Baltkrievijas Republika piekrita Latvijas Republikas prasībai nospraust robežas atbilstoši 1920. gada 11. augusta Miera līgumam ar Padomju Krieviju un akceptēja Latvijas Republikas nepārtrauktības doktrīnu attiecībā uz savstarpējo valsts robežu.³⁶⁶

Latvijas Republikas un Padomju Krievijas kopējā valsts robeža tika noteikta 1920. gada 11. augusta miera līguma III pantā.³⁶⁷ Tomēr pēc Latvijas Republikas okupācijas PSRS veica prettiesiskas Latvijas Republikas teritorijas izmaiņas. Ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1944. gada 23. augusta dekrētu “Par Pleskavas apgabala izveidošanu KPFSR sastāvā” Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas sastāvā tika iekļauta Abrenes pilsēta un seši Abrenes apriņķa pagasti: Kacēnu, Gauru, Augšpils, Linavas, Upmalas un Purvmalas.³⁶⁸

Valsts teritorijas izmaiņas tika veiktas, Latvijas Republikai esot okupētai un pārkāpjot Latvijas Republikas suverenitāti un teritoriālo vienotību.³⁶⁹ Satversmes tiesa secinājusi, ka 1944. gadā notikusī Abrenes apvidus pievienošana Krievijai ir prettiesiska. Satversmes tiesa atzina, ka “Abrenes apvidus situācija ir identiska Latvijas Republikas situācijai un atbilstoši nepārtrauktības doktrīnai ir nepieciešams realizēt *restitutio ad integrum* 1940. gada Latvijas Republikas tiesiskajās robežās.”³⁷⁰

1990. gada 4. maija deklarācijas “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” 9. punkts paredzēja, ka Latvijas Republikas un PSRS attiecības veidojamas saskaņā ar joprojām spēkā esošo 1920. gada 11. augusta miera līgumu. Tas ietvēra uzdevumu panākt arī šajā līgumā noteiktās valsts robežas atjaunošanu. Augstākā Padome 1992. gada 22. janvārī pieņēma atsevišķu lēmumu “Par Abrenes pilsētas un sešu Abrenes apriņķa pagastu aneksijas neatzīšanu”, kurā īpaši tika apstiprināts, ka Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas robežu juridiski joprojām nosaka 1920. gada 11. augusta Latvijas un Krievijas Miera līgums.³⁷¹

365 Turpat.

366 Danovskis, E., Lejnicks, M., Ziemele, I. Satversmes 3. pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 279. lpp.

367 Miera līgums starp Latviju un Krieviju. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/miera-ligums-starp-latviju-un-krieviju> (aplūkots 21.07.2022.).

368 Указ Президиума Верховного Совета СССР “Об образовании Псковской области в составе РСФСР”. 23 августа 1944 г. Pieejams: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/203115-izvlecheniya-iz-dekreta-prezidiuma-verhovnogo-soveta-sssr-ot-23-avgusta-1944-goda-ob-obrazovanii-pskovskoy-oblasti-v-sostave-rsfsr> (aplūkots 21.07.2022.).

369 Lēbers, D. A. Krievijas un Latvijas teritoriālais strīds Abrenes jautājumā. Padomju varas laika sekas. Grām.: Robežlīgums: Spriedums. Materiāli. Komentāri. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 24.–25. lpp.

370 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 35. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

371 Par Abrenes pilsētas un sešu Abrenes apriņķa pagastu aneksijas neatzīšanu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72436-par-abrenes-pilsetas-un-sesu-abrenes-aprinka-pagastu-aneksijas-neatzisanu> (aplūkots 21.07.2022.).

Latvijas Republika sarunās ar Krievijas Federāciju izvirzīja prasību par 1940. gada 16. jūnija valsts robežas atjaunošanu starp abām valstīm, kā arī sagatavoja līguma projektu par robežas atjaunošanu. Taču Krievijas Federācija atteicās atjaunot 1940. gada 16. jūnija valsts robežu, uzskatot notikušo robežu maiņu par likumīgu.³⁷²

Starptautiski Latvijas Republika tika rosināta legāli nostiprināt faktiskās robežas ar Krievijas Federāciju. 1995. gada 20. marta Pakta par stabilitāti Eiropā³⁷³ 6. punkts paredzēja Austrumeiropas valstu pienākumu pašām pārvarēt no pagātnes mantotās problēmas. Tas nozīmēja starptautiskās kopienas aicinājumu Baltijas valstīm pašām atrisināt attiecību jautājumus ar Krievijas Federāciju.³⁷⁴

1996. gada 17. decembrī Latvijas Republikas Ministru kabinets pilnvaroja delegāciju vest sarunas, izstrādāt un saskaņot tehnisku līgumu par robežlīniju starp Latvijas Republiku un Krievijas Federāciju. Līgums tika parafēts 1997. gada 7. augustā, fiksējot pastāvošo valsts robežu un atstājot Abrenes apvidu Krievijas Federācijai.³⁷⁵

Sarežģītā politiskā procesā šo līgumu abas valstis parakstīja 2007. gada 27. martā, un tas arī tika ratificēts abu valstu parlamentos un stājās spēkā.³⁷⁶ Līdz ar to Latvijas Republika *de iure* zaudēja un Krievijas Federācija *de iure* ieguva tiesības uz Abrenes apvidu.³⁷⁷ Ar robežlīgumu ir grozīts 1920. gada 11. augusta Miera līguma III pants attiecībā uz Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas valsts robežu.. Pārējā apjomā Miera līgums joprojām ir spēkā un uzskatāms par pamatu Latvijas un Krievijas attiecībām, respektīvi, atrisinot valsts robežu jautājumu, Latvijas Republika nav atteikusies no savas nepārtrauktības.³⁷⁸

---

372 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 35.1. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

373 Pacte de stabilité en Europe à l'initiative de l'Union européenne (Paris, 20 et 21 mars 1995). http://www.cvce.eu/content/publication/2004/10/7/0074091e-dcff-4468-a7f2-fa263c1025a1/publishable_fr.pdf (aplūkots 21.07.2022.).

374 Lēbers, D. A. Molotova–Ribentropa pakta juridiskās sekas Baltijas valstīs (II). Par pienākumu “pārvarēt no pagātnes mantotās problēmas”. Likums un Tiesības, 4. sējums, 2002, Nr. 12(40), 362.–363. lpp. Skat. arī: Lēbers, D. A. Latvijas neatkarības atjaunošanas prasības dažos dokumentos pirms 1990. gada 4. maija. Grām.: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 30.–31. lpp.

375 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 36.4. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

376 Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgums par Latvijas un Krievijas valsts robežu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/157792-par-latvijas-republikas-un-krievijas-federācijas-līgumu-par-latvijas-un-krievijas-valsts-robezu> (aplūkots 21.07.2022.).

377 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 35.2. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 21.07.2022.).

378 Danovskis, E., Lejnicks, M., Ziemele, I. Satversmes 3. pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 277. lpp. Plašāk skat.: Pleps, J. Latvijas valsts robežu noteikšana. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 337.–344. lpp.

Valsts institūciju atjaunošana

Satversmes darbības atjaunošana paredzēja tajā noteiktās valsts iekārtas atjaunošanu. Lai nodrošinātu demokrātiskās valsts iekārtas darbību, bija jāatjauno visas Satversmē paredzētās valsts varas institūcijas un to darbību nosakošie likumi. To aizsāka Augstākā Padome, bet pabeidza atbilstoši Satversmei ievēlētā 5. Saeima. Likumi lielākoties tika atjaunoti ļoti tuvu tam tekstam, kādā tie bija līdz Latvijas okupācijai.³⁷⁹ Vairākos gadījumos pieņemto likumu nosaukumi tieši uz to norādīja, piemēram, 1993. gada 15. jūlija likums “Par 1925. gada 1. aprīļa likuma “Ministru kabineta iekārta” atjaunošanu”³⁸⁰ vai 1993. gada 28. oktobra likums “Par 1923. gada 2. augusta likuma “Par valsts kontroli” atjaunošanu”.³⁸¹

Augstākā Padome 1992. gada 20. oktobrī pieņēma likumu par 5. Saeimas vēlēšanu rīkošanu atbilstoši Satversmei un 1922. gada 9. jūnija likumam par Saeimas vēlēšanām.³⁸² Augstākā Padome 1992. gada 20. oktobra likumā “Par 5. Saeimas vēlēšanām”³⁸³ ar atsevišķām atkāpēm būtībā pilnībā pārņēma 1922. gada 9. jūnija Saeimas vēlēšanu regulējumu.

Ar šo likumu Augstākā Padome apstiprināja likumdevēju kontinuitāti Latvijas Republikā – izsludinot 5. Saeimas vēlēšanas, tā turpināja pirms Latvijas okupācijas aizsākto parlamentu numerāciju.³⁸⁴ Ar 5. Saeimas sanākšanu 1993. gada 6. jūlijā atbilstoši Satversmes 12. un 13. pantam juridiski izbeidzās 1931. gadā ievēlētās IV Saeimas pilnvaras. Tāpat 5. Saeimas ievēlēšana un sanākšana atbilstoši Satversmei nozīmēja, ka starp IV Saeimu un 5. Saeimu nav bijis neviens cits parlaments, kuram būtu piešķirta visa Satversmē noteiktā Saeimas kompetence. No Satversmes perspektīvas raugoties, IV Saeima bija ilgākais Latvijas parlaments savu pilnvaru ziņā, jo tās palika spēkā līdz pat 5. Saeimas darba sākšanai. IV Saeimas pilnvaru periodā ietverama kā Latvijas Centrālās padomes darbība, kuras kodolu veidoja IV Saeimas prezidijs, tā arī centieni atjaunot parlamentāro darbu ārpus Latvijas okupācijas apstākļos, piemēram, 1947. gada 19. un 20. augustā sasaucot Latviešu parlamentāriešu konferenci.

Saeimas nepārtrauktību apstiprina arī tas, ka Saeimas priekšsēdētāju galerijā oficiāli ietverts arī Jāzeps Rancāns, kurš Saeimas priekšsēdētāja vietas izpildīšanu

379 Kusiņš, G., Pleps, J. Valsts iekārtas un tiesību sistēmas atjaunošana. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 238. lpp.

380 Par 1925.–gada 1. aprīļa likuma “Ministru kabineta iekārta” atjaunošanu. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/59281> (aplūkots 21.07.2022.).

381 Par 1923. gada 2. augusta likuma “Par valsts kontroli” atjaunošanu. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/59838-par-1923-gada-2-augusta-likuma-par-valsts-kontroli-atjaunosanu> (aplūkots 21.07.2022.).

382 Likums par Saeimas vēlēšanām. Valdības Vēstnesis, 30.06.1922., Nr. 141, 2.–3. lpp.

383 Par 5. Saeimas vēlēšanām. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/66524-par-5-saeimas-velesanam> (aplūkots 21.07.2022.).

384 Kusiņš, G. Latvijas parlamentārisma apskats. Rīga: Latvijas Republikas Saeima, 2016, 57. lpp.

uzņēmās pēc Paula Kalniņa nāves valsts okupācijas apstākļos.³⁸⁵ Savukārt Rancāna ģimenes locekļi 5. Saeimai dāvināja vēsturisko Saeimas zīmogu, kuru Jāzeps Rancāns bija glabājis visu savu mūžu.³⁸⁶

5. Saeima pirmajā sēdē pieņēma lēmumu līdz jauna Saeimas kārtības ruļļa izstrādāšanai piemērot 5. Saeimas darbam 1929. gada Saeimas kārtības rulli.³⁸⁷ Lēmums apliecināja ne vien simbolisku vai tehnisku veco likumu darbības atjaunošanu, bet arī likumu piemērošanas prakses, parlamentāro tradīciju un tiesību zinātnes atgriešanos tiesiskajā realitātē. Arī pirmās Valsts prezidenta vēlēšanas pēc Satversmes darbības atjaunošanas 1993. gada 6. un 7. jūlijā notika atbilstoši parlamentārajām paražām, kas bija izveidojušās līdz Latvijas okupācijai. Tās iezīmēja simbolisku valsts nepārtrauktību, jo par Valsts prezidentu tika ievēlēts Guntis Ulmanis, kurš bija beidzamā valsts galvas pirms Latvijas Republikas okupācijas tuvs radnieks. Kā mazliet ironiski atzinis tālaika ministru prezidents Valdis Birkavs, “mēs ne tikai atjaunojām veco Satversmi, Civillikumu, Pilsonības likumu, ne tikai atdevām atpakaļ bijušajiem īpašniekiem viņu īpašumus, mēs pat Valsts prezidentu ievēlējām tādu, kas demonstrē pārmantojamību. Okupācijas gadus mēs it kā izmetām laukā, un divas puses simboliski tika savienotas kopā. Tas bieži kalpoja par skaistu stāstu, lai nostiprinātu tēzi, ka neesam nekāda “otrā republika”, bet gan tā pati neatkarīgā Latvija, dibināta 1918. gadā.”³⁸⁸ Līdzīgi Saeimas priekšsēdētājiem, arī Valsts prezidentu sarakstā tiek ietverti Valsts prezidenta vietas izpildītāji okupācijas laikā – Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš un viņa biedrs Jāzeps Rancāns.³⁸⁹

Tāpat notika starpkaru perioda tiesu sistēmas darbības daļēja atjaunošana, atjaunojot apgabaltiesu darbību, kā arī Senātu un Tiesu palātas Augstākajā tiesā. Vienlaikus saglabājās arī iepriekšējā režīma mantojums, piemēram, atjaunojot Senātu kā augstāko tiesu instanci, tai tika saglabāts arī Augstākās tiesas nosaukums, kāds netika izmantots līdz Latvijas okupācijai. Tomēr kā Senāta darbības atjaunošana, tā arī tā prakses apgūšana un izmantošana tiesas spriešanā parāda valsts iekārtas atjaunošanu un pilnveidi valsts nepārtrauktības doktrīnas ietvaros.³⁹⁰

385 Ināra Mūrniece: godinām Jāzepu Rancānu par Latvijas valstiskuma stiprināšanu mūža garumā (21.08.2018.). Pieejams: <https://www.saeima.lv/lv/par-saeimu/saeimas-darbs/12-saeimas-priekssedetaja-inara-murniece/12-saeimas-priekssedetajas-aktualitates/27113-inara-murniece-godinam-jazepu-rancanu-par-latvijas-valstiskuma-stiprinasanu-muza-garuma> (aplūkots 21.07.2022.).

386 Valsts simbols atgriežas dzimtenē. Latvijas Vēstnesis, 14.07.1993, Nr. 49, 1. lpp.

387 Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmās sēdes 1993. gada 6. jūlijā stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/st_93/060793.html (aplūkots 21.07.2022.).

388 Ūdris, J. Gunta Ulmaņa vertikāle. Rīga: Jumava, 2009, 67. lpp.

389 Piemēram, skat. Valsts prezidenta Egila Levita runu Saeimā pēc Valsts prezidenta svinīgā solījuma došanas. Latvijas Republikas 13. Saeimas ārkārtas sesijas sēdes 2019. gada 8. jūlijā stenogramma. Pieejams: <https://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/545> (aplūkots 21.07.2022.).

390 Plašāk skat.: Lazdiņš, J., Lerhis, A., Pleps, J., Ziemele, I. Legal and Historical Elements of Latvia's Restoration of Independence. *Baltic Yearbook of International Law*, Vol. 19, 2021, pp. 59–63.

Kopsavilkums

Valsts nepārtrauktības doktrīna savā būtībā ir atbilstoša Latvijas kultūras kodam. Nogrimušās Burtnieku pils vai Gaismas pils augšāmcelšanās, dodot iespēju atgriezties labajai pagātnei, ir emocionāli un mitoloģiski uzlādēts nācijas simbols. Ne velti viens no Dziesmu svētku simboliem ir Jāzepa Vītola kora dziesma “Gaismas pils” ar dzejnieka Ausekļa vārdiem. Okupācijas laikā dziesmai bija neslēpts politisks vēstījums.³⁹¹

Dziļi simboliski, ka šo alegoriju trimdā izmantoja senators Mintauts Čakste, lai iedvesmotu nezaudēt ticību Latvijas atdzimšanai: “Latvijas suverēnā vara pieder Latvijas tautai, un tikai pati tauta ir tiesīga lemt par savu suverenitāti. Varas apspiests šis mantojums var gulēt nomākts kā Gaismas pils Burtnieku ezera dzelmē, bet tur tas gaidīs uz stundu, kad tiesības ņems virsroku pār varu, lai no jauna paceltos dienas gaismā. Gadi to nevar iznīcināt.”³⁹²

M. Čakstes paredzējums īstenojās, un 1990.–1991. gadā Latvijas Republikas neatkarību atjaunoja uz valsts nepārtrauktības pamata. Latvijas Republika ir prasmīgi tikusi galā ar visiem sarežģījumiem, kurus radīja piecdesmit gadu ilgās okupācijas seku pārvarēšana, un izveidojusi neatkarīgu demokrātisku republiku, kas ļoti īsā laikā spēja atgriezties starptautiskajā kopienā un kļūt arī par Eiropas Savienības un *NATO* dalībvalsti.

Kontroljautājumi

- Kas ir valsts nepārtrauktības doktrīna?
- Kāpēc Latvijas Tautas frontes Augstākās Padomes deputāti nolēma atjaunot 1918. gada valsti, nevis veidot jaunu?
- Kādi ir būtiskākie ieguvumi no valsts nepārtrauktības doktrīnas īstenošanas?

Papildu informācijas avoti

Tiesu nolēmumi

Satversmes tiesas 2005. gada 7. marta sprieduma lietā Nr. 2004-15-0106 14. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/103178-par-likuma-par-to-bijusas-psrs-pilsonu-statusu-kuriem-nav-latvijas-vai-citas-valsts-pilsonibas-1-panta-tresas-dalas-5-punkta-2-...>

Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 22.-29. punktu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...>

391 Plašāk skat.: Mazvērsīte, D. XIX Dziesmu svētki: Mednis spītē aizliegumam un izpilda kopkora prasību pēc “Gaismas pils”. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/dziesmu-un-deju-svetki/xix-dziesmu-svetki-mednis-spite-aizliegumam-un-izpilda-kopkora-prasibu-pec-gaismas-pils.a281780/> (aplūkots 21.07.2022.).

392 Čakste, M. Satversmes sapulces sanāksšanas dienas atcerei. Latvju Ziņas, 01.05.1946., Nr. 33(98), 1. lpp.

Satversmes tiesas 2010. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2009-94-01 13.1. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/210047-par-pilsonibas-likuma-parejas-noteikumu-1-punkta-pirma-teikuma-vardu-ja-registracija-notiek-lidz-1995gada-1julijam-un-otra-teikuma-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1-un-2pantam-ka-ari-latvijas-psr-augstakas-padomes-1990-gada-4-maija-deklaracijas-par-latvijas-republikas-neatkaribas-atjaunosanu-preambulai>

Pilsonības likuma regulējums jāpiemēro atbilstoši Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnai. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2018. gada 22. jūnija spriedums lietā Nr. SKA-237/2018. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/273106-pilsonibas-likuma-regulejums-japiemero-atbilstosi-latvijas-valsts-nepartrauktibas-doktrinai/>

Literatūra

Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017.

Latvijas valsts atjaunošana. 1986–1993. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998.

4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000.

Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskiem sakariem. Rīga: Nordik, 1999.

Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.

VII. Stratēģiskā komunikācija Latvijas neatkarības atjaunošanas laikā un mūsdienās

Gatis Krūmiņš un Ieva Bērziņa

Gan vēsturiski, gan mūsdienās liela loma politisko un militāro mērķu sasniegšanā ir spējām un prasmēm ietekmēt domas un emocijas, jo tieši tās nosaka indivīda, grupas vai plašākas sabiedrības uzvedību. Sabiedrības pārliecināšana nereti ir efektīvāks varas instruments nekā fiziska spēka lietojums kā iekšpolitikā, tā ārpolitikā. Valsts aizsardzības kontekstā primāri svarīgas ir zināšanas un uzskati par drošības jautājumiem plašākā sabiedrībā, kā arī attieksme. Sabiedrisko domu³⁹³ veido mācību saturs skolu un augstskolu izglītības programmās, plašsaziņas līdzekļos izplatītā informācija un viedokļi, valsts pārvaldes iestāžu un dažādu politisko spēku veidotas komunikācijas kampaņas, sociālajos medijos pieejamā informācija, privātas sarunas draugu un ģimenes lokā un citi faktori.

Šīs daudzveidīgās informācijas plūsmas ir iespējams mērķtiecīgi ietekmēt un veidot, akcentējot vienus faktus, noklusējot citus, interpretējot tos noteiktā veidā vai pat radot pilnīgi nepatiesu priekšstatu par realitāti. Pastāv dažādas disciplīnas, kas piedāvā noteiktu instrumentu klāstu sabiedriskās domas ietekmēšanai, piemēram, sabiedriskās attiecības, reklāma, propaganda, psiholoģiskas operācijas, politiskais mārketingis, aktīvie pasākumi, reflektīvā kontrole un citi. Nodaļā autori skaidro sabiedriskās domas veidošanas procesu no stratēģiskās komunikācijas koncepcijas skatpunkta un to, kā tā praktiski ir lietota Latvijas vēsturē un mūsdienās.

Stratēģiskās komunikācijas teorētiskie aspekti

Stratēģiskās komunikācijas pamata ideja ir tā, ka komunikācija ir vadīšanas funkcija gan organizāciju, gan valsts pārvaldes līmenī. Tā palīdz sasniegt svarīgus mērķus. Tā ir arī rīcība, attieksmes paušana ar konkrētām darbībām, nevis tikai informēšana. Šī koncepcija uzsver, ka sabiedrības uzskati un attieksme ir jāņem vērā jau lēmumu formulēšanas gaitā, nevis jāmēģina “pārdot” pēc tam. To var uzskatāmi redzēt stratēģiskās komunikācijas koncepcijas salīdzinājumā ar citām komunikācijas disciplīnām, vēstījumu formulēšanas principiem un saiknē ar valsts ilgtermiņa stratēģijām.

Stratēģiskā komunikācija un citi sabiedriskās domas ietekmēšanas veidi

Lai izprastu stratēģiskās komunikācijas būtību, ir svarīgi to aplūkot plašākā kontekstā, salīdzinot ar citām pieejām masu apziņas vadīšanai noteiktās interesēs.

³⁹³ “Sabiedriskā doma” ir plaši lietots jēdziens, kam nav vienas skaidras definīcijas. Nodaļā tā tiek definēta kā dinamisks process, kurā veidojas un izpaužas dažādu sabiedrības segmentu (piemēram, jaunieši, vides aizsardzības entuziasti, pilsētu iedzīvotāji utt.) zināšanas, attieksme un uzskati par sabiedrībai būtiskiem jautājumiem.

“Propaganda” ir viens no bieži lietotiem jēdzieniem saistībā ar sabiedriskās domas manipulāciju. Edvards Bernejs, kuru dēvē par sabiedrisko attiecību tēvu³⁹⁴, 1928. gadā izdoto grāmatu “Propaganda” sāk ar šādiem vārdiem: “Apzināta un gudra manipulācija ar organizētiem masu paradumiem un viedokļiem ir svarīgs elements demokrātiskā sabiedrībā. Tie, kuri manipulē šo neredzamo sabiedrības uzbūves mehānismu, veido neredzamu valdību, kas ir mūsu valsts patiesā valdošā vara.”³⁹⁵ Tālāk tekstā viņš raksta, ka jebkura sociāli nozīmīga darbība notiek ar propagandas palīdzību, kas ir “neredzamās valdības izpildvara”.³⁹⁶

Tiek uzskatīts, ka jēdzienu “propaganda” masu apziņas ietekmēšanas kontekstā pirmo reizi lietoja Katoļu baznīca 17. gadsimtā, lai cīnītos pret reformāciju.³⁹⁷ Vēlāk šo vārdu attiecināja uz jebkurām aktivitātēm, kuru mērķis bija izplatīt un veicināt noteiktus uzskatus un pārliecību, tajā skaitā arī karadarbībā. Propaganda kā kara instruments apzināti pirmo reizi izmantota Pirmajā pasaules karā.³⁹⁸ Harolds Lasvels norāda, ka šajā laikā pieauga propagandas nozīme, jo bija nepieciešams “mobilizēt civiliedzīvotāju prātus”, ko varēja panākt ar ideju atkārtošānu.³⁹⁹ Nacistiskās Vācijas plaši izmantotā propaganda⁴⁰⁰ noteica to, ka pēc Otrā pasaules kara šis jēdziens ieguva ļoti negatīvas asociācijas, tāpēc to pārstāja izmantot, lai apzīmētu sabiedriskās domas veidošanas procesu. Tomēr 2003. gada karš Irākā atkal pievērsa zinātnieku uzmanību jēdzienam “propaganda”, jo ASV valdība izmantoja komunikācijas risinājumus, ko varēja definēt kā propagandu.⁴⁰¹ Tāpat jēdziens “propaganda” tiek plaši lietots informatīvajā telpā saistībā ar Krievijas īstenoto komunikāciju pēc Krimas aneksijas 2014. gadā.⁴⁰²

Lai arī nav vienas neapstrīdamas propagandas definīcijas, zinātnieki norāda, ka šai koncepcijai ir raksturīga manipulācija un maldināšana, ienaidnieka tēla

394 Barnes, B. 1995. Public relations pioneer Edward L. Bernays dies. *The Washington Post*, March 10. Pieejams: <https://www.washingtonpost.com/archive/local/1995/03/10/public-relations-pioneer-edward-l-berneys-dies/985793a8-4bb2-4a98-b54f-7efdf892f5f6/> (aplūkots 05.07.2022.).

395 Bernays, E. 1928/2005. *Propaganda*. Brooklyn: Ig Publishing, 37. lpp.

396 Turpat, 47. - 48. lpp.

397 Guilday, P. 1921. The Sacred Congregation de Propaganda Fide (1622-1922). *The Catholic Historical Review*, 6(4), 478–494. Pieejams: <http://www.jstor.org/stable/25011717> (aplūkots 05.07.2022.).

398 Badsey, S. 2011. Psychological Warfare. In *The Encyclopedia of War*, edited by G. Martel, 2. lpp., doi:10.1002/9781444338232.wbeow505.

399 Lasswell, H.D. 1971. *Propaganda Technique in World War I*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: The M.I.T. Press, 10.–11. lpp.

400 Yourman, J. 1939. Propaganda Techniques Within Nazi Germany. *Journal of Educational Sociology*, 13(3), 148. doi:10.2307/2262307; Doob, L.W. 1950. Goebbels' Principles of Propaganda. *Public Opinion Quarterly*, 14, 419–442.

401 Hiebert, R. E. 2003. Public relations and propaganda in framing the Iraq war: a preliminary review. *Public Relations Review*, 29 (3), 243–255, [https://doi.org/10.1016/S0363-8111\(03\)00047-X](https://doi.org/10.1016/S0363-8111(03)00047-X).

402 Yuhas, A. 2014. Russian propaganda over Crimea and the Ukraine: how does it work? *The Guardian*, March 17. Pieejams: <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/17/crimea-crisis-russia-propaganda-media> (aplūkots 05.07.2022.); Goodman, J., Korenyuk, M., Swinnen, L. and Zakharov, A. 2022. War in Ukraine: The making of a new Russian propaganda machine. *BBC*, May 29. Pieejams: <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-61441192> (aplūkots 05.07.2022.); Strazdiņa, I. 2022. Dezinformācijas pētnieks: Krievijas propagandas mašīna griežas arvien spēcīgāk. *LSM*, 3. jūnijs. Pieejams: https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/dezinformācijas-pētnieks-krievijas-propagandas-masina-griežas-arvien-specīgāk.a459969/?utm_source=lsm&utm_medium=theme&utm_campaign=theme (aplūkots 05.07.2022.).

konstruēšana,⁴⁰³ kā arī plašs simbolu lietojums un retorika, kas cenšas uzrunāt cilvēka emocijas un iracionālos uzvedības motīvus.⁴⁰⁴ Tomēr mērķa ziņā tā ir grūti nošķirama no citām masu komunikācijas disciplīnām: “Propaganda ir komunikācija, ko apzināti veido viena sabiedrības grupa, lai ietekmētu citu attieksmi un uzvedību.”⁴⁰⁵

To uzskatāmi var redzēt salīdzinājumā ar jēdzienu “sabiedriskās attiecības”, kas ir svarīga un neatņemama sastāvdaļa gandrīz jebkuras organizācijas mijiedarbībā ar sabiedrību. Džeimss Grunigs un Tods Hants definē sabiedriskās attiecības kā “organizācijas un sabiedrības komunikācijas vadību”⁴⁰⁶ un norāda, ka organizāciju struktūrvienībām, kas atbild par sabiedriskajām attiecībām, var būt divi plaši mērķi: organizācijas un sabiedrības savstarpēja sapratne kā adaptēšanās videi un sabiedrības pārliecināšana kā vides kontrole.⁴⁰⁷ Fokuss uz attiecībām un dialogu ar sabiedrību ir būtiska atšķirība starp propagandu un sabiedriskajām attiecībām, tomēr panākamo efektu ziņā tās ir līdzīgas. Kā norāda Rejs Eldons Hīberts, “abas tiecas veidot viedokli un ietekmēt uzvedību”.⁴⁰⁸ Arī Dž. Gruniga un T. Hanta sabiedrisko attiecību mērķu taksonomijas⁴⁰⁹ modelī norādīti šādi secīgi panākami efekti: komunikācija (mērķauditorija saņem vēstījumu); vēstījumu atkārtošana (mērķauditorija pareizi uztver un atceras vēstījumu); atziņu pieņemšana (mērķauditorija pieņem vēstījumus kā savus uzskatus par realitāti); attieksmes veidošana vai maiņa (mērķauditorija pozitīvi uztver vēstījumu); uzvedība (mērķauditorija sāk jaunu vai maina līdzšinējo uzvedību).⁴¹⁰

Arī citi sabiedriskās domas ietekmēšanas veidi ir orientēti uz to, lai panāktu vēlamu mērķauditorijas attieksmi un uzvedību. Vairākas no šīm koncepcijām ir īpaši aktuālas karadarbības kontekstā. Piemēram, Padomju Savienības un ASV zinātnieks Vladimirs Lefevrs izstrādāja refleksiīvās kontroles teoriju, kurā tiek izmantota matemātiska pieeja sociālai psiholoģijai.⁴¹¹ Teorijas pamatā ir ideja par indivīda spēju apzināties sevi, savas domas, kā arī veidot priekšstatu par citu subjektu domām, un tieši šis priekšstats par otru ir refleksiīvās kontroles pamata elements. V. Lefevrs refleksiīvo sistēmu skaidro kā “spoguļu sistēmu, kuri daudzkārt viens otru atspoguļo un kurā katrs spogulis ir kāda persona, līdz ar to refleksiīvais process ir visa sarežģītā atstarojumu sistēma, kurā cits citu atspoguļo”.⁴¹² Refleksiīvās kontroles pamata

403 O'Shaughnessey, N. J. 2004. *Politics and Propaganda: Weapons of Mass Seduction*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 7. lpp.

404 Lilleker D. 2006. *Key Concepts in Political Communication*, London: SAGE Publications, 162. lpp.

405 Turpat.

406 Grunig, J. E. And Hunt, T. 1984. *Managing Public Relations*. New York: CBS College Publishing, 7. lpp.

407 Turpat, 121. lpp.

408 Hiebert, R. E. 2003. *Public relations and propaganda in framing the Iraq war: a preliminary review*. *Public Relations Review*, 29 (3), 243-255, 244. lpp. [https://doi.org/10.1016/S0363-8111\(03\)00047-X](https://doi.org/10.1016/S0363-8111(03)00047-X).

409 Izvietojums noteiktā kārtībā, Svešvārdu vārdnīca. 1969. Rīga: Liesma, 636. lpp.

410 Grunig, J. E. And Hunt, T. 1984. *Managing Public Relations*. New York: CBS College Publishing, 134. lpp.

411 Lefebvre, V. A. 1982. *Algebra of Consciousness: A Comparative Analysis of Western and Soviet Ethical Systems*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.

412 Lefebvre, V. A. 2015. *Conflicting Structures*. Los Angeles: Leaf & Oaks Publishers, 11. lpp.

ideja ir iespējami vairāk zināt par ietekmējamo objektu, tai skaitā to, ko tas zina par ietekmētāju. “Reflekss” ir process, kurā tiek imitēta pretinieka domāšana vai iespējamā uzvedība,⁴¹³ tādējādi refleksiīvā kontrole ir “līdzeklis, ar kura palīdzību partnerim vai oponentam tiek nogādāta īpaši sagatavota informācija, lai noskaņotu viņu pieņemt lēmumu, kāds ir vēlams šīs darbības iniciatoram”.⁴¹⁴ Karadarbībā var izmantot tādas refleksiīvās kontroles paņēmienus kā spēka spiediens un spēka demonstrācija, nepatiesas informācijas pasniegšana, ienaidnieka lēmumu pieņemšanas algoritma ietekmēšana, lēmumu pieņemšanas laika mainīšana.⁴¹⁵ Viens no klasiskiem piemēriem, kurā izmantoti refleksiīvās kontroles principi, ir britu izlūkdienestu 1943. gada operācija “Maltā gaļa” ar mirušu cilvēku, kuru izskaloja Spānijas krastā, pārgērbtu par britu vecāko virsnieku kopā ar “slepeniem dokumentiem”, kuru mērķis bija pārliecināt nacistiskās Vācijas armiju, ka sabiedrotie plāno uzbrukt Grieķijai un Sardīnijai, nevis Sicīlijai, kā tas īstenībā notika.⁴¹⁶

“Aktīvie pasākumi” ir vēl viens svarīgs instruments Padomju Savienības un pēc tam Krievijas politisko un militāro mērķu īstenošanas paņēmienu klāstā. F. Dzeržinska ar Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās PSRS Valsts drošības komitejas Augstākās skolas izdotajā Pretizlūkošanas vārdnīcā aktīvie pasākumi definēti kā “pretizlūkošanas darbības, kas ļauj noskaidrot pretinieka nodomus, apsteigt un izjaukt viņa nevēlamus soļus, maldināt ienaidnieku, pārņemt no viņa iniciatīvu un izjaukt viņa graužošās darbības”.⁴¹⁷ Tās ir uzbrūkošās darbības, kuru īstenošanā izmanto tādus instrumentus kā “aģentūras pozīciju izveidošana ienaidnieka nometnē un tās tuvumā; operatīvo spēļu vešana ar pretinieku, dezinformējot, kompromitējot un degradējot ienaidnieka spēkus; personu, par kurām ir operatīva interese, nogādāšana PSRS teritorijā; izlūkošanas informācijas iegūšana utt.”⁴¹⁸ Padomju aktīvo pasākumu galvenais mērķis bija vājināt pretinieku un radīt labvēlīgu vidi savu mērķu sasniegšanai,⁴¹⁹ ko turpina īstenot arī mūsdienā Krievija. AIDS dezinformācijas kampaņa ir viens no spilgtiem piemēriem, kā PSRS izmantoja aktīvos pasākumus, un to detalizēti apraksta un skaidro Tomass Bogharts. 1983. gadā Indijas laikrakstā *Patriot* tika publicēts Valsts drošības komitejas (VDK) sagatavots raksts par noslēpumainu slimību AIDS, kas radusies ASV eksperimentu rezultātā, kurā izmantotas atsauces uz publiski pieejamiem avotiem par AIDS, kā arī publiski zināmi fakti par ASV bioloģiskā kara programmu, tajā pašā laikā noklusējot to, ka ASV prezidents Ričards Niksons 1969. gadā aizliedza uzbrūkošo bakterioloģisko ieroču izpēti. Informācija pakāpeniski ieguva plašu publicitāti PSRS un

413 Thomas T. 2004. Russia's Reflexive Control Theory and the Military. *Journal of Slavic Military Studies*, 17, 237–256, 248. lpp.

414 Turpat, 237. lpp.

415 Turpat, 244.–245. lpp.

416 Imperial War Museum. n.d. What Was Operation Mincemeat? Pieejams: <https://www.iwm.org.uk/history/the-war-on-paper-operation-mincemeat> (aplūkots 09.07.2022.).

417 Высшая краснознаменная школа Комитета Государственной Безопасности при Совете Министров СССР им. Ф. Э. Дзержинского. 1972. *Контрразведывательный словарь*. Москва: Научно-издательский отдел, 161.–162. lpp.

418 Turpat.

419 Boghart, T. 2009. Soviet Block Intelligence and Its AIDS Disinformation Campaign. *Studies in Intelligence*, 53(4), 1–24.

Trešās pasaules medijos un arī Rietumos. Dezinformācija tika īpaši mērķēta uz valstīm, kurās atrodas ASV karabāzes, lai veicinātu vietējo iedzīvotāju pretestību.⁴²⁰

Sabiedriskās domas ietekmēšanas paņēmienus izmanto arī Ķīna. 2003. gadā Ķīnas komunistiskās partijas Centrālā komiteja un Centrālā militārā komisija nāca klajā ar “trīs karadarbības veidu” koncepciju.⁴²¹ Šie veidi ir mediju karadarbība, kuras mērķis ir ietekmēt gan Ķīnas, gan starptautisko sabiedrisko domu vēlamā virzienā; tiesiskā karadarbība, kuras mērķis ir izmantot starptautiskās un vietējās tiesību normas savās interesēs; un psiholoģiskā karadarbība, kuras mērķis ir demoralizēt pretinieka bruņotos spēkus un civiliedzīvotājus.⁴²² Psiholoģiskā karadarbība ir šīs koncepcijas centrālais elements, jo gan mediju, gan tiesiskā karadarbība arī ir vērsta uz to, lai ietekmētu mērķauditoriju priekšstatus, no kā atkarīga lēmumu pieņemšana un uzvedība plašākā kontekstā.⁴²³ Dīns Čengs izšķir vairākus “trīs karadarbības veidu” uzdevumus: parādīt savu darbību taisnīgumu; uzsvērt savas priekšrocības; samazināt pretinieka gribu pretoties; veicināt nesaskaņas ienaidnieka pusē; stiprināt psiholoģisko aizsardzību savā pusē.⁴²⁴ Tāpat viņš uzsver, ka Ķīnas pieejā šie karadarbības veidi, kas ir vērsti uz dažādu mērķauditoriju uzskatu un psiholoģijas ietekmēšanu, tiek īstenoti gan miera, gan kara laikā, jo mūsdienu globalizētās informācijas un komunikācijas tehnoloģijas ir padarījušas neskaidras gan militārās un civilās jomas, gan kara un miera robežas.⁴²⁵

Šis ir tikai dažas no pieejām masu apziņas ietekmēšanai, tomēr salīdzinājumā ar tām labāk saskatāma stratēģiskās komunikācijas būtība. Stratēģiskā komunikācija tiek lietota gan civilās organizācijās, gan militārā vidē un karadarbībā. Tās koncepcijas pamatideja ir tā, ka efektīva komunikācija ir iespējama tad, ja tā ir viena no vadīšanas funkcijām, nevis atbalsta funkcija, kā tas ir lielākajā daļā organizāciju. To lielā mērā noteica atziņa, ka darbi nereti “runā skaļāk” par vārdiem, tāpēc komunikācijas kampaņas vien nespēj risināt problēmas, ko rada nekvalitatīvi izstrādāti produkti, nepārdomāta rīcībpolitika vai neveiksmīgas militāras operācijas. Vienu no pirmajām un plašāk citētajām stratēģiskās komunikācijas definīcijām formulējis Kirks Halahans un viņa kolēģi: “Stratēģiskā komunikācija ir informatīva, pārlicinoša, diskursīva un attiecības veidojoša komunikācija, ja to izmanto organizācijas misijas sasniegšanas kontekstā.”⁴²⁶

420 Boghart, T. 2009. Soviet Block Intelligence and Its AIDS Disinformation Campaign. *Studies in Intelligence*, 53(4), 1–24.

421 Ota, F. 2014. Sun Tzu in Contemporary Chinese Strategy. *Joint Force Quarterly*, 2nd Quarter, 76–80, 77. lpp.

422 Office of the Secretary of Defense. 2011. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China. Annual Report to Congress, 26. lpp. Pieejams: https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2011_CMPR_Final.pdf (aplūkots 09.07.2022.).

423 Cheng, D. 2013. *Winning Without Fighting: The Chinese Psychological Warfare Challenge*. The Heritage Foundation, July 12. Pieejams: <https://www.heritage.org/global-politics/report/winning-without-fighting-the-chinese-psychological-warfare-challenge> (aplūkots 09.07.2022.).

424 Turpat.

425 Turpat.

426 Hallahan, K., Holtzhausen, D., Van Ruler, B., Verčič, D. & Sriramesh, K. (2007). Defining Strategic Communication. *International Journal of Strategic Communication*, 1 (1), 3–35, 17. lpp.

Atvaļinātais admirālis Džeimss Stavridis skaidro, kāpēc komunikācija ir vadīšanas funkcija: “Vinstons Čērčils esot novērojis, ka galvenā atšķirība starp vadīšanu un līderību ir komunikācija. Efektīvai komunikācijai ir nepieciešams, lai organizācijas vadītāji savlaicīgi un neatlaidīgi iesaistītos ideju un lēmumu veidošanā un īstenošanā. Nacionālās drošības kontekstā vadītājs var uzlabot operacionālās un rīcībpolitikas plānošanu, panākot, ka šo lēmumu sekas komunikācijā tiek izskatītas pēc iespējas agrāk. Ja plānošana notiek šādā veidā, tad, visticamāk, ar to saistītā komunikācija patiešām būs stratēģiska.”⁴²⁷ Līdzīgā veidā savu pieeju stratēģiskajai komunikācijai skaidroja ASV Aizsardzības departaments 2012. gadā, uzsverot, ka tā ir “process, ar kura palīdzību dažādu auditoriju un ieinteresēto pušu uztveres jautājumi tiek integrēti rīcībpolitikas izstrādāšanā, plānošanā un īstenošanā visos līmeņos”.⁴²⁸ Tātad stratēģiskās komunikācijas būtība ir tā, ka jau lēmumu formulēšanas procesā jāņem vērā mērķauditoriju uzskati un attieksme, kas padara efektīvāku gan komunikāciju, gan organizācijas mērķu sasniegšanu. Tādējādi stratēģiskajā komunikācijā lielāks akcents likts ne tik daudz uz manipulāciju ar sabiedrisko domu, kā uz to, lai jau piedāvājuma izstrādes gaitā ņemtu vērā sabiedrības uzskatus un attieksmi, kas var būt gan komerciāls produkts, gan politisks lēmums, gan civilmilitārās sadarbības risinājumi.

Kā darbojas stratēģiskā komunikācija?

Stratēģiskā komunikācija mūsdienu izpratnē ir darbību kopums, kas vērsts uz mērķu sasniegšanu, un bieži tā ir daļa no ilgtermiņa stratēģijas. Tā ir rīcība, attieksmes paušana ar konkrētām darbībām, nevis tikai informēšana. Stratēģiskā komunikācija nav iespējama bez noteiktas, skaidras vērtību sistēmas, kas ir gan īstenotās stratēģijas, gan stratēģiskās komunikācijas pamats. Vērtības ir būtiskas gan organizāciju, gan valsts līmenī. Piemēram, Džeimss Farvels uzskata, ka ASV Neatkarības deklarācija ir stratēģiskās komunikācijas piemērs, kas pauž apgaismības laikmeta idejas (visu cilvēku vienlīdzība, cilvēktiesības, demokrātija) un ietekmē attieksmi, uzskatus un uzvedību ar ideju spēku.⁴²⁹ Tāpat arī 1922. gadā pieņemtās Latvijas Republikas Satversmes pirmais pants noteic, ka “Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika”.⁴³⁰ Šis pants precīzi definē divas Latvijas pamatvērtības: valstisko neatkarību un demokrātisku valsts iekārtu. Valstiska mēroga rīcības, kas vērstas uz neatkarības un demokrātijas stiprināšanu, ir daļa no Latvijas stratēģiskās komunikācijas. Tās raksturo Latvijas attieksmi pret šīm vērtībām un gatavību par tām iestāties, un nepieciešamības gadījumā tās apņēmīgi aizstāvēt.

Ilgtermiņa pieeja būtiski paaugstina iespējamību, ka stratēģijā definētie mērķi tiks sasniegti un plāni tiks īstenoti, jo tā veicina sabiedrības izpratni par nepieciešamību

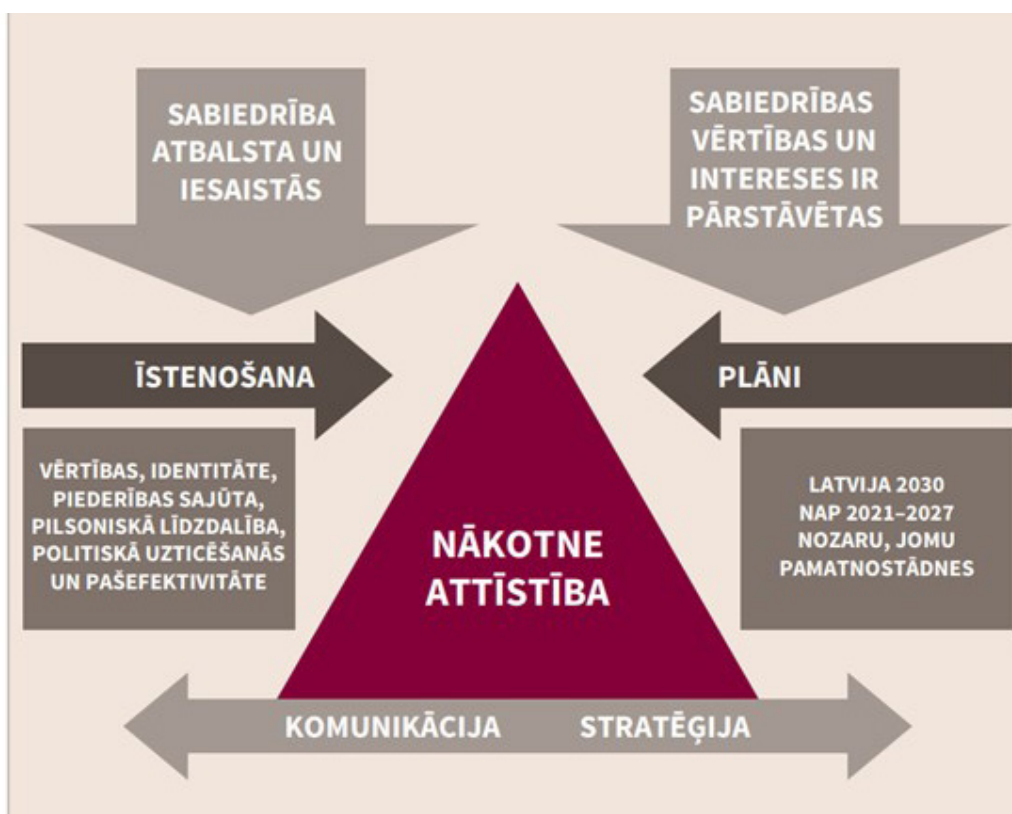
427 Stavridis, J. G. (2007). Strategic Communication and National Security. *Joint Force Quarterly*, 46 (3d quarter), 4–7, 4. lpp.

428 U.S. Government Accountability Office. 2012. DOD Strategic Communication: Integrating Foreign Audience Perceptions into Policy Making, Plans, and Operations, May 24. Pieejams: <https://www.gao.gov/assets/gao-12-612r.pdf> (aplūkots 10.07.2022.).

429 Farwell, J. P. (2012). *Persuasion and Power: The Art of Strategic Communication*. Washington, DC: Georgetown University Press, xvi–xvii lpp.

430 Latvijas Republikas Satversme. *Latvijas Vēstnesis*, 43, 01.07.1993. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980> (aplūkots 10.07.2022.).

īstenot stratēģiju un motivē sabiedrību iesaistīties, lai definētie mērķi tiek sasniegti. Sabiedrības atbalsts un iesaiste ir izšķiroši svarīga definēto mērķu sasniegšanai. Attēlā “Stratēģiskā komunikācija kā daļa no Latvijas ilgtermiņa stratēģijas” ir redzama stratēģiskās komunikācijas ekosistēma no valsts ilgtermiņa attīstības perspektīvas. Dažādu līmeņu attīstības plāniem (ilgtermiņa attīstības stratēģija Latvija 2030, vidēja termiņa stratēģija – Nacionālais attīstības plāns (2021–2027), dažādu nozaru un jomu attīstības plāni) ir jābūt sinhronizētiem ar valsts stratēģisko komunikāciju. Tiem ir jābūt pamatotiem ar valsts vērtībām, un stratēģiskās komunikācijas uzdevums ir panākt sabiedrības atbalstu un iesaisti. Tas ir iespējams, ja sabiedrības locekļu individuālā identitāte un piederības izjūta ir saistīta ar Latvijas valsti un ja pilsoniskā līdzdalība un politiskā uzticēšanās ir pietiekami augsta.

Stratēģiskā komunikācija kā daļa no Latvijas ilgtermiņa stratēģijas. Pārpublicēts no: Krūmiņš, G. (red.) 2021. Kā neapmaldīties nākotnē. Piederības un līdzdalības loma demokrātiskas sabiedrības stiprināšanā Latvijā. Rīga: Latvijas Mediji, 21. lpp.

Stratēģiskā komunikācija, tāpat kā noteiktas stratēģijas īstenošana, ir ilgs, mērķtiecīgs un darbietilpīgs process, un ir jāapzinās, ka bieži vien rezultātus nevar sasniegt ātri, īpaši gadījumos, kad stratēģija ir saistīta ar būtiskām pārmaiņām. Uz cilvēka individuālo brīvību un demokrātiskiem valsts pārvaldes principiem orientēta vērtību sistēma ir salīdzinoši jauna un trausla arī Eiropas kopējā kontekstā. Deklarētie principi ne vienmēr praksē ir īstenojami, īpaši attiecībās ar citām valstīm un reģioniem. Citviet pasaulē joprojām tiek piedāvātas ievērojami atšķirīgas vērtību sistēmas, kas ir orientētas uz autoritārām vai totalitārām pārvaldības formām, brutāla spēka lietošanu starpvalstu attiecībās, cilvēktiesību ignorēšanu un pakārtošanu abstraktām kolektīvām

(īstenībā pie varas esošās elites) interesēm, noteiktas ideoloģijas vai reliģijas uzspiešanu sabiedrībai. Šo vērtību sistēmu nesēju ietekme ģeopolitiskā kontekstā pēdējās desmitgadēs ir pieaugusi, savukārt Eiropas un Rietumu demokrātisko vērtību ietekme – samazinājusies. Spilgti to redzam mūsu reģionā – kaimiņvalstīs Baltkrievijā un Krievijā. Tāpēc arī mums jāmaina sava stratēģiskā komunikācija, ar skaidru rīcību apliecinot, ka esam gatavi aizstāvēt savas vērtības ar visiem līdzekļiem, militāros ieskaitot.

Krievijas agresīvā politika 21. gadsimtā rada arvien lielākus drošības riskus tās kaimiņvalstīm. 2008. gadā Krievija iebruka Gruzijā, bet 2014. gadā uzsāka karu Ukrainā. Latvijas militāro izdevumu palielināšana līdz 2 % no iekšzemes kopprodukta 2018. gadā⁴³¹ un plānotais aizsardzības budžeta palielinājums līdz 2,5 % 2025. gadā⁴³² ir skaidrs vēstījums mūsu sabiedrotajiem, ka Latvija ir gatava izpildīt saistības, ko tā uzņēmas 2004. gadā, kļūstot par *NATO* dalībvalsti (vismaz 2 % no IKP novirzīt aizsardzībai). Tāpat tas bija vēstījums potenciālajam agresoram Krievijai, ka stiprinām savas aizsardzības spējas. Un visbeidzot tas bija vēstījums Latvijas sabiedrībai, ka valstiskā neatkarība ir pamatvērtība, kuras stiprināšanā tiek ieguldīti adekvāti līdzekļi, līdz ar to sabiedrība var justies droša un aizsargāta.

Stratēģiskā komunikācija ir darbs ar sabiedrību kā mērķauditoriju. Tā ir sabiedrības vai atsevišķu tās grupu attieksmes un rīcības ietekmēšana, panākot vēlamās pārmaiņas vai arī nostiprinot esošo situāciju, ja tā ir apdraudēta. Piemēram, Eiropas Savienības kontekstā ir būtiski saglabāt un nostiprināt demokrātiskas vērtības, jo Krievijas ilgtermiņa stratēģija ir graut Rietumvalstu sabiedrības uzticēšanos tās politiskajām institūcijām, vienlaikus izmantojot tās piedāvātās brīvības savu vēstījumu izplatīšanai.⁴³³ Tāpat stratēģiskā komunikācija ir būtiska, skaidrojot un stiprinot nacionālo drošību, valsts teritoriālo neaizskaramību, skaidrojot *NATO* kolektīvās drošības sistēmu un visaptverošas valsts aizsardzības principus un to, kā tie mijiedarbībā stiprina Latvijas drošību. Piemēram, aizsardzības nozares saukli “Mēs varējām, varam un varēsim aizsargāt Latviju!” stiprina un papildina aizsardzības budžeta palielināšana, militāro spēju stiprināšana, *NATO* sabiedroto karavīru un militārās tehnikas ierašanās Latvijā. Tādā veidā konkrētas un praktiskas darbības stiprina emocionālu vēstījumu un tie kopā sasniedz vēlamo efektu – sabiedrības uzticēšanos Nacionālajiem bruņotajiem spēkiem, jo tā ir viena no organizācijām, kurai Latvijas iedzīvotāji uzticas visvairāk.⁴³⁴

431 Aizsardzības ministrija. 2017. Latvijas aizsardzības budžets pirmo reizi sasniedz 2 % no iekšzemes kopprodukta, 23. novembris. Pieejams: <https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/latvijas-aizsardzibas-budzets-pirmo-reizi-sasniedz-2-no-iekszemes-kopprodukta> (aplūkots 10.07.2022.).

432 Aizsardzības ministrija. 2022. Latvija aizsardzībai atvēlēs 2,5 % no iekšzemes kopprodukta, 29. marts. Pieejams: <https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/latvija-aizsardzibai-atveles-25-no-iekszemes-kopprodukta> (aplūkots 10.07.2022.).

433 European Parliament. 2016. European Parliament resolution of 23 November 2016 on EU strategic communication to counteract propaganda against it by third parties. Pieejams: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P8-TA-2016-0441&format=XML&language=EN> (aplūkots 10.07.2022.).

434 LSM. 2020. Pētījums: Iedzīvotāji visvairāk uzticas armijai, bet vismazāk – Saeimai. 23. janvāris. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/petijums-iedzivotaji-visvairak-uzticas-armijai-bet-vismazak-saeimai.a345842/> (aplūkots 10.07.2022.).

Tānad stratēģiskās komunikācijas mērķu sasniegšanas priekšnosacījums ir vārdu un darbu saskaņa. Konkrētam pieteiktam stratēģiskam mērķim ir jāseko konkrētai rīcībai, kas apstiprina iepriekš definēto. Diemžēl arī rīcības trūkums ir daļa no stratēģiskās komunikācijas. Iepriekš solītā vai deklarēto principu nepildīšana apliecina konkrētu attieksmi un ir vēstījums sabiedrībai vai tās konkrētām grupām, arī valstīm. Piemēram, kad parādījās draudi, ka Sīrijā autoritārā līdera valdība pilsoņu kara laikā pret pretiniekiem un civiliedzīvotājiem var izmantot starptautiski aizliegtus ķīmiskos ieročus, 2012. gadā ASV prezidents Baraks Obama paziņoja, ka ķīmisko ieroču izmantošana Sīrijā būs “sarkano līniju pārkāpšana”⁴³⁵ un ar to deva skaidru vēstījumu, ka tādā gadījumā sekos ātra ASV militāra reakcija. Tomēr, kad pēc gada Sīrijas valdības militārā triecienā tika izmantoti ķīmiskie ieroči, militāra reakcija nesevoja, B. Obama paziņoja, ka ir iespējams diplomātisks risinājums, bet militārai reakcijai ir nepieciešams ASV Kongresa akcepts.⁴³⁶ Iespējams, ka nevēlēšanos lietot militāru spēku noteica arī tas, ka 2013. gada septembrī tikai 36 % ASV sabiedrības atbalstīja militāra spēka izmantošanu, lai ierobežotu ķīmisko ieroču lietošanu Sīrijā.⁴³⁷

Daļēji to varētu uzskatīt par Krievijas stratēģiskās komunikācijas panākumu, jo 2013. gada 6. septembrī Krievijas prezidents Vladimirs Putins ASV laikrakstā *The New York Times* publicēja ASV sabiedrībai adresētu rakstu “Piesardzības lūgums no Krievijas”, kurā aicināja nelietot militāru spēku pret Sīriju. Vēstījumi, ko V. Putins izmantoja šajā rakstā, sabalsojās ar Rietumu sabiedrībā pastāvošo kritisko attieksmi pret ASV militārajām intervencēm pēc Aukstā kara beigām: “Satraucoši, ka militāra iejaukšanās iekšējos konfliktos ārvalstīs ir kļuvusi par ierastu parādību ASV. Vai tas ir Amerikas ilgtermiņa interesēs? Es par to šaubos. Miljoniem cilvēku visā pasaulē Ameriku arvien vairāk uzskata nevis par demokrātijas paraugu, bet gan kā tādu, kas paļaujas tikai uz brutālu spēku, veidojot koalīcijas ar saukli “jūs esat ar mums vai pret mums”.”⁴³⁸ Tānad, no vienas puses, ASV prezidenta dotā solījuma neturēšana sakrita ar ASV sabiedrības noskaņojumu, tomēr tā deva signālu Krievijai, ka ASV nav izlēmīga militārā spēka lietojuma ziņā. Tādējādi lielvarām ir vienlaikus jāreķinās gan ar to, kā rīcību uztvers iekšējās auditorijas, gan ģeopolitiskie pretinieki, kas nereti ir ļoti sarežģīts uzdevums.

Tānad 2013. gadā Rietumvalstu militāra intervence Sīrijā nenotika, bet sākās sarunas par Sīrijas ķīmisko ieroču iznīcināšanu, kurās iesaistījās arī Krievija, tomēr visus ķīmiskos ieročus neiznīcināja. Rezultātā 2018. gadā Sīrija atkārtoti izmantoja

435 Ball, J. 2012. Obama issues Syria a ‘red line’ warning on chemical weapons. The Washington Post. August 20. Pieejams: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/obama-issues-syria-red-line-warning-on-chemical-weapons/2012/08/20/ba5d26ec-eaf7-11e1-b811-09036bcb182b_story.html (aplūkots 10.07.2022.).

436 Baraka Obamas videouzruna par situāciju Sīrijā. 2013. gada 14. septembris. Pieejams: <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/syria> (aplūkots 10.07.2022.).

437 Dugan, A. 2013. U.S. Support for Action in Syria Is Low vs. Past Conflicts. Gallup, September 6. Pieejams: <https://news.gallup.com/poll/164282/support-syria-action-lower-past-conflicts.aspx> (aplūkots 10.07.2022.).

438 Putin, V. 2013. A Plea for Caution from Russia. The New York Times, September 11. Pieejams: <https://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html> (aplūkots 10.07.2022.).

ķīmiskos ieročus, kam sekoja tūlītēja ASV, Francijas un Apvienotās Karalistes militāra reakcija, izšaujot 105 raķetes pa trim Sīrijas militārajiem mērķiem.⁴³⁹ No stratēģiskās komunikācijas perspektīvas B. Obamas paziņojums 2012. gadā un sekojošā reakcija (pareizāk sakot – nereagēšana) nebija veiksmīga, jo nerīkošanās saskaņā ar iepriekš solīto bija skaidrs vēstījums, ka militāras iejaukšanās iespējamība arī turpmāk ir maz ticama un ka šādi izteiktiem brīdinājumiem nav reāla seguma (nesejo solītais).

Stratēģiskās komunikācijas pieejas ļauj arī labāk pārvarēt dažādas krīzes un to radītos mainīgos apstākļus. Ilgtermiņa perspektīva un kopīgi mērķi, kurus sabiedrība zina, saprot un atbalsta, spēj to mobilizēt un motivē būt solidārai, vienotai un aktīvāk līdzdarboties. Skaidri ilgtermiņa mērķi, kas ir katras stratēģijas pamatā, ļauj pieņemt izsvērtākus lēmumus, tos izskaidrot sabiedrībai un vieglāk panākt nepieciešamo rīcības maiņu. Pastāvot skaidrai ilgtermiņa stratēģijai, krīzes situācijas var izmantot kā papildu iespēju stratēģisku mērķu sasniegšanai. Šādi piemēri ir atrodamī gan Latvijas, gan pasaules vēsturē. Latvijas neatkarības ideja dzima laikā, kad plosījās Pirmais pasaules karš. Neatkarība 1988.–1991. gadā tika atjaunota laikā, kad PSRS bija nonākusi smagā sociālekonomiskā krīzē. Arī šobrīd, 2022. gadā, mūsu reģions ir nonācis ļoti sarežģītā ģeopolitiskajā situācijā, tomēr skaidri definēti ilgtermiņa stratēģiskie mērķi un vērtības, kas tiek apliecinātas ar stratēģisko komunikāciju, mūs padarītu stiprākus un ļautu drošāk stāties pretim visu veidu apdraudējumiem.

Naratīvi un simboli stratēģiskajā komunikācijā

Stratēģiskajā komunikācijā izmantotās vērtību sistēmas skaidrākai definēšanai arvien biežāk izmanto naratīvus – salīdzinoši vienkāršus stāstus, bet ar dziļu vēstījumu, kas skaidro vērtības un pamato rīcību. Vārda “naratīvs” izcelsme ir saistīta ar latīņu vārdu *narrare* (stāstīt), un mūsdienās šo terminu lieto ļoti plašā diapazonā. Terminu “naratīvs” un “stāsts” skaidrs nošķirums no satura ziņā bieži nav iespējams,⁴⁴⁰ jo abu pamatā ir senāku vai nesenāku vēsturisku notikumu interpretācija, tomēr “naratīvs” mūsdienu politikas kontekstā bieži tiek saistīts arī ar stratēģisko komunikāciju un valsts politiku kopumā. Šajā gadījumā naratīvs satur arī kādu morālu dimensiju un vērtības, ar kurām tiek pamatota kāda rīcība vai arī gluži pretēji – nerīkošanās trīs laika dimensijās: pagātnē, tagadnē un nākotnē. Šādā termina “naratīvs” izpratnē tas sastāv no konkrētiem vēstījumiem, kas ir adresēti indivīdiem, sabiedrības grupām vai sabiedrībai kopumā konkrētā valstī vai ārpus tās robežām, lai ietekmētu šo adresātu attieksmi un rīcību. Šāds naratīvs drīzāk ir kāda konceptuāla ideja, pamats attieksmei un rīcībai, un naratīvu veido vienu vai radniecīgu ideju saturoša informācijas plūsma no dažādiem kanāliem (valsts tiesību akti, interneta vietnes, grāmatas, mediji, dažādu viedokļu līderu izteikumi u. c.).

439 DW. 2018. US, UK, France launch strikes on Syrian chemical weapons capabilities, April 14. Pieejams: <https://www.dw.com/en/us-uk-france-launch-strikes-on-syrian-chemical-weapons-capabilities/a-43384179> (aplūkots 10.07.2022.).

440 Bolt N., Haiden L. 2019. *Improving NATO Strategic Communications Terminology*. NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 54. lpp.

Pasaulē naratīvus izmanto dažādi, dažas valstis apzināti veido naratīvus, kas ir pilnībā nepatiesi – neatbilstoši vēstures faktiem un reālajiem notikumiem. Šādi rīkojās 20. gadsimta totalitārās valstis – nacistiskā Vācija un PSRS. Piemēram, Vācijā tika izveidots naratīvs par vācu tautas pārākumu pār citām tautām, un ar to tika pamatota citu tautu mērķtiecīga diskriminācija vai pat iznīcināšana, kuras spilgtākais piemērs ir holokausts – ebreju iznīcināšana. Ļoti līdzīgu naratīvu mūsdienās veido Krievija, izceļot tā saucamo tautiešu interešu aizstāvēšanu ārpus Krievijas robežām, ar ko Krievija pamato savas tiesības citām tautām uzspiest tādas izvēles, kādas ir šībrīža Krievijas politiskās elites interesēs. Krievija apzināti ir izveidojusi vēsturiskajai realitātei neatbilstošu naratīvu, ka Ukrainas valstij nav vēsturiska pamatojuma un līdz ar to Krievijai ir tiesības šo teritoriju pārņemt savā kontrolē. Ļoti līdzīgi rīkojās totalitārā PSRS, kad 1940. gadā okupēja Baltijas valstis. Tika veidots naratīvs, ka neatkarīgu Baltijas valstu eksistence ir bijusi nepamatota un labākā Baltijas tautu attīstības iespēja ir iekļauties vienotā politiskā, ekonomiskā un kultūras telpā ar Krieviju (PSRS). Šo naratīvu joprojām uztur mūsdienu Krievija, Baltijas valstu attīstību pēc neatkarības atjaunošanas pozicionējot kā neizdevušos un pēdējos 30 gadus pretnostatot it kā veiksmīgajai Baltijas valstu attīstībai PSRS okupācijas periodā. Šāda naratīva mērķis ir destabilizēt situāciju Baltijā, iedzīvotājos radot neticību savām valstīm un to demokrātiskajai iekārtai. Nenoliedzami, ka virsmērķis ir atjaunot Krievijas kontroli pār Baltiju.

Turpretī Baltijas valstis atspēko Krievijas vēstures naratīvus, formulējot un pamatojot savu redzējumu uz pagātnes notikumiem, kas balstīts patiesos vēsturiskos faktos. Piemēram, viens no nozīmīgiem Latvijas vēstures naratīviem ir, ka Latvijas valsts izveidojās, pateicoties tautas ilgstoši veidotai, formulētai un stiprinātai gribai pēc savas valsts. Vēsturiski fakti, kas veido šo Latvijas naratīvu, ir detalizēti aprakstīti grāmatas pirmajā, otrajā un trešajā nodaļā. Otrs būtisks Latvijas naratīvs ir saistīts ar PSRS okupācijas skaidrošanu, jo Krievija veicina redzējumu, ka Latvija 1940. gadā brīvprātīgi iekļāvās PSRS sastāvā. Lai arī Latvijas izvēle neizrādīt bruņotu pretošanos PSRS veido sarežģītu vēsturisku kontekstu, ko savās interesēs izmanto mūsdienu Krievija, tomēr ceturtajā nodaļā apkopotie un analizētie vēsturiskie fakti neapgāžami pierāda Latvijas okupāciju un atsedz veidu, kā tā tika īstenota. Tāpat Latvija mūsdienās aktualizē PSRS okupācijas periodā noklusētās un sagrozītās vēstures lappuses par nacionālās pretošanās kustību, kas ir plašāk skaidrots grāmatas piektajā nodaļā. PSRS okupācijas radītie zaudējumi Latvijai ir vēl viens svarīgs datums un fakts balstīts naratīvs, ko veido Latvijas vēsturnieki, demogrāfi, vides eksperti un ekonomisti, lai kļiedētu Krievijas propagandas veicināto priekšstatu par PSRS okupācijas periodu kā Latvijas sociālekonomiskās labklājības un saimnieciskās izaugsmes posmu. Tas vairākās sociālās grupās Latvijā uztur nostalgiju pēc PSRS un neatkarīgo Latviju liek uztvert kā neizdevušos valsti. Tas ne tikai vājina lojalitāti Latvijai, bet arī rada riskus, ka militārā konfliktā cilvēki ar šādiem uzskatiem varētu nostāties Krievijas pusē. Ne mazāk svarīgs ir Latvijas veicinātais naratīvs, ka Otrā pasaules kara laikā abu totalitāro valstu – nacistiskās Vācijas un PSRS – okupācijas bija līdzvērtīgi ļaunumi Latvijai. Tas vienlaikus apliecina, ka ne tikai nacistiskā Vācija, bet arī PSRS pastrādāja noziegumus

pret cilvēci, ko ir nepieciešams konsekventi un principiāli nosodīt. Šāda starptautiska vērtējuma un tiesisko seku trūkums lielā mērā veidoja augsni mūsdienu Krievijas kā PSRS tiesiskās mantinieces agresīvajai ārpolitikai, kas ir novedis arī pie kara Ukrainā.

Stratēģiskās komunikācijas svarīga sastāvdaļa ir simbolu izmantošana. Pie galvenajiem valsts simboliem tradicionāli pieskaita karogu, ģerboni un himnu. Savi simboli ir arī starptautiskām organizācijām, valstu apvienībām. Līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā (ES) bieži blakus Latvijas nacionālajam karogam pie valsts institūcijām plīvo arī ES karogs. Tas uzsvēr Latvijas piederību ES un demonstrē, ka mums šī piederība ir svarīga. Kad sākās Krievijas kara ar Ukrainu otrais posms, daudzviet tika uzvilkti arī Ukrainas karogi. Tas simbolizēja Latvijas solidaritāti ar Ukrainas tautu, tāpat kā Ukrainas nacionālo krāsu plašā izmantošana, izgaismojot ēku fasādes, fona krasās televīzijā un interneta portālos.

Kad Baltkrievijas varasiestādes 2021. gadā nolaupīja Eiropas lidsabiedrībai piederošu lidmašīnu⁴⁴¹, Rīgā notiekošā hokeja čempionāta laikā Latvijas ārlietu ministrs un Rīgas mērs Baltkrievijas valsts oficiālo karogu publiski nomainīja pret nacionālo karogu, ko plaši izmanto Baltkrievijas opozīcija. Lai arī šāda rīcība bija neatbilstoša mūsdienu diplomātijas pamatprincipiem, tas bija ļoti skaidrs vēstījums, kas pievērsa plašu uzmanību. Ar šo rīcību tika demonstrēts protests pret Baltkrievijas varasiestāžu rīcību un vienlaikus pausts atbalsts Baltkrievijas opozīcijai, kas cīnās pret autoritārā līdera Lukašenko režīmu. Lai arī Gruzija nav ne ES, ne *NATO* dalībvalsts, tā pie savām institūcijām izkārusi arī ES un *NATO* karogus, ar to demonstrējot apņēmību nākotnē kļūt par ES un *NATO* dalībvalsti. Tas vienlaikus ir vēstījums gan Gruzijas sabiedrībai, gan arī valstij, kas ģeopolitiski visvairāk Gruziju apdraud, – Krievijai, tāpat ES un *NATO* dalībvalstīm un visai starptautiskajai sabiedrībai.

Simbolu maiņa arī ir daļa no stratēģiskās komunikācijas. Kad PSRS 1940. gadā okupēja Latviju, tā centās iznīcināt visus neatkarīgo Latviju simbolizējošos elementus. Iepriekšējā nacionālā simbolika (karogs, ģerbonis un himna) tika aizliegta. Pilsētās ielas tika pārdēvētas PSRS ideoloģisko un politisko līderu, cariskās Krievijas un PSRS militārpersonu vārdos. Pēc Latvijas Republikas dibināšanas Rīgas centrālo ielu 1923. gadā nosauca par Brīvības bulvāri. Nacistiskās Vācijas okupācijas laikā Brīvības iela tika nodēvēta par Ādolfā Hitlera ielu, savukārt PSRS okupācijas laikā (no 1950. gada) tā kļuva par Ļeņina ielu. Brīvības iela savu nosaukumu atguva pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas. PSRS okupācijas vara centās vājināt arī lokālo identitāti un izvairījās no Latvijas kultūrvēsturisko novadu (Vidzemes, Kurzemes, Latgales, Zemgales un Sēlijas) nosaukumu lietošanas, administratīvas robežas mainīja, ignorējot kultūrvēsturisko novadu robežas.

---

441 LSM. 2021. Piespiežot lidmašīnu nolaisties Minskā, apcietina Baltkrievijas opozicionāru; lidaparāts nokļuvis Viļņā, 23. maijs. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/piespiezot-lidmasinu-noseties-minska-apcietina-baltkrievijas-opozicionaru-lidaparats-nokluvis-vilna.a405810/> (aplūkots 10.07.2022.).

Pie simboliem ir pieskaitāmi arī pieminekļi. Pēc neatkarīgās Latvijas izveides Rīgā un Latvijas reģionos tika uzstādīti pieminekļi, kas simbolizēja neatkarīgo Latviju un tās vērtības. Rīgā tika izbūvēti Brāļu kapi kā piemiņas vieta Neatkarības karā kritušajiem, savukārt par tautas ziedojumiem uzcēla Brīvības pieminekli. Pieminekļi tika izbūvēti arī reģionu pilsētās, tos saturiski saistot ar lokālo identitāti. Piemēram, Latgales atbrīvošanai veltītais pieminekļis “Vienoti Latvijai” jeb “Latgales Māra” Rēzeknē simbolizē ne tikai Latvijas valsti un Latgales atbrīvošanu no boļševikiem, bet arī Latgalē nozīmīgo katoļu ticību. Publiskā vidē ideoloģiski un vērtību ziņā neatbilstoši simboli un pieminekļi vājina pastāvošo politisko režīmu. Dažādu apstākļu rezultātā savu atrašanās vietu Rīgas centrā PSRS okupācijas periodā bija saglabājis viens no spilgtākajiem neatkarīgās Latvijas simboliem – Brīvības pieminekļis. No PSRS okupācijas režīma perspektīvas tā saglabāšanu var atzīt par kļūdu. Pieminekļis pašā Rīgas centrā bija kā atgādinājums par neatkarīgo Latvijas valsti, kuru ir okupējusi PSRS. Tas bija iedvesmas avots un pulcēšanās vieta Trešās atmodas laikā, kad pirmie mītiņi un demonstrācijas notika tieši pie Brīvības pieminekļa.

Tajā pašā laikā PSRS okupācijas vara gandrīz visus neatkarīgo Latviju simbolizējošos pieminekļus iznīcināja un tos centās aizvietot ar PSRS ideoloģijā balstītiem pieminekļiem, kuru saturs ļoti bieži bija saistīts ar Sarkanās armijas uzvaru Otrajā pasaules karā. Uzvara karā bija viens no PSRS galvenajiem naratīviem, kurā tika uzsvērts, ka Sarkanā armija ir atbrīvojusi Latviju no nacistiskās Vācijas karaspēka. Šie pieminekļi kļuva par svarīgu PSRS ideoloģiju un varenību simbolizējošu elementu, kura saglabāšanai lielu vērtību pēc PSRS sabrukuma veltīja arī Krievija. Latvija pēc neatkarības atjaunošanas centās saglabāt toleranci pret šiem pieminekļiem kā pagātnes, lai arī Latvijas tautai nepatīkamas, mantojumu, novācot tos, kas bija saistīti ar padomju ideoloģiju (piemēram, Ļeņina pieminekļus), bet saglabājot tos, kas bija saistīti ar Otrā pasaules kara piemiņu. Tomēr pēc Krievijas agresīvās politikas, asiņainā kara Ukrainā tie atkal ieguva mūsdienu kontekstu, jo sasaucās ar daudzos noziegumus Latvijas teritorijā pastrādājušo PSRS okupācijas karaspēka – Sarkanās armijas – uzvedību. Šo pieminekļu nojaukšana 2022. gadā arī ir Latvijas Republikas stratēģiskās komunikācijas sastāvdaļa – skaidra attieksme pret totalitāru un agresīvu politiku.

Ļeņina pieminekļa demontāža Valmierā 1990. gada 20. septembrī. Fotografāfs nezināms.

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums

Otrā pasaules kara uzvaras svinību intensitāte sāka pieaugt 20. gadsimta 80. gados, kad daudzviet ierīkoja Sarkanās armijas kritušo karavīru piemiņas vietas un uzvaru cildinošus monumentus. Tika veidota jauna tradīcija – konkrētā dienā, 9. maijā, tā sauktajā Uzvaras dienā, šajās vietās organizēt svinīgus pasākumus. 21. gadsimtā Krievija uzvaru Otrajā pasaules karā pasniedz kā šīs valsts vēstures lielāko veiksmes stāstu un tas ir centrālais vēstures naratīvs. Uzvara ir pārvērsta par sava veida pseidoreliģiju, ar kuras palīdzību Krievija mēģina mobilizēt un vienot sabiedrību un arī īstenot ārpolitiskās intereses. Otrā pasaules kara beigu svinēšana tādā interpretācijā, kā to piedāvā Krievija, ir manipulācija ar sabiedrību, kurai ir arī objektīva emocionāla saikne ar uzvaru karā (karadarbībā piedalījušies un krituši radnieki).

Piemēram, Latvijas sabiedrībā ir vērojama izteikta viedokļu polarizācija par pieminekļa nojaukšanu Rīgā, Uzvaras parkā, kas aktualizējās pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā. Atbilstoši pētījumu centra SKDS aptaujai, 2022. gada jūnijā 72 % respondentu ar latviešu sarunvalodu ģimenē atbalstīja pieminekļa nojaukšanu, bet 76 % respondentu ar krievu sarunvalodu ģimenē bija pret šādu ideju.⁴⁴² Tas ir ļoti sarežģīts konteksts, kādā Latvijas valdībai un Rīgas domei jāīsteno stratēģiskā komunikācija saistībā ar šo padomju okupācijas perioda simbolu. Tomēr mūsdienu Krievijas ārpolitika ir novedusi pie tā, ka 9. maija svinības un PSRS laika monumenti ir kļuvuši par totalitārisma un imperiālisma simboliem, kas ir pretrunā ar Latvijas un Eiropas vērtību sistēmu. Tieši šis

442 LSM. 2022. SKDS: Krievijas rīcību Ukrainā nosoda 40 % krievvalodīgo, no tiem vairums – pret Uzvaras parka pieminekļa nojaukšanu, 7. jūlijs. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/skds-krievijas-ricibu-ukraina-nosoda-40-krievvalodigo-no-tiem-vairums--pret-uzvaras-parka-pieminekla-nojauksanu.a464187/> (aplūkots 21.07.2022.).

vērtību konflikts 2022. gadā aktualizēja lielas daļas PSRS okupācijas periodā izveidoto Padomju armijas uzvaru slavinošo pieminekļu demontāžu. Arī tā ir daļa no Latvijas stratēģiskās komunikācijas, drosmes un apņēmības demonstrēšana ar konkrētiem darbiem.

Lidija Doronina-Lasmane: “... un tad pienāca tas 9. maijs. Armija ķemmēja mūsu Kurzemi no jūrmalas, tālāk uz Lietuvas pusi. Armijas ķēde gāja cauri, visus vīriešus savāca uz filtrāciju, un cilvēki bēga no vienas mājas uz otru, ziņodami – slēpieties, viņi apzog un viņi izvaro! Un mums no tā bija bailes. Manai māsiņai bija divpadsmit gadi tikai un viņa no bailēm bija nosmērējusies ar govs mēsliem. Es biju apsējusi sev kaklu, jo man kaimiņi teica, ka krieviem bail no lipīgām slimībām... (..) Es vairs neatceros, kas, bet seja bija nosvīdusi no bailēm, jo krievu mašīna 9. maijā tieši brauca iekšā mūsu mājā... smagā mašīna pilna ar zaldātiem tāda traka kapteiņa vadībā.”

Marina Kosteņecka: “Jāizstāv šodien mums visiem ir Ukraina, un tur es ļoti pateicīga esmu Latvija sabiedrībai visai (..) par to, kādu atbalstu šobrīd sniedz Ukrainai, cepuri nost Latvijas sabiedrībai, es nesaku latviešu tikai, Latvijas sabiedrībai. Un es ļoti augstu novērtēju to krievu inteliģences vēstuli, kur aicina savus krievvalodīgos tautiešus šogad neiet svinēt 9. maiju pie pieminekļa un nenolikt puķes, to nedrīkst novērtēt par zemu, to ir jānovērtē, jo krievi no savas puses arī pasniedz roku šobrīd Latvijai tajā virzienā, par kuru šobrīd runājat [saliedēšanās valsts aizsardzībai].”

Stratēģiskā komunikācija neatkarības atjaunošanas jeb Trešās atmodas laikā

Latvijas neatkarības atjaunošanas procesā, tāpat kā citos nozīmīgos sabiedrības transformācijas brīžos, piemēram, kara situācijā, būtiska nozīme ir stratēģiskai komunikācijai, jo tā palīdz mobilizēt sabiedrību, dot tai ticību un skaidru nākotnes redzējumu, kā arī dara saprotamu notiekošo starptautiskai sabiedrībai un palīdz gūt tās atbalstu.

Vēsturiskais konteksts: PSRS okupācija un priekšnosacījumi Trešajai atmodai

Odisejs Kostanda: “Viss plūst, viss mainās, izņemot krievu šovinismu un impēriskumu. Jā, uz brīdi viņi bija apjukuši. 90. gadu sākumā (..) pie Uzvaras pieminekļa neviens negāja, nekādas uzvaras “orgijas” netaisīja. Aizejot uz kapiem, pieminēja savus kritušos. Daudziem nav savu kritušo radnieku. Viņi ir neaprakti. Simtiem tūkstoši (..) ar Krievijas attieksmi pret saviem kritušajiem vēl tagad ir neatrasti, neapbedīti un kaut kur guļ. Bet nu aiziet noliek ziedus. Nebija šīs ārpūtīgās kara propagandas un histērijas, ka varam atkārtot Berlīni.

Tad 90. gadu vidū jo vairāk gāja laiks kopš PSRS sabrukuma, jo vairāk auga revanšistiskie noskaņojumi. (..) Tas tagad ir rezultējis Ukrainas notikumus.”

PSRS okupācija Latvijā bija radījusi smagas sekas. Vairākas desmitgades Latvija bija atrauta no piederīgas politiskās, sociālekonomiskās un kultūras telpas – no Eiropas un Rietumu civilizācijas. Latvijas iedzīvotājiem tika uzspiestas svešas vērtības un kultūra. Latviešu skolās arvien vairāk mācību priekšmetu tika mācīti krievu valodā⁴⁴³, lietvedības valoda bija krievu valoda⁴⁴⁴. Arī izglītības saturs bija pakārtots padomju ideoloģijai.⁴⁴⁵ Skolēni jau agrā vecumā tika iesaistīti dažādās ar padomju ideoloģiju saistītās organizācijās. Jau pirmajā klasē, septiņu gadu vecumā, bija jāklūst par oktobrēniem⁴⁴⁶, kas tika saukti arī par Ļeņina⁴⁴⁷ mazbērniem. Katram oktobrēnam obligāti bija jānēsā krūšu nozīme. Savukārt ceturtajā klasē gandrīz visi kļuva par pionieriem, kur bija jānēsā krūšu nozīme un sarkans kaklauts. Tas bija veids, kā bērnus un jauniešus no mazotnes pieradināja pie padomju simbolikas lietošanas. Šāda pieeja ir raksturīga vairākumam valstu ar totalitāru ideoloģiju, pionieru organizācija pēc savas būtības un raksturojošiem elementiem bija radniecīga nacistiskās Vācijas Hitlera bērnu un jaunatnes organizācijai (*Hitlerjugend*), kurā tika iesaistīti zēni vecumā no 10 līdz 18 gadiem. Vidusskolas klasēs sākās skolēnu uzņemšana komjaunatnē, kas bija organizācija, kurā mērķtiecīgi tika atlasīti nākotnes karjeras komunisti.⁴⁴⁸

Vīriešiem divi vai trīs gadi obligāti bija jādienē Padomju armijā jeb PSRS okupācijas karaspēkā, dienesta vieta gandrīz vienmēr bija ārpus Latvijas teritorijas, un arī Padomju armija bija vieta, kur intensīvi tika uzspiesta padomju ideoloģija. Padomju armijā iesauktie no Latvijas bija spiesti piedalīties PSRS militārās akcijās ārpus tās robežām, piemēram, 1956. gadā apspiežot revolūciju Ungārijā vai 20. gadsimta astoņdesmitajos gados karojot Afganistānā. Daudzi šo dienestu uztvēra kā pazemojumu, jo tam nebija nekādas saistības ar Latvijas nacionālo identitāti, bet gluži pretēji – tā bija piespiedu kalpošana Latviju okupējošā karaspēkā.⁴⁴⁹

Iedzīvotāju privāta iniciatīva, radošums un uzņēmīgums tika atbalstīts tikai gadījumos, kad tas tiešā veidā bija saistīts ar padomju ideoloģiju. Starp piemēriem var minēt valsts uzliktā ražošanas plāna pārpildi, aktīvu dalību komunistiskajās sestdienas

443 LNA LVA, 101. f., 1-c apr., 55. apr., 130. l., 51.–55. lp.

444 Skatīt, piemēram, LNA LVA 101. un 270. f. aprakstus (Latvijas Komunistiskā partija un Latvijas PSR Ministru padome). <http://www.archiv.org.lv/index3.php?id=90091&kods=600165394&vien=1>

445 Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. Nordik, 1999. 422., 431. lpp.

446 Nosaukums ņemts no oktobra, kad 1917. gadā boļševiku partija Krievijā izdarīja valsts apvērsumu, paši to vēlāk nodēvējot par “Oktobra revolūciju”.

447 Vladimirs Uljanovs (Ļeņins) – galvenais marksisma-ļeņinisma ideoloģijas pamatlicējs Krievijā.

448 Komjaunatnes jeb Latvijas Ļeņina Komunistiskās Jaunatnes Savienības biedri bija tiešā veidā iesaistīti arī noziegumu izdarīšanā pret Latvijas tautu, piemēram, iesaistoties represijās un deportācijās īstenošanā. Pēc 1949. gada marta deportācijas Latvijas Komunistiskās partijas birojā tika analizēti šīs akcijas rezultāti un īpaši tika uzsvērts, ka akcijā aktīvi piedalījies LKP un komjaunatnes aktīvs. (LNA LVA, 101. f., 12. apr., 38. a.l., 3. lp.). Publicēts: Latvijas padomju režīma varā: 1945–1986. Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2001. 79. lpp. <http://www.lvarhivs.gov.lv/index3.php?id=1172>

449 Piemērus par PSRS okupācijas karaspēka noziegumiem skatīt: Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. Nordik, 1999.314.–320. lpp.

talkās, kā arī iesaisti tādās sabiedriskās aktivitātēs, kas bija atbilstošas padomju ideoloģijai (mītiņi un demonstrācijas valsts svētkos un šo pasākumu sagatavošana). Jebkura cita veida brīvdomība un pašiniciatīva tika kontrolēta, un stingri noteikto ideoloģisko robežu pārkāpēji tika sodīti. Ar padomju ideoloģiju tiešā veidā nesaistītas tradīcijas izdevās saglabāt tikai dažos gadījumos, piemēram, Dziesmu un deju svētkus. Tomēr arī šajos pasākumos daļai repertuāra bija jāatspoguļo padomju ideoloģija, Dziesmu svētku galvenajā koncertā uzstājās arī PSRS okupācijas karaspēka Baltijas kara apgabala štāba orķestris. Cilvēkiem bija bail publiski dalīties ar savām domām pat privātos pasākumos, jo tās, pateicoties PSRS Valsts drošības komitejas (VDK)⁴⁵⁰ ziņotājiem, varēja kļūt par pamatu represijām. Situācija pakāpeniski mainījās tikai Trešās atmodas laikā, bet gadu desmitos iemantotās bailes liela daļa sabiedrības spēja pārvarēt vien pēc neatkarības atjaunošanas.

PSRS ekonomika 20. gadsimta astoņdesmitos gados bija nonākusi stagnācijā, tehnoloģiskā atpalicība salīdzinājumā ar Rietumvalstīm pieauga ar katru gadu. Brīvā pārdošanā nebija nopērkamas automašīnas, televizori un citas plaša patēriņa preces. Ievērojami ierobežotas bija dažādas izklaides iespējas, nepietiekams bija pakalpojumu klāsts. Līdz ar to dzīves kvalitāte bija zema un pieauga neapmierinātība.⁴⁵¹

Problēmas apzinājās arī PSRS vadība, tomēr tikai 1985. gadā pie varas nākušais Mihails Gorbačovs uzdrīkstējās sākt dažādas reformas. Viņš cerēja, ka, ļaujot cilvēkiem un uzņēmumiem saimnieciski darboties patstāvīgāk, PSRS piedzīvos sociālekonomisku augšupeju, vienlaikus saglabājot lielu daļu no padomju ideoloģijas. Tomēr jau 1987.–1988. gadā reformas pieņēma citu veidolu – tika pieļauta daudz lielāka brīvdomība. Daudz pielaidīgāka kļuva cenzūra, un tobrīd plaši patērētajā mediju saturā – televīzijā, radio un drukātajos preses izdevumos – parādījās iepriekš neredzēti elementi: pastāvošās iekārtas kritika, cits skatījums uz vēsturi un sabiedriskajiem procesiem. Aizsākās diskusijas par padomju režīma pastrādātajiem noziegumiem un Baltijas valstu teritorijai nelabvēlīgo ekonomisko politiku, kā arī par pašu nelikumīgo Baltijas valstu pievienošanu PSRS.

Strauji pieauga sabiedriskā aktivitāte. Jau 1986. gadā tika izveidota cilvēktiesību aizstāvības grupa “Helsinki-86”, 1987. gadā notika pirmās pret padomju režīmu vērstās demonstrācijas pie Brīvības pieminekļa. 1988. gada 10. jūlijā tika izveidota Latvijas Nacionālas neatkarības kustība (LNNK), bet 1988. gada 8. oktobrī dibinātā Latvijas Tautas fronte (LTF) ātri kļuva skaitliski lielāka par Latvijas Komunistisko partiju (LKP). Par LTF priekšsēdētāju dibināšanas kongresā tika ievēlēts publicists Dainis Īvāns.⁴⁵²

450 PSRS specdienests, represīva institūcija, kas pildīja politiskās policijas funkcijas ar mērķi nodrošināt Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) totalitāro varu, padomju politiskās, ekonomiskās un sociālās sistēmas pastāvēšanu un stabilitāti Latvijā. Vairāk informācijas: Bleiere, D. 2021. PSRS Valsts drošības komiteja.. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/51018>(aplūkots 10.07.2022.).

451 Krūmiņš, G. (sast.) 2017. *Latvijas tautsaimniecības vēsture*. Rīga, Jumava, 313.–318. lpp.

452 Vairāk skatīt: Krūmiņš, G. 2021. Latvijas neatkarības atjaunošana. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/22218> (aplūkots 10.07.2022.).

Būtisks pavērsiens sociālajos procesos bija demokrātisku elementu atjaunošana vēlēšanās. PSRS okupācijas periodā vēlēšanas nebija demokrātiskas. Tika radīts iespaids, ka parlamentu un vietējo varu apstiprina demokrātiski, tomēr realitātē tā bija fikcija. Visiem obligāti bija jābalso par viena saraksta kandidātiem, kurus iepriekš bija apstiprinājusi LKP. 1989. gadā situācija mainījās un tika pieļauta alternatīvu kandidātu izvirzīšana. 1989. gada 26. martā notikušo PSRS Augstākās Padomes vēlēšanu rezultāts bija šoks LKP, jo LTF atbalstītie kandidāti guva neprognozētus panākumus. No ievēlētajiem 52 deputātiem 40 bija LTF atbalstītie, un daudzos gadījumos bija pārspēti LKP kandidāti. Šis rezultāts lielā mērā LTF ļāva noticēt savam spēkam un ietekmei un sekmēja LTF straujāku virzību uz neatkarības atjaunošanu. 1990. gada pavasarī tika ievēlēts jauns Latvijas PSR parlaments, kas 4. maijā pieņēma Latvijas Neatkarības deklarāciju. Šie panākumi, kā arī tālākais ceļš līdz neatkarībai lielā mērā bija sekmīgs, pateicoties veiksmīgai neatkarības atbalstītāju stratēģiskajai komunikācijai un vājai neatkarības pretinieku stratēģiskajai komunikācijai.

Arnolds Bērzs: *“Mans tēvs līdz 1959. gadam gaidīja angļus. Viņš bija piebāzis galvu pie radioaparāta, kurš mums bija jau no Ulmaņlaikiem saglabāts. Tajos Ulmaņlaikos mūsu mājās bija telefons, radioaparāts, tēvam bija kravas automašīna “Fords”, tātad viss bija kā nākas. Nu un tātad viņš klausījās, kur burkšķi, burkšķi, burkšķi, ķēra kādus vārdus, ko varētu no tās puses sadzirdēt, un gaidīja, un tie solīja: “Nu, Jauno gadu jūs sagaidīsiet brīvā Latvijā, Jauno gadu sagaidīsiet brīvā Latvijā.” 5. klasē mums sāka mācīt angļu valodu. Es to angļu valodu mācījos. Un pa vasaru, kad es uz kalna ganīju govīs, tad es gudroju teikumus. Tagad pa to kalnu brauks angļi, tanki ar angļu karavīriem, ko es viņiem angļiski varu pateikt, kā es ar viņiem sarunāšos?”*

Tālavas Jundzis: *“Īstenībā es nebiju gatavs tam vai, pareizāk, nedomāju, pat atšķirībā no sava tēva, ka Padomju Savienība var sabrukt. Vismaz manā dzīves laikā. Iedomājieties, ka katru vakaru televīzijā mums rādīja tās raķetes un kara lidmašīnas, un tankus, kur ar “Internacionāli” uz lūpām gāja tur visus Padomju Savienības ienaidniekus un buržujus nogalināt un sagūstīt. Nu kur tāda sistēma var sabrukt, ja?”*

Marina Kostņecka: *“Es tomēr, ja ne no agras bērnības vai vismaz no pusaudžu gadiem, arī sekoju kaut cik visām tām “Amerikas balsīm” un (..) sekoju tam, ko stāstīja tie nepareizie, nepareizā ideoloģija. Pa radio, cik nu var paklausīties. Tātad es biju iekšēji sagatavota tam [Latvijas neatkarībai]. Nu to, ka sabiedrība varbūt nebija sagatavota, sevišķi tā saucamie krievvalodīgie, (..) kuriem nebija tās informācijas. Jā, viņi nevēlējās to informāciju uzzināt. Ja ļoti gribēja, tad varēja paklausīties to pašu “Amerikas balsi” ar visiem trokšņiem, tur naktī, piespiežot ausis pie radiouztvērēja, varēja informāciju sasniegt. To pašu es tagad gribu pārmest par šodienu, ka tas pats. Šodien es nosodu ne tikai Putinu par karu Ukrainā. Es nosodu visus Krievijas pilsoņus, kuri ļāva sevi Putina propagandētiem televīzijas kanāliem tā iezombēt, jo mūsu laikos nebija tāds*

internets, nebija tāds YouTube. Nebija tādas iespējas, vēl simtiem citu avotu, no kurienu varētu smelties informāciju.”

Ivars Krastiņš: *“Mums ir jābūt lepniem par to, ka mēs esam latvieši, par to, ka mēs dzīvojam savā valstī, par to, ka šī valsts pastāv jau vairāk kā 30 gadus brīnumainā kārtā. Tur nav ko kaunēties. Tur nevajag domāt, ko teiks nabaga cilvēciņš, kurš skatās tikai to cara Vladimira televīziju un ir pilnīgi apmāts no tā. Mums pašiem vispirms ir tas mugurkauls jāiztaisno. Piedodiet, bet mēs it kā 90. gados to izdarījām, bet tā reāli mēs vēl joprojām staigājam saliekušies. Tas ir bēdīgi.”*

Valentīns Špēlis: *“80. gadu beigās jau sāka virzīt sabiedrībā neliela šūmēšanās. Tika izplatīti dažādi ar mašīnu rakstītie skaidrojumi no ārzemēm par 1941. gada un 1949. gada izvešanām. Tas tika kaut kādā zināmā, uzticamā lokā dots vienam otram lasīt. Un tad mēs sākām arī piedalīties sapulcēs, gan Arkādijas parkā, gan [civēktiesību aizstāvības grupā] “Helsinki-86”. Tas tādā zināmā veidā patriotismu uzjundīja.”*

Dainis Īvāns: *“Generālis Kuzmins īstenībā bija šokēts, (..) ka 40 sekundes pēc tam, kad viņa desantnieki izslēdz Latvijas radio, sāka raidīt alternatīvs raidītājs no Salaspils, kur atradās trīs Latvijas žurnālisti, kur atradās daži tehniķi, un pat es toreiz nezināju, kur tas raidītājs atrodas, tas viss bija tomēr uztaisīts tik veikli un tik slepeni. Viņš [Kuzmins] man gan teica, ka mēs tūlīt nopeilēsim, mēs atradīsim, bet tomēr līdz puča beigām viņš nenopeilēja, jo radio bija ļoti veiksmīgi izveidots “Latvenergo” telpās Salaspilī, kur varēja izmantot šos “Latvenergo” iespējamus sakarus.”*

Akcija “Baltijas ceļš”

Iegūstot un pakāpeniski pārņemot politisko varu un ietekmi, LTF 1989. gada vasarā atklāti paziņoja, ka tās galvenais politiskais mērķis ir Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošana. Tas izraisīja dusmas un apjukumu neatkarības pretiniekos gan Maskavā, gan Rīgā. Maskavā PSRS politiskā vadība atbalstīja ekonomiskas reformas, lielāku atklātību komunikācijā, tomēr principiāli noraidīja iespēju pat diskutēt par Baltijas valstu neatkarību. PSRS vadība piedāvāja lielāku ekonomisku un arī politisku autonomiju. Šāda nostāja lielā mērā bija saistīta ar tām ģeopolitiskajām ambīcijām, ko PSRS vadība bija pārņēmusi no Krievijas impērijas.

Ineta Ziemele: *“Baltijas ceļā, [ko] es esmu definējusi kā konstitucionālu momentu Latvijas konstitucionālajā vēsturē, jo Baltijas ceļš 1989. gadā bija tā suverenitātes atprasīšana atpakaļ no Latvijas tautas pusēs.”*

Latvijas Tautas frontes, Igaunijas Tautas frontes “Rahvarinne” un Lietuvas pārbūves kustības “Sajūdis” rīkotās akcijas “Baltijas ceļš” dalībnieki ceļa posmā Iecava–Bauska 1988. gada 23. augustā. Fotogrāfs Jānis Āboliņš. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums

Pret Latvijas neatkarību bija arī ievērojama daļa Latvijas komunistiskās partijas biedru un arī LKP vadība, jo labi apzinājās, ka līdz ar neatkarīgu Latviju pazudīs gan šīs organizācijas politiskā vara, gan arī visu veidu ietekme un privilēģijas, ko nodrošināja atrašanās PSRS. Tāpēc neatkarības pretinieki mēģināja radīt iespaidu, ka neatkarība ir tikai dažu ekstrēmistu ideja, bet tauta, sabiedrības vairākums to neatbalsta. Šādi PSRS vadība centās raksturot situāciju Baltijā arī diplomātiskajos kanālos, cenšoties mazināt citu valstu simpātijas un atbalstu neatkarības atjaunošanai. Būtiski uzsvērt, ka ASV un vēl virkne valstu jau kopš 1940. gada neatzina Baltijas valstu okupāciju un iekļaušanu PSRS sastāvā. Rietumvalstis rūpīgi sekoja līdzi notikumu attīstībai Baltijā, tanī pašā laikā cenšoties nesabojāt attiecības ar M. Gorbačovu, cerot uz viņa turpmākajām reformām un saspīlējuma mazinājumu starp Rietumvalstīm un PSRS. Arī Baltijas valstu tautas kustību vadītāji no Rietumvalstu politiķiem saņēma vēstījumus nepārspīlēt ar neatkarības prasībām un aicinājumiem mēģināt par visu ar Maskavu vienoties sarunu ceļā, maksimāli izvairoties no jebkādas konfrontācijas. Šādā situācijā ļoti svarīgi bija demonstrēt visai pasaulei, ka neatkarības ideja nav tikai dažu cilvēku ideja, bet to atbalsta Baltijas valstu sabiedrības vairākums. Tikpat svarīgi bija demonstrēt, ka cīņā par neatkarību tiek izmantotas nevardarbīgas metodes.

1989. gada 15. jūlijā Pērnavā Baltijas padomes⁴⁵³ sanāksmē dzima doma par dzīvu ķēdi, kuru veidotu rokās sadevušies cilvēki. Akcijas mērķis bija pievērst vietējās un starptautiskās sabiedrības uzmanību nelikumīgajiem apstākļiem, kādos Baltijas valstis tika pievienotas PSRS, īpaši akcentējot 1939. gada 23. augustā noslēgtā Vācijas un PSRS neuzbrukšanas līguma (Molotova–Ribentropa pakta) izšķirošo nozīmi turpmākajā Baltijas okupācijā un aneksijā 1940. gadā. Par akcijas īstenošanas dienu izraudzījās 1989. gada 23. augustu – šī notikuma 50. gadadienu. Cauri visām trim Baltijas valstīm dzīvā ķēdē sastājās aptuveni divi miljoni vai pat vairāk cilvēku.

No mūsdienu skatpunkta Baltijas ceļu var uzskatīt par spožu stratēģiskās komunikācijas akciju. Tas apliecināja, ka Baltijas valstu neatkarības idejai sabiedrībā ir ļoti plašs atbalsts. Ļoti būtiska bija neatkarības atjaunošanas idejas starptautiskā komunikācija, akcentējot triju Baltijas valstu pievienošanas nelikumību un iesāktā neatkarības atjaunošanas procesa miermīlīgo raksturu. Jau nākamajā dienā vairākos vadošos Rietumu medijos tika atspoguļoti Baltijas ceļa notikumi, skaidrojot 1939. gada 23. augusta vēsturisko kontekstu un uzsverot lielo dalībnieku skaitu.⁴⁵⁴ Baltijas ceļam bija plaša starptautiska rezonanse, arī ģeopolitiskā nozīmē. Tas iedrošināja vairākas Eiropas tautas atbrīvoties no komunistiskajiem režīmiem, deva būtisku impulsu vācu tautas atkalapvienošanai vienā valstī – dažus mēnešus pēc Baltijas ceļa krita Berlīnes mūris.⁴⁵⁵

Savukārt Baltijas valstu neatkarības pretinieki, pateicoties Baltijas ceļam, pieļāva virkni stratēģiskās komunikācijas kļūdu, no kurām galvenā bija – sevi atklāti pretnostatot baltiešu brīvības centieniem. Baltijas tautas PSRS centrālajos medijos un Komunistiskās partijas paziņojumos tika kauninātas un vienlaikus tām tika izteikti draudi.⁴⁵⁶ PSRS vadības publiskā komunikācija apliecināja, ka kopš 1939.–1940. gada nekas nav mainījies, un tas radīja pretēju efektu – Baltijas tautas vēl vairāk saliedējās ap neatkarības ideju. Otra PSRS vadības kļūda – vārdu un darbu nesaskaņa: draudu izteikšana, bet neīstenošana. Šajā konkrētajā gadījumā tas bija vēstījums, ka PSRS vadības draudi nav nopietni uztverami. Dokumenti neapliecina, ka PSRS vadība tobrīd nopietni apsvēra spēka lietošanu, represijas kā metodi situācijas risināšanai Baltijā.

Pēc Baltijas ceļa vēl vairāk saasinājās Baltijas valstu tautas kustību un PSRS centrālās varas attiecības, jo pēdējā turpināja kategoriski noraidīt iespēju, ka Baltijas valstis varētu izstāties no PSRS. Latvijā Baltijas ceļš veicināja LKP vājināšanos un šķelšanos, jo virkne LKP līderu izšķīrās par atbalstu Latvijas neatkarības idejai. Tas palīdzēja LTF ne tikai uzvarēt Augstākās Padomes (AP) vēlēšanās 1990. gada martā, bet jaunievēlētajai AP ar pietiekamu balsu skaitu nobalsot par Neatkarības deklarācijas

453 Baltijas valstu tautas kustību sadarbības platforma, kurā tika koordinētas kopīgas akcijas ar mērķi atjaunot Baltijas valstu valstisko neatkarību.

454 Browse our Baltic Way scrapbook. 2019. LSM, 22. augusts. Pieejams: <https://eng.lsm.lv/article/culture/history/browse-our-baltic-way-scrapbook.a329557/>

455 Krūmiņš, G. 2021. Baltijas ceļš. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/40531-Baltijas-ce%C4%BC%C5%A1> (aplūkots 10.07.2022.).

456 PSKP CK paziņojums par stāvokli Padomju Baltijas republikās. 1989. Pravda, 27. augusts, 1. lpp.

pieņemšanu 1990. gada 4. maijā. Baltijas ceļš 2009. gadā tika iekļauts Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas (*UNESCO*) programmas “Pasaulē atmiņa” starptautiskajā reģistrā.⁴⁵⁷ Baltijas ceļa pieredze starptautiski ir izmantota citās situācijās un akcijās, piemēram, 2013. gadā Katalonijā (Spānija) un 2019. gadā Honkongā (Ķīna).

Stratēģiskā komunikācija digitālajā vidē

Akcija “Baltijas ceļš” bija īpaša un unikāla arī tajā ziņā, ka tās organizatoriem izdevās sekmīgi sarīkot masveida akciju trīs valstu mērogā ar PSRS okupācijas režīma aktīvu pretdarbību bez mūsdienu informācijas un komunikācijas tehnoloģijām, jo tajā laikā nebija e-pastu, viedtālrunu, sociālo mediju un citu rīku, kas tagad ir būtiski mainījuši veidu, kādā tiek īstenota stratēģiskā komunikācija. Mūsdienu sabiedrībā aizvien nozīmīgāka kļūst komunikācija digitālajā vidē, jo visā pasaulē pieaug sociālo mediju lietotāju skaits – 2022. gadā tie bija vairāk nekā puse planētas iedzīvotāju.⁴⁵⁸ Digitālā vide plaši tiek izmantota arī politiskiem un militāriem mērķiem, jo tā paver daudzas priekšrocības un iespējas no komunikācijas viedokļa – salīdzinoši vienkārši sasniegt plašu auditoriju globālā mērogā, ievākt daudzveidīgus datus par dažādām auditorijām un sagatavot tām īpaši piemērotu informāciju, izmērīt komunikācijas aktivitāšu iedarbību un tādējādi efektīvāk izmantot komunikācijas kampaņu budžetu, kā arī kopumā īstenot komunikācijas aktivitātes ar salīdzinoši zemākām izmaksām nekā tradicionālajos medijos.⁴⁵⁹

Digitālā vide dod iespēju ievākt “lielos datus” jeb “lielas datu kopas, kas rodas digitālā formā un kuras var analizēt ar datorizētiem rīkiem”,⁴⁶⁰ uz kuru pamata iespējama detalizēta auditorijas izpēte, segmentācija un precīzi mērķētu digitālu komunikācijas instrumentu lietošana, piemēram, psihogrāfija, neiromārketing, emocijās balstīta vai ģeolokācijas mērķauditorijas atlase, programmatiskās reklāmas, tiešsaistes videoreklāma un citi.⁴⁶¹ Digitālajā komunikācijā mūsdienās plaši izmanto mākslīgajā intelektā balstītas sistēmas, ar kuru palīdzību iespējams ātri apkopot sociālo mediju ģenerētos datus un identificēt tendences, sekot līdzi tam, ko sociālajos medijos dara izpētes objekti (piemēram, politiskie vai komerciālie konkurenti) un kā uz to reaģē plašsaziņas līdzekļi, identificēt nepatiesas informācijas izplatīšanu vai arī pretēji – to

457 Krūmiņš G. 2021. Baltijas ceļš. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/40531-Baltijas-ce%C4%BC%C5%A1> (aplūkots 10.07.2022.).

458 Chaffey, D. 2022. Global social media statistics research summary 2022. Smart Insights, 29 March. Pieejams: <https://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/new-global-social-media-research/> (aplūkots 18.07.2022.).

459 Visser, M., Sikkenga, B. & Berry, M. 2021. Digital Marketing Fundamentals, [e-grāmata]. 2nd ed. Routledge. Pieejams: <https://www.perlego.com/book/2644423/digital-marketing-fundamentals-from-strategy-to-roi-pdf> (aplūkots 18.07.2022.).

460 Leonelli, S. 2020. Scientific Research and Big Data. In Edward N. Zalta (ed.), The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer Edition), Pieejams: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/science-big-data> (aplūkots 18.07.2022.).

461 Chester, J. & Montgomery, K. C. 2017. The role of digital marketing in political campaigns. Internet Policy Review, 6(4). DOI: 10.14763/2017.4.773

izplatīt, izstrādāt dziļviltojumus, kas atskaņo un rāda to, ko cilvēks īstenībā nav teicis.⁴⁶² Piemēram, 2022. gada martā sociālajos medijos tika izplatīts dziļviltojums ar Ukrainas prezidentu Volodimiru Zelenski, kurā viņš it kā aicināja Ukrainas tautu padoties Krievijai, taču šis uzbrukums informatīvajā telpā ātri un efektīvi tika atspēkots.⁴⁶³

Tātad digitālās vides priekšrocības var izmantot gan konstruktīvi, gan negodprātīgiem, manipulatīviem un pat atklāti naidīgiem mērķiem. Viens no skaļākajiem skandāliem šajā jomā ir saistīts ar britu politiskās konsultēšanas uzņēmuma *Cambridge Analytica* vārdu. Problēmas būtība īsumā bija tāda, ka datu zinātnieks Aleksandrs Kogans, kurš bija lektors Kembridžas Universitātē, izstrādāja aplikāciju *This is Your Digital Life* (Tā ir tava digitālā dzīve) *Facebook* platformā, kas deva iespēju iegūt dažādus datus no vairāk nekā 80 miljoniem lietotāju. Dati tika nodoti uzņēmumam *Cambridge Analytica*, kas tos izmantoja ASV prezidenta Donalda Trampa priekšvēlēšanu kampaņā 2016. gadā.⁴⁶⁴ Tātad, izmantojot tehnoloģiskās iespējas digitālajā vidē, politisko kampaņu organizatori varēja iegūt ļoti plašu informāciju par auditorijām, kas deva iespēju izstrādāt detalizētus psiholoģiskos profilus un tādējādi efektīvāk formulēt vēstījumus, lai sasniegtu kampaņu mērķus.⁴⁶⁵ Šādas darbības ir gan ētiski, gan tiesiski diskutablas, jo aizskar lietotāju privātumu, kā arī tām ir potenciāls ietekmēt globālus politiskos procesus.

Digitālā vide mūsdienu pasaulē rada arī paaugstinātu dezinformācijas risku. Lai arī maldinoša un nepatiesa informācija cilvēces vēsturē vienmēr ir bijusi nozīmīgs politisko un militāro mērķu sasniegšanas instruments, digitālā vide to pastiprina, jo informācija lielā ātrumā spēj sasniegt daudz cilvēku. Masu apziņas ietekmēšana digitālajā vidē, izmantojot mākslīgā intelekta risinājumus, rada riskus demokrātiskām institūcijām, jo sociālo mediju algoritmi lietotājam veido nepatiesu priekšstatu par realitāti un noskaņojumu sabiedrībā, kas mazina viņu spēju pieņemt informētus politiskus lēmumus.⁴⁶⁶ Turklāt nepatiesas informācijas spektrs ir ļoti plašs, tā var būt vienkārši kļūdaina vai viltus informācija, tā var būt nepatiesa un maldinoša, tā var būt dezinformācija, kas ir “mērķtiecīgi un slēpti izplatīta nepatiesa informācija ar mērķi

462 Da, R. 2022. Artificial Intelligence & Political Campaigns (Part 1). Keesing Platform. Pieejams: <https://platform.keesingtechnologies.com/artificial-intelligence-political-campaigns-part-1/> (aplūkots 19.07.2022.); Da, R. 2022. Artificial Intelligence & Political Campaigns (Part 2). Keesing Platform. Pieejams: <https://platform.keesingtechnologies.com/artificial-intelligence-political-campaigns-part-2/> (aplūkots 19.07.2022.).

463 Simonite, T. 2022. A Zelensky Deepfake Was Quickly Defeated. The Next One Might Not Be. *Wired*, March 17. Pieejams: <https://www.wired.com/story/zelensky-deepfake-facebook-twitter-playbook/> (aplūkots 19.07.2022.).

464 Chang, A. 2018. The Facebook and Cambridge Analytica scandal, explained with a simple diagram. *Vox*, May 2. Pieejams: <https://www.vox.com/policy-and-politics/2018/3/23/17151916/facebook-cambridge-analytica-trump-diagram> (aplūkots 19.07.2022.).

465 Ma, A. & Gilbert, B. 2019. Facebook understood how dangerous the Trump-linked data firm Cambridge Analytica could be much earlier than it previously said. Here's everything that's happened up until now. *Insider*, August 23. Pieejams: <https://www.businessinsider.com/cambridge-analytica-a-guide-to-the-trump-linked-data-firm-that-harvested-50-million-facebook-profiles-2018-3> (aplūkots 19.07.2022.).

466 Ireni-Saban, L. & Sherman, M. 2021. Ethical Governance of Artificial Intelligence in the Public Sector. [e-grāmata]. 1st ed. Taylor and Francis. Pieejams: <https://www.perlego.com/book/2567287/ethical-governance-of-artificial-intelligence-in-the-public-sector-pdf> (aplūkots 19.07.2022.).

ietekmēt sabiedrisko domu”, un tā var būt ļaunprātīga informācija, kuras mērķis ir nodarīt kādam kaitējumu.⁴⁶⁷

UNESCO uzsver, ka nepatiesas informācijas izplatīšanās cēloņi mūsdienās ir tradicionālo mediju biznesa modeļa sabrukums, jo samazinās pieejamais finansējums satura kvalitātes kontrolei; ziņu industrijas digitālā transformācija, kur dominē princips vispirms publicēt sociālajos medijos, kas veicina ziņu izplatību pēc “vīrusu” mārketinga principiem; kā arī jaunu ziņu ekosistēmu veidošanās, jo sociālo mediju lietotāji veido paši savu saturu.⁴⁶⁸ Publicists un rakstnieks Raiens Holidejs tendences mūsdienu informatīvajā telpā raksturo šādi: “Mediju manipulācijas izmanto atšķirību starp uztveri un realitāti. Plašsaziņas līdzekļi ilgu laiku bija sabiedrībai uzticams informācijas avots. Šodien visas barjeras, kas padarīja to uzticamu, ir nojauktas. Tomēr vecie priekšstati paliek. Ja nejaušs blogs ir uz pusi tik uzticams kā *New York Times* raksts, kuru ir pārbaudījuši, rediģējuši un pārskatījuši vairāki redaktori, par to [blogu] ir divreiz vieglāk iegūt informāciju. Tātad manipulatori (mani ieskaitot) spēlē skaļuma spēli. Mēs zinām, ja mēs varam radīt pietiekami daudz tiešsaistes publikas, cilvēki pieņems, ka tur, kur ir dūmi, ir arī uguns... un nereālais kļūst īsts.”

Tomēr pastāv iespējas samazināt dezinformācijas negatīvo ietekmi. To var darīt gan nevalstisku organizāciju, valsts un starptautisku organizāciju līmenī, gan arī katrs individuāli. Piemēram, viens no paņēmieniem ir dažādas faktu pārbaudīšanas iniciatīvas, kur eksperti un aktīvisti ar faktiem atspēko dažādu veidu nepatiesu informāciju. Tomēr faktu pārbaudīšanas efektivitāti ierobežo cilvēka psiholoģijas īpatnības, jo tad, ja ir nostiprināta pārliecība par noteiktiem jautājumiem, konfrontācija ar faktiem, kas šo pārliecību apgāž, drīzāk nostiprinās jau pastāvošo viedokli. Citiem vārdiem, ja cilvēkam ir stingra pārliecība, ka “zeme ir plakana”, tad ar racionāliem argumentiem viņu ir sarežģīti pārliecināt par pretējo. Tomēr pārbaudīšanai ir nozīme, jo “faktu pārbaudītāji strādā, lai prasītu atbildību no elites, mācītu auditoriju pareizi rīkoties ar apšaubāmu informāciju un veicinātu labu žurnālistikas praksi”.⁴⁶⁹

Tāpat arī mēs katrs varam pasargāt sevi no dezinformācijas, uzdodot vairākus jautājumus par plašsaziņas līdzekļos vai sociālos medijos publicētu informāciju: kas ir informācijas avots; vai informācija ir balstīta uz patiesiem un pārbaudāmiem faktiem; kad informācija ir publicēta, vai tā ir aktuāla; kā šī informācija nonāca pie jums – jūs to atradāt pats vai kāds to nosūtīja; kāpēc šāda informācija tiek publicēta, kāds ir

467 Wang, C.-C. 2020. Fake News and Related Concepts: Definitions and Recent Research Development. *Contemporary Management Research*, 16(3), 145-174. <https://doi.org/10.7903/cmr.20677>

468 UNESCO. 2018. Journalism, ‘Fake News’ and Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training, UNESCO Handbook, Pieejams: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265552> (Aplūkots 19.07.2022.), citēts pēc Media Defence, Pieejams: <https://www.mediadefence.org/ereader/publications/introductory-modules-on-digital-rights-and-freedom-of-expression-online/module-8-false-news-misinformation-and-propaganda/misinformation-disinformation-and-mal-information/> (aplūkots 19.07.2022.)

469 Tompkins, A. 2020. Is fact-checking effective? A critical review of what works – and what doesn't. DW Akademie, October 12, Pieejams: <https://www.dw.com/en/is-fact-checking-effective-a-critical-review-of-what-works-and-what-doesnt/a-55248257> (aplūkots 19.07.2022.).

tās autora mērķis; kā šī informācija jums liek justies, vai tā ir sagatavota un izplatīta ar mērķi izraisīt noteiktu emocionālu reakciju?⁴⁷⁰ Šādā veidā iespējams sevi pasargāt no manipulācijām informatīvajā telpā, akli nepakļaujoties informācijas radītāja un izplatītāja iecerei, bet kritiski izvērtējot to no masu apziņas ietekmēšanas viedokļa.

Kopsavilkums

Valsts aizsardzības kontekstā norises informatīvajā telpā ir ne mazāk būtiskas kā karalaukā, jo, ietekmējot cilvēku prātus un emocijas, iespējams mainīt viņu uzvedību un attiecīgi panākt vēlamās izmaiņas realitātē, nelietojot fizisku spēku. Pastāv dažādi masu apziņas ietekmēšanas instrumenti, un stratēģiskā komunikācija ir viens no tiem. Jēdziens sastāv no diviem vārdiem – “stratēģija” un “komunikācija”, kas arī precīzi paskaidro tā būtību: komunikācija ir būtisks stratēģiskās plānošanas elements. Tas nozīmē, ka jau mērķu formulēšanas un to sasniegšanas izstrādē ir jāņem vērā, kā to uztvers dažādas auditorijas. Šāda pieeja palīdz panākt vārdu un darbu saskaņu, kas ir būtisks efektīvas stratēģiskās komunikācijas priekšnoteikums.

Politiskie un militārie līderi jau izsenis ir centušies ietekmēt masu apziņu un sabiedrisko domu, lai sasniegtu savus mērķus. Latvijas vēsturē akcija “Baltijas ceļš” ir viens no izciliem stratēģiskās komunikācijas piemēriem, kas visai pasaulei parādīja, ka Baltijas valstu neatkarību vēlas visu trīs okupēto valstu tautas, ne tikai opozīcijas kustību līderi. Mūsdienās komunikācija pamatā norisinās digitālajā vidē, kas piedāvā daudzveidīgas tehnoloģiskās iespējas mērķauditoriju sasniegšanai un pārliecināšanai. Diemžēl tās var izmantot gan konstruktīvā, gan destruktīvā veidā, tāpēc ļoti svarīgi katram apgūt paņēmienus, kā sevi pasargāt no manipulācijām informatīvajā telpā.

Kontroljautājumi

- Kas ir stratēģiskā komunikācija?
- Kādi ir svarīgākie Latvijas vēstures naratīvi?
- Kā sevi pasargāt no dezinformācijas digitālajā vidē?

Papildu informācijas avoti

Literatūra

Bolt, N. & Haiden, L. 2019. *Improving NATO Strategic Communications Terminology*. NATO Strategic Communications Centre of Excellence.

Hybrid CoE. 2021. The Landscape of Hybrid Threats. Pieejams: https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2021/02/conceptual_framework-reference-version-shortened-good_cover_-_publication_office.pdf

---

470 Housand, B. 2021. Fighting Fake News! Teaching Critical Thinking and Media Literacy in a Digital Age, [e-grāmata]. 1st edn. Taylor and Francis, Pieejams: <https://www.perlego.com/book/2883128/fighting-fake-news-teaching-critical-thinking-and-media-literacy-in-a-digital-age-pdf> (aplūkots 19.07.2022.).

Krūmiņš, G. (sast.) 2021. *Kā neapmaldīties nākotnē. Piederības un līdzdalības loma demokrātiskas sabiedrības stiprināšanā Latvijā*. Rīga: Latvijas Mediji.

Krūmiņš, G. 2021. Latvijas neatkarības atjaunošana. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirkklis/22218>

Krūmiņš, G. 2021. Baltijas ceļš. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirkklis/40531-Baltijas-ce%C4%BC%C5%A1>

Krūmiņš, G. & Šiliņš, J. 2020. *Latvijas Republikas dibinātāji un atjaunotāji*. Rīga, Latvijas Mediji.

Krūmiņš, G. (sast.) 2017. *Latvijas tautsaimniecības vēsture*. Rīga, Jumava.

Krūmiņš, G. (sast.) 2016. *Ieskats Latvijas vēstures svarīgākajos jautājumos*. Valsts Kanceleja, <https://www.mk.gov.lv/lv/simtgade>

Rokasgrāmata pret dezinformāciju. Atpazīt un pretoties. Valsts Kanceleja, 2022.

Tatham, S. & Le Page, R. 2014. *NATO Strategic Communication: More to be Done?* National Defence Academy, Center for Security and Strategic Research. Pieejams: https://www.naa.mil.lv/sites/naa/files/document/1_DSPC%20PP%201%20-%20NATO%20StratCom.pdf

Video

4. maijs: vai varēja būt citādi? 2020. ReTV & Vidzemes Augstskola. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=BhzUtkfUZhA>

Amer, K. & Noujaim, J. (režisori). 2019. *The Great Hack*. The Others.

Baltijas ceļš: ceļš uz brīvību. 2020. ReTV & Vidzemes Augstskola. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=_wqWxeq0m4k

Briedis, I. (režisors). 2021. *Homo Sovieticus. Padomju cilvēks 30 gadus pēc PSRS sabrukuma*. MistrusMedia.

Madden, J. (režisors). 2021. *Operation Micemeat*. FilmNation Entertainment, Cross City Films, See-Saw Films, Cohen Media Group, Archery Films.

Saulītis, A. (režisors). 2014. *Baltijas brīvības ceļš*. Terra Europa.

Interneta vietnes

NATO Stratēģiskās komunikācijas izcilības centrs, <https://stratcomcoe.org/>

Eiropas Hibrīddraudu apkarošanas izcilības centrs, <https://www.hybridcoe.fi/>

Eiropas cīņa pret dezinformāciju, https://latvia.representation.ec.europa.eu/jaunumi-un-pasakumi/eiropas-cina-pret-dezinformaciju_lv

VIII. Latvijas Republikas bruņoto spēku atjaunošana un attīstība līdz 2004. gadam

Jānis Šiliņš

Nodaļas mērķis ir aplūkot Latvijas Republikas bruņoto spēku atjaunošanas un attīstības procesu līdz iestājai Ziemeļatlantijas līguma organizācijā (*NATO*) 2004. gadā. Šajā salīdzinoši īsajā laikā Latvijas bruņotie spēki piedzīvoja visai radikālu attīstības virziena maiņu, ko ietekmēja ģeopolitiskā situācija, Latvijas iekšpolitiskais stāvoklis un ārpolitiskie mērķi. Nodaļā ir atspoguļotas diskusijas par bruņoto spēku nepieciešamību, problēmām, ar kurām saskārās aizsardzības sistēmas veidotāji, un to risinājumi.

Latvijas Republikas bruņoto spēku pirmsākumi (1988–1991)

Drošības jautājumi tika aktualizēti jau Atmodas laikā, vēl pirms Latvijas neatkarības atjaunošanas. 1988. gada 18. decembrī Latvijas Tautas fronte (LTF) sniedza paziņojumu “Par attieksmi pret PSRS Bruņotajiem spēkiem”, kurā aicināja nekavējoties izveidot teritoriālu militāru formējumu, lai Latvijas pilsoņi militāro dienestu (gan obligāto, gan rezerves) varētu iziet dzimtenē. Tāpat LTF aicināja samazināt PSRS bruņoto spēku klātbūtni Baltijā un atbrīvot reģionu no kodolieročiem.⁴⁷¹ LTF 1989. gada 3.–4. oktobrī pieņemtajā programmā bija iekļauta nodaļa “Demilitarizācija”, prasot Latvijas teritorijas demilitarizāciju (būtībā deokupāciju). LTF centās iegūt daļēju kontroli pār Latvijas teritorijā dislocētā okupācijas karaspēka aktivitātēm. Tobrīd Latvijā atradās aptuveni 70–80 tūkstoši PSRS karavīru. Protams, Maskava negrasījās atdot kontroli pār šiem spēkiem.

Jautājums par patstāvīgu Latvijas Republikas (LR) drošības struktūru izveidošanu kļuva aktuāls pēc neatkarības atjaunošanas deklarācijas pieņemšanas 1990. gada 4. maijā. Tobrīd latviešu politiķos turpināja valdīt izteikti pacifistiski uzskati, kas, no vienas puses, bija saistīti ar LTF līdzšinējām prasībām par Latvijas demilitarizāciju, bet, no otras, – ar nepieciešamību izvairīties no jebkādiem konfliktiem ar PSRS bruņotajiem spēkiem un Maskavas apvainojumiem savu armiju veidošanā vai nacionālistu teroristiskām tieksmēm. PSRS prezidents Mihails Gorbačovs neatzina Latvijas Neatkarības deklarāciju, un savu militāru formējumu veidošana draudētu ar vardarbības eskalāciju.

Tikko ievēlētā Latvijas Republikas Augstākās Padomes (LR AP) sasaukuma priekšsēdētāja vietnieks A. Krastiņš 3. maija vakara sēdē izteicās: “Uzskatu, ka, atgūstot valstisko neatkarību, Latvija kā valsts nav spējīga un nav tiesīga uzturēt kaut kādu karaspēku. Un tas arī nav vajadzīgs, jo, dzīvojot draudzīgās attiecībās ar visām

471 Tālavs, J. 1995. *Latvijas drošība un aizsardzība*. Rīga: Junda, 118. lpp.

kaimiņvalstīm, nav nepieciešamības pēc bruņotajiem spēkiem. Vērtēsim taču reāli potenciālo Latvijas bruņoto spēku iespējas.”⁴⁷²

Tomēr LR AP 1990. gada 10. maijā izveidoja Aizsardzības un iekšlietu komisiju. Debatēs tika apspriesta iespēja to nosaukt par “Kara lietu komisiju”, taču Tālav Jundzis, kurš kļuva par tās priekšsēdētāju, kategoriski iestājās pret šādu iniciatīvu: “Es domāju, tas ir ļoti principiāls un būtisks jautājums. Jo tieši komisijas nosaukumā mēs izteiksim savu attieksmi pret šo jautājumu, pret šīm kara lietām. Mēs netaisāties ne ar vienu karot, mēs esam un būsim gatavi tikai aizsardzībai. Tāpēc ļoti svarīgi to ir akcentēt komisijas nosaukumā.”⁴⁷³ Šī paša iemesla dēļ vēlāk, atjaunojot daudzas no Latvijas starpkaru perioda institūcijām, netika atjaunota ne Kara ministrija, ne Latvijas armija, bet to vietā izveidota Aizsardzības ministrija un Aizsardzības spēki.

Tālav Jundzis: “Kāpēc netika atjaunota Latvijas armija? Divi iemesli. (..) mums pēc tās padomju visas bruņošanās (..) bija alerģija ļoti daudziem deputātiem. Un tik tiešām 1991. gada rudenī, kad jau pučs bija aiz muguras, tad bija ļoti karstas diskusijas, vai Latvijā vispār vajag kaut kādu armiju (..). Liela daļa deputātu arī kaut kādā mērā skatījās tajā virzienā, ka mums nevajag jaunu, bruņotu valsti veidot, bet vajag armijas vietā, ja piekrīt, nu tādus robežsargus, kas varbūt vairāk arī kā muitnieki strādā uz robežas, vīri formās un tas viss. (..) Un ļoti spilgti tas izpaudās 1991. gada novembrī, kad sākās diskusijas par Aizsardzības ministrijas veidošanu. Vai vispār mums vajag Aizsardzības ministriju? (..) Man palaimējās, no Amerikas Savienotajām Valstīm, no viena fonda viens vīrs, kurš tiešām man vēl pirms uzstāšanās Augstākās Padomes plenārsēdē mēģināja veselu nedēļu salikt kopā tos argumentus, kā deputātiem pierādīt, ka arī mazai valstij, arī Latvijai atjaunotajā valstī tomēr vajag savus bruņotos spēkus. Jāsaka, ka acīmredzot tā runa tomēr izdevās, jo tiešām nebija skaidrs, kā nobalsos deputāti par to, vai vajag mums Aizsardzības ministriju, bet tad tomēr ar balsu vairākumu tika tas izlemts. (..) Nu tā mēs pamazītiņām mēģinājām pierādīt, ka tomēr tā aizsardzība ir vajadzīga, bet nu šis vārds “armija”, tas tur politiski neiederējās, arī Latvijas neatkarības atbalstītāju apziņās.”

Galvenie tā laika risināmie jautājumi bija: Latvijas pilsoņu karaklausība PSRS bruņotajos spēkos; militāro pensionāru skaita ierobežošana; prasība par PSRS bruņoto spēku izvešanu no Latvijas; kārtības uzturēšana republikas teritorijā; Latvijas robežas kontrole. 1990. gada 1. martā LR AP pieņēma likumu “Par alternatīvo (darba) dienestu”, kas Latvijas iedzīvotājiem ļāva izvairīties no dienesta okupācijas karaspēkā un pildīt alternatīvo (darba) dienestu Latvijā.⁴⁷⁴ Ministru padome 1990. gada 20. aprīlī apstiprināja alternatīvā dienesta nolikumu.

472 Latvijas Republikas Augstākās Padomes pirmās sesijas 1. sēde, 1990. gada 3. maijs. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1990/st_900503v.htm (aplūkots 27.07.2022.).

473 Latvijas Republikas Augstākās Padomes pirmās sesijas 4. sēde, 1990. gada 8. maijā. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1990/st_900508v.htm (aplūkots 27.07.2022.).

474 Jundzis, T. 1995. *Latvijas drošība un aizsardzība*. Rīga: Junda, 122. lpp.

Pēc 4. maija Neatkarības deklarācijas pieņemšanas ievērojami pieauga PSRS politiskais un ekonomiskais spiediens pret Latviju. Latvijā izveidojās divvaldība, jo turpināja darboties PSRS varas iestādes un LKP, bet paralēli – demokrātiski ievēlētā LR AP un Ministru padome. Attiecīgi veidojās arī paralēlas varas struktūras, kurām nereti radās konflikti. Demonstratīvi tika izmantots arī padomju okupācijas karaspēks, lai izdarītu psiholoģisku spiedienu uz neatkarības atbalstītājiem un nepieļautu nevēlamu lēmumu izpildi (piemēram, Ļeņina pieminekļa demontāžu Liepājā). LR AP 1990. gada 14. novembrī atbildēja, pārtraucot okupācijas karaspēka sociālo un materiālo apgādi līdz sarunu sākumam par tā statusu Latvijā.

Viens no LR AP Aizsardzības un iekšlietu komisijas uzdevumiem bija valsts robežapsardzības un muitas dienesta veidošana, ko sāka 1990. gada jūlijā un augustā.⁴⁷⁵ 1990. gada oktobrī LR robežu kontroli uz galvenajiem ceļiem sāka muitnieki, kurus atbalstīja miliči. Iekšlietu ministrijai uzdeva izveidot Robežapsardzības departamentu, un tika veikti priekšdarbi pirmajam jauniesaukumam, lai izveidotu 1000 vīru lielu robežsargu pulku.⁴⁷⁶ 20. decembrī AP pieņēma likumu “Par Latvijas Republikas valsts robežu”. Tomēr politisku apsvērumu dēļ robežapsardzes izveide aizkavējās par gadu (par Robežsardzes oficiālo atjaunošanas datumu uzskata 1991. gada 13. decembri).

Aizsardzības jautājumu risināšanā aktīvi iesaistījās Latviešu strēlnieku apvienības pārstāvji, organizējās tautas brīvprātīgo kārtības sargu vienības, taču Iekšlietu ministrija šajā laikā bija vienīgā republikas “spēka struktūra”, kuras rīcībā bija apbruņots personāls. Vislabāk sagatavotā Iekšlietu ministrijas apakšvienība bija Rīgas pilsētas Iekšlietu pārvaldes speciālo uzdevumu milicijas vienība (saīsināti Rīgas *OMON*), kas sākotnēji bija lojāla AP un 15. maijā ar spēku izdzina Latvijas neatkarības pretinieku mītiņu, kurā piedalījās civilā pārgērbtas okupācijas karaspēka militārpersonas. Septembrī Rīgas *OMON* (tautā saukti par omoniešiem jeb melnajām beretēm) atteicās pakļauties LR valdības rīkojumiem un iesaistījās dažādās akcijās, kas bija vērstas pret Latvijas neatkarību. Omonieši neizpildīja AP 1990. gada 14. novembra lēmumu par Rīgas *OMON* likvidēšanu, bet turpmāk atzina tikai PSRS Iekšlietu ministrijas autoritāti. *OMON* Latvijas Republikas varas iestāžu skatījumā kļuva par nelikumīgu militāru formējumu, un tas bija galvenais spēks, uz kuru varēja balstīties Alfrēda Rubika vadītā LKP Centrālā Komiteja un pārējie neatkarības pretinieki.

1990. gada 26. novembrī LR Iekšlietu ministrija savā pakļautībā izveidoja Atsevišķo milicijas patruļdienesta bataljonu (pēc 1991. gada jūnija – 1. policijas bataljons), kuru komandēja Juris Vectirāns. Tajā apvienoja Latvijai lojālos miličus un brīvprātīgos ar militārā dienesta pieredzi. Viņu uzdevumi bija: organizētās noziedzības apkarošana, pretterorisma operācijas, speciālu valdības uzdevumu veikšana. Drīz bataljons iepretim “melnajām beretēm” ieguva “balto berešu” apzīmējumu. Tā divas

475 Jundzis, T. 1995. Latvijas drošība un aizsardzība. Rīga: Junda, 179., 182., 183. lpp.

476 Hartmanis, J. 2019. *Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki: 1991–1994–2019*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs, 16. lpp.

rotas bija dislocētas Rīgā, bet trešā – Jelgavā. Bataljons bija nepietiekami apbruņots (sākotnēji septiņas triecienšautenes un 30 pistoles).⁴⁷⁷

1990. gada beigās Maskava sāka gatavot bruņotus apvērsumus pret Baltijas republiku valdībām. Rīgā notika vairāki sprādzieni un bruņotas provokācijas. 1991. gada 2. janvārī *OMON* kaujinieki ieņēma Preses namu. Ultimātīvi tika prasīta valdības atkāpšanās līdz 14. janvārim.⁴⁷⁸ Šādos apstākļos LTF sāka gatavot sabiedrību nevardarbīgai pretestībai okupācijas režīmam. Bruņota pretestība nebija iespējama ieroču trūkuma un starptautiskās izolācijas dēļ.

Naktī no 12. uz 13. janvāri notika padomju karaspēka uzbrukums Viļņas televīzijas tornim. Uzbrucēji atklāja uguni uz neapbruņotajiem torņa aizstāvjiem un nogalināja 14 cilvēkus un vairākus simtus ievainoja. 13. janvārī LKP CK plēnums pieprasīja LR AP atlaišanu un Ministru padomes demisiju. Reaģējot uz gaidāmo bruņoto apvērsumu, LR AP un LTF organizēja masveida nevardarbīgas pretestības akciju kopumu, tai skaitā barikāžu būvniecību. Paš aizsardzības organizēšanai izveidoja LR AP Aizsardzības štābu (priekšnieks A. Krastiņš) un tā sastāvā – Operatīvo štābu (priekšnieks O. Kostanda), barikāžu būvniecībā iesaistīja 15 000 tehnikas vienību, un nevardarbīgās pretestības akcijās piedalījās ap 80 000 cilvēku.⁴⁷⁹

14.–16. janvārī Rīgas *OMON* veica vairākus bruņotus uzbrukumus barikāžu aizstāvjiem (uzbrukumā Vecmīlgrāvī nogalināja Robertu Mūrnieku) un Minskas Augstākās milicijas skolas Rīgas filiālei, atņemot piecus ložmetējus, 37 automātus un 205 pistoles. 20. janvārī *OMON* uzbruka LR Iekšlietu ministrijas ēkai, nogalinot piecus cilvēkus: milīcūs Sergeju Konoņeko un Vladimiru Gomonoviču, kinooperatorus Andri Slapiņu un Gvido Zvaigzni, skolnieku Ediju Riekstiņu.

Barikāžu laikam bija milzīga politiska nozīme, neļaujot īstenot plānoto valsts apvērsumu. Kaut arī barikādes bija spilgts nevardarbīgas pretestības paraugs, organizatoriski un personāliju ziņā tās kļuva par pamatu valsts aizsardzības sistēmas veidošanā – daudzi barikāžu dalībnieki vēlāk iesaistījās Zemessardzē, Robežsardzē un Aizsardzības spēkos. Janvāra notikumi, kas potenciāli draudēja ar lieliem civiliedzīvotāju upuriem, bija apliecinājums tam, ka valstij ir nepieciešami savi bruņotie spēki.

Sergejs Čevers: *“Nu, īstenībā to garu nostiprināja barikādes, tās bija 1991. gada barikādes un (...) pučs. Pēc [augusta] puča un Latvijas de facto [neatkarības atjaunošanas] 21. augustā tikai vairāk nostiprināja to visu, bet es domāju, ka Zemessardzes sākums bija noteikti barikāžu notikumi un tā disciplīna. Es biju pie Augstākās Padomes, pie tagadējās Saeimas, tepat Jēkaba ielā, un es atceros, cik smaga bija sajūta, it sevišķi pirmajā vakarā, kad mēs praktiski plikām rokām*

477 Hartmanis, J. 2019. Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki: 1991–1994–2019. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs, 54. lpp.

478 Jundzis, T. 1995. *Latvijas drošība un aizsardzība*. Rīga: Junda, 137. lpp.

479 Turpat, 192. lpp.

bijām kādi 30 cilvēki, varbūt 40 un ka (..) no vienas puses mēs bijām saākējušies elkoņos, tur stāvējām un teica, ka tūlīt nāks OMON. (..) Neatnāca tajā pirmajā dienā, mēs ar stekiem nedabūjām pa galvu, bet es domāju Zemessardzes sākums tomēr bija barikādēs un tā bija tā galvenā motivācija.”

Reaģējot uz barikāžu notikumiem, valdība sāka veidot pašaizsardzības sistēmu. 1991. gada 24. janvārī tika radīts Sabiedrības drošības departaments (par vadītāju iecēla Latviešu strēlnieku apvienības priekšnieku Jāni Baškeru), kuram sākotnēji uzdeva koordinēt brīvprātīgo kārtības sargu vienības.⁴⁸⁰ Bruņotu vienību veidošana vēl vairākus mēnešus nebija iespējama, jo valdība, nevēloties riskēt ar jaunu vardarbīgu konfrontāciju, pieļāva tikai Iekšlietu ministrijas struktūru nostiprināšanu. Tomēr 25. maijā, reaģējot uz *OMON* uzbrukumiem muitas posteņiem, LR AP pieņēma lēmumu “Par neatliekamiem pasākumiem sakarā ar PSRS bruņoto vienību vardarbīgajām akcijām Latvijas teritorijā”, uzdodot izstrādāt likumprojektu “Par Zemessardzi”, kuru pirmajā lasījumā LR AP izskatīja 19. jūnijā.⁴⁸¹ Tāpat atkal tika aktualizēta robežsardzes izveide, jūlijā Sabiedrības drošības departamentā izveidoja Robežapsardzības nodaļu.

Izšķiroša nozīme ceļā uz pilnvērtīgu bruņoto spēku atjaunošanu bija augusta puča notikumiem. Pēc neveiksmīgā apvērsuma mēģinājuma Maskavā, Latvijas Republika pilnībā atjaunoja valstisko neatkarību, ko cita pēc citas oficiāli atzina ārvalstis. Līdz ar to kļuva iespējama savu bruņoto spēku izveidošana.

1991. gada 23. augustā 1. policijas bataljona karavīri ieņēma LKP centrālkomitejas ēku un arestēja Alfrēdu Rubiku. Šajā pašā dienā LR AP izskatīja un pieņēma likumu “Par Latvijas Republikas Zemessardzi”. Jau 24. augustā, atsaucoties uz LR AP priekšsēdētāja un Zemessardzes priekšnieka Anatolija Gorbunova pavēli Nr. 1, sākās pirmo brīvprātīgo zemessargu reģistrācija. Zemessardze balstījās uz bruņotas tautas ideju, tās formēšanā ievērojot teritoriālo principu – katrā republikas rajonā dibinot vismaz vienu zemessargu bataljonu.

Tomēr Zemessardzes izveidošanai bija nepieciešams laiks, un vienīgais reālais bruņotais spēks vēl arvien bija 1. policijas bataljons, kuru 26. augustā pārveidoja par LR AP Apsardzes dienestu divu bataljonu sastāvā. Jāņa Kušķa komandētajā Sevišķo uzdevumu bataljonā (izveidots 1991. gada 10. oktobrī) bija trīs rotas, bet Arvīda Virkuta komandētajā Apsardzes bataljonā bija paredzēta Godasardzes rota, ceļa patruļdienests, eskorta vads un pat atsevišķs jātnieku eskadrons.⁴⁸² Apsardzes dienestā pastāvēja arī personīgās apsardzes (miesassargu) un informācijas (izlūkošana un pretizlūkošana) daļa.⁴⁸³

480 Jundzis, T. 2015. Latvijas valsts aizsardzības pamatu izveidošana pēc neatkarības atgūšanas (1991–1993). Grām.: *Nacionālo bruņoto spēku 20 gadu konferences referātu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs, 31. lpp.

481 1991. gada 19. jūnija sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_910619v.htm (aplūkots 27.07.2022.).

482 Hartmanis, J. 2019. *Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki: 1991–1994–2019*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs, 56. lpp.

483 Jundzis, T. 1995. *Latvijas drošība un aizsardzība*. Rīga: Junda, 218. lpp.

1991. gada 29. augustā sākās pirmo brīvprātīgo robežsargu reģistrācija, taču Robežsardzes bataljonu organizēšanai vajadzēja daudz laika. Vispirms bija jāveido robežsargu mācību iestādes. 11. novembrī svinīgo zvērestu Brāļu kapos deva Mālpils saīsinātajosursos sagatavotie pirmie robežsargu instruktori. Tomēr robežsargu skaits nebija pietiekams, un Latvijas robežu apsargāšanā gada beigās pēc pašu iniciatīvas aktīvi iesaistījās Zemessardze, veidojot mobilos posteņus. Vēlāk, 1992. gada pavasarī, Zemessardzes loma robežas apsargāšanā vēl vairāk pieauga. Tikai 1992. gada beigās Robežapsardze varēja pilnībā pārņemt šo funkciju.

Imants Ziediņš: *“Sākumā bija ļoti izaicinoši, bet cilvēkos bija liels entuziasms, un tajā laikā (..) robežsardze sastāvēja gan no profesionālā dienesta karavīriem, gan no obligātā dienesta karavīriem, (..) un liela daļa no viņiem īstenībā bija brīvprātīgie, kur paši pieteicās un gāja dienēt, tā dzirkstelīte cilvēkos un tas entuziasms, teiksim, par savas valsts izveidi un stiprināšanu, bruņoto spēku vai aizsardzības spēku veidošanu.”*

1991. gada 10. septembrī pieņēma likumu “Par Latvijas Republikas obligāto valsts dienestu”. Tas noteica, ka vīriešiem vecumā no 19 līdz 50 gadiem jāpilda 18 mēnešu ilgs aktīvais militārais dienests Iekšlietu ministrijas, Muitas departamenta vai Sabiedrības drošības departamenta struktūrās, bet valsts dienesta rezervē iekļāva militāro dienestu nodienējušās personas. Personām, kuras nevarēja pildīt militāro dienestu, bija jāpilda darba dienests (24 mēneši). Jau tā paša gada rudenī sākās jauniešu iesaukšana aktīvajā dienestā, lielāko daļu nosūtot dienestam Robežapsardzē.⁴⁸⁴

LR Zemessardze 1991. gada beigās bija skaitliski lielākais un arī valsts drošībai nozīmīgākais spēks. LR AP Zemessardzes izveides darba grupa (vadītājs Mārtiņš Grigulis) izstrādāja Zemessardzes dienesta nolikumu, kuru pieņēma 12. septembrī. Zemessardzes štābs (štāba priekšnieks LR AP deputāts Ģirts Valdis Kristovskis) tika dibināts 1991. gada 25. septembrī. Šajā laikā bija sākusies 30 Zemessardzes bataljonu formēšana un to rindās bija jau vairāk nekā 3000 cilvēku. 1991. gada 17. oktobrī LR AP zvērestu deva Zemessardzes augstākā vadība, štāba darbinieki, Zemessardzes bataljonu komandieri un štābu priekšnieki. 1992. gada sākumā zemessargu skaits bija pieaudzis līdz 8400.⁴⁸⁵

Uldis Brants: *“Mana motivācija bija – es pats pirms tam biju Tautas frontes dibinātājs Birzgales pagastā, barikādēs piedalījos, visās manifestācijās. Un sapratu, ka mums pagastā aizsardzībai nav nekādu iespēju – policijas nebija, viss gāja pašplūsmā – un galvenā sāpe bija par jaunatni, jo sāka jau parādīties narkotikas, dažādas ampulas un diskotēkās dzeršana. Sapratu, ka jāstājas Zemessardzē un jāpiedalās, pirmais, kārtības un drošības uzturēšanā savā pagastā.”*

484 Jundzis, T. 1995. *Latvijas drošība un aizsardzība*. Rīga: Junda, 207.lpp.

485 Hartmanis, J. 2015. Zemessardzes pirmsākumi un pirmās NBS mācības ar NATO. Grām.: *Nacionālo bruņoto spēku 20 gadu konferences referātu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs, 57. lpp.

Perioda būtiskākās iezīmes. Latvijas neatkarības atbalstītājiem izdevās sekmīgi izmantot nevardarbīgās pretestības metodes, jo, no vienas puses, Latvijas neatkarību atbalstīja absolūti lielākā daļa republikas iedzīvotāju, bet, no otras puses, PSRS varas iestādes iekšpolitisku un ārpolitisku apsvērumu dēļ nebija gatavas apspiest pretestību ar atklātu bruņotu spēku.

Divi lielākie pārbaudījumi Latvijas Republikas bruņoto spēku radīšanas pirmsākumos bija: 1) katastrofālais ieroču un citu materiāli tehnisko līdzekļu trūkums; 2) politiķu nevērība vai pat vienaldzība pret drošības jautājumiem. Otro apstākli noteica gan tas, ka Latvija savu neatkarību spēja iegūt ar politiskiem līdzekļiem, gan nevardarbīgās pretestības metožu efektivitāte konkrētajos vēsturiskajos apstākļos, gan spekulācijas ap Latvijas iespējām saglabāt neitralitāti, gan neticība iespējām izrādīt pretestību Krievijas Federācijas bruņotajiem spēkiem, gan finansiāli (nebija līdzekļu vērā ņemamu bruņoto spēku radīšanai) un psiholoģiski (pacifistiski uzskati un padomju mantojums) apsvērumi.

Latvijas Republikas bruņoto spēku attīstība (1991–1994)

1991. gada rudenī kļuva skaidrs, ka nepieciešams izveidot atsevišķu ministriju, kura nodarbotos ar valsts drošības jautājumiem un kura koordinētu dažādo militarizēto formējumu darbību. Tika apsvērtas iespējas veidot Aizsardzības departamentu Iekšlietu ministrijas sastāvā vai arī izveidot Robežapsardzības ministriju, jo vairāki deputāti uzskatīja, ka ministrijas galvenais uzdevums būtu tieši valsts robežas apsargāšana. Tomēr, ņemot vērā, ka ministrijai būtu nepieciešams arī organizēt valsts teritoriālo aizsardzību, obligāto militāro dienestu un iesaistīties sarunās ar PSRS par tās karaspēka izvešanu no Latvijas teritorijas, tika nolemts izveidot Aizsardzības ministriju. Attiecīgu lēmumu LR AP pieņēma 1991. gada 13. novembrī un par pirmo aizsardzības ministru 19. novembrī ievēlēja Tālavu Jundzi. Lielākā daļa Sabiedrības drošības departamenta personāla pārgāja uz Aizsardzības ministriju, bet pašu departamentu likvidēja.

T. Jundzis LR AP 19. novembra sēdē izteicās: “Es domāju, ka ir pilnīgi skaidrs, ka Latvija nevar atļauties (un tai arī tas nav jādara) iet pa klasiskas armijas veidošanas ceļu. Manuprāt, tas ir izslēdzams gan no ekonomiskiem, gan no politiskiem apsvērumiem, gan arī pilnīgi nevajadzīgs, raugoties no militārā aspekta. Bet tajā pašā laikā es kategoriski iestājos par to, ka Latvijai ir vajadzīgi savi skaitliskā ziņā nelieli aizsardzības spēki, kuru galvenais uzdevums būtu tieši nodrošināt robežapsardzību. Un es domāju, ka, efektīvi veidojot šos aizsardzības spēkus, mēs varētu iztikt gan ar minimālu naudu, gan arī ar minimālu skaitu.”⁴⁸⁶ Latvijas armija netika atjaunota, jo uzskatīja, ka bruņotie spēki būs skaitliski nelieli.⁴⁸⁷

486 1991. gada 19. novembra sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_911119v.htm (aplūkots 27.07.2022.).

487 1991. gada 13. novembra sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_911113.htm (aplūkots 27.07.2022.).

Šajā laikā Latvijas ekonomika pārdzīvoja dziļu krīzi. 1992. gadā Latvijas iekšzemes kopprodukts (IKP) saruka par 34 %, bet inflācija sasniedza 958 %.⁴⁸⁸ Nebija līdzekļu, kurus varētu ieguldīt bruņoto spēku attīstībā. Piemēram, 1992. gadā Aizsardzības ministrijai bija piešķirts valūtas budžets, bet tie bija tikai 1,005 miljoni ASV dolāru.⁴⁸⁹

Situāciju vēl pasliktināja tas, ka politiķiem nebija izpratnes par bruņoto spēku nozīmi. Rezultātā Latvija no budžeta atvēlēja mazāk līdzekļu valsts aizsardzībai nekā Igaunija un Lietuva, kur ekonomiskā situācija bija līdzīga. Arī turpmāk, līdz pat 1990. gadu beigām, lai gan ekonomiskā situācija uzlabojās, bruņotie spēki palika pabērna lomā, saņemot ik gadus aptuveni 0,6–0,8 % no IKP.

Latvijas Republikas bruņotie spēki tolaik sastāvēja no trim struktūrām: Aizsardzības ministrijai pakļautajiem Aizsardzības spēkiem un LR AP pakļautā Zemessardzes un Apsardzes dienesta (vēlāk LR Drošības dienests). Katrai bija atsevišķs budžets, un tās darbojās autonomi, bieži konkurējot cita ar citu.

1992. gada 23. martā LR AP apstiprināja pirmo Latvijas Republikas aizsardzības koncepciju, uz kuras pamata 1992. gada 4. novembrī pieņēma likumus “Par valsts aizsardzību” un “Par Aizsardzības spēkiem”. Likums “Par valsts aizsardzību” apstiprināja pastāvošo situāciju, paredzot, ka Nacionālajos bruņotajos spēkos ietilpst Aizsardzības spēki, Zemessardze un LR Drošības dienests (kara laikā arī Iekšlietu ministrijas bruņotie formējumi).⁴⁹⁰ Tāpat tika izveidota Valsts aizsardzības padome, kurai bija jāvada dažādā pakļautībā (Aizsardzības ministrijas un AP) esošās struktūras. Valsts aizsardzības padome 1993. gada 24.–25. martā rīkoja pirmo Nacionālo bruņoto spēku štāba treniņu “Kaujas gatavības ieviešana un Nacionālo bruņoto spēku izvēršana”.⁴⁹¹ Padome 1993. gadā apstiprināja arī pirmo valsts aizsardzības operatīvo plānu.

1992. gada 21. janvārī dibināja Aizsardzības spēku štābu, par pirmo Aizsardzības spēku komandieri iecēla Daini Turlo. 31. janvārī dibināja Aizsardzības spēku Robežapsardzības brigādi, apvienojot septiņus jau izveidotos robežsargu bataljonus, Rīgas atsevišķo robežkontroles punktu un Vārves mācību centru.⁴⁹² Lai gan brigādes sastāvs nebija liels, tā sākotnēji bija galvenā Aizsardzības spēku sastāvdaļa. Tāpat Aizsardzības spēkos bija jāietilpst mobilo strēlnieku, gaisa un pretgaisa, un jūras spēkiem, kā arī speciālām (sakarū, sapieru u. c.) apakšvienībām.

488 Latvija ceļā uz nākamo gadu tūkstoši. Publicēts oficiālajā laikrakstā “Latvijas Vēstnesis”, 9.03.1995., Nr. 37. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/34213> (aplūkots 27.07.2022.).

489 *Diena*. 1992. Nr. 135, 24. jūl.

490 Jundzis, T. 1995. *Latvijas drošība un aizsardzība*. Rīga: Junda, 217. lpp.

491 Turpat, 222., 223. lpp.

492 Valsts robežsardze. 2020. Vēsture. Pieejams: https://www.rs.gov.lv/lv/vesture?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F (aplūkots 27.07.2022.).

Kā pirmo 1992. gada 31. janvārī izveidoja Štāba bataljonu (komandieris Jānis Klovāns) uz Robežapsardzes brigādes Rīgas mācību centra bāzes. 20. aprīlī bataljona sastāvā organizēja Goda sardzes rotu. Štāba bataljons bija vienīgā Aizsardzības spēku vienība, kuru izveidoja, atjaunojot pirmskara Latvijas armijas vienību. 1992. gada 30. aprīlī dibināja Izlūkdesanta bataljonu (komandieris Gunārs Diļevka), kuru izvietoja Pierīgā Sužos. 11. novembrī tika izveidots pirmais Aizsardzības spēku Mobilo strēlnieku bataljons, kuru dislocēja no okupācijas karaspēka pārņemtajā bāzē Alūksnē (komandieris Ēriks Melnis). Decembrī dienestu bataljonā sāka 150 obligātā dienesta jaunkareivji. 1993. gada 27.–28. maijā Ādažu poligonā notika pirmās Latvijas, Lietuvas un Igaunijas bruņoto spēku militārās mācības. Izlūkdesanta bataljonu iekļāva *NATO* programmā “Partnerattiecības mieram”, kas pavēra tam iespēju piedalīties daudzās mācībās ārvalstīs.⁴⁹³ 19. novembrī, tiekoties Baltijas valstu aizsardzības un bruņoto spēku komandieriem, tika panākta vienošanās par kopīga bataljona izveidošanu ANO miera uzturēšanas spēku karavīru sagatavošanai.

1992. gada 25. janvārī Aizsardzības spēku štāba sastāvā izveidoja Jūras spēku pārvaldi (priekšnieks Gaidis Andrejs Zeibots) un 24. februārī – Gaisa un pretgaisa aizsardzības pārvaldi. Šīs iestādes ārkārtīgi grūtos apstākļos, trūkstot līdzekļiem, speciālistiem un materiāli tehniskajiem līdzekļiem, formēja Latvijas Jūras spēkus un Gaisa spēkus. Līdzekļu trūkuma dēļ nebija iespējama pretgaisa aizsardzības izveidošana, arī visas pārējās bruņoto spēku daļas ietekmēja nepietiekamais finansējums.

1992. gada 1. februārī izveidoja Liepājas jūras spēku divizionu, iekļaujot tajā trīs krasta apsardzei pielāgotus agrākos zivju inspekcijas kuģus. 11. aprīlī uz pirmā modificētā kuģa KA-04 “Sams” pacēla Latvijas Jūras spēku karogu.⁴⁹⁴ Tika izveidoti divi Jūras spēku rajoni: Dienvidu (Liepājā) un Centrālais (Rīgā). Pateicoties ārzemju (Vācija, Zviedrija) palīdzībai, Jūras spēku sastāvu izdevās diezgan ātri palielināt – 1993. gadā jau bija astoņi krasta apsardzes kuģi un kuteri, kā arī divi speciālo uzdevumu kuģi.⁴⁹⁵ 1993. gada oktobrī uz 7. Ventspils robežapsardzes bataljona, 6. Liepājas robežapsardzes bataljona Pāvilostas rotas bāzes izveidoja Krasta apsardzes bataljonu.⁴⁹⁶

1992. gada 19. maijā par Gaisa un pretgaisa aizsardzības pārvaldes priekšnieku iecēla Kārli Kīnu. 1994. gada jūlijā pārvaldi pārdēvēja par Gaisa spēkiem, un K. Kīns kļuva par pirmo Gaisa spēku komandieri. 1992. gada 17. jūnijā tika izveidoti Aviācijas un pretgaisa aizsardzības spēki un Aviācijas bāze Spilves lidlaukā (1994. gadā pārcelta

493 Nacionālie bruņotie spēki. n.d. 1. mehanizētā kājnieku bataljona vēsture. Pieejams: <https://www.mil.lv/lv/vienibas/sauszemes-speku-mehanizeta-kajnieku-brigade/1-mehanizetais-kajnieku-bataljons/1-1> (aplūkots 27.07.2022.).

494 Ciganovs, J. 2021. Latvijas Republikas Jūras spēki. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/37968-Latvijas-Republikas-J%C5%ABras-sp%C4%93ki> (aplūkots 27.07.2022.).

495 Hartmanis, J. 2019. *Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki: 1991–1994–2019*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs, 156. lpp.

496 Baltiņa, S. 2015. Robežsardzes struktūra un nodrošinājums 1991–1994. Grām.: *Nacionālo bruņoto spēku 20 gadu konferences referātu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs, 85. lpp.

uz Lielvārdes lidlauku). Pirmos lidaparātus (lidmašīnas *An-2* un helikopterus *Mi-2*) saņēma no civilās aviācijas. Līdzīgi kā Jūras spēkiem, arī Gaisa spēkiem nozīmīga bija ārvalstu palīdzība – 1993. gadā Vācijas valdība Latvijai uzdāvināja divas transportlidmašīnas *L-410*.⁴⁹⁷

Šajā laikā no agrākajām PSRS Bruņoto spēku struktūrām Latvijā atgriezās liels skaits latviešu virsnieku, kuri iesaistījās Aizsardzības spēku organizēšanā. Pavisam no 1992. gada februāra līdz 1993. gada novembrim dienestā pieņēma 529 virsniekus.⁴⁹⁸ Lai sagatavotu jaunus virsniekus, 1992. gada 13. februārī valdība lēma par Nacionālās Aizsardzības akadēmijas izveidošanu. Sākotnēji akadēmijā bija divas fakultātes: Robežapsardzības un Mobilo strēlnieku. Pirmos virsniekus sagatavoja pēc saīsināta sešu mēnešu kursa, bet 1993. gada martā ieviesa trīsgadīgu mācību programmu, sākot pilnvērtīgu jaunāko virsnieku sagatavošanu. Militārās zināšanas Nacionālajā Aizsardzības akadēmijā papildināja arī AP pakļauto struktūru (Zemessardze un Drošības dienests) virsnieki.

1992. gada 28. janvārī LR AP Apsardzes dienestu pārdēvēja par LR Drošības dienestu. Tas apsargāja ārvalstu diplomātiskās pārstāvniecības, kā arī nodrošināja augstāko ārvalstu amatpersonu vizīšu apsardzi: (Dānijas karalienes Margaretes II vizīti 1992. gadā, Romas pāvesta Jāņa Pāvila II vizīti 1993. gadā, ASV prezidenta Bila Klintonu vizīti 1994. gadā). Vienlaikus Speciālo uzdevumu bataljonu pārsauca par Speciālo uzdevumu vienību (SUV). Tās enerģiskajam komandierim J. Kušķim neizdevās panākt pienācīga finansējuma piešķiršanu, lai attīstītu vienību (īstenībā tā tika samazināta līdz rotai), nemaz jau nerunājot par viņa iecerēm par Latvijas Speciālo spēku izveidošanu. 1994. gadā SUV skaitliskais sastāvs bija vēl vairāk sarucis, taču to nevis likvidēja, bet nodeva Jūras spēku komandiera pakļautībā.

Jānis Kušķis: *“Speciālo operāciju vienība nav nekādi superkaravīri. Tas ir īpašs domāšanas veids. Ja tādu apgūtu pat cilvēks, kas nav saistīts ar militāro jomu, tas būtu milzīgs ieguvums visai sabiedrībai. Tāpēc es domāju, ka vienība var mainīt kaut kādu darbības formu, var iegūt kādu citu nišu, kurā labāk var pielietot savas spējas, bet pamatvērtība, ko iegūst Speciālo uzdevumu vienībā, ir īpašs domāšanas veids.*

Nozīmīgu attīstību piedzīvoja arī skaitliski lielākā (aptuveni 17 000) bruņoto spēku sastāvdaļa – Zemessardze. 1992. gada 1. jūlijā, ievērojot teritoriālo principu, tika izveidotas piecas Zemessardzes brigādes: 1. Rīgas, 2. Vidzemes, 3. Latgales, 4. Kurzemes, 5. Zemgales. Zemessardze bija ievērojami izaugusi – tās sastāvā bija jau 36

497 Ciganovs, J. 2022. Latvijas Republikas Gaisa spēki. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/52967-Latvijas-Republikas-Gaisa-sp%C4%93ki> 93ki (aplūkots 27.07.2022.).

498 *Diena*. 1993. Nr. 242, 9. nov.

bataljoni, Zemessardzes SUV, četras atsevišķas rotas, Medicīnas centrs un Aeroklubs.⁴⁹⁹ 1992. gada 9. septembrī Cēsīs dibināja Zemessardzes Kājnieku mācību centru. Šeit 1992. gada rudenī arī notika pirmie kājnieku apmācības kursi Lielbritānijas virsnieku vadībā.⁵⁰⁰ 1993. gadā Zemessardze uzsāka sadarbību ar ASV Mičiganas štata Nacionālo gvardi. No 1995. gada Mičiganā tika organizētas divu nedēļu kopīgas ikgadējas mācības *Guardex* ar dažādu NBS apakšvienību piedalīšanos .

Sergejs Čevers: “*Man ļoti, ļoti patika [britu mazo vienību taktika]. Pirmām kārtām, es nebiju saindēts ar krievu taktikām, jo es biju sporta rotā. Dienēju un mums tur neko tādu nemācīja krievu armijā, līdz ar to man bija ļoti labi, man nevajadzēja jaukt kaut ko, kas man iepriekš būtu mācīts, un es tiešām ļoti, ļoti labi uzņēmu. Mums bija vairāki kursi britu instruktoru vadībā, un mēs ļoti ātri “apēdām” visu to, ko mums deva – to informāciju, to taktiku, tās visas lietas. (..) Otrs, ka līderība bija absolūti savādāka. Tur nebija kaut kas tāds, ka atnāca komandieris un tagad visus balstā guļus liek. Es atceros, ka bija tāds kapteinis Brauns, kas bija komandieris tieši mūsu vienībai. Viņš (..) brīvā laikā nāca un runājās, un bija ļoti labs kontakts, nu tāda pilnīgi savādāka līderība nekā krievu armijai.”*

Lai gan Zemessardzes vadība centās uzlabot personāla apmācību un iegādāties ieročus, līdzekļu trūkuma apstākļos to nebija viegli izdarīt. Zemessardze, salīdzinot ar robežsargiem un Aizsardzības spēkiem, 1992. –1993. gadā bija labāk apbruņotā bruņoto spēku daļa, taču tik un tā tai trūka pat vieglo strēlnieku ieroču, nemaz nerunājot par smagajiem ieročiem. 1993. gadā Zemessardzes bruņojumā atradās gandrīz 3000 trieciensaušu, 1000 karabīņu un 20 rokas ložmetēji.⁵⁰¹

1993. gada 6. aprīlī pieņēma jaunu likumu “Par Latvijas Republikas zemessardzi”. Likums paredzēja iespēju jauniešiem iziet obligāto militāro dienestu Zemessardzes rindās. Šo iespēju turpmāk katru gadu izmantoja vairāki simti jauniešu. Politiski lielākās bažas tolaik saistījās ar Zemessardzes iespējamo kļūšana par otru regulāro armiju līdzās Aizsardzības spēkiem.⁵⁰² Turklāt Zemessardze, kas atradās AP priekšsēdētāja (vēlāk Valsts prezidenta) pakļautībā, skaitliskā, motivācijas un bruņojuma ziņā pat pārspēja regulāros spēkus.

499 Hartmanis, J. 2015. Zemessardzes pirmsākumi un pirmās NBS mācības ar *NATO*. Grām.: *Nacionālo bruņoto spēku 20 gadu konferences referātu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs, 58. lpp.; Hartmanis, J. 2019. *Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki: 1991–1994–2019*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs, 65. lpp.

500 Hartmanis, J. 2019. *Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki: 1991–1994–2019*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs, 96. lpp.

501 Turpat, 76. lpp. Salīdzinājumam Robežsargu brigādes bruņojumu skat.: Baltiņa, S. 2015. *Robežsardzes struktūra un nodrošinājums 1991–1994*. Grām.: *Nacionālo bruņoto spēku 20 gadu konferences referātu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs, 93. lpp.

502 Jundzis, T. 1995. *Latvijas drošība un aizsardzība*. Rīga: Junda, 219. lpp.

1992. gada 1. maijā tika izveidota Zemessardzes štāba Speciālo uzdevumu vienība (komandieris Valdis Zoldners). Tā tika formēta uz Zemessardzes 9. bataljona bāzes, kura karavīri 1992. gada 25. aprīlī bija piedalījušies Krievijas kara flotes bāzes bloķēšanas operācijā, ieņemot Kalpaka tiltu. Taču jau novembrī vienību reorganizēja disciplīnas pārkāpumu dēļ. Zemessardzes štāba SUV vietā izveidoja šādas vienības katrā brigādē. 1995. gadā atsevišķās vienības likvidēja un, balstoties uz 1. Rīgas brigādes SUV (komandieris Vilis Skuja), Zemessardzes komandiera tiešā pakļautībā izveidoja jaunu vienību, kuru 1997. gadā pārdēvēja par Zemessardzes SUV "Vanags".

1992. gada martā pie Zemessardzes štāba izveidoja Augstākās Padomes padomnieku rotu un Zemessardzes padomnieku rotu. 30. novembrī tika apstiprināts Jaunsardzes pagaidu nolikums. Jaunsardzē varēja iestāties jaunieši vecumā no 12 līdz 18 gadiem. Jaunsargu kustība ātri vērsās plašumā: 1996. gadā tajā bija 4000 jauniešu, bet 2003. gadā – 7000.⁵⁰³

Perioda būtiskākās iezīmes. Aizsardzības spēku attīstību šajā laikā kavēja galvenokārt finansējuma trūkums, ko noteica ļoti dziļā ekonomiskā krīze, kādā Latvija bija nonākusi, pārejot no plānveida uz tirgus ekonomiku. Aizsardzības spēkus nevarēja pienācīgi apbruņot un apgādāt. Vairākas funkcijas (piemēram, pretgaisa aizsardzība) vispār nebija iespējams veikt. Līdzekļu trūkums grāva bruņoto spēku disciplīnu. Piemēram, 1993. gadā Aizsardzības spēkos fiksēja 8609 dažādus disciplīnas pārkāpumus.⁵⁰⁴ Tāpat Aizsardzības ministrijai vēl arvien nācās pierādīt savas eksistences lietderību un pamatot mazu valstu bruņoto spēku nepieciešamību. Piemēram, 1993. gada februārī ministrija Rīgā rīkoja starptautisku konferenci "Kāpēc mazajām valstīm vajadzīga armija?".

Līdzekļu trūkums un neizpratne par drošības jautājumiem neļāva efektīvi īstenot obligāto militāro dienestu. Tika ievazātas padomju laika negatīvās iezīmes, sevišķi ārpusreglamenta attiecības, kurās zaudēja dzīvību vairāki desmiti karavīru. Obligātais militārais dienests kļuva sabiedrībā arvien nepopulārāks, daļa jauniešu centās no tā izvairīties. Piemēram, 1993. gadā iesauca 4051 jauniešus,⁵⁰⁵ bet no iesaukuma izvairījās 4111.⁵⁰⁶ Obligāto militāro dienestu Latvijā atbalstīja tikai 34 % pilsoņu.⁵⁰⁷

503 Hartmanis, J. 2019. *Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki: 1991–1994–2019*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs, 141. lpp.

504 Medne, B. 2015. Iesaukšana obligātajā militārajā dienestā Latvijā 1991–1994. Grām.: *Nacionālo bruņoto spēku 20 gadu konferences referātu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs, 113. lpp.

505 Pēc citām ziņām, 4539 vai 4706 personas. Skat.: Medne, B. 2015. Iesaukšana obligātajā militārajā dienestā Latvijā 1991–1994. Grām.: *Nacionālo bruņoto spēku 20 gadu konferences referātu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs, 112. lpp.

506 Jundzis, T. 1995. *Latvijas drošība un aizsardzība*. Rīga: Junda, 407. lpp.

507 Čiganovs, J. 2015. Sabiedrības viedoklis par Aizsardzības ministrijas un bruņoto spēku izveidošanu 90. gadu sākumā. Grām.: *Nacionālo bruņoto spēku 20 gadu konferences referātu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs, 50. lpp.

NBS izveidošana un attīstība (1994-1999)

1994. gada 10. janvārī Briselē *NATO* valstu un valdību vadītāji parakstīja programmas “Partnerattiecības mieram” aicinājumu, kurā pauda vēlmi izveidot ciešas saites ar jaunajām demokrātiskajām valstīm Centrālajā un Austrumu Eiropā, gatavojot bloka iespējamu paplašināšanos austrumu virzienā.⁵⁰⁸ 14. februārī Latvijas Ministru prezidents Valdis Birkavs *NATO* galvenajā mītnē parakstīja “Partnerattiecības mieram” ietvara dokumentu.

Lai gan mūsu valsts teritorijā vēl atradās Krievijas Federācijas bruņotie spēki, Latvija kopā ar pārējām Baltijas valstīm pauda vēlmi piedalīties programmā. 1994. gada 13. jūnijā Latvijas, Lietuvas un Igaunijas valdību vadītāji norādīja, ka “mēs uzskatām programmas “Partnerattiecības mieram” īstenošanu par labu pamatu, lai virzītos no partnerattiecībām uz alianses dalībnieku attiecībām”.⁵⁰⁹ 12. jūlijā Latvijas Ministru kabinets apstiprināja Priekšlikuma dokumentu dalībai programmā un uzdeva noslēgt ar *NATO* attiecīgos līgumus (administratīvo līgumu, drošības līgumu un attiecību reglamentu).⁵¹⁰

Lēmums par stratēģisku virzību uz *NATO* nozīmēja nepieciešamību veikt būtiskas pārmaiņas drošības politikā: 1) uzlabot atklātību nacionālajā aizsardzības plānošanā un budžeta procesos; 2) nodrošināt demokrātisku kontroli pār aizsardzības spēkiem; 3) uzturēt spējas un gatavību dot ieguldījumu operācijām ANO un/vai EDSO vadībā; 4) attīstīt bruņoto spēku savietojamību ar *NATO* spēkiem.⁵¹¹

Pievienošanās programmai “Partnerattiecības mieram” nozīmēja iespēju straujāk attīstīt Latvijas bruņotos spēkus. Karavīriem parādījās iespēja piedalīties starptautiskās mācības un perspektīvā – arī starptautiskās miera uzturēšanas misijās. Latvija vieglāk varēja saņemt ārvalstu palīdzību, tai skaitā ekipējuma un bruņojuma dāvinājumus. Tāpat sabiedrības un politiķu acīs bruņotie spēki ieguva lielāku nozīmi.

1994. gada 24. novembrī Saeima pieņēma likumu “Par valsts aizsardzību”, pakļaujot Aizsardzības spēkus un Zemessardzi NBS komandierim un nododot visus militāros formējumus Aizsardzības ministrijas pārziņā. NBS komandieris (par pirmo komandieri iecēla pulkvežleitnantu Juri Dalbiņu) pakļāvās aizsardzības ministram. Līdz ar to visas militarizētās struktūras tika apvienotas zem vienotas vadības. 1994. gada 1. oktobrī Aizsardzības spēkos dienēja 6599 cilvēki (Robežsargu brigādē – 3724, Sauszemes spēkos – 1694, Jūras spēkos = 962, Gaisa spēkos – 219).⁵¹² Zemessardze

508 Partnerattiecības mieram Aicinājums. Publicēts oficiālajā laikrakstā “Latvijas Vēstnesis”, 25.03.1997., Nr. 80/81 Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/206895> (aplūkots 27.07.2022.).

509 *Latvijas Vēstnesis*. 1994. Nr. 72, 18. jūn.

510 Ministru kabineta 1994. gada 12. jūlija lēmums Nr. 93 “Par programmas “Partnerattiecības mieram” Latvijas Republikas Priekšlikuma dokumentu”. Publicēts oficiālajā laikrakstā “Latvijas Vēstnesis”, 13.08.1994., Nr. 94. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/239172-par-programmas-partnerattiecibas-mieram-latvijas-republikas-priekslikuma-dokumentu> (aplūkots 27.07.2022.).

511 2001. *NATO rokasgrāmata*. Brisele: NATO Office of Information and Press, 66. lpp.

512 Jundzis, T. 1995. *Latvijas drošība un aizsardzība*. Rīga: Junda, 390. lpp.

bija ne tikai skaitliski lielākā (1995. gadā 16 285 zemessargi, no tiem 10 % algotos amatos⁵¹³), bet arī labāk apbruņotā NBS sastāvdaļa – tās bruņojumā bija 8200 trieciensauteņu, 520 rokas un balsta ložmetēju, 215 prettanku granātmētēji.⁵¹⁴ Tomēr kopumā Zemessardzes bataljoni vēl arvien bija nepietiekami apbruņoti, ļoti vāji ekipēti un apgādāti ar transportu (pavisam 201 automašīna).

NBS sākotnējā struktūrā ietilpa: Robežapsardzības spēki (Robežsargu brigāde), Sauszemes spēki (Štāba bataljons, SUV, Izlūkdesanta bataljons, Mobilo strēlnieku bataljons, Inženiersapieru bataljons, Sakaru mācību centrs), Gaisa spēki (Aviācijas bāze un Radiotehniskais bataljons), Jūras spēki (Krasta apsardzes bataljons, Jūras spēku Dienvidu rajons un Centrālais rajons), Zemessardze. Dažas dienas pirms NBS izveidošanas, 1994. gada 22. novembrī, LR Drošības dienestu reorganizēja, pārdēvējot par LR Valsts prezidenta un Saeimas Drošības dienestu un to pakļaujot Aizsardzības ministrijai.⁵¹⁵

1995. gada 1. janvārī uz agrākā Aizsardzības spēku Galvenā štāba bāzes izveidoja NBS štābu. 9. janvārī Ādažu bāzē izveidoja Mobilo strēlnieku brigādi, bet 8. februārī – starptautisko Baltijas bataljonu (BALTBAT), kurā Latvija piedalījās ar vienu kājnieku rotu. Tā bija pirmā NBS apakšvienība, kuru formēja tikai no profesionālā dienesta karavīriem. Tas bija arī pirmais visu trīs Baltijas valstu kopīgais militārais projekts to vēsturē.

1995. gada 13. jūnijā Ministru kabinets apstiprināja Latvijas Republikas aizsardzības koncepciju, kurā tika konstatēts: “Pašlaik NBS būtiskai attīstībai trūkst sabiedriskā un politiskā atbalsta, jo ievērojamai iedzīvotāju daļai dienests Latvijas NBS joprojām atgādina dienestu PSRS Bruņotajos spēkos un Latvijas militāro okupāciju.” Tāpat jaunā aizsardzības koncepcija paredzēja turpināt līdzekļu taupīšanu aizsardzībā: “Ņemot vērā valsts budžeta noslogojumu, ievērojami izdevumi aizsardzības jomā pašreiz netiek uzskatīti par attaisnojamiem.”⁵¹⁶ Koncepcija paredzēja formēt Mobilo strēlnieku brigādi, kurā būtu viens profesionāls strēlnieku bataljons un divi obligātā dienesta strēlnieku bataljoni. Tāpat no profesionāliem karavīriem vajadzēja būt saformētai SUV. Līdz ar to sākās ceļš uz NBS profesionalizāciju, kas noslēdzās 2007. gadā ar atteikšanos no obligātā militārā dienesta.

Tobrīd viens no svarīgākajiem uzdevumiem bija ārpusreglamenta attiecību mazināšana NBS un mobilo strēlnieku spēju paaugstināšana. Zemessardzes virsniekiem, kuri jau bija iepazinušies ar Lielbritānijas armijas vieglo kājnieku taktiku, uzdeva pārņemt apmācības. Par Mobilo strēlnieku brigādes komandieri iecēla Zemessardzes 54. Ogres bataljona komandieri Juri Bezzubovu. Šeit uzskatāmi izpaudās konflikti starp

513 Jundzis, T. 1995. *Latvijas drošība un aizsardzība*. Rīga: Junda, 401.lpp.

514 Hartmanis, J. 2019. *Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki: 1991–1994–2019*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs, 77. lpp.

515 *Latvijas Vēstnesis*. 1994. Nr. 139, 22. nov.

516 *Latvijas Vēstnesis*. 1995. Nr. 107, 20. jūl.

bijušajiem padomju virsniekiem un Zemessardzes virsniekiem, kuri tagad tika iekļauti NBS un kuru skatījums uz daudziem jautājumiem ievērojami atšķīrās.⁵¹⁷

Edgars Joksts-Bogdanovs: “Mēs ielikām stingrus pamatus 1995. gadā, kad sākām veidot gan to, kādam jābūt karavīram, gan to, kādam jābūt instruktoram, gan to, kādam jābūt virsniekam, kā pamatu ņemot britu jūras kājnieku ekspertīzi un apmācības stilu, veidu, fokusu uz to. (...) Bruņotie spēki, kas ir tagad, nekad nav bijuši tik stipri un rīcībspējīgi kā tagad, jo gan sabiedrības iesaiste [Zemessardzē], gan karavīru gars, mēs esam gatavi strādāt, ja nu kas.”

1996. gada 1. septembrī dibināja Mobilo strēlnieku brigādes Artilērijas divizionu (komandieris Mintauts Buks). To apbruņoja ar 26 Čehijas dāvinātajiem 100 mm prettanku lielgabaliem un tādu pašu daudzumu 120 mm mīnmetēju.⁵¹⁸ Līdz ar to NBS ieguva netiešās uguns atbalsta spēju. No Čehijas tika saņemti arī trīs T-54 tipa tanki, kurus izmantoja kājnieku apmācībai. Līdz ar to Latvija kļuva par vienīgo Baltijas valsti, kuras rīcībā bija smagā bruņutehnika.

1997. gada 7. aprīlī tika pieņemts lēmums uz LR Valsts prezidenta un Saeimas Drošības dienesta bāzes izveidot Militāro policiju (komandieris Raimonds Rublovskis). Tās uzdevumi bija: izmeklēt rupjus militārās disciplīnas pārkāpumus, kontrolēt karavīru disciplīnu un NBS transportlīdzekļu pārvietošanos, eskortēt un apsargāt militāro automašīnu kolonnas, meklēt un aizturēt dezertierus.⁵¹⁹

Būtiska pārmaiņas NBS struktūrā nesa robežsargu pāriešana Iekšlietu ministrijas pakļautībā 1997. gada janvārī. Tas liecināja, ka piecu gadu laikā pilnībā bija mainījušies priekšstati par bruņoto spēku lomu un uzdevumiem – sākotnēji par to galveno funkciju uzskatīja tieši Latvijas robežu kontroli un apsardzību. Tagad bruņotie spēki no šīs funkcijas pilnībā atteicās.

1996. gads NBS bija nozīmīgs ar iekļaušanos starptautiskos drošības procesos. Jūlijā Ādažos notika *Baltic Challenge 1996* – pirmās starptautiskās mācības ar NATO karavīru piedalīšanos. Tās bija arī pirmās starptautiskās mācības, kurās piedalījās Gaisa spēki. Jūras spēku pirmajās starptautiskajās mācībās piedalījās agrāk – 1995. gada vasarā. 1996. gadā Latvijas karavīri pirmie reizi iesaistījās NATO vadītajā operācijā Bosnijā un Hercegovinā.

Turpmākajos gados līdzās BALTBAT rotai starptautiskajās operācijās sāka piedalīties arī citas NBS apakšvienības.⁵²⁰ 1998. gadā Izlūkdesanta bataljonu pārdēvēja

517 Hartmanis, J. 2019. *Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki: 1991–1994–2019*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs, 266. lpp.

518 *Neatkarīgā Cīņa*. 1995. Nr. 27, 4. febr.

519 Hartmanis, J. 2019. *Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki: 1991–1994–2019*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs, 59. lpp.

520 Pavisam IFOR/SFOR Bosnijā un Hercegovinā 1996.-2004. gadā piedalījās 612 NBS karavīri. Skat.: Balode, L. 2019. Latvijas dalībai NATO – 15 gadi. *LV portāls*, 29. marts. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/303052-latvijas-dalibai-nato-15-gadi-2019> (aplūkots 27.07.2022.).

par Izlūkdesanta/Latvijas miera uzturēšanas spēku bataljonu (IDB/LATBAT), iekļaujot tajā agrāko BALTBAT rotu. BALTBAT pilnā sastāvā kā patstāvīgai vienībai tā arī neizdevās piedalīties nevienā starptautiskā misijā, kas sākotnēji bija šī projekta mērķis.⁵²¹

1998. gada 16. janvārī Latvijas, Igaunijas un Lietuvas prezidents Vašingtonā parakstīja Baltijas valstu un ASV Partnerības hartu.⁵²² Šajā dokumentā pausts, ka ASV un Baltijas valstu kopīgais mērķis ir to pilnīga integrācija Eiropas Savienībā un *NATO*. Tika izveidota četrpusēja Partnerības komisija un divpusējas darba grupas, kas palīdzēja attīstīt arī sadarbību drošības un aizsardzības jautājumos. 1998. gada beigās ASV vēstnieks Latvijā Džeimss Holms NBS Izlūkdesanta bataljonam dāvināja ekipējumu 290 000 ASV dolāru vērtībā. ASV Kongress apstiprināja 15,3 miljonu ASV dolāru palīdzības piešķiršanu Baltijas valstu aizsardzības spēju stiprināšanai 1999. gadā.⁵²³

1998. gada oktobrī tika pieņemts Latvijas integrācijas plāns *NATO*. Tuvošanās šim Latvijas stratēģiski svarīgajam ārpolitiskajam mērķim NBS nesa ilgi gaidīto finansējuma pieaugumu un daudzas reformas un reorganizācijas. Tās bija nepieciešamas, lai uzlabotu kopējo NBS stāvokli un panāktu to savietojamību ar *NATO* standartiem.

NBS attīstībai svarīgs bija ASV Aizsardzības departamenta veiktais Latvijas aizsardzības sistēmas izvērtējums 1998. gadā, kurā tika konstatēts, ka “Latvijas aizsardzības spēki šobrīd nav spējīgi nodrošināt valsts aizsardzību, un bez būtiskas finansiālās situācijas uzlabošanās pozitīvas izmaiņas ir maz ticamas”.⁵²⁴ Aizsardzības departamenta rekomendācijas tikta ņemtas vērā, saprotot, ka pretējā gadījumā Latvijas dalība *NATO* būtu ļoti apšaubāma. Jau 1999. gadā Aizsardzības ministrijas budžetu tika palielināts par 35 %, sasniedzot 33,1 miljonu latu jeb 0,85 % no IKP.⁵²⁵ Tomēr ministrijas cerēto vienu procentu no IKP vēl neizdevās sasniegt.⁵²⁶

Perioda būtiskākās iezīmes. Arī šajā periodā finansējuma trūkums neļāva pilnvērtīgi attīstīt dažādo bruņoto spēku veidu spējas. Daļēji to izdevās kompensēt ar ārzemju dāvinājumiem vai lietota un novecojuša bruņojuma iegādi. Tomēr šāds NBS attīstības modelis nebija ilgtspējīgs. Nepietiekamais finansējums grāva bruņoto spēku disciplīnu un morāli, autoritāti sabiedrībā un perspektīvā draudēja ar jau tā ierobežoto kaujas spēju samazinājumu.

521 Dilāns, A. 2015. Baltijas bataljona izveide un tā devums NBS attīstībā. Grām.: *Nacionālo bruņoto spēku 20 gadu konferences referātu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs, 126. lpp.

522 Partnerības Harta starp Latvijas Republiku, Igaunijas Republiku, Lietuvas Republiku un Amerikas Savienotajām Valstīm. Publicēts oficiālajā laikrakstā “Latvijas Vēstnesis”, 20.01.1998., Nr. 13/14. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/31233> (aplūkots 27.07.2022.).

523 Birkavs, V. 1999. ASV–Baltijas harta: pirmais gads. *Diena*, 15. janvāris. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/pasaule/krievija/asv-baltijas-harta-pirmais-gads-10384849> (aplūkots 27.07.2022.).

524 1998. *ASV Aizsardzības departamenta vērtējums par Latvijas aizsardzības sistēmu*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija, 20. lpp.

525 *Austrālijas Latvietis*, 2000, Nr. 2515, 2. aug.

526 *Laiks*, 1999, Nr. 5, 30. janv.

Latvijas stratēģiskā izšķiršanās par dalību *NATO* un pievienošanās programmai “Partnerattiecības mieram” pilnībā mainīja redzējumu par bruņoto spēku lomu. Agrāk tā galvenokārt saistījās ar Latvijas robežu kontroli un aizsardzību, kā arī mobilizācijas resursu sagatavošanu, bet tagad prioritāra kļuva dalība starptautiskajās operācijās. Bija jāmeklē efektīvākie veidi, kā ieguldīt niecīgos finansiālos resursus, kā arī jāspēr pirmie soļi uz NBS profesionalizāciju.

Vēl viens pārbaudījums, kas gan tika atrisināts politiski, bija Krievijas Federācijas bruņoto spēku izvešana no Latvijas teritorijas. 1991. gada septembrī Latvijas teritorijā atradās 51 348 PSRS bruņoto spēku militārpersonas.⁵²⁷ 1992. gada 19. martā sākās Krievijas bruņoto spēku izvešana. 1994. gada 30. aprīlī Maskavā abas valstis parakstīja līgumu par Krievijas armijas pilnīgu izvešanu no Latvijas,⁵²⁸ un 31. augustā process noslēdzās. 1998. gadā beidza darboties pēdējais Krievijas militārais objekts Latvijā – radiolokators Skrundā. Krievijas okupācijas karaspēka izvešana Latvijai pavēra jaunas tālākās drošības politikas attīstības iespējas. Šajā laikā viens no galvenajiem bruņoto spēku uzdevumiem bija padomju karaspēka atstātās militārās infrastruktūras pārņemšana un tās lietderīga izmantošana.

NBS ceļš uz *NATO* (1999–2004)

1999. gada 23.–25. aprīlī *NATO* galotņu sanāksmē Vašingtonā Latvija līdzās pārējām astoņām kandidātvalstīm saņēma piedāvājumu izstrādāt Rīcības plānu dalībai *NATO*. Līdz ar to sākās reāla Latvijas gatavošanās iestāšanās procesam šajā organizācijai.

Lai panāktu Baltijas valstu bruņoto spēku savietojamību un tuvinātos *NATO*, arvien ciešāka kļuva Baltijas valstu sadarbība, jo visas gatavojās dalībai organizācijā. Sekojot BALTBAT projekta piemēram, 1998. gada 16. aprīlī Latvija, Igaunija un Lietuva izveidoja apvienotu jūras spēku eskadru BALTRON un Gaisa telpas novērošanas sistēmu BALTNET. Tāpat tika īstenots BALTDEFCOL (Baltijas Aizsardzības koledža), BALTPERS (integrēta personāla sistēma), BALTLOG (Baltijas loģistikas sistēma), BLTMED (kopīga medicīnas vienība) projekts.⁵²⁹ BALTRON galvenokārt nodarbojās ar nesprāgušās munīcijas meklēšanu un neitralizēšanu. 2000. gadā Jūras spēku mācību centrā atklāja BALTRON Pretmīnu skolu un 2001. gadā – Baltijas valstu ūdenslīdzēju mācību centru.⁵³⁰

527 Lībeka, M. 2018. Krievijas karaspēks izvācas no Latvijas. 30 svarīgākie notikumi Latvijai. *Latvijas Avīze*, 12. janvāris. Pieejams: <https://www.la.lv/krievijas-karaspeks-izvacas-no-latvijas> (aplūkots 27.07.2022.).

528 Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgums par Krievijas Federācijas Bruņoto spēku pilnīgas izvešanas no Latvijas Republikas teritorijas nosacījumiem, termiņiem un kārtību un to tiesisko stāvokli izvešanas laikā. *Latvijas Vēstnesis*, 52, 03.05.1994. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/237768> (aplūkots 27.07.2022.).

529 Ārlietu ministrija. 2014. Baltic Defence Co-Operation – Main Joint Projects. Pieejams: <https://www2.mfa.gov.lv/en/security-policy/co-operation-with-nato-member-states-and-candidate-countries/baltic-defence-co-operation-main-joint-projects> (aplūkots 27.07.2022.).

530 Ciganovs, J. 2021. Latvijas Republikas Jūras spēki. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/37968-Latvijas-Republikas-J%C5%ABras-sp%C4%93ki> (aplūkots 27.07.2022.).

Aktīvāka kļuva arī Latvijas dalība starptautiskajās misijās. 1999. gada sākumā seši NBS virsnieki piedalījās Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pārbaudes misijā Kosovā. Pēc *NATO* gaisa spēku operācijas Dienvidslāvijā 1999. gada martā–jūnijā, LR Saeima pieņēma lēmumu par Latvijas karavīru dalību miera operācijā Kosovā *KFOR* (*Kosovo Force*) sastāvā. 2003. gada 20. martā tika pieņemts lēmums par NBS dalību starptautiskajā miera uzturēšanas operācijā Irākā. Pirmo apšaudi ar nemierniekiem Latvijas karavīri piedzīvoja 2003. gada 9. septembrī Hillas apkārtnē. Pavisam līdz 2008. gada 7. novembrim, kad Latvija pārtrauca dalību operācijā Irākā, krita trīs karavīri.⁵³¹

2003. gada februāra beigās NBS Mediķu vienība tika nosūtīta dalībai *NATO* vadītajā operācijā Afganistānā. Dalība Starptautiskajos drošības spēkos Afganistānā (*ISAF*) kļuva par ilgstošāko un vērienīgāko NBS starptautisko misiju. Astonpadsmit gadu ilgajā misijā dzīvību zaudēja četri NBS karavīri.⁵³²

2000. gada janvārī kā daļa no Latvijas Rīcības plāna dalībai *NATO* sākās Zemessardzes restrukturizācija. Izformēja visus piecus brigāžu štābus, izveidojot divus Zemessardzes novadus. Līdz 2006. gadam Zemessardzes bataljonu skaits tika samazināts līdz 18. Zemessardzes SUV iekļāva NBS SUV, bet tās aviāciju pievienoja Gaisa spēkiem. 2004. gadā sāka vairāku Zemessardzes bataljonu specializāciju, izveidojot pretgaisa aizsardzības, artilērijas, inženiertehnisko bataljonu, vēlāk arī nodrošinājuma bataljonu un vienību aizsardzībai pret masu iznīcināšanas ieročiem. Reorganizācijas laikā Zemessardzes skaitliskais sastāvs samazinājās par vairāk nekā 3000 cilvēku.⁵³³

1999. gada 1. jūlijā reorganizēja Jūras spēkus, uz Dienvidu rajona bāzes radot Jūras spēku Karakuģu flotili un Jūras spēku Atbalsta bāzi Liepājā, bet uz Centrālā rajona bāzes – Krasta apsardzes flotili.⁵³⁴ Pārmaiņas skāra arī Gaisa spēkus – 2000. gadā to sastāvā izvērsa Pretgaisa aizsardzības divizionu un 2. aviācijas eskadriļu, kuru izveidoja uz Zemessardzes Aviācijas bāzes. 2002. gadā 2. aviācijas eskadriļu izformēja.⁵³⁵ Pretgaisa divizionu sākotnēji apbruņoja ar 18 zenītlielgabaliem *L70*, ko saņēma no Zviedrijas, bet 2003. gadā sāka tuvas darbības pretgaisa aizsardzības sistēmu *RBS-70* projektu. 2002. gadā ASV par 12,7 miljoniem dolāru iegādājās gaisa telpas novērošanas

---

531 Nacionālie bruņotie spēki. n.d. ASV vadītā koalīcijas spēku operācija *OIF* (*Operation Iraqi Freedom*). Pieejams: <https://www.mil.lv/lv/aktualitates-un-macibas/starptautiskas-operacijas/ieprieksejas-operacijas/oif> (Aplūkots 27.07.2022.).

532 Sargs.lv/LETA. 2021. Latvija izvedusi savus karavīrus no Afganistānas. Sargs.lv, 3. jūlijs. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/nato/2021-07-03/latvija-izvedusi-savus-karavirus-no-afganistanas> (aplūkots 27.07.2022.).

533 Hartmanis, J. 2019. *Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki: 1991–1994–2019*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs, 73. lpp.

534 Ciganovs, J. 2021. Latvijas Republikas Jūras spēki. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/37968-Latvijas-Republikas-J%C5%ABras-sp%C4%93ki> (aplūkots 27.07.2022.).

535 Hartmanis, J. 2019. *Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki: 1991–1994–2019*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs, 180. lpp.

radaru.⁵³⁶ Iegādes bija iespējamās, jo 2002.–2004. gadā aizsardzības izdevumi pirmo reizi pārsniedza viena procenta robežu, sasniedzot 1,2–1,3 % no IKP.

Pirms iestāšanās *NATO* NBS sāka trīs vērienīgus projektus. Pirmkārt, 2000. gada decembrī, apvienojot militārās mācību iestādes un centrus, izveidoja Mācību vadības pavēlniecību (komandieris Jānis Hartmanis). Uz Zemessardzes Kājnieku mācību centra bāzes Cēsīs dibināja NBS Instruktoru skolu. Bija nepieciešams liels skaits instruktoru, kuri būtu pietiekami kvalificēti, lai apmācītu karavīrus pēc *NATO* standartiem un nodrošinātu apakšvienību savietojamību ar citu *NATO* dalībvalstu bruņoto spēku apakšvienībām.

Otrkārt, Latvijai ieteica ne tikai izveidot profesionālu instruktoru korpusu, bet arī centralizētu un efektīvu nacionālās militārās apgādes sistēmu. Rezultātā 2001. gadā tapa NBS Nodrošinājuma centrs (komandieris Imants Cīrulis), kuru veidoja kopā ar ASV padomnieku grupu. 2004. gadā to pārdēvēja par Nodrošinājuma pavēlniecību. Treškārt, vajadzēja reorganizēt Sauszemes spēkus, kuru sastāvā 2000. gada 17. oktobrī izveidoja 1. kājnieku bataljonu uz bijušā Izlūkdesanta/LATBA bataljona bāzes, bet 2002. gada 7. augustā – 2. kājnieku bataljonu. Tālāk sekoja 2004. gadā saktā Sauszemes spēku reorganizācija vienotā brigādes struktūrā, Ādažos formējot Kājnieku brigādi (tagad Mehanizēto kājnieku brigāde).⁵³⁷ Politisku iemeslu dēļ 2004. gadā neizdevās panākt Speciālo operāciju pavēlniecības izveidošanu.

2002. gada 21. novembrī Latvija saņēma uzaicinājumu iestāties *NATO*, 2004. gada 29. martā Latvija kopā ar Igauniju, Lietuvu, Rumāniju, Slovākiju un Slovēniju pievienojās *NATO*.

2003. gadā tika slēgts BALTBAT projekts, kas, ņemot vērā tālāko notikumu attīstību pēc iestāšanās *NATO*, iespējams, bija pāragrs solis. Citi kopīgie Baltijas valstu militārie projekti tika turpināti, bet tālākā sadarbība Sauszemes spēku attīstībā varēja būt ciešāka.⁵³⁸ Nepastāvot ārējam apdraudējumam, NBS galvenais uzdevums bija nodrošināt dalību starptautiskajās misijās. Tas nozīmēja nepieciešamību arvien lielākā mērā profesionalizēt personālsastāvu, jo obligātā militārā dienesta karavīri nebija piemēroti dalībai ārvalstu misijās. Trūka arī līdzekļu, lai pilnvērtīgi piedalītos gan dārgajās misijās, gan gatavotu mobilizācijas rezervi konvencionālam karam. Tāpat sabiedrībā obligātais militārais dienests turpināja būt nepopulārs, un 2007. gadā, tāpat trīs gadus pēc iestāšanās *NATO*, NBS pilnībā pārgāja uz profesionālo dienestu.

536 Hartmanis, J. 2019. *Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki: 1991–1994–2019*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs, 183. lpp.

537 Nacionālie bruņotie spēki. n.d. Sauszemes spēku kājnieku brigādei – 10 gadi. Pieejams: <https://www.mil.lv/lv/vienibas/sauszemes-speku-kajnieku-brigadei-10-gadi>.
www.mil.lv/lv/vienibas/sauszemes-speku-mehanizeta-kajnieku-brigade/sauszemes-speku-mehanizeta-kajnieku-brigades-0 (aplūkots 27.07.2022.).

538 Dilāns, A. 2015. Baltijas bataljona izveide un tā devums NBS attīstībā. Grām.: *Nacionālo bruņoto spēku 20 gadu konferences referātu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs, 130.–131. lpp.

Perioda būtiskākās iezīmes. Tieši starptautiskā sadarbība, NBS iesaistoties starptautiskās mācībās un operācijās, arī kopīgās struktūrās ar citu Baltijas valstu bruņotajiem spēkiem, bija lielākais šī perioda sasniegums. Latvijas valsts un tās bruņotie spēki sāka iekļauties Eiropas ekonomiskajās un drošības struktūrās, kas rezultējās lielākajā atjaunotās neatkarības perioda ārpolitiskajā sasniegumā – integrācijā Eiropas Savienībā un *NATO* 2004. gadā.

Deviņdesmito gadu otrajā pusē Latvijai nācās radikāli pārskatīt priekšstatus par bruņoto spēku lomu un uzdevumiem. Tūlīt pēc neatkarības atjaunošanas par galveno uzdevumu uzskatīja robežapsardzi, bet 90. gadu beigās par tādu kļuva līdzdalība miera uzturēšanas misijās un starptautiskā kooperācija. Tā deva ne tikai militārus ieguvumus (starptautiska pieredze, labāk sagatavots personāls), bet arī politisku prestižu un valsts atpazīstamību starptautiskajā arēnā. Jaunie uzdevumi mudināja profesionalizēt bruņotos spēkus, ko pilnā mērā īstenoja pēc Latvijas iestāšanās *NATO*. Tāpat NBS, iesaistoties starptautiskajās misijās un virzoties uz dalību *NATO*, ieguva lielāku sabiedrības atbalstu un augstāku novērtējumu, pakāpeniski pieauga aizsardzības sistēmas finansējums.

Kopsavilkums

Valsts finansiālā situācija bija lielākais traucēklis pilnvērtīgu bruņoto spēku izveidošanai. Kavēja arī politiskās izpratnes trūkums par bruņoto spēku nozīmi. ASV ģenerālmajors Henrijs Alberts Kivenārs 1998. gadā (tobrīd valsts aizsardzībai bija atvēlēti 0,67 % no IKP) secināja: “Finansējuma trūkums padara maz ticamu un pat neiespējamu esošo nelielo aizsardzības spēju saglabāšanu.”⁵³⁹ Bija skaidrs, ka līdzšinējā prakse aizsardzības spēkus veidot ar ārvalstu palīdzību nav ilgtspējīga.

Vēl viens nopietns kavēklis bruņoto spēku attīstībā bija 90. gados Latvijā valdošā politiskā nestabilitāte un līdz ar to biežā aizsardzības ministru maiņa. 1991.–1998. gadā aizsardzības ministri mainījās sešas reizes (Tālavas Jundzis (1991.–1993. un 1997.–1998. gadā), Valdis Vilnis Pavlovskis, Jānis Arveds Trapāns, Andrejs Krastiņš un Ģirts Valdis Kristovskis). 1995. gadā vairāk nekā pusgadu ministrija vispār bija bez ministra, bet ministra pienākumus pildīja valdības vadītājs Māris Gailis. Rezultātā ministrija nebija spējusi pat izstrādāt bruņoto spēku attīstības plānus. Vēl 1998. gadā Latvijai nebija skaidri formulētas militārās stratēģijas, bet priekšstati par to, ka militāra iebrukuma gadījumā valsts aizsardzība balstīsies uz totālās aizsardzības principiem, liekot uzsvāru uz nekonvencionālām operācijām, neatspoguļojās pat bruņoto spēku personāla apmācībā (karavīri netika gatavoti partizānu karam).

Tāpat kā politiķiem, arī lielai daļai sabiedrības nebija izpratnes par bruņoto spēku lomu. Tobrīd valsts militārais apdraudējums bija zems, un sabiedrība neredzēja nepieciešamību līdzekļus ieguldīt bruņotajos spēkos. Šādu attieksmi veicināja arī negatīvā padomju laika pieredze ar pārmērīgo militarizāciju un smagajiem obligātā

---

539 1998. *ASV Aizsardzības departamenta vērtējums par Latvijas aizsardzības sistēmu*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija, 19. lpp.

dienesta apstākļiem. 1998. gadā ASV Aizsardzības departaments konstatēja, ka “sabiedrības atbalsta trūkums negatīvi ietekmē armijas morālo garu”.⁵⁴⁰

Liels 90. gadu NBS pārbaudījums bija nepieciešamība tikt galā ar padomju mantojumu. Tas attiecās ne tikai uz okupācijas karaspēka atstāto infrastruktūru, bet arī uz virsnieku korpusu, kas bija skolots padomju sistēmā un kam bija grūti adaptēties jaunajiem apstākļiem. Sevišķi negatīvi tas izpaudās obligātajā militārajā dienestā, ienesot ārpusreglamenta attiecības. Liela loma NBS attīstībā 90. gadu otrajā pusē bija Zemessardzes virsniekiem, kuri, kaut dažkārt ar nepietiekamu militāru izglītību, bija enerģiskāki un atvērtāki jaunām vēsmām un *NATO* principu pārņemšanai. Aizsardzības sistēmā pakāpeniski sāka ieplūst arī jaunākā virsnieku paaudze, kas bija sagatavota Nacionālajā aizsardzības akadēmijā.

Deviņdesmito gadu beigās Latvijas bruņotajiem spēkiem bija ļoti ierobežotas kaujas spējas, Gaisa spēkiem tādu vispār nebija (Gaisa spēkos nebija kaujas lidmašīnu vai helikopteru, arī pretgaisa aizsardzības līdzekļu), tikai nedaudz labāka situācija bija Jūras spēkos.⁵⁴¹ Nebija izveidota ne centralizēta militārās apgādes, ne mobilizācijas sistēma kara gadījumam. Daudzās problēmas varēja sākt risināt tikai līdz ar finansējuma pakāpenisku pieaugumu 1999.–2002. gadā. Iespējamā dalība *NATO* kļuva par spēcīgu stimulu bruņoto spēku attīstībā, sabiedrības un politiķu pakāpeniskajā attieksmes maiņā pret bruņotajiem spēkiem.

Pēc Krievijas iebrukuma Gruzijā 2008. gadā un agresijas sākuma pret Ukrainu 2014. gadā drošības situācija Eiropā būtiski mainījās. *NATO* un Latvijai tas nozīmēja konvencionālā Eiropas kara draudu atgriešanos. Latvija reaģēja uz jauno drošības situāciju, ievērojami palielinot aizsardzības budžetu (līdz 2 % no IKP) un investīcijas NBS attīstībā, realizējot vairākus būtiskus modernizācijas projektus un attīstot Zemessardzes spējas. Tāpat tika pieņemta Visaptverošās aizsardzības koncepcija, cenšoties panākt visas sabiedrības iesaisti valsts aizsardzībā. Reaģējot uz jaunajiem draudiem, būtiski palielināja *NATO* spēku klātbūtni Baltijā un Austrumeiropas valstīs.

Imants Ziediņš: “Mūsu Nacionālajiem bruņotajiem spēkiem ir jāiet kopējā pasaules (..) attīstības virzien[ā], kas ir modernās tehnoloģijas, modernie ieroči, kur pēc iespējas vairāk mēs varam izmantot (..) tehnoloģijas un mazāk karavīru[s] vai dzīvo spēku. Un šeit mēs runājam gan par tām saucamajām bezpilota sistēmām, kuras var no tāluma iznīcināt ieročus, par droniem – “kamikadzēm”, kuri iznīcina bruņu tehniku un sevišķi svarīgus pretinieku mērķus, par tālās darbības artilērijas sistēmām, lai pēc iespējas vairāk varētu nodarīt kaitējumu pretiniekam, neiesaistoties tiešās kaujās, bet, protams, ir jārēķinās, ka no tā arī neizbēgt.”

540 1998. ASV Aizsardzības departamenta vērtējums par Latvijas aizsardzības sistēmu. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija, 23. lpp.

541 1998. ASV Aizsardzības departamenta vērtējums par Latvijas aizsardzības sistēmu. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija, 14.–15., 22. lpp.

Krievijas atklāta iebrukuma sākums Ukrainā 2022. gada 24. februārī vēl vairāk pasliktināja drošības situāciju reģionā, atklājot Krievijas Federācijas agresīvas teritoriālas ekspansijas ambīcijas. Latvija uz Krievijas draudiem ir reaģējusi, sniedzot plašu atbalstu Ukrainai un tās bruņotajiem spēkiem, veicinot *NATO* nostiprināšanos reģionā un gādājot par NBS spēju attīstību. 2023. gada 5. jūlijā Aizsardzības ministrija rosināja Latvijā pakāpeniski ieviest Valsts aizsardzības dienestu, lai paplašinātu militāro pamatiemaņu apgūvušo Latvijas pilsoņu skaitu.

Kontroljautājumi

- Kāpēc mazām valstīm ir nepieciešami savi bruņotie spēki?
- Kāds bija Nacionālo bruņoto spēku veidošanas politiskais un ekonomiskais konteksts pēc neatkarības atjaunošanas?
- Kāda bija *NATO* loma Latvijas Nacionālo bruņoto spēku veidošanā?

Papildu informācijas avoti

Literatūra

Engģizers, E. (red.) 2015. *Nacionālo bruņoto spēku 20 gadu vēstures konferences (2014. gada 27. novembris) referātu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs.

Hartmanis, J. 2019. *Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki: 1991–1994–2019*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku Apvienotais štābs.

Jansone, E. (red.) 2018. *Latvijas armijas komandieri*. Rīga: Jumava.

Jundzis, T. 1995. *Latvijas drošība un aizsardzība*. Rīga: Junda.

Jundzis, T. 1998. *Cik maksā valsts aizsardzība?* Rīga: Junda.

Jundzis, T. (red.) 2001. *Janvāra barikādes kā tautas pretestības forma totalitārajam režīmam un tās mācības (konference)*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija.

Krēsliņš, K. 2018. *No ģenerāļa līdz Saeimas deputātam*. Rīga: Jumava.

Krēsliņš, K. 2012. *Gods kalpot Latvijai! Ģenerāļa Kārļa Krēsliņa atmiņas par Nacionālo bruņoto spēku izveidi un attīstību*. Rīga: Enerģija un Pasaule.

Kristovskis, Ģ. V. 2017. *Ielauzties NATO*. Rīga: Lauku Avīze.

Interneta resursi:

Aizsardzības ministrijas interneta vietne, <https://www.mod.gov.lv/lv>

Nacionālās aizsardzības akadēmijas žurnāls “Kadets”, <https://www.naa.mil.lv/en/node/719>

Portāls Sargs.lv, www.sargs.lv

NBS kanāls youtube, <https://www.youtube.com/user/LatvijasArmija>

IX. Starptautiskās sadarbības nozīme valsts aizsardzībā vēsturiski un mūsdienās

Gatis Krūmiņš un Ieva Bērziņa

Latvija ir maza valsts, tāpēc starptautiskā sadarbība ir izšķiroši svarīga tās nacionālajai drošībai. Vēsture rāda, ka lielākos panākumus esam spējuši sasniegt tad, ja gribam un spējam sadarboties. Tā notika gan laikā, kad tika veidota Latvijas valsts – Neatkarības kara gados, gan tad, kad atjaunojām savu valstisko neatkarību. Turpretī Otrā pasaules kara priekšvakarā starptautiskā sadarbība bija kļuvusi ievērojami mazāka, kas apgrūtināja Latvijas un pārējo Baltijas valstu spēju pretoties PSRS agresijai. Starptautiskā sadarbība ir ne mazāk svarīga arī mūsdienās, jo viens no Latvijas drošības un aizsardzības politikas pilāriem ir kolektīvā aizsardzība, ko sniedz Latvijas dalība *NATO* un ES. Nodaļā autori skaidro, kā spēja sadarboties ar vērtībās radniecīgām un draudzīgām valstīm gan vēsturē, gan mūsdienās palīdz mazināt militāra uzbrukuma riskus un pretoties agresijai.

Sadarbības piemēri valsts aizsardzībā Latvijas Republikas vēsturē

1918. gada 18. novembrī tika proklamēta Latvijas Republika. Izveidotajai pagaidu valdībai nebija ne savas armijas, ne pietiekošu līdzekļu, lai pārņemtu kontroli pār Latvijas teritoriju. Pret Latvijas valsti kā demokrātisku republiku iestājās dažādi spēki gan Latvijā, gan aiz tās robežām. No Krievijas teritorijas sākās militāra intervence. Latvijas valsti neatbalstīja tās teritorijā esošais Vācijas karaspēks, kas drīzāk meklēja iespējas atbalstīt alternatīvus valstiskus veidojumus (piemēram, ideju par Baltijas valsti), kur dominējoša loma būtu vāciešiem. Šādā situācijā ļoti būtiski bija atrast sabiedrotos, kuri atbalstītu Latvijas Republikas nostiprināšanu, atbrīvošanu no tai naidīgiem karaspēkiem. Tādus izdevās atrast.

Liela ieguldījumu Latvijas neatkarības izcīnīšanā bija devušas kaimiņvalstu Igaunijas, Lietuvas un Polijas valdības un to armijas. Būtiska loma bija arī ārvalstu diplomātiskajām misijām. Piemēram, Lielbritānijas (vadītājs Alfrēds Berts) un Francijas (vadītājs Emanuels Diparkē) misijai bija liela politiskā loma Cēsu kauju un bermontiādes laikā 1919. gadā, tās sniedza arī ievērojamu militāro palīdzību Latvijas armijas formēšanā. Savukārt Amerikas Palīdzības administrācijas misija palīdzēja Latvijas iedzīvotājiem ar pārtiku.⁵⁴²

Ideja par plašu politisku savienību Baltijas jūras reģionā bija radusies jau 1919. gadā (viens no tās atbalstītājiem Latvijā bija toreizējais ārlietu ministrs Zigfrīds Anna Meierovics). Bulduru konferencē 1920. gada septembrī, kur piedalījās Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija, Somija un Ukraina, tika parakstīts politiskās savienības līgums, kas

542 Šiliņš, J. 2016. I pasaules karš un Brīvības cīņas, Latvijas valsts veidošana. Grām.: Krūmiņš, G. (red.) *Ieskats Latvijas vēstures svarīgākajos jautājumos*. Rīga: Valsts Kanceleja, 56.–69. lpp. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/media/76/download> (aplūkots 19.07.2022.).

paredzēja savstarpēju *de iure* atzīšanu, strīdīgo robežjautājumu noregulēšanu miera ceļā. Valstis apņēmas nepieļaut savā teritorijā kādas darbības pret citu konferences dalībvalsti, arī militāru spēku izvietošanu, un neslēgt pret citām dalībvalstīm vērstus līgumus. Līgums paredzēja arī turpmāku ciešāku sadarbību aizsardzībā – militāras konvencijas noslēgšanu. Līgums bija svarīgs diplomātisks panākums, tomēr tā virsmērķis (cieša un reāla Baltijas reģiona valstu sadarbība) netika sasniegts, jo tas juridiski nestājās spēkā – valstis to neratificēja.⁵⁴³ Viens no galvenajiem iemesliem bija Polijas un Lietuvas konflikts, kura rezultātā Polija anektēja daļu Lietuvas teritorijas, tostarp arī galvaspilsētu Viļņu. Līdz 1925. gadam galvenā sadarbības forma bija diplomātiska sadarbība un konferences. Baltijas valstis spēja sasniegt salīdzinoši augstu ārpolitikas koordinācijas līmeni, arī attiecībās ar Padomju Krieviju.

Latvija un Igaunija 1923. gada noslēdza militāras sadarbības līgumu, uz to pamudināja joprojām augstie drošības un aizsardzības riski. Kaimiņos esošā PSRS centās atjaunot kontroli pār Baltijas valstu teritoriju, destabilizēt situāciju citās valstīs. Ar PSRS līdzdalību 1923. gadā tika izraisītas provokācijas Bulgārijā un Vācijā. To spilgti apliecināja mēģinājums Igaunijā 1924. gada decembrī izdarīt valsts apvērsumu. Tā organizēšanā bija iesaistīti PSRS spēcīgie dienesti, tomēr tas neizdevās.⁵⁴⁴ Jau tobrīd pret Baltijas valstu ciešāku sadarbību principiāli nostājās PSRS, un tas nebija noslēpums. 1927.–1928. gadā izdotās Latviešu konversācijas vārdnīcas šķirklis par Baltijas valstu savienību (kur Lietuvas pievienošanās Latvijas un Igaunijas savienībai atzīta par labāko alternatīvu) noslēdzas ar vārdiem: “Turpretim PSRS izturas noteikti noraidoši pret katru ciešāku Baltijas valstu savienību, apgalvojot, ka tāda katrā gadījumā būšot vērsta pret viņas interesēm.”⁵⁴⁵ Kādas bija šīs intereses, Baltijas valstis un starptautiskā sabiedrība skaidri pieredzēja 1939.–1940. gadā.

1934. gadā tika noslēgts trīs Baltijas valstu (Latvijas, Igaunijas un Lietuvas) savienības līgums jeb Baltijas Antante. Tas nekad nekļuva par militāras sadarbības līgumu. Lielā mērā to noteica Lietuvas un Polijas konflikts. Lietuvai bija sarežģītas attiecības arī ar Vāciju. Latvija un Igaunija nevēlējās uzņemties nopietnas militāras saistības, ja Lietuva nonāktu kara situācijā. Tomēr līgumam bija pozitīva nozīme, jo starptautiski tas deva vēstījumu par Baltijas valstu vēlmi sadarboties.

Diemžēl reālā Baltijas valstu sadarbība 20. gadsimta 30. gados bija salīdzinoši vāja. Visas valstis vadīja autoritāri līderi, tās drīzāk bija orientētas uz pašizolāciju, nevis sadarbību. Mediju saturu kontrolēja cenzūra. Kad sākās Otrais pasaules karš, valstis necentās sadarboties, bet katra individuāli pasludināja neitralitāti, lai arī kara sākums tās tiešā veidā apdraudēja un ziņas par Molotova–Ribentropa pakta slepenajiem

543 Taurēns, J. 2022. Baltijas valstu savienība, 1919.–1925. gads. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirkklis/36165-Baltijas-valstu-savien%C4%ABba,-1919%E2%80%931925-gads> (aplūkots 19.07.2022.).

544 Jēkabsons, Ē. 2015. Padomju Savienības organizētais militārais apvērsums Tallinā 1924. gadā. *Sargs.lv*. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/starpkaru-periods/2015-01-12/padomju-savienibas-organizetais-militarais-apversums-tallina-1924-gada> (aplūkots 19.07.2022.).

545 Latviešu konversācijas vārdnīca. I sējums, 1927.–1928. gads. 1722.–1723. sleja.

protokoliem arī jau bija izplatījušas. PSRS prasmīgi izmantoja Baltijas valstu vājo sadarbību, sākot to pakļaušanas procesu. Vispirms tas notika ar ultimātajām prasībām Baltijas valstīs izvietot PSRS karaspēku (tā sauktie bāzu līgumi). Vispirms tāda prasība tika izvirzīta Igaunijai, un Igaunija tai piekrita, nekonsultējoties ar Latviju, ar kuru tai bija militāras sadarbības līgums. Pēc tam šādas prasības tika izvirzītas atsevišķi Latvijai un Lietuvai, un abu valstu vadītāji tām piekrita. Arī 1940. gada jūnijā PSRS ultimātus Baltijas valstīm izvirzīja katrai atsevišķi, labi apzinoties valstu zemo sadarbības spēju. Šeit jāakcentē, ka līdzīgas prasības par bāzu ierīkošanu 1939. gadā PSRS izvirzīja demokrātiju saglabājušajai Somijai. Somija atteicās, skaidri apzinoties drošības un suverenitātes riskus. PSRS sāka karu ar Somiju, tomēr Somija, lai arī zaudēja plašas teritorijas, nosargāja savu neatkarību. Baltijas valstis pēc dažiem mēnešiem tika okupētas un pievienotas PSRS. Neatkarību atjaunot izdevās vien pēc pusgadsimta 1991. gadā.

Jānis Dinēvičs: *“(..) ir pilnīgi skaidrs, ka bez Rietumu atbalsta, bez Latvijas valsts atzīšanas, mēs nekad nebūtu dabūjuši Krievijas armiju no šejienes ārā. Un te ir otrs moments, ko pierāda vēsture, ja Krievija izdodas saglabāt kaut vienu karabāzi, tas jau ir drauds nacionālajai neatkarībai, tas jau ir drauds suverenitātei. Krima atstāja Krievijas karabāzi, ar ko tas beidzās? (..) Krievija bija gatava visu to laiku stiept pēc iespējas garāku. Man, vadot sarunas, bija jānokārto šī procedūra, kā izvedīs, bet delegācija viena pati nekad nebūtu panākusi tik īsu termiņu, ja tas viss netiktu skatīts starptautiskajās institūcijās, ja nebūtu atbalsts no Rietumu valstīm.”*

Labs Baltijas valstu sadarbības piemērs ir neatkarības atjaunošanas process. Baltijas valstu tautas kustības – Latvijas Tautas Fronte, Igaunijas Tautas Fronte un Lietuvas Tautas kustība *Sajūdis* – kopš 1988. gada koordinēja savas darbības. Tika izveidota Baltijas padome, kurā regulāri tikās Baltijas tautu kustību līderi. Baltijas Padomes sanāksmē radās un tika apstiprināta akcijas “Baltijas ceļš” ideja. Cieši sadarbojās deputāti, kas tika ievēlēti PSRS Augstākajā Padomē. Sadarbība un informācijas apmaiņa bija kritiski svarīga, nepakļaujoties Baltijas valstu neatkarības pretinieku centieniem gāzt likumīgo varu 1991. gada janvārī.

Mēģinājumi iedibināt jaunu pasaules kārtību – Tautu savienība un Otrais pasaules karš

Pirmajā pasaules karā bija izpostītas plašas teritorijas un gājuši bojā miljoniem cilvēku. Tomēr kara rezultātā iezīmējās jauni principi pasaules kārtības organizēšanā. Tika ne tikai dibinātas jaunas valstis, bet meklēti scenāriji, kā nākotnē valstīm sadarboties un izvairīties no savstarpējiem konfliktiem. Šo principu ievērošanu gan lielā mērā kavēja veids, kā tika izvērtēts Pirmais pasaules karš un tā rezultāti. Par kara vienīgo vaininieci tika atzīta Vācija un tās sabiedrotie, un šīm valstīm ne tikai atņēma plašas teritorijas (izmaiņas ne vienmēr atbilda etniskajiem principiem), bet arī uzlika smagus reparāciju

maksājumus (kara zaudējumu atlīdzināšana citām valstīm). Lielā mērā tas notika pēc principa “uzvarētājus netiesā” un bieži bija nesamērīgs.

Jau pirms Pirmā pasaules kara beigām bija sākušās arī diskusijas par jaunas starptautiskas organizācijas nepieciešamību. 1918. gada 11. novembrī Vācija kapitulēja, un 1919. gada janvārī Parīzes miera konferences laikā tika formulēts priekšlikums izveidot jaunu starptautisku organizāciju Tautu Savienību jeb Nāciju Līgu. Tautu Savienības izveide bija daļa no 1919. gada 28. jūnijā parakstītā Versaļas miera līguma, kas stājās spēkā 1920. gada 10. janvārī. Šis datums tiek uzskatīts par organizācijas dibināšanas dienu. Tautu Savienības izveide bija nopietns solis valstu starptautiskās sadarbības stiprināšanā, tomēr tās rīcībā nebija tādu instrumentu, kas spētu iedarboties uz atsevišķu lielvalstu politiku. Lielvalstis vājināja Tautu Savienības pozīcijas, svarīgus jautājumus kārtojot savā starpā, Tautu Savienību neiesaistot. Spilgts piemērs bija Minhēnes vienošanās 1938. gadā, kad četras lielvalstis – Vācija, Itālija, Francija un Lielbritānija – vienojās par Vācijas teritoriālu pretenziju pret Čehoslovākiju apmierināšanu. Pati Čehoslovākija uz šīm sarunām netika pieaicināta.

Latvija Tautu Savienībā oficiāli tika uzņemta tikai 1921. gada 20. septembrī. Par uzņemšanu balsoja 38 valstu delegācijas, pret nebija neviena, atturējās vai nepiedalījās 10 valstis.⁵⁴⁶ Pirms tam 1921. gada 26. janvārī Latviju *de jure* kopīgi bija atzinušas sabiedrotās lielvalstis (Beļģija, Francija, Itālija, Japāna un Lielbritānija). ASV Latviju *de jure* atzina vien 1922. gada 28. jūlijā. Šāda kavēšanās bija skaidrojama ar lielvalstu piesardzību atzīt jaunas valstis, kamēr par to spēju nosargāt savu neatkarību tām nav pārliecības. Šie notikumi precīzi raksturo politisko situāciju pēckara Eiropā. No vienas puses, tiek deklarēti starptautiskās kārtības principi, bet, no otras, katrai nācijai un valstij tiesības uz savu eksistenci ir jāpierāda pašai.

Vienlaikus ļoti būtiski ir akcentēt, ka starptautisko sadarbību kā Latvijas Republikas vērtību definēja jau 1918. gada 18. novembrī, kad tika proklamēta Latvijas valsts. Latvijas Tautas Padomes politiskajā platformā valsts forma un attiecības ar citām valstīm tika definētas šādi: “Republika uz demokrātiskiem pamatiem. Apvienota, patstāvīga un neatkarīga Latvija Tautu Savienībā.”⁵⁴⁷ Līdz ar to Latvijas Republikas dibinātāji iekļaušanos starptautiskajā kopienā uzskatīja par stratēģisku nepieciešamību, un tas notika, pirms vēl šāda organizācija tika izveidota. Ja Latvija nebūtu uzvarējusi Neatkarības karā, kas bija iespējams, pateicoties sadarbībai ar kaimiņvalstīm, lielvalstis nekad Latvijas valsti nebūtu atzinušas, kā arī nebūtu veikušas kādas proaktīvas darbības, lai to nosargātu.

Latvija ārpolitiski Tautu Savienību ilgstoši uzskatīja par galveno miera, stabilitātes un *status quo* garantu. Latvijas delegācija piedalījās visās Tautu Savienības

546 Taurēns, J. 2022. Latvijas neatkarības atzīšana *de jure*. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/135905-Latvijas-neatkar%C4%ABbas-atz%C4%AB%C5%A1ana-de-jure> (aplūkots 19.07.2022.).

547 Latvijas Tautas Padomes politiskā platforma. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/api/image/original?name=24a6f2454601-71391fa4-6983-4241-afdb-6cec0295743a.jpg> (aplūkots 19.07.2022.).

pilnsapulcēs, nebaidījās skart sarežģītus jautājumus. Piemēram, 1927. gadā ārlietu ministra Fēliksa Cielēna uzruna, kurā viņš kritizēja Lielbritāniju un Franciju par nepietiekamu iesaisti miera uzturēšanā un kolektīvās drošības garantēšanā, guva plašu starptautisku rezonansi.⁵⁴⁸ Aktīvi Savienības darbā iesaistījās Latvijas ārlietu ministrs Vilhelms Munters, tomēr 30. gadu beigas starptautiskā situācija ievērojami sarežģījās un Tautu Savienības ietekme strauji samazinājās. 1938. gada 19. septembrī Latvija un Igaunija pilnsapulcē publiski deklarēja, ka atsakās no saistībām obligāti sniegt palīdzību citām Tautu Savienības locekļēm, kuras apdraudētu ārējie ienaidnieki. 1938. gada decembrī Latvija pieņēma neitralitātes likumu.⁵⁴⁹ Totalitārajām lielvalstīm lietu kārtību pasaulē izdevās pavērst virzienā, ka valstis attiecības kārtā bilaterāli – pārsvarā viena pret vienu. Tas īpaši neizdevīgi bija mazajām valstīm, ar kurām tika runāts no spēka pozīcijām. Kolektīvā drošība un atbildība vēl vairāk palika otrajā plānā.

Otrais pasaules karš sākās pēc tam, kad divas totalitārās lielvalstis – PSRS un nacistiskā Vācija – 1939. gada 23. augustā noslēdza savstarpējas neuzbrukšanas līgumu, kas īstenībā nozīmēja slepenu vienošanos par koordinētu uzbrukumu vairākām kaimiņvalstīm. Tās slepenais protokols paredzēja piecu valstu – Polijas, Lietuvas, Latvijas, Igaunijas un Somijas – sadalīšanu abu valstu interešu sfērās, kā arī PSRS tiesības anektēt daļu Rumānijas. Nodrošinājusies ar PSRS atbalstu, 1939. gada 1. septembrī Vācija uzbruka Polijai, iesākot Otro pasaules karu. Pāris nedēļas pēc Vācijas Polijai uzbruka arī PSRS, kurai jau tobrīd bija skaitliski lielākā armija Eiropā. Polijas drošības garantijas bija apsoltušas Lielbritānija un Francija, formāli tās tika pildītas, jo abas valstis pēc Vācijas iebrukuma Polijā pieteica Vācijai karu. Tomēr plašu karadarbību Lielbritānija un Francija neuzsāka, Polija bija nonākusi faktiskā izolācijā un tās armija, ņemot vērā pretinieka pārspēku, tika ātri sakauta.

Pirmajos divos Otrā pasaules kara gados līdz 1941. gada 22.jūnijam Vācijas sabiedrotā bija PSRS. Pēc uzbrukuma Somijai 1939. gadā PSRS tika izslēgta no Tautu Savienības, tomēr pēc tam, kad starp Vāciju un PSRS 1941. gada 22. jūnijā izcēlās karš, notika valstu pārgrupēšanās. Pēc tam, kad 1941. gada decembrī Vācija pieteica karu ASV, izveidojās Lielbritānijas, ASV un PSRS koalīcija, kas karoja pret Vāciju, Itāliju un Japānu. Lai arī ASV un Lielbritānija, no vienas puses, bet PSRS, no otras, bija ideoloģiski svešas un pat naidīgas valstis, taktisku apsvērumu dēļ to vadītāji izšķīrās par nepieciešamību militāri sadarboties, lai sakautu nacistisko Vāciju un tās sabiedrotos. ASV un Lielbritānijas sniegtā ekonomiska palīdzība PSRS bija ļoti nozīmīgs faktors, kas ļāva Sarkanajai armijai mainīt cīņas gaitu sev labvēlīgā virzienā, uzvarot Vāciju.

Jau 1941. gadā izskanēja ideja, ka ir nepieciešama jauna, globālo sabiedrību vienojoša organizācija, tiesa, Otrā pasaules kara laikā tā bija visai saistīta ar mērķi globālo pasauli apvienot cīņā pret tā sauktajām Ass valstīm – nacistisko Vāciju, Itāliju un Japānu. 1941. gada 14. augustā ASV prezidents Franklins Delano Rūzvelts un

548 Treijs, R. 2001. Latvija un pirmā globālā starptautiskā organizācija. *Latvijas Vēstnesis*, 21. septembris, 134. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/54043> (aplūkots 21.07.2022.).

549 Taurēns, J. & Feldmanis, I. 2016. Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā. Rīga: Jumava, 418.–419. lpp.

Lielbritānijas premjerministrs Vinstons Čērčils pieņēma Atlantijas statūtus, kas iezīmēja pamatprincipus miera nodrošināšanai pēc kara un pamatu ANO statūtiem.⁵⁵⁰ 1942. gada 1. janvārī 26 valstis parakstīja Apvienoto Nāciju deklarāciju.⁵⁵¹ Pēdējo reizi Tautu Savienības kopsapulce notika 1946. gada 18. aprīlī Ženēvā (Šveice).

Apvienoto Nāciju Organizācija – cilvēces centieni risināt starptautiskus konfliktus mierīgā ceļā pēc Otrā pasaules kara

Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) deklarētais princips ir “Miers, cieņa un vienlīdzība uz veselīgas planētas”.⁵⁵² 1945. gadā dibinātajā organizācijā 2022. gadā ir apvienojušās 193 valstis, būtībā visa pasaule.⁵⁵³ Tomēr ANO reālās iespējas ietekmēt deklarētā principa īstenošanu ir visai ierobežotas. Pamatā ierobežojumus nosaka pasaules lielvalstu atšķirīgās intereses un vērtības. Lai arī ANO ir pārstāvētas visas pasaules lielvalstis, ANO Drošības padomē⁵⁵⁴ pastāvīgās vietas un veto tiesības ir piecām valstīm, kas bija Otrā pasaules kara uzvarētāju koalīcijā – ASV, Lielbritānijai (Apvienotajai Karalistei), Francijai, PSRS (tagad Krievijas Federācijai) un Ķīnai. Drošības padomē uz laiku tiek ievēlētas vēl desmit valstis, bet bez veto tiesībām.

ANO Drošības padome ir tiesīga pieņemt visām pārējām dalībvalstīm saistošus lēmumus, tomēr, pateicoties veto tiesībām, svarīgi lēmumi ļoti bieži netiek pieņemti. Piemēram, veto tiesības Krievijas Federācijai nozīmē to, ka ANO Drošības padome nav spējīga pieņemt Krievijai nelabvēlīgus un saistošus lēmumus. Līdz ar to ANO Drošības padomes pastāvīgo dalībvalstu veto tiesības, no vienas puses, ir nozīmīgs ietekmes instruments starptautiskā miera un drošības jomā, bet, no otras puses, “neatbilst pašreizējai ģeopolitiskajai realitātei”,⁵⁵⁵ jo sniedz neproporcionālu varu Otrā pasaules kara uzvarētājiem. Ideoloģiskās atšķirības 21. gadsimtā visbiežāk izpaužas starp ASV, Lielbritāniju un Franciju, no vienas puses, un Krieviju un Ķīnu, no otras. Tomēr ANO Drošības padome vēl aizvien ir uzskatāma par nozīmīgāko sarunu platformu pasaules mērogā.⁵⁵⁶ Tāpat ANO ir bijusi nozīme Aukstā kara bipolaritātes līdzsvarošanā, un tā lielā mērā ir bijusi koloniālās sistēmas nojaukšanas virzītājspēks 20. gadsimta 50.–70.

550 Ignatāne, G. & Lulle, A. 2005. *Rokasgrāmata par ANO*, 11. lpp. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/267980809_Rokasgramata_par_ANO/citation/download (aplūkots 21.07.2022.).

551 Milestones in UN History. n.d. United Nations. Pieejams: <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/1941-1950> (aplūkots 21.07.2022.).

552 ANO interneta vietne. Pieejams: <https://www.un.org/en/> (aplūkots 21.07.2022.).

553 Ir arī reti izņēmumi. Piemēram, ANO nav pārstāvēta Taivana (jeb Ķīnas Republika) – *de facto* neatkarīga un demokrātiska valsts. Šāda situācija ir radusies, pateicoties Ķīnas Tautas Republikas (ĶTR) kategoriskiem iebildumiem. ĶTR Taivanu uzskata par savu teritoriju.

554 United Nations Security Council. n.d. United Nations. Pieejams: <https://www.un.org/securitycouncil/> (aplūkots 21.07.2022.).

555 Council on Foreign Relations. 2021. The UN Security Council. Pieejams: <https://www.cfr.org/background/un-security-council#chapter-title-0-6> (aplūkots 21.07.2022.).

556 Bukovskis, K. 2020. Latvijas intereses un iespējas Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības padomes nepastāvīgās dalībvalsts statusā. Latvijas Ārpolitikas institūts. Pieejams: https://www.lai.lv/publikacija/latvijas-intereses-un-iespejas-apvienoto-naciju-organizācijas-drošības-padomes-nepastāvīgās-dalībval-873?get_file=1 (aplūkots 21.07.2022.).

gados.⁵⁵⁷ Tomēr visvairāk kritikas ANO ir saņēmusi par nespēju risināt jautājumus, kas ir saistīti ar drošību un militāro konfliktu novēršanu.

Apzinoties šo situāciju, ANO šķietami vairāk pievēršas citām problēmām, kur tā saredz lielākas ietekmes iespējas. ANO pievēršas nevienlīdzības mazināšanai un klimata jautājumiem, veselības aprūpei maznodrošinātās valstīs. Šo virzienu skaidri apliecina 2015. gadā ANO Ģenerālās asamblejas apstiprinātie 17 globālie ilgtspējīgas attīstības mērķi 2030. gadam.⁵⁵⁸ Mērķi ir atbalstāmi un aktuāli, tomēr daudzos gadījumos tie pārklājas ar tiem, kurus ir izvirzījusi arī Eiropas Savienība (ES) un *NATO*. Objektīvi vērtējot, abas reģionālās sadarbības platformas uzstādītos mērķus risina efektīvāk. Tas arī izskaidro Latvijas lielāku stratēģisko orientāciju uz ES un *NATO*, nevis ANO. Ja Latvijai uzbruktu agresīva kaimiņvalsts, piemēram, Krievija, tad sekotu tūlītēja *NATO* reakcija. Ņemot vērā Krievijas veto tiesības ANO Drošības padomē, var droši apgalvot, ka ANO nekādus nopietnus lēmumus pieņemt nespētu, līdzīgi, kā tas ir Ukrainas kara gadījumā.

Latvija ir ANO dalībvalsts kopš 1991. gada 17. septembra, un tā ir nozīmīga platforma, kurā Latvija īsteno savas ārpolitiskās intereses. Kā uzsver Latvijas Republikas Ārlietu ministrija: “ANO sistēmas ietvaros Latvija ir bijusi ievēlēta tādās nozīmīgās ANO struktūrās kā Cilvēktiesību padome, Ekonomisko un sociālo lietu padome, Sieviešu statusa komisija un citās. Turpmākajai piegādei ir izvirzīts mērķis kļūt par ANO Drošības padomes dalībvalsti 2026.–2027. gadā. Kopš 2016. gada Latvija sniedz savu ieguldījumu arī ANO miera uzturēšanā.”⁵⁵⁹ 2021. gada 25. martā ANO Ģenerālā Asambleja apstiprināja Latvijas un citu līdzīgi domājošu valstu rezolūciju “Globālā mediju un informācijas pratības nedēļa”, kas ir vērsta uz dezinformācijas un maldinošas informācijas ierobežošanu, tādējādi piesakot sevi kā nozīmīgu starptautisku spēlētāju globālās informatīvās telpas sakārtošanā.⁵⁶⁰ Nozīmīgs Latvijas panākumu ir arī bijušās Valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas kā Baltijas valstu kopīgās kandidātes izvirzīšanu ANO ģenerālsēkretāra amatam 2006. gadā.⁵⁶¹

Eiropas Savienība – demokrātiskās vērtībās un ekonomiskās interesēs balstīta apvienība

Eiropa ir multikulturāls un multietnisks pasaules reģions, un kopš Romas impērijas laikiem nevienam valstiskam veidojumam nav izdevies iegūt dominējošu

557 Reire G. 2022. Apvienoto Nāciju Organizācija. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/134741> (aplūkots 19.07.2022.).

558 ANO ilgtspējīgas attīstības mērķi. Pieejams: <https://pkc.gov.lv/lv/attistibas-planosana-latvija/ano-ilgtspējīgas-attistibas-merki> (aplūkots 19.07.2022.).

559 Ārlietu ministrija. 2021. Latvija ANO 30. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/latvija-ano-30> (aplūkots 21.07.2022.).

560 Ārlietu ministrija. 2021. ANO apstiprina Latvijas rosinātu rezolūciju cīņai pret dezinformācijas un maldinošas informācijas izplatību. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/jaunums/ano-apstiprina-latvijas-rosinatu-rezoluciju-cinai-pret-dezinformācijas-un-maldinosas-informācijas-izplatību> (aplūkots 21.07.2022.).

561 Vīķe-Freiberga, V. 2006. *Valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas paziņojums par izvirzīšanu ANO Ģenerālsēkretāra amatam*. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/jaunums/valsts-prezidentes-vairas-vikes-freibergas-pazinojums-par-izvirzisanu-ano-generalsekretara-amatam> (aplūkots 21.07.2022.).

statusu pār visu Eiropu. Šāda situācija vēsturiski bija izveidojusi īpašu starpvalstu attiecību kultūru. Periodiski kari un militāri konflikti bija Eiropas ikdiena. Tie atnesa lielu postu iedzīvotājiem, tomēr situācijas atkārtojās. Divdesmitā gadsimta pirmajā pusē trīsdesmit gadu laikā Eiropā plosījās divi pasaules kari un Eiropa bija nonākusi uz pilnīga sociālekonomiska sabrukuma sliekšņa. Pusi Eiropas bija pakļāvusi un kopš 1945. gada savā kontrolē turēja totalitārā PSRS. Šajā situācijā vairākums pārējo Eiropas valstu spēja mainīt savu domāšanu, pārvarēt nesaskaņas un sākt cita līmeņa sadarbību.

Starp ES idejas autoriem var minēt vairākus Rietumu politiķus, piemēram, Francijas ārlietu ministru Robēru Šūmani, Vācijas Federatīvās Republikas (VFR) kancleru Konrādu Adenaueru un arī Lielbritānijas premjerministru Vinstonu Čērčilu. R. Šūmanis 1950. gada 9. maijā nāca klājā ar deklarāciju par Eiropas Ogļu un tērauda kopienas (EOTK) izveidi, kuras mērķis bija ar ekonomiskām svirām novērst jauna kara iespējamību Eiropā: “Ogļu un tērauda ražošanas apvienošanai būtu nekavējoties jānodrošina kopēji pamati ekonomikas attīstībai, kas būtu pirmais solis Eiropas federācijas izveidē un mainītu to reģionu likteni, kuri gadiem ilgi ir ražojuši kaujas munīciju un ir pastāvīgi bijuši šīs munīcijas upuri.”⁵⁶² Tāpēc šai iniciatīvai ir ne tikai ekonomiski aspekti, bet arī morālā un vērtību dimensija.⁵⁶³ Šūmaņa deklarācija bija nozīmīgs atskaites punkts vienotas Eiropas idejas praktiskā izveidē, tāpēc 9. maiju ES atzīmē kā Eiropas dienu. 1951. gada 18. aprīlī Nīderlande, Beļģija, Francija, VFR, Itālija un Luksemburga parakstīja Parīzes līgumu, nodibinot EOTK. Ar to Eiropas atjaunošanai un ieroču ražošanai nepieciešamo ogļu un tērauda rūpniecība tika pakļauta kopīgai kontrolei.⁵⁶⁴

1958. gadā sāka darboties Eiropas Ekonomikas kopiena (EEK), kas paplašināja EOTK darbību citās ekonomikas nozarēs, kā arī Eiropas atomenerģijas kopiena (*Euratom*).⁵⁶⁵ Šajā gadā izveidoja arī Eiropas Parlamentāro asambleju, kas 1962. gadā kļuva par Eiropas Parlamentu. Sākumā deputātus darbam Eiropas Parlamentā deleģēja dalībvalstu parlamenti, bet kopš 1979. gada tos ievēl tiešās vēlēšanās.⁵⁶⁶ Divdesmitā gadsimta 60. gadiem ES vēsturē raksturīga ekonomiskā izaugsme un attīstība – tika izveidota Eiropas Brīvās tirdzniecības asociācija, pirmā kopējā lauksaimniecības politika, apvienotas trīs kopienu (EOTK, EEK un *Euratom*) izpildstruktūras un izveidota “vienota administratīvā iestāde (Komisija) un viena izpildvara (Padome)”,

562 Eiropas Savienība. n.d. Šūmaņa deklarācija 1950. gada maijā. Pieejams: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_lv (aplūkots 21.07.2022.).

563 Brikmāne, E. 2020. Kas ir Šūmaņa deklarācija. *LV portāls*, 9. maijs. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/315957-kas-ir-sumana-deklaracija-2020> (aplūkots 21.07.2022.).

564 Palkova A. 2022. Eiropas Savienība. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/122147-Eiropas-Savien%C4%ABba> (aplūkots 19.07.2022.).

565 Eiropas Savienība. n.d. Eiropas Savienības vēsture 1945–1959. Pieejams: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59_lv (aplūkots 21.07.2022.).

566 Eiropas Savienības faktu lapas. n.d. Eiropas Parlaments: vēsturisks atskats. Pieejams: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/lv/sheet/11/the-european-parliament-historical-background> (aplūkots 21.07.2022.).

1968. gadā sāka darboties muitas savienība un “sešas EEK dibinātās dalībvalstis atceļ muitas nodokļus par precēm, ko tās savstarpēji importē”.⁵⁶⁷

1973. gadā Eiropas Kopiena paplašinājās – dalībvalstīm Vācijai, Francijai, Itālijai, Nīderlandei, Beļģijai un Luksemburgai pievienojās Dānija, Īrija un Apvienotā Karaliste.⁵⁶⁸ Astoņdesmitajos gados Eiropas Kopienai pievienojas Grieķija, Spānija un Portugāle, kā arī turpinājās vienota tirgus izveide un sadarbība izglītības un zinātnes jomā – 1984. gadā sāka darboties pirmā Eiropas pētniecības programma, bet 1987. gadā – studentu apmaiņas programma *Erasmus*.⁵⁶⁹

1992. gadā parakstīja Māstrihtas līgumu, ar kura stāšanās spēkā 1993. gada 1. novembrī izveidoja Eiropas Savienību. Tāpat 1993. gadā “tiek izveidots vienotais tirgus, kurā ir 4 brīvības, proti, brīva cilvēku, preču, pakalpojumu un naudas plūsma”, 1994. gadā – Eiropas Ekonomikas zona (EEZ), bet 1999. gada 1. janvārī ES ieviesa eiro komerciāliem un finansiāliem darījumiem, kas pēc diviem gadiem kļuva par ES valūtu. Deviņdesmitajos gados turpinājās ES paplašināšanās, un tai pievienojās Austrija, Somija un Zviedrija,⁵⁷⁰ 2004. gadā – Čehija, Kipra, Igaunija, Latvija, Lietuva, Ungārija, Malta, Polija, Slovēnija, Slovākija, bet 2007. gadā – Rumānija un Bulgārija.⁵⁷¹ 2013. gadā ES pievienojās Horvātija, savukārt Lielbritānija referendumā 2016. gadā nobalsoja par izstāšanos no ES.⁵⁷² Pēdējā desmitgadē ES nācies saskarties ar dažādām krīzēm – finanšu, terorisma uzbrukumī, migrācijas pieplūdums, *COVID-19* pandēmija, Krievijas karš Ukrainā un citām.

Latvija kopš neatkarības atjaunošanas īstenoja konsekventu politiku, lai kļūtu par ES dalībvalsti. Šādu mērķi definēja jau pirmā valdība, ko pēc neatkarības atjaunošanas apstiprināja atbilstoši Satversmei ievēlētā Saeima. 1995. gadā Saeima apstiprināja “Latvijas ārpolitikas pamatvirzienus līdz 2005. gadam”, kur iestāšanās ES bija definēta kā viens no prioritāriem pamatvirzieniem, jo “iestāšanās Eiropas Savienībā (ES) ir būtiska latviešu tautas izdzīvošanas un Latvijas valsts saglabāšanas iespēja. Iekļaušanās ES ekonomiskajā sistēmā veicinās Latvijas saimniecības, zinātnes, izglītības un kultūras straujāku attīstību.”⁵⁷³ Šo mērķi konsekventi īstenoja visas Latvijas valdības. Pieteikumu pievienoties ES Latvija iesniedza 1995. gadā un 2004. gada 1. maijā kļuva par pilntiesīgu ES dalībvalsti, bet 2014. gada 1. janvārī pievienojās

567 Eiropas Savienība. n.d. Eiropas Savienības vēsture 1960–1969. Pieejams: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1960-69_lv (aplūkots 21.07.2022.).

568 Eiropas Savienība. n.d. Eiropas Savienības vēsture 1970–1979. Pieejams: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1970-79_lv (aplūkots 21.07.2022.).

569 Eiropas Savienība. n.d. Eiropas Savienības vēsture 1980–1989. Pieejams: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1980-89_lv (aplūkots 21.07.2022.).

570 Eiropas Savienība. n.d. Eiropas Savienības vēsture (1990.–1999. g.). Pieejams: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1990-99_lv (aplūkots 21.07.2022.).

571 Eiropas Savienība. n.d. Eiropas Savienības vēsture (2000.–2009. g.). Pieejams: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/2000-09_lv (aplūkots 21.07.2022.).

572 Eiropas Savienība. n.d. Eiropas Savienības vēsture no 2010. gada līdz 2019. gadam. Pieejams: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/2010-19_lv (aplūkots 21.07.2022.).

573 Latvijas ārpolitikas pamatvirzieni līdz 2005. gadam. 1995. *Latvijas Vēstnesis*, 21, 9. februāris.

eirozonai.⁵⁷⁴ 2015. gadā Latvija bija Eiropas Savienības Padomes prezidējošā valsts, un šajā periodā fokusējās uz tādām prioritārās darbības jomām kā ES konkurētspēja, Eiropas digitālās ekonomikas un digitālā vienotā tirgus attīstība un sadarbība ar ES kaimiņu valstīm.⁵⁷⁵ Latvijas dalība ES ir nozīmīga arī no nacionālās drošības viedokļa, kur tai ir būtiska papildinoša loma *NATO* kolektīvajā aizsardzībā.⁵⁷⁶

Jānis Dinēvičs: “Šobrīd atkal ir pamats uzskatīt, ka pastāv (..) ļoti būtisks apdraudējums, un (..), ja mēs nebūtu Eiropas Savienībā, ja mēs nebūtu šobrīd *NATO*, tādā gadījumā mūsu pozīcijas būtu taisni tādas pašas, kādas šobrīd ir Ukrainā.”

Ziemeļatlantijas līguma organizācija (*NATO*) kā kolektīvā aizsardzības sistēma

Kolektīvo aizsardzību vienkāršoti varētu raksturot ar slaveno četru musketieru teicienu: “Viens par visiem, visi par vienu!” Starptautiskās drošības jomā šāda pieeja dod iespēju valstīm ar līdzīgu vērtību sistēmu aizstāvēt savas intereses pret apdraudējumu to drošībai un suverenitātei, ja tas pārspēj katras atsevišķas valsts militārās spējas. Tā radās ideja par Ziemeļatlantijas līguma organizācijas (*NATO* – *North Atlantic Treaty Organization*) izveidi. Tās dibinātāji pauda apņēmību “sargāt savu tautu brīvību, kopējo mantojumu un civilizāciju, kas dibināta uz demokrātijas, personas brīvības un likuma varas principiem”⁵⁷⁷ sarežģītā ģeopolitiskā situācijā pēc Otrā pasaules kara beigām. Lai arī viena no kara izraisītājiem nacistiskā Vācija bija sakauta, tomēr cits totalitārais režīms – staļiniskā PSRS – tieši kara rezultātā bija ievērojami palielinājusi savu ietekmi Eiropā un globāli. Gandrīz visās teritorijās, kur kara gaitā bija nonācis PSRS karaspēks, pēckara laikā tika dibināti komunistiski režīmi, kuri bija atkarīgi no PSRS un kuru ārpolitiku un iekšpolitiku kontrolēja PSRS. Ja šo valstu un iedzīvotāju lojalitāte PSRS tika apdraudēta, PSRS veica militāru intervenci. Tā notika Ungārijā 1956. gadā un Čehoslovākijā 1968. gadā.

PSRS radītais apdraudējums, kā arī nepieciešamība “aizliegt nacionālistiska militarisma atdzimšanu Eiropā” un veicināt Eiropas politisko integrāciju⁵⁷⁸, noteica to, kāpēc 1949. gada 4. aprīlī tika dibināta *NATO*, kas sākotnēji apvienoja ASV, Kanādu un desmit Eiropas valstis: Beļģiju, Dāniju, Franciju, Islandi, Itāliju, Lielbritāniju,

574 Ārlietu ministrija. 2021. Latvijas iestāšanās ES. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/latvijas-iestasanas-es> (aplūkots 22.07.2022.).

575 Ārlietu ministrija. 2020. Latvijas prezidentūra ES padomē 2015. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/latvijas-prezidentura-es-padome-2015> (aplūkots 22.07.2022.).

576 Saeimas 2019. gada 26. septembra paziņojums “Par Nacionālās drošības koncepcijas apstiprināšanu”. Latvijas Vēstnesis, 197, 27.09.2019. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/309647> (aplūkots 22.07.2022.).

577 Ziemeļatlantijas līgums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/52> (Aplūkots 22.07.2022.).

578 NATO. 2022. A Short History of NATO. Pieejams: https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm (aplūkots 23.07.2022.).

Luksemburgu, Nīderlandi, Norvēģiju un Portugāli. Eiropas valstīm īpaši svarīga bija ASV kā lielvaras iesaistīšanās Eiropas drošības garantijās, jo tas lika PSRS atturēties no tālākas teritoriālas ekspansijas. Otru kolektīvās drošības sistēmu izveidoja PSRS un tās padomju satelītvalstis Centrālajā un Austrumu Eiropā: Albānija (izstājās 1968. gadā), Bulgārija, Čehoslovākija, Vācijas Demokrātiskā Republika (VDR), Ungārija, Polija un Rumānija. Šīs valstis noslēdza Varšavas pakta jeb Varšavas līgumu 1955. gada 14. maijā, reaģējot uz VFR pievienošanos *NATO*. *NATO* dalībvalstis apzīmēja ar jēdzienu “Rietumu bloks”, bet Varšavas pakta dalībvalstis veidoja Austrumu bloku. Varšavas pakts beidza savu darbību līdz ar PSRS sabrukumu 1991. gadā.⁵⁷⁹ Tādējādi periodu pēc Otrā pasaules kara līdz PSRS sabrukumam sauc par Auksto karu, jo tas bija ilgstošs saspīlējums starp ASV un PSRS un abu lielvaru sabiedrotajiem, kas tomēr nepārauga tiešā karadarbībā, lielā mērā pateicoties atomieročiem kā atturēšanas elementam, jo abas puses saprata, ka to lietošanas sekas izraisīs globālu katastrofu un zaudētāji būs visi.

NATO turpināja darbību arī pēc Aukstā kara beigām, pielāgojoties jaunajiem apstākļiem un lielā mērā arī veidojot jauno pasaules kārtību. Māris Riekstiņš uzsver, ka “*NATO* ir visveiksmīgākā kolektīvās aizsardzības alianse vēsturē, lielā mērā pateicoties tās spējai adaptēties un transformēties”.⁵⁸⁰ To apliecina tas, ka *NATO* dalībvalstu loks pakāpeniski paplašinājās gan pirms, gan pēc PSRS sabrukuma, tām brīvprātīgi pievienojoties aliansei. Aukstā kara periodā par *NATO* dalībvalstīm kļuva Grieķija un Turcija (1952.), VFR (1955., no 1990. gada kā Vācija) un Spānija (1982.). Tomēr lielāko paplašināšanos *NATO* piedzīvoja pēc PSRS sabrukuma, kad tai pievienojās liela daļa Centrālās un Austrumu Eiropas valstu: Čehija, Polija, Ungārija (1999.), Bulgārija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Rumānija, Slovākija, Slovēnija (2004.), Melnkalne (2017.) un Ziemeļmaķedonija (2020.).⁵⁸¹ Viens no iemesliem, kāpēc *NATO* saglabāja savu nozīmi arī pēc Aukstā kara beigām, bija bažas par PSRS juridiskās mantnieces Krievijas iespējamu agresiju,⁵⁸² kas ir pilnā mērā attaisnojušās pēc Krievijas iebrukumiem Gruzijā 2008. gadā un Ukrainā 2014. un 2022. gadā, kā arī citu veidu ietekmes operācijām šajās un citās valstīs.

Tajā pašā laikā *NATO* paplašināšanās ir viens no ieganstiem, ar ko Krievija saasina attiecības ar Rietumiem. Krievijas pozīcijas pamatā ir apgalvojums, ka Rietumu līderi PSRS sabrukuma periodā it kā ir devuši solījumu nepaplašināt *NATO*, tomēr ir veikti daudzi analītiskās žurnālistikas un akadēmiski pētījumi, kas pierāda,

579 NATO. n.d. What was the Warsaw Pact? Pieejams: https://www.nato.int/cps/us/natohq/declassified_138294.htm (aplūkots 23.07.2022.).

580 Riekstiņš, M. 2009. The NATO Alliance Transformed: A Latvian Perspective. *American Foreign Policy Interests*, 31(2), 100-103, 100.lpp., DOI: 10.1080/10803920902861548.

581 NATO. 2022. Member countries. Pieejams: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm (aplūkots 23.07.2022.).

582 Gallis, P. E. 1997. NATO: Article V and Collective Defense. *CRS Report for Congress*, July 17. Pieejams: https://www.everycrsreport.com/files/19970717_97-717_c1327f1928fb952a50b4dea74717965c15420124.pdf (aplūkots 23.07.2022.).

ka šī Krievijas politisko līderu kultivētā tēze ir mīts.⁵⁸³ Pēc PSRS sabrukuma *NATO* un Krievija centās veidot attiecības partnerības gaisotnē, un 2000. gadā intervijā britu raidorganizācijai *BBC* Krievijas prezidents Vladimirs Putins pat neizslēdza iespēju, ka Krievija varētu pievienoties *NATO*.⁵⁸⁴ Tomēr pakāpeniski attiecības kļuva sliktākas, zemāko punktu sasniedzot 2021. gadā, kad tika apturēta 1998. gadā izveidotā Krievijas diplomātiskā misija *NATO*, 2001. gadā izveidotais *NATO* informācijas birojs Maskavā un 2002. gadā izveidotā *NATO* militārās sadarbības misija Maskavā.⁵⁸⁵

Periodā pēc PSRS sabrukuma un jo īpaši pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā 2022. gadā, Krievijas kaimiņvalstīm ir īpaši svarīgs kolektīvās aizsardzības princips, ko iemieso 1949. gada 4. aprīlī Vašingtonā noslēgtā Ziemeļatlantijas līguma 5. pants: “Puses vienojas, ka bruņotu uzbrukumu vienai vai vairākām no tām Eiropā vai Ziemeļamerikā uzskatīs par uzbrukumu visām dalībvalstīm, un tādēļ tās apņemas, ka šāda uzbrukuma gadījumā katra no tām, izmantojot individuālās un kolektīvās paš aizsardzības tiesības, kas paredzētas Apvienoto Nāciju Organizācijas Hartas 51. pantā, sniegs palīdzību Pusei vai Pusēm, kas pakļautas uzbrukumam, individuāli un kopā ar citām Pusēm, veicot pasākumus, kurus tās uzskata par nepieciešamiem, ieskaitot bruņota spēka pielietošanu, lai atjaunotu un saglabātu Ziemeļatlantijas reģiona drošību. Par jebkādu šādu bruņotu uzbrukumu un visiem pasākumiem, kas tā rezultātā ir veikti, nekavējoties jāziņo Drošības padomei. Tie jāpārtrauc, kad Drošības padome ir veikusi nepieciešamās darbības, lai atjaunotu un saglabātu starptautisku mieru un drošību.”⁵⁸⁶ Latvijas 2019. gada Nacionālās drošības koncepcija nosaka, ka “Latvijas drošības un aizsardzības garants ir *NATO* kolektīvās aizsardzības princips”⁵⁸⁷, bet 2020. gada Valsts aizsardzības koncepcija definē *NATO* kolektīvo aizsardzību kā vienu no četriem galvenajiem darbības virzieniem, uz kā balstās Latvijas aizsardzība (pārējie trīs ir Nacionālie bruņotie spēki, visaptveroša aizsardzība un starptautiskā sadarbība, kas akcentē divpusējo attiecību nozīmi militārajā jomā ar ASV, Kanādu, Baltijas jūras reģiona valstīm un lielākajiem Eiropas sabiedrotajiem).⁵⁸⁸

583 Eckel, M. 2021. Did The West Promise Moscow That NATO Would Not Expand? Well, It's Complicated. Radio Free Europe Radio Liberty, May 19. Pieejams: <https://www.rferl.org/a/nato-expansion-russia-mislead/31263602.html> (aplūkots 22.07.2022.); Kramer, M. 2009. The Myth of a No-NATO-Enlargement Pledge to Russia. *The Washington Quarterly*, 32(2), 39-61, DOI: 10.1080/01636600902773248; Sarotte, M. L. 2014. A Broken Promise? What the West Really Told Moscow About NATO Expansion. *Foreign Affairs*, 93(5), 90-97.

584 BBC Breakfast with Frost. 2000, March 5. Pieejams: [news.bbc.co.uk/hi/english/static/audio_video/programmes/breakfast_with_frost/transcripts/putin5.mar.txt](https://www.bbc.co.uk/hi/english/static/audio_video/programmes/breakfast_with_frost/transcripts/putin5.mar.txt) (aplūkots 23.07.2022.).

585 NATO. 2022. NATO-Russia relations. Pieejams: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/2/pdf/220214-factsheet_NATO-Russia_Relations_e.pdf (aplūkots 23.07.2022.).

586 Ziemeļatlantijas līgums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/52> (aplūkots 22.07.2022.).

587 Saeimas 2019. gada 26. septembra paziņojums “Par Nacionālās drošības koncepcijas apstiprināšanu”. Latvijas Vēstnesis, 197, 27.09.2019. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/309647> (aplūkots 22.07.2022.).

588 Saeimas 2020. gada 24. septembra paziņojums “Par Valsts aizsardzības koncepcijas apstiprināšanu”. Latvijas Vēstnesis, 186, 25.09.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/317591> (aplūkots 23.07.2022.).

Romualds Ražuks: “(..) nacionālā drošība sastāv no diviem spārniem – militārā aizsardzība un civilā aizsardzība. (..) Mēs runājam par NATO piekto pantu.”

Imants Ziediņš: “No 2004. gada, kad mēs iestājāmies NATO, vairāk (..) koncentrējāmies uz starptautiskām operācijām (..), mūsu dalību kolektīvās NATO aizsardzības kontekstā, starptautiskajās operācijās un varbūt mazliet novirzījāmies no pašaizsardzības spēju stiprināšanas, un tad 2008. gads [Krievijas iebrukums Gruzijā] tas bija tāds kā pirmais zvans.”

Saasinoties drošības situācijai Eiropā, 2022. gadā tradicionāli neatkarīgā Somija un Zviedrija nolēma pievienoties NATO, lai arī varētu izmantot kolektīvo aizsardzību Krievijas agresijas gadījumā. Vērojot Krievijas saasināti agresīvo uzvedību starptautiskajā politikā, Somijas prezidents Sauli Nīnisto jau 2022. gada Jaungada uzrunā teica: “Ultimāti, ko Krievija [2021. gada] decembrī izvirzīja ASV un NATO, attiecas uz Eiropu. Tie ir pretrunā ar Eiropas drošības kārtību. Interesu sfēras nepieder pie 2020. gadiem. Visu valstu suverēnā vienlīdzība ir pamatprincips, kas ikvienam būtu jāievēro. (..) Somijas manevrēšanas un izvēles brīvība ietver arī iespēju militāri pievienoties un pieteikties dalībai NATO, ja mēs paši tā nolemjam. NATO īsteno tā saukto Atvērto durvju politiku, kuras turpināšanās Somijai ir vairākkārt apstiprināta, arī publiski.”⁵⁸⁹ Tomēr pirmais skaļākais trauksmes zvans Eiropas valstu attiecībās ar Krieviju ieskanējās jau 2014. gadā, kad Krievija pretēji starptautisko tiesību normām anektēja Krimu un sāka karu Dienvidaustrumukrainā. Pēc šī notikuma starptautisko attiecību un militārie eksperti un profesionāļi plaši sāka lietot jēdzienus “hibrīdkarš” un “hibrīddraudis”.

Hibrīdkarš un “krāsaino revolūciju” karadarbība

Krimas aneksiju 2014. gadā Krievijai izdevās īstenot, organizējot prokrieviskus mītiņus, gāžot Krimas politisko vadību un sarīkojot starptautisko tiesību normām neatbilstošu referendumu par Krimas atdalīšanos no Ukrainas, kā arī pakļaujot pussalas iedzīvotājus vienpusējai Krievijas mediju ietekmei.⁵⁹⁰ Šī pieeja, kurā tika izmantoti gan militāri, gan nemilitāri risinājumi, Rietumu militāros līderus un ekspertus rosināja lietot jēdzienu “hibrīdkarš”, lai raksturotu veidu, kā Krievijai izdevās pārkāpt Ukrainas teritoriālo integritāti. Jēdziens “hibrīdkarš” gan bija formulēts jau pirms tam, un tā principus var saskatīt arī senākos vēsturiskos piemēros. Džeimss Matiss un Franks Hofmans, rakstot par nākotnes karadarbību, 2005. gadā formulēja, ka hibrīdkarš ir “dažādu kara veidu un līdzekļu apvienošana”.⁵⁹¹ Šo ideju precīzāk paskaidro F. Hofmana

589 President of the Republic of Finland. 2022. President of the Republic of Finland Sauli Niinistö's New Year's Speech on 1 January 2022. Pieejams: <https://www.presidentti.fi/en/speeches/president-of-the-republic-of-finland-sauli-niinistos-new-years-speech-on-1-january-2022/> (aplūkots 23.07.2022.).

590 Bērziņa, I. 2019. Weaponization of “Colour Revolutions”. *Journal of Political Marketing*, 18(4), 330–343, DOI: 10.1080/15377857.2019.1678905.

591 Mattis, J. N. & Hoffman, F. 2005. Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. *Proceedings of the U.S. Naval Institute*, November. Pieejams: <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2005/november/future-warfare-rise-hybrid-wars> (aplūkots 23.07.2022.).

hibrīddraudu definīcija: “Vienlaicīga un adaptīva konvencionālo ieroču, neregulāras taktikas, terorisma un noziedzīgas uzvedības kombinācijas izmantošana kaujas laukā, lai sasniegtu politiskos mērķus.”⁵⁹² Tātad hibrīdkarš ir jebkādu militāru un nemilitāru risinājumu integrēts lietojums politisko un militāro mērķu sasniegšanai. Piemēram, *NATO* Stratēģiskās komunikācijas centrs no stratēģiskās komunikācijas viedokļa izceļ šādas hibrīddraudu tematiskās jomas: teritoriāli pārkāpumi; nevalstisku un valdības organizētu nevalstisko organizāciju darbība; spiegošana un infiltrācija; etniskas vai kultūras identitātes ekspluatācija; mediji; tiesiskais ietvars; aģitācija un pilsoniskie nemieri; kiberoperācijas; reliģiskās grupas; akadēmiskās grupas; iebiedēšana ar spēka lietojumu; enerģētiskā atkarība; politiskie darbinieki; ekonomiskās sviras; kukuļošana un korupcija.⁵⁹³ Tas nozīmē, ka praktiski jebkuru dzīves jomu slēptā vai atklātā veidā var izmantot par karadarbības instrumentu.

No Krievijas oficiālo varu reprezentējošo politisko un militāro līderu un ekspertu skatpunkta⁵⁹⁴ mūsdienu karadarbības, ko raksturo miera un kara stāvokļa saplūšana un integrēts militāro un nemilitāro risinājumu lietojums, spilgtākā izpausme ir tā saucamās krāsainās revolūcijas. Tās var definēt kā “nevardarbīgus masu protestus, kuru mērķis ir vēlēšanu ceļā mainīt esošo valdību, kas pārstāv nedemokrātisku režīmu”.⁵⁹⁵ Tas ir process, kas daudzējādā ziņā ir līdzīgs arī Latvijas Trešajai atmodai, tomēr par krāsainajām revolūcijām sauc masu protestus, kas sākās ar Buldozeru revolūciju Serbijā 2000. gadā, kurai sekoja Rožu revolūcija Gruzijā 2003. gadā, Oranžā revolūcija Ukrainā 2004. gadā, Tulpju revolūcija Kirgizstānā 2005. gadā un daudzi nesekmīgi mēģinājumi gāzt autoritārus līderus Azerbaidžānā, Baltkrievijā, Krievijā, Uzbekistānā un citās valstīs. Šīs revolūcijas sauc par krāsainām tādēļ, ka tajās liela nozīme bija plašam simbolu lietojumam un daudzveidīgiem politiskā mārketinga risinājumiem. Tomēr jautājumā par to, kā vērtēt “krāsainās revolūcijās” skaidri parādās vērtību konflikts starp Krieviju un Rietumiem, jo Rietumos šos procesus lielākoties uztver kā valstu tālākus demokratizācijas centienus, savukārt, Krievijas redzējumā tā ir ārvalstu jaukšanās citu valstu iekšējās lietās,⁵⁹⁶ jo opozīcijas spēki saņēma Rietumvalstu atbalstu. Šajā ziņā ir saskatāmas līdzības ar Trešo atmodu Latvijā, lai gan tajā laikā Rietumvalstu atbalsts nebija tūlītējs, bet pieauga pakāpeniski līdz ar spēju pārliecināt pasaules sabiedrību, ka tā ir plaša tautas kustība.

592 Hoffman, F. 2010. Hybrid Threats: Neither Omnipotent Nor Unbeatable. *Orbis*, 54(3), pp. 441–445, 443. lpp., doi:10.1016/j.orbis.2010.04.009.

593 NATO Strategic Communication Centre of Excellence. 2019. *Hybrid Threats: A Strategic Communications Perspective*. Pieejams: <https://stratcomcoe.org/publications/hybrid-threats-a-strategic-communications-perspective/79> (aplūkots 23.07.2022.).

594 Krievijā pastāv arī opozīcija, kas pauž oficiālajai varai pretējus viedokļus, bet šajā tekstā ar jēdzienu “Krievija” tiek saprasta tieši oficiālā vara, kā arī politiskie un militārie eksperti, kas veicina un veido Krievijas oficiālās varas pasaules skatījumu.

595 Baev, P. K. 2011. A Matrix for Post-Soviet “Colour Revolutions”: Exorcising the Devil from the Details. *International Area Studies Review*, 14 (2), 3–22, 5. lpp., doi: 10.1177/223386591101400201.

596 Bērziņa, I. 2019. Weaponization of “Colour Revolutions”. *Journal of Political Marketing*, 18(4), 330–343, DOI: 10.1080/15377857.2019.1678905.

Mītiņš 11. novembra krastmalā Rīgā pēc Deklarācijas par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu pieņemšanas 1990. gada 4. maijā. Fotografē Anda Krauze. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums

Mītiņš 11. novembra krastmalā Rīgā pēc Deklarācijas par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu pieņemšanas 1990. gada 4. maijā. Priekšplānā (no kreisās puses) ar ziediem: Anatolijs Gorbunovs, Dainis Īvāns, Andrejs Krastiņš, Jānis Peters. Labajā pusē priekšplānā Raitis Černajs. Fotografē Anda Krauze. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums

Sandra Kalniete: *“Es saskatu ļoti lielu līdzību starp to, kas notika Baltijas valstīs, un to, kas notiek Ukrainā. No sākuma divas trīs dienas un tad Kijevā jau arī būs jauna vara un viss mainīsies, un visi sēž (..) un tin pirkstu ap pirkstu. Līdzīgi kā 1991. gada augusta puča laikā, pirmā dienā pilnīgs klusums, vienīgā valsts, kas nosodīja puču bija Šveice. Otrajā dienā jau dažas valstis sarosījās, jo tad jau Boriss Jeļcins parādījās un bija sajūta, ka Krievijā ir pretestība un tad jau nāca vesela gūzma, tāpēc ka neviens negribēja nokavēt. Un ar Ukrainu, es domāju, ir ļoti līdzīgs šis pavērsiens ir noticis, no sākuma bija vienkārši ļaut, lai lietas rit savā gaitā, tad sākās palīdzība, galvenokārt no Baltijas valstīm un Polijas, bet nu tad tomēr valsts goda labad bija kaut kā jāpalīdz ne tikai ar paziņojumu, ka ir dziļi satriekti. Protams, ka tas pavērsiens notika pēc Bučas, beidzot saprotot, ar ko ir darīšana, un ir nožēlojami tas, ka tik daudzus gadus vairākas no Eiropas valstīm, pirmām kārtām Vācija, dzīvoja pilnīgi nepareizas doktrīnas iespaidā, veidojot savu Krievijas politiku.”*

Dainis Īvāns: *“Pēc janvāra barikādēm, kad visas pasaules sabiedrība – amerikāņi, vācieši, francūži – bija ieraudzījuši, kā mēs karojam, ar rokām cīnāmies par neatkarību, šīs pasaules simpātijas pamazām pagriezās mūsu pusē un Rietumu politiķi bija spiesti sekot šim tautas spiedienam, demokrātiskās valstīs tas tā notiek un šobrīd mēs jau to redzam arī, kā tas notiek arī Ukrainā. (..) Es arī biju liecinieks (..) janvāra barikāžu laikā, Augstākās Padomes misijā Ņujorkā un Vašingtonā, ka manā acu priekšā fiziski varēja just, ka pavēršas arī lielās Amerikas sabiedrība par labu mūsu mazajai latviešu nācijai.”*

Sandra Kalniete: *“Tiešām mainījās attieksme pret Baltijas valstīm, jo mēs vairs netiekam uzskatīti par nacionālistiem, kas grib izraisīt nemierus, tāpēc ka nacionālisms pēc Otrā pasaules kara ir ļoti negatīvs vārds. Tāds tas ir iegūlies Rietumu apziņā, tāpēc ka Otrais pasaules karš izcēlās nacionālisma dēļ. Protams, ka šis [Rietumvalstu sabiedrību] spiediens un tāpēc, ka simpātijas ir mainījušās, tas maina arī elites attieksmi. Vēl ir jāuzsver, ka tomēr bija valstis, kurām ir tādi īpaši nopelni vēl bez ASV kongresa, un šeit ir jārunā par mums tuvākajiem kaimiņiem. Divos debess pušu virzienos. Viens ir Ziemeļvalstis un otrs ir Austrumeiropa, jo tur arī ritēja šie procesi, kas 1989.–1990. gadā iezīmējās, tie palīdzēja mums. Tas ir ļoti maz analizēts.”*

Ivars Krastiņš: *“1990.gada vasarā, tas ir, pēc 4. maija, mēs braucām uz Maskavu, uz Lielbritānijas vēstniecību. Tur bija atbraukusi pati Margareta Tečere. Viņa gribēja runāt ar Baltijas valstu jaunievēlētajiem deputātiem. Mēs tur bijām pa divi vai pa trīs no katra. Kaut kā es tur arī gadījos. Viņas sarunas tēma bija: “Nepadariet grūtu dzīvi misteram Gorbačovam. Nu būs jums tā neatkarība, nu dabūsiet. Bet jūs tik skaļi un uzstājīgi tagad par to runājat. Viņam ir grūti. Jūs nesaprotat, cik viņš ir jauks?” Tā ir analogija ar šodienas caru Vladimīru, kurš arī Rietumiem liekas tikpat jauks, cik Margaretai Tečerei likās Gorbačovs.”*

Sandra Kalniete: *“Es vārdus “starptautiskais atbalsts” lietoju ļoti uzmanīgi, tāpēc ka starptautiskais atbalsts bija ļoti rezervēts un tagad, kad tiek atslepenoti arhīvi, mēs pārlicināmies, ka tā neziņa un entuziasms, un pārlicība tajā brīdī, ka mēs deklarēsim, ka mēs esam neatkarīgi, visi tūlīt trauksies mūs atbalstīt – nekas tamlīdzīgs nenotika. Un šodien, paskatoties arhīvos, mēs atklājam, ka Amerikas prezidents Džordžs Bušs seniors, Francijas prezidents Fransuā Miterāns, Vācijas prezidents Helmūts Kols – viņiem nebija vajadzīga Padomju Savienības sabrukšana, jo tā ārdā ģeopolitisko situāciju. Viņiem traucēja Baltijas valstu tautas kustību lielais spiediens.”*

Krievijas pasaules uzskatā masu protesti ir nevis iedzīvotāju mobilizācija cīņai par demokrātiskām vērtībām, bet gan ārēja manipulācija ar masu apziņu, kuras mērķis ir destabilizēt situāciju un panākt, ka pie varas nāk politiķi, kas īstenos Rietumvalstu intereses. Krievijas izpratnē Rietumvalstis šādā veidā paplašina savu globālo ietekmi bez militāra spēka lietojuma un svešu teritoriju okupācijas. 2013. gadā Krievijas Bruņoto spēku ģenerālštāba priekšnieks ģenerālis Valērijs Gerasimovs publicēja rakstu “Zinātnes vērtība ir paredzēšana”, kurā izklāstīja savu redzējumu par to, kā notiek mūsdienu karadarbība.⁵⁹⁷ Rietumos to uztvēra kā Krievijas mūsdienu karadarbības metožu aprakstu, lai gan tas ir Krievijas skatījums uz to, kā Rietumi ved karu periodā pēc Aukstā kara beigām. V. Gerasimovs mūsdienu karadarbības kontekstā uzsver tieši krāsainās revolūcijas: “Militāro konfliktu pieredze, ieskaitot tos, kas attiecas uz tā saucamajām krāsainajām revolūcijām Ziemeļāfrikā un Tuvajos Austrumos, rāda, ka pilnīgi pārtikušas valstis mēnešos un pat dienās var kļūt par nežēlīgas bruņotas cīņas arēnu, ārvalstu iejaukšanās upuri, ienirt humānās katastrofas haosā un pilsoņu karā.”⁵⁹⁸

Vienlaikus Krievijas militārie speciālisti, interpretējot “krāsainās revolūcijas” caur savu vērtību prizmu, izdara secinājumus, kā līdzīgus principus izmantot savās interesēs, tajā skaitā, kā īstenot savas ārpolitiskās intereses, nelietojot militāro spēku. Piemēram, Marks Galeoti min vairākus Krievijas aktīvo pasākumu veidus Eiropā: Putina retorika un publiskie paziņojumi; reliģija; biznesa lobiji; organizētā noziedzība; izlūkošanas operācijas; vardarbīgi grupējumi; militārā diplomātija; diplomātija; maigā vara; ziņu mediji; “draudzīgās balsis” (cilvēki, kuri atbalsta un veicina Kremļa intereses, dažkārt to pat neapzinoties); ekspertu kopiena.⁵⁹⁹ Tātad tas ir daudzveidīgu, pamatā nemilitāru, instrumentu klāsts, ar kura palīdzību Krievija cenšas īstenot savas intereses starptautiskajā arēnā.

Sandra Kalniete: *“Man bija ļoti aizkustinoši redzēt to manifestāciju, kas drīz pēc [2022. gada] 24. februāra notika, kad visi sapulcējās pie Brīvības pieminekļa un gāja līdz Ukrainas vēstniecībai. Faktiski pēc neatkarības atgūšanas tā ir*

597 Gerasimov, V. 2013. Ценность науки в предвидении. Военно-промышленный курьер, 8(476), 26 февраля.

598 Turpat.

599 Galeotti, M. 2017. Controlling Chaos: How Russia Manages Its Political War in Europe. *European Council on Foreign Relations*. Pieejams: https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR228_-_CONTROLLING_CHAOS1.pdf (aplūkots 23.07.2022.).

tāda pirmā manifestācija, ko nav organizējusi kāda organizācija, bet kur cilvēki individuāli ir atsaukušies, un tas bija vienreizēji. Tajā laikā [Trešajā atmodā] tā bija arī individuāla atsaukšanās, jo nevienu nevarēja piespiest, bet man visaizkustinošākais liekas domāt par to, ka katrs apzinājās, ka viņa līdzdalība ir ārkārtīgi svarīga tajā manifestācijā Daugavmalā. Daudzi no tiem dalībniekiem dzīvoja kaut kur 300 km attālumā, bija benzīna problēmas, un viņi brauca uz šo manifestāciju droši vien piecos no mājām, tad kādu stundu stāvēja Daugavmalā, un tad, toreiz nekādu videoekrānu nebija, tranzistorā klausījās, ko tur tribīnē kaut kur, kas atrodas kaut kur centrā, galīgi nesaskatāmi, tur runā. Bet viņi apzinājās, ka mūsu vienīgais ierocis, ar kuru mēs varam iespaidot, ir mūsu masa un ka viņa ir daļa no tautas, un tas man liekas arī bija viens no faktoriem, kāpēc Baltijas valstis spēja ietekmēt pasaules sabiedrisko domu un arī uzvarēja.”

Hibrīdkara metodes pret demokrātiskām valstīm izmanto arī citi autoritārie režīmi. Piemēram, Baltkrievija 2021. gada rudenī mēģināja destabilizēt situāciju Eiropas valstīs, veicinot nelegālās migrācijas plūsmu uz Polijas, Lietuvas un Latvijas robežām.⁶⁰⁰ Viens no iespējamiem skaidrojumiem, kāpēc Baltkrievijas varas iestādes mērķtiecīgi veicināja nelegālu migrantu plūsmu no Tuvo Austrumu valstīm uz Eiropu, bija centieni atjaunot dialogu ar ES valstīm pēc tam, kad tās ieviesa sankcijas pret Baltkrieviju saistībā ar falsificētām prezidenta vēlēšanām 2020. gada augustā, kurām sekoja nežēlīga opozīcijas apspiešana.⁶⁰¹ Īstermiņā un epizodiski šāda hibrīdkara taktika pat deva minimālus rezultātus, jo toreizējā Vācijas kanclere Angela Merkele sazinājās ar Baltkrievijas diktatoru Aleksandru Lukašenko, lai apspriestu krīzi uz ES ārējās robežas⁶⁰², tomēr ilgtermiņā ES ir saglabājusi sankciju režīmu pret Baltkrieviju. Tādējādi var teikt, ka Baltkrievijas īstenotais hibrīdkara mēģinājums pret ES bija nesekmīgs, kas lielā mērā bija iespējams, pateicoties Polijas, Latvijas un Lietuvas stingrajai pozīcijai robežu aizsardzībā.⁶⁰³ Tajā pašā laikā starptautiskās cilvēktiesību organizācijas puda kritiku par Polijas un Baltijas valstu rīcību, neļaujot nelegālajiem migrantiem šķērsot robežu,⁶⁰⁴ ko savās interesēs izmantoja Baltkrievijas oficiālā vara, formulējot un veicinot naratīvu, ka ES valstis pašas neievēro cilvēktiesības⁶⁰⁵ un tādējādi tām nav morāla pamata sodīt Baltkrieviju par opozīcijas apspiešanu. Šis piemērs rāda, cik daudzslāņains un sarežģīts ir hibrīdkarš, jo tajā slēptā veidā savijas

600 BBC News. 2021. Belarus border crisis: How are migrants getting there?, 26. novembris. Pieejams: <https://www.bbc.com/news/59233244> (aplūkots 26.08.2022.).

601 European Council. n.d. Timeline – EU restrictive measures against Belarus. Pieejams: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-belarus/belarus-timeline/> (aplūkots 26.08.2022.).

602 EURACTIV.com with Reuters. 2021. In rare phone call, Merkel and Lukashenko discuss help for refugees. EURACTIVE.com, 16. novembris. Pieejams: <https://www.euractiv.com/section/all/news/in-rare-phone-call-merkel-and-lukashenko-discuss-help-for-refugees/> (aplūkots 26.08.2022.).

603 Frazska, B. 2021. The Situation on the Poland-Belarus Border: Background, Geopolitics, Narratives. *Warsaw Institute*, 23. decembris. Pieejams: <https://warsawinstitute.org/situation-poland-belarus-border-background-geopolitics-narratives/> (aplūkots 26.08.2022.).

604 Human Rights Watch. 2022. Violence and Pushbacks at Poland-Belarus Border, 7. jūnijs. Pieejams: <https://www.hrw.org/news/2022/06/07/violence-and-pushbacks-poland-belarus-border> (aplūkots 26.08.2022.).

605 Izvestiya. 2022. Лукашенко заявил о жестокости Польши к мигрантам, 28. janvāris.

intereses, vērtību konflikti un daudzveidīgi sabiedriskās domas manipulācijas un destabilizācijas paņēmieni.

Tomēr Krievijas iebrukums Ukrainā 2022. gada 24. februārī izvērtās par pilna mēroga augstas intensitātes karadarbību, kas atkal nacionālās drošības priekšplānā izvirza militāro aizsardzību, kur Latvijas līdzdalībai *NATO* ir kritiski svarīga loma. Un jau kopš 2014. gada *NATO* ir ieviesusi risinājumus, lai palielinātu spēju aizstāvēt dalībvalstis Krievijas militāra uzbrukuma gadījumā.

Gunārs Rusiņš: *“Ukrainas armija bija gatava sadarboties NATO valstīm, kas brauc pie viņiem kā instruktori, kā pasniedzēji un viņi paši arī savējos cilvēkus sūtīja mācīties, kur joprojām viņi mācījās līdz momentam, kamēr karavīri (..) neaizbrauca atpakaļ uz savu valsti, lai stātos pretī agresoram – Krievijai. Pa astoņiem gadiem viņi tiešām šīs kaujas iemaņas un pieredzi apbrīnojami bija pacēlušī, tāpēc mēs arī šodien redzam, ka Ukraina spēj pretoties šai lielvalstij.”*

Kolektīvās drošības stiprināšana pēc 2014. gada

NATO Velsas samitā, kas notika 2014. gadā, sabiedrotie, reaģējot uz Krievijas agresiju Ukrainā, “apstiprināja Gatavības rīcības plānu un vienojās par Sevišķi ātrās reaģēšanas vienības (*Very High Readiness Joint Task Force*, VJTF) izveidošanu un *NATO* militārās klātbūtnes pastiprināšanu Austrumu flangā, tostarp Latvijā”.⁶⁰⁶ Gatavības rīcības plāns bija nozīmīgākā *NATO* kolektīvās aizsardzības pastiprināšana periodā pēc Aukstā kara.⁶⁰⁷ Sevišķi ātrās reaģēšanas vienībā ir apmēram 5000 karavīru, kuru uzdevums ir nekavējoties reaģēt uz nozīmīgām krīzēm.⁶⁰⁸ Šī vienība stiprināja *NATO* Reaģēšanas spēkus (*NATO Response Force*, NRF), par kuru izveidošanu dalībvalstis vienojās jau 2002. gadā⁶⁰⁹ un kuru skaits 2022. gadā tika palielināts no 40 000 līdz 300 000, “reaģējot uz Krievijas sākto karu Ukrainā un draudiem alianses Austrumu flangam”.⁶¹⁰ Tāpat Velsas samitā dalībvalstis vienojās, ka nākamo desmit gadu laikā aizsardzības budžetiem jāsasniedz 2 % no IKP.⁶¹¹ Baltijas valstis šo mērķi sasniegta jau 2018. gadā.⁶¹² Taču Latvija vēl kāpina savus aizsardzības izdevumus, un 2022. gadā Latvijas aizsardzības budžets ir

606 Ārlietu ministrija. 2021. *NATO* Velsas samita rezultāti. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/nato-velsas-samita-rezultati> (aplūkots 23.07.2022.).

607 NATO. 2022. Readiness Action Plan. Pieejams: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_119353.htm (aplūkots 23.07.2022.).

608 NATO. n.d. The Very High Readiness Joint Task Force. Pieejams: <https://shape.nato.int/steadfast-defender/media-centre/questions-and-answers/the-very-high-readiness-joint-task-force> (aplūkots 23.07.2022.).

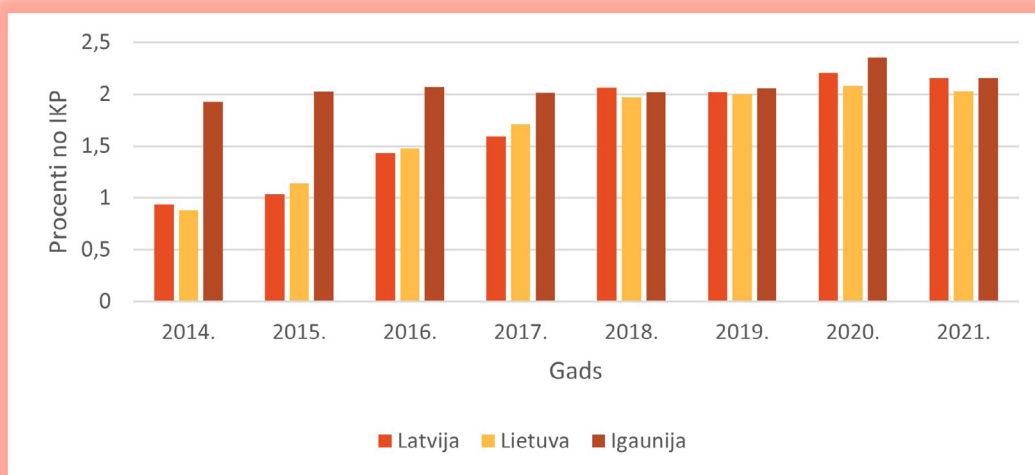
609 Aizsardzības ministrija. n.d. *NATO* Reaģēšanas spēki. Pieejams: <https://www.mil.lv/lv/aktivaidsdienests/daliba-nato-un-es-spekos/nato-reagesanas-speki-nrf> (aplūkots 24.07.2022.).

610 Sargs.lv/Politico.eu. 2022. *NATO* sola palielināt Ātrās reaģēšanas karaspēku līdz 300 tūkstošiem karavīru. *Sargs.lv*, 29. jūnijs. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/nato/2022-06-29/nato-sola-palielinat-atras-reagesanas-karaspeku-lidz-300-tukstosiem-karaviru> (aplūkots 24.07.2022.).

611 Ārlietu ministrija. 2021. *NATO* Velsas samita rezultāti. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/nato-velsas-samita-rezultati> (aplūkots 23.07.2022.).

612 NATO. 2022. Defence expenditure of NATO countries (2014–2021). Pieejams: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/3/pdf/220331-def-exp-2021-en.pdf (aplūkots 19.07.2022.).

sasniedzis 2,2 % no IKP, un valdība ir vienojusies līdz 2025. gadam to palielināt līdz 2,5 % no IKP.⁶¹³

Aizsardzības izdevumi procentos no IKP Latvijā, Lietuvā un Igaunijā (2014–2021) Avots: NATO. 2022. Defence expenditure of NATO countries (2014–2021).

NATO samitā Varšavā 2016. gadā tika pieņemts lēmums par *NATO* paplašinātās klātbūtnes kaujas grupu izveidi Baltijas valstīs un Polijā, lai nodrošinātu sabiedroto spēku klātbūtni. Kanāda ir vadošā valsts Latvijā izvietotai bataljona lieluma kaujas grupai, kurā ir ap 1700 karavīru no 10 *NATO* dalībvalstīm.⁶¹⁴ Briseles samitā 2018. gadā tika pieņemts lēmums par daudznacionālā divīzijas štāba “Ziemeļi” izveidošanu Latvijā, kura “mērķis ir uzlabot Baltijas valstu aizsardzību un stiprināt *NATO* kolektīvo atturēšanu un aizsardzību, nodrošinot komandvadības elementu Baltijas reģionā. Štāba uzdevumi būs aizsardzības plānošana, militāro mācību un aktivitāšu organizēšana un īstenošana, lai palielinātu iesaistīto valstu savstarpējo savietojamību un spēju kopīgi veikt aizsardzības uzdevumus.”⁶¹⁵ Tāpat Briseles samitā tika pieņemts lēmums par Gatavības iniciatīvu, kas “paredz, ka *NATO* ir jāspēj 30 dienu laikā nodrošināt vismaz 30 mehanizētos bataljonus, 30 aviācijas eskadriļas un 30 karakuģus, kas būtu gatavi iesaistīties *NATO* krīžu reaģēšanas un kolektīvās aizsardzības pasākumos”⁶¹⁶

613 Aizsardzības ministrija. 2022. Valdība apstiprina aizsardzības budžeta palielināšanu līdz 2,5 % no IKP. *LVPortāls*, 1. marts. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/338369-valdiba-apstiprina-aizsardzibas-budzeta-palielinasanu-lidz-25-no-iekszemes-kopprodukta-2022> (aplūkots 19.07.2022.).

614 Aizsardzības ministrija. n.d. *NATO* paplašinātās klātbūtnes kaujas grupa. Pieejams: <https://www.mod.gov.lv/lv/nato/nato-militaras-spejas/nato-paplasinatas-klatbutnes-kaujas-grupa> (aplūkots 23.07.2022.).

615 Aizsardzības ministrija. 2019. Ādažu bāzē atklās daudznacionālo divīzijas štābu “Ziemeļi”. Pieejams: <https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/adazu-baze-atklas-daudznacionalo-divizijas-stabu-ziemeli> (aplūkots 23.07.2022.).

616 Ārlietu ministrija. 2021. *NATO* Briseles samits. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/nato-briseles-samits> (aplūkots 23.07.2022.).

NATO Madrides samītā 2022. gadā tika apstiprināta jaunā *NATO* Stratēģiskā koncepcija.⁶¹⁷ Dokumentā uzsvērts, ka *NATO* pamata mērķis ir kolektīvā aizsardzība, ko nodrošina alianses atturēšanas un aizsardzības spējas, akcentēta dalībvalstu vienotība uz kopēju vērtību – “individuālā brīvība, cilvēktiesības, demokrātija un likuma vara” pamata un alianses apņemšanās veicināt individuālo un kolektīvo noturību un tehnoloģisko attīstību.⁶¹⁸ Jaunā stratēģija tieši formulē, ka “Krievijas Federācija ir visnozīmīgākais un tiešākais drauds sabiedroto drošībai un mieram un stabilitātei eiroatlantiskajā telpā. Tā cenšas izveidot ietekmes sfēras un tiešu kontroli, izmantojot piespiešanu, destabilizāciju, agresiju un aneksiju.”⁶¹⁹ Latvijas Valsts prezidents Egils Levits uzsver, ka Madrides samītā pieņemtie lēmumi “integrē *NATO* plānos un politikā mūsu drošības vajadzības un paredz iespēju līdz brigādes līmenim stiprināt *NATO* klātbūtni reģionā.”⁶²⁰

Imants Ziediņš: “Šobrīd šeit ir *NATO* spēki, kuri (..) arī pie pirmā apdraudējuma [pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā] noreagēja, un (..), piemēram, ASV vien pastiprināja par pusotru tūkstoši cilvēku šeit, arī Vācija nosūtīja vienības. Lielbritānija, Kanāda, Spānija, tur ir ļoti ātri lēmumi, kuri bija iespējami un aktivizējami. Mēs kopīgi ar *NATO* šobrīd esam tādā ātrās plānošanas procesā, kur mēs vairāk koncentrējamies no atturēšanas uz aizsardzību, lai mēs tiešām būtu spējīgi aizsargāties un nepieļaut, neatdot nevienu mūsu Baltijas *NATO* valstu teritorijas metru.”

Kopsavilkums

Latvijas vēsturiskā pieredze apliecina, ka sadarbība un stratēģiskas partnerības ir svarīgs priekšnosacījums nacionālas drošības un valsts aizsardzības stiprināšanā. Globālajai ģeopolitiskajai situācijai sarežģoties, arvien lielāka nozīme ir koordinētai rīcībai ar sabiedrotajiem. Šobrīd Latvijas starptautiskās sadarbības mugurkaulu drošības un aizsardzības jautājumos veido ES un *NATO*, šīs organizācijas iepriekšējos gadu desmitos ir ieguvušas neatsveramu pieredzi sadarbības veidošanā un savu interešu pārstāvēniecībā. Latvijas pozīcija ir vēl ciešāka integrācija ES un *NATO* arī nākotnē, ko nosaka valsts stratēģiskās intereses.

Kontroljautājumi:

- Kas ir kolektīvā aizsardzība?
- Kādi ir četri galvenie darbības virzieni, uz kuriem balstās Latvijas aizsardzība?
- Kāda bija starptautiskās sadarbības nozīme Trešajā atmodā?

617 NATO. 2022. Strategic concept. Pieejams: <https://www.nato.int/strategic-concept/> (aplūkots 23.07.2022.).

618 Turpat, 3. lpp. Pieejams: <https://www.nato.int/strategic-concept/> (aplūkots 23.07.2022.).

619 Turpat, 4. lpp. Pieejams: <https://www.nato.int/strategic-concept/> (aplūkots 23.07.2022.).

620 Valsts prezidenta kanceleja. 2022. Valsts prezidents: Madrides samītā pieņemtie lēmumi integrē *NATO* plānos un politikā Latvijas drošības vajadzības. LV Portāls, 29. jūnijs. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/342550-valsts-prezidents-madrides-samita-pienemtie-lemumi-integre-nato-planos-un-politika-latvijas-drosibas-vajadzibas-2022> (aplūkots 23.07.2022.).

Papildu informācijas avoti

Literatūra

- Andersons E. 1982. *Latvijas vēsture 1920–1940. Ārpolitika. I sējums*. Stokholma: Daugava.
- Andersons E. 1984. *Latvijas vēsture 1920–1940. Ārpolitika. II sējums*. Stokholma: Daugava.
- Bērziņa, I. 2019. Weaponization of “Colour Revolutions”. *Journal of Political Marketing*, 18(4), 330–343, DOI: 10.1080/15377857.2019.1678905
- Bērziņš, J. 2020. The Theory and Practice of New Generation Warfare: The Case of Ukraine and Syria. *The Journal of Slavic Military Studies*, 33:3, 355–380, DOI: 10.1080/13518046.2020.1824109
- Deni, J. R. 2017. *NATO and Article 5: The Transatlantic Alliance and the Twenty-First-Century Challenges of Collective Defense*. Lanham: Rowan & Littlefield.
- Feldmanis, I. (red.). 2016. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā. I sējums*. Rīga: Jumava.
- Feldmanis, I. (red.). 2016. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā. Baltijas jautājums 1940–1988. II sējums*. Rīga: Jumava.
- Feldmanis, I. (red.). 2016. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā. III sējums*. Rīga: Jumava.
- Lawrence, T. & Jermalavičius, T. (Eds.) 2013. *Apprenticeship, Partnership, Membership: Twenty Years of Defence Development in the Baltic States*. Tallin: International Centre for Defence Studies.
- Ozoliņa, Ž. & Reinholde, I. (red.) 2009. *Laba pārvaldība*. Rīga: Zinātne.
- Ozoliņa, Ž, Reinholde, I. & Struberga, S. 2021. *Latvijas iedzīvotāju subjektīvā drošības uztvere: ietekme uz drošības politikas veidošanu*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Palkova, A. 2022. Eiropas Savienība. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/122147-Eiropas-Savien%C4%ABba>
- Reire, G. 2021. Apvienoto Nāciju Organizācija. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/134741-Apvienoto-N%C4%81ciju-Organiz%C4%81cija>
- Sprūds, A. (red.) *NATO un Krievijas attiecības: Latvijas intereses formālo ietvaru un attiecību transformācijas kontekstā*. Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts. Pieejams: https://www.lai.lv/publikacijas/nato-un-krievijas-attiecibas-latvijas-intereses-529?get_file=1
- Sprūds, A., Andžāns, M., Šrāders, S. (red.) 2019. *The Riga Conference Papers 2019: NATO at 70 in the Baltic Sea Region*. Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts. Pieejams: https://www.liia.lv/en/publications/the-riga-conference-papers-2019-nato-at-70-in-the-baltic-sea-region-815?get_file=1
- Šeters, H. J. 2004. *Eiropas Savienības leksikons: politika, ekonomika, vēsture, kultūra*. Rīga: Jumava.
- Vanaga, N. & Rostoks, T. (Eds.) 2019. *Detering Russia in Europe: Defence Strategies for Neighbouring States*. London: Routledge.

Vargulis, M. 2022. Ziemeļatlantijas līguma organizācija. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/141263-Zieme%C4%BCatlantijas-l%C4%ABguma-organiz%C4%81cija>

Tiešsaistes video

Ārlietu ministrija. 2021. Latvijas dalībai ANO – 30. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=neDfbAnROEI&t=30s>

Ārlietu ministrija. 2022. Latvija ir *NATO* jau 18 gadu. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=fxeVzuL6kRs>

LATO Latvian Transatlantic Organisation. 2022. Latvija Apvienoto Nāciju Organizācija. Aktuālie jautājumi. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=zhqpDmYfbbs>

LATO Latvian Transatlantic Organisation. 2021. Eiropas Savienības stratēģiskā autonomija: vai iespējama visaptveroša pieeja? Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=U8oW1LUHtOg&t=960s>

Rostoks, T. 2020. Kodolatturēšana no Aukstā kara līdz mūsdienām. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=YlZnAO9Tnp4&t=5s>

Rostoks, T. 2020. Atturēšana Baltijas reģionā. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=cHEyNZkw4iA&t=18s>

Valsts prezidents. 2021. Diskusija “Latvijas dalības Apvienoto Nāciju Organizācijā 30. gadadiena”. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=gGihNdtRekc>

X. Visaptveroša valsts aizsardzība kā sabiedrības noturība krīzēs un spēja pretoties agresoram

Ieva Bērziņa

Visaptveroša valsts aizsardzība ir aizsardzības koncepcija, kas savlaicīgi sagatavo un integrē visu atbildīgo iestāžu un dienestu, komerciālo un nevalstisko organizāciju un indivīdu darbību jebkuru krīžu novēršanai, ieskaitot pretošanos militārai agresijai. Latvijas Republikas Ministru kabinets 2019. gada 8. janvārī izskatīja un pieņēma zināšanai Aizsardzības ministrijas sagatavoto informatīvo ziņojumu “Par visaptverošas valsts aizsardzības sistēmas ieviešanu Latvijā”.⁶²¹ Dokuments iezīmē Latvijas ceļu uz visaptverošu valsts aizsardzību un nosaka īstermiņa, vidējā termiņa un ilgtermiņa mērķus dažādām valsts institūcijām, lai Latvija varētu papildināt kolektīvo aizsardzību arī ar tādu aizsardzības sistēmu, kas paredz ikviena iedzīvotāja militāru vai nemilitāru līdzdalību valsts aizsardzībā. Kas ir visaptveroša valsts aizsardzība, kad un kāpēc tā ir radusies un kādi ir svarīgākie priekšnoteikumi, lai tā efektīvi darbotos gan nemilitārās krīzēs, gan kara gadījumā? Atbildes uz šiem jautājumiem formulētas, balstoties uz raksta autorei zinātniskajām publikācijām par visaptverošas valsts aizsardzības attīstības periodizāciju Eiropas valstīs,⁶²² šo aizsardzības koncepciju veidojošiem elementiem,⁶²³ kā arī totālās aizsardzības modeļu gadījumu izpēti, kas publicēta autorei blogā.⁶²⁴

Imants Ziediņš: “*Noteikti ļoti, ļoti svarīga ir visaptverošā valsts aizsardzība, jo visus jautājumus nekad nevar atrisināt vienīgi bruņotie spēki. (..) Sākot jau ar valdību, ar visām ministrijām, institūcijām un pašvaldībām, mēs saprotam katrs savu lomu valsts aizsardzībā un darām to, ko mēs varam. Un arī Ukrainas karš, kā jūs redzat šobrīd, pierāda, ka Ukraina īstenība ir ļoti labi sagatavota, ka bruņotie spēki un visa sabiedrība ir gatava aizstāvēt savu valsti, bet tajā pašā laikā pašvaldības, ugunsdzēsēji un komunālie dienesti nodrošina [sabiedrībai vitāli svarīgas funkcijas]. Vieni veic kara darbības, otri dzēš ugunsgrēku, nodrošina ūdeni, pārtiku un pārvaldību. Tas ir modelis, kurš arī mums ir jāstiprina, un to mēs arī darām.*”

621 Aizsardzības ministrija. 2018. *Informatīvais ziņojums “Par visaptverošas valsts aizsardzības sistēmas ieviešanu Latvijā”*. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40462120&mode=mk&date=2019-01-08> (Aplūkots 15.03.2022.).

622 Berzina, I. 2020. From ‘total’ to ‘comprehensive’ national defence: the development of the concept in Europe. *Journal on Baltic Security*, 6(2), 1–9, doi: <https://doi.org/10.2478/jobs-2020-0006>

623 Berzina, I. 2019. Total Defence as a Comprehensive Approach to National Security. In: Vanaga, N., Rostoks, T. (Eds.) *Detering Russia in Europe: Defence Strategies for Neighbouring States*. London: Routledge.

624 Bērziņa, I. n.d. Līdzdalība. *Patriotisms.lv*. Pieejams: <https://patriotisms.lv/lidzdaliba> (aplūkots 24.04.2022.).

Visaptveroša valsts aizsardzība vēsturiskā kontekstā

Visaptveroša valsts aizsardzība balstās uz tādiem principiem kā visas sabiedrības iesaiste jeb iespējami lielākas iedzīvotāju daļas, valsts pārvaldes institūciju, kā arī komerciālu un nevalstisku organizāciju līdzdalība valsts aizsardzībā gan militārā, gan nemilitārā veidā, un visas valdības pieeja jeb visu ministriju un tām pakļauto iestāžu, tajā skaitā krīzes vadības organizāciju un spēka struktūru saskaņota darbība ar mērķi panākt sabiedrības noturību jebkādās krīzēs un saglabāt valsts suverenitāti militāra uzbrukuma gadījumā. Šāda veida aizsardzības stratēģijas rašanos veicināja Otrā pasaules kara īpatnības un tā sekas, tāpēc var teikt, ka lielā mērā tā bija Aukstā kara produkts. Tāpat visaptverošas valsts aizsardzības attīstībā līdz mūsdienām var izdalīt vēl divus vēsturiskus periodus – no PSRS sabrukuma līdz 21. gadsimtam un 21. gadsimts.⁶²⁵

Romualds Ražuks: *“Dokumentācija visa it kā ir kārtībā, bet mani dara bažīgu tas, ka plāni ir, bet, pirmām kārtām, es viņus nezinu. Tātad pirmais būtu jāiepazīstina sabiedrība ar šiem plāniem gan tāpēc, lai mēs zinātu, kā rīkoties, gan tāpēc, lai būtu droši, ka viņi ir. Otrs – katrā pašvaldībā arī ir civilās aizsardzības plāni un komisijas. Neesmu pārliecināts, ka visur tas nav tikai uz papīra. Vēl vairāk, mums notikusi teritoriālā reforma un daudzas pašvaldības ir apvienotas, tas nozīmē, ka tur jābūt jauniem plāniem (...). Un tas viss, ticiet man, netop ātri un netop viegli. Trešais – jābūt treniņiem, jābūt mācībām, jo bez mācībām nekas nenotiek. (...)”*

Drošības vides konteksts Aukstā kara periodā

Otrais pasaules karš bija totāls karš, kurš skāra un ietekmēja visas nozīmīgākās dzīves jomas un sabiedrību kopumā. Tā rezultātā radās ideja, ka arī aizsardzībai ir jābūt totālai, proti, iespējamam militāram uzbrukumam ir jāgatavo ne tikai bruņotie spēki, bet visa sabiedrība un visas tās eksistencei vitāli svarīgās jomas. Totālās aizsardzības idejas bija zināmas arī Latvijā jau pirms Otrā pasaules kara. Piemēram, 1939. gadā žurnālā “Lāčplēsis” R. Opmanis publicēja rakstu “Totālā aizsardzība”, kurā teikts: “Nelielām valstīm jēdziena totālais karš vietā ir jālieto jēdziens totālā aizsardzība. Pēdējās mērķis ir nodrošināt valsts neatkarību un teritorijas nedalāmību. Izejot no mazo valstu aizsardzības viedokļa, neviens upuris valsts aizsardzībai nevar būt par daudz un totālās aizsardzības prasības un sprautie mērķi jāzina visiem valsts politiskās un saimnieciskās dzīves vadītājiem un pilsoņiem. Katru valsts dzīves nozari veidojot, visiem tās darbiniekiem no augstākā līdz zemākam vienmēr jāpatur vērā totālās aizsardzības prasības un jāstāda tās pirmā vietā.”⁶²⁶ Tātad visaptverošu valsts aizsardzību nereti sauc arī par totālo aizsardzību, lai gan būtībā abi jēdzieni attiecas uz līdzīgu pieeju valsts aizsardzībā. Nosacīti varētu teikt, ka jēdzienā “totālā aizsardzība” vairāk akcentēti militārie aspekti, jo tas ir radies

625 Berzina, I. 2020. From ‘total’ to ‘comprehensive’ national defence: the development of the concept in Europe. *Journal on Baltic Security*, 6(2), 1–9, doi: <https://doi.org/10.2478/jobs-2020-0006>

626 Opmanis, R. 1939. Totālā aizsardzība. *Lāčplēsis*, Nr. 7, 11. novembris.

kā atbilde totālajam karam, bet visaptverošas valsts aizsardzības ideja veidojās, pieaugot dažādu nemilitāru un hibrīdu draudu lomai.

Tomēr katrā valstī ir savas tradīcijas un sava pieeja jēdzienu definēšanai un mūsdienās praksē ir sastopami abi apzīmējumi. Piemēram, Somijas valdība izmanto jēdzienus “visaptveroša valsts aizsardzība”, kas “ietver visas nacionālās un starptautiskās militārās un civilās darbības, lai nodrošinātu militārās valsts aizsardzības priekšnoteikumus ārkārtas situācijās”, un “visaptveroša drošība”, kas ir “iestāžu, uzņēmumu, organizāciju un iedzīvotāju sadarbība, lai nodrošinātu sabiedrībai vitāli svarīgas funkcijas”.⁶²⁷ Savukārt Zviedrija izmanto jēdzienu “totālā aizsardzība”, kas sastāv no militārās un civilās aizsardzības.⁶²⁸ Zviedrijas valdības vērtējumā “totālā aizsardzība ir izstrādāta un veidota tā, lai spētu stāties pretī bruņotam uzbrukumam Zviedrijai, tajā skaitā karam Zviedrijas teritorijā”, tāpēc tā darbojas kā instruments, kas “attur mēģinājumus uzbrukt, kontrolēt vai citādi izmantot Zviedrijas teritoriju”.⁶²⁹

Jānis Kušķis: *“Tā ir spēja mobilizēties. Tā ir spēja mobilizēt valstī visus pieejamos resursus. Tā nav tikai armija. Tas ir viss, kas saistīts ar cilvēka izdzīvošanas spēju paaugstināšanu. Tā ir medicīniskā apkalpošana, komunālā saimniecība. Tas ir avāriju glābšanas dienests. Visas šīs jomas, kas ir ļoti pieprasītas totāla kara apstākļos, tādā, kas notiek šobrīd Ukrainā. Mēs redzam, ka ukraiņi diezgan labi ar to tiek galā un acīmredzot arī mums pēc kāda laika būs iespēja iepazīties ar niansēm un saprast, kas no tā visa mums būtu vēl jāņem un jāpamācās.”*

Arī Latvijas vēsturē pēc neatkarības atjaunošanas ir sastopami abi jēdzieni, jo totālā aizsardzība bija Latvija aizsardzības stratēģijas pamatā, līdz Latvija pievienojās *NATO*, bet, pieaugot drošības riskiem pēc Krievijas agresijas Ukrainā 2014. gadā, kolektīvā aizsardzība tiek papildināta ar visaptverošu valsts aizsardzību. Tomēr visaptverošas jeb totālas valsts aizsardzības sistēmas detalizēti tika izstrādātas un pilnveidotas Aukstā kara kontekstā, kas sākās pēc Otrā pasaules kara un beidzās līdz ar PSRS sabrukumu.

Auksto karu noteica divpolārais pasaules dalījums ar diviem spēka centriem – ASV un PSRS, tāpēc lielākā daļa Eiropas valstu bija vai nu *NATO*, vai Varšavas līguma dalībvalstis. Tomēr bija arī tādas, kas saglabāja neitralitāti un neiesaistījās aliansēs, piemēram, Austrija, bijusī Dienvidslāvija, Somija, Šveice, Zviedrija. Tieši šīs valstis

627 Finnish Government. 2021. *Government's Defence Report*, 60. lpp. Pieejams: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163407/VN_2021_80.pdf?sequence=4&isAllowed=y (aplūkots 16.03.2022.).

628 Government Offices of Sweden. 2015. *Sweden's Defence Policy 2016 to 2021*, 4.–5. lpp. Pieejams: https://www.government.se/49c007/globalassets/government/dokument/forsvarsdepartementet/sweden_defence_policy_2016_to_2021 (aplūkots 16.03.2021.).

629 Government Offices of Sweden. 2020. *Main elements of the Government bill Total defence 2021–2025*, 81. lpp. Pieejams: <https://www.government.se/49648a/globalassets/government/dokument/forsvarsdepartementet/ip-2021-2025/main-elements-of-the-government-bill-totalforsvaret-20212025.pdf> (aplūkots 16.03.2022.).

savai aizsardzībai izvēlējās visaptverošu jeb totālu valsts aizsardzību, jo tām vajadzēja būt gatavām vienām pašām stāties pretī agresoram ar militāru pārspēku. Funkcionējoša visaptverošas valsts aizsardzības sistēma potenciālajiem pretiniekiem sūtīja divus svarīgus vēstījumus. Pirmkārt, valsts militāras agresijas gadījumā pretosies militārā un nemilitārā veidā. Otrkārt, uzbrukuma izmaksas būs augstas pat tad, ja valsts militārās spējas ir nepietiekamas, lai pilnībā sakautu pretinieku, jo pretošanās operācijas jebkurā gadījumā agresoram nodarīs zaudējumus. Tie ir būtiski argumenti, lai mazinātu potenciālā agresora gribu sākt militāru agresiju, tādēļ visaptverošas valsts aizsardzības primārais mērķis bija atturēt pretinieku no uzbrukuma.

Var teikt, ka Eiropā Aukstā kara periodā visaptveroša valsts aizsardzība patiešām darbojās kā atturēšanas instruments, jo nevienai valstij to nevajadzēja lietot praksē. Tomēr pastāv iespēja, ka tas bija rezultāts arī tā sauktajam ilgajam mieram, kāds pastāvēja Eiropā pēc Otrā pasaules kara⁶³⁰ un ko noteica militārā spēka līdzsvars starp abām lielvarām, kā arī kodolarsenāla pieaugums līdz apmēriem, kas karu padarītu postošu nebijušā mērogā.⁶³¹ Līdz ar to viens no spilgtākajiem vēsturiskajiem piemēriem Eiropā, kad visaptveroša valsts aizsardzība spēja nosargāt valsts suverenitāti, bija Ziemas karš starp Somiju un Padomju Savienību, kas ilga no 1939. gada novembra līdz 1940. gada martam. Somija savā aizsardzībā izmantoja daudzus visaptverošas jeb totālas valsts aizsardzības elementus, tāpēc Ziemas karš ir viens no izciliem piemēriem, kā mazas valstis spēj efektīvi pretoties agresoram ar būtisku militāru pārspēku. Laikraksts "Jaunākās Ziņas" 1940. gada 1. aprīļa speciālziņojumā pa telefonu no Tallinas par to rakstīja: "Somija tagad parādījusi, kas ir totālā aizsardzība. Somi sevis aizsargāšanai bija mobilizējuši visus aizstāvēšanās līdzekļus, visus spēkus. Reizē ar materiāliem faktoriem bija mobilizēti arī visi iespējamie garīgie spēki."⁶³² Karš, ko Krievija sāka pret Ukrainu 2022. gada 24. februārī, ir otrs spilgtākais piemērs Eiropas vēsturē, kad visaptverošas valsts aizsardzības principi izjauca agresora plānus īstenot zibenskaru un deva iespēju saglabāt valsts suverenitāti, bet tas ir jau cits vēsturiskais posms. Tātad Aukstā kara periodu Eiropā raksturoja atturēšanās lietot militāru spēku.

Drošības vides konteksts pēc PSRS sabrukuma

Periodā pēc Aukstā kara, kad beidza pastāvēt divpolārais spēku līdzsvars, visaptveroša valsts aizsardzība zaudēja savu nozīmi. Pēc PSRS sabrukuma Rietumu politikajās un militārajās aprindās bija plaši izplatīta ideja, ka pasaule ir kļuvusi vienpolāra ar ASV un tās sabiedrotajiem kā dominējošo spēka centru. Tāpat Aukstā kara beigās bija Rietumu liberālās demokrātijas uzvara pār marksisma-ļeņinisma ideoloģiju, kas arī veicināja demilitarizāciju, jo militārā spēka lietojumu mērķu sasniegšanai demokrātijās ierobežo sabiedriskās domas iespējas ietekmēt politiskos lēmumus, bet lielākā daļa cilvēku karu nevēlas. Tāpat arī saskaņā ar demokrātiskā miera teorijas ideju demokrātiskas valstis

630 Gaddis, J. L. 1986. The Long Peace: Elements of Stability in the Postwar International System. *International Security*, 10(4), 99–142, doi: 10.2307/2538951.

631 Mearsheimer, J. J. 1999). Back to the Future: Instability in Europe after Cold War, *International Security*, 15(1), 5–56, 11. lpp. doi:10.2307/2538981.

632 Jaunākās Ziņas. 1940. Somija vāks ziedojumus jauno Vīpuru celšanai. Nr. 72, 1. aprīlis.

savā starpā nekaro.⁶³³ Demilitarizācijas uzskatāmākā izpausme bija atteikšanās no obligātā militārā dienesta daudzās valstīs. Piemēram, 12 *NATO* dalībvalstīs apturēja vai plānoja pilnībā atteikties no obligātā militārā dienesta, bet tās, kuras to saglabāja, samazināja iesaucamo skaitu, lielākā mērā paļaujoties uz brīvprātīgu iesaisti valsts aizsardzībā.⁶³⁴ Līdz ar pieaugošo sajūtu, ka militāri draudi samazinās, jaunajai drošības situācijai tika pielāgotas arī visaptverošas valsts aizsardzības sistēmas.

Gunārs Rusiņš: “*Tas obligātais militārais dienests savā laikā, pateicoties mātēm, tika likvidēts. Kāpēc? Tāpēc ka bērni, kas bija iesaukti obligātajā dienestā, viņi uztvēra to (...) kā vietu tādos sterilos apstākļos, viņa vietā visu darīs, viņš tikai atnāks, sēdēs klasē, klausīsies lekcijās, kādreiz aizbrauks uz poligonu izšaut, bet to, ka viņam jā rūpējas pašam par savu higiēnu, jāuzkopj tā pati kazarma – “tās lietas manam bērnam nav jādara”. Tas sākās no mātēm, kāpēc manam bērnam ir jādara tas un tas, un mēs tos savus bērnus izaudzinām tādos sterilos apstākļos, bet sterilos apstākļos viņš jau vairs nav nekāds karotājs. Ja nokļūst kaut kādā tādā kaujas situācijā, tad tie sterilie apstākļi ir jāmet malā, tur ir izdzīvošanas moments.”*

Piemēram, Šveices⁶³⁵ aizsardzības paradigma, kas vēsturiski bija balstīta neitralitātē un koncepcijā “pilsoņi-karavīri”, pēc Aukstā kara tika pārvērtēta trīs faktoru rezultātā: pārmaiņas sabiedrības vērtību sistēmā, kas mazināja armijas sociālo prestižu; jauna veida konfliktu scenāriji, kas mudināja Šveici iesaistīties starptautiskās miera uzturēšanas misijās; militāro tehnoloģiju attīstība, kas mazināja liela paš aizsardzībai bruņotu cilvēku skaita nozīmi.⁶³⁶ Lai arī Šveice pilnībā neatteicās no sava tradicionālā aizsardzības modeļa, tomēr tajā tika īstenotas divas militārās reformas “Bruņotie spēki 95” un “Bruņotie spēki XXI”, kuru rezultātā karavīru skaits no 1992. līdz 2004. gadam tika samazināts četras reizes.⁶³⁷ Savukārt Zviedrijā pēc PSRS sabrukuma notika pakāpeniska “finansējuma samazināšana [aizsardzībai], aizsardzības spēju pārveidošana, pieaugoša starptautiskā sadarbība un līdzdalība [starptautiskās] operācijās un atteikšanās no obligātā militārā dienesta”.⁶³⁸ Tomēr 2015. gadā Zviedrija nolēma, ka tai ir

633 Doyle, M. W. (2005). Three Pillars of the Liberal Peace. *The American Political Science Review*, 99(3), 463–466. Pieejams: <http://www.jstor.org/stable/30038953> (aplūkots 24.03.2022.).

634 Williams, C. 2005. From Conscripts To Volunteers: NATO's Transitions to All-Volunteer Forces. *Naval War College Review*, 58(1), 35–62. Pieejams: <http://www.jstor.org/stable/26394155> (aplūkots 24.03.2022.).

635 Informācija par Šveices totālās aizsardzības modeli pārpublicēta no raksta autores bloga: Bērziņa, I. 2020. Totālā aizsardzība: Šveice. *Patriotisms.lv*. Pieejams: https://www.patriotisms.lv/lidzdaliba/totala_aizsardziba_sveice-18/ (aplūkots 22.04.2022.).

636 Mannitz, S. 2007. *The Normative Construction of the Soldier in Switzerland: Constitutional Conditions and Public Political Discourse: The Swiss Case*. PRIF-Research Paper No. 1/9-2007, 25. lpp. Pieejams: http://www.hsfk.de/fileadmin/HSFK/hsfk_downloads/Switzerland_9.pdf (aplūkots 16.03.2022.).

637 Tresch, T. S. 2011. The Transformation of Switzerland's Militia Armed Forces and the Role of the Citizen in Uniform. *Armed Forces and Society*, 37(2), 239.–260., 250. lpp. doi: 10.1177/0095327X10361670.

638 Holmber, A. 2015. A demilitarization process under challenge? The example of Sweden. *Defence Studies*, 15(3), 235.–253., 244. lpp., doi: 10.1080/14702436.2015.1084174.

nepieciešams atjaunot savu totālās aizsardzības sistēmu, ko noteica pārmaiņas globālajā un reģionālajā drošības situācijā.

Drošības vides konteksts 21. gadsimtā

21. gadsimtā drošības situācija sāka mainīties, tā pakāpeniski kļuva trauslāka un nestabilāka, jo, nostiprinoties tādiem autoritāriem spēka centriem kā Ķīna un Krievija, sāka veidoties daudzpolāra pasaules kārtība. Viens no zīmīgākajiem notikumiem un pavērsiena punktiem bija 2001. gada 11. septembra teroristu uzbrukums ASV, kam sekoja ASV un tās sabiedroto iebrukums Afganistānā 2001. gadā un Irākā 2003. gadā. Centrālajā un Austrumu Eiropā notika tā saukto krāsaino revolūciju vilnis līdz ar Buldozeru revolūciju Serbijā 2000. gadā, Rožu revolūciju Gruzijā 2003. gadā, Oranžo revolūciju Ukrainā 2004. gadā, Tulpju revolūciju Kirgizstānā 2005. gadā, kā arī sabiedrības demokratizācijas mēģinājumiem (lielākoties neveiksmīgiem) citās autoritārās valstīs. Līdz ar jauna tirgotāja sadedzināšanos tirgus laukumā Tunisijā 2010. gada decembrī aizsākās masu protesti jeb Arābu pavasaris Tuvajos Austrumos un Ziemeļāfrikā, kas noveda pie ilgstošiem asiņainiem konfliktiem tādās valstīs kā Sīrija, Lībija un Jemena. Šie notikumi lielā mērā iezīmē daudzpolārai pasaulei raksturīgu vērtību konfliktu, jo Rietumvalstu skatījumā tos veicināja attiecīgo valstu sabiedrību centieni pēc demokrātiskiem valsts pārvaldes principiem, turpretī autoritārie režīmi tos traktēja kā Rietumvalstu veicinātu un atbalstītu sabiedrības destabilizāciju.

Aivars Valeniks: *“Obligātajam militārajam dienestam ir viena pozitīva lieta, kura, protams, ir ļoti neatsverama, tas ir, ka cilvēks tiek apmācīts militārajā jomā. Jūs zināt, ka armijas pamats ir uz trīs pīlāriem, tas ir, cilvēks, ekipējums, munīcija, aprīkojums, ieroči un trešais ir apmācība, un no šīm trīs lietām apmācība ir visdarbietilpīgākais un ilgākais process. (..) Cilvēks iziet obligāto dienestu, viņam galvā paliek elementārās militārās zināšanas, kuras viņš pēc tam pēc kāda laika var izmantot, teiksim, valsts totālās aizsardzības gadījumā.”*

Latvijas drošības kontekstā svarīgas ir Rietumvalstu un Krievijas attiecības, tāpēc tās jāaplūko detalizētāk. Līdz ar Vladimira Putina nākšanu pie varas 2000. gadā Krievijā pakāpeniski nostiprinājās autoritārisms, kā arī saasinājās attiecības ar Rietumvalstīm. Zīmīgs pagrieziena punkts bija viņa uzstāšanās 2007. gadā Mīnhenes drošības konferencē⁶³⁹, kurā Rietumvalstu politiķi un eksperti pamatoti saklausīja vēstījumu, ka Krievijas un Rietumu tuvināšanās, kas bija sākusies pēc PSRS sabrukuma, ir beigusies. Krievijas prezidents apgalvoja, ka vienpolārā pasaules kārtība ir cietusi neveiksmi un tā ir neiespējama mūsdienu pasaulē, jo veidojas jauni spēka centri, līdz ar to pasaule kļūst daudzpolāra. Svarīgs vēstījums šajā runā bija arī Krievijas prezidenta pretenzijas pret *NATO* paplašināšanos, kas notika, aliansē iekļaujot

639 Runas oriģināls ir publicēts Krievijas Federācijas prezidenta interneta vietnē *kremlin.ru*, kurai Latvijā ir ierobežota piekļuve, atbilstoši 2022. gada 15. marta NEPLP lēmumam: NEPLP. 2022. NEPLP saistībā ar apdraudējumu valsts drošībai ierobežo 71 tīmekļvietni Latvijā, 17. marts. Pieejams: <https://www.neplpadome.lv/lv/sakums/padome/padomes-sedes/sedes-sadalas/neplp-saistiba-ar-apdraudejumu-valsts-drosibai-ierobezo-71-timeklvietni-latvija.html> (aplūkots 12.04.2022.).

bijušās Varšavas līguma dalībvalstis un Baltijas valstis, kuras bija atbrīvojušās no PSRS okupācijas. Pakāpeniski Krievijas uzvedība starptautiskajā arēnā kļuva agresīvāka, gan mērķtiecīgi izplatot informatīvajā telpā sagrozītu patiesību un nereti pat klajus melus, gan aizstāvēt tā saucamo Krievijas tautiešu intereses ārpus Krievijas robežām, gan izmantojot enerģētiku kā politisku instrumentu, kā arī citus paņēmienus.

Sākot ar piecu dienu karu Gruzijā 2008. gada augustā, Krievija sevi pieteica arī kā valsti, kas ir gatava lietot militāro spēku politisku mērķu sasniegšanai. Tomēr būtiskākais pavērsiens Rietumvalstu izpratnē par Krieviju notika 2014. gadā, kad Krievija, pretēji starptautisko tiesību normām, anektēja Krimu un sāka karu Ukrainas dienvidaustrumos. Rietumvalstu politiskie un militārie līderi un eksperti sāka pievērst pastiprinātu uzmanību tam, kā Krievija īsteno savas intereses, izmantojot militārus un nemilitārus instrumentus integrētā veidā. Pieaugošā izpratne par Krievijas agresīvo uzvedību lika stiprināt to *NATO* dalībvalstu drošību, kuras Krievijas augstākās amatpersonas dažādos kontekstos bija definējušas kā savu “īpašo interešu sfēru”. Baltijas valstu atrašanās šajā riska zonā nosaka ģeogrāfiskais tuvums Krievijai, kopīga vēsture, salīdzinoši liels krievvalodīgo iedzīvotāju īpatsvars un citi faktori. Tāpēc Baltijas valstu drošība tiek stiprināta gan *NATO* līmenī, gan veicinot katras valsts paš aizsardzības spējas. Visaptveroša valsts aizsardzība ir viens no veidiem, kā Latvija var paaugstināt iedzīvotāju noturību jebkāda veida krīzēs un gatavību pretoties militārai agresijai. Šādu aizsardzību veido daudzi elementi, kurus var iedalīt četrās grupās: militārā, civilā, informācijas un psiholoģiskā.⁶⁴⁰

Militārā dimensija

Visaptverošas valsts aizsardzības militārā dimensija apkopo būtiskākos priekšnoteikumus, lai valsts varētu pretoties agresijai militārā veidā.

Visas sabiedrības iesaiste valsts aizsardzībā

Viens no fundamentāliem visaptverošas valsts aizsardzības principiem ir visas sabiedrības iesaiste, jo šī aizsardzības stratēģija veidojās kā risinājums, lai valstis varētu stāties pretī agresoram ar militāru pārspēku. Iesaistot valsts aizsardzībā pēc iespējas lielāku skaitu iedzīvotāju, militārā potenciāla vājumu iespējams kompensēt ar cilvēku mobilizāciju. Šo principu visspilgtāk raksturo pirmā Izraēlas premjerministra Dāvida Ben Guriona teiktais Izraēlas 1948. gada Neatkarības kara laikā: “Visa tauta ir armija, visa zeme ir fronte.”⁶⁴¹ Lai visas sabiedrības iesaiste būtu efektīva, iedzīvotājiem, kuri fiziski spētu piedalīties valsts aizsardzībā militārā veidā, nepieciešams apgūt pamata militārās iemaņas. Vēsturiski un arī mūsdienās to lielākoties sasniedz ar obligātā militārā dienesta palīdzību, tomēr līdz ar bruņojuma tehnoloģisko attīstību, sabiedrības vērtību sistēmas

640 Berzina, I. 2019. Total Defence as a Comprehensive Approach to National Security. In: Vanaga, N., Rostoks, T. (Eds.) *Detering Russia in Europe: Defence Strategies for Neighbouring States*. London: Routledge.

641 Citēts pēc Keynan, I. 2015. *Psychological War Trauma and Society: Like a Hidden Wound*. Rotledge: Oxon, 133. lpp.

maiņu, pieaugošo nemilitāro risinājumu lietojumu politisko mērķu sasniegšanai un citiem apsvērumiem starptautiskās drošības un militārajiem teorētiķiem un praktiķiem ir dažādi viedokļi par tā lietderību. Arī valstīs ir atšķirīgas tradīcijas, uzskati un attieksme saistībā ar obligāto militāro dienestu.

Piemēram, pētījumā par faktoriem, kas nosaka valstu lēmumu ieviest obligāto militāro dienestu, zinātniekiem izdevās pierādīt vairākas hipotēzes: jo demokrātiskāka valsts, jo mazāka varbūtība, ka tā ieviesīs obligāto militāro dienestu; pastāvot militāriem draudiem un starpvalstu sāncensībai, ir augstāka varbūtība, ka valsts ieviesīs obligāto militāro dienestu; valstīs ar augstāku militarizācijas pakāpi ir augstāka varbūtība, ka tiks ieviests obligātais militārais dienests.⁶⁴² Pēdējo hipotēzi uzskatāmi apstiprina arī Somijas⁶⁴³ piemērs, jo tā saglabāja obligāto militāro dienestu arī pēc Aukstā kara, lai gan daudzas Eiropas valstis tajā laikā to aizstāja ar profesionālu armiju. Somijas sabiedrībā arī saglabājās augsts atbalsts obligātajam militārajam dienestam – 2007. gadā to atbalstīja vairāk nekā 70 % iedzīvotāju.⁶⁴⁴ Viens no skaidrojumiem šādai tendencei varētu būt Somijas spēcīgā un īpašā nacionālā identitāte, kuras vēsturiskā veidošanās bija cieši saistīta ar militāro aizsardzību un obligāto militāro dienestu.⁶⁴⁵

Artis Pabriks: *“Valsts aizsardzības mācības uzdevums ir, pirmām kārtām, jauniešiem radīt izpratni vispār par to, kas ir drošība, vai varbūt par to, kas ir nedrošība, kāda veida draudi mums var būt, dažāda veida civilie draudi, var būt dabas katastrofas, protams, ka var būt karš. Radīt izpratni par to, kāda veida draudi ir; un tad, lai šajā kritiskajā situācijā mēs nesatrauktos, mēs nesāktu raudāt, nebēgtu prom vai nedarītu kaut ko citu, arī nedaudz iemācītu, kā rīkoties.”*

Inga Belinska: *“Tas notiek tikai caur skolu, jo ģimenē var būt dažādi valdīti uzskati, bet skolā ir jābūt programmai, jābūt vienotai pieejai, vadlīnijām, kas noteiktu to virzību, un tiešām stāstīt, varbūt tās būtu kaut kādas politinformācijas stundas, (..) vai tā ir atsevišķa mācība, kas stāstītu un veidotu to apziņu un patriotismu.”*

Ilmārs Apeins: *“Es to [Valsts aizsardzības mācību] ļoti pozitīvi novērtēju, es pat vienu gadu strādāju Valsts aizsardzības mācībā Nautrēnu vidusskolā. Jaunatne ieinteresēta bija, arī daudzas meitenes gāja.”*

642 Asal, V., Conrad, J., & Toronto, N. 2015. I Want You! The Determinants of Military Conscriptation. *Journal of Conflict Resolution*, 61(7), 1456–1481. doi:10.1177/0022002715606217.

643 Informācija par Somijas totālās aizsardzības modeli pārpublicēta no raksta autores bloga: Bērziņa, I. 2020. Totālā aizsardzība: Somija. Patriotisms.lv. Pieejams: https://patriotisms.lv/lidzdaliba/totala_aizsardziba_somija-21/ (aplūkots 22.04.2022.).

644 Harinen, O. & Leskinen, J. 2009. General Conscriptation in Finland after 2008 – Some Reasons Behind Finland's Population's and Conscript's Attituded Towards General Conscriptation. *Advances in Military Sociology: Essays in Honor of Charles C. Moskos* (Contributions to Conflict Management, Peace Economics and Development, 12, 2, Emerald Group Publishing Limited, 54. lpp., doi: 10.1108/S1572-8323(2009)000012B006.

645 Turpat, 59. lpp.

Salīdzinājumam: Latvijā 2014. gadā obligātā militārā dienesta atjaunošanu atbalstīja tikai 24 % sabiedrības.⁶⁴⁶ Lai iespējami lielāka sabiedrības daļa iegūtu zināšanas, prasmes un iemaņas valsts aizsardzībai, no 2024. gada Latvijā vidējās izglītības programmās valsts aizsardzība būs obligāts mācību priekšmets.⁶⁴⁷ Latvijas iedzīvotāju iesaiste valsts aizsardzībā militārā veidā ir brīvprātīga, un ikvienam, kas vēlas tajā piedalīties un atbilst noteiktajiem vecuma, fiziskās un psiholoģiskās sagatavotības kritērijiem, ir iespēja kļūt par profesionālā dienesta karavīru, zemessargu vai rezerves karavīru. 2022. gadā pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā aizsardzības ministrs Artis Pabriks informēja, ka karš Ukrainā pat vairākas reizes ir vairojis Latvijas pilsoņu interesi dienēt Zemessardzē.⁶⁴⁸ Lai veicinātu vēl plašāku militāro pamatiemaņu apguvi, 2022. gada jūlijā Aizsardzības ministrija sāka “darbu pie Valsts aizsardzības dienesta pakāpeniskas ieviešanas Latvijā, kas paredz piecu gadu laikā izveidot sistēmu, kurā visi 18 līdz 27 gadus veci Latvijas pilsoņi – vīrieši šajā pašā vecuma grupā varēs izvēlēties vienu no četriem dienesta veidiem: Valsts aizsardzības dienestu, Zemessardzi, vada komandiera kursu augstskolā vai alternatīvo dienestu – Iekšlietu ministrijas, Veselības, Labklājības ministrijā”.⁶⁴⁹

Tāpat karadarbību 21. gadsimtā raksturo aizvien pieaugošs visu iespējamo militāro un nemilitāro risinājumu lietojums integrētā veidā jeb tā sauktais hibrīdkarš. Lai arī Krievijas sāktais karš Ukrainā 2022. gadā kā pilna mēroga konvencionāls karš ir pretrunā ar šo tendenci, tomēr var pieņemt, ka tas drīzāk ir ārkārtējs un traģisks izņēmums, jo kara šausmas, kurām globālajā informatīvajā telpā tiešsaistes režīmā sekoja līdzī liela daļa pasaules sabiedrības, visticamāk, palielinās sabiedriskās domas spiedienu uz politiskajiem līderiem, lai ierobežotu militārā spēka lietojumu politisko mērķu sasniegšanai. Vienlaikus Krievijas karš Ukrainā būtiski palielinās militarizāciju, jo tas uzskatāmi parādīja, cik svarīga ir valsts gatavība jebkurā brīdī stāties pretī militāram uzbrukumam ar daudzskaitlīgu un labi motivētu karaspēku, kurš ir apbruņots ar moderniem un efektīviem ieročiem. Tomēr var pieņemt, ka valstis turpmāk plaši izmantos arī nemilitārus risinājumus, piemēram, centienus ietekmēt sabiedrisko domu informatīvajā telpā, ekonomiskās sviras, tiesisko regulējumu un citus, tāpēc būtiska ir iedzīvotāju gatavība iesaistīties un stiprināt valsts drošību arī nemilitārā veidā. Zīmīgi, ka 55 % aptaujāto respondentu Latvijā 2019. gadā apstiprināja gatavību iesaistīties valsts aizsardzībā nemilitārā veidā,⁶⁵⁰ kas ir pietiekami augsts potenciāls, lai

646 SKDS. 2014. Latvijas iedzīvotāju viedoklis par aizsardzības jautājumiem. Pieejams: https://www.mod.gov.lv/sites/mod/files/document/Iedzivotaju_viedoklis_par_valsts_aizsardzibu_2014.pdf (aplūkots 23.03.2022.).

647 Valsts aizsardzības mācības un Jaunsardzes likums: Latvijas Republikas likums. 22.12.2020. Latvijas Vēstnesis, 247A. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/319794> (aplūkots 24.03.2022.).

648 TVNET/LETA. 2022. Pabriks: obligātā militārā dienesta ieviešana Latvijā nav “glābšanas riņķis”. TVNET, 1. marts. Pieejams: <https://www.tvnet.lv/7466461/pabriks-obligata-militara-dienesta-ieviesana-latvija-nav-glabsanas-rinkis> (aplūkots 24.03.2022.).

649 Aizsardzības ministrija. n.d. Valsts aizsardzības dienests. Pieejams: <https://www.mod.gov.lv/lv/valsts-aizsardzibas-dienests> (aplūkots 26.03.2022.).

650 Bērziņa, I. & Zupa, U. 2020. Latvijas sabiedrības griba aizstāvēt valsti: veicinošie un kavējošie faktori. Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs. Pieejams: https://www.naa.mil.lv/sites/naa/files/document/DSPC_GribaAizstavetValsti_0.pdf (aplūkots 24.03.2022.).

Latvijā varētu īstenot visas sabiedrības iesaistes principu, definējot gan militāras, gan nemilitāras lomas katram iedzīvotājam atbilstoši spējām un prasmēm.

Aizsardzības stratēģijas

Katra valsts, kas praksē lieto visaptverošas valsts aizsardzības principus, izmanto dažādas aizsardzības stratēģijas, kas ir piemērotas konkrētajiem ģeogrāfiskajiem, militārajiem, politiskajiem un citiem apstākļiem. Tā var būt konvencionāla un nekonvencionāla aizsardzība, kā arī konvencionālās aizsardzības papildināšana ar nekonvencionālas aizsardzības elementiem. Izmantojamas kā defensīvas, tā ofensīvas pieejas. Jebkurā gadījumā vajadzīgs stratēģisks redzējums, kādā veidā valsts visefektīvāk izmantos visus tai pieejamos resursus militāra uzbrukuma gadījumā, kādas militārās spējas tai ir nepieciešamas šo stratēģiju īstenošanai un kā šīs spējas tiek attīstītas. Īss ieskats Šveices, bijušās Dienvidslāvijas un Singapūras aizsardzības stratēģijās ilustrē to daudzveidību.

Domnīcas RAND pētnieks Jans Osburgs, analizējot iespējas lietot Šveices⁶⁵¹ “visaptverošas pretošanās pieeju” Baltijas valstu aizsardzībā, identificēja tajā trīs svarīgākos elementus: 1) nepieļaut ienaidniekam piekļuvi svarīgiem infrastruktūras objektiem; 2) nekonvencionālas militārās pretošanās operācijas (piemēram, partizānu karš); 3) civilās pretošanās aktivitātes. Šī aizsardzības stratēģija paredz, ka uzbrukuma gadījumā pierobežā strauji tiek iznīcināti nozīmīgi infrastruktūras objekti, piemēram, ceļi un tilti, tādējādi iegūstot laiku mobilizācijai un ārējai palīdzībai. Nekonvencionālās militārās operācijas īsteno vienības, kurās ir ap 400 karavīru, kuras darbojas decentralizēti un prot lietot nekonvencionālās karadarbības taktiku. Lai šādas decentralizētas militārās operācijas būtu iespējamas, Šveices aktīvā dienesta karavīri ieročus glabā mājās. Tāpat Šveicē ir izveidotas maskētas cīņas pozīcijas netālu no tuneļiem un tiltiem, ceļu krustojumiem un kalnu nogāzēs, kas palielina mazu militāru vienību darbības efektivitāti. Militārās pretošanās vienībām palīdz civilās pretošanās kustība, nodrošinot izlūkošanas un loģistikas atbalstu, īstenojot pasīvu pretošanos, dokumentējot iebrucēju pastrādātās zvērības, veidojot un izplatot propagandas materiālus.⁶⁵²

Edgars Joksts-Bogdanovs: *“Atziņas [par karu Ukrainā] ir tādas, kad [ir] kaujas gars, vēlme, nav bailes un tas stiprais valstiskums, manuprāt, šī ir veiksmes atslēga. Otra veiksmes atslēga ir, ka, manuprāt, tā mazo vienību taktika, ko viņi piekopj, iznīcinot okupantu mašīnas un dzīvo spēku, tas arī ir veiksmes stāsts. Plus pārliecinājāmiem vēlreiz par dažādu ieroču spēju un jaudu, viņu pielietošanu. Manuprāt, par to ir vērts domāt.”*

651 Informācija par Šveices totālās aizsardzības modeli pārpublicēta no raksta autores bloga: Bērziņa, I. 2020. Totālā aizsardzība: Šveice. *Patriotisms.lv*. Pieejams: https://www.patriotisms.lv/lidzdaliba/totala_aizsardziba_sveice-18/ (aplūkots 22.04.2022.).

652 Osburg, J. 2016. Unconventional Options for the Defense of the Baltic States. RAND Corporation, 3.–7. lpp. Pieejams: <http://www.rand.org/pubs/perspectives/PE179.html> (aplūkots 25.03.2022.).

Bijušās Dienvidslāvijas⁶⁵³ aizsardzības doktrīna paredzēja īsu konvencionālu aizsardzību, kurai sekotu ilgstošs partizānu karš.⁶⁵⁴ Totālās aizsardzības sistēmu veidoja trīs svarīgākie elementi: Dienvidslāvijas Tautas armija, Teritoriālās aizsardzības spēki un Civilās aizsardzības spēki. Dienvidslāvijas Tautas armija bija federālā līmeņa konvencionāla armija, ko veidoja sauszemes, jūras un gaisa spēki. Atbilstoši prezidenta Josipa Broza Tito iecerei, armija bija galvenais spēks cīņā pret potenciālo agresoru, tai vajadzēja būt morāli un politiski vienotai un moderni bruņotai.⁶⁵⁵ Invāzijas gadījumā Tautas armijas uzdevums bija kavēt ienaidnieka ienākšanu valsts teritorijā, izmantojot frontālu taktiku un izvairoties no lieliem zaudējumiem, lai iegūtu laiku totālai mobilizācijai.⁶⁵⁶ Dienvidslāvijas aizsardzības koncepcija paredzēja, ka uzbrukuma gadījumā notiks arī pakāpeniska konvencionālo spēku izkļiedēšanu mazākās partizānu vienībās, kas tika apzīmēts ar terminu “dilstošā pāreja”. Pēc tam, kad ienaidnieks tiks novājināts, mazajām partizānu vienībām atkal jāapvienojas lielākos un sarežģītākos veidojumos. Tā bija “augošā pāreja”, kas iezīmēja pāreju no partizānu taktikas uz kombinētu partizānu un regulāru karadarbību, kā arī tradicionālām frontālām operācijām.⁶⁵⁷

Singapūras⁶⁵⁸ aizsardzības stratēģijās, kuru primārais uzdevums ir atturēt ienaidnieku no uzbrukuma, militārais eksperts Bensons Čians iezīmē trīs secīgus attīstības posmus. Pirmās paaudzes atturēšanas politika, kas tika apzīmēta ar metaforu “saindētā garnele”, paredzēja, ka agresoram būs jāreķinās ar augstām izmaksām, ja tas nolemtu uzbrukt Singapūrai. Otrās paaudzes atturēšana, kas veidojās 1980. gadu sākumā un tika apzīmēta ar metaforu “dzeloņcūka”, bija pāreja no aizsardzības atturēšanas uz aktīvāku pieeju. Tā paredzēja Singapūras stratēģiskā dziļuma trūkumu kompensēt ar to, ka Singapūras bruņotie spēki varētu uzbrukt pirmie, izveidojot frontes līniju ienaidnieka teritorijā. Trešās paaudzes attīstība ir pāreja no “dzeloņcūkas” politikas uz “delfīna” politiku, liekot lielāku akcentu uz ātrumu un veiklību pēc analogijas, kā delfīni uzbrūk haizivīm. “Delfīna” politika radās, lai veicinātu

---

653 Informācija par bijušās Dienvidslāvijas totālās aizsardzības modeli pārpublicēta no raksta autores bloga: Bērziņa, I. 2020. Totālā aizsardzība: bijusī Dienvidslāvija. *Patriotisms.lv*. Pieejams: https://www.patriotisms.lv/lidzdaliba/totala_aizsardziba_bijusi_dienvidslavija-19/ (aplūkots 22.04.2022.).

654 Directorate of Intelligence. 1991. Yugoslavia: Military Dynamics of a Potential Civil War: An Intelligence Assessment, p.1. http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1817859/1991-03-01.pdf.

655 Horncastle, J. 2011. A House of Cards: The Yugoslav Concept of Total National Defence and its Critical Weakness. *Macedonian Historical Review* 2 (2):285–302, 288. lpp.

656 Johnson, R. A. 1971. Total National Defense in Yugoslavia. *The Rand Corporation*, 4. lpp. Pieejams: <https://www.rand.org/pubs/papers/P4746.html> (aplūkots 26.03.2022.).

657 Dulić, Tomislav & Kostić, Roland. 2010. Yugoslavs in Arms: Guerrilla Tradition, Total Defence and the Ethnic Security Dilemma. *Europe-Asia Studies* 62 (7):1051–1072, p.1060. doi:10.1080/09668136.2010.497015.

658 Informācija par Singapūras totālās aizsardzības modeli pārpublicēta no raksta autores bloga: Bērziņa, I. 2020. Totālā aizsardzība: Singapūra. *Patriotisms.lv*. Pieejams: https://patriotisms.lv/lidzdaliba/totala_aizsardziba_singapura-20/ (aplūkots 22.04.2022.).

Singapūras bruņoto spēku stratēģisko un doktrinālo elastību, reaģējot uz 21. gadsimta nekonvencionālajiem un daudzveidīgajiem draudiem.⁶⁵⁹

Bruņojuma tehnoloģiskais pārkums

Lai visaptveroša valsts aizsardzība būtu efektīva militārā aspektā, svarīgs ir arī bruņojuma tehnoloģiskais pārkums pār pretinieku, jo tas dod iespēju efektīvi cīnīties pret ienaidnieku, kam ir kvantitatīvs pārspēks. Tas ir bijis svarīgs princips gan vēsturiski, gan mūsdienās. RAND pētnieks Horsts Menderhauzens analizēja teritoriālās aizsardzības spēkus mazās Eiropas valstīs 20. gadsimta otrajā pusē un secināja, ka teritoriālai aizsardzībai piemērots bruņojums ir kritiski svarīgs tās kaujas spējām.⁶⁶⁰ Tas ir ne mazāk svarīgi arī 21. gadsimtā. Piemēram, bruņojuma tehnoloģiskā attīstība bija būtisks faktors, kas noteica iznākumu Azerbaidžānas un Armēnijas konfliktā Kalnu Karabahā 2020. gadā, jo “Azerbaidžānai [bija] kvalitatīvs un kvantitatīvs ekipējuma un tehnikas pārsvars pār Armēnijas spēkiem”.⁶⁶¹ Arī Ukrainas cīņā pret Krieviju 2022. gadā nozīmīga loma ir *NLAW* un *Javelin* prettanku raķešu, bezpilota lidaparātiem *Bayraktar TB-2*⁶⁶², augstas mobilitātes raķešu artilērijas sistēmām (*High Mobility Rocket Artillery System – HIMARS*)⁶⁶³ un citiem aizsardzības ieročiem, ko Ukrainas bruņotajiem spēkiem piegādāja Rietumvalstis.

Bruņojuma tehnoloģisko pārkumu var panākt, īstenojot ilgtermiņa stratēģiju. Piemēram, Singapūras⁶⁶⁴ Aizsardzības ministrijas iepirkuma stratēģijas mērķis paredz inovatīvu jauno tehnoloģiju lietojumu militārajā jomā.⁶⁶⁵ Singapūras armijas bruņojums tiek veidots, gan iepērkot ārvalstīs ražotas sistēmas, gan attīstot savu aizsardzības industriju, kas specializēta augsto tehnoloģiju jomā.⁶⁶⁶ Singapūras militāri industriālā stratēģija ir attīstīt rentablus nišas produktus ar fokusu uz esošu militāro produktu papildinājumiem, jauninājumiem un modernizēšanu.⁶⁶⁷ Nespēja nokomplektēt

659 Chian, B. 2015. Should the SAF Maintain its Existing Focus on Full-Spectrum Dominance or, Should the Organisation Return to its Core Deterrence and War-Fighting Mission? Pointer 41(2): 32–41, 33. lpp. Pieejams: http://www.mindef.gov.sg/safti/pointer/documents/pdf/POINTER_Vol41_2.pdf (aplūkots 25.03.2022.).

660 Mendershausen, H. 1980. *Reflections on Territorial Defense*. Santa Monica, CA: RAND, 10. lpp. Corporation. Pieejams: <https://www.rand.org/pubs/notes/N1265.html> (aplūkots 25.03.2022.).

661 Sargs.lv/WaronthRocks. 2020. Kalnu Karabahas karš: Armēnijas un Azerbaidžānas spēku salīdzinājums. *Sargs.lv*, 27. oktobris. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/konfliktu-zonas/2020-10-27/kalnu-karabahas-kars-armenijas-un-azerbaidzanas-speku-salidzinajums> (aplūkots 25.03.2022.).

662 Doyle, G., Granados, S., Ovaska, M. & Dutta P. K. 2022. Weapons of the war in Ukraine. *Reuters Graphics*, 10. marts. Pieejams: <https://graphics.reuters.com/UKRAINE-CRISIS/WEAPONS/lbvgnzdnlpq/> (aplūkots 25.03.2022.).

663 Sargs.lv. 2021. ASV Latvijā demonstrē augstas mobilitātes raķešu artilērijas sistēmas atgādāšanu un ātru izvēršanu, 25. oktobris. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/militaras-macibas/2021-10-25/asv-latvija-demonstre-augstas-mobilitates-rakesu-artilerijas-sistemas> (aplūkots 26.07.2022.).

664 Informācija par Singapūras totālās aizsardzības modeli pārpublicēta no raksta autores bloga: Bērziņa, I. 2020. Totālā aizsardzība: Singapūra. *Patriotisms.lv*. Pieejams: https://patriotisms.lv/lidzdaliba/totala_aizsardziba_singapura-20/ (aplūkots 22.04.2022.).

665 Matthews, R. & Zhang Yan, N. 2007. Small Country “Total Defence”: A Case Study of Singapore. *Defence Studies* 7(3): 376–395, 384. lpp. doi: 10.1080/14702430701559289.

666 Turpat.

667 Turpat, 387. lpp.

lielu militāro spēku tiek kompensēta ar tehnoloģijām, tādējādi viens no Singapūras aizsardzības politikas stūrakmeņiem ir tehnoloģiskais pārkums pār pretiniekiem.⁶⁶⁸

Ātra mobilizācija

Karadarbību 21. gadsimtā raksturo ātrums, tāpēc spēja ātri mobilizēties aizsardzībai arī ir svarīgs visaptverošas valsts aizsardzības princips. 2022. gadā Krievija bija plānojusi Ukrainā īstenot zibenskaru, par ko liecina pārsteidzīga Krievijas ziņu aģentūras *RIA Novosti* 26. februāra publikācija *Nastuplenije Rossii i novogo mira* (vārdu spēle krievu valodā, jo *nastuplenije* ir gan uzbrukums, gan iestāšanās, līdz ar to virsrakstā ir ietverta doma, ka Krievijas uzbrukums Ukrainai ir atnesis jaunas pasaules iestāšanos), kura tagad ir atrodamā tīmekļa arhīvā.⁶⁶⁹ Tātad tā sauktā Krievijas speciālā militārā operācija sākās 24. februārī un jau 26. februārī Kremļa kontrolētie plašsaziņas līdzekļi bija gatavi ziņot, ka “Ukraina ir atgriezies Krievijā. Tas nenozīmē, ka tiks likvidēts tās valstiskums, bet tas tiks reorganizēts, atjaunots un atgriezts tā dabiskajā stāvoklī kā daļa no krievu pasaules”.⁶⁷⁰ Tomēr jau pirmajās uzbrukuma stundās Ukrainas bruņoto spēku pretošanās operācijas agresora plānus izjauca.⁶⁷¹

Ātra mobilizācija ir bijusi izšķirīgs veiksmes faktors arī vēsturiski. Piemēram, ASV Kongresa debatēs 1967. gadā tika atzīts, ka “ātrā rezervistu mobilizācija bija galvenais faktors Izraēlas uzvarā” Sešu dienu kara laikā, jo “Izraēlas militārās rezerves un mobilizācijas sistēma ir efektivitātes modelis”, tāpēc ka dažas no labākajām vienībām bija kaujas gatavībā 12 stundās, bet visas vienības – 48 stundu laikā.⁶⁷² Tāds pats princips Izraēlā darbojas arī mūsdienās, jo “lielākajai daļai rezerves karavīru jāpievienojas savām vienībām un jāsaņem bruņojums 24 līdz 48 stundu laikā pēc mobilizācijas paziņojuma”.⁶⁷³

Civilā dimensija

Visaptverošas valsts aizsardzības civilā dimensija apkopo būtiskākos priekšnoteikumus, lai valsts civiliedzīvotāji būtu sagatavoti jebkādu veidu katastrofām, ieskaitot militārus konfliktus, un lai sabiedrībai vitāli svarīgās funkcijas turpinātos jebkādos apstākļos.

668 Turpat, 388. lpp.

669 Akopov, P. 2022. *Nastuplenije Rossii i novogo mira*. *RIA Novosti*, 26. februāris. Pieejams: <https://web.archive.org/web/20220226224717/https://ria.ru/20220226/rossiya-1775162336.html> (aplūkots 26.03.2022.).

670 Turpat.

671 VOA News. 2022. Latest Developments in Ukraine: Feb. 24, *Voice of America*, 24. februāris. Pieejams: <https://www.voanews.com/a/latest-developments-in-ukraine-feb-24/6456721.html> (aplūkots 26.03.2022.).

672 Congressional Record. 1967. Proceedings and debates of the 90th Congress, First Session, Washington, Thursday, June 26, 104.

673 Weitz, R.. 2007. Israel. *The Reserve Policies of Nations*. Strategic Studies Institute, US Army War College, 97-108, 99.–100. lpp.

Civilā aizsardzība

Visaptveroša valsts aizsardzība paredz militāru pretestību spēcīgākam pretiniekam, kas nozīmē karadarbības iespējamību valsts teritorijā, līdz ar to civilā aizsardzība un sabiedrības gatavība izturēt krīzes ir viena no būtiskām šīs koncepcijas sastāvdaļām. Jo īpaši svarīgi tas ir tādēļ, ka 21. gadsimta karadarbībā zūd tradicionālajai karadarbībai raksturīgā fronte un aizmugure, tāpat arī aizvien grūtāk ir novilkt skaidru robežu starp civilo un militāro, it īpaši, ja tiek lietotas nekonvencionālas karadarbības metodes. To, cik neželīgā veidā civiliedzīvotāji tiek izmantoti mūsdienu karadarbībā, uzskatāmi parādīja karš Ukrainā 2022. gadā, kad Krievijas bruņotie spēki mērķtiecīgi iznīcināja dzīvojamās mājās, slimnīcas, skolas un bērnudārzus, kavēja civiliedzīvotāju izvešanu no aplenktajām pilsētām un humānās palīdzības piegādes, nogalināja, spīdzināja un citādi mocīja vietējos iedzīvotājus⁶⁷⁴, lai piespiestu Ukrainu padoties un piekāpties Krievijas prasībām. Efektīva civilās aizsardzības sistēma var mazināt civiliedzīvotāju zaudējumus, palielinot sabiedrības noturību un spēju pretoties agresoram. Citu valstu piemēri sniedz priekšstatu par to, kādi civilās aizsardzības elementi ir būtiski visaptverošai valsts aizsardzībai.

Līdztekus militārai aizsardzībai, civilā aizsardzība ir Šveices⁶⁷⁵ aizsardzības modeļa otrs pīlārs.⁶⁷⁶ Sistēma tika izveidota 1962. gadā,⁶⁷⁷ un 1965. gada Stenfordas pētniecības institūta ziņojumā par Šveices civilās aizsardzības sistēmu ir formulēti tās galvenie principi: 1) cieša saikne ar Šveices armiju; 2) totāla civilā darbaspēka mobilizācija; 3) precīzi definēta atbildība; 4) civilās aizsardzības organizācijas, komplektēšanas un apmācības regulējums federālā līmenī; 5) biznesa un citu institūciju, kas nodarbina vairāk nekā 100 darbiniekus, obligāta iesaiste; 6) obligāta patvertņu celtniecība; 7) obligāti savstarpējas palīdzības līgumi ar kaimiņu kopienām.⁶⁷⁸ Viens no svarīgiem civilās aizsardzības mērķiem ir nodrošināt ārkārtas situācijā katru iedzīvotāju ar patvertni netālu no dzīvesvietas, un 1987. gadā Šveice varēja nodrošināt patvertnes 5,5 miljoniem no 6,5 miljonu kopējā iedzīvotāju skaita.⁶⁷⁹ Tāpat tika izveidota

674 ANO. 2022. Russian attacks on civilian targets in Ukraine could be a war crime: UN rights office. UN News, 11. marts. Pieejams: <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113782> (aplūkots 26.03.2022.).

675 Informācija par Šveices totālās aizsardzības modeli pārpublicēta no raksta autores bloga: Bērziņa, I. 2020. Totālā aizsardzība: Šveice. *Patriotisms.lv*. Pieejams: https://www.patriotisms.lv/lidzdaliba/totala_aizsardziba_sveice-18/ (aplūkots 22.04.2022.).

676 Spillmann, K. R. 1987. *Beyond Soldiers and Arms: The Swiss Model of Comprehensive Security Policy*. Forschungsstelle für Sicherheitspolitik und Konfliktanalyse, 7. lpp. Pieejams: http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/zb_2.pdf (aplūkots 26.03.2022.).

677 Stein, G. J. 1990. Total defense: A comparative overview of the security policies of Switzerland and Austria. *Defense Analysis*, 6:1, 19. lpp. <http://dx.doi.org/10.1080/07430179008405428>.

678 McGee, A. A. 1965. *Swiss Civil Defence*. Stanford Research Institute, 3.–5. lpp.

679 Spillmann, K. R. 1987. *Beyond Soldiers and Arms: The Swiss Model of Comprehensive Security Policy*. Forschungsstelle für Sicherheitspolitik und Konfliktanalyse, 16. lpp. Pieejams: http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/zb_2.pdf (aplūkots 26.03.2022.).

koordinēta medicīnas pakalpojumu sistēma ārkārtas gadījumiem un visaptveroša iedzīvotāju brīdināšanas sistēma.⁶⁸⁰

Bijušajā Dienvidslāvijā⁶⁸¹ visiem darbaspējīgajiem iedzīvotājiem, kuri nebija iesaistīti Dienvidslāvijas Tautas armijā vai Teritoriālās aizsardzības spēkos, bija jāiesaistās civilajā aizsardzībā. Atbilstoši 1969. gada Nacionālās aizsardzības likumam, visām vietējām kopienām bija jāveido civilās aizsardzības organizācijas, kas bija pakļautas vietējai aizsardzības pavēlniecībai. Civilo aizsardzību veidoja šādas vienības: ugunsdzēsības; sabiedrības veselības; patvertņu; evakuācijas; inženierijas; sanitārijas; radiācijas, ķīmiskās un bioloģiskā aizsardzības; veterinārijas; drošības. Svarīgākās civilās aizsardzības funkcijas bija ugunsdzēsība, sabiedrības veselība, patvertnes un ierobežota ievainoto, bērnu un vecu cilvēku evakuācija.⁶⁸² Civilās aizsardzības vienībām bija jāatbalsta Dienvidslāvijas bruņotie spēki, kā arī jāpasliktina agresora armijas spējas. Neapbruņotā pretestība varēja izpausties šādās formās: politiskā propaganda; pretošanās ražošanas un pakalpojumu jomā; sabiedrības līdzdalība ražošanā un citās pretošanās aktivitātēs; sadarbība un atbalsts bruņotajiem spēkiem; pretošanās izglītības, zinātnes un kultūras jomā.⁶⁸³

Civilā aizsardzība ir viens no sešiem Singapūras⁶⁸⁴ totālās aizsardzības pīlāriem (pārējie pieci ir: militārā, ekonomiskā, sociālā, digitālā un psiholoģiskā aizsardzība).⁶⁸⁵ Civilās aizsardzības uzdevums ir panākt iedzīvotāju efektīvu un organizētu reakciju krīzēs un ārkārtas situācijās.⁶⁸⁶ Šos pasākumus īsteno Singapūras Civilās aizsardzības spēki, kas darbojas kā neatkarīga organizācija Iekšlietu ministrijas pārraudzībā. Tie tika izveidoti 1986. gadā, bet 1989. gadā tika integrēti Singapūras Ugunsdzēsības dienestā, ņemot vērā funkciju dublēšanos.⁶⁸⁷ Šobrīd Singapūras Civilās aizsardzības spēku galvenās funkcijas ir nodrošināt ugunsdzēsību, glābšanu un neatliekamo medicīnisko palīdzību, sniegt palīdzību incidentos ar bīstamiem materiāliem, kā arī formulēt, īstentot un piemērot ugunsdrošības un civilās aizsardzības patvertnes noteikumus.

680 Spillmann, K. R. 1987. *Beyond Soldiers and Arms: The Swiss Model of Comprehensive Security Policy*. Forschungsstelle für Sicherheitspolitik und Konfliktanalyse, 16. lpp. Pieejams: http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/zb_2.pdf (aplūkots 26.03.2022.).

681 Informācija par bijušās Dienvidslāvijas totālās aizsardzības modeli pārpublicēta no raksta autores bloga: Bērziņa, I. 2020. Totālā aizsardzība: bijusī Dienvidslāvija. *Patriotisms.lv*. Pieejams: https://patriotisms.lv/lidzdaliba/totala_aizsardziba_bijusi_dienvidslavija-19/ (aplūkots 22.04.2022.).

682 Johnson, R. A. 1971. *Total National Defense in Yugoslavia*. The Rand Corporation, 6. lpp. Pieejams: <https://www.rand.org/pubs/papers/P4746.html> (aplūkots 26.03.2022.).

683 Horncastle, J. 2011. A House of Cards: The Yugoslav Concept of Total National Defence and its Critical Weakness. *Macedonian Historical Review* 2 (2):285–302, 294.–295. lpp.

684 Informācija par Singapūras totālās aizsardzības modeli pārpublicēta no raksta autores bloga: Bērziņa, I. 2020. Totālā aizsardzība: Singapūra. *Patriotisms.lv*. Pieejams: https://patriotisms.lv/lidzdaliba/totala_aizsardziba_singapura-20/ (aplūkots 22.04.2022.).

685 Ministry of Defence. n.d. The Pillars of Total Defence. Pieejams: https://www.mindef.gov.sg/oms/imindef/mindef_websites/topics/totaldefence/about.html (aplūkots 26.03.2022.).

686 Mutalib, H. 2002. The Socio-economic Dimension in Singapore's Quest for Security and Stability. *Pacific Affairs, Spring*: 39–56, 42. lpp., doi: 10.2307/4127240.

687 SCDF. n.d. About us. Pieejams: <https://www.scdf.gov.sg/home/about-us> (aplūkots 27.03.2022.).

Funkciju īstenošana ir organizēta četrās sistēmās: brīdinājuma, aizsardzības, glābšanas, vadības, kontroles un komunikācijas (*C3 system*).⁶⁸⁸ Visas Singapūras teritorijā ir izveidota sabiedriskās brīdināšanas sistēma, kuras uzdevums ir informēt iedzīvotājus par militāru uzbrukumu, kā arī industriālām vai dabas katastrofām. Sistēmu veido trīs skaņas signāli ar atšķirīgu nozīmi: 1) nekavējoties doties uz patvertni; 2) patvertni var atstāt; 3) nekavējoties ieslēgt vietējo radiostaciju.⁶⁸⁹ Aizsardzības sistēma ir visaptveroša patvertņu sistēma, kas papildina sabiedriskās brīdināšanas sistēmu. Kopš 1997. gada visām jaunām privātām un sabiedriskām celtnēm ir jābūt nodrošinātām ar patvertnēm, tāpat arī sabiedriskā transporta stacijas kalpo par patvertnēm.⁶⁹⁰ Miera laikā Singapūras Civilās aizsardzības spēki spēj nodrošināt vairāk nekā vienu glābšanas operāciju un vairākas ugunsdzēsības operācijas. Kara laikā šīs spējas tiek palielinātas, izmantojot Operatīvās gatavības valsts dienestu (*Operationally Ready National Servicemen* jeb *The Nsmen*), kurš ir apmācīts īstenot specializētas operācijas. Civilās aizsardzības spēki sadarbojas arī ar būvvaldi, sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas padomi un policiju, lai maksimāli ātri atjaunotu sabiedrisko kārtību.⁶⁹¹

Biznesa un nevalstiskā sektora loma

Visaptverošas valsts aizsardzības civilajā dimensijā jāizdala arī biznesa un nevalstiskā sektora loma, jo uzdevumi, ko īsteno komerciālas un nevalstiskas organizācijas ir būtiskas sabiedrības vitālo funkciju nodrošināšanā, piemēram, pārtikas un medikamentu ražošana un piegāde, iedzīvotāju evakuācija, elektrības pieslēguma un apkures nodrošināšana, piekļuve internetam un daudzas citas. Somijas drošības komiteja izdala tādas visaptverošas drošības modeļa dalībniekus kā valsts pārvaldes institūcijas, augstskolas un pētniecības institūcijas, kuras izstrādā un pārrauga nepieciešamo tiesisko regulējumu un pasākumus, lai sabiedrība būtu gatava krīzēm; biznesa organizācijas, kuru spēja turpināt darbību krīzes situācijās ir būtiska sabiedrības normālai funkcionalitātei; nevalstiskās organizācijas, kuras koordinē brīvprātīgo darbu un atbalstu iedzīvotājiem, pašvaldībām, valsts pārvaldes organizācijām un dienestiem; pilsoņi, no kuru individuālās sagatavotības krīzēm ir atkarīga kopējā sabiedrības noturība; kā arī pašvaldības, kuru līmenī tiek organizēta sadarbība ar valsts institūcijām, glābšanas dienestiem, spēka struktūrām, biznesa organizācijām un nevalstiskajām organizācijām, lai tās visas kopā varētu mazināt krīzes radītos postījumus sabiedrībai un iespējami ātrāk atjaunot normālu dzīves ritmu.⁶⁹²

688 SCDF. n.d. Roles & Functions. Pieejams: <https://www.scdf.gov.sg/home/about-us/roles-functions> (aplūkots 27.03.2022.).

689 SCDF. n.d. Public Warning System. Pieejams: <https://www.scdf.gov.sg/home/civil-defence-shelter/public-warning-system> (aplūkots 27.03.2022.).

690 SCDF. n.d. Civil Defence Shelter. Pieejams: <https://www.scdf.gov.sg/home/civil-defence-shelter> (aplūkots 27.03.2022.).

691 SCDF. n.d. Roles & Functions. Pieejams: <https://www.scdf.gov.sg/home/about-us/roles-functions> (aplūkots 27.03.2022.).

692 The Security Committee. n.d. Security Actors. Pieejams: <https://turvallisuuskomitea.fi/en/security-strategy-for-society/security-actors/> (aplūkots 27.03.2022.).

Trimdas izdevums “Latvija” 1971. gadā rakstīja par Zviedrijas totālās aizsardzības sistēmu, un tajā publicētā informācija veido priekšstatu par to, cik lielā mērā “totālās aizsardzības gatavība Zviedrijā ir tautas kustība” un kādas organizācijas tajā līdzdarbojas: “Neiekļaujot regulāro armiju, pēc statistikas datiem, zviedru civilās aizsardzības spēks ir tiešām ievērojams. Vispirms jāatzīmē militārās vadības kursi ar 74 000 dalībnieku, neskaitot rezerves. Brīvprātīgo aizsardzības organizācijā ir ap 90 000 vīru ar obligātām apmācībām. Dalībnieku skaits aug par 600—700 gadā. Civilās jūras aizsardzības vienības ir pakļautas flotei, kopā ap 2500 brīvprātīgo, no tiem ap 800 ir nepilngadīgi jaunieši. Valsts gaisa spēku apvienībā ir pāri par 4200 dalībnieku, apmēram trešā daļa jaunieši. Viņu uzdevumos ietilpst gaisa novērošana un lidlauku apkalpe. Pastāv arī brīvprātīgo gaisa spēku vienība ar 835 dalībniekiem un 224 lidmašīnām 28 grupās, galvenokārt civilistu aizsardzībai. Totālajā aizsardzībā ietilpst arī brīvprātīgās autobraucēju, motociklistu, radiotehniķu un izpletņu lēcēju vienības. Tās organizētas klubos pēc specialitātēm, ar 5700 dalībnieku. Civilās paš aizsardzības apvienībā ir reģistrēti pāri par 49 700 dalībnieku, bez tam 445 pašvaldības un 466 dažādi uzņēmumi. Šī organizācija galvenokārt rūpējas par informāciju un palīdzību civilo iedzīvotāju paš aizsardzībā. Sporta, pistoļu un vispārējo brīvprātīgo šāvēju apvienībās ir ap 219 000 dalībnieku. Populārākais ierocis ir šautene. Lottu⁶⁹³ vienībās ir organizētas 78 000 dalībnieču, no tām 10 000 jaunās lottas. Sievietes ir apmācītas armijas un civilai aizsardzībai. Valsts sieviešu autovadītāju apvienībā ir 11 100 dalībnieču, viņas sadarbojas ar satiksmes drošības iestādēm, ir apmācītas totālās aizsardzības gadījumam. Suņu apmācītāju klubā ir 20 000 dalībnieku, kas dresē suņus un sagatavo suņu vadītājus kara gadījumam. Zviedru Sarkanajā Krustā ir reģistrēti 550 000 dalībnieku.”⁶⁹⁴

Kritiskās infrastruktūras aizsardzība

Mūsdienu karadarbībā būtiska nozīme ir arī kritiskās infrastruktūras aizsardzībai, jo pretinieks centīsies to sagrābt vai sagraut, lai apgrūtinātu vai padarītu neiespējamas sabiedrībai būtiskas funkcijas, tādējādi mazinot sabiedrības noturību. To uzskatāmi varēja redzēt Krievijas karā pret Ukrainu 2022. gadā, jo viens no Krievijas bruņoto spēku mērķiem bija atomelektrostaciju sagrābšana, kas radīja pamatīgus ekoloģiskās katastrofas riskus, kā arī citu veidu kritiskās infrastruktūras iznīcināšana, lai apgrūtinātu Ukrainas iedzīvotāju dzīvi un grautu tās ekonomiku. Tomēr jau analizējot karu Ukrainas dienvidaustrumos, ko Krievija sāka 2014. gadā, Oleksandrs Suhodolija rakstīja, ka “infrastruktūras karš” ir jauns kara veids, kura mērķis ir ietekmēt iedzīvotājus.⁶⁹⁵

OECD kritiskās infrastruktūras aizsardzības salīdzinošajā analīzē teikts, ka “kritiskā infrastruktūra” parasti tiek definēta kā “fiziski vai nemateriāli aktīvi, kuru

693 Zviedrijas brīvprātīgā sieviešu organizācija, sk. plašāk: Svenska Lottakåren, Pieejams: <https://www.svenskalottakaren.se/lottakaren-english> (aplūkots 07.12.2022.).

694 Latvija. 1971. Aizsardzības gatavība – tautas kustība. Nr. 29, 14. augusts.

695 Sukhodolia, O. 2011. Critical Infrastructure Protection: the challenges connected to working out the Green Paper on CIP in Ukraine. In *Hybrid Threats: Overcoming Ambiguity, Building Resilience*. NATO Energy Security Centre of Excellence, 40. –45. lpp., Pieejams: https://enseccoe.org/data/public/uploads/2017/03/zurnalas_no11_sp_176x250mm_3mm_2.pdf (aplūkots 27.03.2022.).

iznīcināšana vai pārtraukšana nopietni apdraudētu sabiedrisko drošību, sociālo kārtību un galveno valdības pienākumu izpildi. Šādi bojājumi parasti būtu katastrofāli un tālejoši. Kritiskās infrastruktūras riska avoti var būt dabiski (piemēram, zemestrīces vai plūdi) vai cilvēka radīti (piemēram, terorisms, sabotāža).⁶⁹⁶ Tādējādi ienaidnieks, uzbrūkot kritiskajai infrastruktūrai, var nodarīt nopietnu kaitējumu sabiedrības funkcionalitātei, kas atvieglo naidīgu mērķu sasniegšanu. Eiropas Savienībā kritiskās infrastruktūras jomas ir definētas kā: enerģētika; informācijas un komunikācijas tehnoloģija; ūdens; pārtika un lauksaimniecība; veselības aprūpe un sabiedrības veselība; finanšu sistēmas; civilā pārvalde; sabiedriskā un tiesiskā kārtība un drošība; transporta sistēmas; ķīmiskā rūpniecība; kodolrūpniecība; telpa; pētniecības iekārtas.⁶⁹⁷ Saskaņā ar *OECD* pētījuma rezultātiem daudzas valstis izmanto riska pārvaldības pieeju kritiskās infrastruktūras aizsardzībai, un šīs darbības ir strukturētas tādās jomās kā profilakse, sagatavotība, reaģēšana un atjaunošana.⁶⁹⁸

Spēcīga ekonomika

Vairāku iemeslu dēļ valsts ekonomiskā attīstība arī ir viens no svarīgiem elementiem visaptverošā valsts aizsardzībā. Pirmkārt, attīstīta ekonomika ir nepieciešama, lai valsts varētu izveidot spēcīgus bruņotos spēkus ar moderniem un efektīviem ieročiem, jo militārā aizsardzība prasa milzīgus finansiālus resursus. Otrkārt, ekonomiskā attīstība veicina kopējo sabiedrības labklājību, līdz ar to var pieņemt, ka iedzīvotājiem būs augstāka motivācija cīnīties par savas valsts neatkarību un vērtībām. Treškārt, ekonomiskās sankcijas ir viens no veidiem, kā ietekmēt agresoru, lai militāri konflikti nepāraugtu globālā katastrofā, un tieši šādu stratēģiju Rietumu un arī citas valstis izmanto pret Krieviju pēc tās iebrukuma Ukrainā 2022. gadā, lai ierobežotu tās iespējas karot un lai mudinātu Krievijas eliti un sabiedrību pārvērtēt atbalstu militārajai agresijai, vienlaikus neprovocējot globāla kodolkara risku.

Spēcīga ekonomika ir viens no stūrakmeņiem daudzu valstu aizsardzības koncepcijā. Singapūrā ekonomiskās aizsardzības mērķis ir stiprināt tās ekonomikas konkurētspēju un pievilcību, lai valstij būtu īpaša loma un vieta pasaulē. Ekonomiskajai aizsardzībai ir jāsauglabā tās spēks un noturība krīzēs, ļaujot tai ātri attīstīties un atgūties.⁶⁹⁹ Lielbritānija 2018. gadā formulēja nacionālās drošības doktrīnu, kas sapludina dažādas nacionālajai drošībai būtiskas spējas, kurā ir trīs pamata elementi:

696 OECD. (2008). *Protection of "Critical Infrastructure" and the Role of Investment Policies Relating to National Security*, 2. lpp. Pieejams: <https://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/40700392.pdf> (aplūkots 27.03.2022.).

697 Alcaraz, C. & Zeadally, S. 2015. Critical infrastructure protection: Requirements and challenges for the 21st century. *International Journal of Critical Infrastructure Protection*, 8,53-66, 54. lpp. doi: 10.1016/j.ijcip.2014.12.002.

698 OECD. (2008). *Protection of "Critical Infrastructure" and the Role of Investment Policies Relating to National Security*, 2. lpp. Pieejams: <https://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/40700392.pdf> (aplūkots 27.03.2022.).

699 Ministry of Defence. n.d. The Pillars of Total Defence. Pieejams: https://www.mindef.gov.sg/oms/imindef/mindef_websites/topics/totaldefence/about.html (aplūkots 26.03.2022.).

drošība, ietekme un ekonomika.⁷⁰⁰ “Mūsu ekonomiskā un nacionālā drošība iet roku rokā. Ekonomiskā drošība ir Apvienotās Karalistes nacionālās drošības darba kārtības galvenā sastāvdaļa. Mēs esam sestā lielākā ekonomika pasaulē, piektā lielākā eksportētāja un galvenais iekšējo investīciju galamērķis Eiropā. Mūsu partneri visā pasaulē vēlas Lielbritānijas uzņēmumus kā ilgtermiņa partnerus un juridiskos un grāmatvedības pakalpojumus un finanses, kas nodrošina to, ka Apvienotā Karaliste ir globāls finanšu centrs. Apvienotās Karalistes pozīcijai un ietekmei augošajā globālajā ekonomikā ir vēl lielāka nozīme, jo mēs saskaramies ar pieaugošiem brīvās tirdzniecības un globalizācijas izaicinājumiem.”⁷⁰¹

Interesanti, ka arī 1939. gada rakstā par totālo aizsardzību žurnālā “Lāčplēsis” ekonomika ir minēta kā viens no trim svarīgākajiem totālās aizsardzības uzdevumiem līdz ar masveida militāro gatavību un tautas garīgo spēku: “Trešais uzdevums, kura atrisināšanu prasa totālais karš, ir kara apstākļiem piemērotas saimniecības sistēmas izveidošana, kas prasa veselu rindu sagatavošanās darbu jau miera laikā. (..) Ja valsts saimniecībai neizdosies bruņotiem spēkiem sagādāt vajadzīgos ieročus, munīciju un pārējos apgādes priekšmetus vai nu iekšzemē, vai arī iepērkot ārzemēs, tad bruņoto spēku kaujas gatavība ir maza. Lai cīņas spējas nodrošinātu, modernam apbruņojumam līdz ar attiecīgo daudzumu munīcijas jābūt jau miera laikā sagatavotam vajadzīgā daudzumā. Tādēļ karaspēka vadību un darbību stipri ietekmē valsts saimnieciskās dzīves organizācija un saimnieciskās spējas.”⁷⁰²

Informācijas dimensija

Visaptverošas valsts aizsardzības informācijas dimensija apkopo būtiskākos priekšnoteikumus, lai informatīvā telpa stiprinātu un atbalstītu sabiedrības noturību un gribu pretoties militārai agresijai.

Informatīvās telpas aizsardzība

Krievijas ietekmes kontekstā Latvijā daudz tiek runāts par informatīvās telpas aizsardzību, ar to primāri domājot pasākumu kopumu, kas pasargātu iedzīvotājus no Kremļa kontrolēto plašsaziņas līdzekļu konstruētā un izplatītā pasaules uzskata ietekmes, jo tas lielā mērā balstīts uz tendenciozi interpretētiem un sagrozītiem faktiem, dezinformāciju un pat klajiem meliem un šādas informācijas mērķis ir ietekmēt Latvijas iedzīvotāju viedokli tā, lai viņi atbalstītu Krievijas intereses. Tomēr informatīvā telpa ir plašāks jēdziens nekā mediju telpa, jo tas ietver informācijas un komunikācijas tehnoloģijas visplašākajā nozīmē, plašsaziņas līdzekļus, sociālos medijus un citu veidu komunikācijas kanālus, kā arī cilvēka prātu, kas rada, uztver un dalās ar informāciju.

---

700 Cabinet Office. 2018. National Security Capability Review. 10. lpp. Pieejams: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/705347/6.4391_CO_National-Security-Review_web.pdf (aplūkots 27.03.2022.).

701 Turpat, 36. lpp.

702 Opmanis, R. 1939. Totālā aizsardzība. *Lāčplēsis*, Nr. 7, 11. novembris.

NATO informatīvo telpu definē kā “vidi, kas sastāv no informācijas, indivīdiem, organizācijām un sistēmām, kuras saņem, apstrādā un nodod informāciju, un kognitīvās, virtuālās un fiziskās telpas, kurā tas notiek”.⁷⁰³ Tātad informatīvā telpa sastāv no trim dimensijām: 1) fiziskās, ko veido informācijas aprītei nepieciešamā infrastruktūra, piemēram, serveri, datortīkli, telekomunikāciju infrastruktūra u. c.; 2) informācijas, ko veido dati, datu plūsmas un datu apstrādes rīki; 3) kognitīvās, ko veido cilvēka prāts, kurš uztver, rada un dalās ar informāciju un kuru veido un ietekmē uztvertā informācija.

Tātad informatīvās telpas drošība jāplāno un jāīsteno visās trīs dimensijās. Informatīvās telpas fiziskā dimensija ir jāaizsargā pēc tādiem pašiem principiem kā kritiskā infrastruktūra, jo tai ir iespējami uzbrukumi fiziskā līmenī. Piemēram, viens no Krievijas uzbrukuma mērķiem Ukrainā 2022. gada kara laikā bija Kijivas televīzijas tornis⁷⁰⁴, jo bija svarīgi panākt, lai iedzīvotāji nesaņem informāciju no Ukrainas plašsaziņas līdzekļiem un tādējādi kļūtu vieglāk ietekmējami ar ienaidnieka kara propagandu. Informācijas dimensijas līmenī ir jāpieņem lēmumi par to, kādas datu plūsmas potenciāli varētu radīt riskus nacionālajai drošībai. Piemēram, sākoties Krievijas karam pret Ukrainu 2022. gadā, Latvijas Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome aizliedza daudzu Krievijas televīzijas kanālu izplatīšanu Latvijā un piekļuvi dažādām ar Krieviju saistītām tīmekļvietnēm, kas izplata Krievijas politiskajiem un militārajiem mērķiem atbilstošu informāciju, tādējādi apdraudot Latvijas nacionālo drošību.⁷⁰⁵ Tomēr pati svarīgākā informatīvās telpas dimensija ir kognitīvā, jo cilvēkam ir iespēja kritiski vērtēt informāciju un nepakļauties naidīgas propagandas ietekmei, ko var panākt ilgtermiņā, veicinot kopējo izglītības līmeni, skaidrojot un praktizējot demokrātiskas vērtības, attīstot medijpratību un kritisko domāšanu.

Kiberdrošība

Digitālajā laikmetā būtiska informatīvās telpas sastāvdaļa ir kibertelpa, tāpēc kiberdrošība ir jāizdala kā atsevišķs elements. Speciālistu vidē nav vienprātības par to, kā definēt jēdzienu “kibertelpa”. Piemēram, viena no definīcijām, ko piedāvā ASV Nacionālais standartu un tehnoloģiju institūts: “Sarežģīta vide, kas rodas cilvēku, programmatūras un pakalpojumu mijiedarbības rezultātā internetā, izmantojot tehnoloģiju ierīces un ar to savienotus tīklus, kas neeksistē nekādā fiziskā formā.”⁷⁰⁶ *NATO* kiberaizsardzības izcilības centra pētnieciskajā iniciatīvā “Tallinas rokasgrāmata” dota šāda jēdziena definīcija: “Vide,

703 NATO. 2021. NATO Glossary of Terms and Definitions, AAP-06 (English and French).

704 Radio Free Europe/Radio Liberty. 2022. Kyiv TV Tower Hit By Deadly Russian Air Strike, 1. marts. Pieejams: <https://www.rferl.org/a/ukraine-kyiv-/31730795.html> (aplūkots 12.04.2022.).

705 NEPLP. 2022. NEPLP aizliedz Krievijas RTR, Krievijas 24 un TV Centr izplatīšanu Latvijā, 24. februāris. Pieejams: <https://www.neplpadome.lv/lv/sakums/padome/padomes-sedes/sedes-sadalas/neplp-aizliedz-rossija-rtr,-rossija-24-un-tv-centr-izplatisanu-latvija.html> (aplūkots 12.04.2022.); NEPLP. 2022. NEPLP saistībā ar apdraudējumu valsts drošībai ierobežo 71 tīmekļvietni Latvijā, 17. marts. Pieejams: <https://www.neplpadome.lv/lv/sakums/padome/padomes-sedes/sedes-sadalas/neplp-saistiba-ar-apdraudejumu-valsts-drosibai-ierobezo-71-timeklvietni-latvija.html> (aplūkots 12.04.2022.).

706 National Institute of Standards and Technology (n.d.) Cyberspace. Computer Security Resource Center. Pieejams: <https://csrc.nist.gov/glossary/term/cyberspace> (aplūkots 13.04.2022.).

ko veido fiziski un nefiziski komponenti, ko raksturo datoru un elektromagnētiskā spektra izmantošana datu uzglabāšanai, modificēšanai un apmaiņai, izmantojot datortīklus.”⁷⁰⁷ Savukārt Pīters Lorencs un Rains Ottis kritizēja kibertelpas definīcijas, kurās nav ņemts vērā laika un cilvēka faktors, un piedāvāja savu versiju: “Kibertelpa ir no laika atkarīgas savstarpēji saistītas informācijas sistēmas un to mijiedarbība ar cilvēku.”⁷⁰⁸ Tātad jēdziens kibertelpa attiecas uz informācijas aprites procesiem datorizētā vidē.

Daniels Ventre uzskata, ka kibertelpu, tāpat kā informācijas telpu plašākā nozīmē, veido trīs dimensijas: fiziskā, virtuālā un kognitīvā.⁷⁰⁹ Tas nozīmē, ka arī kibertelpas ievainojamība var būt gan tehnoloģiska – infrastruktūras, datortehnikas un programmatūras līmenī, gan cilvēka kļūdainas domāšanas un zināšanu trūkuma radīta. Piemēram, Alans Kalders izšķir tehniskus, cilvēka radītus, fiziskus un trešo pušu radītus draudus kibertelpā.⁷¹⁰ Viņš skaidro kiberdrošību kā “informācijas drošības apakšjomu, kura īpaši koncentrējas uz elektroniskās informācijas aizsardzību” un kurā ir svarīgi trīs elementi, kas veido informācijas un kiberdrošības triādi: “Konfidencialitāte: informācija un sistēmas ir pieejamas tikai tiem, kam ir nepieciešama piekļuve; integritāte: informācija un sistēmas ir jāaizsargā pret neatļautu pārveidošanu, iznīcināšanu un zudumu; pieejamība: informācijai un sistēmām jābūt pieejamām pilnvarotām personām pēc vajadzības.”⁷¹¹

Digitālajā laikmetā kiberdrošības jautājumi ir jārisina dažādos līmeņos – starptautiskā, valsts, organizāciju un individuālā. Visaptverošas valsts aizsardzības kontekstā kiberdrošība sākas ar katra individuālo atbildību. Piemēram, Singapūras totālās aizsardzības koncepcijā digitālās drošības pamats ir katra personisko datu, ierīču un sistēmu aizsardzība; izpratne un zināšanas par to, kā izvairīties no pikšķerēšanas, interneta krāpniecības un citu veidu uzbrukumiem kibertelpā; piesardzīga un atbildīga uzvedība sociālajos medijos; kā arī modrība pret viltus ziņām un dezinformāciju internetā.⁷¹²

Stratēģiskā komunikācija

Visaptverošā valsts aizsardzībā būtiska ir ne tikai aizsardzība pret pretinieka darbībām, vēstījumu izplatīšanu un ietekmi informatīvajā telpā, bet arī savu vēstījumu

707 Schmitt, M. N. (Ed.) 2017. *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations* (2nd Edition). Cambridge: Cambridge University Press, 564. lpp.

708 Ottis, R. & Lorents, P. 2010. Cyberspace: Definition and Implications. In Proceedings of the 5th International Conference on Information Warfare and Security, Dayton, OH, US, 8–9 April. Reading: Academic Publishing Limited, pp 267–270.

709 Ventre, D. I. 2016. *Information Warfare*. [e-grāmata] 2nd Edition. London: Wiley. Pieejams: <https://www.perlego.com/book/992864/information-warfare-pdf> (aplūkots 03.02.2022.).

710 Calder, A. 2020. *The Cyber Security Handbook – Prepare for, Respond to and Recover from Cyber Attacks*. [e-grāmata]. Ely, Cambridgeshire: IT Governance Publishing. Pieejams: <https://www.perlego.com/book/2094607/the-cyber-security-handbook-prepare-for-respond-to-and-recover-from-cyber-attacks-pdf> (aplūkots 13.04.2022.).

711 Turpat.

712 Ministry of Defence. n.d. The Pillars of Total Defence. Pieejams: https://www.mindef.gov.sg/oms/imindef/mindef_websites/topics/totaldefence/about.html (aplūkots 13.04.2022.).

formulēšana, veicināšana un aizsardzību atbalstoša pasaules skatījuma veidošana. Stratēģiskā komunikācija ir instruments, ar kura palīdzību to var panākt, jo komunikācija ir viena no vadības funkcijām, kas palīdz sasniegt ilgtermiņa jeb stratēģiskus mērķus gan organizāciju, gan valsts mērogā.

Stratēģiskās komunikācijas koncepcija veidojās vismaz divu būtisku faktoru ietekmē. Pirmkārt, komunikācijas nozīmīgā loma politikā, karadarbībā, biznesā un citās dzīves jomās, ko nosaka informācijas un komunikācijas tehnoloģiju straujā attīstība un globalizācija. Otrkārt, pieaugošā izpratne, ka komunikācija var būt daudz efektīvāka, ja tā ir integrāla stratēģiskās plānošanas daļa tādā nozīmē, ka augstākā līmeņa vadītāji, ierēdņi un politiķi ņem vērā, kā to vai citu lēmumu uztvers daudzveidīga mērķauditorija, jo organizāciju, valsts pārvaldes struktūru un citu institūciju darbības nereti sūta spēcīgākus vēstījums nekā vārdi.

Visaptverošā valsts aizsardzībā stratēģiskajai komunikācijai ir vairāki uzdevumi. Periodā, kad valsti nav skārusi dabas katastrofa, tehnogēna krīze, militārs uzbrukums vai cits notikums, kas izjauc ierasto dzīves kārtību, svarīgi ir sabiedrību savlaicīgi sagatavot šādiem notikumiem, jo augstāka gatavība krīzēm dod iespēju mazināt zaudējumus brīdī, kad tā iestājas. Tātad iedzīvotājiem ir laikus jāskaidro iespējamie riski, tai skaitā militārie, un tas, kādā veidā ir iespējams tos mazināt valsts, pašvaldību, organizāciju un individuālā līmenī. Tāpat ikvienam iedzīvotājam ir jāzina, kā rīkoties, ja kāds no riskiem īstenojas. Piemēram, Latvijas Aizsardzības ministrijas komunikācijas kampaņa “72 stundas” iedzīvotājiem skaidro, kā sagatavoties un kā rīkoties, lai varētu izdzīvot pirmajās trīs krīzes dienās.⁷¹³

Odisejs Kostanda: *“Darbs ar sabiedrību sākas ne jau tikai ar laikrakstu, televīziju, radio. Tas ir jau etaps, kad tas uztur mūsu informētību par notiekošo, bet tam ir jānotiek skolās. Tieši skolas ir tās, kas [nosaka, kāds būs] jaunais pilsonis, kura rokās būs tas, kāda būs valsts nākotne, kāda būs viņa paša nākotne. Tieši tur [vajag] šo aizsardzības un drošības jautājumu skaidrošanu, lai cilvēks to izjustu un saprastu ar prātu un būtu gatavs pats arī iesaistīties, tas ir tas pamatu pamats. Tad arī no viņa, protams, demokrātiskā valstī vēlēšanu procesos nāks arī šis spiediens uz politiķiem un viņi būs spiesti to īstenot.”*

Militārās aizsardzības kontekstā ir svarīgi arī mudināt iedzīvotājus brīvprātīgi iesaistīties valsts aizsardzībā kā zemessargiem vai rezerves karavīriem. Lai visaptveroša valsts aizsardzība darbotos kā atturēšanas instruments, stratēģiskās komunikācijas uzdevums ir arī sūtīt potenciālajam agresoram skaidru un nepārprotamu vēstījumu, ka uzbrukuma gadījumā visa sabiedrība izrādīs pretestību militārā un nemilitārā veidā. Piemēram, viens no iemesliem, kāpēc Krievija sāka karu Ukrainā 2022. gadā, bija

713 Sargs.lv. n.d. 72 stundas. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/tema/72stundas> (aplūkots 18.04.2022.).

arī realitātei neatbilstošs priekšstats, ka Ukraina neizrādīs pretestību.⁷¹⁴ Protams, šādas kļūdas pamatā, pirmkārt, ir Krievijas politiskā kultūra, kurā valsts vadītājam saka to, ko viņš grib dzirdēt, nevis to, kas ir īstenībā. Piemēram, ASV valsts sekretārs Entonijs Blinkens intervijā Krievijas neatkarīgajam telekanālam “Doždj” dažas dienas pirms iebrukuma teica: “Mani uztrauc, ka prezidents Putins ne vienmēr iegūst faktus un patiesu informāciju. Ja viņš tic, ka Ukrainā Krievijas militārpersonas sagaidīs ar atplestām rokām, tad baidos, ka viņš dziļi maldās.”⁷¹⁵

Militāra konflikta gadījumā ļoti svarīgi, lai ikviens valsts iedzīvotājs un starptautiskā sabiedrība saņem savlaicīgu un patiesu informāciju par karadarbības norisēm, ko sniedz gan oficiālās iestādes, gan plašsaziņas līdzekļi un profesionāli žurnālisti, gan eksperti un dažādu jomu profesionāli sociālajos medijos, kā arī politiskie līderi. Stratēģiskās komunikācijas uzdevums ir stiprināt ticību tam, ka pretošanās ir efektīva, veicināt starptautiskās sabiedrības atbalstu gan politisko un militāro lēmumu pieņemējos, gan ietekmējot sabiedrisko domu, kā arī fiksējot un darot zināmas plašai sabiedrībai agresora pastrādātās zvērības.

Psiholoģiskā dimensija

Visaptverošas valsts aizsardzības psiholoģiskā dimensija apkopo būtiskākos priekšnoteikumus, lai sabiedrībā būtu augsta griba aizstāvēt savu valsti militārā un nemilitārā veidā.

Valsts un sabiedrības attiecības

Griba aizstāvēt valsti ir viena no tēmām, kuru zinātnieki ir pētījuši dažādu valstu un laika periodu griezumā. Baltijas valstīs trīs svarīgākie faktori, kas nosaka sabiedrības gribu aizstāvēt valsti militāra uzbrukuma gadījumā, ir nacionālais lepnums, politiskā uzticēšanās un uzticēšanās bruņotajiem spēkiem.⁷¹⁶ Līdzīgas tendences uzrāda arī socioloģisko pētījumu dati ASV, Šveicē, Spānijā, Zviedrijā un Rietumvācijā (pētnieciskos nolūkos saglabāts Vācijas dalījums rietumu un austrumu daļā, lai varētu salīdzināt

714 Detsch, J. 2022. How Putin Bungled His Invasion of Ukraine. *Foreign Policy*, 18. marts. Pieejams: <https://foreignpolicy.com/2022/03/18/russia-putin-ukraine-war-three-weeks/> (aplūkots 19.04.2022.).

715 Kotrikadze, J. 2022. «Путин необязательно получает факты и правдивую информацию»: эксклюзивное интервью госсекретаря США Энтони Блинкена — Дождю. *Dozhdj*, 19. februāris. Pieejams: https://tvrain.ru/teleshov/vechernee_shou/blinken-548164/ (aplūkots 19.04.2022.).

716 Rutkauskas, V. 2018. Factors Affecting Willingness to Fight for One's Own Country: The Case of Baltic States. *Special Operations Journal*, 4, 48–62. DOI: 10.1080/23296151.2018.1456286.

tendences ar datiem no Aukstā kara perioda).⁷¹⁷ Citos pētījumos atklāts, ka gribu aizstāvēt valsti pozitīvi ietekmē ekonomiskā vienlīdzība,⁷¹⁸ arī vēsturiskās atmiņas.⁷¹⁹

Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centra pētījumā noskaidrots, ka Latvijā augstāka gatavība aizstāvēt valsti ir tiem iedzīvotājiem, kuriem ir plašākas zināšanas par to, kā rīkoties krīzes situācijās, un par visaptverošu valsts aizsardzību, augstāks nacionālā lepnuma, patriotisma un valstiskās apziņas līmenis, augstāka uzticēšanās Nacionālajiem bruņotajiem spēkiem un politiskā uzticēšanās, labāka informētība un lielāka pārliecība, ka valsts pārvaldes iestādes un pašvaldības darbojas kopējam labumam, dziļākas zināšanas par Latvijas vēsturi un izpratne par to, ka Krievijas īstenotā politika rada draudus Latvijas drošībai.⁷²⁰

Tātad griba aizstāvēt valsti ir rezultāts plašam politisku, sociālu un ekonomisku faktoru kopumam, kas veidojas un attīstās ilgtermiņā. Tie ir jautājumi, kas saistīti ar valsts un sabiedrības attiecībām, jo individuālā motivācija aizstāvēt valsti ir atkarīga no katra personiskajiem uzskatiem, priekšstatiem un attieksmes pret valsti un tās nozīmi cilvēka dzīvē. Tomēr svarīgi saprast, ka ciešas un konstruktīvas valsts un sabiedrības attiecības ir divvirzienu ceļš – no vienas puses, sabiedrība sagaida, ka valsts un pašvaldības darbosies kopējam labumam, bet, lai tas tā notiku, ļoti svarīga ir arī iedzīvotāju politiskā un pilsoniskā līdzdalība pārvaldes procesos, kas dod iespēju ierobežot valsts un pašvaldību resursu izmantošanu neracionālā veidā un savtīgos nolūkos, kā arī atrast optimālākos risinājumus sabiedrības attīstībai lokālā, reģionālā un nacionālā mērogā. Ņemot vērā, ka no šiem jautājumiem atkarīga arī iedzīvotāju griba aizstāvēt valsti militāra uzbrukuma gadījumā, valsts politiskajai, sociālajai un ekonomiskajai attīstībai ir arī nacionālās drošības dimensija.

Sabiedrības vienotība

Otra svarīga visaptverošas valsts aizsardzības psiholoģiskās dimensijas sastāvdaļa ir sabiedrības vienotība, jo maza valsts var pretoties militāri spēcīgākam agresoram tikai tādā gadījumā, ja visi tās iedzīvotāji ir vienoti šim mērķim. Arī sabiedrības sašķeltība ir būtiska ievainojamība, ko pretinieks var izmantot saviem mērķiem, jo, saasinot iekšējos konfliktus, iespējams destabilizēt sabiedrību un padarīt to nespējīgu pretoties ārējam agresoram.

717 Torgler, B. 2003. Why do people go to war? *Defence and Peace Economics*, 14(4), 261–280. DOI: 10.1080/10242690302929.

718 Anderson, C., J., Getmansky, A. & Hirsch-Hoefler, S. 2018. Burden Sharing: Income, Inequality and Willingness to Fight. *British Journal of Political Science*, 1-17. DOI:10.1017/S0007123417000679.

719 Paez, D., Liu, J. H., Bobwik, M., Basabe, N. & Hanke, K. 2016. Social Representations of History, Cultural Values, and Willingness to Fight in a War: A Collective-level Analysis in 40 Nations. *Asian Journal of Social Psychology*, 19, 347–361. DOI: 10.1111/ajsp.12153.

720 Bērziņa, I. & Zupa, U. 2020. Latvijas sabiedrības griba aizstāvēt valsti: veicinošie un kavējošie faktori. Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija, Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs. Pieejams: https://www.naa.mil.lv/sites/naa/files/document/DSPC_GribaAizstavetValsti_0.pdf (aplūkots 21.04.2022.).

Šajā aspektā unikālu vēsturisku mācību sniedz bijusī Dienvidslāvija.⁷²¹ Pēc autoritārā līdera Josipa Broza Tito nāves federāciju veidojošajās republikās “brālības un vienotības” ideoloģiju aizstāja nacionālisms un pieaugošie centieni pēc neatkarības, līdz ar to visaptveroša valsts aizsardzības sistēma kļuva disfunkcionāla.⁷²² Duālā militārā struktūra federālā un reģionālā līmenī ar tās neskaidro vadības sistēmu, kā arī masveida militārā apmācība, mobilizācija un plašā ieroču izplatība bija svarīgi priekšnoteikumi, lai varētu izcelties Dienvidslāvijas kari.⁷²³ Vairāki Dienvidslāvijas Tautas armijas ģenerāļi atbalstīja Serbijas līderi Slobodanu Miloševiću, kurš aizstāvēja vienotas Dienvidslāvijas ideju,⁷²⁴ bet Teritoriālās aizsardzības spēki tika izmantoti cīņā par Dienvidslāvijas republiku neatkarību.⁷²⁵ Tādējādi Dienvidslāvijas totālās aizsardzības modelis ir uzskatāms piemērs tam, ka vispārēja sabiedrības militāra mobilizācija un civilā un militārā sektora robežu sapludināšana var būt bīstama ne tikai ārējam agresoram, bet pašai sabiedrībai, ja tajā pastāv etniskas, reliģiskas vai citas fragmentācijas riski.

Latvijā būtiska problēma ir etniskā sašķeltība, ko nosaka padomju okupācijas laikā notikušās pārmaiņas sabiedrībā, jo etnisko latviešu skaits samazinājās no 77 % 1935. gadā līdz 52 % 1989. gadā, bet etnisko krievu skaits pieauga attiecīgi no 9 % līdz 34 %.⁷²⁶ Pārmaiņas etniskajā struktūrā radās tādēļ, ka daudzi Latvijas iedzīvotāji vai nu bēga no padomju okupācijas režīma, vai arī tika deportēti, bet liela daļa krievvalodīgo pārcēlās uz dzīvi Latvijā padomju okupācijas režīma laikā, bet pēc neatkarības atjaunošanas kļuva par etnisko minoritāti nacionālā valstī. Šie vēsturiskie apstākļi nosaka ļoti sarežģītu kontekstu starpetnisko attiecību veidošanai. Pēc neatkarības atjaunošanas to ilgtermiņā apgrūtināja arī Krievijas ietekme, kas pamatā tika īstenota caur Kremļa kontrolēto mediju satura klātbūtni informatīvajā telpā, kā arī ar tā saucamo Krievijas tautiešu politiku, kura veicināja vēstījumu par krieviski runājošo iedzīvotāju diskrimināciju. Tādējādi viens no būtiskiem priekšnoteikumiem, lai Latvijā visaptveroša valsts aizsardzība varētu darboties kā “visas sabiedrības iesaiste”, ir vienots Latvijas iedzīvotāju skatījums uz nacionālās drošības jautājumiem neatkarīgi no etniskās izcelsmes un ģimenē lietotās valodas. Lai to panāktu, nepieciešami stratēģiski ilgtermiņa risinājumi, jo mainīt nostiprinātus uzskatus un pārliecību ir ļoti sarežģīts uzdevums.

721 Informācija par bijušās Dienvidslāvijas totālās aizsardzības modeli pārpublicēta no raksta autores bloga: Bērziņa, I. 2020. Totālā aizsardzība: bijusī Dienvidslāvija. *Patriotisms.lv*. Pieejams: https://www.patriotisms.lv/lidzdaliba/totala_aizsardziba_bijusi_dienvidslavija-19/ (aplūkots 22.04.2022.).

722 Dulić, T. & Kostić, R.. 2010. Yugoslavs in Arms: Guerrilla Tradition, Total Defence and the Ethnic Security Dilemma. *Europe-Asia Studies* 62 (7):1051–1072, p.1069. doi:10.1080/09668136.2010.497015.

723 Directorate of Intelligence. 1991. Yugoslavia: Military Dynamics of a Potential Civil War: An Intelligence Assessment, p.1.

724 Dulić, T. & Kostić, R. 2010. Yugoslavs in Arms: Guerrilla Tradition, Total Defence and the Ethnic Security Dilemma. *Europe-Asia Studies* 62 (7):1051–1072, p. 1065. doi:10.1080/09668136.2010.497015.

725 Horncastle, J. 2011. A House of Cards: The Yugoslav Concept of Total National Defence and its Critical Weakness. *Macedonian Historical Review* 2 (2):285–302, p. 299. <http://dl.fzf.ukim.edu.mk/index.php/mhr/article/view/623>.

726 Centrālā statistikas pārvalde. n.d. Iedzīvotāji pēc tautības gada sākumā 1935–2021. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IR__IRE/IRE010/ (aplūkots 22.04.2022.).

Kopsavilkums

Vēsturiski visaptveroša jeb totāla valsts aizsardzības sistēma veidojās kā risinājums mazu un aliansēs neiesaistītu valstu drošībai, tomēr mūsdienu drošības kontekstā visaptveroša valsts aizsardzība papildina kolektīvo aizsardzību. Spilgts šīs tendences piemērs ir Somijas un Zviedrijas pievienošanās *NATO*, ko veicināja Krievijas sāktais karš Ukrainā 2022. gadā. Kolektīvā aizsardzība nodrošina sabiedroto militāru atbalstu, bet visaptveroša valsts aizsardzība – sabiedrības noturību un spēju pretoties agresoram. Abi faktori kopsummā samazina uzbrukuma iespējamību, tātad darbojas kā atturēšanas instruments, kā arī paaugstina iespēju nosargāt valsts suverenitāti, ja pretinieks tomēr nolems īstenot militāru agresiju.

Visaptveroša valsts aizsardzība ir plaša un sarežģīta koncepcija, kas var efektīvi darboties, ja valsts aizsardzībā iesaistās iespējami vairāk valsts iedzīvotāju un ja visas nozīmīgākās sabiedrības dzīves jomas tiek vadītas ar izpratni, ka tām visām ir efektīvi jāsadarbojas nacionālās drošības interesēs. Visaptverošu valsts aizsardzību veido plašs un daudzveidīgs elementu kopums. Militārajā dimensijā ir svarīgi tādi principi kā apgūtas pamata militārās iemaņas iespējami lielākā iedzīvotāju daļā, izstrādātas aizsardzības stratēģijas konvencionālai un nekonvencionālai karadarbībai, atbilstošs bruņojums tehnoloģisko iespēju un daudzuma ziņā, kā arī bruņoto spēku spēja maksimāli ātri mobilizēties karadarbībai. Civilajā dimensijā nepieciešama labi attīstīta civilās aizsardzības sistēma un iedzīvotāju gatavība dažādām krīzēm, biznesa un nevalstiskā sektora iesaiste valsts aizsardzībā nemilitārā veidā, kritiskās infrastruktūras aizsardzība un spēcīga ekonomika. Informācijas dimensijā valstī jābūt skaidrībai, kā tiks aizsargāta informatīvā telpa un kibertelpa fiziskā, informācijas un kognitīvā līmenī, kā arī par stratēģiskās komunikācijas risinājumiem patiesas un savlaicīgas informācijas izplatīšanai. Psiholoģiskajā dimensijā jāpanāk sabiedrības griba aizstāvēt valsti, gan stiprinot valsts un sabiedrības attiecības, gan sabiedrības vienotību.

Kontroljautājumi

- Kas ir visaptveroša valsts aizsardzība?
- Kādi ir svarīgākie priekšnoteikumi, lai darbotos visaptveroša valsts aizsardzība?
- Kā attīstījās starptautiskās drošības vide periodā pēc Aukstā kara?

Papildu informācijas avoti

Literatūra

Atmante, K. 2020. Comprehensive defence in Latvia – rebranding state defence and call for society's involvement. *Journal on Baltic Security*, 6(2).

Berzina, I. 2020. From 'total' to 'comprehensive' national defence: the development of the concept in Europe. *Journal on Baltic Security*, 6(2).

Berzina, I. 2019. Total defence as a comprehensive approach to national security. In Vanaga, N., Rostoks, T. (Eds) *Deterring Russia in Europe: Defence Strategies for Neighbouring States*. London: Routledge, pp. 71–89.

NATO Special Operations Headquarter. 2020. Comprehensive Defence Handbook.

NATO Speciālo operāciju pavēlniecības Eiropā (SOCEUR) un Zviedrijas Aizsardzības universitātes sadarbības rezultātā tapusi “Pretošanās operāciju koncepcija” (ROC). n.d. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/viedoklis/2022-07-01/nato-pretosanas-operaciju-koncepcija-un-dr-toma-rostoka-prieksvards>.

Rostoks, T. 2022. *NATO pretošanās operāciju koncepcija un Dr. T. Rostoka priekšvārds*. *Sargs.lv*, 1. jūlijs. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/viedoklis/2022-07-01/nato-pretosanas-operaciju-koncepcija-un-dr-toma-rostoka-prieksvards>

Veebel, V., Ploom, I., Vihmand, L. & Zaleski, K. (2020) Territorial Defence, Comprehensive Defence and Total Defence: Meanings and Differences in the Estonian Defence Force. *Journal on Baltic Security*, 6(2).

Zdanavičius, L., Statkus, N. (2020) Strengthening Resilience of Lithuania in an Era of Great Power Competition: The Case for Total Defence. *Journal on Baltic Security*, 6(2).

Interneta resursi

72 stundas, “Kā rīkoties krīzes gadījumā”, <https://72.sargs.lv/>

Informācijas tehnoloģiju drošības incidentu novēršanas institūcija CERT.lv, <https://cert.lv/lv/>

Video

Strout, B. (Režisors). 2006. *Fire and Ice: The Winter War of Finland and Russia*. MasterWork Media and WFYI TV 20.

Normatīvie akti

Informatīvais ziņojums “Par visaptverošas valsts aizsardzības sistēmas ieviešanu Latvijā”. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40462120>.

Ministru kabineta 2020. gada 26. augusta rīkojums Nr. 476 “Par Valsts civilās aizsardzības plānu”. Latvijas Vēstnesis, 167, 31.08.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/317006>

Saeimas 2019. gada 26. septembra paziņojums “Par Nacionālās drošības koncepcijas apstiprināšanu”. Latvijas Vēstnesis, 197, 27.09.2019. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/309647>

Saeimas 2020. gada 24. septembra paziņojums “Par Valsts aizsardzības koncepcijas apstiprināšanu”. Latvijas Vēstnesis, 186, 25.09.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/317591>

XI. Līdzdalība valsts aizsardzībā kā patriotisms un pilsoniskais pienākums

Ieva Bērziņa un Jānis Pleps

Pilsonība ir gan cilvēka formāla piederība valstij, gan īpašas attiecības ar valsti, ko veido abpusējs pienākumu un tiesību kopums. Fundamentālie valsts un pilsoņu attiecību principi ir formulēti kā tiesību normas, tomēr nozīmīga daļa šo jautājumu atrodas morāles un ētikas laukā, ko regulē gan kolektīvās, gan katra individuālās vērtības. Piemēram, griba aizstāvēt valsti militāra uzbrukuma gadījumā ir dažādu apsvērumu noteikta brīvprātīga izvēle. Nodaļā autori skaidro, kādā veidā brīvprātīga iesaiste valsts aizsardzībā ir saistīta ar patriotismu un pilsonisko pienākumu. Tāpat uzzināsi, kā praktiski iesaistīties Latvijas valsts aizsardzībā.

Lidija Doroņina-Lasmane: *“[Vai] būs kādreiz kaut kas tāds notikums, kad mēs būsim vienojušies savā dzimtenes mīlestībā? Vai mums ir vēl kaut kas vairāk par to, kas mums ir dots? Tik mazai tautai tik skaista zeme, tik daudz brīvības, tik daudz dots un nekādas pateicības Dievam par to.”*

Ivars Helmšteins: *“Es varu tikai vienīgi teikt, ka nekad nekur nenosodiet Latviju. Vienmēr turiet Latviju godā, jo tā zemīte, kur mēs dzīvojam, tā mums dota tikai viena un vienīgā. Jūs varat lamāt valdību vai Šķēli, vai Šleseru, vai Kariņu komentāros, bet turiet Latviju augstu godā!”*

Juris Raķis: *“Kaut kādā veidā ir jāizdzen tā patērētāju filozofija, ka kāds izdarīs manā vietā. Zeķes izmazgās mamma, traukus nomazgās omīte, vai ne? Valsti sargās zemessargi, armija, un es tā pa kluso. Tā nebūs. Tā nevajag. Ja tu nesargāsi pats sevi, tad cits svešs tevi nesargās.”*

Pilsoņa pienākums aizstāvēt valsti – tiesiskie, patriotiskie un vērtību aspekti

Pilsonībai ir tiesiska, politiska un identitātes dimensija. Tiesiskā dimensija attiecas uz pilsoniskām, politiskām un sociālām tiesībām, ko sniedz pilsonība, politiskā dimensija akcentē pilsoņu līdzdalību un iesaisti politiskās institūcijās, bet identitātes dimensija raksturo pilsoņu subjektīvo piederības sajūtu.⁷²⁷ Latvijas Pilsonības likuma 1.¹ pants nosaka, ka pilsonība ir personas noturīga tiesiska saikne ar Latvijas valsti, kuras saturu veido pilsoņa un valsts savstarpēji saistīto tiesību un pienākumu kopums.⁷²⁸ Arī

727 Leydet, D. 2017. Citizenship. In Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2017 Edition). Pieejams: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/citizenship/> (aplūkots 14.05.2022.).

728 Pilsonības likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57512-pilsonibas-likums> (aplūkots 14.05.2022.).

Satversmes tiesa atzinusi, ka Latvijas pilsoņiem Satversme piešķir ne tikai tiesības un privilēģijas, bet arī uzliek noteiktus pienākumus.⁷²⁹

Latvijas demokrātiskajā valsts iekārtā pilsonis pilda sava veida publisku dienestu.⁷³⁰ Satversme paredz Latvijas balsstiesīgo pilsoņu kopumam plašu kompetenci, padarot to par nozīmīgu valsts varas orgānu, kuram ir pienākums tieši izlemt daudzus būtiskus jautājumus.⁷³¹ Satversmes tiesa raksturojusi Latvijas pilsoņu kopuma funkcijas Latvijas demokrātiskajā valsts iekārtā plašāk: “Satversme paredz četrus veidus, kādos pilsoņi var īstenot savu gribu, proti:

- 1) tieši vēlot savus priekšstāvjus valsts likumdošanas orgānā – Saeimā (Satversmes 6.–9., 14. pants);
- 2) pašiem tieši darbojoties kā likumdevējam, pieņemot likumus vai Satversmes grozījumus (Satversmes 64., 65., 78.–80. pants);
- 3) lemjot par Saeimas pieņemtajiem likumiem vai Satversmes grozījumiem (Satversmes 72.–75., 77., 79., 80. pants);
- 4) lemjot par citiem Satversmē noteiktiem jautājumiem, kas nodoti tautas nobalsošanai (Satversmes 48. pants, Satversmes 68. panta trešā un ceturtā daļa).
- 5) Pilsoņu gribas īstenošanas veidiem Satversmē ir noteiktas divas procedūras: Saeimas vēlēšanas notiek saskaņā ar vēlēšanu procedūru, bet pārējie trīs tautas gribas īstenošanas veidi – tautas nobalsošanā.”⁷³²

Šāda Latvijas pilsoņu kopumam piešķirtā kompetence Satversmē noteikto parlamentāro sistēmu koriģē ar ļoti spēcīgiem tiešās demokrātijas elementiem, ko var dēvēt par parlamentāri plebiscitāru sistēmu.⁷³³ Savukārt tas nozīmē, ka no Latvijas pilsoņa tiek sagaidīta lielāka un aktīvāka līdzdalība valstslietu kārtošanā. Tādēļ pilsonis Latvijas demokrātiskajā valsts iekārtā ir pastāvīgs “amats”, kuru pilsonis pilnā apmērā uzņemas, sasniedzot pilngadību. Tas nozīmē, ka pilsonim pret savu “amatu” – tāpat kā

729 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 31.2. punkts. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...> (aplūkots 11.07.2022.).

730 Valsts prezidenta Egila Levita uzruna Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 7. starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Tiesību zinātnes uzdevumi, nozīme un nākotne tiesību sistēmās”. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/jaunums/valsts-prezidenta-egila-levita-uzruna-latvijas-universitates-juridiskas-fakultates-7-starptautiskaja-zinatniskaja-konference-tiesibu-zinatnes-uzdevumi-nozime-un-nakotne-tiesibu-sistemas> (aplūkots 11.07.2022.).

731 Plašāk skat.: Dišlers, K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Ar zinātnisko redaktoru piezīmēm. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 113.–154. lpp.

732 Satversmes tiesas 2009. gada 19. maija sprieduma lietā Nr. 2008-40-01 11. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/192098-par-likuma-par-tautas-nobalsosanu-un-likumu-ierosinasanu-22panta-otra-teikuma-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1pantam> (aplūkots 11.07.2022.).

733 Plašāk skat.: Levīts E. Demokrātiskā valsts iekārta, brīvas vēlēšanas un parlamentārā demokrātija. Struktūra, loģika un priekšnosacījumi. Grām.: Parlamentārā izmeklēšana Latvijā Republikā. 1. Parlaments. Parlamentārā kontrole. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2016, 21.–22., 39. lpp.

jebkuras profesijas pārstāvim un jebkurai valsts amatpersonai – ir jāizturas ar cieņu un atbildību, kā arī jācenšas to pildīt kvalitatīvi un pēc labākās sirdsapziņas.”⁷³⁴

Kā uzsvēris Egils Levits, “būt par pilsoni demokrātijā – šī vārda dziļākajā izpratnē – ir daudz grūtāk nekā būt vienkārši par pavalstnieku, padoto, pakļauto autoritārā vai totalitārā sistēmā. Pamata atbildība par savu valsti demokrātijā gulstas uz pilsoņa pleciem, kamēr autoritārā vai totalitārā sistēmā varu – un līdz ar to arī atbildību – ir uzurpējuši attiecīgie varas grupējumi, kuriem brīvās vēlēšanās nav jāatskaitās par savu rīcību. (..) Pilsoņu līdzdalība vēlēšanās ir absolūti nepieciešama, tomēr pilsoņa pienākumi un atbildība nesākas un nebeidzas ar šo vienreizējo pasākumu reizi četros gados. Pilsoņa pienākumos un atbildībā ietilpst arī ikdienas sekošana līdzī sabiedrības diskusijām, politiskajiem lēmumiem, notikumiem savā kopienā, novadā, visā Latvijā un pasaulē. Katrs pilsonis ir aicināts arī augstākā līmenī iesaistīties sabiedriskās domas un pasaules uzskata veidošanā, kas ir pamatā sabiedrības, valsts un indivīdu rīcībai. Tas iespējams, piemēram, gan ar individuālu rīcību un savu personīgo piemēru, gan mērķtiecīgi iesaistoties biedrībās un citās organizācijās, tātad iesaistoties pilsoniskās sabiedrības veidojumos, tā arī līdzdarbojoties politiskajās partijās un citos veidos.”⁷³⁵

Līdzdalība demokrātiskas valsts iekārtas aizsardzībā un valsts drošības vairošanā arī ir viens no pilsoņa pienākumiem. Kā Satversmes ievadā (preambulā) uzsvērts, Latvijas tauta pati aizsargā savu suverenitāti, Latvijas valsts neatkarību, teritoriju, tās vienotību un demokrātisko valsts iekārtu. Valsts konstitucionālie pamati ir nodoti pašas tautas aizsardzībā.⁷³⁶ Nacionālās drošības likuma 5. pants paredz, ka katra pilsoņa pienākums ir aizstāvēt valsts neatkarību, brīvību un demokrātisko valsts iekārtu.⁷³⁷

Efektīvu pilsoņu līdzdalību valsts aizsardzībā veido visas trīs dimensijas. Pirmkārt, pienākumu aizstāvēt valsti militāra uzbrukuma gadījumā nosaka tiesību normas. Latvijā pastāv brīvprātīga iesaiste valsts aizsardzībā kā profesionāls militārais dienests vai dienests Zemessardzē, tomēr ikvienu Latvijas pilsoni – vīrieti noteiktajā vecumā grupā un ar atbilstošām spējām – ārkārtējos gadījumos var mobilizēt valsts aizsardzībai. Atbilstoši Latvijas Militārā dienesta likumam, Nacionālo bruņoto spēku rezervi, ko iespējams mobilizēt kara vai citos likumā noteiktos gadījumos, veido rezerves karavīri un rezervisti.⁷³⁸

734 Valsts prezidenta Egila Levita 2020. gada 22. decembra paziņojuma Nr. 18 “Par Valsts aizsardzības mācības un Jaunsardzes likumu un pilsoniskās izglītības koncepciju” IX sadaļa. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2020/247A.8> (aplūkots 11.07.2022.).

735 Turpat, VIII sadaļa.

736 Dišlers, K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Ar zinātnisko redaktoru piezīmēm. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 143. lpp.

737 Nacionālās drošības likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/14011-nacionalas-drosibas-likums> (aplūkots 11.07.2022.).

738 Militārā dienesta likums: Latvijas Republikas likums. 18.06.2002. Latvijas Vēstnesis, 91. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/63405> (aplūkots 15.05.2022.).

“Rezerves karavīros ieskaita: 1) karavīrus, kuri atvaļināti no profesionālā dienesta (iepriekš – aktīvā dienesta un ierindas dienesta), ja viņi sekmīgi apguvuši kareivja pamatapmācības kursu individuālās apmācības līmenī un nav noņēmti no militārā dienesta uzskaites, vai uzņemti Zemessardzē; 2) zemessargus pēc līguma par dienestu Zemessardzē izbeigšanas, ja viņi sekmīgi apguvuši zemessarga pamatapmācības kursu individuālās apmācības līmenī un nav sasnieguši maksimālo vecumu dienestam Nacionālo bruņoto spēku rezervē; 3) Latvijas pilsoņus (rezervistus), kuri brīvprātīgi pieteikušies dienestam Nacionālo bruņoto spēku rezervē un sekmīgi apguvuši noteiktu apmācības kursu, ja viņi nav sasnieguši maksimālo vecumu dienestam Nacionālo bruņoto spēku rezervē; 4) Jaunsargus un valsts aizsardzības mācību apguvušās personas, kuras sekmīgi apguvušas apmācību, kas nepieciešama ieskaitīšanai rezervē, un devušas karavīra zvērestu; 5) Pulkveža Oskara Kalpaka profesionālās vidusskolas absolventus, ja viņi nav pieņemti profesionālajā dienestā vai uzņemti Zemessardzē.”⁷³⁹ Savukārt “rezervistos ieskaita Latvijas pilsoņus – vīriešus, kuri sasnieguši 18 gadu vecumu un ir derīgi militārajam dienestam, kā arī Latvijas pilsones – sievietes, kuras sasniegušas 18 gadu vecumu, ir derīgas militārajam dienestam un izsaka šādu vēlmi. Rezervists atrodas bruņoto spēku rezervē līdz 55 gadu vecuma sasniegšanai.”⁷⁴⁰

Sergejs Čevers: *“Ja mēs strādājam ar jauniešiem tādā veidā kā Kalpaka skolā [Pulkveža Oskara Kalpaka profesionālā vidusskola], tad tiešām mēs varam uzticēties tam, ka katru gadu mums būs 30 jauni motivēti virsnieki. Tas nāks pilnīgi jaunā kvalitātē, kaut gan es uzskatu, ka tagad jaunie komandieri, kājnieku jaunie komandieri un arī mehanizēto bataljonu komandieri ir (...) tādi virsnieki, ar kuriem kopā es esmu gājis, un viņi toreiz tiešām bija tādi baigie puikas... Kā viņi ir izauguši, un es tiešām ar to lepojos.”*

Valentīns Špēlis: *“Mūsu jaunatne tagad ir tāda (...), jaunieši sapulcējās, viņi spēlītes spēlē, tur kārtis, vēl kaut ko. (...) Es viņiem saku: “Ko jūs šeit? Jums ir jāstājas Zemessardzē!”, jauniešiem jāmacās aizstāvēt savu dzimteni. Tur jau jābūt kaut kādam patriotismam, ne tikai fiziskam, ka viņš tur trenējas, arī patriotismam jābūt. Pirmkārt, patriotismu jāmaca vairāk valstiski, jo mums, es uzskatu, ir ļoti maz, salīdzinot ar pirmo brīvvalsti, kā mācīja patriotismu. Tagad mums pilnīgi nekas tāds nav. Labi, Zemessargi vai karavīri, bet pārējiem jau skolās nekāda patriotiska audzināšana nenotiek.”*

Tas nozīmē, ka pienākums aizstāvēt valsti ir tiesiski saistošs arī tiem militārā dienesta prasībām atbilstošajiem pilsoņiem, kuri nav brīvprātīgi iesaistījušies valsts aizsardzībā. Lai nozīmīgi paplašinātu pilsoņu loku, kas apguvuši pamata militārās iemaņas, Aizsardzības ministrija 2022. gada jūlijā sāka Valsts aizsardzības dienesta izstrādi, par ko vēl būs jālemj Ministru kabinetam un Saeimai, tomēr brīvprātīgi

739 Aizsardzības ministrija. n.d. Atbildes uz biežāk uzdotajiem jautājumiem. Pieejams: <https://www.mil.lv/lv/rezerve/rezervistu-militara-pamatapmaciba/atbildes-uz-biezak-uzdotajiem-jautajumiem> (aplūkots 15.05.2022.).

740 Turpat.

dienestam varēs pieteikties jau 2023. gadā: “Pirmajā iesaukumā, sākot ar 2023. gadu, aizsardzības nozare vēlētos apmācīt ap 1000 Latvijas pilsoņus. Gada laikā tiek plānoti divi iesaukumi – janvārī un jūlijā, līdz ar to pa 500 kandidātiem katrā iesaukumā. Turpmākajos gados iesaucamo skaitu plānots audzēt ar mērķi līdz 6000 gadā, ņemot par piemēru Somijas modeli.”⁷⁴¹

Inga Belinska: “Atskatoties uz 1999. gadu, es varu teikt, ka mana tagadējā sagatavotība, sportiskā un fiziskā ir labāka nekā bija 23 gadus atpakaļ, jo esmu to uzlabojusi, cenšos to darīt. Tāpēc arī jauniešiem novēlu sportot un neatlaidīgi to darīt ikdienā.”

Tomēr efektīva pilsoņu līdzdalība valsts aizsardzībā var notikt tikai tādā gadījumā, ja tiesību normās noteikto pienākumu papildina arī katra individuālā griba un pārliecība, ka valsts ir jāaizstāv militāra uzbrukuma gadījumā. Tāpēc Aizsardzības ministrija uzsver, ka “Valsts aizsardzības dienests (VAD) nav obligātais militārais dienests. VAD mērķis ir radīt jaunu sociālo līgumu starp personu un valsti, kur militārais dienests kļūst par katra individuālo goda pienākumu, līdzīgi kā tas tiek realizēts Somijā.”⁷⁴²

Atšķirības pilsoņu attieksmē pret mobilizāciju uzskatāmi parādās Krievijas un Ukrainas kara kontekstā. Krievijā mobilizācija oficiāli nav izsludināta⁷⁴³, tomēr tā notiek slēptā un netiešā veidā, bet profesionāli juristi potenciālajiem iesaucamajiem sniedz konsultācijas, kā likumīgā veidā izvairīties no dienesta.⁷⁴⁴ Tāpat reaģējot uz iespējamo mobilizāciju, Krievijā tika aizdedzināti arī vairāki kara komisariāti, lai sadedzinātu dokumentus, uz kuru pamata cilvēkus var iesaukt dienestā.⁷⁴⁵ Lai gan, protams, arī Krievijā ir brīvprātīgie dienestam bruņotajos spēkos kara laikā.

Turpretī Ukrainas armija personālsastāva ziņā 2022. gada maijā bija pilnībā nokomplektēta.⁷⁴⁶ Tas lielā mērā bija iespējams, pateicoties iedzīvotāju ciešajai gribai un gatavībai aizstāvēt savu valsti. Piemēram, kara pirmajās dienās daudzi Ukrainas vīrieši, kam bija darbs ārzemēs, devās atpakaļ uz Ukrainu, lai aizstāvētu dzimteni pret

741 Sargs.lv. 2022. “Sargs.lv” skaidro: Jautājumi un atbildes par plānoto Valsts aizsardzības dienestu. 6. jūlijs. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/sabiedriba/2022-07-06/sargslv-skaidro-jautajumi-un-atbildes-par-planoto-valsts-aizsardzibas> (aplūkots 26.07.2022.).

742 Aizsardzības ministrija. n.d. Biežāk uzdotie jautājumi par valsts aizsardzības dienestu. Pieejams: <https://www.mod.gov.lv/lv/valsts-aizsardzibas-dienests/biezak-uzdotie-jautajumi-par-valsts-aizsardzibas-dienestu> (aplūkots 26.07.2022.).

743 Situācija teksta tapšanas laikā – 2022. gada 20. maijā.

744 Stogneja, A., Barabanovs, I., Fokst, J. & Samohina, S. 2022. “Если вы снайпер от бога, вам бог и велел поучаствовать”: в России началась скрытая мобилизация. *BBC krievu dienests*, 13. maijs. Pieejams: <https://www.bbc.com/russian/features-61434395> (aplūkots 20.05.2022.).

745 Censor.net 2022. В России подожгли седьмой военкомат. 9. maijs. Pieejams: <https://censor.net/ru/v3340200> (aplūkots 20.05.2022.).

746 Bereza, A. 2022. В Украине хотят продлить военное положение и мобилизацию. UNIAN, 18. maijs. Pieejams: <https://www.unian.net/society/v-ukraine-hotyat-prodlit-voennoe-polozhenie-i-mobilizaciju-novosti-ukrainy-11831274.html> (aplūkots 20.05.2022.).

Krievijas agresiju.⁷⁴⁷ Sākoties karadarbībai, Ukrainā strauji pieauga griba aizstāvēt valsti. Ukrainas sabiedrības socioloģiskajā aptaujā, ko 2022. gada janvārī veica *Razumkova centra* socioloģiskais dienests pēc interneta medija *Obozrevatel* pasūtījuma, tika noskaidrots, ka 44,9 % aptaujāto bija gatavi aizstāvēt valsti jebkādiem līdzekļiem.⁷⁴⁸ Turpretī Socioloģiskās grupas *Reitings* 2022. gada 1. martā veiktā aptauja rāda, ka 80 % respondentu bija gatavi aizstāvēt Ukrainu ar ieročiem rokās.⁷⁴⁹ Tātad valstij kritiskos brīžos sabiedrības noskaņojums var būtiski mainīties. To rāda arī Latvijas pieredze, jo, atbilstoši globālā pētījumu projekta *World Values Survey* datiem, Latvijas neatkarības atjaunošanas periodā veiktajā pētījumu ciklā (1989–1993), 79 % respondentu pauda gatavību aizstāvēt valsti, turpretī pēc neatkarības atjaunošanas (1994–1998) šis rādītājs jau bija samazinājies līdz 55 %.⁷⁵⁰

Pilsonības politiskajā aspektā pienākums aizstāvēt valsti ir brīvprātīgs, un tas sakņojas izpratnē par to, ka demokrātiskas valsts politiskās institūcijas cilvēkam nodrošina pamata brīvības, kas ir labākais ietvars individuālo mērķu sasniegšanai. Citiem vārdiem, tā ir cilvēka pārliecība, ka viņa labklājība, ģimene, business un citas personiskās intereses īstenojas sociālā, ekonomiskā, politiskā un tiesiskā kārtībā, ko veido valsts. Valsts pārvaldes struktūrām sagrūstot militāras agresijas gadījumā, fundamentāli mainās arī individuālā dzīve, piemēram, dodoties bēgļu gaitās, zaudējot mājvietu, ienākumu avotu, tuviniekus vai veselību. Tāpēc ir svarīgi panākt, lai valsts būtu noturīga un spētu efektīvi pretoties šādiem triecieniem, kas iespējams tikai tad, ja katrs sniedz savu ieguldījumu valsts attīstībā un aizsardzībā.

Egils Levits: *“Mēs redzam tagad, Krievija ir uzbrukusi Ukrainai, kas ir demokrātiska valsts. Krievija nav demokrātiska valsts. Tā ir tipiska autokrātiska valsts, turklāt agresīva autokrātiska valsts, un tā uzbrūk demokrātiskai valstij. Tas vienkārši ir viens traģisks atgādinājums, ka demokrātija nav pašsaprotama. Tātad demokrātijai ir ienaidnieki no ārpuses, kas necieš demokrātiju. Un arī ienaidnieki pašā valstī. (..) Demokrātijai ir jāspēj sevi aizsargāt. Demokrātija nav bezpalīdzīga. Demokrātija ir tas jēdziens “paš aizsargājoša demokrātija”.*

747 Pikulicka-Wilczewska, A. 2022. ‘We are going to defend ourselves’: Ukrainians join war front. *Al Jazeera*, 27. februāris. Pieejams: <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/27/we-are-going-to-defend-ourselves-ukrainians-join-war-front> (aplūkots 20.05.2022.).

748 Semeņjuks, M. 2022. Сколько украинцев готовы защищать страну в случае агрессии России: результаты соцопроса. *OBOZREVATEL*, 2. februāris. Pieejams: <https://news.obozrevatel.com/society/skolko-ukraincev-gotovy-i-zaschischat-stranu-v-sluchae-agressii-rossii-rezultatyi-sotsoprosa.htm> (aplūkots 20.05.2022.).

749 Orlova, V. 2022. 80 % украинцев готовы защищать целостность Украины с оружием в руках – опрос. *UNIAN*, 2. marts. Pieejams: <https://www.unian.net/war/80-ukraincev-gotovy-zashchischat-celostnost-ukrainy-s-oruzhiem-v-rukah-opros-novosti-vtorzheniya-rossii-na-ukrainu-11725273.html> (aplūkots 20.05.2022.).

750 Inglehart, R., C. Haerpfer, A. Moreno, C. Welzel, K. Kizilova, J. Diez-Medrano, M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (eds.). (2014). *World Values Survey: All Rounds - Country-Pooled Datafile 1981-2014*. Version: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWVL.jsp>. Madrid: JD Systems Institute.

Artis Pabriks: “Mēs dzīvojam brīvā un demokrātiskā valstī, un mēs elpojam brīvi Latvijas gaisu. Un līdz ar to mums katram ir mūsu interesēs, ne tikai mūsu pienākums, bet mūsu interesēs, lai šī brīvība mums nepazustu, tā kā tas, piemēram, tagad ir uz riska robežas Ukrainā vai kaut kur citur. Un, ja cilvēks grib, lai viņš būtu brīvs, viņš varētu brīvi veidot savu dzīvi, sekot saviem sapņiem, tad viņiem arī šī brīvība ir jāspēj aizstāvēt. Bet, lai brīvību spētu aizstāvēt, viņam ir jābūt ne tikai vēlmei dzīvot brīvā valstī un būt brīvam cilvēkam, bet arī jābūt spējām to darīt. Bieži ir tā ilūzija, ka, ja jau tā kritiskā minūte pienāks, kad man kāds ir jāaizstāv vai pašam sevi jāaizsargā, tad dodiet man ieroci un es tad rīkošos. Nē, mīļie draugi. Nevienam ieroci nedos, ja cilvēks nav tam sagatavots un nezina, ko ar to darīt.”

Jānis Mecs: “(..) ja kaut kas notiek tagad, tāpat kā Ukrainā, un ja jauns vīrietis nezina, pa kuru galu plintei dūmi nāk ārā, tad jau ar nekāda jēga nav viņu tur sūtīt, lai viņu nošauj. (..) tās iemaņas ir jāzin, jā.”

Šo īpašo valsts un sabiedrības aspektu skaidro pilsoniskā patriotisma koncepcija. Paulīne Kleingelde izdala trīs patriotisma veidus atkarībā no tā, kas ir mīlestības objekts plašajā un nekonkrētajā patriotisma kā mīlestības pret savu valsti izpratnē: pazīmēs balstīts – fokusā ir valsts īpašības, piemēram, dabas skaistums; nacionālistisks – nacionālā grupa, kuru veido kopīga valoda, kultūra, senči un vēsture un kurai cilvēks ir piederīgs; pilsonisks – politiskās brīvības un institūcijas, ko nodrošina valsts, kas darbojas kopējām labumam.⁷⁵¹ Pilsoniskā patriotisma ideja sakņojas republikānisma tradīcijā, kuras pamatā ir ideja, ka valsts darbojas kopīgam labumam politiskā nozīmē.⁷⁵² Mauricio Viroli raksta, ka republikāniska patriota mērķis ir politiskas institūcijas, kas nodrošina brīvību un brīvu dzīvesveidu, kam pretstatā ir tirānija, despotisms, apspiešana un korupcija.⁷⁵³ Sesila Laborde uzsver, ka pilsoniskais patriots uzticību valstij pakārto brīvības mīlestībai, jo šāda veida patriotismā primāras ir republikāniskas un demokrātiskas vērtības, ko pārstāv valsts.⁷⁵⁴ No tā izriet svarīga pilsoniskā patriotisma iezīme – konstruktīva valsts kritika, ja tā rīkojas pretēji deklarētajām vērtībām, pretstatā bezierunu pakļāvībai, kas ir raksturīga patriotismam autoritārās valstīs. Šāda valsts uzraudzība prasa aktīvu pilsonisko un politisko līdzdalību, tāpēc pilsoniskais patriotisms pirmkārt izpaužas darbos.

M. Viroli raksta: “Lai izdzīvotu un uzplauktu, politiskajai brīvībai ir nepieciešams pilsoniskais tikums, tas ir, pilsoņi, kas spēj uzņemties atbildību par kopējo labumu, iestāties par kopējās brīvības un tiesību aizsardzību.”⁷⁵⁵ Šāda iestāšanās ir

751 Kleingeld, P. 2000. Kantian Patriotism. *Philosophy & Public Affairs*, 29(4), 313–341, 317.–322. lpp.

752 Kleingeld, P. 2000. Kantian Patriotism. *Philosophy & Public Affairs*, 29(4), 313–341, 317. lpp.

753 Viroli, M. 1995. *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism*. Oxford: Oxford University Press, 1.–17. lpp.

754 Laborde, C. 2002. From Constitutional to Civic Patriotism. *British Journal of Political Science*, 32 (4), 591–612, 599. lpp., doi:10.1017/S0007123402000248.

755 Viroli, M. 1995. *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism*. Oxford: Oxford University Press, 12. lpp.

svarīga gan iekšpolitiski kā pretdarbība politiķu un politisko spēku vēlmei korumpēt un uzurpēt varu, gan ārpolitiski, ja valsts pastāvēšanu apdraud cita valsts. Tas nozīmē, ka pilsoniskā patriota pienākums ir aizstāvēt valsti militāra uzbrukuma gadījumā. Krievijas karš pret Ukrainu ir uzskatāms piemērs arī demokrātisko vērtību aspektā, jo tā ir cīņa starp autoritāro Krieviju un Ukrainu, kuras tauta vēlas veidot demokrātisku sabiedrību un iekļauties demokrātisko valstu saimē. Ukrainas zaudējums karā tās iedzīvotājiem nozīmētu tādu pašu politisko brīvību ierobežošanu kā Krievijā.

Ņemot vērā, ka Krievijas politika ir būtiskākais drauds arī Latvijas drošībai, mūsu sabiedrībā arī jāveido izpratne par eksistenciālu nepieciešamību būt gataviem aizstāvēt valsti. Iedzīvotājiem jāsaprot, ka, zaudējot Latvijas valsts suverenitāti, mēs zaudēsim: iespēju izvēlēties, kuriem politiķiem uzticam valsts pārvaldīšanu; brīvību publiski paust uzskatus un par tiem diskutēt; likuma varu un iespēju paļauties uz korektu tiesisku regulējumu un procedūram, ja tiek pārkāptas mūsu tiesības; privātīpašuma aizsardzību un citus demokrātiskas valsts iekārtas un brīvā tirgus ekonomikas principus. Tāpat var paredzēt, ka iespējamā mūsdienu Krievijas okupācija apdraud arī Latvijas nacionālo identitāti, jo Krievija ārpolitiskās ambīcijas un militāro agresiju pamato ar nepieciešamību nest tā saucamo krievu pasauli ārpus Krievijas robežām.

Dainis Īvāns: *“Ukraina mūs saliedē. Es pat sāku mācīties vārdus, lai [2022. gada] 3. aprīlī Daugavpilī atbalsta koncertā Ukrainai prastu nodziedāt Ukrainas himnu, jo es nevaru bez asarām acīm klausīties šo himnu. Mēs dziedam “Dievs, svētī Latviju”, mums ir gara vēsture šai himnai un legendāra vēsture, tai pašā laikā tur nav tā spara un tā cīņas spēka, kas ir ukraiņu himnai, tāpēc uzskatu, ka latviešiem tagad ir jāpārņem arī Ukrainas himnas gars, ka mūs nevar noliegt, ka mūsu kareivji ir dzīvi, ka Ukraina nav iznīcināta, ka Latvija nav iznīcināta un netiks iznīcināta. Mūsu bruņotie spēki ir jāstiprina, mums ir jāstājas Zemessardzē, mums ir jāstājas Jaunsardzē. Mani znoti, mani dēli ir Zemessardzē un saistīti ar bruņotiem spēkiem. Mani mazbērni (..) ir iestājušies Jaunsardzē, tas viss mums ir jādara tieši tāpēc, lai viņiem [Krievijai] parādītu, (..) ka viņiem vairs neizdosies atjaunot to pagātni, tos viduslaikus, uz kuriem viņi grib joprojām atgriezties.”*

Latvijas nacionālo interešu sadursme ar “krievu pasauli” iekļaujas pilsonības identitātes dimensijā, kas arī ir svarīga aspekts, kas nosaka nepieciešamību pašiem pēc savas valsts. “Krievu pasaule” ir ideoloģiska koncepcija, kuru attiecina uz tā sauktajiem Krievijas tautiešiem (gan Krievijā, gan ārpus tās robežām), kuri izjūt vēsturisku saikni ar Krieviju un kurus vieno “krievu valodas lietošana, kopīga kultūra un vēsturiskā atmiņa.”⁷⁵⁶ “Krievu pasaules” nemilitāra iespēšanās Latvijā vai tās iespējama varmācīga uzspiešana ir klajā pretrunā ar Latvijas valsts pastāvēšanas jēgu, jo Latvijas Republikas Satversme noteic, ka Latvijas valsts ir veidota tāpēc, lai “garantētu latviešu nācijas, tās valodas un kultūras pastāvēšanu un attīstību cauri gadsimtiem, nodrošinātu

756 Kudors, A. 2009. Krievu pasaule. *Providus*, 30. novembris. Pieejams: <https://providus.lv/raksti/krievu-pasaule/> (aplūkots 05.06.2022.).

Latvijas tautas un ikviena brīvību un sekmētu labklājību”.⁷⁵⁷ Jaela Tamira raksta, ka nacionāla valsts cilvēkam nodrošina arī psiholoģiskas robežas, kas individuālā līmenī palīdz definēt identitāti, saprast realitāti un piešķir darbībām jēgu.⁷⁵⁸ Turpretī Krievijas prezidents Vladimirs Putins Krievijas Ģeogrāfijas biedrības apbalvošanas ceremonijā sarunā ar bērniem teica, ka “Krievijas robežas nekur nebeidzas”.⁷⁵⁹ Šāds domāšanas veids parāda nerēķināšanos ar citām valstīm, jo īpaši Krievijas kaimiņvalstīm, kurām ir būtiski nosargāt savas robežas un saglabāt nacionālo identitāti.

Tātad gatavību aizstāvēt Latviju pret iespējamu Krievijas militāru agresiju un citiem draudiem nosaka vajadzība saglabāt gan demokrātiskus valsts pārvaldes principus, pamata brīvības un cilvēktiesības, gan nacionālo identitāti, kas sakņojas latviešu nacionālajā kultūrā. Citiem vārdiem, līdzdalība valsts aizsardzībā ir cieši saistīta ar Latvijas sabiedrības vērtībām, kuras ir detalizēti aprakstītas šīs grāmatas trešajā nodaļā. Tomēr īsi un kodolīgi to varētu formulēt tā, ka potenciāls Krievijas militārs uzbrukums Latvijai rada eksistenciālus draudus Latvijas valstiskumam, kura mērķis ir nodrošināt latviešu nācijas pastāvēšanu un aizsargāt katras personas brīvības un pamattiesības. Tāpēc katram ir jāuzdod sev jautājums, vai esmu gatavs dzīvot pasaulē, kurā vairs nepastāv latviešu valoda, kultūra un vēsture un kurā cilvēkiem ir jāpakļaujas nežēlīgu diktatoru iegribām un interesēm? Ja šāda nākotnes aina nešķiet pievilcīga, tas rāda, ka cilvēkā ir tas vērtību pamats, kādēļ iesaistīties Latvijas valsts aizsardzībā un savlaicīgi gatavoties karam. Bet tas, savukārt, paaugstina varbūtību, ka agresors atturēsies uzbrukt.

Renārs Zaļais: *“Kopš sākās karš Ukrainā, gandrīz katru dienu man sanāk runāt ar kādu no barikāžu dalībniekiem. Mums, var teikt, ka ir cienījams vecums – 60 gadu un vairāk. Ja runā par barikāžu dalībniekiem, tad uz barikādēm bija ļoti, ļoti, ļoti daudz to, kas savā laikā bija piedzīvojuši padomju represijas. Gandrīz katrs, kurš bija spējīgs, devās uz barikādēm. Šeit arī daudzi stāsta, ka uz barikādēm devās 80, 90 gadu veci cilvēki. Viņi zināja un saprata, kāpēc viņi iet. (...) Es sāku stāstīt par cilvēkiem, kas man zvana un saka, ka no mums būtu maza jēga doties ar ieročiem uz Ukrainu. Bet kādu palīdzību mēs varam sniegt un, galvenais, mēs gribam gatavoties, ja Ukraina Krievijas pārspēku neiztur, tad ieroči mums būs jāņem rokas un mēs ņemsim. Arī 60, 70 un 80 gadu vecumā. Tā ir tā tauta, kura ir izgājusi atmodas laika posmu.”*

Kā iesaistīties valsts aizsardzībā?

Latvijas pilsoņiem ir dažādas iespējas, kā piedalīties valsts aizsardzībā militārā veidā. Profesionālais dienests bruņotajos spēkos ir piemērots tiem, kurus padziļināti interesē militārā joma un kuri vēlas veidot militāro karjeru. Cilvēkiem, kuri veido karjeru

757 Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Vēstnesis, 43, 01.07.1993. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980> (aplūkots 05.06.2022.).

758 Tamir, Y.2019. *Why Nationalism*. New Jersey: Princeton University Press, 43. lpp.

759 Русская служба BBC News. 2016. Путин: “Границы России нигде не заканчиваются”, 24. novembris. Pieejams: <https://www.bbc.com/russian/news-38093222> (aplūkots 05.06.2022.).

vai attīsta privāto biznesu citās jomās, vienlaikus izjūtot atbildību par valsts aizsardzību, ir iespēja kļūt par zemessargiem un iesaistīties “valsts teritorijas un sabiedrības aizsardzībā”, kā arī “valsts aizsardzības uzdevumu plānošanā un izpildē”.⁷⁶⁰ Bruņoto spēku rezervi veido rezerves karavīri, kuriem ir pienākums ierasties uz militārajām mācībām, ja tādas tiek organizētas, un rezervisti, kuri, sekmīgi apgūstot militārās pamatapmācības kursu, var kļūt par rezerves karavīriem.

Profesionālais dienests ir piemērots tiem, kuri vēlas savu darbu dzīvi saistīt ar bruņotajiem spēkiem un veidot militāru karjeru. Tas ir “militārais dienests, kuru Latvijas pilsonis pilda brīvprātīgi saskaņā ar profesionālā dienesta līgumu, kas noslēgts starp viņu un Aizsardzības ministriju”.⁷⁶¹ Iesaistoties profesionālajā dienestā, pilsonis kļūst par karavīru, “kas pilda aktīvo dienestu un kam piešķirta militārā dienesta pakāpe”.⁷⁶² Profesionālajā dienestā uzņem Latvijas pilsoņus vecumā no 18 līdz 40 gadiem neatkarīgi no dzimuma ar iegūtu pamatizglītību (vai augstāku izglītības līmeni) un valsts valodas prasmēm vidējā līmenī (B1), bez sodāmības, atbilstošā veselības un fiziskās sagatavotības līmenī, ar atbilstošām psiholoģiskām īpašībām un bez riskiem nacionālās drošības interesēm.⁷⁶³ Profesionālais dienests sākas ar Militārās pamatapmācības kursu Kājnieku skolā Alūksnē, pēc kura karavīrs nonāk vienībā, kur pilda dienesta pienākumus.⁷⁶⁴ Profesionālajā dienestā ir iespējams arī iegūt augstāko izglītību, studējot Latvijas Nacionālajā aizsardzības akadēmijā, kur ir nodrošināts atalgojums visu studiju laiku un garantēta darbavieta Nacionālo bruņoto spēku (NBS) vienībās, pabeidzot studijas.

Edgars Joksts-Bogdanovs: *“Uz doto brīdi Nacionālajos bruņotajos spēkos ir apmēram 170 profesijas, ko piedāvā. Tātad mēs nerunājam tikai par ložmetējniekiem, granātniekiem vai IT speciālistiem, bet šad tad ir jāparunā par metinātājiem, šad tad jāparunā par sakarnieku un šad tad jāparunā par kādu no noliktavas pārziņiem, kuri varbūt televīzijā neskan populāri, jo tur nesprāgst un nelido zeme pa gaisu un mašīnas nebrauc ar tādu ātrumu, kur jāpārlido pāri grāvim vai ko, bet šīs profesijas ir vajadzīgas un bez viņām nekur, nekā.”*

Izvēloties profesionālo dienestu, cilvēks savas “tiesības uz darbu (..) realizē, pildot militāro dienestu.” NBS kā darba devējam ir daudzas priekšrocības, kā arī noteiktas īpatnības. Materiālajā aspektā profesionālā dienesta karavīri saņem stabilu un konkurētspējīgu atalgojumu, sociālās garantijas, izdienas pensiju, kā arī citas priekšrocības. Karavīra darba laiks nereti neiekļaujas standarta darba laikā, tomēr

760 Latvijas Republikas Zemessardzes likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 82, 26.05.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/210634> (aplūkots 06.06.2022.).

761 Militārā dienesta likums: Latvijas Republikas likums. Militārā dienesta likums. Latvijas Vēstnesis, 91, 18.06.2002. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/63405> (aplūkots 02.07.2022.).

762 Militārā dienesta likums: Latvijas Republikas likums. Militārā dienesta likums. Latvijas Vēstnesis, 91, 18.06.2002. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/63405> (aplūkots 02.07.2022.).

763 Aizsardzības ministrija. n.d. Prasības pieņemšanai profesionālajā dienestā. Pieejams: <https://www.mil.lv/lv/klusti-karavirs/prasibas-pienemsanai-profionalalaja-dienesta> (aplūkots 02.07.2022.).

764 Aizsardzības ministrija. n.d. Iespējas profesionālajā dienestā (vakances). Pieejams: <https://www.mil.lv/lv/klusti-karavirs/iespejas-profionalalaja-dienesta-vakances> (aplūkots 02.07.2022.).

karavīra darba dienu pēc iespējas cenšas plānot astoņu stundu apjomā, lai profesionālo dienestu varētu savienot ar ģimenes dzīvi.⁷⁶⁵ Kā militārai organizācijai, NBS ir īpaša organizācijas kultūra, ko nosaka karavīra vērtības un standarti. Latvijas karavīra vērtības jeb personības un rīcības motīvi ir pašizliedzība, drošība, taisnīgums, cieņa, uzticamība un mīlestība, bet standarti jeb uzvedības normas ir likumīgums, saprātīgums un profesionalitāte.⁷⁶⁶ Profesionālais dienests ir piemērots cilvēkiem, kam ir interese par militāro jomu, patīk aktīvs un sportisks dzīvesveids, darbs komandā un militārā disciplīna. Ne mazāk svarīga personības iezīme ir arī patriotisms, jo Latvijas karavīrs, dodot zvērestu, sola, “netaupot spēkus, veselību un dzīvību, sargāt Latvijas valsti un tās neatkarību”.⁷⁶⁷

Uldis Brants: *“Nu, lai viņi [jaunieši] nāk. Un lai viņi mēģina. Ir grūti, es redzu, kā viņiem ir. Ekipējums nav kā mazā mugursomiņa, ekipējums ir ļoti smags – ap 50 kilogramiem. Bet pēc tam es redzu, ka viņiem ir gandarījums. Tie, kas ir beiguši tās mācības, beiguši to Alūksnes apmācības kursu. Viņš ir gandarīts, ka viņš to ir paveicis un viņš ir apguvis mācību. Ir ļoti daudz iespējas, tehnikas, gan ar ložmetēju, nu visāda veida kaujas ieroči, kuri ir interesanti. Nav vienkārši tev plīks automāts. Tu vari apgūt dažādas iemaņas. Ir vajadzīga vēlēšanās. Ja ir vēlēšanās iemācīties – instruktori ir, iespējas ir un aprīkojums ir. Tikai vajadzīga vēlēšanās un jābūt savas dzimtenes patriotam, un tas jādara. To es redzu, tas ir ļoti daudz. Meitenes nāk un ir pārliecinātas. Tā kā es redzu, ka mūsu zeme būs nosargāta.”*

Pilsoņiem, kuri karjeru veido citās jomās, bet tajā pašā laikā apzinās pilsonisko pienākumu aizsargāt valsti, ir brīvprātīga iespēja būt patriotiem darbos un kļūt par zemessargiem. “Zemessardze ir Nacionālo bruņoto spēku sastāvdaļa, kuras mērķis ir iesaistīt Latvijas pilsoņus valsts teritorijas un sabiedrības aizsardzībā un kura piedalās valsts aizsardzības uzdevumu plānošanā un izpildē atbilstoši likumā noteiktajiem uzdevumiem.”⁷⁶⁸ Par zemessargu var kļūt Latvijas pilsoņi vecumā no 18 līdz 55 gadiem, ja tie “atbilst aizsardzības ministra noteiktajām prasībām attiecībā uz veselības stāvokli, fizisko sagatavotību un valsts valodas zināšanām, kā arī morālajām un psiholoģiskajām īpašībām”.⁷⁶⁹ Dienestu Zemessardzē var apvienot ar darbu, studijām, privāto dzīvi, jo militāro pamatzināšanu ieguvei un kaujas spēju uzturēšanai zemessargi vidēji gadā velta

765 Aizsardzības ministrija. n.d. Iespējas profesionālajā dienestā (vakances). Pieejams: <https://www.mil.lv/lv/klusti-karavirs/iespejas-profesionalaja-dienesta-vakances> (aplūkots 02.07.2022.).

766 Aizsardzības ministrija. n.d. Karavīra vērtības un standarti. Pieejams: <https://www.mil.lv/lv/aktivaiss-dienests/dienesta-gaita/karavira-vertibas-un-standarti> (aplūkots 03.07.2022.).

767 Militārā dienesta likums: Latvijas Republikas likums. Militārā dienesta likums. Latvijas Vēstnesis, 91, 18.06.2002. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/63405> (aplūkots 02.07.2022.).

768 Latvijas Republikas Zemessardzes likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Republikas Zemessardzes likums. Latvijas Vēstnesis, 82, 26.05.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/210634> (aplūkots 03.07.2022.).

769 Latvijas Republikas Zemessardzes likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Republikas Zemessardzes likums. Latvijas Vēstnesis, 82, 26.05.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/210634> (aplūkots 03.07.2022.).

no 10 līdz 50 dienām.⁷⁷⁰ Dienests Zemessardzē sākas ar pamatapmācību trīs nedēļu nometnē vai nedēļas nogalēs, bet pēc tam jāapgūst kāda no specialitātēm atbilstoši spējām un interesēm: granātnieki, ložmetējnieki, izlūki, snaiperi, mīnmetējnieki, mediķi, inženieri, sakarnieki, kibersargi, civilmilitārās sadarbības speciālisti, aizsardzības no masveida iznīcināšanas ieročiem speciālisti un šoferi.⁷⁷¹ Par dienestu Zemessardzē paredzēta arī samaksa un sociālās garantijas.⁷⁷²

Uldis Brants: *“Zemessardzē, kad es strādāju (..), es redzu, kas notiek – nāk jauna tehnika, nāk jauni ieroči un nopietni ieroči, kuri ir jāapgūst un jāmacās. Nevar tur tā, atnāk vienu dienu, divas. Tur jāiziet pamatapmācību kursus, lai mācētu to ieroci pielietot. (..) Ja viņš [zemessargs] apmeklē tās minimums 20 dienas, lai viņam gads būtu ieskaitīts arī stāžā (..) – viņš apgūst un ir spējīgs darboties. Ja tu atnāc desmit dienas, tu nevari visu apgūt. Un kas ir specifiski uz tehniku, kas uz smagās tehnikas transportu, tiem ir jānāk un tie nāk vairāk – 30 [dienas]. Ir Zemessargi, kas līdz 90 dienām nāk gadā.”*

Vēl viens veids, kā praktiski iesaistīties valsts aizsardzībā, ir kļūt par rezerves karavīru, izejot rezervistu militārās pamatapmācības kursu. Tam var pieteikties Latvijas pilsoņi vecumā no 18 līdz 50 gadiem, ar valsts valodas zināšanām vismaz vidējā līmenī (B1), iegūtu pamata vai augstāka līmeņa izglītību, atbilst dienestam rezervē noteiktajam veselības stāvoklim un nav krimināli sodāmi.⁷⁷³ Pamatapmācības kursa ilgums ir 21 diena, un tajā notiek ieroču, šaušanas un ierindas apmācība; tiek apgūti normatīvie akti; lauka administrācija; lauka kaujas iemaņas; topogrāfija; orientēšanās; psiholoģija; notiek sakaru un medicīnas apmācība; fiziskā sagatavotība.⁷⁷⁴

Dalība rezervista militārās apmācības kursā dod iespēju iepazīt militāro vidi un apgūt militārās pamatzināšanas un saņemt kompensāciju, tāpat kursa dalībniekiem tiek nodrošināta karavīra uzturdeva un ēdināšana, formas tērps un nepieciešamais inventārs, dzīvošana kazarmā vai lauka apstākļos teltī.⁷⁷⁵ Pēc sekmīgi pabeigta militārās pamatapmācības kursa, rezervists var sākt pildīt rezerves karavīra pienākumus: “1) ierasties uz militārajām mācībām pavēstē noteiktajā vietā un laikā; 2) ierasties uz medicīnisko pārbaudi pavēstē noteiktajā vietā un laikā; 3) saglabāt un pilnveidot nepieciešamās kaujas zinības, iemaņas un sagatavotību; 4) mobilizācijas gadījumā

770 Latvijas Zemessardze. n.d. Ar ko nodarbojas zemessargs? Pieejams: <https://www.esizemessargs.lv/lv/sakums> (aplūkots 03.07.2022.).

771 Latvijas Zemessardze. n.d. Par Zemessardzes pamatapmācību. Pieejams: <https://www.esizemessargs.lv/lv/pamatapmaciba> (aplūkots 03.07.2022.); Latvijas Zemessardze. n.d. Militārās specialitātes Zemessardzē. Pieejams: <https://www.esizemessargs.lv/lv/specialitates> (aplūkots 03.07.2022.).

772 Latvijas Zemessardze. n.d. Samaksa un sociālās garantijas. Pieejams: <https://www.zs.mil.lv/lv/pievienojies/samaksa-un-socialas-garantijas> (aplūkots 03.07.2022.).

773 Aizsardzības ministrija. n.d. Rezervistu militārā pamatapmācība. Pieejams: <https://www.mil.lv/lv/rezerve/rezervistu-militara-pamatapmaciba> (aplūkots 03.07.2022.).

774 Aizsardzības ministrija. n.d. Rezervista militārās apmācības kurss. Pieejams: <https://www.mil.lv/lv/aktivais-dienests/karjeras-kursi/kajnieku-skolas-kursi/rezervista-militaras-apmacibas-kurss> (aplūkots 03.07.2022.).

775 Aizsardzības ministrija. n.d. Rezervistu militārā pamatapmācība. Pieejams: <https://www.mil.lv/lv/rezerve/rezervistu-militara-pamatapmaciba> (aplūkots 03.07.2022.).

izpildīt Nacionālo bruņoto spēku rezerves uzskaites struktūrvienības izsniegtajā pavēstē noteikto.⁷⁷⁶

Sākot ar 2023. gada 1. janvārī, Latvijas pilsoņi vecumā no 18 līdz 27 gadiem var brīvprātīgi pieteikties Valsts aizsardzības dienestā, kura detalizēta izstrāde un publiska apspriešana ir sākta 2022. gada jūlijā. Ministrijas piedāvātais projekts paredz, ka visi Latvijas pilsoņi – vīrieši vecumā no 18 līdz 27 gadiem un sievietes brīvprātīgi – varēs iziet 11 mēnešu (+ 1 atvaļinājuma mēnesis) dienestu un apgūt kareivja pamatapmācības kursu, militārās specialitātes kursu un dienēt NBS vienībā. Kā alternatīva Valsts aizsardzības dienestam iespējams dienests Zemessardzē, vada komandiera kurss augstskolā vai alternatīvais dienests Iekšlietu, Veselības vai Labklājības ministrijā.⁷⁷⁷ Valsts aizsardzības dienests plānots darba dienās ar iespēju brīvdienas pavadīt mājās. Dienestā iesauktajiem paredzēta “kompensācija ikdienas izdevumiem līdz 400 EUR mēnesī, ēdināšana un dzīvošana kazarmās, brīvlaiks vienu mēnesi un sporta infrastruktūra.⁷⁷⁸

Kopsavilkums

Latvijas pilsoņiem ir daudzveidīgas un elastīgas iespējas brīvprātīgi iesaistīties valsts aizsardzībā, to savienojot ar profesionālo nodarbošanos vai arī izvēloties NBS kā darbavietu. Krievijas īstenotā militārā agresija Ukrainā rāda, ka vienīgais iespējamais veids, kā atturēt Krieviju no potenciāla uzbrukuma un nosargāt valsts neatkarību, ir Latvijas valsts un sabiedrības spējas un griba militāri pretoties sadarbībā ar *NATO* partneriem. Tāpēc Latvijai kā mazai valstij jāspēj mobilizēt militārai aizsardzībai iespējami lielāka sabiedrības daļa.

Valsts aizsardzības koncepcija, kas apstiprināta 2020. gadā, paredz, ka līdz 2024. gadam profesionālā dienesta karavīru skaits jāpalielina līdz 8000, zemessargu skaits – līdz 10 000, bet rezerves karavīru – līdz 6000.⁷⁷⁹ Lai to varētu izdarīt, svarīgi veicināt sapratni, ka Latvijas nacionālā identitāte, demokrātiska valsts un brīva tirgus ekonomika, kas nodrošina labākos apstākļus katra Latvijas tautai piederīgā un viņa ģimenes attīstībai un izaugsmei, var pastāvēt tikai tad, ja Latvija ir brīva un neatkarīga valsts, tāpēc valsts aizsardzība ir arī katra personiskā atbildība.

Romualds Ražuks: “(..) mani ārkārtīgi satrauc, ka mums tā militārā rezerve bija ļoti mazskaitlīga. Pēc maniem aprēķiniem, vajadzētu kādus 40 000 karavīru, lai vismaz tās 72 stundas noturētos. Un cik tagad mums ir viņu? 5 500 ir armijā,

776 Aizsardzības ministrija. n.d. Apmācības kurss un sociālās garantijas. Pieejams: <https://www.mil.lv/lv/rezerve/rezervistu-militara-pamatapmaciba/apmacibas-kurss-un-socialas-garantijas> (aplūkots 03.07.2022.).

777 Aizsardzības ministrija. n.d. Valsts aizsardzības dienests. Pieejams: <https://www.mod.gov.lv/lv/valsts-aizsardzibas-dienests> (aplūkots 26.07.2022.).

778 Turpat.

779 Saeimas 2020. gada 24. septembra paziņojums “Par Valsts aizsardzības koncepcijas apstiprināšanu”. Latvijas Vēstnesis, 186, 25.09.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/317591> (aplūkots 03.07.2022.).

8 000 Zemessardzē, vēl droši vien kaut kādi vairāki tūkstoši rezerves karavīru, kuriem pienākums nākt, un viss. Un tāpēc es arī aicinātu jauniešus tomēr apgūt pamata militārās prasmes – šauteni, taktikas paņēmienus, sakarus, jo (..) kāpēc mums izdevās [Trešās atmodas laikā]? Viens no iemesliem tāpēc, ka manai paaudzei, mums visiem bija, protams, kā saka, ar kulaku iedzīta militārā prasme. Absolūtais vairākums bija dienējis.”

Kontroljautājumi

- Kādā veidā pilsonība ir saistīta ar pienākumu aizstāvēt valsti?
- Kāds ir Latvijas valstiskuma mērķis un kā tas ir saistīts ar pilsoņu gribu aizstāvēt valsti?
- Kādā veidā Latvijas pilsoņi var iesaistīties valsts aizsardzībā?

Papildu informācijas avoti

Literatūra

Andžāns, M. 2022. Multi-ethnic societies and willingness to defend one's own country: Russian-speakers in the Baltic states. Lithuanian Annual Strategic Review 19(1), 47-68, DOI 10.47459/lasr.2021.19.3

Bērziņa, I. & Zupa, U. (2020). Latvijas sabiedrības griba aizstāvēt valsti: veicinošie un kavējošie faktori. Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs, Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija, Pieejams: https://www.naa.mil.lv/sites/naa/files/document/DSPC_GribaAizstavetValsti_0.pdf

Bērziņa I. 2018. Patriotisms Latvijas jauniešu vidū un sabiedrībā. Center for Security and Strategic Research, National Defence Academy of Latvia, Pieejams: https://www.naa.mil.lv/sites/naa/files/document/PETIJUMS_PATRIOTISMS.pdf

Normatīvie akti

Nacionālās drošības likums. Latvijas Vēstnesis, 473/476, 29.12.2000. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/14011>

Militārā dienesta likums. Latvijas Vēstnesis, 91, 18.06.2002. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/63405>

Latvijas Republikas Zemessardzes likums. Latvijas Vēstnesis, 82, 26.05.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/210634>

Mobilizācijas likums. Latvijas Vēstnesis, 91, 18.06.2002. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/63407>

Autoru biogrāfijas

Ieva Bērziņa – *Dr.sc.pol.* (2012), Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centra vadošā pētniece, Vidzemes Augstskolas asociētā profesore. Galvenās pētniecības jomas: visaptveroša valsts aizsardzība, patriotisms, stratēģiskā komunikācija, Krievijas stratēģija un komunikācija. Nozīmīgākās publikācijas: Foreign and domestic discourse on the Russian Arctic (2015); Sabiedrības destabilizācijas iespējamība Latvijā: potenciālie nacionālās drošības apdraudējumi (2016); Political Campaigning Environments in Latvia: From a Global to a Local Perspective (2016); The narrative of “information warfare against Russia” in Russian academic discourse (2018); Total defence as a comprehensive approach to national security (2018); Political Trust and Russian Media in Latvia (2018); Weaponization of “Colour Revolutions” (2019); Factors affecting willingness to fight for a country in the Latvian and Russian-speaking communities in Latvia (2021).

Gatis Krūmiņš – *Dr.hist.* (2007), Vidzemes Augstskolas asociētais profesors un vadošais pētnieks. Galvenās pētniecības jomas: ekonomiskā vēsture un vēstures loma stratēģiskajā komunikācijā. Grāmatu sastādītājs, līdzautors un zinātniskais redaktors: Kā neapmaldīties nākotnē? Piederības un līdzdalības loma demokrātiskas sabiedrības stiprināšanā Latvijā (2021); Latvijas Republikas dibinātāji un atjaunotāji (2020); Latvijas tautsaimniecības vēsture (2017), Deviņu vīru spēks (2016) un Latvijas vēstures svarīgāko jautājumu apskats (2016). Daudzu zinātnisku un populārzinātnisku publikāciju autors.

Valdis Kuzmins – *Mg.hist.* (2002), Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas pētnieks. Galvenie pētniecības virzieni ir saistīti ar Latvijas 20. gadsimta militāro vēsturi un Otrā pasaules kara vēsturi. Nozīmīgākās publikācijas: Operācija “Svētku nakts” un tās loma Latvijas Neatkarības kara sākumposmā (2019); The 15th Division of the Latvian Legion in the fight on the Velikaya River (March 1–April 14, 1944): A Case Study in Maintaining Fighting Power (2014); Latviešu leģiona 15. divīzijas 15. sapieru bataljona cīņas spēja no 1943. gada 18. augusta līdz 1944. gada 9. decembrim (2013).

Jānis Pleps – *Dr.iur.* (2011), Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras docents, Augstākās tiesas tiesnesis. Galvenie pētniecības virzieni ir saistīti ar Satversmes izstrādes, piemērošanas un pilnveides jautājumiem. Publikāciju autors tiesību teorijā un vēsturē, konstitucionālajās tiesībās, administratīvajās tiesībās un procesā. Nozīmīgākās publikācijas: Konstitucionālās tiesības (līdzautors, trīs izdevumi – 2004, 2014, 2021); Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā (līdzautors, 2017); Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads un I–VIII nodaļa (līdzautors, 2011–2020).

Jānis Šiliņš – *Dr.hist.* (2012), Vidzemes Augstskolas Humanitāro un sociālo zinātņu institūta pētnieks, Latvijas Nacionālā arhīva Dokumentu pieejamības un publikāciju nodaļas vadošais pētnieks. Galvenie pētniecības virzieni ir saistīti ar Latvijas 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma politisko, militāro, sociālo, ekonomisko un kultūras vēsturi. Nozīmīgākās publikācijas: Padomju Latvija 1918–1919 (2013); Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš

(1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos (2019–2021); Pirmā pasaules kara nozīme Latvijas valsts tapšanas procesā (2019).